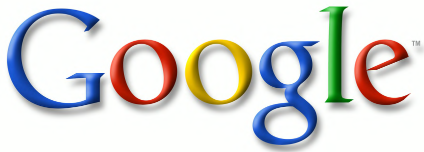

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
LVX
FIAT
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

ANDET BIND

KRISTIANIA

P. T. MALLINGS BOGTRYKKERI

1872

INDHOLD.

PROFESSOR (SENERE STATSSEKRETÆR) LUDVIG STOUD PLATOUS OPTEGNELSER FOR AARET 1814.

MEDDELTE AF CARL STOUD PLATOU.

Blandt min Faders efterladte Papirer fandtes et Hefte, indeholdende en Del Optegnelser fra den første Trediedel af Aaret 1814, som maa ansees af nogen historisk Interesse, hvorfor de nedenfor meddeles. Fra hvilket Synspunkt disse Optegnelser bør betragtes, har Forfatteren selv udførlig gjort Rede for i en forudskikket Indledning, hvoraf derfor her hidsættes Følgende:

„Olim hæc meminisse juvabit.
Virgil.

Den 27de Januar 1814.

Disse mine Optegnelser nedskrives ene til min egen Efterretning og uden mindste Hensyn til Offentliggjørelse. Jeg haaber alene, hvis Gud under mig at overleve de urolige Tider, som nu, forsaavidt det menneskelige Øie formaar at skue, virkeligen forestaa, at Indholdet af den korte Sententa, som findes i Spidsen, skal gaa i Opfyldelse, og at det skal glæde mig i Tiden at kunne erindre ved disse Optegnelser det Forbigangne. Jeg skriver altsaa her blot alene for mig selv, og derfor uden mindste Sminke eller Smiger. Sandhed skal jeg bestræbe mig for, saavidt min Evne formaar det, og jeg forbinder mig herved til at anføre endog Ting, som jeg gjerne kunde ønske at glemme.

Haand paa Verket altsaa, og skriv, som Du tænker og føler. Du fornærmer Ingen, thi denne Bog maa stedse gjemmes i din Pult blandt dine helligste Papirer. Maatte jeg ikkun blive mit Forsæt tro; thi jeg tilstaar min Skrøbelighed, det er vel tredie Gang idetmindste, jeg har begyndt at ville føre en saadan D a g b o g, eller at skrive til egen Efterretning saadanne Optegnelser, men hidtil er det stedse ble-

vet ved den første Begyndelse. Aarsagen hertil anser jeg at være dels Dovenskab, dels de rolige og ensformige Tidsomstændigheder, i hvilke jeg hidtil har levet, da Fædrelandet vel har havt Krig, men desværre en af de farligste og ulykkeligste, hvori Intet foretoges, hvori intet stort Foretagende vækker og skjærper Mod og Aand, men Alt bidrager til at søvndysse, slappe og tilintetgjøre al Kraft i Staten. Det fortryder mig dog, at jeg ikke i 1808 gjorde Optegnelser om Adskilligt, som jeg da saa og hørte her i Kristiania; thi da var her virkelig en betydelig Krisis og temmelig urolige Tider; men jeg blev gift 20 Mai d. A. og glemte ved det nye Ægteskabs Behagelighed Landets Trængsler, ligesom jeg og først i den roligere Periode af Aaret satte selv Husholdning, da jeg boede i 10 Uger hos min Svoger paa Ladegaarden i Oslo".

Man skal endnu kun tilføie, at de Anmærkninger, som ikke udtrykkelig anføres som Forfatterens egne, ere af Meddeleren.

Den 29de Januar 1814.

Slutningen af 1813 var saare mærkelig. Den 24de December kom Post fra Jylland og bragte Efterretning om, at Prinds Friederich var tilbagetrængt fra Lübeck den 5te December, og at han fra 7de til 10de December lykkeligen var ankommen med sit Troppekorps over Kiel til Rendsborg, hvor han alligevel maatte slaa sig igjennem den fiendtlige Hær ved Sehestedt. Samme „Stats-Tidendes" Proklamation om denne Retræte forkyndte tillige Østerriges Mægling om Fred, og at de danske Kornfartøier saaledes for en kort Tid vare tilbageholdte[1]). Man fortalte endog, at Prinds Christian havde Brev fra Kongen, der meldte, at han havde antaget alle Østerriges Forslag, men at Ponte-Corvo endnu vedblev sine ublue Fordringer. Disse Efterretninger gjorde forskjellig Sensation. Man frygtede for, at Fienderne skulde trænge op i Jylland og bemestre sig det Korn, vi skulde

[1]) Jevnfør Bladet „Tiden" for 25de December 1813.

have. Man skjændte, fordi den jydske Reserve under General Wegener stod ved Kolding uden Nytte, istedetfor ved Rendsborg, hvor den kunde stødt til Prinds Friederich og holdt Fienden ude af Slesvig. Fra Østerrige haabede man nu Frelse og Fred. Man paastod, at den østerrigske Metternich og den danske Bernstorff vare Ungdomsvenner, og man ansaa dette Tilfælde som en Gjentagelse af det Mirakel, der er forhaanden, hvergang Danmark er stedt i yderste Fare. Man foregav, at der var Uenighed mellem de Koaliserede og Sveriges Kronprinds. Man lovede sig allerede en gylden Fremtid imod den nærværende Trængselstid.

Nogle Dage senere kom flere Poster og fortalte, at Vaabenstilstanden var forlænget til den 5te Januar, at Kongen selv afmarscherede med den største Del af Armeen for at jage Fienden ud af Landet, og at han allerede stod med 53,000 Mand ved Hindsgavl i Fyen. Man begyndte at fatte Mod og Tillid til Kongen, og dette glædede mig. Hvad der allerede tilforn havde vakt en stor Del til Fordel for Kongen, var den Anekdote, der fortaltes med saa megen Omstændelighed om Afskaffelsen af det militære og civile General-Kommando-Kontor og Indsættelsen af Statsraadet. Denne Forandring tillagde man især gamle Godske Moltke, der i Forening med alle Ministrene skulde have traadt frem for Kongen og frimodigen ytret sine Tanker om det hele Adjutantskab og Adjutant-Regjering, som af alle ilde omtales. Dette skal imidlertid have været aldeles opdigtet efter senere Beretninger, og Staben staar end i fuld Flor. Imidlertid ankom heldigvis i den sidste Uge af Aaret vel omtrent 60,000 Tdr. Kornvarer fra Danmark [1]), og deraf fulgte, at

[1]) Den 27de December 1813 afgik Sø-Kapteinløitnant A. Krieger fra Frederiksværn med Orlogs-Briggerne „Lolland", „Seagull" og

Ordre blev givet Armeen i Norge at trække sammen, formodentlig for at gjøre et Indfald i Sverige, hvis Freden ei skulde komme istand.

Endvidere er Slutningen af dette Aar mærkeligt formedelst den store Kjøbmands-Kongres, som holdtes her i Kristiania i Anledning af en ny privat Laane- og Diskonto-Kasse for Norge. Om denne kan eftersees „Tiden“, 2den Aargangs 1ste Bind, No. 35, 41, 43, 48. Derfor maatte Prof. Rasmussen i September reise til Danmark. Derfor holdtes i afvigte Sommer først et Konseil paa Eidsvold og siden flere Gange her paa Ladegaardsøen af det saakaldte mathematiske Raad, der bestod af Prindsen, Thygeson, C. Anker, C. Tank og Rasmussen. Alt skulde være saa hemmeligt; imidlertid havde Kommitteen neppe været samlet nogle Gange, før man vidste med fuldkommen Vished, at det angik Pengevæsenet; men man troede, Anlægget sigtede til en National-Bank. Denne Sag har nu opklaret sig, og i „Tiden“ omtales samme med megen Høitidelighed og tillægges en Interesse, som den ikke havde, selv iblandt de fleste Deputerede. En Amerikaner kaldte den forleden Dag Mr. Tanks Hobbyhorse, og Andre have paastaaet, at det blot var en Kjøbmandsspekulation, hvorved Penge kunde erhverves til at handle med indenlands, da den udenrigske Handel standsede aldeles; at flere Bønder ved denne Indretning vilde blive Kjøbmændenes Eiendom; at samme var et Brud paa Rigsbanksfundationen; at de Indretningen tildelte

„Samsø“, ankom den 29de s. M. med de tvende førstnævnte til Fladstrand og afgik igjen derfra den 31te med omtr. 60 Kornfartøier. Den 2den Januar 1814 var den hele Konvoi lykkelig kommen over til Norge i Havn paa Vestsiden af Kristianiafjorden, medbringende omtr. 40,000 Tdr. Korn foruden en Mængde Brændevin og andre Provisioner. Jvfr. „Tiden“ for 3die og 8de Januar 1814 samt „Kampen om Norge“ af Sørensen, 2den Del S. 97.

Privilegier vare for store, da der maatte tjenes mange Penge ved samme; at Garantien for Laanekassen enten ikke behøvedes, eller burde hypothiceres, da det, at en Kjøbmand skrev sin Garanti for en vis Sum, var et Intet, ligesom man vilde forudse, at den, som raskest skrev sig for den største Garanti, vilde og være den første til at fordre Laan. Imidlertid havde man meget travlt med denne Sag i en Maaneds Tid, ligesom med adskillige store Gjæstebud i den Anledning, hvilke gjorde dyr Tid paa Levnetsmidler her i Byen. At man gjorde denne Sag, som dog egentlig var en blot Kjøbmandssag, til en national Sag, ved hvilken alene Kjøbmænd, paa en halv Snes Embedsmænd nær, vare nærværende, stødte Mange.

Ogsaa Julen levedes ret lystigt her i Byen. Der var i visse Cirkler arrangeret Gjæstebud, Bal, Juleleg og Maskerade i samtlige 9 Dage omtrent. Jeg havde den Ære at være indbuden til et Par Steder, men var syg af Forkjølelses-Gigt. Med det nye Aar begyndte de muntre og lystige Udsigter alt mer og mer at tabe sig.

En skrækkelig Kulde begyndte. Reaumurs Thermometer viste indtil 25° Frost herinde i Byen; stadigst stod det i 3 Uger paa 20° Kulde. Heraf fulgte, at alle Fjorde og Havne tilfrøs. Det værste var, at samme Tilfælde indtraf i Danmark og spærrede saaledes al Kommunikation. Enkelte Skibe ankom langt vester med Korn, og disses Skipper-Efterretninger tilligemed de svenske Aviser fra Gotheborg var al den Efterretning, vi fik fra Danmark fra den 27de December til den 24de Januar. Vi vidste saaledes ei, om vi havde Krig eller Fred, indtil endelig dels gjentagne Skipper-Efterretninger havde meldt selv Dag og Time, naar Kosakkerne vare ankomne saavel til Aalborg som til Fladstrand og alle de nordjydske Byer, dels ogsaa Gothe-

borger-Aviser havde berettet, at Krigen var begyndt, at Slag var forefaldet, og at Glückstadt var tagen med Storm. Dette sidste er man imidlertid endnu til Datum usikker paa [1]).

Endelig ankom Mandag den 24de Januar Aften Kl. 8 en Oberstløitnant Rømer igjennem Sverige fra Hovedkvarteret Hinsgavl og bragte, som der paastaaes, ingen skriftlige Depecher, men blot mundtlige Efterretninger til Prindsen. Tirsdagen den 25de Januar var hele Byen i spændt Forventning over denne vigtige Kurers Ankomst gjennem et fiendtligt Land, men Ingen vidste noget før ud paa Aftenen, og dog vidste de og ved vi end hidtil Intet med Sikkerhed om Sagens sande Sammenhæng. At det imidlertid intet glædeligt monne være, kan med største Føie sluttes af den Taushed, som iagttages. Om Onsdagen den 26de Januar udkom Extrablad af „Tiden", der med svær Basunblæsen proklamerer „Fred, Fred i Norden". Dette Blad blev meget ilde optaget, da alle nu enten vidste eller vilde vide, at Danmark havde kjøbt Freden i Nord ved at fraskrive sig Norge eller dog idetmindste Trondhjems Stift og Fæstningerne Kongsvinger og Frederikssten. Alle ere derimod nu enige om, at det er hele Landet, og Mængden glæder sig derved, da man saaledes haaber, at det Hele bliver til Intet, og at Norge vil blive en selvstændig Stat. Rømers Efterretning var imidlertid et Tordenslag. Alle vare forbausede og forundrede. Hvad er da forefaldet, siden Kong Frederik saaledes ved et Pennestrøg fraskriver sig 900,000 af sine tro Undersaatter, der i 5 Aar har lidt meget og spist Barkebrød for saaledes at bortgives som andet Kvæg? Er Rendsborg erobret eller sultet ud? Er hele Jylland okkuperet? Er den dan-

---

[1]) Destoværre er Glückstadts Erobring senere bekræftet. Rygtet om Slag var derimod aldeles falsk; nei, man var uden Tvivl bange for Trøien. Forfatterens Anmærkning.

ske Arme total slaget? Ere Bælterne tilfrosne? Hvad er foregaaet? Saadanne Spørgsmaal krydsede hinanden, men ere stedse blevne besvarede med: Intet er forefaldet! Kongen og Staben staa i al rolig Sikkerhed paa Hindsgavl og Armeen i Fyen. Ingen er sat over til Jylland! Intet Liv er vovet, ingen rask Daad er forsøgt! — Ubegribeligt! De eneste Grunde, jeg har hørt angive til denne mindst formodede Fremfærd, ere disse: At Østerrige har truet med at erklære Danmark Krig, hvis det ei tilstod Ponte-Corvo, hvad han forlangte; men hvorledes rimer dette sig med Østerriges foregaaende Tilbud og Vaabenstilstanden? Dernæst, at der havde været Mytteri i den danske Arme, som ingen Sold havde faaet; at de jydske og holstenske Proprietærer havde overhængt Kongen om at give Slip paa Norge, at Kongen skulde have Rügen og svensk Pommern til Erstatning, hvilken Bevæggrund dog vel umulig fortjener at anføres; at Kongens Finantser vare aldeles ødelagte, og at han skulde have 1 Mill. £ for at stille 10,000 Mand imod de Franske. Alt sligt er nu blot løs Snak og optegnes her blot af Kuriositet for at se, hvor meget dette eller hint maatte nærme sig Sandheden.

Prindsen gav ellers ved denne Leilighed et Bevis paa god Fatning, hvortil der virkelig udfordres en Mand. Efter en søvnløs Nat, som man kan begribe frembragtes ved Rømers Aftenbudskab, og efterat han, som der fortælles, havde været ganske ude af sig selv den hele Formiddag efter, fatter han sig ved Middagstid, gaar endnu samme Dags Aften den 25de Januar i Selskab hos Agent Nielsen, er munter og spiller sin Basset indtil Kl. 2 om Natten. Imidlertid har han havt overordentlig travlt, Sendebud og Ordrer ere afgangne og afsendte viden om. Holdsheste ere tilsagte det hele Land igjennem. General Staffeldt har faaet Komman-

doen over Troppekorpset ved Grændsen, hvis Hovedkvarter er Hafslund. Ordre er givet ei at indlade nogen i Landet uden Prindsens udtrykkelige Tilladelse. Saa gaar Rygtet. Alt politiserer nu, og allevegne gjøres Udkast og Plan til Norges tilkommende Konstitution. Det svenske Parti, som her gives efter Sigende, er enten meget ubetydeligt eller drister sig ei at komme frem med sine Ytringer.

Ogsaa det nyfødte Universitet har følt Indflydelsen af Rømers Budskab. For første Gang skulde det høitideligholde sin høie Stifters Fødselsdag, hvilket Universitetet skyldte ham, om han end ikke vedbliver at være vor Konge. Program og Tale var skrevet af Treschow; men da der var noget politisk i begge Dele, og da Stemningen naturligvis ei kunde være deltagende for Indholdet heraf, saa blev først bestemt efter Prindsens Ønske, at Festen skulde holdes, siden samme var averteret i Intelligents-Bladet, men at Programmet skulde suppprimeres. Treschow vaandede sig med Rette for at skrive en ny Tale i en saadan Stemning og i en saadan Skynding, og dog var det nødvendigt, da han ei kunde bruge den allerede udarbeidede. Men Onsdag Aften den 26de Januar lod Prindsen melde Treschow, at den hele Fest kunde opsættes formedelst hans Bortreise; formodentlig bliver den Fest aldrig holdt. Samme Opsættelse traf ogsaa et almindeligt Klassemøde i Selskabet for Norges Vel den 29de Januar for at konstituere de nye Klasser, ligesom og det høitidelige Møde den 9de Februar; Alt skal opsættes indtil Prindsens Tilbagekomst. Prindsen afreiste den 27de Januar om Aftenen Kl. 9½ og tog Turen til Eidsvold Jernværk. Der skal efter Sigende holdes et Raad, hvortil C. Anker, Thygeson, Bech, Holten og formodentlig Lütken[1]), C. Tank

[1]) Var tilsagt, men brak Skaager paa Veien, betænkte sig og vendte tilbage; formodentlig er han som brændt Barn bange for Ild.
Forfatterens Anm.

og Sejersted blive tilkaldte. Søndagen den 30te Januar skal Prindsen reise til Trondhjem, op af en Dal og ned af en anden, som der fortælles. I hans Følge C. Anker, Holten og 7 til 8 Adjutanter. Biskop Bugge, som forunderligt nok kom hid en 8 Dage før Rømers smukke Budskab, og som blev meget feteret af Prindsen, er reist nogle Dage iforveien tilbage. Ligesaa Grev Trampe, der forunderligt nok hidtil har været som tvunget til at opholde sig her. Anledningen til Trampes Ophold i Christiania er en Gaade. Klogt handler Prindsen i at forsikre sig alle disse Mænds Yndest. Biskop Bugge beskyldes endog for at have staaet i Spidsen for et svensk Parti i Trondhjem; maaske blot for at kunne modsige gamle General Krogh, som nu endelig har faaet sin Afsked.

Hvad betyder denne Prindsens Reise op igjennem Dalene, og hvad vil han i Trondhjem? Dette er endnu aldeles ubekjendt, og man har blot Gisninger og Formodninger. Nogle sige, det er alene for at vinde Tid og for at opholde de svenske Kommissarier, som man formoder daglig maa kunne ventes for at præsentere os Kong Frederiks Afstaaelses-Akt og Løsladelsen fra vor Troskabs-Ed mod ham, m. m. Høist synderligt er det, at uagtet man vil være saa sikker paa, at hele Norge er afstaaet, saa haves dog derfor aldeles intet skriftligt; thi Rømer skal, efter hvad der forsikres, blot have bragt mundtlig Besked[1]). Med de skrevne Depecher skal den norske Adjutant Major Brock være afsendt fra Hindsgavl 24 Timer forinden Rømer afgik derfra. Brock skulde være sat over Store-Bælt af Søløitnant Falsen paa en Isbaad, men denne siges at være bortdrevet med Isen, saa at Rømer i Korsør ei kunde faa mindste Sporlag paa Brock.

---

[1]) Dette er alligevel senere modsagt. Forfatterens Anm.

Ogsaa heri, mener man, stikker Hemmeligheder og politiske Kneb. Tiden vil opklare det Alt tilhobe. Rømer, som ankom den 24de Januar om Aftenen, reiste igjen den 27de om Formiddagen. Man fortæller, det skal være en klog Karl og over al Maade taus og tilsluttet; af ham fik man altsaa Lidet ud. Dog paastaaes det som tilforladeligt, at Slesvig var rømmet aldeles, og at man med største Il trak ud af Holsten, forinden Rømer afgik fra Hindsgavl, hvilket maa have været den 17de eller 18de Januar. Altsaa efter 12 Dages Krig, i hvilket Intet udrettes og Intet forsøges med den hele samlede Hær, som nu i 30 Aar har udmavret Staten, sluttes en haanlig Fred! Det er sandt, Ondskaben har noget Ret, som siger, at netop fordi disse Soldater vare saa kostbare, derfor bør man spare paa samme og heller bortgive et helt Rige. — Dog vent først nærmere Oplysning, forinden Du dømmer.

Istedetfor Universitets-Fest den 28de Januar gav Thygeson et lille, men godt Middagsmaaltid. De allerfornemste Authoriteter samt Universitets-Lærerne, omtr. 26 Personer, vare tilstede. Tonen var lidt nedstemt, dog rolig og ligegyldig. Ingen Politik fandt Sted over Bordet, ingen Sang og Klang. Dog blev drukket Kong Frederiks Skaal, dernæst Dronning Marias, saa Prindsens, og derpaa gamle Norges; alt uden Haandklap og Skraal, hvilket destoværre altformeget har taget Overhaand i senere Tid, tildels fremlokket af selve Prindsen; formodentlig antager han, at det er en national Skik, skjønt Nogle vil paastaa, at den først indførtes i 1788. Noget Engelsk er der imidlertid ved samme, og vi ville gjerne være Engelske i det Hele.

Den 2den Februar.

Alting staar in statu qvo — vi vide endnu af Ingenting, og uden den velsignede Sladder og de evig hinanden modsigende Rygter skulde vi end ikke vide Andet, end at vi vare gode danske Undersaatter. Folk, som give sig Mine af at vide det Rette, forsikre imidlertid, at hele Norge er afstaaet, og dette er nu saa almindeligt, at Ingen mere tvivler derom. Stemningen i det Hele, saavidt jeg har kunnet erfare, er temmelig ens, nemlig hadelig mod Svensken, forbitret mod Kong Frederik, der afstod os, men dog frygtsom for Udfaldet, især formedelst Mangel af Korn. Nogle kloge Politici tage Kong Frederik i Forsvar, og ufrivillig eller uden at have Grund derfor maa jeg tilstaa, at det glæder mig. Man omtaler nemlig Kongens slette Finantser, den idelige Klagen og Overhængen af fyenske og jydske Herremænd, samt Følelsen af, at Norge, uden i mindste Maade at styrke Staten, har i sidste Aaringer vældigen bidraget til at ødelægge Finantserne, uden at Kongen derved har seet sit Ønske opfyldt, at faa Norge forsynet med det Nødvendigste, samt endelig de brillante Betingelser for Danmark, som skulle være tilstaaede. At disse Undskyldninger ei ere aldeles ugrundede, ifald de ei ere selvgjorte, behagelige Fantasidrømme, synes temmelig klart. At Danmark har i senere Aaringer lidt meget formedelst Norge og for dets Forsyning, er unegteligt; men ligesaa sikkert er det, at Danmark heri lider formedelst den gamle, selv hos de saare underordnede Embedsmænd fast ubegribelig indgroede Fordom, at Norge ei var at stole paa, og at det altsaa ei uden til største Nødtørft burde forsynes med Alt, hvad der hører til Selvstændigheds Forsvar. Deraf den store Mangel, som Norge befandt sig i ved Krigens Udbrud 1808, og deraf tildels alle de paafølgende Ulykker og Vanskeligheder med paa en Gang

at forsyne det blottede Land med alt Fornødent. Det synes altsaa at være en Slags Gjengjældelse, for ei at sige Hævn for den ildegrundede Mistillid til Norges Troskab, og hvo vil foragte Hævnen, kommer den end sent, siger Treschow i det undertrykte Universitets-Program.

Hvad angaar Betingelserne, under hvilke Kong Frederik skal have ladet sig bøie til at tilstaa Sverige sin Fordring paa Norge, da siger Rygtet, at disse ere:

1) En Mill. £ udbetalt strax; 2) 40,000 £ i maanedlige Subsidier; 3) Flaaden tilbage; 4) Rügen og svensk Pommern samt Hamburg, om denne sidste kan tages; og at derimod han kun skal stille 10,000 Mand Kontingent-Tropper.

Hvorvidt dette er sandt, vil Tiden lære; men der er endnu flere ikke uvittige Folk, som holde for, at Norges Afstaaelse endnu blot er Chimære, og at Prindsen handler aldeles i Overensstemmelse med Kongens Ønsker, da man mener, at Prindsen ellers spilte et alt for høit Spil, idet han risikerede at blive erklæret for at have forbrudt sin Ret til den danske Throne, som saaledes kunde flyttes over paa Prinds Ferdinand, gift med Caroline, imedens vor Prinds's Bestræbelser for at forsvare sin Arveret til Norge af Mængden ansees for at være aldeles haabløse, saafremt ikke England vil afstaa fra at understøtte de Svenske i deres Forehavende mod Norge.

Om Prindsens Reise til Trondhjem har jeg hørt de mest modsigende Rygter; snart er han bleven syg paa Eidsvold, snart har han vendt om paa Hedemarken for at reise langs med Grændsen sydefter til Armeen; snart skal han ikkuns opholde sig i Trondhjem en eneste Dag, og det en Søndag, hvor han skal møde i Domkirken. Alle disse Rygter ere lige troværdige, og maaske udspredes de med Flid, paa det at ingen skal udspeide den sande Hensigt; thi en

Hensigt har denne Reise upaatvivlelig, da man ellers ei behøvede at kaste et saa besynderligt Slør over den og den hele Sags sande Sammenhæng.

Deri stemme Alle, saavidt mig bekjendt, overens, at vi ei bør give os under Sverige, naar vi blot kunde undgaa det, og at dette sidste fornemmelig beror paa, om England vil deltage med Sverige og saaledes vedblive at spærre os Tilførselen. Man har ellers snakket om, at hid er kommet engelske Aviser, hvori omtales en Parlaments-Diskussion om Norges Afstaaelse, og at det ministerielle Svar skulde indeholde, at England ei vilde videre deltage i denne Sag, uden hvad der kunde anstaa et frit Folk. Deraf har man da villet udlede fri Fart paa Danmark og andre Lande, da man ei tror Sverige istand til at hindre sligt. Gid nogle af disse Forhaabninger maatte være grundede og virkelig gaa i Opfyldelse!

Fra Hovedkvarteret Hafslund saa jeg Brev af 30te Januar, der meldte, at Stemningen ved Armeen og i Bygderne var fuldkommen, som det egner sig norske Mænd; at man blot ønskede Prindsens Tilbagekomst fra Trondhjem; at en svensk Adjutant havde ladet sig melde; at man sammentrak i Sverige 30,000 Mand, der marscherede til den norske Grændse selv fra Skaanes Sletter af; at Halvten af samme var regulære Tropper, men Resten nye Konskriberede; at alle norske disponible Tropper desaarsag ligeledes trak sammen.

Jeg har hørt sige, at det under enhver Omstændighed var rigtigt at modtage vore Naboer med Sværdet i Haanden og helst saaledes at underhandle med dem, da vi ellers kunne frygte for ved Kommissarier at blive overleverede som andet Slagtefæ, at blive omtrent en romersk Provinds, d. e. ikke Slaver af en enkelt Suveræn, men af et helt frem-

med Folk, hvorimod man med Vaaben vilde muligens kunne tiltvinge sig en Forening under egen Konstitution. Jeg maa tilstaa, at jeg ei forstaar denne Sats, og ser ingenlunde, hvi Prindsen skulde vove noget herfor, da han dog aldrig kunde vente at komme til at staa i Spidsen af den norske Regjering som Thronarving til Danmark. Gud vende Alting til det Bedste! For Nutiden er Alt skjult bag Fremtidens dunkle Teppe.

Af en Bekjendtgjørelse fra Statholderskabet i Dagens Intelligents-Blad sees, at vi atter faa nye Pengesedler, og at 3 Mill. Rigsbankdaler Navne-Værdi deraf sættes i Omløb. Man tror, at disse Sedler ei skulle gaa som tvungent Betalingsmiddel, men blot som Afbetaling paa Skatter; der staar og i Bekjendtgjørelsen blot, at de kunne gaa fra Mand til Mand, ei at de skulle; tillige er det sagt, at Laurvigs Grevskab og andre kongelige Eiendomme i Landet skulde borge for disse nye Papirpenge.

Biskop Bech skrev mig under 1ste Februar til, om Prindser af det danske Kongehus førte Titel af Hertuger i Slesvig og Holsten. Jeg svarede dertil, at uagtet jeg i Øieblikket ei kunde citere nogen Author for min Mening, saa troede jeg dog aldeles upaatvivleligt, at siden alle andre Prindser af de andre holstenske Linier førte denne Titel, saa maatte samme saa meget mere tilkomme den kongl. Danske eller Holsten-Glückstadtske Linie. Formodentlig har dette Spørgsmaal Hensyn til en eller anden Proklamation, som enten skal udgaa fra eller om Prindsen, og hvorom man formodentlig er blevet enig i det hemmelige Statsraad paa Eidsvold.

Mandag den 7de Februar.

Denne Vinter vil upaatvivlelig blive mærkelig i flere Henseender; den er det allerede i fysisk Henseende, da vi her i Byen have havt indtil 24° Kulde og i henved 14 Dage til 3 Uger Thermometret staaende mellem 20 og 22° Reaumur. Kulden har nu en Tid ophørt, og i sammes Sted er kommet en stor Mængde Sne, saa at man endog har maattet kjøre med Sneploug paa Gaderne, hvilket jeg ikkun en Gang tilforn har seet i de 11 Aar, jeg nu har opholdt mig her. Dog det Fysiske er det mindste for Øieblikket; Statens endelige Skjæbne, den ængster og nager nu hver ærlig Mand. Major Brock, som efter Rygtet var forgaaet paa Store-Bælt, er nu den 4de Februar hjemkommen og har bragt Stadfæstelse paa hvad man dels havde faaet ud af den tause Rømer og dels havde gjættet sig til. Destoværre! Det er altsaa altfor sandt, ligesom man nu og paastaar, at at det er Kongens aldeles ødelagte Finantser, som har tvunget ham til det afgjørende Skridt at afstaa Norge; der er altsaa ingen hemmelig Artikel med Østerrige og Rusland, at der intet skal blive af Løftet om Afstaaelsen; ingen hemmelig Aftale med Prinds Christian, da han blev sendt hid; Alt skal være virkeligt og ærligt ment, ligesom Prinds Christian skal have faaet Ordre til baade at nedsende de herværende Krigsbrigger og selv at komme ned, hvilke tvende Ting Rygtet siger, at han aldeles har afslaaet. Vi have for Øieblikket intet uden Rygter; end ikke om Prinds Christians Reiser her i Landet, om hans Møder med Bønderne paa Eidsvold, Hedemarken, Toten og i Gudbrandsdalen tør man trykke de Breve, som ere nedsendte til „Tiden", førend han selv tilbagekommer, og dog indeholde disse Tidender intet Andet, end de mest enthusiastiske Skildringer over den Varme, hvormed Prindsen allevegne er modtaget, og det

heftige lidenskabelige Udbrud af Forbitrelse mod Naboen, som endelig vil gjøre Norge lykkeligt ved at gjøre det til Sveriges kjære Søster. I Gudbrandsdalen skal en gammel Bonde have fremtraadt og spurgt meget lakonisk: „Hvad, Prinds! mener Du, at vi ikke længer ere Gudbrandsdøler? skaf os blot Lod og Krud!“ Virkelig skal der allerede være sendt herfra Arsenalet baade Krud og Bly til Gudbrandsdalen, dog, som jeg formener, mere for at tilfredsstille Folket end for den egentlige Nyttes Skyld; thi det varer da vel noget, forinden Svensken kommer did; eller vil man opbyde hele Nationen? Det vil nu snart give sig, naar Prindsen kommer tilbage. Prindsen kom den 4de om Aftenen til Trondhjem, skal høre Prædiken i Domkirken den 7de og reise samme Dags Aften tilbage gjennem Østerdalen; saa er Bestemmelsen. Rimeligvis gaar han derpaa til Armeen, som trækker sammen allevegne fra. Sker da intet Indfald fra en af Siderne, saa kommer han formodentlig hid, og naar da den længe forventede Kurer ankommer, der bringer Kong Frederiks Proklamation til det norske Folk, hvori enhver løses fra sin Troskabs-Ed imod ham, da følger rimeligen, og saavidt jeg har kunnet erfare, Prinds Christians Proklamation ved Siden, hvori han paataler sin Ret som Odels-Arving til Norges Rige, saasnart Kong Frederiks ophører; tillige vil da vel følge den svenske Proklamation med mange fagre Tilbud og Løfter, hvorpaa der sikkerligen ei synderlig vil bygges, da Nationalhadet uden Tvivl er for stort mellem vore Nationer. Vi faa saaledes snart en Konge af Norge, som nu ikke har været til siden 1387. Men faar Norge ogsaa en Arve-Enevolds-Konge efter Indretningen af 1660? Upaatvivleligen efter min Formening. Vil Folket i det Hele dermed være fornøiet?

Tirsdagen den 15de Februar.

Kristiania Marked var da overstaaet[1]). Stemningen var ikke med den bedste. Flere Mænd frygtede for Eneveldsherredømmets Gjenoprettelse og for at faa den hele gamle Surdeig tilbage og ytrede desaarsag adskillige Tvivl. Misnøien har røbet sig dels ved flere besynderlige Avertissementer i „Intelligents-Sedlerne", dels ved en Slags Revolutionsvise af Malthe Bruun, som findes indført i samme Blad[2]), og som blev afsunget paa Komediehuset anden Markedsdag med meget Bifald. En forskrækkelig Politisering har tillige hersket i alle Selskaber og i alle Stænder, næsten er man bleven halv træt deraf. Det har imidlertid glædet mig, at alle fornuftige Folk have været af den enstemmige Mening, at saasnart Prinds Christian proklamerer sig som Konge ved Siden af en Konstitution, saa forener han alle Stemmer og alle Partier, og dette ene kan alene frelse Norge. Spændingen er meget stærk, og alle Mennesker vente hver Dag paa Proklamationer. Underligt nok er det, at Freden er sluttet den 14de Januar, og endnu vide vi intet officielt om dens Indhold. Med v. Holtens Reisebulletin er man ei synderlig fornøiet. Prindsen kom i Søndags til Eidsvold og ventes hertil i Morgen. Et glædeligt Rygte er udspredt, og fordi det syntes at være saa ønskeligt, har jeg selv bestræbt mig for at udbrede det. Prindsen vil efter dette erklære sig for konstitutionel Konge; vil sammenkalde Nationens Repræsentanter; vil afstaa fra al Indflydelse paa Finantserne; vil dele den lovgivende Magt; dette og intet mere ønske alle fornuftige Mænd, som jeg har truffet paa. Snart maa det hele opklare sig. Gud fri os fra Partier i Landet, og disse

---

[1]) Kristiania Marked afholdtes i 1814 den 8de, 9de og 10de Februar.
[2]) Se „Intelligents-Sedlerne" No. 11.

kunde efter alle Adspekter lettelig opstaa, hvis det modsatte fandt Sted med Hensyn til Regjeringsformen. Bech og Thygeson ere reiste Prindsen imøde i Søndags til Eidsvold, og saavidt jeg har fornummet, ere begge enige om at sige Prindsen det selvsamme, uagtet de ei have overlagt det, og uagtet de tro at handle imod hinanden. En forfærdelig Mængde Tropper trækker sammen; man anslaar Antallet til nogle og 30,000 Mand. En engelsk Brig er indløben ved Kristianssand og har proklameret Freden mellem hans britiske Majestæt og Kongen af Danmark; men Norge er udeladt af Titelen og er altsaa indsluttet i Freden i Forudsætning, at det vil vorde en svensk Provinds. Vor hele Tilværelse som Stat synes for Øieblikket at bero paa, om England vil høre op med at molestere vor Skibsfart, og om vi kunne faa noget Korn fra Danmark. Lykkeligvis er Isen ved en sydlig Storm gaaet op lige til Drøbak; men endnu hører man ei uden om enkelte Kornskibes Ankomst. Destoværre frygter man for ei alene en Spærring, men endog en Krigserklæring fra Danmark, der skal have forbundet sig til at betale Sverige en vis Sum Penge maanedlig, indtil Fredsbetingelserne blive opfyldte. Gud vende Alt til det Bedste!

Den 19de Februar.

Den første Akt af Dramaet har udviklet sig, og som jeg haaber til Norges Held. De offentlige Bulletiner fortalte os, at Prindsen var ankommen paa Tilbagereisen til Eidsvold. Derpaa indløb Breve til adskillige Mænd her i Byen om at indtræffe paa Eidsvold Onsdag Middag den 16de Februar. Dette Møde bivaanedes af [Oberst] Sejersted, [Oberstløitnant] Rode og [Generalkvartermester] Haffner af Staben, af Kontreadmiral Lütken, Biskop Bech, Etatsraad

Falbe, Generalauditør Bergh, General Haxthausen, Etatsraad Treschow, Professor Sverdrup, Amtmand Collett, konst. Amtmand Holst, Kammerherre Peder Anker, General Anker, Konferentsraad Carsten Anker, Carsten Tank, Agent Jac. Nielsen, Konferentsraad Sommerhjelm, Kammerherre Rosenkrantz og Major Broeck, hvorimod Thygeson var reist tilbage, forinden Mødet begyndte [1]). Først gav Prindsen privat Audients til Flere og hørte deres forskjellige Meninger; deriblandt skal have udmærket sig Sverdrup, som først fik overbevist Prindsen om, at han ingen Arveret havde til Norges Rige, men at Folket maatte give ham samme. Prindsen kjæmpede længe for sin Mening, kaldte Sverdrups Mening baade Poesi og Sofisteri, indtil han omsider overbevist kastede sig i Sverdrups Arme og tilstod, at han indsaa Feilen. Mødet begyndte. Prindsen lod oplæse Fredstraktaten mellem Sverige og Danmark, hvorved Kong Frederik har kronet sin Svaghed ved at afstaa Norge med samme Suverænitet, som han selv besad, og hvorved altsaa Norges Indvaanere bleve overgivne den svenske Konge som andet Slagtekvæg. Derpaa blev oplæst Kongens Deklaration og Løsladelse for hans norske Undersaatter fra deres Troskabs-Ed etc. Nu fremsatte Prindsen atter Spørgsmaalet om sin Arveret efter Kongeloven og vilde høre den hele Forsamlings Mening, skjønt han tilstod, at Flere allerede havde overbevist ham om, at han ingen Arveret havde. Han erklærede tillige som ædel Mand, at han ingensinde havde ønsket at regjere over Folket uden

[1]) I en Skrivelse fra Konferentsraad Carsten Anker til Biskop Bugge i Trondhjem af 16de Februar 1814, hvilken Skrivelse læses i „Illustreret Nyhedsblad" for 1858, Side 7, opregnes som Deltagere i Mødet foruden de her nævnte Mænd tillige Oberst Arenfeldt. Forsamlingen har altsaa talt 21 Medlemmer. Af de Mødende vare Haffner, Lütken, Bech, Falbe, Haxthausen, Sommerhjelm og Arenfeldt danskfødte eller af dansk Familie.

ved Siden af en Konstitution, men da han noksom havde erfaret, at Folkets Stemning aldeles var imod at blive svenske, havde han besluttet for stedse at dele Skjæbne med et saa ædelt Folk og havde desaarsag troet at forekomme ethvert Parti og enhver Kabale ved at erklære sig for Konge efter sin Arveret. Sagen blev nu med megen Frimodighed ventileret, og den almindelige Mening var, at Kongeloven var aldeles ugyldig, og at han ingen Arveret havde. Alle vare derimod enige i, at han burde overtage Regjeringen, indtil han blev valgt af Folket. Spørgsmaalet blev da: under hvilken Titel? Nogle holdt paa Kongenavnet af Frygt for en fransk Revolution og dens Rædselsscener, men Norden er ikke Syden, og Nordmænd ere ei Franskmænd. Mængden bestemte, at han skulde kalde sig Regent. Prindsen indvilgede Alt og erklærede sig villig til enhver mulig Opofrelse. Kl. 9 om Aftenen gik man derpaa til Middagsbordet og havde en saare glad Aften ovenpaa en saa hæderlig Dag. Næste Morgen var man atter samlet, og nu forelæste Prindsen sine Proklamationer til Borgerne, Geistligheden og Armeen. Det skal have været en saare høitidelig og hjertelig rørende Scene. Alle Tilstedeværende brast i Graad, og Prindsen selv med under Oplæsningen. Prindsen skal i det Hele have vist sig som en Mand baade af det lyseste Hoved og det ædleste Hjerte! Gud velsigne ham og Norge! Alle, som have været nærværende, tale om denne Scene med overordentlig Henrykkelse.

Om Thorsdag Aften den 17de kom de Afreiste hjem, og Fredag Formiddag havde allerede Rygtet fortalt det Store, det Skjønne, det Ædle i denne Akt. Folk vare som halvberusede af Glæde. Man lykønskede hverandre, naar man mødtes paa Gaden, man hilsede hverandre som frie Nordmænd; kort, man var i den synderligste Gjæring. Til

1ste Paaskedag skal Nationens Repræsentanter være samlede paa Eidsvold for at udarbeide den nye Konstitution. Gid dette store Verk maatte ende ligesaa lykkeligen og til ligesaa stor Tilfredshed for Nationen! Alt er imidlertid blevet roligt, og ethvert Parti afvæbnet ved dette ligesaa kloge som afgjørende Skridt, og Norge har overvundet en svær Fiende, nemlig indbyrdes Uenighed, som man havde havt den høieste Anledning at frygte for, da Gjæringen begyndte at blive meget almindelig baade i By og i Bygd, ja selv iblandt Armeen. Ogsaa skal adskillige Adresser fra flere Steder være sendte til Prindsen, hvori der kuns udtaltes en Mening om Suveræniteten, at den ei mere burde finde Sted.

Den 3die Marts.

Alting har nu udfoldet sig og ligger aabenbart for Alles Øine. Der har da ogsaa været talt og politiseret og kandestøbereret nok i denne Tid. Fredagen den 18de kom Prindsen hjem om Aftenen sildig og nød saaledes ingen pragtfuld Modtagelse, som man havde tiltænkt ham, og som han visseligen og fortjener. Alt blev overgivet Trykkerierne, og var det bestemt, at det Hele skulde kundgjøres Mandagen den 21de Februar. Til den Ende laa og et Brev til mig, som kom hjem om Aftenen Kl. 12 fra Økern[1]), hvor Sverdrup, Provst Schmidt og David Thrane[2]) havde havt en noget vel heftig politisk Disput, og anmodedes jeg i dette Brev gjennem Staldmester Kaas fra Prindsen om at forfatte

---

[1]) Gaarden Økern ved Kristiania eiedes og beboedes af Grosserer, Kaptein Ludvig Mariboe.

[2]) David Thrane var Grosserer i Kristiania. En Søn af ham er den i vor Tid uheldig bekjendte Marcus Thrane.

en Sang til Norge, for dets Selvstændighed og at Gud vilde forlene os Kraft til at hævde samme, hvilken Sang skulde bruges næste Middag. Jeg maatte derfor sadle min Pegasus næste Morgen, og skjønt den var saare uvillig, maatte den dog afsted, saa at jeg Kl. 11 fik leveret Sangen („Tiden“ for 26de Februar) til Trykkeriet, da Kaas derpaa kom og fortalte mig, at Festen var opsat indtil Tirsdag den 22de, fordi Bogtrykkerne ei vare blevne færdige. Den 22de Februar kom, og alle Embedsmænd bleve tilsagte at møde Kl. 12 hos Prindsen. Her blev da oplæst alle de Proklamationer og Kundgjørelser samt Fredsslutningen med Sverige, som nu findes indrykkede i „Tiden“ og ligesaa i „Budstikken“. Prindsen læste sin egen Kundgjørelse op med megen Varme, tiltalede flere Gange de Tilstedeværende og endte endelig denne Akt med at gribe de nærmest staaende i Haanden og med at lade Alle tage hinanden i Hænderne til Pant paa at ville hævde Norges Selvstændighed. Fra Prindsen gik alle Embedsmænd efter Anmodning op paa Torvet, hvor alle militære og Borger-Korps vare forsamlede, og aflagde Eden at ville hævde Norges Selvstændighed. Det var en saare høitidelig Scene, og en stor Mængde Mennesker var forsamlet. Derpaa kom Prindsen ridende med sin Stab, tiltalede de bevæbnede Korps med megen Kraft og udbragte dernæst et Hurra for gamle Norge. Da han red bort, udbragtes et Hurra for Prinds Christian af det hele forsamlede Folk. Under denne Støi sad en Ugle paa Spidsen af Klokketaarnet og beskuede rolig al denne Støi. Hos Romerne og fornemmeligen hos Athenerne vilde dette upaatvivleligen være taget for et Varsel; nu lo man af denne Hændelse, og senere har jeg hørt, at det var en tam Ugle, der var sluppet ud fra en af Nabohusene for nogle Dage siden.

Under Høitideligheden paa Torvet kom Grev Schmet-

tow fra Trondhjem for, som man siger, at gaa til Stockholm. Kl. 4 samme Dag var Taffel hos Prindsen paa 50 Kuverts. Prindsen var meget opræmt og holdt lang Passiar før Maaltidet; han opfordrede blandt Andet mig til at forfatte Annaler over disse Dages vigtige Begivenheder og lovede selv at ville meddele mig Bidrag dertil. Under Maaltidet blev føromtalte Vise sunget og gjorde ret god Virkning; senere blev den efter Prindsens Anmodning aftrykt og afsunget paa Komediehuset efter Forestillingen den 2den Marts, formodentlig for at give en Modsætning af den forhen afsungne Revolutions-Vise. Ved Bordet herskede megen Munterhed og en ualmindelig fri, selv temmelig støiende Konversation. Efter Taffelet foreslog Carsten Anker at gaa til Thygeson for at gjøre ham en Kompliment, da han havde havt saameget at gjøre med denne Sags lykkelige Fuldbyrdelse, men maatte nu offentlig afholde sig fra al Deltagelse formedelst hans Godser i Danmark. En 12 til 16 Mand fulgte Anker, og jeg med. Vi traf ham ei hjemme, men talede med Fruen, og næste Dag havde vi hans Kontravisit. Man har gjort Manden Uret. Han havde den Mening, at Prindsen havde Arveret, og holdt paa samme; senere blev han overbevist om det Modsatte og arbeidede nu ligesaa ivrigen for denne Sag. Thygeson er et godt Menneske, men lidt for hurtig i sine Beslutninger og for rask i at ville sætte dem i Verk.

Den 27de Marts.

Fast en hel Maaned er hengaaet, og Intet er skrevet om Dagens Historie. Dels en Mængde andet Skriveri, dels den ulykkelige vis inertiæ er deri Skyld. Det vigtigste af hvad er passeret siden 23de Februar er dette:

Den 24de Februar kom en Grev Rosen og en Oberst ..... [1]) som Sendebud fra Grev Essen, der er udnævnt til Generalguvernør i Norge af den svenske Regjering. Denne Essen skal være en dannet og brav Mand og har tillige været Generalguvernør i Pommern. De tvende Officerer havde opholdt sig en Dags Tid paa Hafslund hos General Staffeldt og ankom den 24de Februar om Morgenen til Kommandanten, General Haxthausen, for at tale med Prindsen, til hvem de havde Brev fra Essen. Der var samme Dag Middagsselskab hos Rosenkrantz [2]), hvor jeg og var tilstede. Men Prindsen tog den Beslutning at tilsige til Taffels Kl. 3 følgende Mænd: Rosenkrantz, C. Anker, Peder Anker, Treschow, Falbe, Bech, Schmettow og C. Tank, hvilke bleve opstillede i Prindsens Audientsværelse, da Haxthausen kom med de tvende svenske Herrer. Da disse traadte ind og saa den opstillede Rad af Mænd, skal Ordføreren være bleven overrasket; han begyndte sin Tiltrædelsestale paa Fransk, men saa uforstaaeligt, at ingen af de Tilstedeværende kunde høre, hvad han sagde. Omsider skal han rent være kommen ud af sin Fatning, hvorpaa Prindsen hjalp ham ved at spørge, om han ei havde Brev til ham. Dette drog Rosen frem af Barmen, og Prindsen læste det flygtigen; man siger, det indeholdt Forespørgsel fra Essen, naar det var hans Høihed beleiligt at overlevere Fæstningerne og at opfylde Traktaten af 14de Januar med Danmark. Til Svar herpaa lod Prindsen C. Anker oplæse den franske Erklæring til alle Hoffer om Nationens Selvstændighed etc., der omtrent er den samme som den norske Er-

---

[1]) Skjöldebrand.

[2]) Rosenkrantz eiede og beboede det Hus i Dronningens Gade i Kristiania, som i en sildigere Tid blev indrettet til Hotel under Navn af „Hotel du Nord“.

klæring. Derpaa vexledes endel Ord mellem Prindsen og Grev Rosen; blandt Andet skal Prindsen have sagt, at den svenske Konges Hensigt ei kunde være andet end at gjøre den norske Nation lykkelig ved den søgte Forening; dette bejaede Rosen, hvorpaa Prindsen spurgte: men naar nu Nationen frabeder sig denne Lykke? Ligesaa skal Prindsen have sagt, at det var ei Maaden at gjøre sig elsket paa af Nationen at udsulte den, som den svenske Regjering havde forsøgt. Rygtet sagde, at Rosen havde været Præsident i Udhungrings-Kommitteen i Gøtheborg, og var dette derfor en drøi Pille. Til Slut havde Prindsen indbuden dem til Taffels, men dette frabad de sig, da deres Mission var til Ende. De gik derpaa hjem med Haxthausen, men fik Mad fra Prindsens Kjøkken og reiste, ledsaget af en norsk Adjutant, tilbage endnu samme Eftermiddag. Af Haxthausen modtog de alle de trykte Cirkulærer, som Prindsen havde tilbudt dem, men de der havde vægret sig for at modtage. Rosen skal desuden have ytret i privat Konversation med Haxthausen, at han havde gjort det Samme, ifald han var Norsk, men at han imidlertid var bleven meget overrasket ved at træffe en Regent istedetfor en kommanderende General, og skal han have sammenlignet sin Skjæbne med Haxthausens, som i 1788 fandt i Gøtheborg, hvilken han skulde opfordre, Kong Gustav den 3die istedetfor Kommandanten. De svenske Herrer uddelte forresten Sølvpenge, naar de skulde betale noget, i Drikkepenge osv. Rosenkrantz og Treschow kom fra Taffelet og maatte fortælle den hele Sag for Selskabet, som var samlet hos Rosenkrantz. Man lo og spøgte med denne Tildragelse, og vare begge Fortællerne enige i, at Prindsen havde opført sig med særdeles megen Anstand og Værdighed.

Den 25de Februar var Festen i Kirken, som jeg blev

befalet til at beskrive i „Budstikken" og forsyne med en Indledning. (Se „Budstikken" No. 7 og 8). Den hele Fest var forresten temmelig kold fra Talerens Side af; Varme er ei givet denne Mand i hans Taler. Edens Aflæggelse var for os, som stode omkring Prindsen, høitidelig; men nede i Kirken tvivler jeg, den har gjort synderlig Virkning. Den hele Ed er og i det Hele noget besynderlig, og ved nøiere Eftertanke synes den i Grunden blot at være en Formalitet, eller og dels et Blendverk for Almuen, dels et Baand især paa Embedsmændene, at de ei skulle underhandle med Sverige; thi der staar ingensteds befalet, at alle Borgere og Bønder skulle skriftlig aflægge den, hvis de ei mødte i Kirken; hvo der altsaa vilde have sin Samvittighed fri, han kunde blive borte. Ligesaa har man og indvendt, at det var underligt nok at sværge paa det, som man ei var fuldkommen overtydet om at være muligt; thi i det Øieblik, England vedbliver Blokadesystemet, synes det rigtignok at være lidt umuligt at vedligeholde Selvstændigheden uden Penge og uden Handel. Kirkefesten i Slottet skal have været meget mere høitidelig, siger man; jeg var tilfreds med den ene, som varede fra 10—2. Da en Mængde Mennesker strømmede fra Byens Kirke til Slottets, saasnart det led imod Slutningen i Vor Frelsers Kirke, var mer end Halvdelen borte, da Prindsen fra Kirkestolen tiltalede Folket, og da det af Bispen og Falbe sammensatte Recitativ, som findes i „Budstikken", blev afsunget.

Nogle Dage efter Kirkefesten bleve alle stemmeberettigede Mænd indkaldte paa Raadstuen for at vælge tvende Valgmænd for Kristiania By, som skulde træde sammen med 2de af Slotsmenigheden og med 2de af Oslo Menighed for af deres egen Midte at vælge 2de Repræsentanter til Rigsdagen i Eidsvold. Med denne Stemmegivning gik det helt

maadeligt til. Stiftsdirektionen havde bekjendtgjort samme, men ei den Fremgangsmaade, som dermed skulde bruges. Lokalet var saare slet til sligt Foretagende. Ingen offentlig Høitidelighed blev derved iagttaget, kort, man saa, at vi ei vare vante til slige Forretninger. Man kom derop, og Præsidenten [1]) gik der meget virksom (en Sjeldenhed) omkring og fordrede af Enhver en Seddel med 2de Navne paa og med den Stemmegivendes Navn under.. Denne Voteringsseddel havde næsten Ingen med sig; man blev derfor vist ind i Naboværelset for at skrive sin Stemme; der sad nogle tjenstvillige Aander og hjalp Høkere, Skræddere og Skomagere, som ei havde godt for at skrive, med at tegne Voteringsbilletter for dem, og skal en Skorstensfeier-Inspektør Nedegodell have vist sig meget virksom med at samle Stemmer for Johannes Thrane [2]), Omsen og Sverdrup. Kl. 10 begyndte Stemmegivningen, og Kl. 11½ begyndte man at optælle, medens man endnu vedblev at stemme; flere Spidsborgere kom og hørte enkelte Navne ofte oplæses, disse skrev derfor de samme Navne. Da man var færdig med Optællingen Kl. henimod 12, kom endel Stemmer endnu, men da vilde man ei modtage flere; dette var en Feil; thi man burde have kundgjort forud, naar Stemmegivningen ophørte, naar Optællingen derpaa begyndte osv. Vi ere endnu Børn i saa Henseende, og der er uden Tvivl foregaaet mange underlige Scener i Anledning af denne Kirkefest og dette Valg.

Under Stemmegivningen paa Raadstuen blev af nogle Borgere gjort Motion om, at Kristiania blev som Stiftsstad behandlet noget stedmoderlig, da den skulde dele sin Valgret med Oslo, som man paastod hørte til Landet og vel neppe

---

[1]) d. e. Raadstuepræsidenten eller det første Medlem af Byens Magistrat, Joh. L. Bull.

[2]) Grosserer og Broder af den tidligere nævnte David Thrane.

havde mer end 10 stemmeberettigede Indvaanere, ligesom og med Slotsmenigheden, som man paastod neppe havde 30 Stemmeberettigede udenfor de Militære, der havde Stemmer ved deres Regimenter, osv. Man havde endog under Disputen spurgt, om ei Tugthusmenigheden tillige kunde have Stemmeret. Noget var der vistnok i Sagen. Udfaldet blev, at Stiftsdirektionen gik til Prindsen og forespurgte, om ei Oslo og Slotsmenighedens Valgmænd maatte gaa til Amtssamlingen. Det blev tilladt med Oslo, men afslaaet med Slottet, fordi lignende Anmodninger maaske kunde komme fra flere Stæder. Kristiania Borgere bleve imidlertid hjulpne paa en anden Maade, idet Valgmændene selv bestemte, at Omsen og Sverdrup fra Kristiania skulde gaa, men Generalauditør Bergh og Assessor Debes fra Slottet blive hjemme.

Forunderligt nok er det forresten at bemærke ved denne første republikanske Indretning i Norge, hvor lidet der hører til at drage Folkets Opmærksomhed til sig, og hvorlunde Intrigen strax er ude at gaa. Sverdrup fik Stemmer, fordi Rygtet var almindeligt, at han især havde overbevist Prindsen om, at han ingen Arveret etc. havde til Norge. Johannes Thrane fik Stemmer, fordi han havde været i megen Aktivitet i denne Tid, skrevet Auktions-Plakater i „Intelligents-Sedlerne", bidraget især til Forfærdigelsen af en Adresse fra Kristiania By, som dog ikke kom frem, osv. Omsen fik Stemmer, fordi han havde prædiket i Norske Brødres Klub, hvor man nok i det Hele ei var fri for Hverving af Stemmer. Forresten er jeg aldeles ukyndig om de Kabaler og Intriger, som Nogle ville paastaa, at der den hele Tid blev spillet, da jeg ikke har indladt mig i den hele Ting og har saare lidet været ude mellem Folk. Saa meget er imidlertid vist, at skal der oftere foregaa lignende Valg af Folket, da faar man at se til at indføre en bedre Orden og en ligere For-

deling, hvorved de mange Feil, som nærværende Hastverk alene kan undskylde, for Fremtiden kunne undgaaes; f. Ex. at Holmestrand paa 800 Mennesker sender 1 Repræsentant og Drammen paa 8000 Mennesker og kun sender 1 Repræsentant; et helt Amt sender 3de og Jægerkorpset 2de Repræsentanter.

Fornøieligt er det forresten, at den over al Maade kjedsommelige Kandestøbereren fik ved Kirkefesten og ved disse Valg en Slags Ende. Man kan dog nu komme sammen uden bestandig at kjævles om den Ting, da man nu for det Første har en Bestemmelse. Imidlertid begynder man nu at kritisere Valgene, som man allerede kjender fra de fleste Byer og omliggende Bygder. Akershus Amts Valgmøde, som holdtes paa Ellingsrud, da det blev befalet den konst. Amtmand Holst ei at holde det her i Byen, faldt efter Rygtet neppe ud efter Vedkommendes Ønske, idet Peder Anker, Sorenskriver Falsen og en Bonde bleve valgte. Man paastaar, at Kristiania By i det Hele ligesom de nævnte tvende Mænd ei skal staa paa det hvide Bræt. Sandt er det, at fast enhver Bagatel bringes Prindsen, Gud ved af hvem, og at han ved Alt. Johannes Thrane er i et Slags Unaade, det ved jeg temmelig sikkert. Man har sagt det samme om Falsen, men han blev efter Valget paa Ellingsrud ved en Audients modtaget meget naadigt, takket for Adressen fra Follo og anmodet om at indsende sit Udkast til en Konstitution, som man vidste, han arbeidede paa. Dette var den sande, rigtige og kloge Adfærd; den røber baade den ædle og fornuftige Mand [1]).

[1]) Ellingsrud er en Gaard i Lørenskogens Annexsogn til Skedsmo, omtr. 1 Mil østenfor Kristiania, og tilhørte dengang Grosserer og Veimester Iver Steen. At det blev befalet Holst ikke at holde Valgmødet i Kristiania, er forresten for stærkt sagt, da der, efter

Mandagen den 28de Marts.

Det er idag min 36aarige Fødselsdag. For 19 Aar tilbage i Tiden reiste jeg fra Vordingborg for at drage til Kjøbenhavn som Student. I denne Tid har mange Ting forandret sig tilligemed mig. I Kjøbenhavn levede jeg 3 Aar, altsaa til min 20de Fødselsdag, paa min Faders Bekostning. Siden har jeg slaaet mig igjennem paa egen Haand, først ved at skolemesterere og skolemestereres i Kjøbenhavn og paa det lærde Seminarium i 5 Aar, altsaa til min 25de Fødselsdag; dernæst ved at docere Historie og Geografi i Kristiania Kathedralskole i 10 Aar[1]), altsaa til mit 35te

---

hvad Statsraad Holst selv har sagt Meddeleren under en Samtale i 1860, kun „paa fjern Haand" blev givet ham Antydning om, at Prindsen ikke ønskede, at Valget skulde foregaa i Kristiania. Holst tillagde ved samme Leilighed, at der ikke tidligere havde existeret nogen Forbindelse imellem Prindsen og Falsen, som han (Holst) endogsaa betvivlede vare synderlig kjendte med hinanden. Han antog derfor heller ikke, at Prindsen havde havt det Ringeste at bestille med Falsens Grundlovs-Udkast. At Falsen senere ligesom arbeidede Prindsen i Hænderne, kom, mente Holst, ikke af nogen imellem dem truffen Overenskomst, men alene deraf, at Falsens Overbevisning om, hvad der tjente til Landets Vel, faldt sammen med Prindsens Planer. Hvorledes Falsen og Adler kom til at arbeide sammen paa Grundlovs-Udkastet, vidste Holst ingen Oplysning at give om. Han saa aldrig Adler paa Vollebæk, hvor han (Holst) dog selv ofte var, navnlig paa sine Thingreiser. Af min Fader har jeg heller aldrig hørt omtale, at der skulde have bestaaet nogetsomhelst nærmere Forhold imellem Prinds Christian og Chr. M. Falsen, hvilken Sidste hørte til min Faders nærmeste Vennekreds. Om Anledningen til, at Adler og Falsen kom til at arbeide sammen paa Grundlovs-Udkastet, erindrer jeg ikke at have hørt min Fader udtale sig, hvorimod jeg tror at have Erindring om, at han tillagde Adler Forfatterskabet af Indledningen til og den almindelige Del af Grundlovs-Udkastet, men Falsen Forfatterskabet af de specielle Bestemmelser i Udkastet.

[1]) Med Platous Ansættelse ved Kristiania Kathedralskole gik det saaledes til: Professor Moldenhawer, der var Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler samt en meget for-

Aar, og nu ved at agere Professor Historiarum ved det begyndte norske Universitet. Gud ved, hvorlænge jeg skal vedblive samme, eller hvorlænge jeg end har at skrive og at færdes paa denne underlige Klode, hvor alt dog ender med at dø og glemmes. Vi sætte os drabeligen mange Planer for, og inden vi vide det, ere vi selv med alle vore Bestræbelser et Intet. Blandt mine flere Planer var og at forfatte en annalistisk Fortegnelse over denne lidt kritiske Tids vigtigste Tildragelser, men allerede føler jeg, at her ei gives interessante Begivenheder nok til at optegne, da man allerede synes at vorde saa ligegyldig ved Forandringen af Regjeringsformen, og da Alt allerede gaar som i sin gamle Tur. At optegne de forskjellige, tildels ensidige Ræsonnements over dette eller hint af Regjerings-Foranstaltningerne lønner for det meste ei Umagen; det skulde da være for derved i Fremtiden at kunne sætte sig tilbage igjen i nærværende Dage.

Min Beslutning er derimod nu at indføre i denne Dagbog blot enkelte Træk og Notitser, som engang i Tiden kunde hjælpe og understøtte min Hukommelse, ifald jeg skulde no-

---

maaende Mand, kaldte en Dag Platou til sig og opfordrede ham til at modtage Lærerposten i Historie og Geografi ved den nævnte Skole efter Sverdrup, der var kaldet til Professor ved Universitetet. Da Platou fandt sig vel og tjente godt i Kjøbenhavn som Lærer ved et Par betydelige Instituter, syntes han ikke om at „gaa op til Norge", men Moldenhawer vedblev at trænge paa, at han skulde modtage den tilbudte Adjunktpost. Da Nordmændenes Ønske om et Universitet ikke lod sig realisere, var det, sagde han, af sær Vigtighed at udstyre Kristiania lærde Skole med dygtige Lærere, og længe skulde det ikke vare, førend han (Platou) skulde blive befordret til Overlærer. For ikke at lægge sig ud med en Mand, der vilde kunne lægge Hindringer i Veien for hans fremtidige Befordring paa Embedsbanen, føiede Platou sig da efter hans Ønske, tog i Hast den befalede Seminarie-Examen med bedste Karakter og reiste i April Maaned 1803 op til Kristiania, hvor Sverdrup ventede paa ham for at blive afløst.

gensinde paatage mig det Arbeide at forfatte denne Tidsalders Historie, som Prindsen opmuntrede mig til, og ifald jeg selv oplever Enden paa den nuværende Statsforvandling. Jeg vil saaledes begynde med at anføre i Korthed, hvad jeg har lagt Mærke til i Marts Maaned.

Den 1ste Marts reiste Generalløitnant Schmettow til Strømstad for at tale med Essen og for at overlevere et Brev fra Prindsen til Sveriges Konge, hvilket Schmettow egentlig skulde bragt til Stockholm. Denne Reise blev der nemlig ikke noget af, men der vides ei hvorfor; dog siges, at Schmettow ei fik Pas til Stockholm. Den 2den Marts kom Grev Wedel-Jarlsberg fra Danmark — han havde været 4 Dage i Grev Essens Hovedkvarter i Venersborg; dette optog man her meget ilde — han havde den 4de Marts Audients hos Prindsen, som siden gav Anledning til megen Bysnak om deres heftige Samtale etc. etc. Wedel-Jarlsberg kom til mig samme Aften fra 10—12 og var meget heftig — Gud ved, hvad den Mands egentlige Plan er, men uforsigtig var han i sin Tale, og det, som undrede mig mest, er, at han har været ligesaa uforsigtig hos Andre, da jeg har hørt det samme gjentage fra flere Steder. Alle have altsaa ei været saa tause som jeg. Wedel-Jarlsberg synes imidlertid at være bleven noget roligere, har taget Del i Udarbeidelsen af en Bankplan, men indstiller mange Sager i denne Anledning til Rigsdagen den 10de April paa Eidsvold. Den 26de Marts talede han og Prindsen atter sammen i Selskabets Direktionsmøde, og syntes der da intet at have været imellem dem. Wedel-Jarlsberg bliver forresten uden al Tvivl en ivrig Modstander paa Eidsvold af Kongepartiet, og naar jeg nøiere eftertænker Sagen, tror jeg virkelig, Norge er, som de danske Rigsraader allerede 1536 erklærede, for fattigt til at underholde en kongelig Hofstat. Den simplere

Titel af Regent kræver ei saa megen Luxus. Der passiares forresten nu om Konstitutioner, den lovgivende og exekutive Magt i Staten etc., og det af Folk, som neppe tydelig har tænkt sig, hvad en Stat er. Upaatvivlelig vil der til Samlingen paa Eidsvold komme mange Pedarii eller Stokkemænd, og det synes virkelig, som har man villet dette ved at befale, at der fra hvert Amt skal idetmindste komme 1 Bonde, ligesom fra hvert Regiment 1 Soldat. Wulfsberg har i Arbeide en Samling af Oversættelser af forskjellige Landes Konstitutioner; rimeligvis er det for at tjene en Skilling, og vistnok kommer det vel sent in publicum. Man har ogsaa dette imod samme, at det vil kuns frembringe en hel Del umodne Ideer, der atter ville foraarsage, at naar en politisk Kandestøber har læst saadanne Konstitutioner og opsnappet enkelte Ideer af samme, da vil han tro sig istand til at bedømme og skolemesterere enhver Konstitution, som maatte antages, og saaledes give Anledning til Partier. Dette er idetmindste Treschows Mening, men noget kunde vel dog indvendes mod denne Filosofens Paastand.

Tirsdagen den 29de Marts.

Det mærkeligste af hvad offentlig er passeret i Marts Maaned er Følgende:

1. At Prindsen mellem den 6te og 12te Marts gjorde en Reise til Hafslund etc., hvorom kan læses i „Tiden“ en Beskrivelse, formodentlig af v. Holten. Man sagde her i Byen, at denne Reise havde til Hensigt en Sammenkomst med v. Essen paa Rød, men deraf blev Intet, saavidt vides. Tvertimod have de Svenske i Slutningen af Marts spærret al Passage gjennem deres Land, og end ikke de danske Officerer og Embedsmænd (i det Hele meget faa) faa Tilladelse til at reise ned, hvilket synes at være et Brud paa

Fredstraktaten med Danmark. Imidlertid gaar Handelen mellem Strømstad og Frederikshald endnu, ligesom og Bønderne kunne reise ind i Sverige og kjøbe indtil 2 Tønder Korn.

2. Den 8de Marts reiste Thygeson og Rosenkrantz til Kjøbenhavn, den Første som dansk Embedsmand, der forlod sin Post, men vel egentlig for at skaffe Korn til Norge, da han ventes hid tilbage og formodentlig kommer in Ministerio. Rosenkrantz reiste under Paaskud at iagttage sine Datterbørns Rettigheder til Grevskabet Knuthenborg, men vel egentlig som et Slags diplomatisk Person til Kongen. Begge bleve galant beværtede hos v. Essen, men maatte sidde til Bords med forrige Kaptein, nu Oberst Holst, der gik til Sverige med Christian August, men nu af alle ansees for ..... mod Norge. Rygtet har gjort denne Holst til Kommandant i Frederikshald, ligesom hans Fader, den gamle Generalmajor Holst, til Kommandant i Frederiksstad, hans forrige Post.

3. Den 9de Marts reiste C. Anker fra Kristianssand med et armeret Skib til England for at negotiere; den 12te landede han i Leith i Skotland, hvor han blev modtaget meget galant af Admiralen. Sideneften har Rygtet udspredt, at han i London var henvist til Keiser Alexanders Hovedkvarter i Frankrige, eller, som andre vil, til Castlereagh, der og skal være paa Fastlandet, formodentlig for at indsætte en Bourbon paa Thronen. Det er forresten umuligt at vide noget herom endnu. Vi leve desuden som i det inderste af Siberien med Hensyn til det øvrige af Europa. Nu og da en svensk Avis, stundom og en engelsk, samt især „Aalborg Avis" er alt hvad Politisk vi erholde og meddeles gjennem „Tiden". For Øieblikket vide vi Intet om Napoleon, uden at han har været saa aldeles bragt i Knibe, at de fiendtlige Armeer vare Paris nær paa 5—6 gr. Mil. Men i Slutnin-

gen af Februar Maaned skal han saaledes have manøvreret med dem og tillige slaaet dem, at de allerede skulle være ude af Champagne. Der siges dernæst, at en Fredskongres er begyndt i Chatillon, men at man vil slaaes under Forhandlingerne; jeg haaber endnu, at han driver Russer og Alt ud af Frankrige og over Rhin. Hvad man skal ønske med Hensyn til vort Norges Stilling, er skjult endnu. Vedbliver Napoleon at seire, da behøver England Kronprindsen af Sverige og maa altsaa smigre ham; gaar Napoleon under, saa kommer Kronprindsen af Sverige hjem og kan anfalde os.

Marcus Pløen reiste med C. Anker til London, formodentlig for at kjøbe Korn og Levnetsmidler. Assessor Krohg er strax ved Passagens Aabning gjennem Sverige reist til Danmark i samme Ærinde. Gid begge Missioner maatte lykkes. Den ulykkelige Is har været til største Hinder for os. Breve fra Kjøbenhavn af 15de Marts fortælle, at man endnu kjørte paa Havisen fra Aarhus til Kallundborg, 12 Mile over Søen. Dette indtræffer vel neppe en Gang hvert 25de Aar. Hvis denne Is ei havde været om Jyllands Kyster, havde vi sikkert i denne Uvisheds og Underhandlings Tid faaet tilført en 100,000 Tdr. Efter Rygtet har man baade Villie og Hjerte til at give os samme. Der skal endog være gjort betydelige Subskriptioner i Danmark til Kornindkjøb. Ja, man nævner endog den store Sum af £ 10,000 samt en Eriksen som Subskribent for 50,000 Rbd. N.-V. Dette er vel for overdrevet; imidlertid glæder det mig paa de Danskes Vegne, som derved udmærke sig paa en hæderlig Maade og samle gloende Kul paa de exalterede Norsksindedes Hoved, der anse fast ingen for Mennesker uden Norske og Engelske, som Wessel meget rigtigen har sagt. Rygtet fortæller og, at Dronning Maria skal have sagt til Staldmester Kaas's Kone, som ankom den 18de Marts fra

Kjøbenhavn: „Hils vor gode Kusin, at vi glæde os hjertelig „over, hvad han har foretaget i Norge. Vi haabe, det ei vil „vare længe, før Danmark og Norge atter ere forenede". Denne Forening har imidlertid saare Mange meget imod. Jeg har hørt tale om, at flere Byer ville give deres Repræsentant Instrux paa Rigsdagen og deri fastsætte den Betingelse, at Norges Regent ei maa modtage nogen fremmed Throne. Dette er da at tilintetgjøre for stedse en mindelig Forening af de skandinaviske Riger[1]). Formodentlig vil saadan Paastand gjøre, at Prindsen reiser til Danmark, og da blive vi formodentlig svenske, skjønt jeg og har hørt nævne, at man i saa Tilfælde vilde tilbyde enten Prinds Friederich af Hessen, vor gamle, godmodige Vicestatholder, eller en Prinds af Augustenborg eller Gustav den 4des Søn Regentskabet i Norge. Bedst synes mig det er, at vi holde paa den Mand, vi have, og som allerede er kjendt iblandt og med Folket. Jeg haaber ogsaa, dette vil ske; men hans

---

[1]) At de skandinaviske Folk af Naturen ere henviste til paa det Nøieste at slutte sig sammen, var fra tidlige Dage Platous Anskuelse. Den udtalte sig i et Skoleprogram, han udgav om Høsten 1808, altsaa midt under Krigen med Sverige. I dette Program, hvis Hovedindhold var en historisk Fremstilling af Begivenhederne i Norge under den nordiske Syvaarskrig 1563—1570, gjør han med indtrængende Ord opmærksom paa, hvor sørgeligen de skandinaviske Folk havde raset imod hinanden efter Kalmar-Unionens Ophævelse. Samme skandinaviske Anskuelse fremtræder i Platous om Høsten 1809 for det dramatiske Selskabs Scene forfattede Prolog „Fredshaabet eller Trillingsøstrene i Nord". Her personificeres de 3 nordiske Riger i 3 Trillingsøstre og Skjoldmøer, Nora, Dana og Svea, som falde i hinandens Arme under Ønsket om Fred „imellem alle Skandinaver". I sit i 1825 udgivne Udtog af de skandinaviske Rigers Historie udtaler han ogsaa, efterat have berørt Aarsagerne til Kalmar-Unionens Opløsning, at en Forening imellem de skandinaviske Riger alligevel synes saa naturlig, at den vel engang i Tidens Fylde under bedre og lykkeligere Omstændigheder vil kunne gjenoprettes.

Adjutanter handle virkeligen urigtigen af lutter Tjenesteiver, idet de skulle skjælde og smælde over, at man ei er Prindsen noksom hengiven, ytre, at han vil blive nødt til at reise herfra og overlade Norge til sin Elendighed, etc. etc. En Mand skal have givet en saadan vredladen Adjutant det Svar: „Jeg elsker Prindsen meget, men jeg elsker Norge end mere!“

Søndagen den 10de April.

Paa denne med Hensyn til Veir og Luft (10° Varme i Skyggen) saare skjønne Dag begynder da den i Norges Aarbøger saare mærkelige Rigsforsamling; give Gud, at den maa falde ud til Norges Bedste. Man trøster sig med de mest glade Forhaabninger, og man underholdes med de bedste Rygter fra England, ligesom og 7000 Tdr. Korn skal være ankommen til Bergen fra Skotland. Der er vel ingen Tvivl om Nationens Stemme i England, men destomere om den engelske Regjerings. Igaar, den 9de April, ankom en svensk Udsending, en Landshøvding[1]), som holdt Konferencer med Prindsen og skal opholde sig nogle Dage i Byen, maaske til Prindsen kommer tilbage med sin Suite fra Eidsvold; thi aldrig kan jeg tro, at han enten selv bliver der eller lader nogen af sit ukaldede Følge blive der. Jeg saa igaar en Skrivelse fra v. Essen til det norske Folk, dat. 31te Marts, hvori han skjælder paa Prindsen og forunderligt nok paa de danske Embedsmænd, der forføre Folket, medens man her i Landet skjælder paa de danske Embedsmænd og gjerne vilde have dem bort alle tilhobe, da enhver, som ei er bleven vugget paa norsk Grund, nu heder en Udlænding og bør som

---

[1]) Det var ingen Landshøvding, men Heredshøvding Flach, som af Grev Essen var afsendt med en ny Opfordring til Prindsen. Se Y. Nielsens „Breve fra Grev Essen“, Side 29.

saadan udelukkes fra Alt; idetmindste klinger det saa hos alle vore Skriblere og i de samtlige 9 Konstitutioner, som jeg for mine Synders Skyld er bleven sat til Censor over, og som jeg nu lykkeligvis er bleven færdig med at halshugge.

Alt har forresten gaaet sin gamle jevne Gang, og ikkuns Avis-Skribenterne have kjævlet, ligesom vel og mangen Selskabsdisput er bleven holdt; jeg har taget det Parti at gaa lidet i Selskab og ikke indlade mig. Jeg har ærgret mig over, at jeg maatte antage det for rigtigt at være forsigtig endog mod nogle af mine Omgangsvenner, som tillige have ladet hemmelighedsfulde. Treschow har skrevet en Konstitution, som ei videre har fundet Prindsens Bifald og skal efter Br.[1]) Sigende mangle Enhed. Besynderligt! Treschow er yderst ustadig i sine Sætninger og langtfra ikke den faste Mand, saavidt jeg tror.

DHrr. Regjeringsraader begynde, som det synes, allerede at antage et fornemmere Væsen. (Om Regjeringsraadet se „Tiden", 2den Aarg. 1ste B. No. 73). Man fandt den meddelte Rang noget overflødig; man kritiserede ogsaa adskillige Valg, maaske fordi man selv havde Lyst til Posten — noget mindre pompøst synes imidlertid det Hele, som en blot interimistisk Foranstaltning, at kunne have været.

Den 1ste April var jeg i Assemble hos Colletts. Da var Conr. Falsen[2]) kommen fra Fladstrand og fortalte, at Napoleon havde den 7de Marts tabt et stort Slag og derved alle de Fordele, han havde vundet i hele Februar Maaned; imidlertid staar han endnu som en vældig Kjæmpe og forsvarer sig med Stumperne af sin Krigshær. Senere have

---

[1]) Formodentlig menes her Generalauditør Anker Bergh, en af Forfatterens Omgangsvenner.

[2]) Conrad Falsen, Broder af Sorenskriver Christian Magnus Falsen, dansk Søofficer.

Breve af 20de Marts fra Kjøbenhavn fortalt, at han atter har totaliter slaaet Russerne og sluttet Vaabenstilstand med Østerrigerne; ja, man siger endog, at disse have truet med atter at vende deres Vaaben, ifald de Allierede ei vilde slutte Fred. Den 3die April var jeg hos Prindsen til Taffels, hvor Biskop Bugge snakkede os for en hel Del og gjorde Løier med Landsdommer Nansen.

Den 6te April holdtes Mødet i Selskabet, hvor de fleste Direktører prostitnerede sig ved at læse op deres Indberetninger. DHrr. se altsaa, at det ei er saa let en Sag at staa frem offentlig, som man i Almindelighed forestiller sig, og kan maaske dette virke mere Tolerance mod offentlige Talere. Efter Mødet var stort Taffel hos Prindsen. Slige smaa Observationer forglemte Prinds Friederich stedse.

Den gamle Admiral Lütken har nu havt Husarrest i en 14 Dages Tid og vil formodentlig reise ned, da han ei faar Lov efter Ordre at afseile med Briggerne. Det er ellers uvist, hvad der bliver af disse. Oberst Arenfeldt er sendt til Kristianssand for at lægge Beslag paa dem.

Den 7de April gjorde jeg hos Omsen Bekjendtskab med Præst Grøgaard, der er en jovialsk Mand og et lyst Hoved. Saa ganske antisvensk forekom han mig ikke, og dette skal være Tilfældet med de Fleste fra Vestlandet, selv med Wergeland. Lad dem nu trætte paa Eidsvold.

Torsdagen den 21de April.

Nu have vi da i mange Dage været plaget med forskjellige Rygter fra Rigsdagen af. Den 10de April begyndte da denne mærkelige Forsamling dermed, at de Deputerede tilligemed Prindsen og hans Suite mødte i Eidsvolds Kirke, hvor Professor Leganger skal have holdt en umanerlig smigrende Tale for Prindsen og skal derfor endog være irettesat

af denne; imidlertid fik Hr. Pastoren godt Offer, da de Deputerede ginge til Offers. Dernæst mødte man paa Eidsvold, hvor Prindsen modtog Enhvers Fuldmagt og Adresse, der bleve efterseede af Regjeringsraad Sommerhjelm og de 2de Bisper. Derefter spistes ved 3de Taffeler. Den 11te holdt Prindsen sin Tale (se „Tiden“ No. 84), og Valget skeede paa den første Præsident, hvortil valgtes Peder Anker, og til permanent Sekretær Christie, Sorenskriver fra Søndre Bergenhus. Prindsen forlod Samlingen, og nu blev man enig om at vælge en Kommitte af 6 Mand, der skulde foreslaa et Reglement for Forhandlingernes Gang paa Rigsdagen samt udarbeide en Takadresse til Prindsen. Ligesaa blev foreslaaet at vælge en Kommitte af 15 Mand, der skulde gjøre Udkast til Konstitutionen; dette Valg blev imidlertid opsat indtil næste Dag efter en Motion af Grev Wedel. Den 12te April oplæstes Takadressen („Tiden“ No. 85) for Forsamlingen, og blev fastsat, at den høitidelig skulde overleveres Prindsen af de 3de Embedsmænd og af Kommitteen, som havde udkastet den. Ved denne Adresses Affattelse forefaldt den første Debat, da Wergeland foreslog for Forsamlingen in pleno, hvad han ei havde kunnet drive igjennem i Kommitteen, nemlig, at dette Tillæg skulde føies til Adressen, at Rigsforsamlingen anmodede Prindsen om at vedblive Regjeringen, indtil Konstitutionen var færdig. Dette blev imodsagt, og Wergeland holdt nu en lang Harangue, hvori han blandt andet lod indflyde den Sætning, at de danske og norske Embedsmænd, der havde været samlede paa Eidsvold den 16de Februar, havde tilranet sig Nationens Suverænitet og forledet Prindsen til at usurpere samme. Her maatte da Præsidenten, Kammerherre Anker, og Sverdrup, som de, der dengang havde været tilstede, forsvare sig, og blev Wergeland tillige gjendrevet selv af dem, der forresten

henhøre til det saakaldte svenske Parti. Især skal Grev Wedel derved have udmærket sig, som maa være saa meget mere sandt, som hans Modstandere selv paastaa det. Wergeland faldt altsaa igjennem med sin Motion; forunderlig er det ellers, at denne nu saa stridbare Mand skal i Selskab her i Byen med Prindsen have vist sig saare krybende.

Derpaa gik man over til Valget af de 15 Mand til at udkaste Konstitutionen. Om Natten i Forveien var bleven opfanget en Seddel, som cirkulerede mellem Bønder og Soldater, med Forslag af 23 Kandidater til at vælges som Konstituenter, og hvilke alle vare af det saakaldte svenske Parti, hvorved dettes Hovedstyrke saaledes blev røbet. Man er ellers, som almindeligt er ved enhver Revolution, altfor tilbeielig til uden videre Eftertanke og nøiere Overveielse at bryde Staven over hver den, som ei følger den almindelig antagne Mening, og at tillægge Modpartiet det i Hverdagssproget forhadte Navn af Svensk. Naar dette Modparti ikke ledes af private Hensigter og Egennytte, men har og giver Grunde for deres Meninger, saa bør ingenlunde kastes Haan paa samme, dels fordi Forsamlingen holdes, forat de forskjellige Meninger kunne drøftes og de bedste Resultater deraf vælges, dels fordi hver ærlig Mand her bør sige frit sin Mening, hvorlunde han tror, at Norges Vel kan fremmes og den gjorte Ed om Norges Selvstændighed fyldestgjøres. Til Selvstændigheden er svoret, men ei til noget Dynasti. Kort, Publikum er ingenlunde billigt imod Modpartiet, som jeg, ifølge den almindelig antagne Benævnelse, herefter vil benævne det. Som Formænd for dette Modparti nævnes: Grev Wedel-Jarlsberg[1]), Pastor Wergeland, Byfoged Dahl

---

[1]) Blandt min Faders Papirer har jeg fundet følgende Billet til ham fra Grev Wedel: „Kantonnements-Kvarteret Lysager i Eidsvolds Præstegjeld den 10de April 1814. Undskyld, bedste Professor, at

fra Frederikshald, Jacob Aall fra Nes og Pastor Grøgaard; som de mindre betydende: Ole Cl. Mørch fra Kristianssand, Sorenskriver Blom og Bonden fra Jarlsberg, Sorenskriver Bryn fra Robyggelaget, Amtmand Løvenskiold og Foged Cloumann fra Bratsberg m. Fl.

Voteringen gik for sig paa 15-Mands-Kommitteen, der kom til at bestaa af Sorenskriver Falsen som Præsident, af Diriks som Sekretær og af Rein, Rogert, Hegermann, Jac. Aall, Wergeland, Wedel-Jarlsberg, Stabell, Sverdrup, Kammerherre Petersen, Kaptein Motzfeldt, Omsen, Midelfart og Provst Schmidt.

Fra 12te til 16de April havde Kommitteen færdig 11 Punkter som Grundsætninger for Konstitutionen. Den 16de leveredes den første Batalje over det første Punkt: „Norge bør være et indskrænket, arveligt Monarki". Det store Parti havde mærket, at der var hvervet Stemmer for at udelukke Kongetitelen, naar denne Grundsætning debatteredes. Det hvervede og paa sin Side og besluttede at overraske Modpartiet. Derfor fremstod Kapt. Holck, en determineret Mand, og foreslog som Tillæg til Grundsætningen: Norge bør være et frit, uafhængigt Rige og Regenten føre Titel af Konge. Falsen, Sverdrup, Christie og Omsen understøttede Motionen. Da fremstod Wergeland og forelæste en lang og, som der siges, kjedsommelig, lærd Af-

---

jeg ifølge Deres gode Løfte tager mig den Frihed at anmode Dem om at skaffe mig hertil Burnets Histoire de son temps, IV. Bind, hvori omhandles Foreningen imellem Skotland og England. Jeg var hos Dem i Forgaars Aftes, men havde ikke den Fornøielse at træffe Dem. Har De noget interessant at sende mig angaaende det, vi sidst omtalte, saa stoler jeg paa Deres gode Løfte. Jeg formoder, at man fra Prindsens Hus sørger for Breves og Pakkers Befordring. — Anstalterne ere usle. Igaar ingen Aftensmad. Idag ingen Frokost. Vale et fave toti tuo

H. Wedel-Jarlsberg".

handling, hvoraf 3die Parten havde medtaget over 1 Time, hvorfor der blev raabt á l'ordre. Dog fik han endnu af Præsidenten, Anker, Tilladelse at meddele et Stykke, men paalagdes da af denne Silentium. Nu foregik adskillige Debatter. Modpartiet holdt paa Rigsforstander-Titelen, og Løvenskiold klagede over at være overrasket og forvirret. Om denne Mand anføres det som en Synderlighed, at han kom til Rigsforsamlingen uden at have aflagt Ed, og havde han i den Anledning en heftig Konference med Prindsen. Omsider maatte Hr. Løvenskiold give sig. Efter mange Indsigelser og Exceptioner skred man endelig til Votering, og fik det store Parti tillige fremtvunget den Bestemmelse, at der skulde voteres med lydelig Stemme og ei med Kugler, hvilket var et vel ikke saa ganske ærligt Krigspuds. Udfaldet blev og, at Tillægget blev antaget med en Majoritet af 78 mod 29 Stemmer. Man ser altsaa, at begge Partier bruge Krigslist. Dernæst bleve de fleste andre Grundsætninger antagne, saasom om Trykkefriheden, om Folkets lovgivende Magt og Beskatningsret. Den 18de April skulde det andet store Slag leveres; derom haves endnu ingen Efterretninger blandt Publikum.

Torsdagen den 28de April.

I Søndags, den 24de April, gik Vandet op ved Bryggerne, men laa endnu ude ved Smaaøerne. Den 26de var der klart Vand, men først den 28de kom der Skibe ind, omtrent en 15 Stykker, hvoraf dog de fleste vare fra Vestlandet med Fisk. Gid der saaledes maa vedblive at gaa og komme Skibe den hele Sommer igjennem. Der averteres i Aviserne om en svensk Kaper, som gaar ved Helgeraaen; det kunde synes at være i sin Orden at sende en af Briggerne did for at tage den Person. Man smigrer sig med det

Rygte, at Englænderne ei ville taale noget armeret Skib paa Søen, og at de allerede have taget 2de svenske Kapere; men Rygter høre vi nok af, og Intet vide vi. Vi leve som i et rent Siberien, eller omtrent som vore Forfædre, forinden Postvæsen og fast Kommunikation existerede, maa have levet. Som en Sjeldenhed har jeg spildt flere Timer paa at læse „Dagen" fra Kjøbenhavn fra 18de Marts til 2den April. Skjønt de ei indeholdt stort, var det dog som et kjært Minde om den gamle gode Tid, da man hver Uge havde tvende Gange sine Aviser at forlyste sig med; sandelig, man skjønnede ei ret paa, hvilken Lykke vi nød, før det ulykkelige 1807. Den 9de Marts og følgende Dage have været blodige i Frankrige. Rygtet siger nu, at de Allierede ville aldeles dethronisere Napoleon, og at de den 31te Marts ere rykkede ind i Paris. Napoleon skal have trukket sig mod Lyon, men hans Ven Rosenkrantz mener, at han allerede har skudt sig. Gud ved, hvordan det staar; men saare farligt ser det ud for den fordums saa vældige Mand. — Østerrigerne ere slagne med Blindhed.

Med vor Rigsdag skal det gaa rask frem, men man lever næsten i fuldkommen Uvished om, hvad der foretages. Derover doleres stærkt, og ikke saa ganske uden Aarsag; helt besynderligt er det, at „Rigsdagstidenden" ei kommer oftere ud og ei er offentlig at faa; vi ere endnu i fuld Barndom med vore fleste Indretninger.

Den 18de April stod en haard Kamp mellem de 2de Partier paa Eidsvold, da Falsen foreslog at nedsætte en Finants-Kommitte for at undersøge Landets Resourcer. Denne Kommitte valgtes endelig den 19de April og bestaar af følgende: Amtmand Krogh og Foged Collett samt Kjøbmændene Stoltenberg, Peter Schmidt, Rosenkilde, Gabr. Lund, O. Cl. Mørch, Rolfsen og Meltzer. Derimod forkastedes Mi-

noritetens Forslag, at Rigsforsamlingen skulde blande sig i Diplomatiken og sende Budskaber til Naboen for at høre, hvad der fordredes af Folket. Wergeland skal i den Anledning have holdt en, som Modpartiet siger, impertinent Tale, og det in pontificalibus. Det blev tillige vedtaget, at Rigsforsamlingen, før den adskilles, skal udvælge en Lov-Revisions-Kommitte, der kan arbeide for og gjøre Forslag til Forandringer i Lovene, saasnart den nye Repræsentation møder; man antager altsaa, som vel og er rigtigt, at den nærværende Rigsforsamling ingen lovgivende Magt har undtagen i at bestemme Grundloven; men paa hvad Grund er da denne Forsamling berettiget til at vælge Kongen? Jeg tror fast ikke, at Prindsen lader sig vælge til Konge af denne Forsamling, men vedbliver, som hidtil, at føre Regjeringen. Den 20de blev afgjort, at ikkuns Embedsrang skulde beholdes, men at Kongen kan uddele Ordener. Den 21de April blev Repræsentationen bestemt, og at den skal kaldes Storthinget samt deles i 2de Kamre, Lagthing og Odelsthing.

Prindsen er atter paa Eidsvold, og hans Nærværelse skal virke mægtig paa P. Anker. Forresten gaar det langt roligere til paa Eidsvold, end Rygterne fortælle det her i Kristiania.

Onsdag den 9de November Kl. 7¾ om Aftenen.

I dette Øieblik tordne Kanonerne med 9 Skud fra Fæstningen og forkynde saaledes, at Norges nyvalgte Kronprinds, Carl Johan, og Sønnen Oscar ere ankomne paa Egeberg og derfra beskue den illuminerede By.

Mange Ting have forvandlet sig, siden jeg sidst skrev i denne Bog. Kong Christian Frederik er borte, og man skyder til Ære for den Fyrste, imod hvem Kanonmundingerne for 2de Maaneder tilbage vare vendte.

OM FREDERIK IIs PAATÆNKTE LOTHRINGSKE GIFTERMAAL OG OM DANMARKS FORHOLD TIL DE GRUMBACHSKE UROLIGHEDER.

EN STUDIE AF L. DAAE.

Danmarks og Norges Konge Frederik II giftede sig først i sin Alders otte og tredivte og sin Regjerings fjortende Aar. Aarsagerne til, at han saalænge udsatte et Skridt, som regjerende Fyrster og Thronfølgere i Regelen have anseet det nødvendigt at foretage i en yngre Alder, have imidlertid hidtil været lidet kjendte. Endog Werlauff, der i en særegen Afhandling har behandlet den berømte Fyrstindes Levnet, som omsider blev Frederiks Dronning[1]), har til Forklaring af denne Kjendsgjerning maattet indskrænke sig til at anføre en Ytring af Historikeren Anders Sørensen Vedels Ligtale over Kongen, der paa en hemmelighedsfuld Maade lader Læseren ane tidligere Underhandlinger og Ægteskabsplaner, hvis Opgivelse Taleren betragter som et Held[2]).

[1]) Sophia af Meklenborg, Dronning til Danmark og Norge, af E. C. Werlauff, (dansk) historisk Tidsskrift 3, 1—80.

[2]) „Udi midler Tid havde Hans Naade ogsaa havt udi et gudeligt Betænkende, at det var nu fast paa høi Tid, at H. N. tog sig til Ægte en gudfrygtig Person af god Stamme og Herkomst. — — — Hvad for Anslag herpaa er gjort, vide de bedst, som herudi have været brugt og ere nu meste Parten hos Gud. — — Der-

Et bekjendt Sagn har fortalt om, at Frederik, medens han i Faderens sidste Leveaar holdt Hof paa Malmøhus, skal have havt en Kjærlighedshistorie med en ung adelig Jomfru, den senere Rigshovmester Hr. Eiler Hardenbergs Datter. Men denne romantiske Historie vides ikke at være fremkommen i Literaturen førend i Aaret 1776, da den med Et uden Angivelse af Hjemmel dukker frem i en Skolebog, hvis Forfatter rigtignok var P. F. Suhm [1]). Sagnets Kilde

som H. K. Maj. havde ikke havt Gud Allermægtigste mere udi Raad med sig, end Menneskén, da menes vist, at det skulde gaaet noget anderledes, end det siden, Gud ske Lov, er gangen".

[1]) Suhms Udtog af Danm., Norges og Holstens Historie, Kbh. 1776 (Suhms saml. Skr. 8, 372). G. L. Baden har i sin Danmarks Historie (3, S. 264, 385) med Begjærlighed grebet dette Sagn, betragtet det ganske som en Kjendsgjerning og deri søgt en Leilighed til at give sin Uvilje mod Adelen Luft: „Den skjønne Hardenberg, saa indtagende hun kan have været, saa opdroges dog endnu heller ikke Adelens Døtre saaledes, at de med deres Skjønhed forbandt en dyrket Forstand" (?). – — — „Frederik var allerede 38 Aar uden at være formælet. Endnu forstod den adelige Jomfru Hardenberg at holde sin kongelige Ven fra enhver anden Forbindelse (!), ja man frygtede vel endog for, at hun skulde forstaa varig at knytte denne Forbindelse" (!). I ganske modsat Aand, men med ikke mindre historisk Løshed har Tyge Becker (Orion, 2, Kbhvn. 1851, S. 23) trods Werlauffs Tvivl villet forsvare Sagnets Ægthed for at vinde et Blad til Adelens Æreskrands: „Efterat den unge Prinds havde besteget Thronen, tænkte han kuns (!) paa at sætte sin Elskede ved sin Side og pryde hendes Pande med en Guldkrone, men den gamle Rigshovmester var stærk nok til at forhindre en for ham og hans Slægt vistnok smigrende, men for Fædrelandet saa aldeles uheldvarslende Forbindelse, og han fulgte sin Samvittigheds Bud, uagtet han derved faldt i sin Konges Unaade og sandsynligvis knuste sin Datters Hjerte". Oettingers Beretning i hans Gesch. d. dän. Hofes er kun elendige Opdigtelser. Hvorfra Suhm har havt sin Fortælling, vilde det være ret interessant at vide; maaske turde det ved en Undersøgelse vise sig, at den, ligesom Fortællingen om Christian Barnekovs Offerdød for at redde sin Konges Liv 1612, (se herom Dr. C. Paludan-Müllers Undersøgelse i Nykjøbings Skoles Program for 1870) er indkommen i den danske Historie fra svenske (skaanske) Kilder.

er fremdeles ubekjendt, og, om man end ikke ligefrem kan afvise det som fuldstændig opdigtet, kan det paa den anden Side heller ikke tillægges synderlig Vegt. Og allermindst bør dette Forhold, om det har existeret, antages at have været nogen Hovedgrund til Kongens lange Ungkarlsliv.

Da Werlauff skrev sin ovennævnte Afhandling, havde hverken han eller vore øvrige Lærde havt Anledning til at benytte den Hovedkilde til Aarhundredets politiske Historie, som de saakaldte „ausländische" Registranter eller Kopibøgerne for Regjeringens tydske Brevvexling med fremmede Magter, tildels ogsaa med Privatmænd i Udlandet, frembyde. Disse værdifulde Bøger, der begynde med Aaret 1540 og nu findes i Geheimearkivet, henlaa tidligere i det tydske Kancellis Arkiv, hvor neppe mere end en Videnskabsmand har benyttet dem i nogen omfattende Grad. Dette var den lærde og flittige, men i Literaturen kun lidet bekjendte Forsker, Justitsraad Christian Eberhard Voss, en født Kjøbenhavner, men af Dannelse væsentlig Tydsker, der i 1771, dengang allerede 65 Aar gammel, blev Arkivar for det tydske Kancelli og derpaa i 1780 Schønings Eftermand som Geheimearchivarius. Denne Mands værdifulde, endnu kun for den mindste Del benyttede Excerpter vise iblandt Andet, at han ogsaa har kjendt den sande Foranledning til den lange Udsættelse af Frederik II's Giftermaal[1]). Denne har — næst den lange Syvaarskrig, der selvfølgelig maatte give Kongens Tanker en hel anden Retning — i Virkeligheden været, at flere Planer til passende fyrstelige Partier mislykkedes. Blandt disse Underhandlinger med fremmede Hoffer have igjen de mærkeligste gaaet ud paa et Parti mellem Danmarks unge Konge og

[1]) Medens Voss's Excerpter forøvrigt bero i Geheimearkivet, findes hans Uddrag af Registranterne og andre Papirer angaaende denne Sag paa det danske Universitetsbibliothek (Additam No. 138, 4to).

hans Frænke, Christiern IIs Datterdatter, Prindsesse Renata af Lothringen. Ved denne Forbindelse tilsigtedes at bringe det gamle indædte Had og Fiendskab mellem begge de kongelige Linjer af det oldenborgske Hus til endelig Forsoning paa en Maade, der skulde være bleven et Sidestykke til Rosekrigenes Afslutning ved Henrik af Richmonds og Elisabeth af Yorks Bryllup. Allerede dette giver denne Giftermaalsplan en høiere Interesse, end de fleste andre saadanne, hvorpaa vor som andre Rigers Historie naturligvis ikke lider Mangel. De Dokumenter, hvori Forhandlingerne foreligge, frembyde tillige saamange interessante Oplysninger til Tidens Politik, at en kort Fremstilling af denne Sag, og hvad dermed staar i Forbindelse, vil forsvare sin Plads.

I.

Af Christiern IIs Børn med Isabella af Østerrige vare to Tvillingsønner døde i en spæd Alder. De øvrige vare Sønnen Hans og Døtrene Dorothea og Christine. Den førstnævnte, om hvis Anerkjendelse som dansk Thronfølger der i Frederik Is Tid var alvorlig Tale, og hvem Nordmændene under Faderens ulykkelige Norgestog hyldede som Rigets Arving, døde allerede 1532 i Regensburg, fjorten Aar gammel. Døtrene, der efter Moderens tidlige Bortgang og Faderens Fangenskab opdroges af Mosteren, Maria, Enkedronning af Ungarn og Statholderinde i Nederlandene, bortgiftedes begge i en ung Alder i den habsburgske Politiks Interesse.

Til den ældste, Dorothea (f. 1520), antoges de Fordringer paa Nordens Krone at være gaaede i Arv, der vel intet Medhold havde i de skandinaviske Rigers Statsret, men

som dog alligevel, ledsagede af tilstrækkelige Stridskræfter, nok kunde have stor Betydning. Hun fik i September 1535 til Mand Pfalzgreve, siden Churfyrste Frederik II af Pfalz, der paa denne Maade skulde belønnes for sin mangeaarige tapre Tjeneste i de habsburgske Brødres Krige[1]).

Den yngre, Christine[2]), den smukkeste og talentfuldeste af Søstrene (f. 1521), var allerede i Mai 1534, altsaa endnu før den ældre Søsters Bryllup, bleven den sidste milanesiske Hertugs, Frantz II Sforzas, Gemalinde, men blev i det følgende Aar, 1535, fjorten Aar gammel, Enke og sendtes nu foreløbig tilbage til det burgundiske Hof i Nederlandene, medens Hertugdømmet Mailand som et keiserligt Rigslen inddroges af Carl V og under Form af Forlening til Sønnen Philip forenedes med de vidtløftige habsburgske Familiebesiddelser. Flere Partier paatænktes for hende i den følgende Tid, bl. A. i 1537 Hertugen af Cleve og to Aar senere Henrik VIII af England, som allerede havde ladet hende male af Hans Holbein[3]). Et Tilbud, som Grev Christopher af Oldenborg, Grevefeidens

---

[1]) Paludan-Müller, Grevens Feide, 2, 102.

[2]) Om hende er allerede forlængst skrevet en af vor Literaturs lærdeste Monographier: Om Christine af Danmark, K. Christiern IIs Datter, Hertuginde af Mailand og Lothringen, af Hans Gram, i Danske Videnskabsselskabs Skrifter, V, (Kbh. 1751. 4.) S. 1—126, hvilken her paa flere Steder benyttes.

[3]) Hun skal have været en mere end almindelig smuk og statelig Dame. Af en Samtidigs, den bekjendte Damebiograph Brantômes, Skildring kan hidsættes: „Cette princesse, à mon grè, a esté une des belles princesses, et autant accomplie, que j'aye point vue. Elle estoit de visage très-agrèable et eut la taille haute, et le discours très beau, surtout s'habillant très bien: si bien que son temps elle en donna à nos Dames de France, et aux siennes le patron et modelle de s'habiller, qu'on appelloit à la Lorraine. — — Elle avoit sur-tout une des belles mains que l'on eut sçeu voir, elle se tenoit fort bien à cheval et de fort bonne grace" &c. (Oeuvres du Seigneur Brantôme, nouv. éd. Paris 1787. S. 552—53).

bekjendte Høvding, i Slutningen af hin Feide skal have vovet at gjøre denne Keiserens Søsterdatter, blev ikke fundet Svar værdigt. Endelig besluttede Carl V at bortgifte Christine til Hertug Anton af Lothringens ældste Søn og Arving Frants, og deres Bryllup fandt Sted i Brüssel den 10 Juli 1541. Keiserens Hensigt var paa denne Maade at drage Lothringen bort fra den franske Indflydelse, som, især gjennem de med den regjerende Hertugfamilie beslægtede Guiser, længe havde gjort sig gjældende i den lille Stat, medens det lothringske Hof selv synes at være lokket af Haabet om paa den Maade lettere at erhverve Geldern, hvis nylig afdøde Hertug, Carl Egmond, var en Morbroder af Hertug Anton. Denne sidste Beregning skuffedes imidlertid fuldstændig, thi da Carl V i 1543 saa sig istand til at erobre Geldern fra Hertugen af Cleve, som med Stændernes Samtykke havde taget Landet i Besiddelse, beholdt han sin Erobring for sig selv og forenede den med sine burgundiske Nederlande. Den 8 Mai 1544 døde Anton af Lothringen, og Sønnen Frants blev regjerende Hertug, men da ogsaa han Aaret efter, 1545, afgik ved Døden, saa Christine sig, fire og tyve Aar gammel, atter i Enkestand og denne Gang for bestandig. I sit sidste Ægteskab havde hun tre Børn, Sønnen Carl (f. 1542) og Døtrene Renata og Dorothea, den første født nitten Maaneder før, den anden tre Maaneder efter Faderens Bortgang [1]). Enkehertuginde Christine, hvem alle, baade samtidige og senere Forfattere, der omtale hende, enstemmig skildre som en mere end almindelig begavet, særlig i diplomatiske Forhandlinger duelig Dame, var nu i de nærmeste Aar Lothringens egentlige Beherskerinde i sin spæde Søns Navn, for hvem hun og Svogeren Nicolaus bleve For-

[1]) Calmet, Histoire de Lorraine. V, 639. Fol. Nancy 1752.

myndere. Som man kunde vente, fulgte hun som Regentinde sin habsburgske Families Politik, men dette havde omsider til Følge, at Henrik II af Frankrige, da han i 1552 i Forbindelse med Moritz af Sachsen og flere tydske Fyrster begyndte Krig med Keiseren, fandt for godt at blande sig i de lothringske Anliggender. Han lod den unge Prinds Carl føre til sit Hof for at opdrages der og overdrog Landets Bestyrelse til Svogeren alene; Christine skulde kun beholde sit Livgeding. Det paastodes, at Hertugen af Guise, hvis Frieri hun skal have afslaaet, bevægede Kongen til dette Skridt. Christine forlod nu for en Tidlang Lothringen og begav sig til Elsass og derfra til Brüssel med sine to Døtre, som det udtrykkelig siges til liden Sorg for Undersaatterne i Hertugdømmet, hvis Indfødte hun skal have tilsidesat for Nederlændere og Tydskere.

Det hører ikke hid nærmere at omtale de mange Forsøg, som Christines Svoger Pfalzgreven imidlertid havde gjort paa at erholde sine paastaaede Rettigheder til Danmark og Norge godkjendte. I de første Aar kunde han nære noget Haab om Keiserens Bistand, men ved Freden i Speyer 1544 havde denne erkjendt Christian III som retmæssig Konge. Christian mente derfor i Begyndelsen, at Faren fra Christiern IIs Familie nu ei længere var synderlig værd at frygte[1]), men allerede i 1545 dukker paany hans Ængstelse frem. Et Rygte var nu gjennem „en troværdig Person" kommen den danske Konge for Øre om, at Pfalzgreven og Lothringen pønsede paa at faa istand en Forening af den siden Preussens Overgang til verdsligt Hertugdømme sunkne tydske Orden

[1]) „Wir haben dasselbe auch so hoch nicht zu achten, als Keys. Mt. die Hand abgeschlagen", heder det i Kongens Brev til Svogeren, Hertug Albrecht af Preussen, dat. Flensburg, Løverdag efter Viti Dag (21 Juni) 1544. (Ausl. Registr.)

med Johanniterne, hvorefter da de to forenede Ordener skulde angribe Danmark og Preussen[1]). Kort efter i samme Aar havde Kongen faaet Nys om, at hans Fiender gjennem hans gamle, utrættelige Modstander, Grev Christopher af Oldenborg, virkelig skulde have bragt Tropper paa Benene i Stiftet Bremen[2]), i hin Tid under sin lidet hæderlige Fyrstbiskop Christopher (1511—1558), (en Broder af Henrik den Yngre af Brunsvig), det stadige Tilholdssted for omstreifende Bander af tydske Landseknegte. Kort efter fik vel det danske Hof den trøstelige Efterretning, at Greven af Oldenborg var anholdt af Landgreve Philip af Hessens Folk, men samtidig kom nye Tidender om pfalziske og lothringske Rustninger ved Rhinen og om, at den aldrig hvilende Hertug Albrecht af Meklenburg atter var paafærde og lod hverve Folk i Hamburg og Lybek. Albrechts Planer skulde dog, som det fordetmeste var Tilfældet i hans senere Aar, nærmest gjelde Sverige, og den landflygtige Biskop Mogens af Skara stod i Ledtog med ham; siden Dakkefeiden opholdt ogsaa bortrømte Smaalændinger sig hos Albrecht, og Meningen var nu at reise de misfornøiede Bønder paany. De meklenburgske Søstæder skulde tvinges til at overføre Tropperne til Blekingen, og Christian lod derfor syv Skibe gaa i Søen for at krydse paa Høiden af Rostock og Wismar[3]). Med denne Slags

---

[1]) Brev til Albrecht af Preussen fra Aalborg Fredag eft. Esto mihi (20 Febr.) 1545. (Ausl. Registr. Sammenlign ogsaa Behrmann, Christiern IIs Fængselshistorie, Kbh. 1812, S. 66.

[2]) Brev til Meinhart v. Hamm, Kolding Fredag eft. Reminiscere (6 Marts) 1545. (Ausl. Reg.) M. v. Hamm havdei 1532 været en af Christiern IIs Krigsmænd i Norge, men blev senere især bekjendt i Christian IIIs og Carl af Gelderns Tjeneste i den grøningske Feide 1536. Se Danske Magazin, 4 Række, B. 3, S. 60—61 (af Joh. Grundtvig).

[3]) Breve til Kong Gustav i Sverige, dat. Kolding Tirsdag i Paaskeugen (7 April) 1545 og Onsdag efter Cantate (6 Mai). (Ausl. Reg.)

Rygter gik den største Del af Aaret 1545 hen, uden at der dog kom noget Alvorligt ud deraf. Maaske har den Kraft, som Christian IIIs Forbundne, Fyrsterne i det schmalkaldiske Forbund, i samme Aar udviklede, idet de toge Henrik den Yngre af Brunsvig tilfange[1]), bidraget til at indjage Pfalzgreven Frygt, ligesom Hertug Frants af Lothringens Dødsfald i samme Sommer utvivlsomt har hindret hans Enke fra for det første at tænke videre paa Nordens Anliggender.

I de følgende Aar vedblev Spændingen, og Christian III var vel vidende om, at Pfalz og Lothringen ikke manglede Vilje til at skade ham. Imidlertid var hans Forhold til Keiseren, efterat han havde siddet stille i de stormfulde Aar 1546—1547, udentvivl blevet indtil en vis Grad venskabeligt. Pfalzgreve Frederik, nu forlængst Churfyrste, var gaaet over til Protestantismen og derved fjernet fra Habsburgerne, og han var derhos nu stærkt tilaars (født 1483 og 37 Aar ældre end sin Hustru) og endelig barnløs, saa at han manglede enhver Opfordring til at vove Noget paa Foretagender, hvortil den beleilige Tid egentlig forlængst var forbi, og hvis Udfald i alle Til-

[1]) Henrik den Yngre, Morbroder af Christian IIIs Dronning, Dorothea af Sachsen-Lauenburg, var maaske den ivrigste Katholik blandt Nordtydsklands Fyrster paa Reformationstiden. Han blev 1542 fordreven fra sit Land af de protestantiske Fyrster, og da han 1545 forsøgte at gjenvinde dette, fangede de ham, som ovenmeldt. Først efter sine Fienders Nederlag i 1547 kom han paa fri Fod og deltog derpaa 1553 paa Churfyrst Moritz's Parti i Slaget ved Sievershausen, men mistede her to af sine Sønner, Carl Victor og Philip Magnus. Som et Bevis paa Dronning Dorotheas Indflydelse paa Christian III tør det vel ansees, at Hertug Henrik og hans Sønner, som det af Registranterne erfares, vidste at erholde ikke ubetydelige Pengesummer af den danske Statskasse, uagtet Christian III umulig kan have yndet dette Svogerskab. Han døde først 1568. Se om ham fornemmelig W. Havemann, Gesch. der Lande Braunschweig u. Lüneburg, B. 2. Göttingen 1855, S. 209—295.

fælde maatte blive tvivlsomt. I 1555 omtales dog rygtevis en Forbindelse mellem ham og Frankrige, fremdeles mod Danmark. Christian IIIs Tilbud om Forlig paa den Betingelse, at hver af Christiern IIs Døtre skulde faa et Udstyr som Prindsesser af Danmark (tilsidst foreslaaet til 100,000 Rdlr. for hver) mod fuldstændigt Afkald paa alle formente Rettigheder til Thronen, var bestandig blevet upaaagtet.

Den 19 Febr. 1556 afgik Churfyrsten af Pfalz ved Døden. Hans Enke, Dorothea, var kun 36 Aar gammel, og der kunde saaledes være Tale om et nyt Ægteskab, hvorved altsaa Fordringerne paa Danmark skulde være gaaede over paa nye Hænder. Rygtet vidste ogsaa strax at nævne tvende Fyrster som Dorotheas Friere, den ene en Søn af Landgreve Philip af Hessen, den anden Albrecht med Tilnavnet Alcibiades, Markgreve af Brandenburg-Culmbach [1]), den noksom bekjendte urolige Kriger, der navnlig i Aarene 1552—53 havde forstyrret Nordtydsklands Fred, indtil han 9 Juli 1553 led det afgjørende Nederlag ved Sievershausen, der dog kostede hans fornemste Modstander, Churfyrst Moritz, Livet. Om der har været noget Alvorligt ment mellem Albrecht og Dorothea er uvist [2]); at Markgreven i saa Tilfælde vilde have gjort

---

1) „Es wäre am Rheinstrom das ganze Geschrei, dass die alte Pfalzgräfin sich mit Markgraf Albrecht wiederum verheirathen wollte; es liessen sich auch etzliche des Markgrafen Hauptleute vornehmen, sie hätten bisanher einem Markgrafen gedient, verhoffen, sie werden ihm so lange dienen, dass er ein König wurde", skriver Henrik Rantzau fra Braunschweig den 26 August 1556 til Christian IIIs Sekretær, Caspar Fuchs. (Voss's Excerpter).

2) Den berømte Historiker, der har leveret en paa omhyggelige Undersøgelser grundet Monographi om denne Fyrste (Markgraf Albrecht Alcibiades von Brandenburg, von Johannes Voigt, B. 1—2. Berlin 1852.) kjender Intet til hans her nævnte pfalziske Giftermaalsprojekt.

Alt, hvad der stod i hans Magt, for at sætte sine Fordringer igjennem, kan vel neppe omtvivles, men han døde allerede i Begyndelsen af det følgende Aar, hvorved det Hele bortfaldt. Heller ikke kjendes efter den Tid noget særlig fra Dorotheas Side udgaaet Forsøg mod Nordens Riger, og hun kan fra nu af næsten betragtes som ude af vor Historie. Hun døde først 1580.

II.

Større Interesse for sit Fødeland og for sine formente Fordringer paa Faderens tabte Riger nærede den virksommere og dristigere Christine, der desuden havde tre Børn, hvis Fremtidsudsigter maatte ligge hende paa Hjerte. Hun befandt sig nu i Brüssel hos Philip II, der strax efter Faderens Thronfrasigelse var kommen i en Krig med Henrik II af Frankrige, hvem Pave Paul IV havde ophidset til at fornye Fordringerne paa Neapel. Til sin kjødelige Fætter Philip, som lige indtil efter Freden i Chateau Cambresis holdt Hof i Nederlandene, stod hun i det bedste Forhold, ja Philip skal endog i tidligere Dage have ønsket at ægte hende, om Faderen, der fandt Partiet med en anden Frænke, Dronning Maria af England, fordelagtigere, havde tilladt det[1]). I 1556 gjorde ogsaa Hertug Adolf af Holsten-Gottorp, Christian IIIs berømteste Broder, der længe havde tjent i habsburgsk Sold, et Besøg i Brüssel, ledsaget, som det synes, af Hovedet for Holstens Adel, Veteranen Hr. Johan Rantzau. Denne sidste knyttede her en Forbindelse med en nederlandsk Magnat, Grev

[1]) Gram i Kbh. Vidensk. Selsk. Skr. V.

Aremberg[1]), Statholder i flere nederlandske Provindser. Allerede i Juli 1556 vidste Christian III, at Aremberg til Rantzau havde ladet falde Ytringer om, at Christiern IIs Døtre nærede forsonligere Tanker[2]). Ikke usandsynligt har allerede nu Planen til et Giftermaal mellem den 22 Aar gamle Prinds Frederik, der i 1542 var bleven hyldet som dansk og i 1548 som norsk Thronfølger, og den omtrent Aar gamle Renata af Lothringen været paa Bane mellem Johan Rantzau og Aremberg. Og i det følgende Aar 1557, som det synes tidlig paa Vaaren, sendte Philip II en Gesandt, Gerhard v. Bockholt eller Buchholz, til Danmark. Efterat Bockholt paa Veien havde besøgt Johan Rantzau, overbragte han et Brev fra Hertuginde Christine til hendes Fader paa Kallundborg, en Opmærksomhed, hvortil den gamle Fange var lidet vant fra sine Døtres og Svigersønners Side. I Virkeligheden har Gesandten udentvivl nærmest været afsendt for at udforske Stemningerne ved det danske Hof[3]).

Medens man i det Følgende ikke mærker mere til den gamle Hr. Johan Rantzaus Medvirkning i denne Sag, erfarer

---

[1]) Jan van Ligne, Graaf van Aremberg, allerede 1549 Statholder i Overyssel m. m. (Vagenaar, Vaterland. Historie, 5, 332).

[2]) Kongen skriver 1 Juli 1556 til Henrik Rantzau, at dennes Fader, Hr. Johan, har berettet, „dass der Graf zu Aremberg an ihn zu Brüssel angezeigt haben soll, dass es itzund mit der Pfalzgrafinnen und der von Lothringen fast ein ander Gestalt wie vorhin hätte, und achtete dafür, man sollte wohl zu gutlichen Vergleichungen und besser wie vorher kommen.“ (Voss's Exc.)

[3]) Gesandtskabet omtales af Behrmann (Christiern IIs Fængselshist. S. 89), uden at denne dog kjender Gesandtens Navn. Forøvrigt omtales i et Brev fra Christian III til Johan Rantzau af 12 Dec. 1556 (Voss's Exc.) et (projekteret?) „Heirath“, hvorom Kongens „Enspænder“ (ɔ: Kurer) Herman Malsburg har bragt ham Tidende, men i saa dunkle Ordlag, at jeg ikke ret forstaar det. „Wir haben uns auch zu unsern besondern lieben Oheimen, Kö. Mt. zu England (Philip II) solch Handel mit nichten zu versehen“ o. s. v.

man desto mere om hans Søns ivrige Deltagelse i de Forhandlinger, som nu i en Række af Aar med kortere eller længere Mellemrum bleve førte mellem Danmark og Enkehertuginden. Henrik Rantzau, født 1526, har vel ikke som Faderen vundet Ry som Krigsmand, men hans Navn var dog i det sextende Aarhundrede næsten ligesaa berømt som dennes. Han var en af Europas rigeste Privatmænd, talte Fyrster, mellem dem Philip II, blandt sine Debitorer, besad en overordentlig Lærdom og brugtes i de vigtigste Statsanliggender og anseligste Sendelser. Faa Mænd besad i den Grad Kongehusets Tillid, ja hans Forhold til Frederik II antager næsten Charakteren af Kammeratskab, Noget, hvorom allerede de Ytringer, der i det Følgende skulle anføres af hans Breve til Kongen, ville vidne. Allerede 1554 var Henrik Rantzau holstensk Raad, ved Udgangen af samme Aar havde han Hovedslottet i den kongelige Del af Holsten, Segeberg, i Forlening, og senest 1556 var han Statholder over den Tredjedel af Hertugdømmerne, som Christian III havde beholdt efter Delingen i 1544[1]).

Allerede den 16 August 1557 kunde Henrik Rantzau melde sin Konge vigtige Nyheder, der vise, at Giftermaalsplanen nu var i fuld Gang fra Christines og hendes habsburgske Venners Side. Statholderen i Zeeland, van Beveren[2]), havde i Nærværelse af Hertuginden, hendes Svoger Nicolaus og Grev Egmont, faaet Befaling til at henvende sig til Rantzau paa Segeberg og forelægge ham Planen til et Parti mellem

[1]) Om Henrik Rantzau er i Danske Magazin B. 1 samlet det vigtigste Stof. En i Celle nylig uden Trykkeaars Angivelse udkommen smukt udstyret, anonym Bog („Das Haus Rantzau, Eine Familienchronik") giver kun det før Bekjendte.

[2]) Maximilian van Bourgondie, Heer van Beveren, var Ridder af den gyldne Vlies, en Tid Statholder i Holland, Zeeland og Utrecht; (Vagenaar, Vaderlandische Historie, B. 6, paa flere Steder).

Frederik og Renata; det synes, at han personlig har gjort en Reise til Holsten forat søge ham. Betingelserne maatte kaldes lokkende. Den unge Hertug Carl III af Lothringen skulde frasige sig enhver Fordring paa Danmarks Krone, ja endog overdrage sin Søster og mulige Svoger, Frederik af Danmark, Successionsret til Lothringen, ifald han selv ingen Livsarving skulde efterlade. Renata vilde ogsaa komme til at arve den største Del saavel af hvad hendes Moder som ogsaa af hvad hendes Tante, Churfyrstinden af Pfalz, maatte efterlade sig, idet den yngre Søster i Renatas Interesse kunde sendes i Kloster. Der faldt ogsaa smukke Ord om, hvor heldigt det havde været for Philip II og Nederlandene i denne Krigstid, at Christian III havde tilladt Udførsel af Korn derhen, da der ellers skulde have opstaaet Hungersnød. Van Beveren havde ogsaa i Fortrolighed meddelt Henrik Rantzau den Nyhed, at Philip II vilde tvinge Maria Stuart, der opholdt sig ved Hoffet i Frankrige, til at vende tilbage til Skotland og ophæve sin Forlovelse med Dauphinen, for saaledes at afværge Skotlands og Frankriges Forening. Han vilde ophidse Skotterne til at true med et nyt Kongevalg, om hun ei meget snart kom hjem. Naar hun da, som han mente, vendte tilbage til sit Arverige, skulde hun ægte Keiser Ferdinands Søn af samme Navn; hertil synes det, at man vilde have Danmarks Billigelse. Henrik Rantzau raadede til, at det saaledes allerede confidentielt gjorte Tilbud burde antages. Især forekom det ham, at den Brudeskat, Renata vilde bringe Frederik, maatte blive overordentlig stor, naar man erindrede, at Udstyret til hendes Moder og Tante, hvormed Danmark stod til Rest, paa denne Maade egentlig kom til at forblive i Landet. Han tilbød sin ufortrødne Bistand til Underhandlingernes Fortsættelse og vilde gjerne personlig reise til Nederlandene, ja i fornødent Fald endog gaa til

Spanien. Til Nederlandene kunde han, uden at det vakte nogen Opsigt, gjøre en Reise, ganske som om det var i egne Anliggender, opsøge v. Beveren der og i Enkehertugindens Nærværelse aftale de endelige Vilkaar [1]). Endnu fra samme Maaned (27 August) har man en ny Skrivelse fra Henrik Rantzau til Kongen, hvori den ivrige Mand glæder sig over, at Christine og hendes burgundiske Venner ikke paastode, at Christiern II skulde sættes paa fri Fod, men nøiede sig med, at han forblev paa Kallundborg.

Ganske kort efter sendtes fra Nederlandene en betroet Tjener, Andreas v. Molen, til Rantzau paa Segeberg med Instruktioner fra v. Beveren. A. v. Molen, der for at undgaa Opsigt reiste som Kjøbmand, havde Bemyndigelse til at sige, at Kongen af Spanien ønskede Giftermaalet til Befordring af Venskabet mellem ham og Danmark; det var ham ogsaa paalagt at tage Prinds Frederik i Øiesyn, om Anledning gaves. Allerede i Begyndelsen af September var Andreas v. Molen paa Segeberg, men han naaede først hjem igjen i November. Maaske har han ogsaa været i Danmark, thi man erfarer af et Brev, at han reiste videre, ledsaget af Henrik Rantzau, og at han virkelig fik Prindsen at se [2]).

Dog er det ogsaa muligt, at denne Rantzaus og v. Molens Tur er gaaet sydover, og at det har været i Tydskland, at han traf sammen med Frederik. I 1557 havde nemlig Christian IIIs Svigersøn, Churfyrst August af Sachsen, med sin Gemalinde aflagt et Besøg hos det danske Hof. August, siden 1548 gift med Anna af Danmark, den i

---

[1]) H. Rantzaus Brev til Christian III i Voss's Excerpter.

[2]) Christian III skriver nemlig den 10 Nov. fra Kbhvn. til H. Rantzau: „Der v. Molen hat unsern Sohn nun wohl gesehen, weil er mit Dir geritten ist, und stehen die Sachen in des Allmächtigen Händen.“

Sachsens Historie berømte „Mutter Anna" [1]), og siden Broderen Moritz's Død efter Slaget ved Sievershausen 1553 hans Eftermand i Churfyrstendømmet, var af alle Samtidens Fyrster meest fortrolig med dansk Politik og danske Interesser [2]). Da Churfyrsten og Anna vendte tilbage, toge de Frederik og hans Broder Magnus, der siden spillede en saa ynkelig Rolle som Ivan Vasiliewitschs Svigersøn og „Konge" i Lifland, med sig til Dresden. Hverken August eller Anna følte sig imidlertid synderlig tiltalte ved det lothringske Giftermaalsforslag. Churfyrsten synes allerede for nogle Aar siden at have foreslaaet Christian III et andet Parti for hans Søn [3]), der nu ikke kjendes, og ved denne Tid interesserede han sig for en Forbindelse mellem Frederik og en af Keiser Ferdinands Døtre. Heller ikke Frederik følte Lyst til den ukjendte lothringske Brud. Dog var der ved Hoffet i Dresden Tale om, at han burde søge Leilighed til at se Renata, og at han i den Anledning burde reise til Pfalz, hvor Mo-

---

[1]) Se om hende Karl v. Weber: Die Churfürstin Anna, geb. aus Königl. Stamm zu Dänemark, Leipzig 1855, et indholdsrigt og interessant Arbeide.

[2]) Sachsens nyeste Historieskriver Th. Fläthe, der i 1870 har givet en Omarbeidelse af Böttigers Gesch. des Kurstaates und Königreichs Sachsen, (i Virkeligheden et nyt Arbeide), siger derfor med fuld Grund: „Zu keiner der auswärtigen Mächte stand August in nähern Beziehungen, als zu Dänemark." Tydeligst vil dette erfares, naar man undersøger fra dansk Side Registranterne og fra sachsisk de interessante Meddelelser af G. Dröysen i Archiv f. die Sachsische Geschichte, hg. v. Wachsmuth u. Weber, B. 2 og B. 5, der betitles „Aus den dänischen Büchern" og indeholde Uddrag af de i Archivet i Dresden bevarede tolv Folianter, hvori Augusts Brevvexling med Christian III og Fredrik II er samlet.

[3]) Hertil sigte nemlig muligvis Chr. IIIs Ord til sin Svigersøn i Brev af 30 August 1554: „In den bewussten Heirathshandlungen bedenken wir E. L. Fleisses u. Erbietens", skjønt det jo vistnok lod sig tænke, at dette havde Hensyn til Kongens Søster Elisabeth, der 1556 bortgiftedes til Meklenburg.

deren Christine opholdt sig med Datteren paa Besøg hos sin ældre Søster Dorothea. Men heraf blev Intet. Christian III, der i sin hele Regjeringstid, ja lige siden han blev voxen, havde været plaget af de mange Ubehageligheder, som den uopgjorte Tvist med Christiern II og hans Familie voldte, ønskede gjerne inden sin Død at se denne Sag ordnet og var derfor temmelig tilbøielig til at følge Henrik Rantzaus Raad. „Es wäre (skriver han efter Sønnens Hjemkomst i Paaskeugen 1558) so es Gott versehen, nicht ungelegen durch solch Mittel beständigen Frieden nach so viel beschwerlichen Wiederungen, als uns und unsern Reichen, Landen und Leuten lange Jahr hero aus den Orten erregt, zu erschaffen". Men, heder det endvidere i denne Skrivelse til Churfyrsten: „Weil wir erspuren, dass die bewusste Heirath von Gott nicht ersehen, und dass unser geliebter Sohn darzu nicht Neigung hat, haben wir ihm vaterlich heimgestellt in den Sachen zu thun und zu lassen."

Endmere bestemt paa at lade den hele Sag falde maatte Christian dog blive, da han mærkede, at den snedige Enkehertuginde og hendes mægtige Venner ikke mente mere med sine forbindtlige Ytringer og Tilbud, end at de nok hellere vilde angribe Danmark med Vaabenmagt, om dertil var Anledning [1]). Et Gesandtskab fra det med Spanien matrimonialt forenede England ankom til Kjøbenhavn i April, men til Kongens store Forundring hørtes ikke et Ord om Ægteskabsplanen. I Mai dukkede endog nye Rygter frem om forestaaende Krigsrustninger, (eller som det i Tidens Sprog

[1]) „Wenn man nicht besser hat wollen fortfahren, denn wie noch geschieht, hätten wir lieber gesehen, dass wir mit dem Handel verschont wären blieben. Und scheint, als werde nach des Krieges Unglücke und Glücke gehandelt." (Chr. III til Rantzau. 18 Marts 1558).

gjerne kaldtes „Praktiker") i Lothringen mod Danmark. Ud paa Høsten døde ogsaa Grev van Beveren, gjennem hvem Underhandlingerne med Henrik Rantzau havde været drevne [1]).

Medens den omtalte Plan foreløbig bortfaldt, vare, som man af Registranterne erfarer, andre Giftermaalsprojekter for Frederik paa Tale. Churfyrst Joachim II (Hector) af Brandenburg, Christian IIIs temmelig nære Slægtning og hans personlige Bekjendt fra Ungdommen, havde tilkjendegivet, at han kunde have Lyst til at se en Datter som dansk Dronning. Der havde ogsaa været Tale om, at Frederik paa Hjemveien fra Dresden skulde gjæste Berlin, men Christian III havde paalagt sin Søn i saa Tilfælde at give undvigende Svar paa Joachims Forslag. Et Projekt om en polsk Prindsesse, rimeligvis Anna eller Catharina Jagellonica, var bragt paa Bane af Christian IIIs Svoger Albrecht af Preussen, men blev strax ligefrem afvist. Derimod var Tanken om det keiserlige Svogerskab atter oppe i October 1558. Kongens Ytringer herom til sin Svigersøn i Dresden ere ret interessante, da de vise den afgjorte Skræk, som den ivrige Protestant Christian maatte føle for en katholsk Sønnekone [2]). Renata af Lothringen var jo dog ogsaa katholsk, uden at der med Hensyn til hende havde været religiøse Skrupler.

---

[1]) At han allerede var død i August 1558, sees af et Brev fra H. Rantzau. Vagenaar (Vaderl. Historie 6, 35—36) angiver hans Død ubestemt til „omtrent deezen tyd 1559" og tilføier, at denne Herre, trods sin fornemme Stilling og skjønt ugift, var saa fattig, „dat zyn boedel met den voet gestooten."

[2]) Kongen skriver til August (Kolding 25 Oct. 1558), at Keiseren udentvivl vil forlange, at hans Datter fik egen Gudstjeneste, „abgöttische, papistische Messe und Predigt gegen Gottes Wort und unser Gewissen, das uns hoch beschwerlich, ungeacht ob solches Greuel in der Kammer und nicht öffentlich gebraucht und geübt werden sollte."

Har man maaske tænkt sig det muligt, at denne unge Prindsesse, af hvis Familie Flere vare Protestanter, kunde omvendes til Evangeliet?

III.

Nytaarsdag 1559 døde Christian III i Kolding, og den gamle Fange paa Kallundborg overlevede ham kun faa Uger. Frederik var nu Konge. Hans første Regjeringstid optoges med Faderens og Christiern IIs Begravelse, Ditmarskerkrigen, hvori han maatte skynde sig at tage Del, for at ikke Onkelen, Adolf, skulde gjøre Erobringen paa egen Haand og beholde det hele Landskab for sig selv, Forhandlinger med Rigsraadet om Haandfæstningen, hvis hemmelige Historie er lidet kjendt, men som dog ikke synes at have gaaet af uden Rivninger, og endelig Kroningen. Forholdet til Sverige var derhos allerede nu mindre end sikkert.

Alligevel kom Ægteskabsplanerne allerede samme Aar igjen paa Dagsordenen. I Slutningen af 1558 var Dronning Maria af England død (17 November), og hendes Søster Elisabeth var Europas gode Parti. Hun blev Gjenstand for samtlige ugifte Souveræners Spekulationer. Erik XIV, Aarhundredets uheldige Frier par excellence, plagede hende i en Aarrække med ufortrødne Ægteskabstilbud og sendte sin Broder, Johan af Finland, til London[1]). Ogsaa for Frederik

[1]) I det danske Geheimearchiv findes flere herhenhørende Brevskaber. Den 17 Septbr. 1561 skrev Erik til Elisabeth som Svar paa hendes Brev til ham med Dionysius Beurreus og Nils Sture, at han selv i Følge med sine Brødre Magnus og Karl var reist ud

II var det engelske Giftermaal paatænkt. Churfyrst August tilraadede ivrig sin Svoger at bestræbe sig for at vinde Elisabeth [1]). Denne Forbindelse vilde efter hans Mening mere end noget andet Middel kunne befri Danmark for alle Farer fra Lothringen. Disse kunde ellers være store. I 1558 var den unge Hertug Carl, Christines Søn, bleven gift med en Datter af Henrik II af Frankrige, og efter Freden i Chateau Cambresis 1559 havde Philip II ægtet en anden af de franske Prindsesser. Lothringens Fyrste var altsaa besvogret baade med Spanien og Frankrige, og disse to Magter vare nu i indbyrdes venskabeligt Forhold. Den nye Konge af Frankrige, Frants II, var gjennem sin Dronning, Maria Stuart, tillige Konge af Skotland. Mod saa mægtige Fiender kunde en Forening med England byde et kraftigt Værn. Men Frederik forstod enten ikke ret Situationen, eller han var af anden Grund utilbøielig til at lytte til Augusts Raad. Han svarede ham, at ihvorvel England var et prægtigt Rige, var det dog vanskeligt for en fremmed Herre at begive sig did; han havde ingen Tanke derpaa. Henrik Rantzau fraraadede ogsaa sin Herre de engelske Planer. Som Grund anfører han, charakteristisk nok, først, at Frederik ikke forstod det engelske Sprog [2]), at Engelskmændene, som i sin

---

fra Elfsborg for at besøge hende, men havde vendt om formedelst Modvind; det heder videre: „Serenitatis tuae opes non ambio nec regna, sed solam personam T. S., prae omnibus mihi dilectissimam.“ Aaret iforveien skriver (28 Juni 1560) Fr. II til August af Sachsen: „Wir mugen aber nicht glauben, dass die Schweden die Königin zu England mit Gewalt rauben werden. Es wäre dann, dass die Königin connivirte. So halten wir doch, dass sie England nicht verlassen und es in Schweden verwechseln sollte.“

[1]) Gustav Droysen: Aus den dänischen Büchern (Arch. f. Sachs. Gesch. 2, 360 fg., hvor Uddragene af de benyttede Papirer dog mangle Datering.)

[2]) Sprogkundskab og overhoved Lærdom var ikke Frederik IIs Sag.

Tid havde opført sig slet mod sin fødte Konge, Edvard VI, ikke vare gode at komme af det med, at Philip II havde forvænnet dem med kostbare Gaver, som det ei var Frederiks Leilighed at kunne byde dem o. s. v. Det engelske Giftermaal vilde heller ikke hjelpe ham stort imod de Burgundiske og Frankrige, da disse ufeilbarlig vilde ophidse Sverige mod Danmark og skaffe dette og Hertugdømmerne mere end nok at bestille [1]).

Ikkedestomindre findes (Tiden kan ikke med Nøiagtighed angives [2]) Spor til, at Frederik kort efter har havt Sendebud i England for at undersøge, om der her kunde være noget Haab. Henrik Rantzau skriver nemlig om, at han ved Roskilde har truffet en „Caspar Botte", som kom fra England, og at han har brudt de herfra til Kong Frederik ankomne Breve. Disse vare forbeholdne; Rantzau skriver, at Dronningen vil ikke „sich blodt geuen oder sich gegen Johan Munster etwas vornehmen lassen"; „ich glaube eigentlich, hätte man austrucklich gefordert, man hätte etwas erlanget" o. s. v.

Hans Undervisning synes at have været forsømt. (Dansk hist. Tidsskr. 2 B., 3, 245 fg.). Tydsk var vistnok hans egentlige Modersmaal, eller ogsaa brugte han vel en Blanding af Tydsk og Dansk. I 1558 havde han spurgt A. v. Molen, om Renata af Lothringen forstod Tydsk, men denne gav det undvigende Svar, at hun talte godt Fransk, Spansk og Nederlandsk. Var Forbindelsen med Renata kommen istand, vilde vel Plattydsk være blevet det høie Pars første Konversationssprog. Som en Prøve paa Frederiks Stil kan her anføres en egenhændig Tilskrift af ham paa et af Kancelliet udfærdiget Brev (af 5 Mai 1571) til hans Farbroder Hertug Hans den Ældre, hvorpaa min Ven, Archivsekretair Matthiessen i Kjøbenhavn, i sin Tid har gjort mig opmærksom: „Keyre gammel Hans ich bitte dych alsse meyn gammel stalbroder, du wijlt mich dysse resse nich abschalgen, ich wijlss wijdder wndt mitt hutt und har wijdder fur dynnen."

[1]) Rantzau til F. II, Segeberg 24 Nov. 1559.

[2]) Voss henfører det i sine Excerpter til „1559 eller 1560."

Samtidig synes ogsaa Axel Thomesen Wiffert at have været sendt til England i lignende Ærinde.

Mere kjende vi derimod til Rantzaus fortsatte Anstrængelser for at gjenoptage Forhandlingerne om det lothringske Parti. Efter Fredsslutningen i Chateau Cambresis, til hvis Fremme Hertuginde Christine synes at have bidraget af al Magt, havde der en Tid været Tale om, at denne Fyrstinde skulde have erholdt Statholderskabet over de nederlandske Provindser, og Vilhelm af Oranien skal have arbeidet for hende, da han paa den Tid selv ønskede at ægte en af hendes Døtre [1]). Udfaldet blev imidlertid, som bekjendt, at Kong Philips Halvsøster, Margareta af Parma, ansattes som Statholderinde. Christine fik dog store kongelige Gaver og Naadesbevisninger af sin Fætter og begav sig derpaa til Lothringen, hvor hun nu, i god Forstaaelse med Frankrige, atter udøvede sin gamle Indflydelse over Sønnen og paa Landets Styrelse og fremdeles vedligeholdt stadige Forbindelser med Nederlandene.

Den 10 December 1559 kunde Rantzau fra Zwolle fortælle sin Konge adskilligt om de nye Underhandlinger, som han — nu som før konfidentielt — havde ført med den tidligere nævnte Greve af Aremberg. Han havde besøgt denne i Wylichs i Utrecht og der med sit Følge fundet den varmeste og forbindtligste Modtagelse; „man hätte E. K. Maj. kaum besser tractiren können." Rantzau angav at være paa en Reise i egne Forretninger til Antwerpen og blot at ville hilse paa Greven for gammelt Bekjendtskabs Skyld. Samtalen ledsedes efterhaanden hen paa den gamle Tanke. Aremberg roste Prindsesse Renatas Skjønhed paa

[1]) „Intelligebat apud socrum gubernationis titulum, penes se vim futuram." (Strada.)

det ivrigste og understøttedes heri af sin Grevinde[1]), af hvem Rantzau efter nogen Vægring tilsidst fik Prindsessens Portræt udleveret mod Løfte om at skaffe Kongens isteden; Rantzau anmoder derfor Frederik om, snarest muligt at lade sig male i to eller tre forskjellige Klædninger. Grevinden søgte dernæst at fremstille Renatas Udsigter til at arve Lothringen som meget sandsynlige, idet den unge Hertug Carl skulde være sygelig, og hans franske Gemalinde heller ikke have den bedste Helbred[2]). Henrik Rantzau finder derfor paany Partiet tiltalende og mener, at i hele det tydske Rige intet Giftermaal kunde opnaaes, der bragte Kongen saa mægtige Forbindelser og en saa rig Brudeskat, som her var at vente. Til fiendtlige Planer fra Hertugindens Side tror han, at der for Tiden ei er Spor. Den sidste Krig har kostet Spanien saa store Summer, at det nu behøver Fred. Almindelig Afvæbning havde ogsaa fundet Sted i Nederlandene; kun Lazarus v. Schwendi havde endnu et Regiment paa Feltfod. Hertuginden havde ikke Pengemidler til krigerske Foretagender, og hendes Tilbøielighed gik, „das ich

[1]) — „die drei Monate in der Friedeshandlungen bei beiden Fräulein in der Kammer gelegen, die ihre Schönheit und Frommigkeit auch sehr gelobt, auch so sehr, dass ich angefangen, ich hätte viel anders gehört, dass sie soll schwarz sein, darauf der Graf geschworen, sie wäre weisser als das Conterfey, das er hätte, das er mir weisen wollte, das wäre wohl wahr, sie hätte schwarze Augen und Haar, die standen ihr wohl; — — — und wo sie dermassen ist, als sie dar gemalet, so wollte ich, dass Sie E. K. Maj. im Bette hätte, E. K. M. sollte wohl mit ihr zufrieden sein."

[2]) „Die Frau v. Aremberg hat mir unter andern vormeldt, dass sie nicht glaube, dass der Sohn Erben bekomme, denn er sey sehr schwachen Leibes, zudem so sein sie ganz jung zuhauffe kommen, und des Frantzosen Tochter soll ganz kleines Leibes sein, also dass man vormeinte, wenn sie schwanger wurde, sie müsse das Leben dabei lassen, also dass die Tochter eine grosse Warte auf Lothringen hat."

aus allerley vormerke", nu alvorlig ud paa at faa sin Datter gift til Danmark [1]).

Ogsaa en af Churfyrst Augusts diplomatiske Agenter' Hubert Languet, hvis Breve danne saa interessante Bidrag til Tidens Historie, havde i 1559 skrevet til sin Herres Kantsler, Ulrich Mordeisen (der samme Aar overvar Frederik II Kroning), at han maatte anse et Parti mellem Frederik og Renata som saare ønskeligt for Danmark, siden hun var meget smuk og mange Vanskeligheder vilde bortfalde gjennem en saadan Forbindelse med det østerrigske Hus. Han mente, at Hertuginden, skjønt hun ikke var det regjerende danske Kongehus god, nok skulde give sit Samtykke, „da hos saadanne Personer Ærgjerrighed gaar for Alt." Derfor tilraadede han, at Forhandlinger indlededes, „enten for Alvor eller paa Skrømt", thi selv om Intet opnaaedes, vilde dog Tiden gaa hen og mulige Anslag idetmindste for en Tid blive udsatte [2]). Disse Raad ere utvivlsomt ikke blevne Frederik II ubekjendte, og det er saaledes meget muligt, at Henrik Rantzaus Reise netop er bleven fremkaldt derved.

Christine af Lothringen har udentvivl paa denne Tid været stærkt i Tvivl, hvad enten hun skulde beslutte sig til at gjøre Alvor af en Ægteskabsforbindelse, hvorved hendes Datter vilde blive Dronning af Danmark ved at ægte Sønne-

[1]) Som et Exempel blandt de mange paa den utvungne Maade, hvorpaa Rantzau skriver til Frederik II, kan her anføres nogle Linjer af det samme Brev, der her er vor Kilde: „Nicht weit von hier ist eine See, die ist die Sudersee genannt, darauf sein zwo Mönche mit Kopluden gefaren; do ist schwer Unwidder geworden, dass die(!) eine Mönch hat ein Kind gekriegt, und wahrlich ich bin dar ock thom Dele auer gefahren mit groter Liebesfar und, wo et my so lose geseten were, als deme Munke, ich hedde ock wol ein Kind bekamen."

[2]) Epistolae Langueti ad Mordisium, lib. 2, Ep. 7. Ryge, Peder Oxes Liv og Levnet, S. 172.

sønnen af hendes Faders Dødsfiende, eller opofre denne Plan for det usikre Haab om med Vaabenmagt at fordrive fra Danmark den Linje af hendes Fædrenehus, som hun i sit Hjerte hadede. En høitstaaende Fortrolig, Greven af Bossu, tilraadede hende bestemt til at vælge det første Alternativ. Han meddelte hende den 1 November 1559, at „einer von Adel und Doctor und Diener des Konigs zu Dänemark“ var kommen til ham efter Ordre fra „des Koniges Räthe“, havde fortalt, at Partiet ønskedes af „Rigsraadet og i Almindelighed af alle Herrer og Folk i Kongeriget“, og spurgt, om et formeligt Gesandtskab i Sagens Anledning vilde være Hertuginden velkomment. Han fortsætter: I Sandhed, Frue, mig synes, at ifald det ikke sker ved en saadan Leilighed, som dette er, til et godt Ægteskab, da skulle I og Eders aldrig mere komme tilbage til det Kongerige, hvorfra de ere komne, thi den Plan, at opnaa dette med Magt ved Hjelp af Eders mægtige Slægt, tror jeg ikke længere lader sig udføre eller iværksætte. Jeg beder Eders Naade ydmygst at optage mig dette paa det Bedste [1]). Christine svarede imidlertid sin „cousin“, Monsieur de Bossu, fra Nancy den 21 November, at hun endnu ikke kunde give noget bestemt Svar, og at Afgjørelsen ikke beroede paa hende alene. Det samme Svar fik Bossu ogsaa nogle Dage senere fra en Monsieur de Montbordon, og den 1 Januar 1560 gjentoges i Brev fra Hertuginden selv, fremdeles til Bossu, den samme svævende Besked. I December 1559 kom Henrik Rantzau, der fremdeles opholdt sig i Nederlandene, underveir med, at Hertuginde Christine i August s. A. under sit Besøg i Antwerpen havde modtaget Besøg af den gamle Intrigant og Eventyrer Grev Christopher af Oldenburg, der havde opholdt sig hem-

[1]) Afskr. i Voss's Exc.

melig hos hende i tre Uger. Hvad disse havde forhandlet, er ikke vanskeligt at gjette. Imidlertid har man fra en samtidig Forfatter, Maria Stuarts bekjendte Tjener, Melvil, en Notits angaaende denne Sag, der dog viser, at man en Tid tiltroede Christine alvorlige Hensigter. Det heder nemlig i Melvils Memoirer, at Hertuginden af Lothringen (omtrent ved 1560) afslog et Frieri fra Pfalzgreve Casimir, den regjerende Churfyrstes anden Søn, men derimod gav ham Anslag paa sin yngre Datter, fordi hun havde bestemt den ældre for Frederik af Danmark[1]). Og det berettes ogsaa, at den Mand, om hvis Handeler vi snart udførligere skulle tale, den landflygtige danske Magnat Peder Oxe til Gisselfeld, som dengang netop nylig var traadt i Christines Tjeneste, ivrigen arbeidede for Giftermaalet i Begyndelsen af 1560, selvfølgelig i den Tanke herigjennem at opnaa Forsoning med sin Konge og Gjenindsættelse i sine Eiendomme og Embeder[2]).

Men skjønt Henrik Rantzau i Februar 1560 fremdeles udtaler sit Haab om gunstigt Svar, opnaaedes dog et Resultat ligesaalidt denne Gang, som den forrige. Og den 3 December 1560 indtraf atter et af de i disse Aar saa paafaldende hyppige Thronskifter og kongelige Dødsfald[3]), idet Frants II af Frankrige bortkaldtes i en Alder af sexten Aar, efterladende en attenaarig Enke, der var født Dronning af Skotland. Maria Stuarts Haand var altsaa ledig og dermed

[1]) Memoires de Melvil, trad. de l'Anglais, Edimbourg 1745, 1, 94—96. Mærkelig nok har dette Sted, i saa lang Tid det eneste, hvor Christines Planer angaaende dette Ægteskab have været omtalte paa Tryk, undgaaet Werlauffs Opmærksomhed.

[2]) Fr. Ortloff, Geschichte der Grumbachischen Händel, Jena 1868—69, 1, 210.

[3]) I 1558—1560 döde Carl V, Maria af England, Christian III, Henrik II, Gustav Vasa, Pave Paul IV og Frants II.

nye Chancer aabnede for fyrstelige Beile. Efterretninger om store Begivenheder naaede i hine Dage senere frem, end nu, og Rantzau melder Helligtrekongersdag Dødsfaldet til sin Konge som en Nyhed. Han foreslaar selvfølgelig strax Frederik at tænke paa Maria Stuart, der antages snart at skulle vende tilbage til sit Arveland, Skotland. Dette Giftermaal finder han fortræffeligt for det Tilfælde, at Hertuginden af Lothringen skulde forstaa at knytte nok et Svogerskab med Frankrige, nemlig mellem den tiaarige Carl IX og en af sine Døtre, men han mener dog, at Faren fra Frankrige nu ei kan være stor, da Religionsstridighederne i dette Land ville hindre krigerske Foretagender. I den nærmest følgende Tid blive Rantzaus Planer for sin Konges Fremtid alt mere og mere høitflyvende. Han lader ham endog skimte Keiserkronen, om hvilken ogsaa Frederik selv havde vovet at drømme. Virkelig raadede ved denne Tid nogen Misfornøielse hos Churfyrsterne med det habsburgske Hus og Utilbøielighed til at føie Ferdinand den I i at vælge hans Søn Maximilian til hans Eftermand. Herpaa byggede da Rantzau Forhaabninger og bestyrkedes i disse ved sine Samtaler med den franske Gesandt, Philip, Rhingreve af Salm, der i 1561 var kommen til Danmark[1]) for at takke for en Gratulation, som Frederik II havde ladet overbringe Carl IX. Rhingreven lod falde Ord om, at Frederik, hvis han blev Maria Stuarts Mand, maatte have gode Udsigter ved Keiservalget; Kongen af Frankrige vilde vist gjerne unde ham Kronen og vilde kunne øve megen Indflydelse til hans Fordel hos de geistlige Churfyrster o. s. v. Rantzau hørte dette med hemmelig Glæde, men „for at skjule sine Tanker" gjorde han den Modbemærkning, at han havde hørt, at Maria Stuart ikke var smuk, at det var besværligt for Kongen at udsætte sig for Krige, at det kunde gaa med

[1]) Smnlgn. Archives de la maison d'Orange-Nassau, 1, 109 flg.

bende, som det gik Philip II med Maria af England, at de ikke fik Børn, og at altsaa Foreningen igjen bortfaldt o. s. v. Rantzaus Forslag gaar da ud paa, at Frederik bør skynde sig, thi „die Braut wird nicht lange ohne Bräutigam sein", og Hertuginden af Lothringen vil ganske vist anvende sine Kunster for at opholde Frederik, indtil Maria Stuart vel er gift med en Anden. I ethvert Fald burde derfor Kongen gjøre Maria Stuart et Tilbud, da man ei kunde være vis paa Lothringen. Hvad Keiserkronen angaar, da erindrede nok Kongen, hvad der om den Ting var talt i Neumünster. Skulde der komme Budskab om Keiser Ferdinands Død, burde Frederik ved Dag og Nat ile til Frankfurt, og imidlertid maatte man strax betænke, ved hvilke Midler Churfyrsterne kunde vindes; de geistlige kunde maaske paavirkes af Frankrige. Paa den Maade skulde Frederik opnaa sit Ønske, at faa en stor Plads i Historien (!) [1]).

At disse om en Alberonis flygtige Kombinationer mindende Planer til at opnaa Noget for Frederik ved Keiservalget døde i Fødselen, er overflødigt at tilføie. Maximilian af Østerrige valgtes 1562 til romersk Konge, trods Frankriges Modbestræbelser og Philip IIs Forsøg paa at trænge igjennem som Kandidat. Heller ikke kom Ægteskabsplanen med Maria Stuart til at spille nogen synderlig Rolle, skjønt det endog fortælles, at man i 1561 fra skotsk Side skal have tilbudt Frederik dette Parti [2]), og Kongens Søster, Anna af

[1]) „Und alsdann kumen E. K. Maj. gross genug in die Chronika, als E. K. M. doch begehret."

[2]) H. Rantzau til Fr. II, Segeberg 12 Sept. 1561. Rantzau var da just hjemkommen fra Sachsen, hvor han paa sin Herres Vegne havde overværet Prindsesse Annas, Churfyrst Moritz's Datters, Bryllup med Vilhelm den Tause af Oranien. Det heder her: „Der Churfürst hat mir vormeldet, er wusste gewiss, dass die Königin v. Schottland E. K. M. angeboten, und E. K. M. hätte dasselbige ausgeschlagen."

Sachsen interesserede sig for at se det fremmet og lod oversende sin Broder Marias Portræt. Et dansk Gesandtskab sendtes ogsaa virkelig til Frankrige 1561 for at frie til Maria [1]). I 1562 kunde Rantzau fortælle om, at Skotterne fremdeles ønskede at se Frederik som Marias Husbond („den Schotten hanget das Hertz sehr nach Dänemarken"), skjønt han rigtignok samtidig oplyser, at Vilhelm af Oranien havde liden Tro til dette og fornemmelig lagde Vegt paa, at Maria stod under Indflydelse af sine Onkler, de ivrig-katholske Guiser i Frankrige. I 1564 var atter Tingen paa Tale; nu var et skotsk Gesandtskab i Danmark, og Frederik skriver til Churfyrsten af Sachsen, at han nok mente at kunne blive Dronningen af Skotlands Mand, om han ønskede det [2]).

Men den gamle Tanke om det lothringske Giftermaal var endnu ikke død. Paa den Tid, den sidst var gaaet istaa, i Begyndelsen af 1560, havde der været paatænkt at sætte Christine paa en ganske eiendommelig Prøve for at erfare, hvad hun førte i sit Skjold. Man tænkte nemlig paa at sende hende en Skrivelse i de nys undertvungne Ditmarskeres Navn med Opfordring til at befri dem fra det dansk-holstenske Aag. Laante nu Hertuginden Øre til denne Opfordring, da kunde hendes sande Hensigter ikke være tvivlsomme. Men dette blev dog ikke fundet raadeligt [3]).

[1]) Archives de la maison d'Orange-Nassau, l. c.

[2]) Frederik II til August, Kbhvn. 16 Juni 1564: „— dass, so wir Lust zur Heirat haben, wir vielleicht dessen daselbst wohl gewähret werden möchten."

[3]) Frederik II til H. Rantzau (Randers 31 Marts 1560): „Dass aber Schreiben in der Ditmarschen Namen an die Herzogin v. Lothringen um ferner Hülf zu belangen, ausgehen zu lassen, achten wir nicht für rathsam, der Bauern was in den Mund zu geben, sonderlich in itzige bewussten Gelegenheit; dieweil es auch mobile vulgus, konnten

I Aaret 1562 bleve Forhandlingerne om Ægteskabet med Renata for sidste Gang optagne, og denne Gang maaske med større Iver og Alvor end nogensinde før. Spændingen med Sverige var nu ogsaa saadan, at en Krig mellem de to unge Fættere paa Nordens Throner neppe kunde udeblive. Til den danske Konges Fordring paa de tre Kroner eller, vistnok rettere sagt, hans ærgjerrige Drømme om at gjenoprette Calmarunionen var ogsaa kommet det store baltiske Spørgsmaal; Sverige havde annekteret Esthland, Danmark kjøbt Øsel osv. og deraf dannet en Vasalstat for Frederiks Broder Magnus, Polen og Rusland grebe ogsaa oftere Andel i de herreløse Lande om den rigaiske Bugt. Fælles Farer, som snart skulle nærmere omtales, begyndte at true baade Danmark og det albertinske Hus i Sachsen. Der var al Opfordring til at faa Forholdet til Christiern IIs Døtre opgjort. Underhandlingerne med Lothringen dreves nu fra dansk Side dels ved den bekjendte Grev Günther af Schwartzburg, der var kommen i intimt Forhold til Frederik og snart til liden Baade skulde blive hans Overfeltherre i Syvaarskrigens første Aar, dels ogsaa gjennem et mere underordnet Redskab, Poul v. Sara.

Den Instruktion, som Frederik medgav sine Underhandlere, gik ud paa, at der først skulde forestilles Hertuginden, at Danmark og Norge begge vare Valgriger; de havde været det længe, og de vare det nu saa meget mere, „weil eins dem andern einverleibt". At en Kvinde ved Arv var kom-

ihnen leichtlich die Vertrostung Ursach zu Widderung und Abfall geben." I 1561 opdagedes imidlertid, at en Ditmarsker, Tede Evekens fra Lunden, var indviklet i de lothringske Praktiker, hvorfor H. Rantzau (28 Jan. 1561) skriver til Hertug Adolf med Bøn om at gribe ham og lade ham pinlig forhøre. Dette skede dog neppe, thi af et nyt Brev til Kongen fra Rantzau (15 Mai 1561) erfares, at T. Evekens nu havde været i Lothringen og der „praktiseret" meget.

men i Besiddelse af disse Riger, var „weiter als Menschen gedenken, nicht zu erfinden“. Han kunde derfor ikke indrømme, at Hertuginden besad Arveret til hans Riger. Dernæst skulde man, naar Talen blev om et Ægteskab med Renata, undgaa, om muligt, Spørgsmaalet om hendes Religionsøvelse. Men fremkom der i dette Punkt bestemte Paastande fra Lothringens Side, da skulde der gives efter [1]). Med Hensyn til Brudeskatten, da skulde, hvad der vilde tilkomme Kongen med Renata, likvideres i, hvad der fra Danmark skyldtes Christiern IIs Døtre. Renatas Livgeding skulde blive det samme, som i sin Tid hendes Oldemoder, Kong Hans's Dronning, Christina af Sachsen, havde faaet, nemlig Staden Odense, Amtet Næsbyhoved, Øen Langeland og Rugaard, og hvad mere den nævnte Dronning havde besiddet, Intet undtaget. Hertuginden vilde maaske ønske sin Datters Livgeding udlagt i Hertugdømmerne, men herimod stillede sig Vanskeligheder, saalænge den kongelige Andel af disse endnu ikke var udskiftet mellem Frederik og hans Broder Hans den Yngre; saasnart derimod den Sag var ordnet, skulde et Slot i Holsten og en Del af Ditmarsken kunne træde i Stedet for de tilbudte danske Len. Skulde Spørgsmaal reises om Livgedingets Indtægter, da kunde disse anslaaes fra 10,000 til 15,000 Daler om Aaret. I Tilfælde af, at Renata skulde overleve Frederik og indgaa nyt Ægteskab, forbeholdt Danmark sig Ret til at udløse hendes Livgeding med en Sum af 100,000 Daler engang for alle. Skulde Renata dø som Dronning af Danmark uden Livsarvinger, skulde hendes Slægt Intet have at fordre, uden hvad hun havde medbragt til Riget af Klenodier, Smykker og Sølv-

[1]) „Do darauf auf das aüsserste gedrungen, so können wir doch gedulden, dass wir das Fraülein zu dem, das sie Gewissens halber nicht eingehen konnt oder wollt, nicht nöthigen wollten“.

tei. Morgengaven vilde Frederik forbeholde sig selv at skjænke hende „gebührlich und unverweislich“. Tilsidst skulde Hertuginden og hendes Søster Pfalzgrevinden gjøre fuldstændigt og endeligt Afkald paa enhver Fordring, de som Kongedøtre af Danmark formente sig at besidde. Dette Afkald skulde garanteres af Keiseren, Kongerne af Frankrige og Spanien samt af den unge Hertug af Lothringen. Tilsidst skulde det bero paa Kong Frederik, hvorvidt Sverige, til hvilket Rige Christiern IIs Døtre naturligvis ogsaa kunde gjøre Fordringer, skulde være indbegrebet i dette Forlig.

En Tidlang forhandledes nu om et personligt Møde mellem Enkehertuginden og Frederik II. Den sidste vilde ikke begive sig til de spanske Nederlande og foreslog Oldenburg til Mødested. Dette vilde igjen ikke Hertuginden. Kongens Sendebud havde nu Lov til at nævne Münster; dette forekom Christine antageligere, men hun vilde dog, idet hun paaberaabte sig „die fürstlichen, fraulichen Geschlechts-Privilegien“ med Hensyn til Reiser, stemme for Heidelberg, Churfyrsten af Pfalz's Residentsstad. I Virkeligheden søgte hun kun at trække Tiden ud og levede fremdeles i Forhaabninger om at indtage Danmark med Vaaben, Illusioner, hvortil hun med hvert Aar mere og mere hengav sig. Foruden ved sine øvrige Titler til Milano og Lothringen kaldte hun sig nu „von Gottes Gn. zu Dänemark, Schweden, Norwegen, d. Wenden u. Gothen geborne Königin, Herzogin zu Schleswig, Holstein &c.“ og vilde ikke titulere Frederik anderledes end som „Herzog zu Schleswig &c., geboren aus königl. Stamm zu Dänemark“. Hun indtog i det Hele en Holdning, der tilsidst gjorde endog Henrik Rantzau kjed af det Hele. Han kaldte hende nu (Brev af 21 August 1562) „eine teutsche und dänische Italienerinne“ og fandt, at Kongen for sin Værdigheds Skyld, saasom Forhandlingerne nu vare

bekjendte overalt („kundig bei allen Potentaten"), burde sende endnu et sidste Gesandtskab afsted for ligefrem at erklære, at denne Sag nu fra hans Side var afbrudt. Herved vilde ogsaa vindes, at Christine fik Stemningen i Lothringen ganske imod sig.

Noget Saadant skede ogsaa. I Slutningen af 1562 samledes en stor Del tydske Fyrster til Keiserkroningen i Frankfurt, hvor ogsaa den unge Hertug af Lothringen med hans Moder og Søster indfandt sig (29de November), ligeledes Churfyrst August af Sachsen. Dagen efter at det lothringske Fyrstehus var ankommen, begjærede Grev Günther af Schwartzburg Audients hos Christine, men fik Afslag. August af Sachsen bød da Greven at vente, indtil han selv havde forladt Frankfurt. Den 5te December, da August var taget afsted, fik Grev Günther Christine i Tale, efterat ogsaa hun havde begivet sig paa Hjemveien, altsaa et eller andet Sted udenfor Frankfurt. Han erklærede nu Ægteskabsforhandlingerne for definitivt afbrudte („aufgesagt, ja gar abgeschlagen"). Da Hertuginden hørte dette, „forstummede hun, blev heftig forskrækket og tog sig det meget nær" [1]). Paa det Tilbud om Forlig og Opgjør af Mellemværende, som Greven under en ny Audients gjorde hende, gav hun intet Svar. Günther af Schwartzburg havde siden i Hemmelighed Samtaler herom med den romerske Konge Maximilian, der betroede ham, at han meget havde ønsket, at dette paatænkte Giftermaal var blevet til Virkelighed, og fremdeles holdt for, at Greven burde formaa Frederik til endnu en-

[1]) Breve til Frederik II fra Poul v. Sara og Grev Günther. (Voss's Exc.) „Wie nun I. F. G. vornommen, dass E. K. M. die Heiratshandelung gäntzlich fallen lassen wollten, ist I. F. G. gantz vorstummet, erschrocken und ihr zum heftigsten zum Gemut gehen lassen."

gang at optage Underhandlingen, men hertil havde denne ikke Bemyndigelse. Hertugen af Lothringen erklærede uforbeholdent, at Skylden for, at det Hele gik istaa, ikke var hans, men alene Moderens, „die das Regiment hatte". Mellem Undersaatterne i Lothringen var, forsikrer Grev Günther, Stemningen meget uvenlig mod Christine, fordi hun havde spillet en saa tvetydig Rolle mod Danmark; man ønskede at se hende fjernet fra Regjeringen og lyttede til Rygter om, at Kongen af Danmark hvervede Tropper for at gjøre Indfald i Lothringen og herje Landet for at faa Hevn. Den stakkels Renata havde i længere Tid været syg af Blegsot, hvilket var bleven hendes Beiler, Kong Frederik, forebragt, ja der var endog Tale om at anføre dette Faktum som en ostensibel Grund til at afbryde Frieriet (!). Nu var hun dog kommen sig, og Grev Günther ender derfor sin Indberetning med den Oplysning, at, hvis intet Andet var kommet i Veien, havde Kongen ikke behøvet at nære nogen Betænkelighed med Hensyn til hendes Helbredsforfatning [1]).

Endnu en Gang (1565) forsøgte Henrik Rantzau at optage den nu niaarsgamle Tanke om at se sin Herre gift med Renata, og stod i den Anledning atter i Forbindelse med sin gamle Bekjendt, Greven af Aremberg. Men da han meldte det til Frederik II, fandt hans Forslag ingen Anklang hos denne. Tre Aar derefter (1568) blev Renata Hertug Vilhelm af Bayerns Gemalinde. Søsteren Dorothea blev 1575, allerede mere end 30 Aar gammel, gift med Hertug Erik den Yngre af Brunsvig.

---

[1]) „Das Fraulein ist ihrer bleichen Farbe etwas erledigt und nicht mehr so gar bleich, als zuvor. Und do es sonst E. K. M. Gelegenheit gewesen, hätten sie sich vor solcher ihrer Krankheit nicht scheuen dürfen, denn es eine gemeine Seuche ist unter den jungen Meidelein, dass sie zu Zeiten etwas bleich werden, aber bald wieder gesund."

IV.

Vi gaa nu over til at paapege Nordens, særlig Danmarks, Forhold til de navnkundige Stemplinger, Forviklinger og Kampe, der efter sin Hovedperson pleie at kaldes „Die Grumbachischen Händel". Thi i disse langvarige og vidtforgrenede tydske Uroligheder indvikledes baade Danmark og Sverige meget dybt. Aarsagen hertil laa for en stor Del netop i de gamle uopgjorte Differentser mellem det regjerende danske Kongehus og dets fordrevne Frænder i Udlandet, som vi nys have omtalt, og hvad vi nedenfor skulle meddele, slutter sig saaledes naturlig til det Foregaaende. Vilhelm v. Grumbachs Bedrifter og tragiske Skjebne have i den senere Tid været Gjenstand for en stor Række omfattende Studier og Fremstillinger af tydske Lærde, der af Archiverne, fornemmelig Dresdens og Koburgs, have fremdraget en rig Skat af nye Oplysninger, som af og til ogsaa yde vor Historie ikke uvigtige Berigelser [1]). Disse Skrifter have dog hidtil været mindre paaagtede af Nordens Historikere, i ethvert Fald af Norges.

---

[1]) Fornemmelig:

Johannes Voigt, Wilhelm v. Grumbach und seine Händel (Raumers Taschenbuch, N. F. VII Jahrg. (1846) S. 1—186 og VIII Jahrg. 77—254).

August Beck, Johan Friederich der Mittlere, Herzog zu Sachsen. 1—2. Weimar 1858.

M. Koch, Quellen zur Gesch. des Kaisers Maximilian II, 1—2. Lpz. 1857—1861.

Franz Wegele, Wilhelm v. Grumbach, (i Sybels hist. Zeitschr. B. 2. München 1859 S. 408—441.

C. H. Roth v. Schreckenstein, Gesch. d. ehemal. freien Reichsritterschaft in Schwaben, Franken und am Rheinstrome. B. 2. Tübingen 1862.

Fr. Ortloff, Geschichte der Grumbachischen Händel. 1—4. Jena 1868—69. (Indeholder særdeles meget om Nordens Forhold).

Wilhelm v. Grumbach, (født 1503, altsaa samme Aar, som Kong Christian III) tilhørte en gammel, rigsridderlig Familie i Franken, hvis Stammegods Rimpar var beliggende i Nærheden af Würtzburg, og som derfor ogsaa længe havde staaet i Vasal- og Tjenesteforhold til Bisperne i dette geistlige Fyrstendømme. Ogsaa det Medlem af Slægten, hvorom her er Tale, begyndte sin Bane i den biskoppelige Tjeneste, kjæmpede som Yngling mod Bønderne i Bondekrigen 1525 og traadte siden i Forbindelse med den i de foregaaende Afsnit af vor Fremstilling nævnte, urolige Markgrev Albrecht Alcibiades, hvem han vedblev at staa nær lige til hans Død. Ved sine Arvebesiddelser knyttet til Stiftet Würtzburg, var han dog fremdeles interesseret i dettes Anliggender og anvendte derfor ved Bispevalget i 1540 al sin Indflydelse for at sætte sin Slægtnings, Konrad af Bibra's, Valg igjennem. Dette lykkedes ham, og han blev nu sin Frændes Hofmarskalk, forlenedes med Stiftets bedste Besiddelser, modtog store Pengegaver og andre Begunstigelser, men paadrog sig tillige Biskop Konrads Rivals, Domdechanten Melchior Zobels bitre Fiendskab. Da nu Konrad af Bibra døde 1544, og Melchior selv trængte igjennem ved det nye Valg, negtede han at respektere Formandens Dispositioner til Grumbachs Fordel, og denne var fra nu af en misfornøiet og idetmindste i sine egne Tanker haardt krænket Mand. Han forlod Stiftet og sluttede sig end inderligere end før til Markgrev Albrecht, deltog med ham paa keiserlig Side i den Schmalkaldiske Krig og modtog ogsaa nogen Belønning herfor af Carl V. I denne Krig havde han imidlertid gjort Stiftet Würtzburg endel Tjenester, navnlig ved at beskytte det mod de kjæmpende Hæres Plyndringer, og det saa derfor et Øieblik ud til, at en Forsoning mellem Grumbach og Biskop Melchior skulde indtræde. Men Bi-

skoppen holdt ikke sine Løfter, og Forholdet blev derfor endnu uvenligere.

I den følgende Tid delte Grumbach fremdeles Markgrev Albrechts Kampe og Omvexlinger; han blev hans Statholder, fulgte ham paa de fleste af hans Tog, kjæmpede med ham ved Sievershausen og ledsagede ham paa Flugten efter denne Katastrofe. Han blev sin achtserklærede fyrstelige Ven tro, medens hans egne Godser inddroges og toges i Besiddelse af hans Fiender, Biskop Melchior og Hertug Henrik den Yngre af Brunsvig, og lod med Fortvivlelsens Energi intet Middel uforsøgt for at ophjælpe Albrechts og sine egne Affærer, indtil Markgreven døde 1557, kun 35 Aar gammel, som en ulykkelig og ødelagt Mand hos sin Svoger Markgrev Karl af Baden, den eneste, der endnu mødte ham et Tilflugtssted.

Albrecht Alcibiades's Død blev det kritiske Punkt i Grumbachs Liv. Hans Stilling var nu slettere end nogensinde; Alt, hvad han eiede, var borte, og han havde intet blivende Sted. Men han var en modig og hensynsløs Mand, der ikke lod Haabet falde om at gjenvinde, hvad der var ham berøvet, og om at møtte sin Hevn først mod sine Fiender. Som sine Fiender ansaa han imidlertid ikke alene de Fyrster, som havde fornærmet og forfulgt ham, men, egentlig talt, hele Fyrstestanden i Tydskland overhovedet.

Og dette hans bitre Fiendskab til Fyrsterne var noget mere end en Enkeltmands afmægtige Harme eller Stampen mod Braadden. Det var virkelig en Følelse, der deltes af Mange. I hin Periode af Tydsklands Historie, der med Rette bærer Navn af den territoriale, var Fyrstemagten voxet paa Keisermagtens Bekostning i en mærkelig Grad. Ganske nylig havde denne Kjendsgjerning faaet et betegnende Udtryk ved den Maade, hvorpaa Augsburgerfreden afgjorde Religionsspørgsmaalet: man havde

fastslaaet Regelen: cujus regio, ejus religio. „Enhver Landsfyrste var Keiser i sit Territorium“, og Fyrsterne havde faktisk allerede opnaaet, hvad der legalt tilkjendtes dem i den westphalske Fred. Men en saadan indgribende Forandring i det tydske Riges Forfatning kunde ikke andet end være Adelen, fornemmelig Rigsridderskabet, yderst uvelkommen, thi denne selvraadige Stands Interesser forligtes ikke godt med en stærk Regjering. En adelig Opposition begyndte at danne sig, og for denne blev Grumbach den radikaleste Repræsentant. Hans Program blev Adelens Frigjørelse fra Landsfyrsternes Herredømme; Ridderskabet skulde kun staa under Keiseren, dets Besiddelser være i Formen rigsumiddelbare Len, i Virkeligheden frie Herskaber. Med andre Ord han vilde altsaa gjennemføre et Slags adeligt Demokrati, nivellere Fyrster og Ridderskab. Og han forenede adskillige af Betingelserne til at være de misfornøiede Standsfællers Partichef. Han besad Talent, Dristighed og et sjeldent Mesterskab i Intrigen. Den Behandling, som han selv havde lidt fra Biskopen af Würtzburgs og Hertugen af Brunsvigs Side, kunde endelig, skjønt idetmindste tildels selvforskyldt, fremstilles som et Martyrium; hans Skjæbne anføres som en Advarsel om de Overgreb, hvormed hele Adelen truedes af sine Landsherrer.

Trods den gjærende Misfornøielse mellem sine Standsfæller, kunde Grumbach dog ikke tænke paa at tilfredsstille sin Hevnlyst og fremme sine Planer uden gjennem Tilslutning til en Fyrste, der vilde lade sig inddrage i hans Interesser og lade sig bruge som hans Redskab. Hans skarpe Blik fandt imidlertid strax den rette Mand. Dette var Hertug Johan Frederik af den ernestinske Linje i Sachsen, i Historien kaldet „der Mittlere“ til Adskillelse dels fra hans mere bekjendte Fader, Protestantismens trofaste, men ulyk-

kelige Forkjæmper mod Carl V, dels fra en yngre Broder, der ogsaa hed Johan Frederik. Under Churfyrst Johan Frederiks femaarige Fangenskab efter det skjæbnesvangre Slag ved Mühlberg vare dennes Lande og Churværdighed gaaede over til den yngre sachsiske (albertinske) Linje, til Hertug Moritz, og beherskedes nu siden hans Fald (1553) af den ovenfor tidtnævnte August, Christian IIIs Svigersøn. Ex-Churfyrsten havde ved sin Død, der indtraf samme Aar som hans listige Slægtning Moritz's, kun efterladt sine Børn nogle faa Amter, Weimar, Jena, Gotha osv., hvilke disse nu regjerede i Forening, dog saaledes at Johan Frederik, som den ældste, var den egentlige Landsfyrste. Som rimeligt kunde være, ønskede han, den fødte Arving til Churværdigheden, Intet høiere end at gjenvinde denne og Faderens tabte Lande og var altsaa en selvskreven Fiende af Albertinerne. Johan Frederik d. M. var derhos en Mand af ringe Evner, lettroende, stivsindet, tilbøielig til i enhver ny politisk Begivenhed eller Kombination at øine Chancer for sine Ønskers Virkeliggjørelse. Hertugens Lidenskaber og Ærgjerrighed næredes af en rænkefuld og egennyttig Kantsler, Dr. Christian Brück, og han var af denne ligesom forberedt til at blive et Bytte for Grumbach.

Allerede i April 1557, kun faa Maaneder efter Markgrev Albrechts Død, var Grumbach allerede bleven en af Johan Frederiks Raader og havde ham snart fuldstændig i sin Magt. Den Maade, hvorpaa den landflygtige Ridder beherskede sin nye Herre, vidnede lige ufordelagtigt om den førstes Karakter og om den sidstes Forstand. Idet Grumbach forespeilede Hertugen først en Reisning af den tydske Adel, dernæst Kurværdigheden og tilsidst endnu større Erhvervelser, tog han ikke i Betænkning at styrke hans Tillid ved at benytte hans Overtro. Han bedaarede ham endog

gjennem en halvgal Bondedrengs Visioner, forudsagde store Begivenheder, deres fælles Fienders Død, jordgravne Skatters og nye Bergværkers Opdagelse, Aabningen af Hvælvinger fulde med Guld ved Springrodens Hjelp osv. Gjennem et Krystalglas lod han Johan Frederik se Churhatten, ja endog Keiserkronen, til andre Tider var det Engle, som gjennem Grumbach bebudede den Vildledte hans kommende Storhed.

Medens Grumbach ved disse Kunster bedrog den indskrænkede Hertug, havde han, kjed af Klageskrifter og Manebreve, besluttet sig til at bemægtige sig sin Uven Biskopens Person, for derved at opnaa ved Magt, hvad han aldrig kunde haabe at gjenerhverve med det Gode. En saadan Udvei var en ægte middelalderlig, og kan ikke andet end minde os om de Dage, da en fangen Fyrstes Person ansaaes jevngod med rede Penge, og kunde gaa som en Handelsvare mellem flere Hænder; man erindre sig f. Ex. Richard Løvehjertes og Valdemar Seiers Skjæbne. Og Grumbachs Tid stod endnu ikke Middelalderen fjernere, end at Nordtydskland netop for nogle Aar siden havde været Vidne til en lignende Streg, der, endog ganske som den her paatænkte, var gaaet ud over en regjerende Biskop. En meklenburgsk Adelsmand, Martin Waldenfels, der formente sig at have Penge tilgode af Christian III af Danmark siden Grevefeidens Dage, men ikke kunde faa Kongen til at anerkjende denne Fordring, havde 1545 først tilstillet Christian et formeligt Feidebrev, hvori han undertegnede sig som „ewer kunynglicher Majestedt offentliche viend" og derpaa ved Hjelp af en Bande paa 20 Fodfolk og 50 Ryttere overfaldt og fanget Lybeks Biskop, Balthasar Rantzau, for i denne Prælat, hvis Familie stod Kongen saa nær, at have en Gidsel. Han holdt hans Opholdssted hemmeligt, førte ham skjult med sig fra

Land til Land i det tydske Rige, og da Kongen og Rantzauerne i Holsten vægrede sig ved at udbetale Røveren 20,000 Guldgylden foruden alle Udaadens Omkostninger, Godtgjørelse for Fangens Underholdning osv., kom Balthasar Rantzau, trods alle Keiserens Poenalmandater og Achtserklæringer mod Waldenfels, aldrig mere paa fri Fod, ja hans Dødsaar blev aldrig sikkert bekjendt, saa at man kun slutter, at han er død 1547[1]). Ingen af de mange Forfattere, der have skrevet om Grumbach, have været opmærksomme paa denne interessante Parallel, men at Grumbach selv har været vel underrettet om sin Forgjængers Bedrift og maaske i dette Tilfælde netop heri seet et Forbillede, ligger efter vor Formening saare nær at antage.

Grumbach overdrog altsaa tre af de mest Forvovne blandt sine Staldbrødre, nemlig Christoph v. Redwitz, Dietrich Picht og Christoph Kretzer, tilligemed nogle flere, underordnede Redskaber, at bringe Bispen levende i hans Hænder. Thorsdag efter Paaske, 14de April 1558, kom 15 Ryttere og 4 Knegte forklædte som Markedsgjæster til Würtzburg, og beredte sig til den følgende Morgen at udføre sit Forehavende. Man vidste, at Biskopen paa en bestemt Tid hver Formiddag, saasnart han havde afgjort sine Forretninger i sit Kancelli, pleiede at begive sig tilbage til sit Slot. Denne Tid valgtes til Udførelsen, og idet Melchior passerede Mainbroen, brød Rytterne pludselig frem fra en Port, rede med ærbødig Hilsen forbi Prælaten, men vendte strax igjen om. Kretzer tog en Bøsse frem, som han havde skjult under Kappen og skjød Biskopen gjennem det venstre Bryst

¹) Om denne Sag haves interessante Oplysninger af H. Behrmann, (Nachrichten über die Entführung des Bischofs Balthasar Rantzau u. s. w, i Archiv f. Staats- u. Kirchengeschichte d. Herzogthümer, hg. v. Michelsen und Asmussen. B. 2. Altona 1834, 8. S. 301—372.)

med de Ord: „Pfaffe du musst sterben“. Dette var Signalet for de øvrige til at skyde paa Bispens Følge. Melchior Zobel selv og endel af hans Tjenere døde af sine Saar. Morderne flygtede ilsomt bort,

Den skrækkelige Begivenhed vakte naturligvis den høieste Opsigt, og den offentlige Mening udpegede strax og enstemmig Grumbach som den skjulte Ophavsmand til Mordet. Til hans Protester toges intet Hensyn, heller ikke hjalp det, at Kretzer paatog sig den hele Skyld og erklærede, at han havde dræbt Biskopen alene for at hevne en ham selv tilføiet Fornærmelse. Grumbachs Ulykker havde hidtil forskaffet ham en vis Medfølelse hos Mange, og havde han faaet Biskopen levende i sin Magt, da vilde dette utvivlsomt være bleven seet med en hemmelig Glæde af Nogle. Men hvad der nu var skeet, skadede ham uhyre. Baade han og hans Ven, Johan Frederik af Sachsen, forlode da for en Tid Tydskland og toge Tjeneste i Frankrige, der lige siden den schmalkaldiske Krig stedse havde begunstiget Ernestinerne.

Omtrent ved denne Tid stiftede Grumbach et Bekjendtskab med en af Danmarks betydeligste Personligheder, hvilket, fortsat gjennem flere Aar, kom til at afføde en Række Intriger og Praktiker. Han lærte at kjende Peder Oxe til Gisselfeld.

Denne Mand, født 1520 af en af Danmarks mægtigste Adelsslægter, var rigt begavet og havde faaet en lærd Opdragelse ved fremmede Universiteter. Allerede ganske ung havde han gjort sig gjældende baade mellem sine Standsfæller og ved Hoffet, var, kun lidt over 30 Aar, bleven Rigsraad, og var hyppig brugt i de ærefuldeste og anseeligste Sendelser. Han havde 1548 ledsaget Prindsesse Anna til hendes Bryllup med August i Torgau og i 1557 paa Kongens Vegne staaet Fadder til hans Søsterdatter Sophie af

Meklenburg. Dels ved Arv, dels ved indbringende Forleninger, men vistnok allermest ved sit store økonomiske Talent havde han erhvervet en meget stor Formue, som han, endnu ugift, for en stor Del anvendte til paa det Prægtigste at bebygge sin Hovedgaard Gisselfeld ved Nestved. Men i 1558 faldt han pludselig i Unaade, uden at man endnu ret kjender Grunden. Selv skriver Christian III til August af Sachsen, at Peder Oxe havde udsuget Bønderne i sine Forleninger og forhugget de kongelige Skove, men dette var jo ikke andet, end hvad saa mange andre Adelsmænd gjorde med ham, og kan altsaa kun være brugt som et Paaskud. At Kongen tilføier, at han „forøvrigt ogsaa paa andre Maader havde vist en strafværdig Opførsel“ gjør os ikke klogere [1]). Gram angiver i sin Fortale til Krags og Stephanius's Verker om Christian III [2]), at han havde fornærmet

[1]) — — „dass er an dem Amten und Lehn, die er von uns gehabt, die Unterthanen gegen Gebuhr beschweret und mit Gehulz und andern viel über den Bescheid gehandelt, und sonst strafbar erzeigt“ (Chr. III til August, Kolding 9 Nov. 1558 i Ausländ. Registr.).

[2]) N. Cragii Annales &c. Hafn. 1737, Fol. Ad Lectorem, p. 80 sqq. E. M. Oettingers Omtale af denne Sag (i hans Gesch. d. Dänischen Hofes 1, 172 fgg.) tør vel kaldes noget af det Frækkeste, der forekommer i dette løgnagtige Verk. I „et gammelt dansk Manuskript“ (!), fortæller Oettinger, oplyses, at Peder Oxe engang havde rystet paa Hovedet ad Dronning Dorotheas falske Sang; dette skulde da gjennem flere Mellemled, saasom Hr. Jørgen Lykke, Johan Friis's Frue, Hr. Eske Bilde og Rigsmarsken Rantzau, og med behørige Tilsætninger være kommet Dorothea for Øre og have opbragt hende til det Yderste. Forfatteren overser, at Kantsler Johan Friis altid var ugift; at Eske Bilde var død for flere Aar siden; og at nogen Rigsmarsk Rantzau ikke existerede. Saa dybt kan en Forfatter fornedre sig, der dog i sin Tid ved at udgive et udførligt Repertorium over historisk Literatur har vist hæderligere Tendentser. Og Oettingers danske Hofhistorie opføres i Sybels Zeitschrift som historisk Verk og citeres i Tydskland!

Dronning Dorothea, og at dette voldte hans Fald, men tilføier ikke nogen nærmere Oplysning. Paa Grams Autoritet have siden alle andre Forfattere gjentaget det samme. Dog, hvorom Alting er, Peder Oxe fandt det ikke raadeligt at efterkomme den Stevning til en Herredag i Nyborg, som var udtagen mod ham til den 15de Juni 1558, men forlod i dets Sted Landet. Han drog først til Tydskland, hvor nogle andre landflygtige danske Adelige, (Jep Thordsen Sparre, Christopher Urne og en forøvrigt ubekjendt Christiern Petersen [1]) samlede sig om ham, medens hans danske Eiendomme beslaglagdes og siden konfiskeredes.

Peder Oxe opholdt sig en Tid ved Hoffet i Lüneburg, senere i Deventer, Basel og paa flere Steder. Derpaa begav han sig til Hertuginden af Lothringen, fulgt af nogle andre danske Adelsmænd, sandsynligvis de ovenfor nævnte. Som det var at vente, blev han her godt modtagen. Han blev Christines Raad og Tjener og fik endog Amtet Schaumberg eller Schaumburg ved Foden af Vogeserne i Forlening. Han færdedes dog fremdeles mest paa Reiser, og antog derfor en Fuldmægtig til at styre Lenet i sin Fraværelse, og denne hans „Statholder" var ingen anden end den samme Kretzer, der havde myrdet Biskopen af Würtzburg. Ogsaa flere andre Deltagere i hin Ugjerning saavelsom Grumbach selv traadte nu i nært Forhold til Peder Oxe [2]).

Og dette kunde være naturligt nok. Grumbachs Be-

---

[1]) Disse tre nævnes i det nysciterede Brev til August af Sachsen.

[2]) Ortloff, Gesch. d. Grumbachischen Händel 1, 167—168. Dette Verk bliver i det Følgende en Hovedkilde ved Siden af Ryges i 1765 udgivne P. Oxes Liv og Levnet. Ryges vigtige Skrift, hvori Forf. ved Langebeks Bistand har kunnet meddele en stor Del Hoveddokumenter om sin Helt, har helt igjennem en apologetisk Tendents, hvilket ogsaa er Tilfældet med Grams Oplysninger i Fortalen til Krag.

skytter higede efter at styrte Churfyrsten af Sachsen, Peder Oxes nye Herskab længtes efter Danmark. August og Frederik II vare i deres Øine begge Usurpatorer, og dertil kom, at disse „Usurpatorer“ indbyrdes vare forenede ved de stærkeste Baand. Om den ene af disse to blev angreben, da var det givet, at han kunde paaregne en Støtte i den anden. De to Prætendentfamilier maatte derfor ligeledes blive selvskrevne Allierede, og deres nye Tjenere, begge landflygtige Mænd, drages til hinanden ved fælles Interesser. Men der var den Forskjel mellem Grumbach og Peder Oxe, at den første havde kastet alle Broer af, medens den anden endnu havde mægtige Venner baade i Udlandet [1]) og blandt Adelen i sit eget Hjem. Hvad Peder Oxe helst vilde, har derfor vistnok ikke saameget været at styrte Frederik II, som at benytte sin Forbindelse med hans Fiender til at tiltvinge sig et Forlig med ham paa saa fordelagtige Vilkaar som muligt, Noget, der tilsidst lykkedes ham ligesaa fuldstændigt, som alle Grumbachs Forhaabninger bleve grundigt skuffede. Vi have allerede ovenfor nævnt, hvorledes Peder Oxe strax interesserede sig for Partiet mellem Frederik II og Renata, idet han herigjennem maatte øine en Udsigt til at kunne komme hjem igjen og det ret i Triumf.

Allerede i 1558 havde August af Sachsen Kundskab om, hvilke Planer der udrugedes i Lothringen mod ham og hans Svoger i Danmark. En Ridder Friedrich Speth berettede, at man haabede paa, at Lothringen, saasnart den fransk-spanske Krig var over, skulde faa mægtige Fyrsters Bistand; Frankrige havde allerede nu tænkt paa at „skjænke Christian III en Banket“, men var kun hindret derfra ved Nederlaget ved Gravelingen. Gjennem Peder Oxes mange og formaaende

[1]) Endog Keiser Ferdinand I lod allerede i 1559 en Intercessionsskrivelse for Peder Oxe udgaa til Danmark, men uden Held.

mmer skulde der ogsaa forsøges et adeligt Opror i Danmark. Peder Oxe havde ogsaa oplyst, at Kongen af Danmark var i største Pengetrang og derved ude af Stand til udværn [1]). Med denne Slags Rygter holdtes det nu gaaende en rum Tid.

Snart forsøgte Danmarks og Chursachsens fælles Fiender ogsaa at knytte Forbindelser med Sverige og neppe uden til Imødekommen fra Gustav Vasa. Denne havde i Virkeligheden neppe nogensinde været Danmark god. Til Frederik I havde han aldrig havt Tillid. I Grevefeiden havde han understøttet Christian III, fordi Situationen var saadan, at en anden Politik var umulig, men da man fra dansk Side ikke viste ham den Erkjendtlighed, hvorpaa han troede at have Krav, blev han atter mistroisk [2]). Det er endog sandsynligt, at han omkring 1539 og 1540 stod i hemmelige Underhandlinger med Christian IIIs Erkefiende, Pfalzgreve Frederik af Pfalz [3]). Kort efter troede Luther at maatte anvende sin moralske Indflydelse for at hindre en Krigs Udbrud mellem Nordens Konger [4]). Vel sluttedes nu i 1541, under Trykket af den fælles Fare fra Keiseren, det mærkelige Forlig i Bremsebro, der endog lignede en Union, og syntes at skulle knytte de tre nordiske Riger saa fast sammen, som Stater med forskjellige Regenter overhoved kunne forenes. Men allerede i den Aaret efter udbrudte Dakkefeide stod dette Forbund kun maadeligt sin Prøve, og efterhaanden viste det sig, at det kun existerede paa Papiret. Danske Forfattere og Adelsmænd, f. Ex. Kantsleren Johan

---

[1]) Ortloff, Gesch. d. Grumb. Händel, 1, 169 fgg.
[2]) Paludan-Müller, Grevens Feide. 2, 302 fgg.
[3]) Thom. Hubertus Leodius, Annales de vita & rebb. gestis Illustr. Princ. Frederici II, Electoris Palatini, Francof. 1624. 4.
[4]) Corpus Reformatorum IV, 567—569.

Friis, tillöde sig haanende og uærbødige Ytringer mod Kong Gustav og Sverige, og fra svensk Side taltes i lignende Toner [1]). Tingen var den, at man ikke kunde vænne sig til at betragte Gustav som mere end en adelig Usurpator af en Throne. Dette var ogsaa en Betragtning, som deltes af nordtydske Fyrster, der hyppig kastede graadige Blikke mod Sverige som et Land, hvor der kunde ventes Revolutioner, og hvor der kunde være noget at erobre. Ikke alene Albrecht af Meklenburg, der blandede sig i Dakkefeiden, men ogsaa Albrecht af Preussen, og, som det synes, tillige Adolf af Holsten, havde næret saadanne Planer, og af disse to sidste var den ene Christian IIIs Svoger, den anden hans Broder [2]).

I de Grumbachske Stemplinger inddroges altsaa Sverige allerede i Gustav Vasas Levetid. I 1559 herskede der i Danmark Frygt for svenske Angreb paa Gulland og Skaane, samtidig med at Hertug Johan Frederik skulde hjemsøge Churfyrst August. Den danske Konge melder sin Svoger dette den 21de Oktober 1559. Sex Dage senere kan han ogsaa berette, at Grumbach har gjort Udvei til 4000 Hestfolk og 40 Fenniker Knegte mod Chursachsen, medens Grev Christopher af Oldenburg ved et Angreb paa Holsten skulde støtte Kong Gustavs mod Skaane [3]). Dette Forbund mellem Lothringen og Sverige skulde være fremmet af Peder Oxe [4]). Og naar Religionsurolighederne i Skotland vare bilagte, kunde man ogsaa regne paa fransk Bistand.

[1]) Se herom H. Rørdam: Historieskrivningen og Historieskriverne i Danm. og Norge siden Reformationen I, Kbh. 1867, S. 73 fgg.

[2]) Om disse tydske Fyrsters Praktiker vil Forf. ved en anden Leilighed give nogle nye Oplysninger.

[3]) Ausl. Registr. Smlgn. G. Droysen: Aus den Dänischen Büchern (Arch. f. Sachs. Gesch. 5, 348 fgg.).

[4]) Putant, procurante Petro Oxe, factum esse foedus inter Lotharingiae ducem & Svecum adversus Regem Daniae (Langueti Epp. II, 25).

Saavel Christian III som senere hans Søn havde paa flere Kanter af Tydskland hemmelige Agenter i sin Sold, der underrettede dem om alle forefaldende Begivenheder, fornemmelig om stedfindende Krigsrustninger, og, i fornødent Fald, skulde give Kongen Anslag paa, hvor Krigsfolk kunde være at faa til dennes egen Tjeneste. En saadan dansk Tjener, Herbart v. Langen, fik den 27de Oktober 1559 Ordre til nøie at udspionere Peder Oxes Færd og til at opdrive, om muligt, et Regiment Knegte for dansk Regning. Det paalagdes ham desuden at gjøre sig al mulig Flid for at komme paa Spor efter en vis Conrad Uxel, der angaves at være nøie indviet i Stemplingerne mod Danmark og saare ivrig i at befordre dem; han skulde, om muligt, bemægtige sig Uxels Person og bringe ham i Fangenskab til Segeberg[1]).

Den hevnlystne Grumbachs, den ærgjerrige Hertug Johan Frederiks og den rænkefulde Christines Intriger satte saaledes den danske Konge og Tydsklands mægtigste Churfyrste i alvorlig Bekymring. Vistnok havde hverken Lothringen eller Sachsen-Weimar i og for sig stort at betyde. Men den første af disse Smaastater stod i nært Forhold til de to Stormagter Frankrige og Spanien; disse vare igjen under Indflydelse af Paven, og et Fyrstehus af den romerske Religion, der higede efter at gjenvinde tabte Kroner i Norden, syntes altsaa at kunne paaregne den nu saa mærkbare katholske Reaktions Understøttelse. Omvendt laa Johan Frederiks Styrke i hans Families store Fortjenester af Pro-

---

[1]) Ausl. Registr. Ogsaa i det følgende Aar forekommer denne Uxe i Registranterne som Danmarks „abgesagter Feind". En anden af de danske Agenter i Tydskland, Andres v. d. Weuhlen, fik (12te Mai 1560) Paalæg om „Conrad Uxel niederzuwerfen todt oder lebendig" og ingen Bekostning at sky for at opnaa dette Maal.

testantismens Sag. Hans Fader var den Johan Frederik, der havde sat Alt paa Spil for sin Tro, hans Farfader var Johan den Bestandige, og dennes Broder var igjen Frederik den Vise. Mange af Augusts Undersaatter saa i Ætlingen af disse Lutheranismens Heroer den legitime Arving til den Churværdighed, som ved Forræderi var kommen i Albertinernes Besiddelse. Det hertugelige Universitet Jena, stiftet af Ernestinerne midt under deres værste Trængsler, gjaldt ogsaa fremdeles for endnu mere rettroende end selve det churfyrstelige Wittenberg. Det var under slige Omstændigheder, at August tilraadede Svogeren at stræbe efter Dronning Elisabeths Haand, og at denne selv gjenoptog Ægteskabsforhandlingerne med Lothringen. For sit eget Hus bifaldt August ved samme Tid et Ægteskab, der dikteredes af de samme politiske Hensyn og i 1561 virkelig kom til Udførelse, nemlig Partiet mellem Broderen Moritz's Datter Anna og Vilhelm af Oranien, dengang endnu Katholik og Philip IIs Tjener.

Hurtigere, end man havde haabet, ophørte dog Farerne for dennesinde, og allerede Juledag 1559 kunde Frederik II for August udtale sin Glæde over, at Svogeren ei havde mere at frygte fra Grumbach[1]). Denne færdedes nu heller ikke længere i Frankrige og Lothringen. Allerede ud paa Sommeren havde han vist sig ved Rigsdagen i Augsburg. Her blev hans Ven Kretzer vistnok erklæret i Rigets Acht som Hovedmanden ved Biskopens Drab, men samtidig var der Flere, som interesserede sig for, at Grumbach skulde faa sine Godser i Stiftet Würtzburg tilbage. Heraf blev dog Intet, da vedkommende Fyrster, den nye Biskop, Johan v. Wirsberg, og Hertug Henrik den Yngre af Brunsvig, som

---

[1]) Ausländ. Registr.

havde Godserne i sin Besiddelse, bestemt vægrede sig ved at opgive dem. Senere var Grumbach draget til Pommern og opholdt sig i det følgende Aar (1560) i Pfalz. Forbindelserne med Lothringen gik for en rum Tid istaa, og det væsentlig paa Grund af Johan Frederiks Mistillid til Peder Oxe. Denne havde den 7de April 1560 skrevet til Grumbach og udbedet sig en Sammenkomst med ham i Pfalz, men Hertugen, nu igjen residerende i Weimar, frygtede for, at det kun var Oxes og Hertugindens Hensigt at udforske hans Planer og meddele dem til Keiseren, maaske endog bringe dem til Churfyrst Augusts og Danmarks Kundskab. Sammenkomsten kom altsaa ikke istand. Nogle Maaneder senere, i Juli eller August, vidste Johan Frederik ogsaa, at det endelig havde lykkedes de danske Agenter at overrumple den feromtalte Uxel (eller som hans Navn ogsaa skrives Ochsel). „Enspændereren“ Schilchen med tretten andre „Enspændere“ havde sat efter ham; han var bleven dræbt, og i hans Papirer havde man fundet graverende Oplysninger om de svenske Forhandlinger. Med Hensyn til Peder Oxe frygtede Hertugen nu kun, at han skulde bruge sin Indflydelse i Lothringen til hans egen Skade[1]).

I denne Tid var der Intet, som de danske Rigsraader mere havde frygtet end Krig med Sverige. Man kan af deres Breve indbyrdes og til Kongen, forsaavidt de ere bevarede i Geheimearchivet, ikke mærke, at de kjendte noget til de Grumbachske Praktiker, herom har vel kun Kongens private tydske Raader, der besørgede hans udenrigske Brevvexling, havt nærmere Kundskab. Om de lothringske Forsøg paa at opnaa fransk og spansk Hjelp vare de bedre underrettede, og frygtede ogsaa for, hvad de kunde føre

[1]) Ortloff, l. c. 1, 214—217.

til [1]). De svenske Tilstande og Begivenheder kunde de derimod iagttage paa nært Hold og havde alle Betingelser for at bedømme dem.

Saaledes havde Hr. Peder Skram i April 1559 havt Kundskabere eller Spioner inde i Sverige og skaffet sig Besked om, hvad der forhandledes paa en Herredag i Vadstena. Her skulde Kong Gustav have erklæret for de først ankomne Raader, „at han nu agtede at gjøre et Tog til Gulland for at lade indtage igjen det Land, som længe havde været fra Sveriges Rige". Men hans fornemste Raader, nemlig hans Svoger, Hr. Steen (Erikson Lejonhufvud) og Hr. Per Brahe samt Svigerfaderen, Hr. Gustav Olsen (Stenbock) havde raadet derfra og forestillet ham de store Farer ved et Fredsbrud, naar man „havde maadelige Venner og Forvandte udenlands"; man kunde let „opvække den ganske Verden". Kongen skulde da være bleven saa forbitret, „at han holdt sig inde i tre Dage og Ingen maatte eller turde gaa ind til ham" [2]).

Endnu mærkeligere er et omtrent samtidigt Brev, som

---

[1]) „Her er Tidinger, at Hertugindens Anhang af Lothringen skulde have sex tusinde Heste og dertil Fodfolk i Bestilling at drage ind i Danmark med. Det lader ligesom de Tidinger ere sande. Gud bevare os". (Cantsleren Johan Friis til Statholderen i Kjøbenhavn, den bekjendte Hr. Mogens Gyldenstjerne, Aarhus, Søndag Jubilate 1559, i Geh. Arch.). Under Ditmarskerkrigen skrev Cantsleren (10de Mai 1559) til Hr. Mogens: „Dersom det gaar efter vor Vilje, da vinder min Herre den niende Part af Ditmarsken, men dersom det gaar ikke til, da er Danmark og Norge udi stor Fare" (Geh. Arch.; at Kongen personlig havde Udsigt til kun at faa en Niendedel af Ditmarsken, var sandt, thi først skulde Landet deles i tre Dele mellem Frederik og Farbrødrene Hans og Adolf, og derpaa igjen Kongens Part i tre, mellem ham og Brødrene Magnus og Hans den Yngre, en Deling, som dog ikke kom istand).

[2]) P. Steen til Fr. II, Skeedal 15de April 1559, (Geh. Arch.).

Johan Friis tilskrev Kong Frederik II fra Aarhus den 8 April 1559. Kongen havde, skriver den gamle Cantsler, ikke været i Kjøbenhavn siden Faderens Død, men efter de sidste Tidender fra Sverige var det nødvendigt, at han kom did med tre eller fire jydske Raader og lod forskrive Eiler Hardenberg og flere andre Raader fra de øvrige Landsdele. „Og dersom Eders Majestæt ikke selv kommer did, da lod det saa, som E. M. slet vilde forlade baade Kjøbenhavn og Riget udi slig Nød. E. M. skal vist tro, at der er mangt bedrøvet Hjerte baade udi Sjelland og Skaane for disse Tidenders Skyld, og mange vide ikke tilvisse, om E. M. er levende eller død. Gud forbyde, at samme Tidende skulde være vis, at Kongen af Sverige skulde sig foretage noget mod disse Riger; da vilde det ikke gaa af uden Skade. Og beder jeg ganske underdanig, E. K. M. ikke vil fortænke mig min Skrivelse, Gud ved, at jeg mener det godt." Der havde været Tale om at sende nogle Rigsraader til Sverige, men dette fraraader Johan Friis, thi han frygtede for, at Kong Gustav vilde arrestere dem[1]); det maatte da være, om Kongen vilde sende Hr. Lauge Brahe, „thi der er ingen af de Danske, Kongen af Sverige kan saavel lide, som hannem, og han haver hans Hustrus[2]) Slægt udi Sverige." [3])

Senere efterat Frygten for Angreb fra Sverige var over, vedblev man at være ængstelig, for hvad Peder Oxe kunde have i Sinde. Hvormeget end danske Historikere lige til vor

[1]) Altsaa fra dansk Side Frygt, for at de Svenske i 1559 skulde behandlet danske Gesandter paa selvsamme Maade, hvorpaa Hr. Steen Eriksen Lejonhufvud m. Fl. bleve behandlede i Danmark 1563, førend endnu Krig var udbrudt! Joh. Friis skriver ogsaa paa samme Tid til sin Ven Hr. Mogens Gyldenstjerne: „Jeg vilde ikke gjerne være en af de fire, som skulde drage til hannem."

[2]) Eierinden af Giskegodset i Norge, Fru Gyrvhild Fadersdatter Sparre.

[3]) Geh. Arch.

Tid have forsikret, at „Mistanken mod ham var aldeles grundløs“ [1]), vist er det dog, at den paa den Tid var stærk endog blandt hans adelige Standsfæller. I 1560 taltes der meget, om at man kunde vente ham med en Flaade i Sundet for at overrumple de kongelige Slotte. Især var man bange for Krogen, det senere Kronborg. Den gamle Mogens Gyldenstjerne skriver saaledes til sin Konge den 17 April 1560 fra Kjøbenhavn: „Vil jeg og saa bestille med Krogen, saa det med Guds Hjelp skal ingen Nød have for det, jeg bestille kan, og har jeg havt der en Tanke paa, siden Per Ox drog af Landet og derfor lagt to Rotter Landsknegte derind til det Folk, som var der tilforne.“ [2])

I 1561 blev ogsaa Peder Oxes i nogen Tid afbrudte Forbindelse med Grumbach igjen optagen. Den 13 April indfandt Oxe sig hemmelig i Heidelberg, hvor Grumbach og hans fortrolige Tilhænger, Ernst v. Mandelslohe, en gammel Tilhænger af Albrecht Alcibiades, ventede ham. Der underhandledes nu paany om Forbund mellem Lothringen og Sachsen-Weimar, og om hvorledes man kunde afholde Hansestæderne fra at tage dansk Parti; senere handledes ogsaa om, at den gamle utrættelige Grev Christopher af Oldenburg skulde drive paa Hvervinger af Krigsfolk. Men Hertuginden af Lothringen, som ved den Tid var reist til Rhinen til Carl IXs Kroning, tog ikke nogen bestemt Beslutning, og skjønt ogsaa det brandenburgske Hof lod til at interessere sig for Forbundet mod Danmark, kom heller ikke dennegang Noget ud af det Hele. Peder Oxe var forøvrigt i denne Tid

---

[1]) Hammerich's Ord, Danmark under Adelsvælden. 2, 94. Ryges Ræsonnement (P. Oxes Liv og Levnet S. 186) over Chytræus's og de Thous Ytringer om Peder Oxes Forhold ved denne Tid er kun at betragte som Spidsfindigheder.

[2]) Geh. Arch.

meget paa Reiser, blandt Andet til Holland. Mod Slutningen af Aaret lod han Grumbach hilse, at han vidste, at der nu ventedes Gesandter til Nancy fra Frederik II, der skulde tage Prindsesse Renata i Øiesyn; man vilde da holde de Danske op med Snak, indtil man fik Leilighed til at begynde Fiendtligheder. I Begyndelsen af 1562 begyndte imidlertid Grumbach paany at nære Mistillid til sin danske Ven; „Oxe hatte den welschen Gebrauch zufällig wohl gelernt.“ [1])

I April 1562 berettedes til den danske Konge de værste Ting om Peder Oxe. En Johan Mangelmann skriver fra Worms den 22 April, at han af sin forhenværende Tjener, Jørgen v. Strasburg, har faaet farlige Anslag at vide. Peder Oxe skulde have kaldet Jørgen til sig, og tilbudt ham at gaa i hans Tjeneste; han vilde anvende Alt, hvad han eiede for at hevne sig, fordi han var fordreven fra Danmark, og til den, der vilde dræbe Kongen og dem, som havde faaet hans Godser, vilde han give ti tusinde Kroner. Mellem Peder Oxes Folk skulde der endog være nogle, der kunde gjøre sig usynlige og vare usaarlige, ligeledes havde han hos sig en Schwarz-Hans, der ved Overfaldet paa Biskoppen af Würtzburg havde dræbt to af dennes Hoffolk. Men Jørgen v. Strasburg havde følt Rædsel for at have Noget med Peder at bestille og havde aabenbaret den hele Sag for Brevskriveren Mangelmann. Denne henstillede nu til Kongen af Danmark at anvende ethvert Middel for at fange Peder Oxe og mente, at det, naar man passede Leiligheden, altid maatte lade sig gjøre ved Hjælp af tolv Ryttere. Frederik II svarede Mangelmann med en Anmodning, om at baade han og Jørgen v. Strasburg personlig skulde indfinde sig hos ham.

---

[1]) Ortloff 1, 227—235.

Om dette er skeet, er os ubekjendt, men fra 9 August 1562 have vi et nyt Brev fra Mangelmann til Kongen, hvoraf man erfarer, at tre af Peder Oxes Folk allerede vare grebne; blandt dem var Schwartz-Hans, der havde dræbt sig selv i Fængslet. Man har altsaa gjort Jagt paa dem efter dansk Foranstaltning paa samme Maade, som nys efter Uxel. Iøvrigt tilføier Mangelmann, at Peder Oxe fremdeles drev sine Intriger og at han skulde have 100,000 Gylden hos sig, som det ogsaa kunde lønne Umagen at faa fat paa[1]).

Ved Kroningen i Frankfurt i Slutningen af 1562, dengang da Grev Günther af Schwartzburg efter Frederik IIs Befaling bestemt afbrød Forhandlingerne om det lothringske Giftermaal, saa denne Fyrste Peder Oxe i det lothringske Hofs Følge. Greven forundrede sig over, at han vovede uden Sky at lade sig se i Frankfurt, ja endog der førte store Ord i Munden[2]).

V.

Da Frederik II havde begyndt sin Krig mod Sverige, var mærkelig nok Wilhelm v. Grumbach en af dem, hvem Kongen gjorde Tilbud om at træde i dansk Tjeneste som Oberst, ifald han kunde stille et Regiment Krigsfolk[3]). En dansk Udsending søgte ham i dette Ærinde sent paa Høsten

[1]) Dokumenter i danske Geheimearchiv.

[2]) „Peder Oxe ist noch, wie zuvorn, verwent genug und ist des Herzogen Rath und Cammerer geworden. Ich kann mich nicht genugsam verwundern, dass er so muthig und sich zu Frankfurt also öffentlichen hat sehen lassen dürfen, kann sein unnütz Maul und Worte nicht lassen." (Grev Günther til Fr. II, Thorsdag efter Jul 1562, Voss's Exc.)

[3]) Ausl. Registr. 21 Octbr. 1563. Ortloff 1, 450.

1563 i Koburg. Da der dog ingen Grund er til at tro, at et saadant Tilbud kan være gjort paa Skrømt, har Frederik II maaske tænkt, at det bedste Middel at blive den urolige Intrigant kvit, kunde være selv at tage ham i Tjeneste.

Tilbudet blev imidlertid afslaaet, og det vilde vel ikke engang været fremsat, hvis man i Danmark havde vidst, hvilke Skridt Grumbach nu netop havde foretaget, og hvorledes hans Stilling nu var bleven. Den 4 Oktobet 1563 havde han, den landflygtige Ridder, med hvervede Krigsfolk og med Hertug Johan Frederiks Billigelse, aabenbare brudt Landefreden og paa fiendtlig Vis overfaldt Staden Würtzburg. Domkapitlet blev tvunget til et ydmygende Forlig, som Biskoppen maatte bekræfte. Grumbach triumferede, hans Fiender frygtede. Ængstelsen for en almindelig Adelsopstand mod Fyrstemagten, denne Grumbachs længe nærede Yndlingstanke, gjorde sig nu ret for Alvor gjældende. Selv vovede han endog at udstede et almindeligt Opraab til Fyrsterne, at de ikke maatte tage ham, hvad han havde gjort, ilde op; det var kun tilladeligt Nødværge; man maatte nu hjelpe Adelen; thi hvad dér var hændt ham, kunde ellers idag eller imorgen times andre ærlige Adelsmænd. Keiser Ferdinand ansaa Sagen for saa farlig, at han med Tilsidesættelse af Formerne lod udgaa Befaling til Achtsexekution mod Grumbach og hans Tilhængere, uagtet de endnu ikke formelig vare blevne lyste i Rigets Acht. Disse keiserlige Befalinger bleve allerede den 13 Oktbr. udstedte fra Presburg. Samtidig fik Hertug Johan Frederik af Keiseren et alvorligt Tilhold om herefter at unddrage Grumbach sin Beskyttelse. Men den indskrænkede Hertug var just nu ved Engleaabenbarelser og Visioner bleven paa det fasteste overbevist, om at hans egen Ophøielse nærmede sig og, langt fra at slaa Haanden af Grumbach, afholdt han endog denne fra at drage til Frankrige, som

han et Øieblik havde tænkt paa. Heller ikke andre Fyrsters Formaninger gjorde noget Indtryk paa Johan Frederik, der nu endog forlodes af sin egen Broder.

For Grumbach og hans Hertug laa det, efter at Krigen i Norden var udbrudt, nær at vende sine Blikke mod Sverige. Længe varede det heller ikke, før en ny Forbindelse med Erik XIV var indledet, der vistnok varede lige til disse Urolighеders Ende. Allerede 4 Januar 1564 skriver Frederik II til August, at Hertugen i Weimar var „gut schwedisch." Erik XIV beilede paa denne Tid — (uden dog at afbryde Frieriet til Elisabeth!) — til Prindsesse Christine af Hessen. Den gamle Landgrev Philip syntes en Stund virkelig tilbøielig til Partiet, og Danmark ængstedes nu for, at Lothringen, Frankrige og Hessen skulde angribe Holsten, medens Weimar og Grumbach skulde vende sig mod August[1]).

Peder Oxe var atter paafærde. I Begyndelsen af 1564 var han i Koburg og havde her Samtaler med Grumbach, der paa denne Tid virkelig fik Subsidier fra Lothringen. Ogsaa et privat Anliggende havde denne Gang kaldet Oxe til Tydskland, idet nemlig Aaret iforveien en frankisk Adelsmand, Georg Pancratius Ochs von Guntzendorff, var død uden Arvinger, og Peder Oxe paastod at høre til denne Familie og derfor fremsatte Arvekrav paa hans Godser[2]).

Grumbachs Engle havde forkyndt Johan Frederik, at med Sverige turde han trygt indlade sig, Peder Oxe havde ment, at Danmarks Stilling var daarlig, og der haabedes altsaa, at der kunde komme Noget ud af Forbindelsen med Erik XIV. Da imidlertid Philip af Hessen, fornærmet og krænket ved Eriks Falskhed, afbrød de svenske Ægteskabs-

[1]) Joh. Gust. Droysen, Geschichte d. Preuss. Politik 2, 2, 417.
[2]) Ortloff 2, 66. At de danske Oxer var en tydsk Slægt, er dog neppe bevisligt.

forhandlinger, forandredes vel igjen Udsigterne, men allerede samme Aar knyttedes Forholdet igjen fastere. Erik begyndte nemlig nu at beile til Renata af Lothringen, og hans Frieri blev fortsat i lang Tid, om just ikke i saa lang, som Frederik IIs havde varet. Fra 1566 har man endog et Udkast til en Deling af det danske Monarchi saaledes, at Erik med Renata skulde have Norge, Skaane, Halland, Bleking og Gulland, Hertugen af Lothringen derimod det øvrige Danmark og Hertugdømmerne [1]).

Af de følgende Aars Begivenheder kan her kun meddeles nogle fremtrædende Hovedtræk.

I Vinteren 1563—1564 er der Spor til, at Philip II havde sin Opmærksomhed henvendt paa de nordiske Anliggender. Udsendinger fra den spanske Konge skulle ved denne Tid have indfundet sig i Sverige og tilraadet Erik XIV at fortsætte Krigen mod Danmark [2]). Og under den langvarige, men frugtesløse Fredskongres i Rostok, der afholdtes i Sommeren 1564, ved hvilken den anden habsburgske Magt, Østerrige, netop paa Grund af Sveriges Forbindelse med Grumbach og Ernestinerne, afgjort begunstigede Danmark, kom paany Efterretninger frem om spanske Praktik er.

Den 11 Juli 1564 fik de danske Udsendinge ved Rostokker-Kongressen Meddelelser fra Frederik IIs Allieredes, den polske Kong Sigismund IIs Gesandter, der gik ud paa, at Spanien blot ventede paa, at Danmark og Sverige gjensidig skulde svække hinanden, for da at kaste sig over dem begge, eller idetmindste over Danmark. Den 28 Juli, da Polakkerne toge Afsked med de danske Sendemænd, gjentoge de Ad-

---

[1]) Tvende latinske Aktstykker, daterede 26 Marts 1566 i Afskrift i det danske Geheimearchiv.

[2]) Archives de la maison d'Orange-Nassau 2, 132. Smnlgn. ogsaa (Dansk) hist. Tidsskrift 6, 611.

varselen; Lothringen, Peder Oxe, Cardinalen af Arras (Granvella), Hertugen af Weimar og Hertug Erik af Brunsvig [1]) havde, forsikrede de, forbundet sig imod Frederik II, og de Svenske havde tilbudt Lothringen alle de Erobringer, de kunde gjøre i Danmark [2]).

I Virkeligheden anstrængte Christine af Lothringen sig i denne Tid af alle Kræfter, for at Krigen mellem Nordens Konger skulde blive benyttet til en Intervention. Hun skrev 16 Juni 1564 til Bollwiler, en spansk Krigsmand og Cardinal Granvellas Fortrolige, at nu burde Hans katholske Majestæt bruge den beleilige Tid til at tjene Gud og „gjenoprette Religionen" i Norden. Keiser Ferdinand I, som kort før sin Død havde besøgt sin Niece Christine i Nancy, kjendte meget godt hendes Tanker, men fraraadede Granvella at indlade sig med hende [3]). Ikke destomindre begyndte Granvella i Juli at lytte til Christinas Bønner, og Polakkernes Meddelelser i Rostok have altsaa virkelig været rigtige. Cardinalen skrev til Bollwiler, at han „bedre underrettet, billigede Hertugindens Plan, men 200,000 Daler vilde ei forslaa og at faa Penge af Kongen af Spanien var ikke let." I September samme Aar, da Philip II personlig ventedes til Nederlandene, var Granvella derfor meget spændt paa, hvad Hjelp denne vilde yde og glædede sig over, at „ogsaa Hertuginden selv nu havde Ud-

[1]) Hertug Erik den Yngre af Brunsvig — Calemberg - Göttingen (1540—1584), der (som allerede nævnt) længe efter disse Begivenheder ægtede Christine af Lothringens yngre Datter, var en ivrig Katholik og et uroligt Hoved, og tilbragte den meste Tid udenfor sit Fyrstendømme. Han havde ved Begyndelsen af Syvaarskrigen samlet store Troppemasser i Nordtydsland, uden at man ret vidste Hensigten, og ansaaes for at staa i Forbindelse med Grumbach. (Havemann, Gesch. d. Lande. Braunschweig u. Lüneburg 2, 296—358).

[2]) Dokumenter i Geheimearchivet.

[3]) Arch. de la Maison d'Orange-Nassau 1, 254.

sigt til at opdrive flere Midler" [1]). Men Philip II kom ikke, Granvella var selv allerede nu ikke længer i Nederlandene, og snart gave Begivenhederne i disse Lande, Spanien Andet at tænke paa end de nordiske Anliggender.

Derimod fortsattes Forbindelsen mellem Lothringen, Sverige og Weimar. Disse Praktiker naaede sit Høidepunkt i 1565, og Danmarks Farer vare dengang ikke ganske ringe. Med Krigen med Sverige gik det daarligt, Penge manglede, og Adelen var misfornøiet. Frederik II havde begyndt Krigen uden Rigsraadets Samtykke [2]) og havde maatte paalægge dem usædvanlige Byrder. Allerede i 1564 havde Cardinal Granvella god Besked om Adelens Utaalmodighed og Knurren. Men hertil kom, at Frederik II synes at have havt personlige Fiender imellem sin Adel. Der har uden-tvivl af og til endog fundet alvorlige Sammenstød Sted mellem ham og Enkelte af Høiadelen. Kongen var en heftig Herre, tilbøielig til Drukkenskab og da yderst uforsigtig endog mod fyrstelige Personer. Ved Søsteren Dorotheas Bryllup i 1561 havde han endog givet en af de meklenburgske Hertuger et Ørefigen [3]). I 1562 og 1563 gik der Rygter, om at Frederik skulde have dræbt først Holger Rosenkrands [4]) siden Otto Krumpen [5]). Dette var vel usandt, men Fortællingerne vilde

---

[1]) Arch. de la Maison d'Orange-Nassau 1, 302.

[2]) „Det maa vi vel bekjende, at der samme Krig begyndtes, raadde vi ikke med Mange af Jer" skriver Frederik II til Raadet Nytaarsdag 1570. (D. Mag. 3 R, 5, S. 2.

[3]) „Inter pocula lis exarsit inter regem & Megalburgensem principem, quae ad manus venisset, nisi a proceribus & iis, qui sunt a consiliis, diremta fuisset. Megalburgensis tamen colaphum accepit, quod postea multorum malorum fax exstitit." (Den yngre Corn. Hamsforts utrykte Optegnelser, Kbh. Univ. Bibl. Arnam. 105. 8vo).

[4]) Geh. Arch. Henrik Rantzau fortæller selv Kongen, at dette Rygte er sat ud (Brev af 10 Octbr. 1562).

[5]) Dansk Hist. Tidsskr. 5, 428.

aldrig være opkomne, hvis Forholdet mellem Kongen og Adelen havde været godt.

Hvor misligt Forholdet var mellem Kongen og Adelen i 1565, derom faar man et Begreb, naar man læser hvad Frederiks Søster, Churfyrstinden af Sachsen, skriver til to danske Rigsraader, Johan Friis og Holger Rosenkrands, den 18 October 1565: „Det gjør os overmaade ondt at modtage saadanne Tidender fra det Kongerige, hvorfra vi selv ere komne, skjønt vi dog ei kunne tro, at vor kjære Broder skulde møde saa stor Utroskab af sine Undersaatter og blive saa jammerlig forraadt af dem. Det er ei alene vor Broders Skam og Skade, men ogsaa vor salige Faders i Graven og det hele Kongeriges, til evig Eftertale for det danske Navn og for Eders Alles Børn og Efterkommere, at de Danske forlade sin kristelige Konge, tragte efter et andet Hoved og skulle ville give sig under Svenskens eller andre Potentaters Vælde“ [1]).

Tilstanden i Danmark var altsaa saadan, at Frederik II truedes med Christiern IIs Skjebne. Og Søsterens Brev er ikke det eneste Vidnesbyrd. Churfyrsten, Annas Mand, fik i samme Maaned Underretninger fra Greven af Eberstein, om, „at Kongen af Danmark hverken havde Raad eller Troskab at vente af sine Folk, ja de danske Rigsraader tænkte ligefrem paa at afsætte ham eller affinde ham med en Provinds f. Ex. Skaane; der skulde endog være talt om Saadant i Frederiks eget Paahør“ [2]).

Udentvivl er det denne stærke adelige Gjæring, som har fremskyndet Peder Oxes Tilbagekomst til Fædrelandet og hans Gjenindsættelse i sin gamle Stilling. Under saadanne

---

[1]) K. v, Weber, Anna, Churfürstin zu Sachsen, S. 411.
[2]) K. Droysen. Gesch. d. Preussischen Politik 2, 2, 423—24.

Omstændigheder blev nemlig den rænkefulde Flygtning først ret farlig. Hans Venner have derfor uden Tvivl benyttet sig af Omstændighederne til hans Fordel, og det berettes ogsaa, at Sachsen nu fandt det klogest, at anbefale Kongen at søge Forsoning med Oxe. Allerede 20 Septbr. 1565 affattedes der et Leidebrev for ham fra Kongen, hvorefter han skulde faa Lov til at komme ind i Riget, og, om han ønskede det, igjen reise bort, men det er neppe blevet expederet før i Januar 1566[1]). Han kom, fik sine Eiendomme igjen, ja blev i det følgende Aar endog Rigshovmester. Vi kunne ikke skjønne Andet, end at denne Udnævnelse maa betragtes som en Ydmygelse for Kongen, hvortil han har været tvunget af Adelen. Men i Aarhundreder har Historien fortalt noget Andet. Peder Oxes Færd i Udlandet og hans Forbindelse med Kongens og Rigets Fiender har været fortiet eller besmykket, og han har efterhaanden vundet en traditionel Plads som en af sit Fædrelands bedste og fortjenteste Mænd. Vi have her ikke hverken kunnet eller villet dvæle nærmere ved hans mærkelige Levnetsomstændigheder, men vi udtale det Haab, at en dybere Undersøgelse af hans Historie ikke altfor længe maa lade vente paa sig. Det vil da ogsaa vise sig, hvormegen Sandhed der er i den sædvanlige Fortælling om hans Fortjenester af Rigets Finantsvæsen. Allerede nu vil man af den Skildring af sin Pengetrang, som Frederik II giver i et Brev af 1570, og som ender med en Trudsel om at nedlægge Regjeringen, let fristes til at betragte ogsaa denne Side af Peder Oxes Historie med tvivlende Øine, ihvorvel

---

[1]) Ryge, S. 199. Den ausländische Registrant, der desværre nu savnes for endel af Aaret 1564 og for hele 1565—1566, har, som som man af Ryges Verk seer, paa hans Tid endnu existeret i det tydske Cancellis Archiv.

man jo har de bedste Beviser for hans privatøkonomiske Dygtighed.

Peder Oxes Hjemkomst har sandsynligvis bidraget til at forsone den indre Splid i Danmark. Og Svarteraaslaget i October 1565 var vistnok ikke paa langt nær den glimrende Seier, som de Danske og deres Venner forsøgte at gjøre det til, men var dog et overordentligt stort Held for Danmark under denne Sagernes Stilling. Keiser Maximilian optraadte ogsaa paa August's Opfordring i November 1565 paa det Bestemteste til Danmarks Fordel, idet han forbød Rigets Stænder at understøtte Sverige. Det er muligt, at disse Begivenheder ogsaa befriede Danmark fra en anden Fiende, som stod i Begreb med at benytte sig af dets Nød. Det var Brandenburg, hvis churfyrstelige Familie længe havde luret paa en Leilighed til at komme i Besiddelse af Holsten og Slesvig eller den Del deraf, hvortil den ansaa sig berettiget formedelst Elisabeth af Danmarks, Kong Hans's Datters Giftermaal med Joachim I, og formedelst forskjellige af Maximilian I og Carl V udstedte Expectancebreve. Navnlig havde den regjerende Churfyrstes Broder, Hans af Kustrin, aabenbar nærmet sig Weimar, Grumbach og Sverige. Der sendtes ogsaa brandenburgske Gesandtskaber til Kjøbenhavn for at forlange Indrømmelser af Frederik II, ja man vidste endog at erindre sig, at Norge var et Arverige, og at derfor ogsaa idetmindste en Del af dette Land tilkom Brandenburg, men den forandrede Situation bragte nu dette Spørgsmaal til Taushed [1]).

Nu nærmede ogsaa Grumbach sig selv til sin Undergang. Efter at Johan Frederik gjentagne Gange havde faaet

[1]) Waitz, Schleswig-Holsteins Geschichte 2, 349. Dokumenter i Geh. Arch. Droysen, Gesch. d. Preuss. Politik 2, 2, 424.

Paalæg af Keiseren om at fjerne Urostifteren fra sig, erklærede Maximilian II endelig ogsaa Hertugen selv i Achten (Decbr. 1566) og overdrog Udførelsen deraf til Churfyrst August, der længe havde været forberedt paa dette. Endnu inden Aarets Udgang begyndte August Beleiringen af Gotha og det stærkt befæstede Grimmenstein, hvortil Johan Frederik selv tog sin Tilflugt. Men med Faren voxede kun Hertugens Trods, han antog endog i sin Forrykthed den churfyrstelige Titel. Ingen kom til Hjelp. Han havde haabet paa Bistand fra Sverige og i den Anledning i November 1566 sendt den yngre Dr. Justus Jonas, Søn af den bekjendte Wittenberger-Professor, til Erik XIV. Men Jonas blev i Østersøen fanget af en dansk Søkriger, Silvester Franke, førtes til Kjøbenhavn og halshuggedes der i Juni 1567; den gamle Grumbachianer Peder Oxe var en af hans Dommere! Adelen reiste sig heller ikke til Grumbachs Forsvar, Frankrig holdt sig tilbage fra den Hjelp, som det havde lovet. I det beleirede Gotha havde Hertugen og Grumbach først søgt at bevare Indbyggernes Troskab ved at indbilde dem, at man forsvarede Religionen mod dens Fiender. Men snart blev Misstemningen blandt Borgerne, ja selv Krigsfolket, saa stor, at der den 4 April 1567 udbrød formeligt Oprør. Den 13 April maatte Hertugen overgive sig paa Naade og Unaade, Grumbach og hans Tilhængere udleveredes til sine Dødsfiender. Johan Frederiks Skjebne blev Afsættelse og livsvarigt Fangenskab hos Keiseren, indtil hans Død 1595 endelig endte hans Sorger. Grumbach, Kantsleren Bruck m. Fl. bleve parterede, en Mængde andre henrettedes.

Synderlig nok findes her i Christiania et Minde om hine Begivenheder. Hertug Adolf af Holsten var kommen August til Hjelp under Krigen mod Johan Frederik, og Churfyrsten skjænkede ham til Tak i Aaret 1570 endel Kanoner. To

af disse staa nu paa Toppen af Akershus Fæstning, hvorhen de formodentlig ere sendte fra Gottorp efter 1711, da den hertugelige Del af Slesvig inddroges af Frederik IV. Indskriften lyder: AUGUSTUS ELECTOR SAXONIAE ADOLPHO HOLSATIAE DUCI OB OPEM CONTRA BANNITOS PRAESTITAM D. D^{IT} ANNO MDLXX.

EN SAMTIDIG OPTEGNELSE OM PRINS KRISTIANS HYLDING I NORGE 1610.

(Meddelt af Yngvar Nielsen.)

Om Hertug Christians den V hylding paa hoffuitstangen 15 Ivnij 1610.

Pindtzdag *circa merid.* kom M. Lauris Schabo Biscop i Stauanger, hid till byen: oc her Christen Daffinsen, Capelan oc Canich *ibidem* met hannem.

28 Maij. Anden pindsdags morgen komme M. Isaac Grönbech aff Trundhiem *comitatus domino Patricio pastore Nidrosiensi,* oc M. Andreas biscop aff Bergen met M. Thoma *Lectore.* Sampt Borgemestere oc Raad aff Bergen oc mange andre Prouster oc prester.

31 Maij. *Appulerunt* Niels Vind aff Bergenhus paa en skiön skytbaad, met stor skiuden oc brammen. met hannem vaare doctor Villatz, Laugmanden etc.. *Eodem* kom doctor Jens Mule aff Ottense, oc talde met Canicherne i Chorit 2 Jvnij.

Dominica Trinit. e. suggesto docuit M. I. Grönberrig (sic).

6 Ivnij. Kom V. Papenheim til byen. Noch begge herrolderne Claus de Vaal oc Morten Knudsen. Samme dag bleff her Christen i Quindherrit begraffuen i domkircken.

Eodem kom Jacob Persen aff Trundhiem laugmand till mig i herberge.

8 Ivnij kom V. Steen Bille, hans frue oc 4 börn till Byen, som haffde ligget nogle dage paa Fornebo,

15 Ivnij (huilcken dag vaar destinerit till höiborne hertug Christians den V hylding) om afftenen *circa* 10, ankom vor naadige herre Konning Christian met Sex skibe, oc epther mögen skyden aff Skibene oc Slottet, kom hans Maitt: strax i land paa en Jact met sampt dronningen oc den vnge printz, oc tuende hertuger, som met nogle hoffsinder ginge for Konningen op paa slottet.

Vaar der oc tilstede M. Isaac aff Trundhiem, oc M. Anders Michelsen aff Bergen Biscoper, huilche Kongen racte handen *aperto capite.* Andre faa prester som stode paa den anden side tog han hatten aff fore mildeligen oc helsede dennom.

Anden dagen som vaar lördagen 16 Ivnij, bleff Pallatzen paa hoffuitstangen offrdragen med röd Klede, oc epther Middag rede herolderne[1]) omkring, oc haffde fore sig heerpaucken oc Kongens Trometer, oc vdraabte hyldingen at schulle sche om Söndagen der epther.

Söndagen vaar baade Fropredichen oc Høimesse endit till 7 slet om morgenen. Paa Slottet predichede Bispen M. Niels Clausen. Strax Klocken haffde slagit Otte, kom K: M. oc Prindtzen met Raadit og den gansche Adel neder. oc strax sette Kongen oc Prindtzen sig.

Cancellarius Christian Frijss haffde strax en *Gratiarum actionem* oc paamindelse till den gansche forsamling: Strax Suore Statholler oc Anders green ene to tilsammen, oc alt forstaffuede C. Frijss æden.

---

[1]) Tilföjet in margine: „Herolderne vaare Claus de Vaal, oc Morten Knudsen."

Strax epther dennem Adelen i Rode tall, oc bleff Oluff galle först fremrobt.

Epther Adelen de 4 Bisper oc Canicherne aff alle Capiteler, oc saalenge racte de den vnge Prindtz haanden, oc siden ingen flere. Aff Oslo Capitel vaare alle *Residentes* oppe. Her epther de andre geizlige oc verdslige, saa at den gansche hylding vaar end til X slett.

Epther som de ginge ned aff Pallatzen stod Byfougden, Jacob Hansen oc hans Bockholt oc paa Kong. M. vegne böd alle geislige oc Kiöbsteds mend som haffde sorit, till at vere Kong: Maitt: gest paa Slottit till 2 slett epther Middag.

(Oslo kapitelsbog 1609—1616 i rigsarkivet.)

Oplysninger om hyldingen findes desuden i samme kapitelsbog for 30 Maj og 8 Juni 1610:

30 Maij *circa* 3am *vespertinam* — — — — — bleff handlet I. huad Titel schulle brugis til den fuldmact till hyllingen. met Menige Canicker vdj Oslo Capitel. II. Huilche den fuldmact schulle haffue oc suerge den vnge Printz. Berettede her Claus at siste gang Kong Christian bleff her hyldet, da haffr paa Capitels vegne her Niels Olsen *pastor*, M. Haluord oc her Claus sorit hans Maitt. Bleff oc nu denne gang samtyckt, at de schulle eligeris der til *secundum senium*. Men om de schulle vere tho eller 3 (ephterdj ingen beskeen er her om nogen prælatur) kunde i sin tid raadföris med Statholler.

— —

8 Ivnij. *circa* 4am *vespertinam*. Er delibererit om paa huad sted K. M. paa Capitels vegne schulle biudes till gest. Haffr da bispen beuilget, oc er samtyct at det schall schee i hans Residentz. Sammeledis eptherdj jo tilbörligt er at lægge vind paa at alting kan gaa rett oc vell till med Kong: Maitt: till itt maaltid att indbiude, Er nu saa besluttet, Att her Claus oc Jeg schall med Bispen bestille dette, oc haffue omsorg fore huis her till behoff giöris, att det kan till veie bringis. Dog huad de vdj saa maade giöre ville de andre vere tilfreds med, oc lade omkostningen tagis aff *Communi bono*, saa lenge den kan tilrecke: oc ellers derforuden att staa oc gaa med huer andre oc hielpe till aff beste formue med huis i vore værie er oc behoff giöris vden modsigelse.

Bleff oc besluttet, att eptherdj behoff giöris god forraad, till baade foræring paa Capitels vegne, oc anden bekostning, den dog icke nu er hos Capitel, da schall tagis paa Rente, huor mand dennom kan bekomme, indtill man kan dennom betale, Ett hundrede daler eller halff anden, oc derpaa giffuis breff oc foruaring med Capitels segel vnder aff os oc vore eptherkommere at vederleggis."

(6 underskrifter, deriblandt Tomas Langessöns, med hvis hånd både optegnelsen og disse notitser synes at være skrevne.)

CHRISTOPHER THRONDSSØN RUSTUNG, HANS SØN ENNO OG HANS DATTER SKOTTEFRUEN.

AF L. DAAE.

I.

Til Mindet om Norges sidste Erkebiskop, hvis Skjebne altid vil bevare en eiendommelig Interesse for hans Landsmænd, om han end ikke i samme Grad fortjener deres Sympathi, knytter sig uadskilleligt Navnet Christopher Throndssøn Rustung. Denne Mand synes at have staaet den ulykkelige Prælat nærmere end nogen anden, og han var udentvivl ogsaa hans Slægtning[1]). Erkebiskop Olaf brugte ham i sine vigtigste Anliggender og stod vistnok under Indflydelse af Christopher ved flere af de mest skjæbnesvangre Skridt, han foretog. Christopher Throndssøn var paa sin Herres Vegne Anklager i den mærkelige Retssag mod Hr. Nils Lykke og hans Svi-

[1]) I et Brev af 10 Nov. 1538 kalder Enkedronningen af Ungarn Christopher Erkebispens „blutverwonter frundt" (Dipl. Norv. 7, 789). Nærmere kjendes ikke dette Slægtskabs Beskaffenhed. Man ved heller ikke, til hvilken norsk Adelsfamilie Olaf Ingebrigtssøn hørte; stundom kaldes han (uden nærmere Bevis) Lunge (i ethvert Fald en fra de danske Lunger aldeles forskjellig Slægt), og paa et enkelt Sted (i en gammel, neppe paalidelig Slægtebog, omtalt i Samll. til N. F. Sprog og Hist. 6, 255) gjøres ogsaa Erkebispen til en Rustung.

gerinde, Jomfru Lucia Gyldenløve; han antages at have spillet en Hovedrolle ved Hr. Vincents Lunges og hans nysnævnte Svogers Mord; han var Hovedanfører paa det uheldige Tog, der skulde overraske Bergen og bringe Norges vigtigste Fæstning i Erkebispens Vold, og han var endelig Olaf Ingebrigtssøns Ledsager, dengang denne for bestandig forlod sit Erkesæde og sit Fædreland for at vandre i Landflygtighed.

Medens nu alt dette er bekjendt nok, har Christophers senere Liv hidtil ikke været synderlig paaagtet. Og dog er det ingenlunde uden Interesse. De første Aar hengik dels i en fremmed Fyrstes Tjeneste, dels under en hjemløs Sørøverexistents. Derefter tog den Konge, mod hvem Erkebispen havde været saa fiendtligsindet, Christopher til Naade og brugte ham i vigtige Foretagender. Han oplevede Syvaarskrigen og gjorde endnu Tjeneste i dens Par første Aar. Men en endnu mere eventyrlig og vexlende Skjebne var forbeholdt Christopher Throndssøns Børn. Sønnen Enno gjorde som Landsknegt Bekjendtskab med de fleste Lande i Europa. Derpaa forsøgte han sig som Hofmand i Sverige og agerede Oprørsstifter i Norge, flakkede saa atter om fra Land til Land og blev en Bedrager, Tyv, Røver og Morder, indtil han endelig i Tydskland blev henrettet og lagt paa Steile som Forbryder. Datteren Anna kom til Maria Stuarts Hof, hun blev James Bothwells Brud, blev forladt af denne i Udlandet og maatte som en ulykkelig Kvinde ty tilbage til Norge, men skulde ikke desto mindre endnu faa gjense sin utro Elsker som Flygtning og Fange i Bergen, efter at han havde sveget en ny Hustru for at gifte sig med en regjerende Dronning. Norges Historie kjender faa Familier, hvis Hændelser i den Grad maa bringe i Erindring Guizots Ord: „Man vil have Romaner. Hvorfor læser man ikke Historien?"

Hvad der her ligger for os, er et ægte Tidsbillede

fra det sextende Aarhundrede, og det især, fordi det indeholder saamange Træk af hine Dages Vandreliv. Thi Vandrelysten var den dalevende Slægt egen. Tager man billigt Hensyn til den uhyre Forskjel mellem vore Dages og Datidens Samfærselsmidler og, hvad der er endnu meget viggtigere, mellem vore Dages og Datidens Retssikkerhed, vil man forbanses over, hvilket Liv der maa have hersket paa Landeveiene i Reformationens Menneskealder. Trods de maadelige Herberger, de slette Veie, de mange adelige og uadelige Røverbander, de utallige Toldgrændser vrimlede der af Pilegrimme, Betlermunke, reisende Studenter og Skolediseiple, Haandverkere, Kunstnere, ikke at tale om Riddere, Landsknegte og de fra disse sidste uadskillelige løse Kvinder. Hvo der havde Raad dertil, drog til Hest, og paa den Maade befordredes man med den Personpost, som dengang indførtes i Tydskland af Frantz v. Taxis, men den store Mængde drog afsted tilfods, og ofte vistnok i store Flokke for at være sikrere mod Overfald. Og et ligesaa broget Selskab færdedes paa Havene. Hanseatiske, engelske og nederlandske Handelsflaader, ikke alene med Kjøbmænd, men ogsaa med Passagerer af det forskjelligste Slags ombord, mødte her krigførende Magters Orlogsskibe og maatte stedse være paa sin Post imod dristige Kapere eller ligefrem privatiserende Sørøvere.

II.

Den første April 1537 drog de fire Skibe ud fra Throndhjem, som den keiserlige Statholderinde over Nederlandene, Enkedronning Maria af Ungarn, havde sendt til Norge for at bringe Erkebiskopen i Sikkerhed. Christopher Throndssøn havde Befalingen over dem. Sandsynligvis

havde han allerede nu med sig sin Hustru, Karine, Datter af Dekanen i Throndhjems Domkapitel, Knud Pederssøn Skanke, der, skjønt Kannik, levede i et Slags borgerligt Ægteskab med en Fru Dorthe Adelsten. Ogsaa flere andre Venner delte Erkebispens Landflygtighed. Mellem dem var hans Søstersøn og Kantsler, Gaute Taraldssøn, og Kølneren Hans Piber, der siden kom igjen, blev Byfoged i Throndhjem, gik over til de Svenske i 1564 og til Løn derfor endnu samme Aar blev hængt af de Danske. Da den lille Flaade var kommen til Ørlandet, gik Christopher iland og plyndrede Østraat, der tilhørte hans Uvenner, Fru Inger Ottesdatter og hendes Svigersønner [1]). Derpaa drog de videre, men Overfarten gik langsomt. Endnu den 19 April laa de udenfor Udsire ved Karmøen, og først i Mai kom de over til Holland.

Olaf Ingebrigtssøn tog sit Ophold i den lille, nu belgiske Stad Lier i Brabant, hvor tidligere Christiern den anden i en Række af Aar havde boet [2]). Kun et eneste Spor har det hidtil lykkedes os at finde af hans Liv i de Maaneder, han endnu havde tilbage at leve, og det er, at han i September 1537 hvervede Tropper mod Christian den tredie i Forening med Pfalzgreve Frederik, Noget, der dog i ethvert Fald ikke medførte anden Følge, end at Kongen blev nødt til at træffe nogle Forsigtighedsregler [3]). Allerede i Begyndelsen af 1538 var den gamle Prælat død [4]). Han havde

---

[1]) Dipl. Norv. 5, 808 samt et Brev i Klevenfeldts Samlinger.

[2]) En Skildring af denne Stad, forsynet med smukke Tegninger, i J. F. Sicks Skrift: Nogle Bidrag til Christiern den andens Historie under Landflygtigheden, Kbh. 1860.

[3]) „Wir haben die Anzeige, dass Pfalzgraf Friedrich und Bischof von Druntheim in Bearbeitung Knechte anzunehmen sein sollen, vernommen", skriver Christian den tredie til Raadet i Hamburg, Ystad Tirsdag efter Matthæi (25 Septbr.).

[4]) Man har almindelig (f. Ex. i Keysers Den norske Kirkes Historie 2, 840) angivet, at han døde 7 Marts 1538. Men han maa

taget med sig fra Norge en stor Del Værdisager og tillige sit Stifts Archiv. Værdisagerne gav Anledning til en langvarig Strid. Den dræbte Hr. Nils Lykkes Arvinger paastode, at Erkebispen ogsaa havde medtaget hans Gods, og anstrængte sig næsten i tredive Aar forgjeves for at faa fat paa sin formentlige Arv, Christian den tredie, dengang i yderste Pengetrang, gjorde ligeledes Fordringer [1]), og Pfalzgreven forlangte Skatten som Christiern den andens Svigersøn. Den sidste blev omsider i 1548 den lykkelige, men det var da ogsaa den eneste Indtægt, som nogensinde tilflød ham fra Svigerfaderens Riger og Lande [2]). Ogsaa Archivet kom til Pfalzgreven i Heidelberg, derfra til München og er endelig i vore Dage fra München kommet til Christiania.

Christopher Throndssøn eller, som han i sin Landflygtighed stadig kaldes, Christoph v. Truntheim skal efter sin Ankomst til Nederlandene besynderlig nok en Tid have været fængslet, men maa dog snart atter være kommen paa fri Fod.

---

allerede være død nogen Tid iforveien, thi netop fra 7 Marts har man et Brev fra Pfalzgreven, skrevet i Neumark (hans sædvanlige Residents, indtil han i 1544 blev Churfyrste), hvori denne gjør Paastand paa Erkebiskopens Efterladenskaber. (Altmeyer, Hist. des rélations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe, Bruxelles 1840, S. 420.)

[1]) Olaf Ingebrigtssøn var ikke den eneste af Nordens landflygtige Prælater, hvis Efterladenskaber den danske Regjering i hine Dage søgte at faa fat paa. Kort iforveien havde Kongen ladet skrive til Lybek efter den afdøde Jens Andersen Beldenaks Embedsinsignier. Det heder i Brevet: „Bischof Jens von Fühnen hat eine Köchin mit sich aus dem Reich geführt, die hat die Kronen, Bischofshut und anders mit sich genommen, welche zu Lübeck sesshaftig. Begehrt Königl. Würde sie dahin zu weisen, dasselbige ins Reich an K. W. zu schaffen". (Odense Onsd. efter Simonis & Judae (31. Octbr.) 1537; Inländ. Registr.) Det Smaalige ved Befalingen fremtræder end mere derved, at der tilføies i Registranten: „Relator Dominus Rex."

[2]) Mere herom i Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1860, S. 1—10, af Chr. Lange.

Han skal derpaa tilligemed Erkebispens Kantsler Gaute Taraldssøn (som herefter hyppigst benævntes Gaute Norweger) have begivet sig til Keiseren, rimeligvis paa sin Herres Vegne[1]). Efter Erkebispens Død laa det nærmest for ham at vende sig til Pfalzgreven og den nederlandske Regjering. Mellem den sidste og Christian den tredie vare vel Fiendtlighederne nu ophørte, men der var ikke sluttet nogen fast Fred, kun en Vaabenstilstand paa tre Aar, fra 3 Mai 1537 at regne, og det var sikkert nok, at Keiseren, hvis en god Leilighed tilbød sig, ikke vilde betænke sig paa at angribe Danmark. Endmere Lyst havde naturligvis Pfalzgreven, som Thronprætendent, til at forsøge Lykken. Havde man derfor end for Øieblikket liden Anvendelse for Christophers Tjeneste mod Danmark, kunde han jo foreløbig bruges mod Frankrige, med hvem Karl den femte just havde Krig (den tredie italienske), og for paakommende Tilfælde i Fremtiden kunde man af en Mand som han, nøie bekjendt med de nordiske Lande og fuld af Had til den danske Konge, love sig ganske særdeles Nytte. Da han derfor for det første gav sig til at søge Lykken som Fribytter, kunde han regne paa nederlandsk Connivents, og Pfalzgreven gav ham et formeligt Kaperbrev, dateret Neumark den 12 Februar 1538, hvori han gav ham Titel af „Marskalk in Norwegen“[2]).

Ogsaa med den urolige Hertug Albrecht af Meklenburg, en af Nordens Fredsforstyrrere under Grevefeiden, kom

---

[1]) Den bekjendte Thord Rod skriver den 29 Juli 1537 fra Hamars Bispegaard til sin Herre, Eske Bilde: „Der er kommen en af Erkebispens Karle af Holland og siger, at Christopher Throndssøn var fangen i Holland og er igjen løsladen, og er han og Gaute Kantsler upfaren til Keiseren.“ (Afskrift i Langebeks Diplomatarium i Geh.-Arch.)

[2]) Copi i Geh.-Arch. (Danske Kongers Hist.)

Christopher i Forbindelse. Albrecht havde under Beleiringen af Kjøbenhavn, som han havde forsvaret mod Christian den tredie, sat sig i større Bekostninger, end hans lille Fyrstendømme kunde taale. Han forlangte sit Udlæg godtgjort af Keiseren [1]), men han erholdt aldrig mere end et Tilbud om at blive det hellige romerske Riges Rigs-Arveforskjærer, og det uopgjorte Mellemværende kom til at fremkalde Skriveri og Tidspilde endog for den westphalske Freds Diplomater. Det var ikke frit for, at Albrecht nu tænkte paa at tiltvinge sig sine Penge ved Kaperier paa de nederlandske Stæder, men Keiseren og hans Statholderinde vidste meget godt, at man ligefuldt kunde regne paa hans Bistand, om der kom en god Anledning til at blande sig i Nordens Anliggender.

I Sommertiden 1538 finde vi Christopher Throndssøn i fuld Virksomhed som Pirat. Han skal have draget ud fra Veer i Zeeland med tre Skibe mod de Franske og have optaget hele ni Skibe fra disse. Senere havde han forsøgt sig under Norge, taget en Melskude o. s. v., og endelig gjorde hans Folk Landgang paa det dengang slesvigske Helgoland. Her bleve syv Mand af Banden fangne af de Indfødte, overleverede til Christian den tredie og undergivne pinligt Forhør. De skyldte under dette paa Dronning Maria. Kongen skrev da i September til Raadet i Hamburg for at bede om dettes Bistand til at formaa Statholderinden i Nederlandene, hvor Christopher nu igjen opholdt sig, til ikke at taale ham. Hamburgerne skreve ogsaa til Dronning Maria, og hun lovede, at Christopher, hvis han gjentog sine Røverier, ikke skulde blive taalt, men maa dog antages hemmelig at have beskyttet ham. Hun foregav Uvidenhed om den hele Affære,

---

[1]) Altmeyer, hist. des rélations, S. 410 fgg.

„kjendte Christopher kun af Navn“, havde givet ham Pas til Norge efter Erkebispens Død o. s. v.[1]).

Christophers Hovedkvarter flyttedes imidlertid snart længere imod Øst. Grevskabet Ostfrisland havde fra gammel Tid af, ligesiden Vitalie-Brødrenes Dage, været som et forjættet Land for Sørøvere. Ostfrisernes Hjem mellem Ems, Dollart og Weser havde indtil langt ned i det femtende Aarhundrede nydt en Slags halvrepublikansk Frihed under Høvdinger, som heller ikke selv havde forsmaaet at friste Lykken som Vikinger, og først for et Par Menneskealdre siden havde en af Landets fornemste Ætter, Familien Zirkzena, ved Hjælp af Hamburgerne, som ønskede en kraftigere Styrelse her, forat Sørøveriet kunde faa en Ende, hævet sig til en Art fyrstelig Stilling, der siden havde faaet keiserlig Bekræftelse. Men ogsaa de nye Grever ydede Urostiftere og Pirater Understøttelse, og saaledes blev den af dem, som regjerede paa vor Fortællings Tid, Enno den anden, en Patron for flere af de misfornøiede dansk-norske Landflygtige. Christopher Throndsøn tog her sit Tilhold. I Emden, Ostfrislands Hovedstad, fødte hans Hustru ved denne Tid en Søn, som efter Greven blev døbt Enno og i den følgende Tid blev den berygtede Enno Brandrøk. Ogsaa Otto Anderssen Ulfeldt[2]) og Otto Stigssøn (Pors?) søgte nu hid, begge gamle Til-

---

[1]) Betegnende er Altmeyers Oplysning, at Maria, da hendes Secretair i Conceptet til Svarskrivelsen til Hamburgerne havde bibeholdt Christian den tredies Udtryk om Christopher: „Ein gemeiner Seerauber“, med egen Haand har gjort Rettelse i Brevet og udstreget Ordet „gemeiner“. (Hist. des rélations etc., Pag. 425.) Dokumenterne ere nu trykte i Dipl. Norv. 7, S. 784—790. Sammenlign ogsaa Christian den tredies Historie ved Krag og Stephanius, 1, 192—93.

[2]) Om Otto Ulfeldt se Paludan Müllers interessante Meddelelser i hans „Fire Studier til Grevefeidens Historie“ i Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1853.

hængere af Christiern den anden og fordums Vaabenbrødre af Hr. Søren Norby samt begge ogsaa blandt dem, der ved Kjøbenhavns Overgivelse i 1536 foretrak Landflygtigheden for at blive Christian den tredies Undersaatter. Disse Mænd skaffede sig ogsaa Skibe og løb ud i Nordsøen fra Emden; Otto Stigssøns Maal var Norge. Den danske Konge henvendte sig derfor til Grev Enno og en anden ostfrisisk Høvding, Junker Baltasar af Esens, med alvorlige Forestillinger mod at taale hans Fiender i sine Lande, uvist med hvilket Resultat[1]).

Ogsaa til Østersøens Kyst synes Christopher Throndssøn i 1538 at have udstrakt sin Virksomhed. Den danske Regjering vidste i September, at han skulde have ladet sin Kone drage til Lybek, formodede derfor, at han selv vilde komme efter, og paalagde Raadet i denne Stad at holde Øie med ham. Og i November Maaned omtales, at Christopher og Otto Anderssøn Ulfeldt m. Fl. ved Meklenburgs Kyster vilde bygge Befæstninger og grunde en formelig Røverkule.

I det følgende Aar 1539 var imidlertid Christopher paany ude i Nordsøen, og nu gjaldt det fornemmelig hans Fødeland. Ved Pintsetider viste han sig ved Ryfylkes Kyst i Følge med Jens Ryan, (en af dem, der havde tjent under Kjøbenhavns Beleiring[2])) samt med Lange Herman[3]), en i

[1]) Udateret Brev af 1538 (Geh.-Arch. Inländ. Registr.)

[2]) „Jens Ryan, som løb bort med Peter van Høll for Kjøbenhavn", heder det i Thord Rods Indberetning. Om Skibet Peter van Höll, der i Septbr. 1525 var bestemt at sendes til Gulland, men af Besætningen bortførtes fra Kjøbenhavn, derpaa i Christiern II.s Navn drev Kaperi under den norske Kyst og endelig i Marts 1526 strandede ved Skotland, se bl. a. Dipl. Norv. 7, S. 646—47, 652, 660, 668.

[3]) Lange Herman angives af Behrmann (Skandin. Lit.-Selskabs Skr. XI, 270—71) at have været en uægte Broder eller Søn af Grev Christopher af Oldenborg; det første er rimeligst. En Gade i Husum „Lange-Harmens-Strasse" er maaske opkaldt efter ham.

sin Tid noksom bekjendt Partigjænger fra Grevefeidens Dage. De havde et stort „Stangskib“, besat med sexti Mand. Først gjæstedes Udsten Kloster, hvormed Thrond Ivarssøn var forlenet; han mistede alt, hvad han eiede. Derpaa gik det udover Stavangers forrige Bispegaard, nu Kongen tilhørende. Sørøverne mødte her Modstand og stak derfor Ild paa Bispegaarden, der dog ikke nedbrændte, og nu borttoge de uhindrede, hvad der fandtes af Levnetsmidler og Andet. Saasnart imidlertid Tidenden om disse grove Strandhug kom til Befalingsmanden paa Bergenhus, Thord Rods, Kundskab, satte han sig strax i Bevægelse for at standse Røverierne. Ganske vist har det ikke formindsket hans Iver, at Christopher Throndssøn var hans gamle Fiende, hvem han for tre Aar siden havde fanget, dengang Christopher forsøgte at overrumple Bergen. Men Tydskerne paa Bryggen, til hvem Thord Rod først henvendte sig om Bistand, svarede ham nei; „de hverken vilde eller kunde gjøre ham nogen Hjælp eller Trøst med Folk, Skib eller Skjøt.“ Han vendte sig da til det norske Borgerskab, der naturligvis ikke kunde undslaa sig, og et Kongen tilhørende Fartøi blev udrustet af Bergenserne. De traf Christopher og hans Folk nede ved Listerlandet. Her havde de netop bemægtiget sig en skotsk Kravel, dog saaledes, at de for et Syns Skyld havde tvunget Skipperen til at sælge dem Fartøiet, men paa Kredit![1])

---

[1]) Jacob den femte af Skotland, der klagede til Christian den tredie over, at hans Undersaatters Skib ikke strax tilbageleveredes dem af Bergenserne, skriver saaledes herom: *Guilielmus Forestar & Patricius Gardinar, cum in Norvegiam ad mercaturam navigarent in procursu vestri maris Woundfurdici, a quodam Christophoro Druntsen pirata una cum navi Calendis Junii sunt arrepti et aliquot dies detenti, quo tempore quædam religio illi piratæ incessit, qui, quod injuria potuerit, maluerit specie iniquioris juris occupare. Ostenso enim metu, quam minimo libuit pretio, eoque duntaxat promisso, coegit hos suam vendere navim, qui jam, superstitiosa numerationis spe pasci*

et skotske Mandskab var sat i Land paa Lister og overladt i sin Skjæbne. Nu lykkedes det Bergenserne at tage det skotske Skib, hvorpaa Jens Ryan havde taget Befalingen, og denne Røvernes Underanfører faldt da med fire og tyve Mand i deres Hænder, medens Christopher Throndssøn og Lange Herman undkom med det andet Skib. Christopher tilskrev kort efter Thord Rod et Brev [1]), hvori han meddelte ham Afskrift af sin Kaper-Bestalling fra Pfalzgrev Frederik og i Henhold dertil paastod, at hans fangne Staldbrødre skulde behandles som ærlige Krigsfanger [2]). Hertil toges dog naturligvis intet Hensyn, og Jens Ryan og hans Ulykkesbrødre ere efter al Sandsynlighed blevne hængte i Bergen. At saamange af Røverne maatte bøde for sine Bedrifter, vakte Glæde i Danmark, og Kongen modtog endog Lykønskning desangaaende fra sin dengang nærmestforbundne Allierede, Landgreve Philip af Hessen [3]).

Udpaa Høsten 1539 finde vi endnu Christopher omtalt som Pfalzgrevens Tjener. Det var paa den Tid, at Pfalzgrev Frederik, dengang endnu en yngre Fyrstesøn med smaa Indkomster, men store Udgifter og gift med en meget ødsel Prindsesse, Christiern den andens ældste Datter Dorothea,

---

præoptantes, quam vitæ subire discrimen, passi sunt convenire de pretio Antverpiae enumerando. Hac justitia piratica celebrata, ipsi Scoti in vestram Norvegicam præfecturam de List expositi sunt, ubi dum casum vimque præfecto illius oræ maritimæ commemorant, illius hac de re accepto testimonio, audiunt quarto-die post, eundem piratam fugatum. — — Edinburgi a. d. 10 Kal. Aug. 1539. (Epistolae Jacobi Quarti etc. Regum Scotorum ad Imperatores, Reges etc. Vol. 2, Edinb. 1724. 8., p. 1—3.).

1) Geh.-Arch. (D. K. Hist.)

2) Thord Rods Indberetning til Kongen af 16 Juni 1539, i Geh.-Arch. (D. K. Hist.)

3) „Gelangend die Erlegung der Seeräuber, welche, wie sie bekennet, von Pfalzgrafen Friedrichen zu Erledigung K. Christierns sollten abgefertigt sein, vernehmen wir gern, dass dieselbige ergriffen und ihre gebührliche Strafe empfangen haben.“ (Philip af Hessen til Christian III, Mittwoch nach Martini (12 Novbr.) 1539, i Geh.-Arch.).

flakkede om fra Hof til Hof og levede af Almisser. Keiseren, Dronning Eleonore af Frankrige, der i sin Ungdom havde været Pfalzgrevens Elskede, Henrik den ottende og flere gave ham hver nogle Tusinder, naar han besøgte dem [1]). I Slutningen af 1539 var han i England, og den nysnævnte Lange-Herman var en af hans Ledsagere. Christopher Throndssøn og Otto Anderssøn havde imens sin Station i Mecheln [2]). Her færdedes just ved den Tid ogsaa Udsendinger fra Gustav Vasa, som dengang ikke var ganske fremmed for Tanken om et Forbund med Burgunderne mod Danmark.

Dette er dog sidste Gang, det har lykkedes at finde Spor til nogen Forbindelse mellem Christopher og Pfalzgreven, og man erfarer nu en Tid intet om ham. Imidlertid blev Otto Stigssøn under sine Stemplinger mod Christian den tredie greben af dennes Svigerfader, Hertug Magnus af Sachsen-Lauenburg. Hertugen var en Tidlang i ikke ringe Forlegenhed med sin Fange, thi paa den ene Side vilde Kongen af Danmark have ham udleveret, og paa den anden ønskede flere tydske Fyrster at se ham fri. Enden blev da den, at Otto Stigssøn lovede, om han kom paa fri Fod, at tjene Christian den tredie som en tro Mand [3]). Han holdt ogsaa Ord og blev nu i mange Aar anvendt i forskjellige Tjenester og var flere Gange forlenet med mindre Len i Norge, indtil

---

[1]) Pfalzgrevens Nød og Prætendent-Kvide er fortræffelig skildret i hans Secretær Thom. Hubertus Leodius's Verk: *Annalium de vita & rebus gestis Illustrissimi Principis Friderici IIdi, Electoris Palatini, libri XIV, Francof. 1624.* Se ogsaa L. Haüssers Geschichte der Rheinischen Pfalz, 1, 580 fg.

[2]) Brev fra Befalingsmanden paa Akershus, Peder Hanssøn (Litle), til Christian den tredie, Oslo 27 Nov. 1539. Peder Hanssøn havde havt Speidere ude, der havde været i Nederlandene og nu vare hjemkomne, men deres Skib var forlist under Jylland.

[3]) Christian den tredies Historie ved Krag og Stephanius, 1, 206–207, samt forskjellige Breve i Ausl. Registr. i Geh.-Arch.

han under Syvaarskrigen kom i svensk Fangenskab og rimeligvis døde under dette. Det er høist sandsynligt, at Otto Stigssøns Tilbagevenden til Danmark har givet hans gamle Staldbroder Christopher Throndssøn baade Lyst til at følge Exemplet og Haab om at kunne erholde Naade. Vist er det, at han i 1542 søgte om at faa Tilgivelse og om at komme i Kongens Tjeneste, og at han opnaaede sit Ønske. Det var Kantsleren Johan Friis, som underrettede Kongen derom i følgende Ord: „Allernaadigste Herre, giver jeg Eders Kongelige Majestæt underdanigen tilkjende, at Christopher Otzen (o: Ottessøn Huitfeldt) kom til mig idag og gav mig tilkjende, at Christopher Throndssøn er begjærendes Eders Majestæts Leide og vil være Eders Tjener igjen. Kjære naadige Herre, saa tykkes mig ikke Uraad være, at han kom ind i Riget igjen, thi han ved al Leiligheden udi Norge. Dog maa Eders Majestæt først lade handle med Doctor Vincentii (Lunges) Slægt og Venner, thi ellers ville de begjære, at han skal staa dem tilrette“ [1]).

En tredie af de Landflygtige, som ligeledes, dog uvist naar, atter toges til Naade og befriedes fra sin Udlændighed, var Gaute Norweger. I 1539 var han sammen med Hans Bogbinder i Pfalzgrevens Tjeneste, og endnu i 1540 forekommer han som Pfalzgrevinde Dorotheas Budbringer til Kongen af Skotland [2]), men senere omtales han jevnlig som Artillerioffficer, Tøimester o. s. v. i Danmark, var ogsaa forlenet med Romsdalen i Norge og er rimeligvis død omtrent 1558. Hans Bogbinder, den bekjendte Ambrosius's Broder,

---

[1]) Johan Friis til Kongen, Dalum Kloster Onsdag næstefter Vor Frue Dag Annunciationis (29 Marts) 1542. (Geh.-Arch. D. K. Hist.)

[2]) Epist. regum Scotorum, 2, 100, hvor han kaldes Guanto Norvegus. Se forresten om ham Norske Rigs-Registranter, B. 1, paa flere Steder. Naar han der kaldes Gaute Simonssøn, er der en Misforstaaelse tilstede.

kom ogsaa omsider tilbage; men Otto Anderssen Ulfeldt, der ved sin Uddragen af Landet lod store faste Eiendomme i Stikken, døde i sin Landflygtighed i Lybek 1543.

III.

Disse hidtil landflygtige Eventyreres Udsoning med Kongen og deres Tilbagevenden til Hjemmet tør betragtes som en Sag af ikke saa ganske ringe Betydning. Det var et glædeligt Tegn, blandt flere, paa, at det nu mere og mere almindelig erkjendtes, at Christian den tredies Krone sad fast paa hans Hoved, og at Prætendentens Forhaabninger vare unyttige. Men der var desuden i den dansk-norske Stat paa ingen Maade saa stor Overflod paa duelige indfødte Krigsmænd, navnlig til Søtjenesten, at man jo havde fuld Anvendelse for disse benaadede Fredløse, især da de besad den uvurderlige Egenskab, i Aarevis at have færdedes netop i de Lande, hvorfra Danmark havde Noget at frygte, og altsaa kjendte Fiendens, det vil sige Nederlandenes, Stridskræfter og hele Forhold bedre end Andre. Netop i det Aar, da Christopher Throndssøn modtog Amnesti, havde Kongen mistet en anden djærv og uforfærdet Nordmand, Lensherren paa Lister, Kvinesdølen Stig Bagge, der under en Expedition ved de nederlandske Kyster opsnappedes og henrettedes af Burgunderne [1]), og allerede i det følgende Aar blev der Anvendelse for Christopher selv i de samme Farvande.

Vaabenstilstanden af 1537 mellem Danmark og Keiseren var udløben 1540, uden at det senere var lykkedes

---

[1]) Se om ham L. Daaes Norske Bygdesagn, S. 64—65. Kongen, der tog sig Stig Bagges Ulykke meget nær, ytrer om ham i Breve til sine Allierede: „Er ist uns um seiner getreuen vorgezeigten Dienste lieb und werth gewesen." (Ausl. Reg.)

Christian den tredie trods gjentagne Forsøg at opnaa enten en fast Fred eller en paa længere Tid fornyet Stilstand. Sammenhængen hermed var nemlig denne, at Carl den femte, ihvorvel hans mange vigtigere politiske Planer aldrig tillod ham at betragte de nordiske Spørgsmaal som nogen Sag af første Rang, dog kun nødig kunde bekvemme sig til formelig at anerkjende enten Christian den tredie eller Gustav Vasa som lovlige Konger; han vilde stedse holde sig Adgangen aaben til at gribe ind i Danmarks og Sveriges Anliggender, hvor en gunstig Leilighed maatte tilbyde sig, og var aldeles ikke blind for, hvilke store Fordele det kunde bringe ham, navnlig som Nederlandenes Behersker, om en af ham afhængig Konge kunde indsættes ved Øresund. Christian den tredie saa sig derfor nødsaget til at slaa et Slag for at faa en Ende paa denne i Længden uholdbare halve Krigstilstand, der bestandig krævede nye Rustninger og idelig tærede paa hans Kræfter. Siden 1541 var han i Forbund med Frants den første, og da denne i det følgende Aar atter kom i Krig med Keiseren, deltog virkelig en Del for dansk Regning hvervede Ryttere under Martin v. Rossems Anførsel i et Felttog i Nederlandene. Men af ganske anden Vigtighed blev Danmarks Foretagender tilsøs. Kongen gav nemlig om Vaaren 1542 efter en ny mislykket Fredscongres i Bremen Ordre til at lægge Embargo paa alle Skibe fra Keiserens Lande, som man kunde overkomme i Øresund. Hr. Anders Bilde, dengang Statholder i Kjøbenhavn, skulde, i Forening med Hr. Peder Skram, udføre dette Bud. De fik Paalæg om at handle med Snildhed, „saa at de ikke maatte tage tre eller fire Skibe og derved miste en hel Hob“; de skulde altsaa passe paa at tage et klækkeligt Antal paa engang. Kort efter Pintse fik Kongen, der opholdt sig i Jylland, Efterretning om, at tredive hol-

landske Skibe vare arresterede, men det erfares tillige, at Hollænderne dog iforveien havde faaet Nys om, hvad der forestod, saa at mange Skibe havde listet sig væk, tildels udentvivl gjennem Beltet, og mange ogsaa for Sikkerheds Skyld bleve liggende i de østersøiske Havne. Men alligevel var dette et alvorligt Stød for Hollænderne. Thi deres egentlige Kornkammer, de baltiske Lande, var dem afstængt og en af deres hele Handels Hovednerver overskaaren. Ikke uden Grund kunde derfor Hr. Anders Bilde skrive til sin Konge: „Det forhaabes mig, at Ilden skal brænde saa hedt hjemme til Keiseren, at han skal forglemme (at angribe) os her udi denne Landsende.“ Danmark havde grebet Sagen an paa den rette Maade, thi det var Herredømmet over Øresund, som i hine Dage gav det Kræfter og Anseelse, ja, i en stærkere Regjerings Hænder kunde have nærmet det dansk-norske Monarki til at være en Stormagt efter Datidens Forhold [1]).

I 1543 forsøgtes atter nye Underhandlinger, dennegang i den nederlandske Stad Campen i Overyssel, men Fredshaabet blev igjen skuffet. Christian den tredie forlangte Fred med alle Keiserens Riger og Lande, men den burgundiske Regjering gjorde de overmodigste Fordringer og vilde kun gaa ind paa en Separatfred med Nederlandene, hvorved altsaa disse vilde have opnaaet, hvad de tiltrængte, Østersøhandelens Fornyelse, men Danmark fremdeles være udsat for Anfald fra Syden [2]). Fra Nederlandene af gjordes ogsaa

---

[1]) Den nærmere Sammenhæng med Sundets Spærring i 1542 har endnu aldrig været udførlig fremstillet af nogen Historieskriver. Hvad jeg foreløbig her har meddelt derom, er derfor alene hentet fra Dokumenter i Geheime-Archivet. Man sammenligne ogsaa Johann Berckmanns Stralsundische Chronik, hg. v. Mohnike u. Zober, Stralsund 1833, S. 74.

[2]) Chr. d. tredies Brev til Gustav Vasa 20 Juni 1543 (Ausl. Regist.).

Angreb paa Norge, om hvis nærmere Beskaffenhed kan lidet kjendes. Dog ved man, at det var ved den Leilighed, at Claus Huitfeldt til Krumstrup, alle nu levende Huitfeldters Stamfader og en af de fire Brødre af denne Slægt, hvis Navne spille en saa stor Rolle i Norges Historie i det sextende Aarhundrede, faldt i Fiendens Vold. Han havde just paa kongelig Befaling bereist Norge for at borttage alt det Sølv og Guld fra Kirkerne, som han kunde faa fat paa; men alt dette kom nu, idetmindste foreløbig, i Burgundernes Vold, et haardt Stød for en Regjering, der siden Grevefeidens Dage var i yderste Pengeknibe [1]). Claus Huitfeldt kom dog allerede før Fredsslutningen paa fri Fod derved, at det lykkedes hans Broder Christopher, Lensherre paa Bergenhus, at fange Borgermesteren af Amsterdam, hvorpaa disse to Fanger bleve udvexlede.

Imidlertid udstedtes fra dansk Side et formeligt Krigsmanifest, og en Flaade blev udrustet for at angribe de nederlandske Kyster. Flaaden angives af Krag til 40 Seilere, og sandsynligvis har hele Danmarks Sømagt været mobilise-

---

[1]) Den engelske Udsending Nicholas Wotton skriver fra Brüssel den 12 Juli til sin Konge, Henrik den ottende: „*There er of late taken at Enchuysen yn Hollande fyve shippe, of whiche one is a Danishe shippe. There was founden yn theim muche money, menye broken chalices, paxes and crosses of sylver, greate plenty of beere and meale. There is a gentlemanne taken yn theim, brother to the capteyn of Berghes yn Norveye.*“ *(State Papers, published under the autority of her Majestys Commission, Vol. IX, London 1849. p. 443.)* Den katholske Regentinde i Nederlandene besvarede Christian den tredies Manifest, hvad angaar Klagen over Claus Huitfeldts og hans Kirkerovs Opbringelse, paa følgende spydige Maade: „*Profecto melior fuit nostra de te opinio, quam ut celocem illam, quam argenti nonnihil rerumque pretiosarum et aliarum continuisse commemoras, tuam fuisse, nisi ipse assereres, arbitrari potuissemus. Nam erat in ea nihil, quod non ex arcanis templorum erutum, prædonis et sacrilegi manubias, non quale regibus pendi solet tributum, præ se ferret.*“ (Dronning Maria til Christian den tredie, Löwen 16 Sept. 1543. Afskrift i Langebeks Dipl. i Geh.-Arch.)

ret. Til Anfører valgtes den bekjendte Ridder Hr. Magnus eller Mogens Gyldenstjerne, der i sin Ungdom havde gjestet Jerusalem, havde ført det danske Hovedbanner i Christiern den andens Krig mod Sten Sture, derefter forsvaret Akershus i 1531—1532 mod sin gamle Konge og nu indtog en fremragende Plads i det danske Rigsraad. Magnus Gyldenstjerne var imidlertid neppe Sømand, og Christopher Throndsøn blev derfor hans Lieutenant og den egentlige maritime Øverste. Man har endnu bevaret de Love, som Mandskabet paa dette Tog skulde lyde, Bestemmelser for de mulige Prisers Behandling, Byttets Deling o. s. v., hvorimellem flere Paragrafer ere interessante nok. De Bestemmelser, der gives for at hindre den veneriske Sygdoms Udbredelse blandt Matroserne, ere et af de første Spor, der kjendes til dette skrækkelige Ondes Forekomst i Norden.

Samtidige Ytringer, f. Ex. de engelske Residenters Indberetninger til sin Konge, vise, at Frygten for Flaaden ikke har været liden hos Fienden. Europas politiske Stilling var dengang saaledes, at Keiseren, der stod i Forbund med England, havde Krig med Frankrige; paa Frankriges Side stode igjen Danmark, Skotland og Hertugen af Cleve, der laa i Strid med Carl den femte om Hertugdømmet Geldern. Der var derfor idetmindste Tale om, at 21 skotske Skibe skulde forene sig med den danske Flaade[1]). Imidlertid kom Udrustningen ikke til at have nogen særdeles Virkning, thi Flaaden blev forlænge liggende for Modvind i en Havn ved Norges Kyst, høist sandsynlig i Flekkerø. Medens den laa her, kom en nederlandsk Eskadre op under Kysten og lagde sig i en Nabohavn, men joges snart paa Flugt af den overlegne danske

---

[1]) Se State Papers IX, p. 451, 504.

Styrke [1]). Først udpaa Høsten, sandsynligvis i August, kom Expeditionen til at afgaa til sin Bestemmelse. Den viste sig først ved Vestfrislands Kyst, siden ved Zeelands. Christopher Throndssøn, som var vel bekjendt paa disse Høider, gjorde det Forslag, at man skulde stikke Hul paa Digerne i de lave Marskegne og lade Fiendens frugtbare Land oversvømme af Havet. Men denne dristige Plan mødte Hindringer, Hollænderne synes at have gjort alvorlig Modstand, og de Danskes Foretagender hindredes fremdeles af Storm [2]). De maatte vende hjem uden at have udrettet Stort, dog gjorde de sex fiendtlige Skibe til Bytte [3]).

Den Speierske Fred gjorde i 1544 Ende paa Danmarks og Keiserens mangeaarige Tvistemaal, og Christopher Throndssøn erholdt nu af Kongen en sikker og hæderlig Stilling, idet der overdroges ham en kongelig Forlening, et tydeligt Bevis paa, at han ansaaes for at have vist sig Be-

[1]) Christian den tredie til Landgreven af Hessen, Bordesholm 8 Sept. 1543. (Ausl. Registr.)

[2]) *„Classis Danica, jam Oceanum hinc inde oberrans, versus Selandiam Belgicam cursum tenuit, consilio Christophori Trondsenii, qui Guldensternio legatus erat, ut perfosso aggere hibernus fluctus insulam inundaret ac agro oppidaque ea clade involveret. Sed, qua ingressus classi Danicæ in Selandiam quærebatur, repulsa est, ut inde, nullo edito memorabili facinore domum se recipere sit coacta." (Cragii Historia Christiani 3tii, Hafn. 1737, Fol. p. 257.)* Med hvad Hjemmel Fr. Hammerich (Danmark under Adelsvælden 1, 210, et Skrift, hvori Sporene af Digteren ere altfor hyppige) bruger det Udtryk om Christopher Throndssøn, at „han altfor gjerne vildè gjøre sig nyttig" — in medio relinquendum est. Dette Søtog omtales iøvrigt ogsaa i Hamburgische Chroniken in niederdeutscher Sprache, hg. v. Lappenberg, S. 19.

[3]) Oluf Rosenkrands skriver saaledes til sit Næstsødskendebarn Hr. Eske Bilde den 13 Sept. 1543: „Var mig udi Gaar tilskrevet, at vor naadige Herres Skibe skulde været udi Vestfrisland og der skaffet deres Villig og draget fremdeles i Zeeland, gjørendes der desligeste og fanget udi Søen sex af de Burgundiskes Skibe." (Klevenfeldts Samll. i Geh.-Arch.).

naadningen værdig, og at der allermindst havde været noget at klage paa ham under hans Deltagelse i Søkrigen 1543. Han forlenedes nemlig med Ebelholts Kloster i Sjæland paa de dengang sædvanlige Betingelser, at skulle underholde Abbeden og de Munke, som endnu vare tilbage. Senere fik han, formodentlig ved Siden af Ebelholt, ogsaa Eskildsø paa Sjæland, men 1560 ombyttedes denne Forlening af Frederik den anden med en anden, nemlig Tryggevælde. At Christopher i tidligere Dage, førend han forlod Norge med Erkebispen, har eiet noget Jordegods i Norge, er sandsynligt. Han skrives til Sem i Kvindhered, der muligvis har været hans Ættegaard. Dette Gods var da naturligvis i sin Tid blevet confiskeret tilligemed den øvrige Eiendom, som han maatte have efterladt[1]), men sandsynligvis har han, da han benaadedes, faaet dette tilbage. Men desforuden skjænkede Christian den tredie ham ved Gavebrev af 4 Marts 1556 for hans tro Tjeneste til arvelig Eiendom endel Kronen tilhørende Bondegaarde i Hardanger og Søndhordland, beboede af tretten Opsiddere og til en samlet Skyld af fem og tredive Løber Smør og en Tønde Salt. Med Gaven fulgte som Betingelse, at Christopher forpligtede sig til „i sin Livstid at bo i Danmark og ikke andensteds." Meningen hermed var dog kun den, at Kongen for bestandig vilde sikre sig Christopher Throndssøns Tjeneste. At udtolke Paalægget om at bo i Danmark som grundet i Kongens Frygt for, at han muligens i Norge vilde blive en farlig Mand eller endog Oprørsstifter, har ingen Sandsynlighed for sig. I saa Tilfælde vilde man overhoved ikke have kunnet betro ham de mange vigtige

---

¹) Allerede den 3 Juli 1537 skrive et Par af Eske Bildes Underordnede til sin Herre: „Om Christopher Throndssøns Gods ville vi strax forskrive til alle Fogderne at lade forfare derom." (Langeb. Dipl. i Geh.-Arch.)

Hverv, som allerede vare ham overdragne, og som han senere fik at udføre (deriblandt endog i Norge selv), og det maa derhos erindres, at ogsaa indfødte danske Mænd maatte indgaa lignende Forpligtelser [1]).

Aaret efter, at Christopher var bleven forlenet med Ebelholt, fremkaldte den urolige meklenburgske Hertug Albrecht den Smukkes Rænker og Rustninger paany Frygt og Ufred. Som Følge heraf lod Kongen en Flaade løbe ud i Østersøen, og for denne blev Christopher Throndssøn øverstbefalende Chef eller, som det hedte, Admiral [2]).

I 1551 sendtes han til Island. Her var Reformationen endnu ikke indført, skjønt saa mange Aar vare forløbne, siden den havde seiret i Danmark og Norge. Den bekjendte Biskop af Hole, Jon Aressøn, havde paa den afsidesliggende Ø gjort formelig Modstand mod den nye Tingenes Orden. Derfor udrustedes i 1551 en liden Flaade i to Afdelinger. Christopher Throndssøn tilligemed Axel Juel til Villestrup skulde gaa til Nordlandet, hvor man sandsynligvis har ventet størst Vanskeligheder, Otto Stigssøn skulde gaa til den sydlige Del af Øen. Ved deres Ankomst var dog allerede Biskop Jon henrettet af det danske Partis Hovedmænd, Dade Gudmundssøn og Christian Skriver. Der var derfor ei andet at gjøre for Christopher end at holde Thing med Nordlændingerne paa Oddeyre i Eyjafjord og modtage deres Troskabshylding paa Kongens og hans Søns Vegne samt at lægge Beslag paa Hole Kirkes Kostbarheder og bortføre dem

---

1) Om hans Forleninger og Gaver se fornemmelig Supplementet til Christian den tredies Historie ved Krag og Stephanius, S. 57, Berg om Landeværnet S. 314, Norske Rigs-Registranter 1, 194 og Aschehougs Statsforfatningen i Norge og Danmark, S. 408.

2) Se herom to Breve fra Christian den tredie til Eske Bilde, begge i Geh.-Arch. (D. K. Hist.)

til Danmark [1]). Erkebiskop Olaf Ingebrigtssøns Frænde og Tjener var altsaa bleven den danske Regjerings Redskab til at undertrykke Hierarchiets sidste Suk i den norske Kirke!

Om Christopher har taget nogen Del i de Søtog, som i 1554 og 1555 foretoges i Nordsøen for at standse de i hine Aar med usædvanlig Frækhed drevne Søreverier, er os ikke bekjendt. Derimod ved man, at han i 1559 var i megen Virksomhed. Under det korte Felttog i Ditmarsken var han øverste Befalingsmand for den lille Flaade af fire Skibe, som blokerede dette Landskabs Kyster for at afskjære det Tilførsel. Han fik den 7 Mai 1559 Ordre til at seile ned til Husum, „hvor han selv ved Leiligheden.“ [2]). Den vidste han unegtelig ogsaa fra den Tid af, da han for en og tyve Aar siden havde flakket om i de samme Farvande og gjort sin Landgang paa Helgoland som Sørøver. Senere ud paa Aaret finde vi ham som Herluf Trolles Medhjælper ved en Revision, som anstilledes over hele Flaaden og dens Tilstand [3]). Ved en følgende større Udrustning, hvis Øiemed og Tidspunkt vi ei nærmere kjende, men som af Hans Gram henføres til 1560 [4]), nævnes Christopher som Befalingsmand paa Skibet Mercurius og det hele Togs „Unter-Admiral“, medens Overbefalingen var given Birger Trolle paa Fortuna, hvor Otto Stigssøn var „Lieutenant.“

Udpaa Vaaren 1563, allerede førend Syvaarskrigen formelig var udbrudt, foranledigede det forlængst spændte For-

---

[1]) Den bedste Fremstilling af Katholicismens i høieste Grad interessante Slutningskamp paa Island læses nu i R. Keysers Den norske Kirkes Historie under Katholicismen, 2, S. 844—876, hvor også Kilderne ville findes citerede.

[2]) Frederik den anden til Hr. Magnus Gyldenstjerne, Koldinghus 7 Mai 1559. (Geh.-Arch., D. K. Hist.)

[3]) H. G. Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700, S. 52.

[4]) Udateret Optegnelse i Geh.-Arch. Maaske menes her den i Resens Fr. II.s Krønike S. 43 omtalte Expedition til Norges Kyster.

hold, at Flaader sendtes ud baade i Østersøen og Nordsøen. Det blev Christophers Hverv at blokere den lille for Sverige saa vigtige Landstrimmel, der stak ud mellem Baahuslen og Halland og udgjorde Sveriges eneste Søkyst ved Kattegattet. Længere ud paa Aaret ledsagede han Hr. Peder Skram paa det store dansk-lybske Søtog i Østersøen [1]).

I det følgende Aar 1564 falder Christopher Throndssøns sidste krigerske Foretagende, der mærkelig nok skulde føre ham tilbage til den Egn, hvor han havde levet sine Ungdomsaar i Erkebispens Tjeneste, og som han vistnok ikke havde gjenseet siden 1537. Svensken havde nemlig bemægtiget sig Jæmteland, Thrøndelagen, Nordlandene, Mørerne og Romsdalen og truede i sit Overmod med at angribe Bergen. De anførtes af et ægte Vandringstidens Barn, Claude Collart, en Vinhandlersøn fra Champagne, som først havde været Hertugen af Guises Tjener og siden var kommen til Sverige med mange andre Landsmænd [2]). Hidtil kun brugt som Kammerjunker, var Claudius Gallus, som man gjerne kaldte ham, af Erik den fjortende nu bleven gjort til Krigsøverste, og heldige Omstændigheder havde i Begyndelsen begunstiget ham; de Svenske glædede sig, i Danmark var der stor Ængstelse, og Thrøndelagens Erobring gjorde ikke lidet Indtryk ved den Fredscongres, som under Keiserens og flere tydske Magters Mægling samledes i Rostok. Derfor sendtes tre Adelsmænd,

[1]) H. G. Garde l. c., S. 55. Norske Rigs-Registranter, 1, 378.

[2]) „Ist ein Franzos aus Schampanien, sein Vater hatte mit Wein und andern gehandelt, die Stadt heisse Wessiro(?), ist erstlich bei einem Herzog von Geis gewest, darnach habe sein Herr (Erik XIV) einen Boten nach Frankreich gehabt und unter andern einen Frantzosch inbegeret, dazu sey er gefurdert worden.“ (Af Forhøret over Claudius Gallus, D. K. Hist. i Geh.-Arch. Dette vigtige Aktstykke var mig ubekjendt, da jeg i Hamiltons Tidskrift för Literatur, Økonomi och Politik 1867 gav en udførlig Fremstilling af Krigen nordenfjelds i 1564, hvilken iaar paany særskilt er udgivet.)

Herluf Skave, Christopher Throndssøn og Knut Stenssøn, op til Throndhjem med en Flaade. Men ved deres Ankomst var det svenske Herredømme allerede tilintetgjort lige saa hurtig, som det var erhvervet, og det faldt altsaa ikke i Christophers Lod at beleire Stenvigsholm, denne uheldige og kort efter ganske opgivne Fæstning, som han maaske i yngre Aar selv har været med at bygge.

Fra nu af høre vi ei mere om Christopher, og han maa ogsaa ganske kort efter sit Throndhjemstog være død. Allerede 26 Mai 1565 omtales nemlig hans Hustru, Fru Karen eller Karine, som hans Enke. Det heder, at hun har beklaget sig for Kongen over Armod og Fattigdom, og at hun Intet har eiet til sit og sine Børns Underhold, hvorfor hun søgte om at faa som Pension den inddragne Biskopsrente i Hardanger og en Gaard i indre Arne i Hans. Kongen indvilgede hendes Bøn med visse Forbehold [1]), men det synes dog lidet rimeligt, at Familiens Stilling virkelig kunde være saa slet, naar man erindrer de Forleninger og Gaver, som Christopher havde faaet.

Christopher Throndssøn maa ved sin Død have været en temmelig gammel Mand, men nærmere kjendes hans Alder ikke. Hans Liv havde været bevæget og eventyrligt, og dog jevnt og roligt i Sammenligning med den Søns, til hvis Historie vi nu gaa.

IV.

Under Christopher Throndssøns Udlændighed havde hans Hustru Karine i Emden født en Søn, der opkaldtes efter Faderens Beskytter, Grev Enno den anden af Ostfrisland, og

---

[1]) Norske Rigs-Registranter, 1, 457.

som maaske endog tør have talt Fyrsten selv blandt sine Faddere. Denne Søn, født omtrent 1538, blev, saavidt vides, Forældrenes eneste, medens de ifølge en gammel Stamtavle skulle have havt syv Døtre. Christopher selv synes aldrig at have betjent sig af sit Familienavn Rustung, Døttrene nævnes undertiden med Tilnavnet Tronds (ɔ: Throndssen), men Sønnen Enno optræder hyppigst under det besynderlige Tilnavn Brandrøk, hvis Foranledning er ubekjendt[1]).

De Oplysninger, som haves om hans Ungdomsliv, skyldes alle hans egne Meddelelser under et pinligt Forhør, som han maatte udholde i Tydskland, og hvis Akter senere sendtes til Sverige, hvor de endnu findes i Rigsarchivet paa Riddarholmen[2]).

Som Barn fulgte Enno sine Forældre til Danmark, da Faderen i 1542 blev tagen til Naade, og har da vistnok levet sine Drengeaar paa Ebelholt Kloster. Endnu før han blev voxen, kom han udenlands og gik først i Tjeneste hos Churfyrst Moritz af Sachsen. Han tjente denne i tre Aar som „ein Jung“, var, kun femten Aar gammel, med i Slaget „paa Lüneburger Hede“, det vil sige i den mærkelige Træfning ved Siewershausen den niende Juli 1553, hvor Moritz faldt i Kampen mod Urostifteren, Markgreve Albrecht Alcibiades af Brandenburg-Culmbach. Enno faldt her i Fangenskab, men kom paa fri Fod efter et Aars Forløb og drog nu til Ungarn, hvor han som Rytter kjæmpede i habsburgsk Sold mod Tyrkerne. Herfra kaldtes han igjen bort til en

---

¹) Den Gjetning, at Navnet skulde være en Forvandskning af Brandvig, en Gaard paa Huglerøen i Bergens Stift (hvilken Enno maaske aldrig har seet for sine Øine), der fremsættes af Berg (Om Landeværnet, S. 314) kan ikke tillægges nogen Vegt.

²) I *Acta historica* under Aaret 1571. (En stor Pakke „om danske Adelsmannen Enoch Brandrochs Bofstycken“ og „Allerhand Schreiben wegen des Diebs Enno Brandroch hinc inde ergangen.“)

nordligere Krigsskueplads, da Krigen mellem Philip den anden og Henrik den anden var udbrudt. I to og tyve Maaneder, altsaa i den længste Tid af hin Feide, tjente han Spanierne som Landsknegt i den bekjendte Høvding Georg v. Holles Regiment og var som saadan med i det navnkundige Slag ved St. Quentin 10 August 1557. Ditmarskerkrigen kaldte ham nærmere til Hjemmet; han gjorde ogsaa Tjeneste her under Wolf Schöneisen og overvar senere ud paa Aaret Frederik den andens Kroning i Kjøbenhavn. Han har da ved samme Leilighed havt Anledning til at gjense sin Fader, der endnu levede i Danmark, men reiste strax atter ud i Verden. Han tilbragte nu først et halvt Aar i England og drog saa til Skotland, hvor han som Rytter tog Tjeneste hos Greven af Murray. Syvaarskrigen kaldte ham dog igjen hjemover; han gjensaa nu sin gamle Herre, Georg v. Holle, som Anfører for leiede tydske Regimenter i dansk Sold og tjente atter under ham i to Aar mod Svensken, idet han, skjønt Søn af en Nordmand og en dansk Skibshøvedsmand, betragtedes som tydsk Landsknegt og ogsaa blev aftakket med de øvrige Tydskere, dengang Greven af Schwartzburg og Georg v. Holle toge Afsked af Frederik den andens Tjeneste.

Dette foregik omtrent samtidig med hans Fader Christopher Throndssøns Død. Aabenbart har der nu tilstødt Enno Noget, hvorved han har troet sig fornærmet eller forurettet, men hvis nærmere Sammenhæng nu neppe kan opklares. Det antydes af en Samtidig, at en Giftermaalsplan med en adelig dansk Jomfru, „Mads Stenssøns Datter", har slaaet ham feil[1]). Selv fortalte han siden under det omtalte Forhør, at han var kommen i Uenighed med en dansk Adelsmand, Gabriel Schinkel, om sine Ættegodser, at

[1]) Absalon Pederssøns Kapitelsbog, Norske Magasin, 1, 325.

denne Strid var en gammel Familiestrid, der havde varet i sexti Aar, at han var kommen i en Duel med Schinkel og i denne havde fældet ham o. s. v.[1]). De Beskyldninger, som han fremsatte mod Kong Frederik den anden for at have behandlet ham uretfærdigt, skulle senere blive nævnte. Men hvorledes hermed end forholder sig, begav han sig misfornøiet bort fra Danmark og opsøgte Erik den fjortende i Sverige, og denne Konge, der altid viste sig imødekommende mod fremmede Eventyrere, tog ham ogsaa i sin Tjeneste. Der er Grund til at tro, at han snart kom til at høre til den allerede nu halvt sindsforvirrede Konges nærmeste Omgivelser. Et Tegn derpaa er, at Eriks berygtede Yndling, Jöran Persson, denne Sveriges Sejan i det sextende Aarhundrede, kalder Enno sin Broder.

Hidtil havde Enno neppe endog seet det Land, hvor begge hans Forældre hørte hjemme, Norge. Han var født i Ostfrisland, var opvoxet i Danmark og havde siden henlevet sin meste Tid i Udlandet. Imidlertid er dog det mærkeligste Træk i hans Liv, hidtil ogsaa det eneste, man, skjønt

---

[1]) „Er wäre mit einem von Adel, Gabriel Schinkel, von wegen eines alten Hasses, so ungefärlich 60 Jahr gestanden, in Irrthum von wegen seiner elterlichen Erbgüter gerathen, und wie solch Irrthum nicht vertragen können werden, und gedachter Schinkel in einem Rumor derhalben durch ihn verblieben, hätte er sich in Schweden begeben." Her maa imidlertid paa en eller anden Maade være en Misforstaaelse tilstede. Med temmelig Sikkerhed tør nemlig siges, at hverken den nævnte Gabriel Schinkel (en Søn af Hans Schinkel, sandsynligvis fra Gjerskov i Fyn) eller nogen af hans Slægtninge have besiddet Jordegods i Norge, saa at Arvetvist mellem ham og Enno er lidet tænkelig; heller ikke stemmer dette med Absalon Pederssøns Beretning (N. Magasin, 1, 313), at Gabriel Schinkel skal have fundet sin Død ved den bekjendte Ulykke, som rammede den danske Flaade under Gotland 1566, da de fleste Skibe forliste og flere tusinde Mand druknede. (Tildels efter Meddelelse af H. J. Huitfeldt.)

rigtignok i en høist ufuldstændig Skikkelse, har vidst om ham, knyttet til hans Egenskab af norsk Adelsmand. Det er hans Forhold til det Angreb paa det søndenfjeldske Norge, som Erik den fjortende lod foretage i Begyndelsen af Aaret 1567.

Den af Syvaarskrigens svenske Fortællere, som stod dens Begivenheder nærmest, er Erik Jöransson Tegel. Han var selv en Søn af Erik den fjortendes onde Genius, Jöran Persson, og er sandsynligvis endog opkaldt efter denne Konge. Hans Fader led ved Eriks Fald sin fortjente Straf, og Stænderne besluttede, at ingen af Jörans Sønner nogensinde maatte beklæde kongeligt Embede. Ikkedestomindre fandt Erik Jöransson en kjærlig Beskytter i Hertug Carl af Södermanland, senere Kong Carl den niende. Denne lod ham studere udenlands og brugte ham i sin Tjeneste. Ogsaa Gustav Adolf viste Erik Naade; han steg til høie Værdigheder og fik i 1627 det Faderen i sin Tid forundte Adelskab fornyet, fra hvilken Tid af han førte Navnet Tegel. Paa Carl den niendes Befaling skrev han den Foliant om Gustav Vasa, der skulde være et Modskrift mod Arild Huitfeldts Christian den tredies Krønike og endnu er en Hovedkilde til hin Tids Historie. Senere forfattede han ogsaa en Fremstilling af Erik den fjortendes Regjering, der dog først flere Menneskealdre efter Forfatterens Død blev overgivet til Offentligheden [1]). At imidlertid dette sidste Emne maatte være Jöran Perssons Søn en vanskelig og kilden Opgave, er forstaaeligt. Derfor ytrer han ogsaa oprigtig i Tilegnelsen af Haandskriftet, der

[1]) Konung Erics den XIVdes Historia, som förtäljer dess märkvärdiga Handlingar, men i synnerhet de emot Sveriges då varande Fiender förda Krig. Sammanskrifven af framledne Ståthållaren och Cammar-Rådet Eric Jöransson Tegel til Hufdestad, Ericstad och Grundvik, men nu först af dess Handskrift utgifven af Anders Anton von Stiernman. Stockholm 1751.

i 1612 overleveredes Gustav Adolf, at han kun har fortalt „några af de märkvärdigaste K. Eriks handlingar, men dock icke alla för synnerliga orsakers skull, efter mitt uppsåt icke hafver varit att nu fullkomligen beskrifva hans hela lefverne, regimente och alla bedrifter."

Tegel har maaske selv fra sin Barndom af kunnet erindre Enno Brandrøk og i ethvert Tilfælde været vel underrettet om hans Færd. Hans Fortælling om ham er den, at Enno falskelig foregav for Erik den fjortende, at Adelen i Norge, især i Bergenhus Len, samt tillige en Del af Almuen i Norge var misfornøiet med den danske Styrelse, og at de havde bemyndiget ham til at klage sin Nød for den svenske Konge og tilbyde ham at gjøre Oprør, ifald han vilde antage sig deres Sag. De vilde da strax gribe de danske Befalingsmænd, Christiern Munk, Erik Rosenkrands, Herluf Skave og Mogens Svale, og sende dem fangne til Sverige samt ihjelslaa alle de „jutiske" Fogder rundt om i Landet.

En senere svensk Forfatter, Biskop Olof Celsius, har til Tegels Fortælling føiet Navnene paa endel af de norske Adelsmænd, som af Enno angaves at være misfornøiede og tilbøielige til Frafald fra Kong Frederik den anden ¹). Det viser sig, at disse Personer saagodtsom alle vare hans egne Slægtninge eller Besvogrede. De vare nemlig: Erik Orm til Vatne, gift med Ennos Søster Magdalena, Amund Lauridssøn (Dahl) til Sandvigen i Kvindhered, gift med en anden Søster Margrete, Jon Gautessøn (Smør) til Sveen i Findaas, en Svoger af Ennos nysnævnte Svoger Erik Orm, samt Broderen Thorbjørn Gautessøn, Jon Guttormssøn, forhen Superintendent, nu Kannik i Stavanger, ligeledes besvogret

¹) Konung Erik den fjortondes Historia, sammanskrifven efter gamla handlingar af O. Celsius, 2. Uppl. Lund 1795, S. 243—44.

med Erik Orm, hvortil endnu kommer tre mindre bekjendte Personer, blandt dem en Kannik i Bergen [1]).

Absalon Pederssøn omtaler ogsaa Enno i sin Dagbog, men kun en Gang og tilfældigt. Han beretter nemlig, at den 7 Marts 1567 kom til Bergenhus Slot „Johan Laurentssøn, født paa Seim, Christopher Throndssøns Søstersøn, som fulgte Henno, Christopher Throndssøns Søn, ind i Sverige." Rygtet sagde, fortæller Absalon videre, at Enno skulde have foregivet, at han var udsendt af Geistligheden og Adelen i Norge for at klage over „den Undertrykkelse, Elendighed og Armod, de skulde lide her i Riget af Voldsmænd." Kong Erik skulde da have givet Enno Breve til alle Fogderier i Bergens Stift og „prentede" Breve til Adelen sammesteds, hvori opfordredes til Frafald. Disse Breve lod nu Enno sit Sødskendebarn, Johan Laurentssøn, bringe til Vestlandet og leverede ham tillige private Skrivelser til „sine Maage, Slægtninger og Venner." Men alt dette havde ingensomhelst Virkning. Enno fik af Alle, „baade af indlændsk og udlændsk", kun høre ilde. Nogle af dem, til hvem han havde skrevet, gik til Slotsherren paa Bergenhus, Erik Rosenkrands, og aflagde Ed paa, at de vare uskyldige og ikke havde givet Enno nogen Grund til at tiltro dem et saadant Sindelag. Andre vilde endog skrive til Sverige og fortælle Erik den fjortende, at Enno havde løiet paa dem, og forlange ham straffet for hans Usandfærdigheder [2]). Johan Laurentssøn blev af Erik Rosenkrands dragen til Ansvar, fordi han havde ladet sig bruge som Brevdrager af Enno, og maatte „give 100 Daler for sin Hals" [3]).

---

[1]) Fortræffelige Oplysninger om disse Familieforhold ere meddelte af J. Chr. Berg i hans Skrift om Landeværnet, S. 313—322.

[2]) Norske Magasin, 1, 325—326.

[3]) Norske Magasin 2, 53—54. Johan Laurentssøn angives sammesteds

Om Johan Laurentssøn heder det i det Lensregnskab, hvor hans Løsesum er beregnet Kronen til Indtægt, at han „drog udi Sverige med Enno Throndssøn.“ Disse Ord i Forbindelse med Absalons Udtryk, at Johan (fra Norge) „fulgte Enno ind i Sverige“, synes at tyde paa, at Enno selv maa have gjort et Besøg i det vestenfjeldske Norge og gjort sine derværende Frænders personlige Bekjendtskab, forinden han skildrede den svenske Konge Stemningen i hine Egne som saa særdeles misfornøiet og oprørssvanger. Det har da, som anført, været den eneste Gang, Enno har seet det Land, hvis selvbeskikkede Talsmand han anmassêde sig at være. Høist sandsynligt har det været i Anledning af den efter Faderens Død faldne Arv, at han har søgt derhen; kun maa man forundre sig over, at han har vovet midt under Krigen at drage til Norge, efter allerede at være gaaet i svensk Tjeneste. Men der er ogsaa en Mulighed for, at Enno først i Vinteren 1566—67 var kommet i Forhold til Kong Erik, og han kunde da have tilbragt Mellemtiden mellem sin Udtræden af dansk og sin Indtræden i svensk Tjeneste i Norge. Dette vinder i Rimelighed, naar man ser, at han aflagde Troskabsed til Kong Erik samtidig med, at han udstedte Manifestet til Nordmændene. Naar vi alligevel ovenfor have forudsat, at han søgte til Sverige umiddelbart efter, at han var aftakket som tydsk Landsknegt under Georg v. Holle, da have vi fulgt hans egen nogle Aar senere afgivne Forklaring. Denne have vi ikke villet sætte ud af Betragtning, da Enno paa den Tid, han udtalte sig saaledes, ikke har kunnet have nogen Interesse af i dette Punkt at afvige fra Sandheden.

I det svenske Rigsarchiv findes endnu Concepterne saavel til Ennos Forpligtelsesbrev til Erik den fjortende, som

---

at have boet paa Vallø i Søndhordland (formodentlig Valen Gaard i Fjælber).

til hans Skrivelse til den norske Adel. Begge Aktstykker ere udaterede, men af en senere Haand er tilføjet, at de hidrøre fra Januar 1567. Disse Breve udgjøre vistnok kun en eneste stor Løgn, men de fortjene at kjendes ogsaa som et Bidrag til Erik den fjortendes Historie og skulle derfor meddeles i Uddrag.

Det første Brev begynder saaledes: „Jeg Enno Brandrøk gjør herved vitterligt og kunnigt for mig og mine Efterkommere og Arvinger, enten de ere ilive eller efter mig komme kunne, og bekjender aabenbarlig for allom, saavel de, som ere udi høgre, som og udi nedrigere Stand, at, efter det Kong Frederik den anden af Danmark haver min salige framlidne Fader Christopher Throndssøn, hans Slægt og Barn, mig og andre, aldeles uden vor Fortjeneste imod Lov, Ret og Retvise staaet efter vor Velfærd, Liv og Leverne, Ære og Redelighed, saa og med Vold og Vælde og Oplag ifraahændt vore Gods og Gaarde[1]) for ingen anden Aarsags Skyld, uden derfore, at vi af norske Slægt og Herkomst komne ere, og den Uforrette os ikke aleneste gjort, uden og med sit Raad, Danmarks Adel, tragte derhen, huru de alle dem, som udi Norrige fødte ere, uden al Skyld og Brot, plat umbringe kunne, haver jeg, saasom den af norsk Blod og Herkomst kommen er og bekjender mig pligtig være at vide mit kjære Fædrelands Gavn og Bedste, ikke kunnet

[1]) Heri kan neppe være et sandt Ord. Thi nogen saadan Handling af Kongen kunde formentlig ikke være skeet uden gjennem Kongebreve, hvilke da maatte have været bevarede i Registranterne. Som vi have seet, havde Christopher Throndssøn lige til sin Død været brugt i Frederik den andens Tjeneste og havde faaet en stor Donation af Christian den tredie, ligesom Enken efter hans Død fik Pension og Jordegods som Forsørgelse.

længer saadan Overvold og Oforrette lide, uden med naagre ærlige gode Mænd af den norske Adels, saa og en Part af den menige Mands i Norrige Bevilling, Raad og frivillige Samtykke er vorden foraarsaget mig paa de gode Mænds, saavelsom paa mine egne Vegne til den høibaarne Fyrste og Herre, Hr. Erik den fjortende, Sveriges o. s. v. Konge, min allernaadigste Herre og Konge, begive og paa alle Norriges Riges Indbyggeres Vegne underdanigst høibaarne Kongl. Majestæt til Sverige besøge om naadig og gunstig Hjælp fra de Danskes store Tyranni, Overvold og Oforrette. Saa betakker jeg høibem. K. M. til Sverige, som os norske Indbyggere efter vor underdanigste Begjæren haver gunsteligen og naadigen antaget med saadan Besked og Vilkaar, som K. Maj.s Brev udviser og formelder."

Efter dernæst at have aflagt sin Troskabsed til Erik som „Sveriges og Norriges Konge" og opsagt sin Ed til Frederik den anden fortsætter Enno: „Jeg lover og forpligter mig herved, at jeg vil med mine Skrivelser, Brev og Segl og gjennem de Middel, høibem. K. M. til Sverige mig befaler eller befale lader, udrette, at alle Norriges Riges Indbyggere, ædle og uædle, synderligen de, som af norsk Slægt, Blod og Herkomst ere, skulle sig begive under K. Maj. til Sverige og opsige og renuntiere den Ed, de K. M. af Danmark lovet, svoret og tilsagt haver, og skulle de tilsige, love og sværge Kongl. Maj. til Sverige Troskab og Mandskab. De skulle og stille Gisler for sig baade af Adelen og den menige Mand, saa at de skulle være høibem. K. M. hulde, trogne og retfærdige, og naar denne Feide imellem K. M. til Sverige og Kong Frederik af Danmark vorder forenet og alle Norriges Riges Indbyggere høibem. K. M. til Sverige noksom Forsikring gjort haver, skulle de, som Gisler ere, vorde igjen, hver til de-

res, naadigst forløvede. Og paa det at høibaarne Majestæt til Sverige maatte fornemme, at det med desto større Trohed af mig og de andre, som med mig i den Handel bevilliget haver, skal foretages, vil jeg saa med mine Skrivelser bestille og forskaffe, at de i Norrige, som med mig ere forente om denne Handel, skulle strax antaste dem, som af Kongen af Danmark have Slot, Fæster og Landsorter i Befaling, og dem, enten levende eller døde, forskaffe til K. M. af Sverige. De Jutefogder og Befalingsmænd, der ere, skulle og strax ihjelslaaes og om Halsen, Liv og Leverne bringes. Sammeledes skulle de sig til det Yderste vindlægge, det K. M. til Sverige skulle alle Slot, Stæder og Fæster, som i Norrige ere, overantvordes. De Norske skulle og forfordre K. M. til Sveriges Krigsfolk til det bedste. Og efter det, at H. K. M. haver naadigst efterladet, at jeg min egen Tjener maa med disse Hverv og Skrivelser affærdige ind i Norrige, derfor lover jeg og paa min egen Tro, Adelsmands Ære, Redelighed og Sanding, at han ikke Noget der skal stemple, gjøre eller foretage med Ord eller Gjerninger, hemmeligen eller aabenbare, som H. K. M. til Sverige kan udi nogen Maade være til Skade. Ikke heller skal han de Lägenheter, han her i Riget haver fornummet eller herefter fornemmendes vorder, nogen dem, som høibem. K. M.s Fiender ere, aabenbare og tilkjendegive. — — Det Anslag skal og næst Guds Hjælp vorde saa udvirket af mig og af mine Medconsorter bestelt, som der forbemeldt staar, inden den . . .[1]) Dag nu næstkommendes. — — Det alt lover jeg paa Gud Almægtigste hans hellige Ord og Evangelium."

Ennos Brev til den norske Adel begynder saaledes: „Min venlig Hilsen, nu og stedse tilforn. Kjære N. N. Jeg

---

[1]) Aabent Rum i Conceptet i det Sv. Rigsarchiv.

kan Eder venligen ikke forholde, at jeg er hid til Sverige kommen og naadigst af den stormægtigste Kong Erik o. s. v. er stedt til Audients, og haver jeg H. K. M. ydmygeligst berettet om den Handel, som vi os imellem havt og besluttet haver.“ Derpaa omtales, at „H. K. M. udi det første haver havt et Betænkende udi samme Handel, synderlig efter at jeg intet skriftligt Bevis havde fra Eder“, men dog snart samtykket i Ennos Forslag. Den norske Adel, heder det videre, kan ikke være sikker paa Liv og Eiendom under Frederik den andens Regimente, da han helst vil ganske udrydde den. Derfor er der intet andet at gjøre end at tage de danske Befalingsmænd og Fogder ved Halsen og overhoved dræbe „saamange Juter, man udi Norrige kan overkomme.“ Kong Erik er derimod tilsinds at holde Nordmændene ved St. Olafs Lov. Han vil gjengive Enhver, hvad Kongen af Danmark har frataget ham, og de, „som sig noget synderligen og troligen udi denne Handel sig bruge og befinde lade“, kunne vente arvelige Forleninger og kongelige Belønninger og ville blive „antagne og brugte i H. M.s Raad.“ Endelig skriver Enno: „Dette vort Foretagende er christeligt og ærligt, og os bør at hjælpe vort Fædreland ud af den Elendighed, Tyranni og Betryk, som de Norske haver overgaaet ved Jutens Regiment over os, og vi kunde aldrig bedre Lägenhet faa dertil, end nu er for Haanden.“

Erik den fjortende havde hidtil, naar undtages Baahus Fæstnings gjentagne haarde Beleiringer, kun ladet gjøre ubetydelige Streiftog mod det søndenfjeldske Norge. Nu bragte Ennos Opdigtelser den charakterløse Konge, hvis Forstand allerede dengang var rystet, til at tage ham paa Ordet og sende talrige Hære ind over Grændsen for at indtage det Land, der angaves blot at vente paa de Svenske som Befriere.

Det var i denne Feide, at Hamars Bispegaard ødelagdes, Sarpsborg og Oslo brændtes og Akershus beleiredes [1]. Alt til ingen Nytte for Sverige. At Enno selv har fulgt med Hæren, fortælles ingensteds, og det er ikke sandsynligt. Men hvad man med Vished ved, er, at ikke en eneste norsk Adelsmand under dette Felttog gik over til Fienden [2]. I Mai 1567 opsnappede de Danske et udateret Brev til Enno fra Jøran Persson, der viser, at Bedrageren endnu dengang anmassede sig Rollen af Nordmændenes Talsmand. Det lyder saaledes: „Kjære Broder Enno, efter saasom I, senest jag var hos, berettede, at I oppaa de Norskes Vegne ville af K. M. varde forsikret udi den Maade, at H. K. M. ikke vilde gjøre Fred med Kongen af Danmark og uteslute Norge, utan at H. K. M. til Sverige vil Norge lige med Sverige udi Freden annamme og indtage og dennem fri for Juter og alle andre, — den Fortrøstning maa min kjære Broder vel gjøre de Norske og lade dem (vide) mundtlig med denne min Broders Tjener, der did skal affærdiges, at K. M. vil dem ingeledes forlade. Dette haver jeg min kjære Broder villet tilkjendegive og beder ganske venlig, at min kjære Broder mig til det bedste haver entskyldiget, at jeg selv ikke nu kunde komme til min kjære Broder. Jøran Pedersen [3].“

Hvad vi have hørt om Enno, fremfor Alt dog hans Breves Tone og Indhold, er et mærkeligt Vidnesbyrd om, at

---

[1]) Herom adskillige nye Oplysninger i mit Skrift, Det gamle Christiania, S. 7—14.

[2]) Celsius (Erik XIV Hist. 2 Uppl. S. 246) omtaler, at en „norsk Adelsmand“ Lage Urne, som blev fangen ved Hamarshus, gik over i svensk Tjeneste, men allerede Navnet viser noksom, at denne Mand, om Fortællingen ellers er rigtig, har været en Dansk.

[3]) Findes i Geh.-Arch. blandt „Svenske Samlinger“ med Paaskrift „Jørgen Pedersens i Sverige Brev og egen Haand til Enno Trundsen, hvilket Erik Rosenkrands overantvordet Frederiksborg den 14 Mai 1567.“

allerede i det sextende Aarhundrede et forulykket Menneske i sin Fortvivlelse har ifført sig Patriotens Maske, ja endog efter Tidens Leilighed ikke ilde har vidst at haandtere den politiske Pathos's hule Talemaader. Kort og godt har Tegel betegnet sin Faders „Broder“ Enno som „en Hufvudljugare och en Skelm.“ Hans senere Skjebne har denne gamle Historieskriver fortiet, men man kan dog se, at han godt har kjendt den, da han ogsaa kalder ham en Tyv. Det staar nemlig tilbage for os at fortælle om Ennos Udgang af Livet som Stratenrøver, en saa ironisk Kommentar til hans hyklede Fædrelandskjærlighed, at ikke en Digters Phantasi havde kunnet opfinde den ynkeligere.

I Erik den fjortendes sidste Dage faldt Enno ifølge sin egen Forklaring i Kongens Unaade, ikke, som man skulde tro, formedelst de falske Løfter om Nordmændenes Frafald, men fordi han var bleven seet i Samtale med Hertug Carl af Sødermanland. Han sad fast et Aar, men kom efter Thronrevolutionen paa fri Fod og skal nu endog have været brugt som Høvedsmand over en Fennike Landsknegte. I Aaret 1569 fik han imidlertid af Hertug Carl, som laa i Leir i Smaaland, et Pas for at gjøre en Reise i dennes Ærinde. Han begav sig nu til Gripsholm, hvor Hertugen havde sine Klenodier og Skatte bevarede. Som Hofbetjent[1]) blev han modtaget uden Mistænksomhed, og han fandt nu Anledning til at begaa et storartet Tyveri, idet han med megen Behændighed banede sig Adgang til de laasede Hvælvinger. Man har endnu Fortegnelsen over de stjaalne Sager, det var hele Kister med Guldkjeder, Ringe og Ædelstene. Med dette kostbare Bytte skyndte han sig, idet han gjorde Brug af sit Pas, over Havet til

---

[1]) „Cammer-Diener.“

Danzig. Den flotte Brug, han her gjorde af sine Værdisager, vakte vel strax Opmærksomhed og Mistro, men det lykkedes ham ikke destomindre at bane sig Indgang hos Byens Patriciat og at blive gift med en Kjøbmandsdatter. Efter Bryllupet ilede han videre med sin Brud og reiste gjennem Tydskland ind i Frankrige med fire smukke Heste for sin Vogn. Imidlertid kom Hertug Carl til Gripsholm og vilde holde en Banket med sine Venner; han skulde bruge sin Stads, og den var borte. Mistanken faldt strax paa Enno, og tvende Adelsmænd, Querin von der Olsnitz og Gisel Nilssøn, sendtes afsted for at komme ham paa Spor. I Danzig erfarede de vel hans Bedrifter, men søgte ham forgjeves paa flere Steder, f. Ex. i Pfalz og Lothringen. Heldigere vare dog to nye Udsendinge, Andreas Lorch og Sven Elofssøn, der virkelig traf ham i Antwerpen og fik Stadens høieste Øvrighed, en „Markgreve", til at lade ham arrestere. Ogsaa hans Kone stevnedes af Markgreven for Retten, men negtede længe at møde og indfandt sig først efter Trudsler om, at hun skulde blive hentet af Bøddelens Knegt; da kom hun, pyntet med Silkeklæder og gyldne Kjæder og Armbaand, men vægrede sig ved at lade sin Pynt undersøge og skjød Armbaandene op under Ærmerne paa sin Kjole. De to Udsendinge forstode imidlertid snart, at Enno havde vidst at skjule det Meste af det stjaalne Gods, og mærkede, at han levede lystig i Fængslet og drak Malvasiervin med sine Vogtere, især med den saakaldte „Steinmeister." Svenskerne frygtede derfór med Grund for, at han skulde løbe sin Vei, men lode sig dog berolige ved Markgrevens gode Løfter om, at han skulde blive vel passet, og begave sig da til Hoffet i Brüssel, hvor de (sandsynligvis altsaa hos Hertugen af Alba) udvirkede Tilladelse til at lade Enno pinlig forhøre. Dagen efter deres Tilbagekomst til Antwerpen skulde Forhøret gaa

for sig, men da Morgenen kom, var Fangen rømt, og hans „Steinmeister“ havde gjort ham Selskab. Før sin Flugt havde Enno sørget for at faa sin Kone og Tjener afsted og selv i nogle Dage spillet syg og sengeliggende. „Steinmeisteren“ kom igjen, men til de Svenskes Ærgrelse gjorde Markgreven Intet for at forhøre ham om den Rømte.

Fra Antwerpen drog Enno sydpaa og begik et Mord i Hertugdømmet Jülich. Han blev greben, men rømte paany. Med en Skydsmand („Fuhrmann“), der nu ledsagede ham, aftalte han derpaa et nyt Rovmord. En rig Danziger-Kjøbmand var paa Hjemreise fra Antwerpen med sin Kone, som hørte hjemme der, og førte med sig Penge, Guld, Sølv og Klæder i Mængde. Enno og hans Skydsmand dræbte de uskyldige Mennesker paa den keiserlige Landevei, sex Mile fra Køln, men da Rovet skulde deles, skød Enno lumskelig sin Medskyldige bagfra for at beholde det Hele alene og begrov derpaa sine Ofre i en Sandgrøft. Denne rædsomme Gjerning var dog ikke foregaaet uden et Vidne, thi en forskrækket Hyrde havde fra sit Skjulested iagttaget det og skyndte sig strax afsted efter Folk, der grebe Enno. Nu kom han paa den stærke Fæstning Angermunde i det Jülichske og maatte efter mange Udflugter og Benegtelser under et pinligt Forhør tilstaa Sandheden; de Myrdedes Familie havde indfundet sig fra Antwerpen og kjendte Enno igjen fra hans Ophold der. Han blev da i Aaret 1571 henrettet og lagt paa Steile, omtrent tre og tredive Aar gammel. Alt, hvad Hertug Carl fik tilbage, var Akterne fra det pinlige Forhør, hvilke, som allerede før antydet, have været Kilden til denne Criminalhistorie.

V.

Kong Jacob den femtes Enke, Maria af Guise eller Lothringen, der i nogle Aar styrede Skotland under sin Datters, Maria Stuarts, Mindreaarighed og Fraværelse i Frankrige, havde længe befundet sig i en vanskelig Stilling i det af Religionsstridigheder, borgerlige Uroligheder og engelske Intriger og Angreb sønderrevne Land. Hun besluttede derfor i Aaret 1560, kort før sin Død, at sende en af dem blandt Rigets Stormænd, paa hvis Troskab hun mente at kunne stole, over til Frankrige for at anmode Datteren og Svigersønnen, Kong Frants II, om hurtigt at sende Hjælpetropper over Havet. Hendes Valg faldt paa James Hepburn, Jarl af Bothwell, en ung Mand paa nogle og tyve Aar, der dog allerede i længere Tid som Arv efter sin Fader havde indehavt en Storadmirals Stilling og flere andre vigtige Poster i Riget.

Bothwell besøgte paa denne sin første Udenlandsreise ikke alene Frankrige, men ogsaa andre Lande og kom i Juli Maaned ogsaa til Danmark [1]). Hans høie Stilling skaffede ham en udmærket Modtagelse hos Kong Frederik den anden, og da han igjen forlod Landet for at drage til Tydskland, viste saavel Kongen som hans nære Frænder, Hertugerne i Slesvig og Holsten, Skotlands Storadmiral den Ære at ledsage ham gjennem Jylland og Hertugdømmerne [2]).

Men Bothwell havde under sit Ophold i Danmark ikke indskrænket sig til diplomatiske Forhandlinger og til Omgang

---

[1]) At man i England paa denne Tid virkelig frygtede for, at Danmark skulde blande sig i de skotske Anliggender, kan sees i *State Papers, Foreign Series*, 1560—61, S. 132.

[2]) P. H. Resen, Frederik den andens Krønike, Kbh. 1680, S. 42. Jvfr. Joh. Grundtvigs skarpsindige Bemærkning i Danske Saml. IV., S. 12.

med fyrstelige Personer alene, men ogsaa fundet Tid til idetmindste et af de galante Eventyr, hvorpaa hans Liv var saa rigt[1]. Som vi vide, levede endnu Christopher Throndssøn som en heitstaaende Søkriger og var, skjønt norsk Godseier, forpligtet til at bo i Danmark og ikke andensteds. Om han med sin Familie levede paa sin Forlening (han ombyttede just i 1560 Ebelholt med Tryggevelde Len) eller maaske snarere i Kjøbenhavn, er ubekjendt, men i ethvert Fald kom Bothwell i Berørelse med ham og hans Hus. Christopher havde syv Døtre, og Bothwell forelskede sig i den ene af dem, den unge Anna. Han lovede hende og hendes Forældre „med Haand, Mund og Breve" at ville ægte hende og førte hende derpaa med sig ud af „hendes Fædreneland og Gaard."[2])

---

[1]) Vil man nemlig tro Bothwells saakaldte Testamente, en Tilstaaelse, hvilken han før sin Død som dansk Statsfange skal have afgivet for Biskopen i Skaane og fire danske Adelsmænd, (aftrykt paa flere Steder, sidst hos L. Wiesener, *Marie Stuart et le comte de Bothwell*. Paris 1863. S. 529—530), da har Bothwell i Danmark *débauché deux filles d'un grand seigneur de Danemarque*. Men „Testamentets" Ægthed er stærkt omtvistet.

[2]) For første Gang er her Bothwells og Annas første Sammenstød henført til et bestemt Sted og Tidspunkt. Men herfor taler hendes egen Forklaring (Norske Magasin, 1, S. 332), hvorefter tydelig deres Forbindelse maa være indledet med Faderens Vidende og i Forældrenes Hjem. Da nu Christopher siden 1542 stedse boede i Danmark, og Bothwell ikke vides som fri Mand at have været mere end denne ene Gang i dette Land, maa Sammenhængen være som af os antaget. At Anna paa denne Maade kommer til at kalde Danmark sit „Fædreneland", er heller ingen Indvending, thi hun var dog uden al Tvivl født der, om end af norske Forældre. P. A. Munch (Norsk Maanedsskrift, 3, S. 438) og F. Schiern (Dansk hist. Tidsskrift, 3. Række, 2, S. 441) have antaget, at Bothwell skulde have truffet hende paa Hetlandsøerne, men denne Gjetning staar i aabenbar Modsigelse med Kilderne. T. A. Beckers Fortælling (Folkekalender for Danmark 1854, S. 47), hvorefter Bothwell skulde have hentet hende i Norge, er kun løst Snak.

Paa hvilken Maade Bothwell overtalte Christopher Throndssøn og hans Hustru til at overlade ham sin Datter som det synes uden foregaaende Vielse og kun mod (rigtignok skriftlige) Ægteskabsløfter, faar staa derhen. Men han viste sig snart som en troløs Elsker. Først forødte han de Midler, som Christopher Throndssøn havde givet sin Datter med til Udstyr [1]), og dernæst reiste han fra hende i Nederlandene[2]), overladende hende til hendes egen Skjebne. Paa en eller anden Maade har da den svegne og udplyndrede Kvinde fundet Leilighed til at vende hjem til Forældrene.

Vi komme nu til det Punkt af Annas Historie, som efter vor Formening er det dunkleste, nemlig til hendes Ophold i Skotland. At hun har været der, er sikkert nok. Man har nemlig et Pas for hende til Norge fra Maria Stuart[3]), hvori hun ikke alene anbefales til alle dem af Dronningens Undersaatter, med hvem hun paa sin forestaaende Overreise til Norge maatte komme i Berørelse, men hvoraf det tillige fremgaar, at hun maa have staaet i et, som det synes temmelig nært, Bekjendtskabsforhold til Maria selv. Der tales nemlig

---

[1]) Se Forhøret over Bothwell i Bergen 1567, aftrykt mellem Tillæggene til M. C. Bergenhammers Maria Stuarts Historie, Kbh. 1822, S. 317, hvor det heder, at Anna havde „sinne Klæder, Clennodier och anndet hindis Thiingist i fremede Lander mett hans Folck fortherid och wdsatt epther forskr. Herris aff Botuil egenn Befaling.“

[2]) At Nederlandene var det Sted, hvor Anna blev forladt af Bothwell, har hidtil været ubekjendt, men fremgaar af Frederik den andens Brev til Churfyrst August af Sachsen af 22 Juni 1568 (Ausländ. Registr.), hvori det heder: „Ein schottischer Graf, Borthuil geheissen, welcher in unser Behaftung gerathen, hat vor etzlich Jahren unsers Herrn Vaters Admirals, Christopher Trundheim. Töchter einer die Ehe zugesagt und mit ihme hinweg geführt, aber in Niederland sitzen lassen.“

[3]) Meddelt af Dr. Oluf Nielsen i Danske Samlinger, 1, S. 397–398, efter en samtidig Afskrift i Geheime-Archivet.

om Annas Troskab og Lydighed mod Dronningen og om dennes Sindelag imod hende[1]), og man maa derfor antage, at hun har været paa en eller anden Maade i Marias Tjeneste eller har opholdt sig ved hendes Hof. Men i Passet er for det første ikke angivet, hvor det er udstedt, og for det andet er det dateret Maria Stuarts et og tredivte Regjeringsaar. Det er bekjendt, at Maria blev Skotlands Dronning otte Dage efter sin Fødsel (December 1542), og at hun blev afsat i Aaret 1567; sit et og tredivte Regjeringsaar har hun altsaa aldrig oplevet. Den danske Meddeler af Passet, der kun kjendes i en Afskrift, har derfor ogsaa gjettet paa, at i Tidsangivelsen „*anno regni nostri tricesimi primi*" skulde Ordet „*tricesimi*" være Feilskrift for „*vicesimi*", hvorved vil fremkomme Aaret 1563. Ogsaa vi ere tilbøielige til at antage dette, men der er dog fremdeles en Vanskelighed tilstede, thi i Passet omtales hendes Fader som forhenværende[2]) dansk Søbefalingsmand, og vi have seet, at Christopher i 1563 endnu var i fuld Virksomhed som Skibshøvding.

Vi tro dog, som sagt, at burde sætte denne sidste Betænkelighed tilside, og det ligger nu nær at tro, at det norske Tilnavn, hvorunder Anna senere er bleven bekjendt, nemlig „Skottefruen", netop har sin Oprindelse fra dette hendes Besøg i Skotland. Hensigten med Besøget er tem-

---

[1]) „*Quum praedicta Anna in Norvegiam esset navigatura ad obeunda necessaria negocia peteretque a nobis literas suae erga nos fidei et observantiae nostrique erga illam animi testes*" etc.

[2]) „*Noveritis nos recepisse ac per praesentes literas recipere in fidem tutelamque nostram Annam Truntze, filiam Christophori Trundze, qui regi Danorum praefectus maris fuerat.*" Det kan forøvrigt bemærkes, at ogsaa Kong Frederik den anden, uvist af hvad Grund, i det ovenfor S. 154, Anm. 2 citerede Brev til Svogeren i Sachsen betegner Christopher som sin Faders, ikke som sin Admiral.

melig let at forstaa. Hun har ganske vist villet opsøge Bothwell og villet formaa ham til, om end ikke at anerkjende hende som sin Hustru, saa dog formaa ham til at yde hende Erstatning før hvad han havde sat overstyr af hendes Eiendele. I sidste Henseende har Anna maaske ikke været aldeles uheldig. Thi i det omtalte Pas tager Dronningen hende i sin Beskyttelse, „hendes rørlige og urørlige Gods“ [1]), saa at det altsaa, hvis ikke dette blot er en almindelig intetsigende Leidebrevs-Formel, næsten ser ud, som om Anna har erhvervet fast Eiendom i Skotland, og har dette virkelig været Tilfældet, ledes man til den Tanke, at Bothwell, der senere bevislig maatte rykke ud med Noget til hende, allerede under hendes skotske Ophold har ydet hende et Slags Vederlag for sin skjændige Behandling. Har hun truffet Bothwell i Skotland, maa hendes Ophold der have varet temmelig længe, thi Jarlen havde i 1562 anden Gang forladt sit Fædreland.

I 1565 møde vi Anna i Norge, hvor Moderen og hendes Søstre efter Faderens Død tog sit Ophold, og hvor vistnok endel af de sidste allerede i Christophers levende Live ere blevne bortgiftede. I en og samme Maaned i dette Aar nævnes hun som nærværende i tvende store adelige Gjæstebude [2]), nemlig først i et Barsel den 18 August hos den danske Adelsmand Jørgen Daa, Lensmand paa Udsten Kloster [3]), hvis Søn Herluf Trolle da blev døbt, og dernæst i et Bryllup, som Bergenhus's rige og berømte Befalingsmand, Erik Ottessøn Rosenkrands, bekostede i sit endnu bevarede Hus i Bergen, det saakaldte „Muren“, der er anlagt tvertover den livlige Strandgade, saaledes at Gaden fortsættes

---

[1]) *„Omnia ejus bona mobilia et immobilia.“*

[2]) Absalon Pederssøns Capitelsbog, (Norske Mag., 1, S. 288 og 291.)

[3]) Se om ham Saml. til N. F. Sprog og Hist., 1, S. 229.

derunder som i en Tunnel. Annas bevægede Liv havde ladet hende se mere af den fornemme Verdens Stads, end andre norske Adelsdamer, og det var derfor hende, der pyntede Bruden, Jomfru Brynhild Benkestok; „Fru Anna, Skottefruen, — siger Mag. Absalon, — udredede hende paa Spansk, som er, at hun havde en Guldkjæde kring Panden og ovenfor et Halsbaand, fuld af Ædelstene, og en Perlekrands og Perlefjær udi, samt en rød Damaskes Kjortel.“

VI.

Indtil for faa Menneskealdre siden var Norge et Land, som ingen Fremmed lettelig besøgte uden tvingende Nødvendighed. Selv dets egne Konger saa det, paa en eneste bekjendt Undtagelse nær, kun en ganske enkelt Gang med egne Øine, og da fordetmeste i Anledning af sine Hyldninger. Hanseatiske, nederlandske og skotske Kjøbmænd, Fyrsternes Falkefængere o. s. v. vare de Eneste, som regelmæssig bereiste det. Høierestaaende Udlændinge fik Norge kun at se, enten naar Krigsbegivenheder gav Landet en øieblikkelig Interesse, som f. Ex. i Aaret 1532 under Christiern den andens Indfald, eller ogsaa, naar det oprørte Hav gjorde det nødvendigt at søge Redning i en af dets utallige Søhavne. Enkelte Gange hændte det dog ogsaa, at Norge blev Asylet for politiske Flygtninge, der stundom endog for bestandig nedsatte sig her.

Som en naturlig Følge af Beliggenheden udgik de fleste af saadanne tilfældige Besøg i Norge fra de britiske Øer. Det har sin Interesse at kjende dem, og vi skulle derfor anføre nogle Exempler, der tildels endnu ikke have været paaagtede af Historikerne.

I Slutningen af det femtende Aarhundrede forvildede et skotsk Gesandtskab paa Hjemreisen fra den franske Konge Ludvig den tolvtes Hof sig til Norges Kyst. I Modsætning til de velvillige Skildringer, Fremmede ellers pleie give af Nordmændene, maa disse have udtalt sig paa en afskrækkende Maade om Landet [1]).

I Aaret 1553 bleve nogle hundrede Calvinister, hvis Forstander var den polske Adelsmand og lærde Theolog Johan a Lasco, fordrevne fra England af den blodige Dronning Maria og toge nu sin Tilflugt til Christian den tredie, hvis ugjæstmilde Opførsel mod dem er bleven noksom bekjendt. Paa Reisen kom et af de landflygtige Menneskers Skibe ind til Flekkerø ved det senere Christianssand, og Mandskabet maatte under store Gjenvordigheder slæbe sig frem gjennem Norge til Danmark [2]).

En Menneskealder senere udbrød den lange og mærke-

---

[1]) Den i sin Tid berømte Forfatter Paulus Jovius, der døde 1552 som Biskop i Nuceria, fortæller nemlig i sin *Descriptio Britanniae* (optagen i hans samlede *Descriptiones, Basileae,* 1561.), p. 82: *Has Scythicas atroces belluas* (i. e. Norvagos!) *aetate nostra conspexere Scotorum legati a Ludovico rege Galliae redeuntes, vixque eas militari vigilia virtuteque post insignem metum effugere, quum e Morino litore in altum arrepti transversis tempestatibus ad inhospitum Norvegiae litus pervenissent.* Jovius's øvrige Fortællinger om Nordmændene (f. Ex. *terribili garritu pro sermone utuntur* etc.) fortjene ikke at afskrives, men de tør dog være Kilden til mange senere Opdigtelser om vort Land.

[2]) „Einige waren schon vorher an der Norwegischen Küste ausgestiegen, und wollten zu Fuss im Winter durch Norwegen nach Dänemark ziehen: ein einziger von ihnen kam nach einem halben Jahr zu einem Gerippe abgezehrt nach Kopenhagen; alle andern scheinen den Strapazen erlegen zu sein.“ (P. Bartels: Johannes a Lasco, S. 46 i Leben d. Väter u. Begründer d. reformirten Kirche, B. 9, Elberfeld 1861. Men Kilden til denne aabenbart overdrevne Fortælling meddeles ikke.)

Ogsaa en Broder af Johan a Lasco, Stanislaus a L., Diplomat i Paris i polsk Tjeneste, har ved en eller anden Leilighed tilfæl-

lige Søkrig mellem England og Spanien, hvis Hovedoptrin er den saakaldte uovervindelige Armadas Ødelæggelse i Aaret 1588. Flere Skibe af denne skulle have forlist paa de norske Kyster, men vi beklage, ikke at kjende de nærmere Omstændigheder herved [1]).

Kong Jacob den sjettes Besøg i Norge, hvor han 1589 i Oslo blev viet til Prindsesse Anna, Frederik den andens Datter, er saa bekjendt, at det her ikke nærmere skal omtales [2]).

I de to følgende Aarhundreder bragte de idelige Borgerkrige og Revolutioner, som da rystede de britiske Kongeriger, gjentagne Gange engelske og skotske Flygtninge over Havet. Flere, tildels bekjendte norske Familier nedstamme fra saadanne, thi mellem dem var f. Ex. Digteren Peder Dass's Fader og Stamfaderen for den ret mærkelige Slægt Ham-

---

dig besøgt Norge. Melanchthons bekjendte Svigersøn, Georg Sabinus, hilser ham nemlig i en Elegi bl. A. med følgende Ord:

Te quoque lustravit gelido Norvegia coelo
Subdita, candenti quae nive tecta jacet.

(Poemata Georgii Sabini Brandeburgensis, Lipsiae 1588, pag. 151.)

1) Den skotske Digter George Thomson siger i sit *Ἐπινίκιον de profligata Regis Hispaniae classe in Oceano Britannico (Deliciae Poett. Scotorum*, p. 2. Amstelod. 1637, p. 535.):

Has conterendas sub mare cautibus
Turbo ad tremendas appulit Orcadas,
Has Africus divexit atrox
Norvegiae scopulosae ad oras.

Sammenlign ogsaa *R. Watson, The hist. of the reign of Philip II*, (7 edit. London 1839, p. 419): „*Some of them were dashed to pieces on the rocks of Norway.*"

2) Udførlige Oplysninger om Kongens norske Reise ere meddelte af P. A. Munch i Norske Samlinger 8vo, B. 1, S. 450—512. Mellem Kilder, som have undgaaet Munchs Opmærksomhed, kunne nævnes *Icon Animorum* (Frankfurter-Udgaven af 1675, p. 99—101), af Joh. Barclay (Forfatteren af den berømte *Argenis*), *D. Chytraei Epistolae*, Hanoviae 1614, 2, p. 721—722, samt en af Kongens Ledsageres Optegnelser, der læses i *Vitae quorundam eruditis-*

mond[1]). Ogsaa James Graham, den berømte Marquis af Montrose, flygtede i 1646 paa et norsk Skib over til Bergen og drog derfra Landveien over Christiania til Kongen af Danmark[2]). Efter Slaget ved Culloden i 1746 besøgtes Bergens By af ikke mindre end tretten, tildels fornemme Jacobiter paa en Gang[3]), og endelig kan som en Art Afslutning af disse ufrivillige Norgesreiser nævnes, at Ireren Napper Tandy,

---

simorum virorum scriptore Th. Smitho, Londini 1707. *(Vita Petri Junii, pag. 27.)*

[1]) Thomas Hammond flygtede til Throndhjem, hvor han nedsatte sig som Handelsmand. Fortællingen om hans Deltagelse i Carl den førstes Dødsdom og om hans engelske Familie i det Hele (se f. Ex. P. N. Hesselbergs Efterretninger angaaende Strømsøe By. Christiania 1780. 4o. S. 113—114) vinder virkelig Bekræftelse hos engelske Forfattere (*Clarendon, History of the rebellion,* paa flere Steder, samt *Carlyle, Oliver Cromwells Letters and Speeches,* London 1846, især 1, S. 317—318, hvor det (ved Aar 1647) heder: *The Lieutenant-General, Thomas Hammond persists in his democratic course, sits afterwards as a Kings-Judge.* Ved samme Leilighed kan ogsaa nævnes Familien With paa Sætheim i Stangvik paa Nordmøre, om hvilken meddeles nogle Oplysninger i G. Thesens Beskrivelse af Romsdals Amt, S. 40—41.

[2]) *Mark Napier, Memoirs of the Marquis of Montrose,* Edinburg 1856, 2, S. 643 og 656, samt M. Hofnagels Optegnelser (Norske Magasin, 2, S. 212.)

[3]) Mellem Hans Grams Papirer paa det st. kgl. Bibl. i Kbhvn. findes følgende Optegnelse:

„Navnene paa de til Bergen ankomne tretten Skotter.
1. Henry Batallo, gav sig ud for Kjøbmand, at have været i Dundee samt der spillet Bankerot. Han er ellers den, hos hvilken fandtes de 2de Bestallinger, udgivet af Prætendenten. 2. Robert Campbell, som gav sig ud for Kjøbmand. 3. Robert Fletcher siger sig at leve af sine Midler. 4. Thomas Bair gav sig ogsaa ud for Kjøbmand, men formedelst et i hans Lommer fundet Brev befindes at være Obrist Lieutenant. 5. Bartholomæus Sandilaus sagde sig at være Kjøbmand og er den, hvis Fader er flyttet fra Frankrige og boer i Edinborg. 6. Alexander Johnston gav sig ud for at have været Guldsmed, men tilsidst at have staaet iblandt Rebellerne som Volontaire i 4 a 5 Maaneder. 7. Thomas Grant gav sig ud for Kjøbmand. 8. Johan Ogilvie sagde sig at være

som en gammel Mand gjæstede Christiania efter den mislykkede Opstand i 1798[1]).

Mellem alle disse vore Gjester fra den anden Side af Nordsøen er dog Jarlen af Bothwell uden Sammenligning den interessanteste. Det gjør et forunderligt Indtryk, naar vi under Læsningen af Maria Stuarts romantiske Historie pludselig se hendes Ægtefælle dale ned mellem Ryfylkes Bønder og Bergens prosaiske Garper og Pebersvende, og mere end En tør maaske i sine Skoleaar have opfanget Lærebogens korte Beretning herom med de samme Følelser, hvormed vi nys som Voxne modtoge Budskabet om, at en Ballon fra det beleirede Paris var havnet i Thelemarken.

Siden Besøget i Frankrige og Danmark i 1560 havde Bothwell fristet høist vexlende Skjebner. Han var i det følgende Aar bleven Medlem af Maria Stuarts Statsraad, da denne efter Moderens og sin første Mands, Kong Frants den andens, Død var vendt tilbage til Skotland. Allerede i 1562 var han som indviklet i en af de her saa hyppige Adelsfeider bleven nødt til at forlade sit Fødeland, havde siddet fangen i England og levet som Landflygtig i Frankrige. Først i 1565 kom han atter hjem. Hans senere Historie, der griber saa dybt ind i Maria Stuarts, er bekjendt nok. Han opnaaede Dronningens høieste Yndest, var Hovedmanden ved hendes anden Gemals, den beklagelige Darnleys Mord den

---

Kjøbmand, men af de øvrige forklaret, at han havde været Boymester (sic) i Armeen. 9. David Gardyne iligemaade at være Kjøbmand, samt ellers at have Landgods i Skotland. 10. James Bruce ligeledes Kjøbmand. 11. John Anderson og Kjøbmand. 12. Thomas Wilson, først sagde han sig at have været Forpagter, men siden givet sig tilkøs. 13. William Campbell haver været Skipper og nu ført de andre hid med en fremmed Skippers Fartøi, som de havde bemestret sig. Bergen d. 31 Mai 1746."

[1]) Udvalg af Breve til Nyerup ved L. Daae, S. 48.

tiende Februar 1567 og blev tilsidst tre Maaneder efter selv Marias tredie Ægtefælle. Medregner man Anna, Christopher Throndssøns Datter, var Skotlands regjerende Dronning og Frankriges Enkedronning ogsaa Bothwells tredie Hustru. Han havde nemlig i Februar 1566 ægtet den tyveaarige Lady Jane Gordon[1], fra hvem han naturligvis nu lod sig skille. Om end kun for et kort Øieblik havde James Bothwell altsaa været heldigere end sin Fader. Thi ogsaa denne, Patrick Bothwell, havde løftet sine Øine til en Dronning. Med stor Udholdenhed havde han i en Aarrække elsket netop Maria Stuarts Moder, Maria af Guise, var bleven afviist og var som en forsmaaet Frier gaaet i engelsk Exil, men havde efter Hjemkomsten fattet nyt Haab og troede sig kort før sin Død (1556) saa nær Maalet, at han allerede havde forskudt sin Søns Moder, Agnes Sinclair[2]. Protestanten James Bothwells og den katholske Maria Stuarts Bryllup fandt Sted i Holyrood-Palladset den femtende Mai 1567, men allerede Maanedsdagen derefter skiltes deres Veie for aldrig mere her i Livet at mødes. Den retfærdige Harme, som det forbryderske Ægteskab vakte blandt Undersaatterne, brød nemlig strax ud i aabenbar Opstand, og den femtende Juni maatte Dronningen ved Carberry-Heien, en Mils Vei fra Edinburgh, overgive sig til sine Fiender, der afsatte hende og førte hende til hendes første Fængsel, Lochleven, medens Bothwell ilsomt reddede sig ved Flugten.

---

[1]) I det ovenfor omtalte Brev i Geheime-Archivets ausl. Registrant fra Frederik den anden til Churfyrst August af 22 Juni 1568, hvori Bothwells Forhold til Anna Rustung nævnes, heder det: „(Er) hat darauf eine Gräfin in Schottland, mit der er auch Kinder gezeuget, und hernachher bei ihrer beider (Annas og Jane Gordons) Leben die Königin genommen". At Bothwell i sit Ægteskab med Jane Gordon, eller overhoved i noget af sine Ægteskaber, har havt Børn, er forøvrigt neppe bekjendt.

[2]) L. Wiesener, Marie Stuart et le comte Bothwell, Paris 1862, p. 2.

Allerede før Brylluppet havde Maria udnævnt sin Elskede til Hertug over Orknøerne, hvorhen Bothwell nu ogsaa fandt for godt at begive sig. Befalingsmanden paa Slottet i Kirkwall negtede imidlertid Hertugen Lydighed, og denne drog da videre til Hetlandsøerne. Paa disse afsides Øer troede han sig nogenlunde sikker. Han inddrev en Skat af Levnetsmidler hos detes endnu, rent norske Bondebefolkning og skaffede sig flere Skibe ved Overenskomst med hanseatiske Skippere, som laa ved Kysten. Men hans ivrige Modstandere i Skotland hvilede ikke, og den sex og tyvende August viste sig fire fiendtlige Krigsskibe ved Hetland. Kun med største Nød lykkedes det ham at undfly sine Forfølgere, idet en stærk Storm skilte ham fra disse og drev ham med to armerede Skibe ud i den aabne Nordsø.

Vinden førte de to Skibe hen til Norges for Mandskabet ubekjendte Kyster. Det første Punkt af disse, som de fik at se, var Farvandet ved Karmøen, hvorhen de ankom i en vistnok lidet lystelig Forfatning. I Skyndingen havde de ikke engang kunnet faa tilstrækkelig Proviant med sig fra Hetlandsøerne, og Skotlands Storadmiral havde under Uveiret lidt af Søsyge. En Skipper fra Rostock hjalp en Aftenstund Skotterne ind til Karmsund. Men samtidig indtraf ogsaa her et dansk Orlogsskib „Bjørnen", hvilket Bothwell strax saluterede med sine Skibes Kanoner, men hvis Høvedsmand, Christiern Aalborg, dog fandt sig beføiet til at undersøge, hvem det var, som med „gerustede Pinker"[1]) beseilede hans Herres, Kong Frederik den andens Have og Strømme. Han udbad sig at se den „Besked, Søbrev og Leide, som det søfarende oprigtige Folk sædvanlig pleie og pligtige ere at have", men de Fremmede havde naturligvis intet Søpas

[1]) Ved en „Pinke" forstod man et mindre tomastet Orlogsskib.

at forevise. Bothwell lod derfor „en af sine Adelsmænd“ gaa ombord paa „Bjørnen“ og oplyse, at den Person i Skotland, som skulde udstede saadanne Papirer, for Tiden befandt sig i Fangenskab. Derhos opfandt han for Leiligheden den Fortælling, at de vare komne for at søge Tjeneste hos Frederik den anden. Snart fik dog Christiern Aalborg høre, at fyrretyve af Skotterne vare Adelsmænd, og at en iblandt dem, som var ifert „gamle, revne og paltuge Baadsmandsklæder“, gjorde Fordring paa at være „den ypperste Regenter i alt Skotland“. Den danske Skibshøvedsmand lod nu de menige Skotter sætte i Land og fordelte dem indtil Videre som et Slags Fanger blandt Bønderne i Egnen, besatte de to Skibe med sine egne Folk og seilede saa ad Bergen til med dem og deres hidtilværende Skippere samt Bothwell og de øvrige Adelsmænd. Selv har Bothwell siden forklaret, at, havde han blot kunnet ane, at Christiern Aalborg vilde tage ham til Fange, da skulde han med sine Folk nok formaaet „at vise ham og hans Kompagni, hvad der tyktes ham bedst“, og det var efter hans Paastand kun ved List og ved om Natten opbudne norske Bønders Hjælp, at det var lykkedes Aalborg mod hans Vilje at føre ham nordover[1]).

---

[1]) Idet jeg selvfølgelig paa dette Punkt af min Fremstilling væsentlig støtter mig til F. Schierns bekjendte Afhandling „James Hepburn, Jarl af Bothwell, hans Anholdelse i Norge og hans Fængselsliv i Danmark“ (Dansk hist. Tidsskrift, 3. Række, B. 2, ogsaa særskilt, Kbh. 1863), skal jeg til de af den lærde Forfatter anførte Vidnesbyrd føie endnu en utrykt samtidig Beretning om Bothwells Ankomst til Norge, der indeholdes i et Brev fra Frederik den anden til hans senere Svigerfader Hertug Ulrik af Meklenburg, skrevet i Aalborg den 14 Nov. 1567. (Ausländ. Registr. i Geh.-Arch.). Det heder her, at Bothwell, da han fangedes ved Karmsund, havde hos sig 200 Mand (selv sagde han siden 140), hvoraf 40 Adelsmænd, „welche sich erstlich nicht zu erkennen geben wollen, sondern fürgegeben, dass sie aus Schottland kämen

Den anden September 1567 kom, i Følge den ærlige Mag. Absalons Vidnesbyrd, Christiern Aalborg til Bergen med sin høie Fange og hans Pinker. Her var den ovenfor allerede flere Gange omtalte Erik Rosenkrands øverste Befalingsmand, og til ham henvendte da naturligvis Christiern Aalborg sig strax med Beretning om Hændelserne ved Karmsund. Erik Rosenkrands lod da en Kommission, bestaaende af ikke mindre end fire og tyve Mand, optage et Forhør over Bothwell ombord paa „Bjørnen". Blandt disse Mænd vare foruden Adelsmændene Jørgen Daa og Axel Gyntersberg ogsaa Bispen Dr. Jens Skjelderup, tre Lagmænd, endel af Byens Raadmænd samt tillige ti Repræsentanter for „de Atten" paa Bryggen; formodentlig maa der, siden saa mange Lagmænd o. s. v. just vare tilstede i Byen paa engang, have været holdt et Overlagthing eller særeget Retsmøde i Bergen ved den Tid. For dem forklarede nu Bothwell, hvad han siden stedse vedblev at fortælle, at han var seilet afsted i den bestemte Hensigt at drage til Danmark og derfra til Frankrige; om den Maade, hvorpaa han som Flygtning havde forladt Hetlandsøerne, talte han ikke et Ord. Han tilstod videre, at han var Dronningen af Skotlands Ægtemand, og da man spurgte ham, hvorfor han reiste uden Pas, gjentog han, hvad han før havde sagt til Christiern Aalborg, at han var „den ypperste Regenter i Skotland" og derfor ikke vid-

---

und begehrten uns zu dienen, dieweil sie keine Bestallung zeigten, haben sie sich ergeben müssen, darauf unser Hauptmann die Capitenen und die von Adel zu sich genommen und das ander Volk zu Lande gesetzt und bis an weitern Bescheid unter die Bauern vertheilt und ihre Schiffe mit unseren Volk besetzt. Hat sich einer, der vorhin Bossmanns Kleider angehabt, zu erkennen geben, dass er in Schottland der fürnehmste und des Reiches Grossadmiral, und die Königin daselbst sein Gemahl, itzo aber von Land und Leuten vertrieben wäre".

ste, af hvem han passende kunde lade sig meddele Søpapirer. Derefter forlangte og fik han Lov til at gaa i Land og tage Ophold i et Herberge i Byen.

Han tilbragte nu fire Uger i Bergen, vistnok paa en Maade i Frihed, men dog aabenbart under Bevogtning fra Erik Rosenkrands's Side. Denne negtede ham ogsaa at reise til Frankrige eller tilbage igjen til Hetlandsøerne, og han fik ligesaalidt Lov til, hvad han derefter forlangte, at lade sig paa egen Haand befordre til Danmark „paa en Jagt eller Baad langs Søsiden", og det naturligvis saa meget mindre, som man begyndte at frygte, at han tok snarere længtes efter at komme til Erik den fjortende end til Frederik den anden. Nogen Tid efter hans Ankomst havde han ogsaa den Tort, at Kapiteinen paa den ene af hans Pinker, David Wott, af Bergenserne overbevistes om at være en Sørøver og derefter strax sættes i Fængsel.

Men det mærkeligste af de Eventyr, som Bothwell skulde opleve i Norge, var dog, at han i Bergen fik gjense sin fordums Kjæreste eller Hustru, Anna, Christopher Throndssøns Datter. Vi have ovenfor seet, at Anna i 1565 var tilstede i Bergen, men sandsynligvis har hun, der senere endog var Eierinde af Faderens Hovedgaard Seim i Kvindherred, havt sit egentlige Opholdssted paa en af sine egne eller hendes Søstres og Svogeres Gaarde i den sydlige Del af Stiftet, og Rygtet har da bragt hende Budskabet om den Troløses pludselige Ankomst til Landet. Dette tør maaske sluttes ogsaa deraf, at det varede hele femten Dage, efterat Bothwell var kommen til Bergen, inden Anna, den syttende September, havde sit Møde med ham. Dette fandt Sted for Retten og kunde vel ingen anden Hensigt have, end, at Anna vilde benytte Anledningen til at erholde nogen Skadeserstatning for de materielle Tab, han i sin Tid havde tilføiet hende, Noget,

hvorfor Anna dog muligvis, hvis vor i det Foregaaende forsøgte Fortolkning af Maria Stuarts hende givne Pas er rigtig, allerede tidligere kan have faaet et Vederlag. Anna lod da i Retten fremlægge og oplæse de Breve, hvorved han, dengang han „tog hende ud af hendes Fædreneland og Gaard" og „førte hende til fremmede Lande", „havde tilsagt hende og hendes Forældre at holde hende som sin ægte Hustru". Hun foreholdt ham hans Utroskab og Brud paa de Løfter, han havde givet hende og hendes Forældre „med Haand, Mund og Breve", og lod ham vide, at hun vel vidste, at han nu havde tre Hustruer i Live, „først hende, dernæst en anden i Skotland, fra hvem han havde kjøbt sig, og den sidste er Dronning Maria". Derfor, mente hun, „var det Intet bevendt med hannem". Enden paa denne Sammenkomst blev da den, at Jarlen lovede hende „aarlig til Rente af Skotland et hundrede Daler", (hvilke Penge hun naturligvis ikke kan antages at have faaet, naar man betænker Bothwells senere Skjebne) samt overlod hende den mindste af sine Pinker „med Anker, Tog og anden Behøring"[1]).

Tretten Dage derefter, den tredivte September 1565, forlod Bothwell Bergen og drog med Christiern Aalborg til Kjøbenhavn. Erik Rosenkrands havde i de sidste Dage havt Jarlen hos sig paa Slottet, „vist ham megen Ære", ja endog holdt en „stadselig Banket" for ham og hans Adelsmænd. Dette var da en af de sidste Banketter, som Bothwell oplevede, thi fra sin Ankomst til Danmark var Maria Stuarts Mand

---

[1]) Mag. Absalons Beretning i Norske Magasin, 1, S. 332. Ogsaa fremmede Forfattere ere i den senere Tid blevne opmærksomme paa Bothwells Forhold til Anna, men naar en af dem (Wiesener, *Marie Stuart et le comte Bothwell*, p. 482) omtaler „*la noble dame de Norvége, Anna Thrundessen*" som „*proche parente de Rosencrantz*", tager han ganske feil.

ligefrem Statsfange hos sin Hustrus tidligere Frier, Frederik den anden. Som saadan tilbragte han næsten ti lange Aar, ved hvis Hændelser vi her ikke skulle dvæle. Han døde paa Dragsholm den fjortende April 1578 og ligger begraven i Faareveile Landsbykirke.

Fru Annas senere Skjebne er saare lidet bekjendt, uagtet hun levede i det mindste fyrretyve Aar efter Gjensynet med Bothwell og altsaa maa være bleven en gammel Kvinde. I Aaret 1594 erfare vi tilfældigvis, at hun opholdt sig i Smaalenene. Biskop Jens Nilssøn fra Oslo har nemlig optegnet i sin Visitatsbog, at Anna Throndsdatter den 21 April var tilstede i Ide Kirke, og at han den følgende Dag talte med hende i Bergs Præstegaard, hvor dengang en Adelsmand, Hr. Thjøstel Baardssøn, var Sognepræst [1].

I 1607 overdrog Fru Anna, der efter Søstersønnen Christopher Dahl havde arvet eller kjøbt Ættegaarden Seim, denne ved Mageskifte til sin Søster Else [2]. Dette er sidste Gang, vi hidtil have stødt paa hendes Navn i nogen af de historiske Kilder, men Sagnet i Hardanger ved den Dag i Dag at fortælle om „den fornemme Dame, Skottefruen".

Anna var forresten ikke den eneste af sin Faders syv Døtre, paa hvem Navnet „Skottefruen" kunde passe, thi ogsaa to af hendes Søstre fik Skotter til Mænd. Den ene

[1]) At denne Anna Throndsdatter har været Skottefruen, er sandsynligt, ikke blot fordi Jens Nilssøn i sine Reisedagbøger udenfor Præsteskabet mest omtaler Standspersoner, men ogsaa fordi Fru Kirstine Throndsdatter, Skottefruens Søster, nogle Dage efter nævnes som tilstedeværende i Nabopræstegaarden Tune sammen med den nysnævnte Hr. Thjøstel Baardssøns Fæstemø, Adelsjomfruen Anna Gyntersberg fra Torget, Datter af en af Bothwells ovennævnte Forhørscommissærer, samt med Jomfru Anna Haard. Skottefruens Søsterdatter. Se Norske Magasin, 2, S. 151—152.

[2]) Saml. til N. F. Spr. og Historie, VI, S. 242. Kraft, Topographiskstatistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge, IV, S. 552.

af disse, Dorothea, var gift med en „John Stewart paa Hetland", om hvem vore Historikere hidtil intet nærmere have vidst. Imidlertid tør det hænde, at Christopher Throndssøns Slægt paa denne Maade har havt endnu en Berøring med det skotske Kongehus. Thi Kong Jacob den femte har havt en uægte Søn af dette Navn, der omtales i et Brev af 13 April 1541 fra denne Konge selv til Pave Paul den tredie. Jacob den femte andrager i dette Brev om, at Orknøernes ledige Bispestol maa blive givet til en Abbed Robert Kinlos, dog med den Betingelse, at Kongens naturlige Søn, John Stewart, der er syv Aar gammel eller saa omtrent, aarlig erholder en Pension af Stiftets Indkomster[1]). Netop den Omstændighed, at denne Maria Stuarts Halvbroder, der formodentlig paa mødrene Side har været af ringere Herkomst, fik sine Indtægter anviste i disse nordligste Egne af sin Faders Besiddelser, tør have foranlediget, at han har valgt Hetland til sit Opholdssted, og det er ikke usandsynligt, at han er den samme John Stewart, der blev Christopher Throndssøns Svigersøn.

Annas nysnævnte Søster Else ægtede (i sit tredie Giftermaal) en Skotte, Axel Mouatt, af en oprindelig italiensk Slægt Montalto (?) og indvandret til Norge over Orknøerne. Mouatts Svigersøn var igjen den rige Ludvig Rosenkrands fra Danmark, der af Christopher Throndssøns Ættegaard Seim og flere andre Gaarde oprettede Baroniet Rosendal.

De øvrige Søstre bleve gifte med norske Adelsmænd af Familier, der senere efterhaanden ere gaaede i Forglemmelse og uddøde i Mandslinjen, saaledes som Christophers eget

---

[1]) *E fructibus tamen ejusdem episcopatus pensionem octingentarum mercarum nostrae monetae Johanni Stewart, ex nobis naturaliter genito, septimum vel eo circa agenti annum cupimus tua auctoritate assignari.* (Epp. regum Scotorum, 2, S. 112—113).

Navn udeluktes allerede med hans eneste, forvildede Søn Enno. Men mange Efterkommere af Christopher Throndssøn paa Spindesiden leve dog endnu i Norge og udentvivl ogsaa i flere andre Lande. Og idetmindste en af disse Linjer har endnu uafbrudt vedligeholdt Erindringen om sin Afstamning og bevaret Mindet om sin Frænke Skottefruen. Det er den agtede Hardangerske Familie Aga[1]).

---

[1]) Christopher Throndssøn.

Magdalena, g. m. Erik Orm til Vatne.

Anna, g. m. Otto Thomassøn (Orning).

Thorlak Ottessøn, Sognepræst i Viker i Hardanger.

Margreta, g. m. Peder Løgit, Sognepræst i Kinservik, c. 1645.

Anna, g. m. Helge Olafssøn Børø c. 1675.

Margreta, g. m. Lars Bleie c. 1711.

Lars, g. m. Guro Bui c. 1754.

Guro, g. m. Johannes Pederssøn Aga 1797.

Lars Johannessøn Aga, Lensmand i Kinservik og forhenværende Storthingsmand.	Johannes Johannessøn Aga, Medlem af alle Storthing fra og med 1857.

OM HARALD HAARFAGRES SAMLING AF DE NORSKE FYLKER OG HANS TILEGNELSE AF ODELEN.

AF J. E. SARS.

I.

Det kan ansees for sikkert, at Norge er det yngste af de tre Nordiske Riger, som Nordmændene er det yngste af de fire „Thjod", til hvilke de nordgermaniske Smaastammer havde samlet sig inden den sikkre Histories Begyndelse. Den græske Forfatter Prokop, den gotiske Jordanis, der begge levede i det 6te Aarhundrede, og Engelske Sagn, der med Rimelighed henføres til det samme Tidsrum og er bevaret i Kvædet om Beowulf, omtaler Svearne, Danerne og Gauterne, men nævner ved Siden af dem kun Norske Stamme- og Fylkesnavne. Man kan heraf slutte, at om end Nordmændene paa hiin Tid har havt et Fællesnavn, saa har dog hos dem endnu det Særegne ved Folkets og Landets enkelte Underafdelinger været sterkere fremtrædende end det Fælleds og Forbindende, medens det omvendte var Tilfælde med Nabofolkene. Og, som man paa Forhaand maatte formode: den politiske Samling har fulgt den samme Orden som den nationale. Norsk-islandske Kilder veed vistnok at berette, at Gorm den Gamle underlagde sig de danske Smaariger og

Eirik Eymundssøn de svenske samtidig med Harald Haarfagre; men Upaalitligheden af denne Efterretning er tilstrækkelig godtgjort [1]). Samlingen af det danske og svenske Rige ligger forud for al Historie. Om Tiden, naar den fandt Sted, og Maaden, hvorpaa den fandt Sted, om det skete ved Erobring eller fredelig Sammenslutning: er intet sikkert bekjendt. Alene Norges Samling er en historisk Begivenhed.

Om denne veed vi nu, at den fra først til sidst har en voldsom Charakteer. Harald Haarfagre appellerede ikke til nogen hos de Norske Stammer levende Følelse af national Samhørighed, idet han iverksatte sin Plan at forene dem under sin Myndighed. „Han ryddede Riget for sig“, „brød sig til Riget“ [ruddi ríkit fyrir sér, brauzt til ríkis] er de i Sagaerne sedvanlig brugte Udtryk om Samlingen, og i dem er ialfald dens ydre Væsen betegnet. Det var Blut- und Eisenpolitik, alene forskjellig fra den moderne derved, at den fremtraadte ganske utilsløret og ikke søgte at forstikke sig under nogen fremmed Forklædning. Man seer vel, at en og anden ærgjerrig Stormand frivillig sluttede sig til ham i Haab om at faa Deel i Byttet. Men Folket i det Hele synes at have staaet fast ved den gamle Tingenes Orden og maatte tages med Magt. Da Harald over Dovrefjeld kom ned i Opdal, begyndte han med at dræbe Mænd og brænde Bygderne, og saaledes foor han frem, til han havde lagt Landet under sig. Han optraadte som Erobrer og synes efter Sagaernes Beretning at have gjort Erobringens Ret gjeldende saa skaansellløst, i en saa viid Udstrekning, at det endog i hiin Tidsalder er uden Sidestykke. „Han satte den Ret allevegne, hvor han lagde Landet under sig“, fortæller Snorre, „at han tilegnede al Odel og lod alle Bønder, store og smaa, give sig Landskyld“. „Alle Bønder skulde være hans Lejg-

[1]) C. A. E. Jessen, Undersøgelser til Nordisk Oldhistorie.

lændinger“, heder det i Egils Saga. Og denne Brandskatning, denne Inddragning af den frie Jordejendom synes han ikke blot at have udstrakt til de Fylker, som han havde underlagt sig med Vaaben i Haand, men ogsaa til sine Arvelande i det Søndenfjeldske Norge. Baade Odelens Ophævelse og dens Tilbagegivelse ved Haakon Adalsteinsfostre omtales nemlig som Foranstaltninger, der gjaldt det hele Rige. Da det rygtedes paa Oplandene, heder det, at Thrønderne havde taget sig en Konge, som lignede Harald Haarfagre i alt uden deri, at Harald havde trælket Folket, medens Haakon vilde hver Mand godt og bød at give Bønderne deres Odel tilbage, blev alle glade, og denne Tidende fløj som Ild i tørt Græs heelt øst til Landsenden.

Hvor voldsom Omvæltningen var, og hvor dyb og almindelig Uvilje den vakte: derom vidner ogsaa nøksom de talrige Udflytninger, som fandt Sted fra Norge i Tiden nærmest efter Hafrsfjordslaget, navnlig til Island. Mange af de gjæveste og højbyrdigste Mænd tog det Parti at forlade Landet, at bytte bort frugtbare og veldyrkede Ættejorder for en øde Strand under Polarcirkelen [1]), og Kilderne fremhæver, idet de omtaler disse Udflytninger, i de sterkeste Udtryk Haralds „ofriki“, hans haarde og trykkende Styrelse, der tvang dem til at gjøre et saa daarligt Bytte. „I Harald Haarfagres Dage“, heder det saaledes etsteds [2]), „blev Island bygget; thi Mænd taalte ikke den Tvang og Trældom, han lod gaa over Folket, navnlig ikke de, som var af stor Æt og stort Sind og havde Magt og Rigdom; dem tyktes det

---

[1]) I det Vers, der lægges Ønund Trefot i Munden, da han tog sit islandske Landnaam i Øjesyn, heder det:

„Kröpp eru kaup ef hreppig
Kaldbak, en ek læt akra“.

(Grettis Saga Cap. 9.)

[2]) Hardar Saga Grimkellssonar, Isl. Sög. 1847. II.

bedre at fly sine Ejendele end at finde sig i Uretfærdighed enten af Kongen eller nogen anden Mand". — Skildringen i Egils Saga af Haralds Forhold til Thorolf Kveldulfssøn viser os hans Charakteer i et alt andet end gunstigt Lys, og hans Stilling ligeoverfor Folket som en alt andet end landsfaderlig tryg og indfredet; man fristes næsten til at sige, at han fremstiller sig som en mistænkelig og grusom Despot, hvis Øre er aabent for alskens Bagvaskelse, og som frygter enhver fremragende Mand, fordi han veed, hvor forhadt han er. Nu er det vel saa, at denne Skildring, der er bygget paa Traditioner inden Thorolfs egen Æt, ikke kan ansees for ganske upartisk. Og det gjelder vel ogsaa om de øvrige reent-islandske Kildeskrifter, at de fremstiller Haralds „ofriki" og den ved ham frembragte Omvæltning i et eensidigt og overdrevent Lys. De til Island udvandrede Høvdinger og Storbønder var jo netop de skarpeste Oppositionsmænd, hvem Omvæltningen rammede paa det føleligste; de og den fra dem stammende Tradition har følgelig maattet see denne fra dens mørkeste Side. For Islands Historie var Samlingen af de Norske Fylker det faste Udgangspunct; at nu Traditionen efterhaanden kom til at fremhæve dette Udgangspunct for sterkt, at den knyttede for nær til det, opfattede som umiddelbar Følge hvad der kun var en fjernere Virkning, er ikke andet, end hvad der paa Forhaand maa synes naturligt og rimeligt. Og det er godtgjort, at det virkelig forholder sig saa. Det er godtgjort [1]), at Landnáma ofte tager fejl, idet den sætter Udflytningerne til Island for nær Hafrsfjordslaget og lader Landnaamsmændene komme umiddelbart fra Norge istedetfor fra Irland, Skotland eller de Skotske Øer. — Den

---

[1]) Se Munch, Fortalen til Chronica Regum Manniæ, og navnlig Gudbrand Vigfusson, Um tímatal í Íslendínga Sögum. Safn til Sögu Íslands I.

store Landnaamstid falder mellem Aarene 890 og 900, altsaa en 20 Aar eller mere efter Hafrsfjordslaget, og de fleste og mægtigste af de Colonister, som i dette Tidsrum nedsatte sig paa Island, kom ikke fra Norge, men fra Landene paa den anden Side af Nordsøen. Det var Norske Høvdinger, som længe havde havt Tilhold ved de Skotske eller Irske Kyster, og de Begivenheder, som rykkede dem op herfra, har udentvivl været Haralds Vesterhavstog og den Norsk-Skotske Hærkonge Thorstein Raudes faa Aar efter [c. A. 888][1]) indtrufne Fald under en Opstand af Skoterne. Disse „Vestmænd" var fordetmeste indbyrdes besvogrede eller beslægtede og synes at have dannet et eneste vidtudbredt Slægtsforbund, der støttede sig til den Sognske Herse Ketil Flatnef's Herredømme paa Sydersøerne og hans Dattersøn Thorstein Raudes paa det Skotske Fastland, og som opløste sig ved den sidstnævntes Fald. Deres Ætter hørte hjemme i Norges sydvestlige Fylker; men mellem disse Fylker og Landene vesterpaa har der aabenbar længe før Haralds Tid været knyttet sterke og varige Forbindelser. Fra Norges sydvestlige Kyst var der kun et eller et Par Døgns Sejlads til Hjaltland; derfra øjnes Orknø, og fra Orknø er der igjen et kort Havstykke over til Sydersøerne. Paa disse af farlige Strømme omflydte Øer havde Norske Vikinger fundet et sikkert Tilflugtssted, og herfra havde de udbredt sig videre sydover, navnlig langs den Irske Østkyst, vundet Besiddelser og stiftet en saa at sige sammenhængende Række af Smaariger, medens de stadig bevarede Forbindelsen med

---

[1]) Munch, Det Norske Folks Hist. I. 1. 508—9 vil have Thorsteins Fald henført til 874 eller 875 og kommer saaledes til at sætte Haralds Vesterhavstog samtidigt med eller endog tidligere end Hafrsfjordslaget. Se herimod G. Vigfusson, Safn t. S. Isl. I. 221. 223.

Hjemmet. Denne Bevægelse udgik navnlig fra Agder og Rogaland. De fleste Egdske og Rygske Høvdinger, som kjæmpede mod Harald i Hafrsfjorden, synes, foruden sine Ættejorder i Norge, ogsaa at have havt Magt og Besiddelser i Landene vesterpaa; om flere af dem veed vi, at de stod i Slægtskabs- og Svogerskabsforhold til Irske og Skotske Konger eller Høvdinger, og slige Forbindelser vilde de neppe have kunnet opnaa, om de først vare komne hid som fredløse og landflygtige Vikinger, saa det er rimeligt, at de har havt fast Fod her længe forud for Hafrsfjordslaget. Denne Omstændighed tjener ogsaa til at forklare, at Harald rustede sig saalænge, inden han vovede at angribe de sydvestlige Fylker[1]), og at han ligeoverfor dem fik den haardeste Kamp at bestaa; de har nemlig havt en Støtte for sin Uafhængighed i hiin Række af Norske Colonier og Smaariger paa Øerne i Vesterhavet og langs den Irske Kyst, med hvilke de stod i Forbindelse gjennem sine Høvdingætter, og hvor den krigerske Aand blev holdt i stadig Virksomhed ved Berørelsen med de fremmede Folkeslag. Men herved taber ustridig den Islandske Colonisation ikke lidet af sin Vægt som Vidnesbyrd om Haralds „ofriki", Voldsomheden af den Omvæltning, han gjennemførte i Norges indre Forhold, Utaaleligheden af den Tvang, han lagde paa Folket. — Over Halvparten af Islands Landnaamsmænd kom vestenfra, hørte til hine Egdske, Rygske eller Sognske Høvdingætter, som allerede før Haralds Tid havde udbredt sig over Øerne i Vesterhavet. De havde sin Odel i Norge, og mange af dem deeltog i Kampen mod Harald i Hafrsfjorden. Det var netop i dem, han fandt sine stridbareste og meest uforsonlige Mod-

---

1) Nemlig i 8 Aar, medens han i 3 Aar havde underlagt sig hele det Nordenfjeldske og Fylkerne indtil Sogn. Gudbr. Vigfusson, Safn. t. S. Isl. I. 210—11.

standere; det var dem fremfor alle, som valgte „heller at fly sin Odel end at blive Kongetræle og nyde som Gave hvad de selv ejede“ [1]). Men dem kunde det heller ikke falde saa tungt at forlade Landet, da de allerede forud var halvt expatrierede og stod saa at sige med den ene Fod i Norge og den anden i Vesterlandene; de flyede sin Odel, men de flyede til Frænder og Besiddelser paa den anden Side af Nordsøen, hvorfra de kunde vente at optage Kampen paanyt, og det var først mange Aar bagefter, at de ved andre Begivenheder blev rykkede op ogsaa herfra og nødte til at søge sig et Tilflugtssted paa det fjerne Island.

Imidlertid, — hvormeget man nu end paa denne Maade vil bringe i Afdrag paa det umiddelbare Indtryk, som de talrige Udflytninger og Kildeskrifternes Udsagn gjør, saa bliver der dog nok tilbage for at vise, at Harald ikke har faret afsted med Lempe, at han ikke har ladet sig nøje med at forene Fylkeskongernes Magt i sin Haand. Det er øjensynligt, at han, ved at grunde en ny Statsskik, har taget med haarde Hænder paa Folkets hævdede Retssedvaner og Følelser, og at hans Styrelse længe maa have bevaret den Charakteer af hensynsløs Voldsomhed, der er betegnet i Udtrykkene om hans Samling af de Norske Fylker.

Alligevel synes han at være bleven paa en Maade populær og hans Minde at have været et højt agtet. Hans Død vakte Sorg hos alle, heder det i en Saga [2]); han glædedes ved sine Undersaatter og hans Undersaatter ved ham, heder det et andet Sted [3]). Disse Udtryk bør maaskee ikke

---

[1]) Disse Ord tillægges den Rogalandske eller Hørdske Høvding med Kongetitel Geirmund Heljarskinn, Grettis Saga Cap. 3.

[2]) Han var „af hverjum manni mjök harmadr“. Flateyjarbók I. 582.

[3]) „Gladdisk hann af þegnum sínum, en þegnar af honum, ok ríkit af hvárutveggja. Ágrip Cap. 4. Fra Ágrip er dette Sted ordret

i og for sig tillægges synderlig Betydning; men de faar Vægt ved andre Træk. Han blev gammel og tungfør, uden at der skete noget Forsøg paa at forurolige ham i Besiddelsen af en Magt, som han var kommet til paa en saa voldsom Maade, og som han havde gjort en saa streng Brug af. Og, da hans Søn Haakon Adalsteinsfostre fremstillede sig for Thrønderne med Begjæring om, at de vilde stadfæste hans Ret til Kongedømmet, gjaldt det som den bedste Anbefaling for ham, at han var sin Faders udtrykte Billede.

Man seer, at Harald, for at befæste sit Herredømme, søgte at knytte til sig med Venskabsbaand indflydelsesrige Høvdinger i de Fylker, som han havde underlagt sig [Haakon Jarl i det Throndhjemske, Ragnvald Jarl paa Møre, Hroald Jarl i Fjordene o. fl.]. Men i et saadant Forhold til ham har dog kun de Færreste kunnet indtræde. Af hans uforsonligste Modstandere, af de højbyrdige Ætter, der paa det sterkeste var knyttede til den gamle Stammeforfatning, flyttede Mange bort fra Landet. Men det kan dog vel ikke være tvivlsomt, at Fleerheden af dem, hvem Smaarigernes Sammenføjning til et politisk Hele og Odelens Ophævelse indskrænkede i den tilvante Frihed, uden at de fik Bod derfor i store Forlehninger, er blevet tilbage, og naar Harald desuagtet ikke efterlod et forhadt Minde hos Folket, men tvertimod, indseer vi, at hans Personlighed har imponeret og fremkaldt en Beundring, som efterhaanden trængte andre Indtryk i Baggrunden.

Han havde havt Sejr i alle de Slag, han holdt med Smaakongerne, og Lykken fulgte ham uafbrudt. Han havde,

---

gaaet over i Heimskringla, Har. Hárf. 8. Cap. 25. — Det fortjener at bemerkes, at Ágrip maa antages for at være af Norsk Oprindelse og at fremstille den særlig Norske, ikke den Islandske Tradition. Se G. Storm, „Norske Historieskrivere paa Kong Sverres Tid“, i Aarbøger for Nord. Oldk. 1871. S. 425 ff.

som Kveldulf udtrykte sig, Lykke i Lasseviis, medens Smaakongerne neppe havde en Nævefuld. Men hos de gamle Nordmænd som hos Germanerne overhovedet fremtraadte ved Siden af den trodsigste Uafhængighedsaand et sterkt fatalistisk Drag. Lykken gjaldt dem som en Gudsdom; for den Lykkelige havde de et Slags religiøs Ærefrygt, og fra denne Følelse til Hengivenhed er intet langt Skridt.

Vi maa, for rigtig at forstaa Haralds Færd og Forhold til Folket, ikke tabe afsyne, at Voldsomhed, bratte Overgange, hensynsløs Forfølgelse af reent personlige Magtformaal stemmede med Tidens og Folkets Charakteer og dengang i langt højere Grad end nuomstunder hørte med til Udviklingens nødvendige Vilkaar. Man havde kun i ringe Grad Syn for almindelige Ideer eller Principer; man var sig dem ikke bevidst; saameget lettere undergav man sig Kjendsgjerningen; saameget sterkere og mere ubetinget maatte det Indtryk være, som den Enkeltes personlige Kraft eller Lykke kunde gjøre. Men for det reent Tilfældige, for den blotte ydre Vælde bøjer Menneskene sig dog aldrig godvillig, og endog i en raa og voldsom Tidsalder, som denne, var det utænkeligt, at en enkelt om end nok saa vældig Personlighed skulde kunne grunde noget varigt og bøje et heelt Folk under sig og sit Minde, medmindre han paa en eller anden Maade repræsenterede hvad vi kalde en Idee eller almindelig Tanke, som, om den end var tilstede i en noksaa dunkel eller blot instinctmæssig Form, dog maatte synes at give ham en højere Ret end den, der laa i Spydsodden.

Harald Haarfagre appellerede ikke til nogen hos de Norske Stammer raadende Følelse af national Eenhed og Samhørighed. Alligevel veed vi, at en saadan Følelse virkelig var tilstede. Navnet Nordmænd som Fællesbetegnelse for Stammerne mellem Gautelven og Haalogalands nordligste

Grændse forekommer i Ottars Rejseberetning, hvis Beskrivelse af Forholdene i Norge svarer til Tiden nærmest forud før Fylkernes Samling[1]), og Fælledsbetegnelsens Opkomst viser, at Fælledsskabet er bleven følt og erkjendt. Her som andensteds maa den nationale Følelse være bleven fremkaldt og skjærpet ved et Modsætningsforhold, og det er i denne Henseende værdt at bemerke, at Samlingen udgaar fra Landets sydøstlige Kant, hvor de to ældre skandinaviske Riger stødte umiddelbart op, og hvor derfor hiin Modsætning, til hvilken Nordmandsnavnet saa øjensynlig knytter sig, maatte gjøre sig tidligst og sterkest gjældende. Haralds egne Forfædre har vistnok staaet i et Afhængighedsforhold til de Danske eller Svenske Overkonger; selve den Norske Tradition tyder herpaa[2]). De har arbejdet paa at løsgjøre sig fra dette Forhold, idet de fandt et Støttepunct for sin Magt i det religiøse og retslige Fælledsskab, som uden Tvivl fra gammel Tid bestod mellem de søndenfjeldske Fylker. Haralds Fader, Halfdan Svarte, fremtræder allerede som en fuldkommen selvstændig Fyrste. Han underlagde sig de fleste af hine Fylker, og han knyttede dem sammen til et virkeligt Rige, idet han, som det heder, satte Eidsivathingslagen, det vil sige: ordnede de hidtil gjældende fælleds Vedtægter, fik dem antagne der, hvor de ikke før var det, føjede nye til, udvidede og befæstede det ældre religiøse og retslige Fælledsskab, hvis Repræsentant han selv var bleven. Han blev paa denne Maade mægtigere, end nogen Norsk Konge før ham havde været, og kunde tro sig sterk nok til at unddrage sig den gamle Afhængighed. Men derved havde han udfordret Dane- og Sveakongernes Fiendskab; han og hans Æt maatte

[1]) Munch, N. F. H. I. 1. 611.
[2]) Snorre, [Unger's Udg.] Har. Hárf. S. Cap. 14.

berede sig paa at møde dem og søge at sideordne sig dem i Magt som i Ret; den maatte drives videre paa den engang indslagne Bane: ligeoverfor et Dansk og et Svensk Rige kunde ikke stilles noget mindre end et samlet Norsk Rige; de to fremkaldte med en vis Nødvendighed det tredie. — Sagnet tillægger, som vi veed, Halfdan og hans Hustru store Drømme, der varslede deres Afkoms fremtidige Magt. Slige Sagn om Forvarsler eller betydningsfulde Drømme, der i Oldtiden saa hyppig blev knyttet til Mindet om fremragende Mænd eller Begivenheder, giver Udtryk for den instinctmæssige Følelse af, at det Store ikke kommer frem med Eet, men i Regelen er forberedet ved en lang forudgaaende Udvikling: — der er en Sandhed i dem. Hvad Halfdan Svarte havde gjennemført, pegte allerede saa bestemt i en Retning, der enten maatte føre til en Forening af samtlige hidtil uforbundne Norske Fylker eller til deres Underkastelse under et af de ældre Skandinaviske Riger, at det nok kunde fremkalde en Ahnelse eller et uklart Ønske, hvorved Eftermandens Værk blev foregrebet.

Idet Harald aflagde det Løfte, at han ikke vilde lade sit Haar skjære, inden han havde taget Skat af hver Opdal og hvert Udnes, saalangt som Norge strakte sig, kan det altsaa i en vis Forstand siges, at en national Tanke har inspireret ham. Der har forud været en Følelse eller Erkjendelse af folkelig Samhørighed tilstede hos de Norske Stammer, og Harald var efter sin Æts Historie og sin egen Stilling den rette Mand til at repræsentere denne og føre den frem. Den var for svag og havde for store naturlige Hindringer at kjæmpe mod til at arbejde sig frem paa egen Haand, ved en fredelig Udvikling; men, hvor svag den end var, kan vi ikke tvivle paa, at den i Stilhed har været Harald en nyttig Forbunden og udgjort en Deel af den Lykke

for hvilken endog de stiveste Tilhængere af den gamle Tingenes Orden, saadanne som Kveldulf, bøjede sig med et Slags Resignation som for en højeste Ret. Han har maaskee ikke været sig bevidst, at han repræsenterede andet end sin egen og sin Æts Magt, at han arbejdede for andet end et reent personligt Magtsformaal. Men dette er et Forhold, der ofte nok har gjentaget sig: Handlingsmandens Genius viser sig deri, at hans Ærgjærrighed, hans Herskesyge altid finder frem der, hvor der er noget varigt at grunde, og det er, hvor almene Ideer eller Instincter har beredet Grunden, at den, hvor reent personlig den end er eller synes, dog altid har Pagt med disse og stiller ham Formaal, der er realisable, fordi de falder sammen med Udviklingens, Tidens eller Folkets Krav og Behov.

En lignende Betragtning som den, der her er gjort gjældende med Hensyn til Haralds Samerobring af de Norske Fylker, vil nu vel ogsaa have Anvendelse paa hans Styrelse i Almindelighed, hans saakaldte Ophævelse af Odelen og det nye System for Stats- og Samfundsordning, som han indførte. Det kan ikke have været en principløs Vilkaarlighed, som raadede her; hvad der synes tilfældigt maa dog have været betinget af en Regel, — den raa Vold, det personlige Magtbegjær maa have havt Støtte i en højere Ret. Hvor forskjellig hiin Tid end var fra vor, saa har dog vel i det Store taget Betingelserne for at vinde varig Magt over Menneskene og fremkalde deres Beundring været de samme da som nu: der har krævets en aandig Overlegenhed, en Tankens eller Aandens Ret, en Sammenhæng mellem den enkelte Person og det Almindelige, — det Nationale eller Europæiske, — som man ikke ræsonnerede over, som man ikke var sig klart bevidst, men som man instinctmæssig bøjede sig for.

Vi seer, at Harald forstod at omgive sig med megen ydre Glands, og at han førte et efter Tidens Lejlighed glimrende Hof. Dette maa have bidraget til at forsone med hans strenge Regimente. Hofferne vare hiin Tids Skoler, hvor unge Mænd af høj Byrd tillegnede sig Verdenserfaring og slebne Sæder; selve den blotte ydre Pragt var dengang langt mere end nu et Opdragelses- og Udviklingsmiddel. Allerede Tacitus omtaler, at hos de germaniske Folk Fyrstens Magt og Anseelse i en væsentlig Grad beroede paa hans Hird eller Følge af haandgangne Mænd. „Fyrsterne kappes om, heder det, hvem der kan samle om sig de fleste og haandgangne Mænd; dette er i Fredstid en Hæder og i Krigen et Værn" [in pace decus, in bello præsidium]. Om Harald fortælles det nu, at hans Hird var talrig og paa det bedste sammensat. Han var sejrsæl og gavmild; en stor Mængde Jordejendomme og andet Gods maa ved Erobringen være faldet i hans Haand, saa han var istand til at lønne godt. Derfor kappedes ogsaa ærgjærrige unge Mænd rundt omkring fra Landet om at træde i hans Tjeneste; men kun saadanne optoges i Hirden, der var udmærkede ved Mod og Vaabenfærdighed eller i andre Henseender[1]). I Eventyret om Norna-Gest, der blev trehundrede Aar gammel og havde opholdt sig hos mange berømte Konger eller Sagnhelte, tillægges der denne den Ytring, at Harald Haarfagre „var vandastr at hirdsidum allra fyrr nefndra konunga"[2]). Et sikkrere Vidnesbyrd om Haralds „hirdprýði", — et Øjenvidnes Skildring af hans Gavmildhed og pragtfulde Hofholdning, — besidder vi i de i Fagrskinna[3]) optagne Brudstykker

[1]) Snorre, Har. Hárf. S. Cap. 9. Egils Saga Cap. 6.
[2]) Flateyjarb. I. 357.
[3]) Pag. 3 ff. Oversat af Munch i N. F. H. I. 1. 574, af Keyser, i Nordm. Liter. 280—81.

af et Digt, der tillægges Skalden Thorbjørn Hornklofe.
Her heder det:

Rigeligt de lønnes
de raske Krigere,
som i Haralds Tun
med Brikker lege;
Guld faa de i Mængde
og fagre Sverd,
Hunlandsk Malm
og Træle fra Østen.
„Om Skaldernes Smykker
jeg vil dig spørge,
thi du tykkes at vide Besked,
om de Ædles Færd,
den du nøje kjender,
deres, som med Harald leve?“
„Paa deres Rustning du seer,
og deres gyldne Ringe,
at de ere vel kjendte af Kongen.
De bære røde Kapper,
fagert randede,
sølvvundne Sverd,
ringvævede Brynjer,
gyldne Belter,
gravne Hjelme,
Ringe paa Haanden,
som Harald dem skjænked.“

Digtet omtaler fremdeles Berserkerne eller Ulfhednerne som hørende til Haralds Omgivelser, og desuden Gjøglere og Hofnarre, hvis Opgave det var at more Kongen ved alskens Løjer. Heri gjenkjendes Indflydelsen af udenlandske Hofskikke.

Blandt sine Hirdmænd agtede Harald Skalderne højest, er det fortalt; de fulgte ham jevnlig, og han lod dem sidde ligeoverfor sig i det saakaldte ringere Højsæde, der gjaldt som den fornemste Plads næst hans egen. Disse Skalder var berømte, og deres Kvæder lærtes udenad og gik fra Mund til Mund. Brudstykker af flere er endnu bevaret, og vi seer deraf, at de foruden Harald selv og hans Bedrifter, ogsaa har besunget mythiske og sagnhistoriske Emner. Hiin Tids Digtekunst bestod, som bekjendt, for en væsentlig Del i Omskrivninger og Billeder, hentet fra de gamle Gude- og Heltesagn. Det hørte derfor til Skaldernes Fag at kjende disse, og denne deres Kjendskab til Fortiden har det vel været, som fornemmelig gav dem Adkomst til at optræde som Kongernes Fortrolige og Raadgivere. De var sin Tids Lærde, den folkelige Traditions og den nationale Dannelses rette Bærere. Idet Harald omgav sig med de meest ansete Skalder og andre Viismænd, der var fortrolige med de nedarvede historiske Traditioner og Retssedvaner[1]), blev hans Hof et Slags aandigt Centrum for det hele Folk, og hans Herredømme fik derved en anden og bedre Grund at staa paa end den blotte ydre Vælde.

Harald med sit Følge af Skalder og gamle Viismænd, af hvilke han „nam minnigr marga speki", minder os om Karl den Store med hans berømte Hofacademie, der fulgte

---

[1]) Se Fltb. I. 567 de Vers, der tillægges Thjodolf den Hvinverske:

Margir gerdu	Nam minnigr
millding snaran	marga speki
hraustir menn	af gömlum mönnum
heim at sækja,	sá er gull midladi:
eigi sidr	var astudigr
ødling fylgdu	öllu fólki
gamlir menn	Uplanda gramr
ok gerduzt kærir	af örleik sinum.

ham allesteds, og ved hvis Forelæsninger og Disputationer han selv var en opmærksom Tilhører [1]). Overhovedet ledes vi ved Skildringen af Haralds Hofholdning og den Pragt, hvormed han omgav sig, til en Forestilling om, at han har dannet sig efter de bedste fremmede Mønstere og lagt an paa at være Konge i europæisk Stiil. Men dette er vistnok ogsaa det Synspunct, fra hvilket den af ham grundlagte nye Ordning af Styrelsen og Landets Forfatning vil kunne paa den meest tilfredstillende Maade blive forklaret. Det, vi veed om denne Ordning, giver fuld Grund til at antage, at den i sine væsentlige Træk har stemt overeens med, hvad der paa hiin Tid var bleven gjældende Statsret og Samfundsorden i Europas store Culturlande. Harald har, samtidig med at han grundede den Norske Stat, givet den en Organisation, hvorved den saa at sige førtes midt ind i Strømmen af den almeeneuropæiske Udvikling; han fremstiller sig ikke som Udøver af en barbarisk Erobringens Ret; men som en Hersker, der stod paa Tidens Højde og havde tilegnet sig dens raadende politiske Ideer: saaledes vil det bedre kunne forstaaes, at han, uagtet han ved sine Foranstaltninger havde grebet saa dybt og skaanselsløst ind i Folkets gamle Retsorden, dog kunde vinde dets Hengivenhed og efterlade et højt hædret Minde.

II.

De Kilder, der udtrykkelig omtaler Haralds Inddragelse af Odelen og nye System for Landets Administration og kan gjælde som selvstændige, er Snorre's Heimskringla og

---

[1]) Se herom t. Ex. Guizot, Hist. de la Civilis. en France II. 190 ff.

Egils Saga. Snorre fortæller i Harald Haarfagres Saga Cap. 6, at Harald „satte den Ret overalt, hvor han lagde Landet under sig, at han tilegnede sig al Odel og lod alle Bønder give sig Landskyld, baade mægtige og ringe", at han satte en Jarl i hvert Fylke, der skulde dømme Lov og Landsret og oppebære de kongelige Indtægter mod selv at nyde Trediedelen, at hver Jarl skulde have 4 eller flere Herser under sig, som hver skulde have 20 Mark Veitsle og til Gjengjæld underholde paa egen Bekostning 20 Hærmænd til Kongens Tjeneste, medens Jarlen skulde underholde 60, — „og, føjes der til, saameget havde Harald forøget Paalæg og Landskylder, at hans Jarler havde mere Magt end Kongerne fordum"; — fremdeles fortæller han i Haakon den Godes Saga, Cap. 1, at Haakon paa Thinget i Throndhjem bød sig til at gjøre Bønderne odelsbaarne og at lade dem faa deres Odel, som de paabyggede, tilbage, naar de vilde tage ved ham og give ham Kongenavn.

Fra Heimskringla er denne Beretning igjen ordlydende eller med uvæsentlige Forandringer gaaet over i den større Olaf den Helliges Saga[1]), i de forskjellige Recensioner af den større Olaf Tryggvasøns Saga, samt i Haralds þáttr hárfagra og Upphaf ríkis Har. hárf., i Flateyarbók I.

Egils Saga fortæller Cap. 4: „Harald tilegnede sig i hvert Fylke al Odel og alt Land, bygget og ubygget, ja endog Søen og Vandene; alle Bønder skulde være hans Lejglændinger, saa og de, som ryddede i Skogerne, Saltbrænderne og alle Vejdemænd, baade paa Sø og Land, de bleve ham alle tjenstbundne"; — dernæst Cap. 62: „Haakon fik

[1]) Om dennes sandsynlige Forhold til Heimskringla se Munch og Unger's Udgave, Christiania 1853, Fortalen.

mange flere Folk [end Erik], og Grunden dertil var, at han satte den Lov i Landet, at hver Mand skulde faa sin Odel tilbage, medens Harald havde trælket alle Mænd, baade mægtige og ringe."

Maaskee er Egils Saga bleven benyttet af Snorre[1]). Man skulde saaledes ikke med fuld Sikkerhed kunne lade dennes Beretning gjælde som selvstændig Kilde. Man skulde i Virkeligheden kun have eet Vidnesbyrd, ikke to indbyrdes uafhængige, der gjensidig støtter hinanden. I de øvrige Kildeskrifter nemlig til Norges Historie i dette Tidsrum findes hverken Haralds Tilegnelse eller Haakons Tilbagegivelse af Odelen udtrykkelig omtalt. Thjodrek Munks Krønike, den i Skotland fundne Historia Norvegiæ, og Ágrip, der samtlige vistnok er forfattede i Norge og kan betragtes som de ældste Forsøg paa at fremstille Landets Historie i Sammenhæng[2]), tier ganske. I Fagrskinna heder det kun, efterat Slaget i Hafrsfjorden er omtalt: „þar eptir siðaðisk landit, guldusk skattar hit efra sem hit ytra."

Heraf tør man nu ikke drage den Slutning, at den hele Historie om Odelen skulde være grebet ud af Luften eller hvile paa en blot og bar Misforstaaelse. Dertil passer den for godt ind i den øvrige Sammenhæng. Baade er det i og for sig sandsynligt, at Kongedømmets sterke territoriale Udvidelse her som andensteds har medført en tilsvarende Forøgelse af dets Ret[3]), saavelsom at det siden efter Haralds Død under Striden mellem hans Sønner har maattet træde et Skridt tilbage, og Snorres og Egils Saga's Beretning stem-

---

[1]) Munch og Unger, Fort. til Olaf den Helliges Saga 1853.

[2]) Se Storm's ovenanførte Afhandl.

[3]) Oplysende i saa Henseende er navnlig Englands Exempel, se Palgrave, Rise & Progress of the English Commonwealth, I. 279. Freeman, Hist. of the Norman Conquest, I. 84—85 o. fl. St.

mer desuden i enkelte Puncter saa godt overeens med, hvad der andenstedes fra er bekjendt, at dens Paalitlighed i det Hele derved maa synes hævet over al Tvivl. Hvad de ovenfor anførte Kildeskrifter angaar, der ganske forbigaar Haralds Tilegnelse og Haakons Tilbagegivelse af Odelen, da er de allesammen saa kortfattede og som første Forsøg saa ufuldkomne, at det ikke kan vække Mistanke, om de lader endog saa dybt indgribende Begivenheder uomtalte. Det kan vel tilmed siges, at de indirecte tjener til at stadfæste Snorres og Egils Saga's Beretning [1]).

Denne har saaledes visselig et factisk Grundlag. Men det gjælder at forstaa den ret. Det maa staa fast, at der ved Harald Haarfagres Oprettelse af det Norske Enekongedømme og ved Haakon Adalsteinsfostres Antagelse til Konge er foregaaet en Omvæltning i Landets indre Forhold, der svarer til Udtrykkene om, at Harald gjorde alle Bønder til sine Lejglændinger, og at Haakon gav dem Odelen tilbage; — og herom har heller ikke været yttret Tvivl; men disse Udtryk er bleven fortolkede paa flere forskjellige Maader, hvormed Omvæltningen tillægges et større eller mindre Omfang og stilles ind i den ene eller den anden Sammenhæng.

En ældre Opfatning, der dog ingensteds er bleven skarpt og bestemt hævdet eller udførlig begrundet, gik ud paa, at den af Harald gjennemførte Forandring med Hensyn paa Odelsgodset kun skulde have bestaaet i et Skattepaalæg [2]). Men denne Opfatning fjerner sig saalangt fra Kildernes Udtryk, at man maa indrømme, at den vanskelig lader sig fast-

¹) Fagrskinna ved det før citerede Udtryk;. Hist. Norv., Thjodrek og Ágrip ved at antyde, at et Høvdingparti i Norge har kaldt Haakon Adalsteinsfostre tilbage.

²) Schøning, Norg. Hist. II, 494—95; Tyge Rothe, Nord. Statsforf. I. 39—40.

holde, saafremt man overhovedet vil lade disses Autoritet gjælde. Hvorledes skulde den desuden kunne bringes i Overeensstemmelse med hvad der fortælles om Haakon den Gode? Man seer, at Haakon ikke, ialfald ikke ubetinget, har ophævet Faderens Skattepaabud, idet han kun for Kystfylkernes Vedkommende forandrede det til et Søkrigsstyr, saa at Bønderne istedetfor Nefgildet [den af Harald paalagte Kopskat], forpligtede sig til at bygge, udruste og vedligeholde et vist Antal Skibe i hvert Fylke samt til at sørge for disse Skibes Bemanding og Proviantering for et bestemt aarligt Tidsrum [1]). Men hvad bliver der saa igjen af de Foranstaltninger, der fremstilles, som om Folket ved dem havde faaet sin Frihed tilbage, og hvorom Rygtet fløj som Ild i tørt Græs fra den ene Landsende til den anden?

Vore nyere Historikere har ogsaa været enige om at gjøre en anden Opfatning gjældende. De har forstaaet Kildernes Udtryk efter Ordet. Harald tilegnede sig, efter deres Mening, virkelig Ejendomsretten til al Jord i Landet; han gjorde alle Bønder til sine Lejglændinger, og forsaavidt de oprindelige Besiddere beholdt sine Fædrenegaarde, var det ikke længer som Ejendom, men som Lehn og mod en Afgift; de maatte give ham Landskyld; deres Adkomst til Jorden udledes ikke længer fra deres egen nedarvede Ret, men fra den kongelige Forlehning. Og denne Forandring fulgte umiddelbart af Erobringsforholdet; den fandt Sted i Overeensstemmelse med „oldgermaniske Retsbegreber“ eller en „oldgermanisk Statsret“, der hjemlede Erobreren Ejendomsretten til al Jord i det Land, han havde underlagt sig [2]). „Odelsbesiddelse og Feudalbesiddelse er begge lige oprindelig

[1]) Keyser, Norges Stats- og Retsforfatning, S. 97.
[2]) Munch, N. F. H. I. 1. 132—33. 466—68. 714—15; Keyser, Norges Stats- og Retsforf. S. 30—32; Aschehoug, Norges og Danmarks Statsforf. S. 12—13.

germanisk“, heder det i Munch's Det Norske Folks Historie, hvor den her omtalte Opfatning har faaet det skarpeste Udtryk; „men den første forudsætter en oprindeligere Fordeling af Jordegodset mellem et helt paa eengang indvandrende Folk; den sidste forudsætter en Erobring eller Besiddelsestagen ved en af haandgangne Mænd ledsaget Drottin eller Konge. Alt, hvad et saadant Krigerfølge erhvervede, erhvervedes nemlig for Høvdingen, og hvad hans Mænd modtoge, modtoge de kun ved hans Godhed, saa at det, naar det var Grundstykker, betragtedes som et Laan, af hvilket Høvdingen fremdeles vedblev at være Ejer, medens Modtageren kun blev dets Bruger imod at forpligte sig til visse Ydelser“. . . . „Da Harald havde underlagt sig de Norske Fylker, blev de derfor, overeensstemmende med den for alle germaniske Stammer fælleds Vedtægt, naar et Landskab erobredes med væbnet Haand, den erobrende Konges Ejendom og ikke længer de oprindelige Besidderes Odel.“ . . . „Det faldt af sig selv, at den gamle Odelsforfatning nu maatte give Plads for en Feudalforfatning, at al Grundbesiddelse herefter ikke længer hvilede paa Odelsret, men paa Feudalret. Om vore Oldskrifter end ikke indeholdt noget om saadanne Forandringer, kunde man dog allerede paa Forhaand vide, at de havde fundet Sted.“

Men denne Fremstilling hviler paa Forudsætninger, hvis Urigtighed maa siges at være tilstrekkelig godtgjort. Den Statsret, hvorefter en erobrende Konge eller Høvding betragtedes som den egentlige Ejer af al Grund i det af ham underlagte Land og fordelte denne paa en systematisk Maade mellem sine Mænd, der blev hans Vasaller, og hvoraf hver igjen havde Undervasaller under sig, — er ikke oldgermanisk, og naar man engang almindelig forestillede sig, at den var det, saa kom det deraf, at man havde indskrænket sig til

at betragte Lehnsvæsenet i dets fuldfærdige Stand og fra den her iagttagne Regelmæssighed havde sluttet tilbage til en forudfattet Plan, et engang for alle givet System, miskjendende det Spontane i de historiske Processer, overseende den lange Tid og den Mangfoldighed af samvirkende Kræfter, som var nødvendig for at frembringe den middelalderske Feudalstat. De Germaniske Folk, der trængte erobrende ind paa Romersk Grund, tilegnede sig ikke al Jord i de af dem underlagte Lande [1]), men lod de oprindelige Besiddere beholde en større eller mindre Deel; endnu mindre kan der være Tale om, at deres Konger skulde fra først af have tilegnet sig en Overejendomsret til det erobrede Land og have uddeelt det efter en bestemt Plan som Lehn til sine Mænd. Grundsætningen „nul terre sans seigneur" er fremmed for den oprindelige Germaniske Ret; Lehnsvæsenet er ikke grundet paa en planmæssig, efter visse almindelige Grundsætninger gjennemført Deling af de erobrede Lande mellem Erobrerne; det har udviklet sig lidt efter lidt fra ringe Begyndelser, udbredende sig gjennem successive Tilslutninger, samlende og forbindende Institutioner og Retsforhold, der oprindelig intet havde med hinanden at skaffe, og det staar hverken hos Frankerne eller Angelsachserne i umiddelbar Sammenhæng med disse Folks Erobring af Gallien og Britannien. Det kan siges at være oprindelig Germanisk og fællesgermanisk, forsaavidt som den Aand, der gaar gjennem det, udspringer fra de for Germanerne ejendommelige gjensidige Troskabs- og Forpligtelsesforhold Mand og Mand imellem; men sine ydre Former har det for en væsentlig Deel optaget andenstedsfra; i sin systematiske Skikkelse er det ejendom-

[1]) Savigny, Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter, I. — Dahn, die Könige der Germanen, I, 204. 240. — Waitz, Deutsche Verfassungs Gesch. [2. Aufl.] II. 55. 240.

meligt for det frankiske Rige, hvor det udviklede sig under et Sammenstød af mangehaande Paavirkninger og Indflydelser, og hvorfra det udbredte sig til den øvrige Verden, og i denne Skikkelse kan det først siges at være traadt frem efter Harald Haarfagres Tid [1]).

Skulde det altsaa virkelig forholde sig saa, at Harald tilegnede sig en Ejendomsret til al Jord i de erobrede Norske Fylker og gjorde alle Bønder til sine Lejglændinger, saa har han ikke handlet i Overeensstemmelse med noget hævdet „oldgermanisk“ Retsbegreb, han har ikke kunnet støtte sig til en gammel Vedtægt, som Folket forud kjendte og respecterede, saa det ikke havde saa vanskeligt for at udsone sig med det Haarde og Trykkende i en slig Forholdsregel. Skulde Harald virkelig, som Munch udtrykker det, have indført en fuldkommen Lehnsforfatning, maatte han have foregrebet den almindelige europæiske Udvikling; han maatte med eet Slag have gjort gjældende et System, som overalt ellers dannede sig lidt efter lidt, og som paa hans Tid endnu ikke nogensteds var fremtraadt klart og bestemt. Men heri er der ingen Rimelighed. Endog om en saadan „oldgermanisk Statsret“ virkelig lod sig paavise som den, vore Historikere have forudsat, idet de fremstillede Haralds Feudalforfatning som en nødvendig, umiddelbar Følge af hans med væbnet Haand gjennemførte Underkastelse af de Norske Fylker, vilde dog altid det Spørgsmaal blive tilbage: hvorledes kunde han gjøre en saadan Erobringens Ret gjældende i de Dele af Landet, som han ikke havde underlagt sig med væbnet Haand, men arvet? [2]) Og saavel Odelens Ophævelse som dens Til-

---

[1]) Palgrave, English Commonwealth I. 494—95, 500 f. Waitz, Deutsche Verfassungsgesch. IV. 304.

[2]) Munch I. 1. 485—86 har opkastet dette Spørgsmaal, men neppe tilfredsstillende besvaret det.

bagegivelse ved Haakon den Gode omtales som Foranstaltninger, der gjaldt hele Norge. Det er udtrykkelig fremhævet, at Rygtet om Haakons Tilbud til Threnderne „foor som Ild i tørt Græs“, „vakte almindelig Glæde“ paa Oplandene og i Viken, altsaa netop Landskaber, som Harald Haarfagre for en stor Deel havde besiddet ved Arv, endnu inden han begyndte sin Erobringsfærd. Man har desnden i en af de paalitligste Kilder et afgjørende Vidnesbyrd mod, at Harald i Odelsforfatningens Sted indførte en Feudalforfatning, hvorved de oprindelige Grundejere, forsaavidt de beholdt sine Fædrenegaarde, kun beholdt dem som Lehn, saa at deres Adkomst til Jorden ikke længer udlededes fra deres egen nedarvede Ret, men fra den kongelige Forlehning. Egils Saga, der siger om Harald, at han gjorde alle Bønder til sine Lejglændinger, viser, ved hvad den siden fortæller om Egil Skallagrimssøns Proces mod Bergønund, at dette Udtryk ikke maa forstaaes efter Ordene. Egil kom til Norge anden Gang i Harald Haarfagres sidste Leveaar [933], medens Erik Blodøxe styrede Riget, da han havde faaet Efterretning om, at Bjørn Brynjulfssøn [Hauld] i Sogn, hvis Datter Aasgerd han havde ægtet, var død, og at Bergønund, som var gift med Bjørns anden Datter, havde taget al Arven efter sin Svigerfader, baade Land og Løsøre. Egil krævede mindeligt Arveskifte af Bergønund; men denne, der stod i stor Yndest hos Erik Blodøxe og hans Dronning Gunhild, medens Egil og hele hans Æt var dem forhadt, vægrede sig ved at gaa ind herpaa, under Paaskud af at Aasgerd ikke var født i lovligt Ægteskab. Egil stevnede ham nu til Gulathinget, og her mødte begge den følgende Vaar, og desuden baade Kongen og Dronningen og Lendermanden Arinbjørn, Egils Ven og Aasgerds Frænde. Da Dommen var sat, traadte begge Parterne frem for at tale sin Sag. Egil sagde, at hans

Hustru Aasgerd var arveberettiget som Bjørns Datter, at hun var odelsbaaren og lendbaaren, og han paastod derfor, at Dommerne skulde tildømme hende i Overeensstemmelse med Loven det Halve af Arven efter Bjørn i Land og Løsøre. Bergønund sagde, at hans Hustru var Bjørns rette Arving, da hun var født af hans lovlige Egteskab med Aaluf, men at Aasgerd ikke var arveberettiget, saasom hendes Moder Thora var hærtagen og havde ægtet Bjørn uden sine Frænders Samtykke. Arinbjørn, som blev vred, da han hørte, at hans Faster Thora kaldtes en ufri Kvinde, tilbød sig nu at føre Vidner paa, at det i Forliget mellem Bjørn Hauld og Thoras Frænder var bleven udtrykkelelig fastsat, at hans og Thoras Datter Aasgerd skulde være arveberettiget efter ham, og Egil opfordrede Kongen til at høre Vidnernes Udsagn og lade ham faa Lov og Ret. Kongen betænkte sig og svarede, at han hverken vilde tillade eller forbyde Vidneførselen. Men da tog Dronning Gunhild til Orde og udbrød: „Det er dog et stort Under, Konge, at du lader denne lange Egil indvikle alle Sager for dig. Vil ikke du afgjøre Sagen til Ønunds Fordel, saa vil ialfald ikke jeg taale, at Egil træder vore Venner under Fødder. Hvor er min Broder Alf? Far du til Dommen med din Skare og tillad den ej at afsige en saa vrang Kjendelse som denne!“ — Alf og hans Mænd stormede strax frem der, hvor Lagretten sad, skar Vebaandene over og jog Dommerne fra hverandre. Der opstod nu stor Tummel paa Thinget. Egil maatte fare bort med uforrettet Sag, men forinden mælte han med høj Røst: Jeg kalder Dig, Arinbjørn, og Dig, Thord, og alle de Mænd, som høre mine Ord, til Vidne paa, at jeg nedlægger Forbud mod, at Bergønund eller nogen anden, indenlandsk eller udenlandsk, af fyrstelig eller ikkefyrstelig Stand, befatter sig med Bjørn Brynjulfssens Jorder, at bortbygge dem eller dyrke dem eller paa

anden Maade at føre sig dem til Nytte; hvo, som det gjør, erklærer jeg skyldig i Lovbrud, Gudernes Fortørnelse og Gridrov „[legg ek við lögbrot ok goða gremi ok griðarof]“ [1]). Det fremgaar af denne Beretning, hvis Paalitlighed der ikke kan være Spørgsmaal om at drage i Tvivl, at Harald ikke har tilegnet sig nogen Overejendomsret over Landets Jord i den feudalistiske Betydning af Ordet. Egil Skallagrimssen kræver paa sin Hustrus Vegne af Bergønund, Kongens og Dronningens Ven, at han skal afstaa til ham Halvparten af de Jorder, som havde tilhørt Bjørn Hauld, begges Svigerfader; han kræver det som sin lovlige Ret, idet han paastaar, at hans Hustru ikke mindre end Bergønunds er odelsbaaren og arveberettiget; han fører sin Sag til Thinge i Nærværelse af Kongen og Dronningen, som ere ham fiendsk, og som dog ikke kan hindre ham fra at opnaa sin Vilje uden ved at lade Dommerne jage fra hverandre, — alt dette er fuldkommen uforenligt med et gjennemført Feudalvæsen. Og denne Forhandling forefaldt, endnu inden Haakon den gode havde givet Bønderne deres Odel tilbage, altsaa medens Haralds Indretninger endnu maa antages at have staaet ved Magt [2]).

---

[1]) Egils Saga Cap. 56—57.

[2]) Keyser, som i det Hele har gjort den samme Opfatning gjældende af hvad der fortælles om Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen som Munch, udtrykker sig dog med større Forbehold. I hans „Norges Stats- og Retsforfatning“ S. 30—31 [jvfr Den Norske Kirkes Hist. I. 20.] heder det: Harald tilegnede sig Landets Odel d. e. Overejendomsretten til det hele Land med deraf følgende Skatteret . . Men skjønt han erklærede dette for det nye Kongedømmes Ret, saa fulgte ej deraf, at han udøvede denne Ret i hele dens Strenghed. . . . Kongedømmets Overejendomsret til det hele Land fremtraadte mere som en Theorie, vigtig i sine mulige Følger, end som en Retssætning, der strax skulde gjennemdrives til det Yderste.“ — I et ældre Arbejde, „Norges Historie“ [udkommet 1865, men forfattet meget tidligere] I. 225 ff. fremstiller han Sagen saaledes: „Harald troede det nød-

Den af Norges Historie højt fortjente tydske Lærde Konrad Maurer, som i en Afhandling i Tidskriftet Germania[1]) har fremsat de ovenfor nærmere begrundende Indvendinger mod vore nyeste Historikeres Opfatning af hvad der skal forstaaes ved Harald Haarfagres Ophævelse af Odelen, søger en rimeligere Løsning af Spørgsmaalet, idet han sammenstiller hvad det skete i Norge ved Enekongedømmets Oprettelse med hvad der skete paa Orknøerne, da Harald Haarfagre havde paalagt Øernes Befolkning en Bod af 60 Mark Guld for sin Søns Drab og Jarlen Torv-Einar bød sig til at udrede hele Boden, mod at Bønderne afstod sin Odel til ham, hvilket disse, som det heder, gik ind paa, fordi de Rige haabede snart at kunne indløse sin Odel, medens de Fattige ikke formaaede at udrede hvad der var bleven dem paalagt. Ved denne Transaction kan Orknøingerne i en vis Forstand siges at have pantsat sine Ejen-

vendigt til sin Magts Opretholdelse at indskrænke Folkets gamle Friheder; Bønderne skulde derfor ej længer være uindskrænkede Ejendomsherrer over sin Jord, men skulde betragtes som Lejlændinger .... Den store Omvæltning imidlertid, som Harald udentvivl tilsigtede, blev, som det lader, ingenlunde gjennemført i det Omfang, som udtaltes i dens Grundsætninger. Tilegnelsen af Landets Odel synes ikke at have ledet til nogen virkelig Skatlægning af Jorden eller til et almindeligt Lejlændingsvæsen, men i det Højeste til Indførelsen af en personlig Skat [Nefgildi].... Den muligen paatænkte Lehnsforfatning kom saaledes ikke til Modenhed." — Man seer let, at denne Fremstilling ikke fjerner nogen af de før paapegede Vanskeligheder. Naar den antager, at Harald har havt til Hensigt at indføre en fuldkommen Feudalforfatning, at han i Principet har paastaaet en virkelig Overejendomsret til Landets Jord, saa gjælder derimod hvad der er bleven bemærket mod Paastanden om, at Feudalvæsenet skulde være oprindelig germanisk; og naar den dernæst antager, at Harald ikke har gjennemført sit System, men er bleven staaende ved Indførelsen af en personlig Skat, kommer den i Strid med hvad der berettes om Haakon den Godes Tilbagegivelse af Odelen.

[1]) 14r Jahrg. S. 27—40.

domme, med Forbehold af at indløse dem igjen siden og saaledes at de selv vedblev at bruge og beholde dem mod at udrede en aarlig Afgift, der har været at betragte som Rente af det paa Ejendommene optagne Laan. Og, naar det siden heder, at Jarlen Sigurd Lødvessøn gav Orknøingerne deres Odel tilbage, da betyder dette i Virkeligheden kun, at han har eftergivet dem den Gjæld, der hvilede paa deres Jorder.

I Overeensstemmelse hermed tror nu Maurer, at man bør forklare, hvad Kilderne fortæller om Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen i Norge. Det har været en „kolossal Brandskatning“, „hvis Udredelse blev sikkret ved en Pantsættelse af de paagjældende Ejendomme, og hvis Capitalbeløb desuden blev forrentet ved en Landskyld eller aarlig Afgift, som maatte udredes for Ejendommenes Brug og Besiddelse, indtil en virkelig Indløsning havde fundet Sted ved Betaling af den paalagte Sum.“ Og Haakon den Godes Tilbagegivelse af Odelen maa da forstaaes som en Eftergift af den endnu udestaaende Capitalsum, hvorved Forrentningen og Pantsættelsesforholdet selvfølgelig tillige bortfaldt.

Men de Omstændigheder, under hvilke Torv-Ejnar kom i Besiddelse af Orknøingernes Odel, er dog øjensynlig altfor forskjellig fra de Omstændigheder, under hvilke Harald Haarfagre skal have tilegnet sig al Odel i Norge, til at man kan lade denne Jevnførelse gjælde. I det første Tilfælde er der Tale om en bestemt Sum, som blev paalagt Bønderne, og som Jarlen udredede for dem, da de ikke selv formaaede det, mod at de afstod sin Odel til ham, med Forbehold af senere Gjenløsning. Dette har fuldkommen Udseende af en „Forretning“, en frivillig Overeenskomst, hvorved den ene Part midlertidig overlader eller pantsætter sin Ejendom til den anden, mod at denne forstrækker en i Øjeblikket nødvendig Pengesum. Men at Harald Haarfagre skulde have

paalagt alle Norske Odelsbønder én lignende engang for alle bestemt Sum, dertil findes ikke mindste Antydning, saalidt som til at der var aabnet Bønderne en Mulighed til at indløse sin Odel ved at udrede den paalagte Sum. Og en slig „Geschäft“, der er meget vel forstaaelig, hvor Talen er om Orknøernes Haandfuld Ejendomsbesiddere, lader sig dog vanskelig tænke gjennemført ligeoverfor Indbyggerne af et heelt stort Land.

De samme Indvendinger, som Maurer opstiller mod Munch's og Keysers Forklaring, vil desuden for en Deel sees ogsaa at gjælde hans egen. Han indvender, at om end Harald Haarfagre havde tilegnet sig Ejendommen over al Jord i Kraft af en anerkjendt Erobringens Ret, saa kunde denne dog ikke have været udstrakt over de Dele af Landet, som han var kommen i Besiddelse af ved Arv. Men naar Harald „brandskattede“ Riget, saa var det vel ogsaa som en Erobrer, der lader sine overvundne Fiender betale Krigens Omkostninger, og man faar altsaa at besvare det Spørgsmaal, hvorledes han da kunde brandskatte sine egne Arvelande. — Haralds populære Eftermæle er af Maurer fremhævet som en Grund mod Rigtigheden af de Norske Historikeres Betragtningsmaade; et saadant Eftermæle kunde nemlig umuelig „einem Despoten gespendet werden, welcher den privatrechtlich wie politisch werthvollsten Theil des Vermögens seiner sämmtlichen Unthertanen ohne jeglichen Rechtsgrund confisciert und bis an sein Ende widerrechtlich in der eigenen Hand behalten hatte.“ Men den „fiscalske Forholdsregel“, han selv tillægger Harald, savner dog ikke mindre enhver Retsgrund; en saadan Brandskatning af Landets Ejendomme vilde dog have været den meest utilslørede, den principløseste Vilkaarlighed. Og naar Maurer udhæver, at ifølge hans Forklaring den saakaldte Inddragelse af

Odelen kun tilføjede Folket et pecuniært Tab, medens Udsigten til en Gjenerhvervelse af den gamle Skattefrihed altid var ladet aaben, da kan dog derved ikke noget siges at være vundet for en lettere Forstaaelse af Haralds gode Eftermæle. Den Uvilje, som Despotisme og retløs Vilkaarlighed vækker, beror dog ikke paa den større eller mindre materielle Skade, som den tilføjer.

Det stemmer altsaa bedst med Kildernes Udtryk og er i sig selv det rimeligste at antage, at Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen virkelig har været en almindelig politisk og ikke en blot og bar fiscalsk Forholdsregel, at den virkelig hænger sammen med en ny „monarkisk Theori" og betegner et nyt statsretligt System, hvorved Undersaatternes Forhold til Stat og Kongedømme blev et væsentlig andet, end det før havde været. Dette Systems Princip maa kun ikke søges i en formeentlig „oldgermanisk Erobringsret", hvorefter den erobrende Konge regelmæssig tilegnede sig Overejendommen til al Jord i det af ham underlagte Land; man maa kun ikke — i Strid med Kildernes udtrykkelige Vidnesbyrd — forestille sig dets Former, som om de stemte overeens med det fuldt gjennemførte Feudalvæsens, der først tilhører en følgende Periode. Harald kan ikke paa denne Maade have foregrebet en almindelig europæisk Udvikling, der endog havde sin Rod i Forhold vidt forskjellige fra dem, hans eget Land frembød. Derimod er der intet til Hinder for at antage, at han og hans Raadgivere har fulgt med Udviklingen paa deres Viis, at de har tilegnet sig, været gjennemtrængte af Tidens raadende politiske Grundsætninger, saaledes som disse traadte frem i de toneangivende mellemeuropæiske Staters Forfatning, og søgt at tillempe dem paa Norske Forholde. Og ved at betragte „Odelens Ophævelse" i denne Sammenhæng vil man udentvivl bedst komme ud-

over de før paapegede Vanskeligheder eller tilsyneladende Modsigelser. Man vil saaledes kunne hævde Troværdigheden af Kildernes Beretning uden at komme i Strid med andre paalitlige Vidnesbyrd eller med de erkjendte Love for den historiske Sammenhæng. Den af Harald gjennemførte Omvæltning i Landets indre Forhold vil føres tilbage til et mere rimeligt Omfang, uden dog at tabe den Charakteer af et virkelig nyt System, som vi efter det Indtryk, den gjorde, og efter de følgende Begivenheder maa slutte, at den har havt, — uden at synke ned til en blot og bar Voldshandling, der savner ethvert principielt Grundlag.

Det er før nævnt, at Feudalvæsenet udviklede sig i det Frankiske Rige og herfra udbredte sig til den øvrige Verden. Overhovedet var, som man veed, det Frankiske Rige gjennem den største Deel af Middelalderen Mønsterlandet i politisk Henseende. Det var blevet Romerstatens Arvtager baade i en indvortes og en udvortes Forstand; det var her, at Romerske Institutioner og Statsideer gjorde sig stærkest gjældende og virkede i videst Udstrækning til at omdanne det Germaniske Statevæsen, navnlig ved at give Kongedømmet en mere ophøjet Stilling og et mere omfattende Magtomraade, hvilket det efterhaanden maatte blive et Formaal ogsaa for de øvrige Germaniske Konger at opnaa. — Det er altsaa fremfor alt det Frankiske Rige, hvis Forfatning maa betragtes, naar man vil danne sig en Forestilling om de politiske Ideer eller Tendentser, der kan formodes at have indvirket paa Harald Haarfagre, idet han grundlagde den nye Norske Statskik.

Denne Forfatning kan i det Tidsrum, hvorom her er Tale, ikke betegnes som en feudal [1]. De Elementer, hvoraf

[1]) Det Følgende fornemmelig efter Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, 3 og 4 Bind.

Feudalvæsenets Bygning førtes op, var tilstede, men deres Sammenføjning til et systematisk Hele havde endnu ikke, — eller ialfald kun tildeels — fundet Sted. Hvert enkelt af de Forhold, der charakteriserer Lehnssystemet, eller hvori det havde sin Rod, — Overdragelsen af Land mod Forpligtelse til Krigstjeneste, det engere personlige Tjeneste- og Troskabsforhold ligeoverfor Kongen eller andre Stormænd, de offentlige Functionærers Aflønning ved Tildelelse af Krongods til midlertidigt Brug, Overførelsen af de private Tjenesteforholds Former paa de reent offentlige eller politiske, Indordningen af de mindre Mægtige under de mere Mægtiges Skytsherredømme — Beneficiarvæsenet, Commendationen, Vasalliteten, — havde allerede gjort sig gjældende og tildeels i videste Udstrækning; men Systemet kunde først siges at existere, naar alle disse Forhold paa en regelmæssig og overalt eensartet Maade var bragt i Forbindelse og havde draget det hele Samfund indunder sig, og dette var endnu ikke skeet.

Det Frankiske Rige under Karl den Store og i den nærmest følgende Tid var ikke nogen fuldkommen Lehnsstat. Om end Kongerne havde benyttet Beneficiar- og Vasallitetsvæsenet til at udvide og befæste sin Magt og derved givet det en betydningsfuld Rolle i Forfatningen, saa var dog endnu ikke al offentlig Myndighed eller Styrelse bundet til de feudale Former. Grundsætningen „nul terre sans seigneur“, ifølge hvilken Enhver maatte staa i Vassalforhold til en anden for at gjælde som berettiget Medlem af Samfundet, og hvorved Kongen kom til at betragtes som det hele Lands egentlige Ejer, var endnu ikke gjennemført. Der fandtes endnu uafhængige Ejendomsbesiddere [Alodialbesiddere], skjønt deres Tal vistnok var lidet og de indtoge en underordnet Plads ved Siden af Kongens haandgangne Mænd, hans Vassaller eller „Leudes“.

Men, hvis saaledes Forfatningen inden det Frankiske Rige ved denne Tid endnu ikke var bleven et gjennemført Feudalsystem, saa havde den paa den anden Side fjernet sig langt fra den oprindelig-germaniske Stats- og Samfundsorden og gjort Grundsætninger gjældende, som var ganske fremmede for denne. Selvstyrelsen i Folkets mindre Kredse var brudt; af den gamle Stammeforfatning var der kun svage Rester tilbage. Kongedømmet havde afgjort skiftet Charakteer og var fra et Germanisk Høvding- eller Førerskab gaaet over til at blive næsten et Romersk „imperium". Kongen var ikke længer en blot og bar „primus inter pares", der havde sin bestemte Ret som andre frie Mænd, om end en højere end alle andre; han stod i ophøjet Majestæt over sine Undersaatter. Ikke alle, om end en stor Deel af Folket, var indtraadt i det engere personlige Tjenesteforhold til Kongen, hvorefter de kaldtes hans „Mænd" eller „Leudes"; men dette Forhold laa dog til Grund for Opfatningen af Forholdet mellem ham og hans Undersaatter i Almindelighed. Hans Magt forestilledes som et Skytsherredømme over det hele Statssamfund, og Karl den Store krævede, at alle hans Undersaatter skulde sværge ham en Ed, hvorved de forpligtede sig til en lignende Troskab og Lydighed, som om de havde været hans Mænd eller Vassaller. Der gaves ingen anden Rang eller Magt i Samfundet end den, som udgik fra Kongedømmet og beroede paa det nærmere personlige Forhold til Kongen; de locale, af Folket fremgaaede Autoriteter var trængt tilside; al offentlig Myndighed i Samfundets engere Kredse var gaaet over i Grevernes og Vicegrevernes Hænder, og disse var Embedsmænd, der ind- og afsattes af Kongen og regelmæssigt aflønnedes ved at modtage Krongods i Forlehning. — Folkets gamle Friheder blev til en vis Grad respecteret; de frankiske Kongers Regjeringsmyndighed havde

ikke Charakteren af et vilkaarligt Despoti; men den øvedes dog langt udover de Grændser, som den oprindelige Germaniske Stats- og Samfundsorden havde opdraget. Paa de store Rigsforsamlinger, der samledes efter Kongens Opfordring, udfoldede han en omfattende og i Formen aldeles selvstændig Lovgivningsvirksomhed. Det var her kun de kongelige Embedsmænd og de af Kongen særlig indbudne Stormænd, der tog virkelig Deel i Forhandlingen; de øvrige Tilstedeværende, der havde indfundet sig ifølge den gamle, enhver fri Mand tilkommende Ret, var sunket ned til at være blot og bar Tilskuere; Kongen overlagde Sagerne med de af ham valgte Raadgivere, selv besluttede og afgjørde han alting[1]. Og ved den saaledes fremkomne Lovgivning greb han ind i de meest forskjelligartede Forholde; kirkelige, politiske, almindelig-borgerlige eller reent private[2]), gav Forskrifter af moralsk Art, indskrænkede Handelsfriheden, bestemte Varepriser etc. — Kongen var øverste Dommer og kunde i denne Egenskab fordre hvilkensomhelst Sag ind for sig, idømte Dødsstraf eller andre Legemstraffe, confiskerede Ejendom for dem, der havde gjort sig skyldig i Ulydighed eller Brud paa den skyldige Troskab. — Hans Undersaatter skyldte ham mangehande Ydelser. Paa de store Rigsforsamlinger bragte de ham sine saakaldte frivillige Gaver, som forlængst havde tabt Charakteren af Frivillighed og var gaaet over til en virkelig Skat. Den gammelgermaniske Grundsætning, at ingen fri Mand skulde have nogen offentlig Afgift at udrede enten af Person eller Jord, var faktisk sat ud af Kraft, idet, som man seer, ikke blot den romanske Befolkning, men ogsaa Frankerne hyppig maatte yde Afgifter til Stat eller Konge, der var paabudne og ikke engang havde det ydre

¹) Se Henri Martin, Hist. de France 4. éd. II. 278 ff.
²) Se Guizot, Hist de la civil. en France II. 324.

Skin af Frivillighed[1]). Kongen hævede Told af Skibe, der løb ind i Søhavnerne, og beskattede ogsaa paa anden Maade Handel og Næringsveje. Han betragtedes som Ejer af alt herreløst Gods, paa hvis Grund det end fandtes, og af alt Land, som ikke var kommet i enkelte Mænds eller Menigheders Besiddelse, og han forbeholdt sig udelukkende Jagt- eller anden Brugsret i store Skogstrækninger. Undersaatterne var forpligtet til at sørge for hans og hans Embedsmænds eller Sendebuds Underhold og Befordring paa deres Rejser omkring i Riget og til at vedligeholde hans Slotte og deeltage i alle de af ham anordnede Byggearbejder. Dette var ofte en tung Byrde, men endnu langt tyngre og saa trykkende, at Mange for at unddrage sig den endog opgave Frihed og Ejendom, var den militære Tjenestepligt. Kongen raadede for Krig og Fred med uindskrænket Myndighed, og Undersaatterne var forpligtet til at følge hans Opbud. Han kunde opbyde saamange han vilde, hvad enten det gjaldt Angrebs- eller Forsvarskrig, og Tjenestepligten var ikke indskrænket til nogen bestemt Tid.

En lignende, om end ikke fuldt saa ophøjet Magtstilling som de Frankiske Konger havde nu ogsaa de angelsachsiske naaet ved den Tid, hvorom der her er Tale [Midten og den sidste Halvdeel af det 9de Aarhundrede]. Ogsaa inden det Angelsachsiske Rige var den oprindelige frie Menighedsforforfatning destrueret, Fødselsadelen og de uafhængige Grundejere trængt tilside, idet Kongedømmet havde udvidet sit Magtomraade, og idet Tjenesteforholdet til Kongen derved havde faaet en stedse voxende Betydning og Udbredelse. Kongen var ikke længer, som oprindelig, den første Privatmand inden Samfundet; han var blevet en virkelig Monarch,

---

[1]) Waitz, IV. 96, 97–98. 101.

Statens og Folkets Herre, og hans Stilling som saadan sikkredes ved en Troskabs- og Lydighedseed, som alle Undersaatter over Tolvaarsalderen maatte aflægge til ham. Stammehøvdingerne [de saakaldte ealdormen] var gaaet over til at blive kongelige Embedsmænd; Thanerne, Kongens haandgangne Mænd, havde hævet sig til et talrigt og mægtigt Aristocratie, der var den raadende Bestanddeel af de store Rigsforsamlinger [Witenagemót], og i Spidsen for denne aristocratiske Association øvede Kongen en vidtstrakt Regjeringsmyndighed, idet han i Forbindelse med sit Raad eller Witan gav Love, paalagde Skatter og udbød Folket til Krigstjeneste. — Hos Angelsachserne som hos Frankerne tilegnede Kongen sig Vrag, som drev til Kysten, og alt jordfundet eller herreløst Gods, hævede Told af Skibe i Søhavnerne eller paa de sejlbare Elve og af Varetransporter paa Vejene, øvede et Slags Overejendomsret over al Skog udenfor hvad der var i hans private og fulde Besiddelse, og kunde kræve af de frie Landejere Hjælp ved sine Byggearbeider og til Vedligeholdelse af sine Residentser.

Englands Jord var fra gammel Tid bleven brugt og besiddet med forskjellig Adkomst. Ved Siden af den Jord, som de Angelsachsiske Erobrere fordelte sig-imellem til privat Besiddelse, og som blev den Enkeltes Alod, hvorover han havde en ubetinget Ejendomsret, havde hver Stamme eller Menighed tilegnet sig en større Landstrækning, som var dens ager publicus —, et Fælleseje for alle dens frie Mænd, — det saakaldte Folkland. Idet Stammerne forenedes, gik Folklandet over til at blive den hele Stats Ejendom, hvorover Statens Repræsentanter, Kongen og hans Witan, havde Ret til at disponere. Det kunde overlades Enkelte til midlertidig Brug, ved en Art Forpagtning, mod bestemte Afgifter og Tjenester. Men det var tillige gammel Sedvane, at

Stykker af Folklandet blev bevilget Enkeltmand til varig Besiddelse, der fra ham gik over til hans Børn eller andre Arvinger; og de saaledes inden Folklandet opstaaede private Besiddelser kaldtes Bookland. Idet de oprindelige Alodialbesidderes Ætter døde ud eller deres Land afhændedes i en Form svarende til den, hvorpaa Bookland blev overdraget, synes al Engelsk Jord, og det allerede i en meget tidlig Periode, at være bleven indbefattet under en af disse to Kategorier: Folkland eller Bookland. De, der sad paa Folklandet, havde ingen Ejendomsret, men kun Brugsret til sin Jord, hvilken de i Regelen kun havde faaet sig overdraget paa Livstid eller paa et bestemt Antal Aar. Derimod var Booklandet virkelig privat Ejendom, men dog ikke i samme Forstand som Alod eller Odelsjord. Det kunde forbrydes i Tilfælde af visse Forseelser og faldt da tilbage til Kongen som Statens Repræsentant. Besidderne af Bookland kunde være undergivet de samme Afgifter og Tjenester som de, der havde modtaget Folkland i Forlehning eller Forpagtning. Idet Kongen og hans Raadgivere overdrog Stykker af Statens Ejendom til privat Besiddelse, stod det i deres Magt at knytte dertil hvilke Betingelser de fandt for godt. Sedvanligt var det dog vel, at den Jord, der skjænkedes Enkeltmand som Bookland, fritoges for de Afgifter og Skyldigheder til Stat eller Konge, hvilke den indtil da havde været undergiven. Men i denne Fritagelse var aldrig indbefattet Forpligtelsen til at gjøre Krigstjeneste og Forpligtelsen til at deeltage i de af Kongen anordnede Byggearbejder ved Broer og Befæstninger. Dette var de tre uundgaaelige Skyldigheder, — inevitabile onus, trinoda necessitas, — der paahvilede al Engelsk Jord, og fra hvilke ingen var undtagen.[1])

[1]) Palgrave, English Commonwealth I; Kemble, The Saxons in England, I. 289 ff.; Allen, Royal Prerogative, [den franske Oversættelse S. 152 ff.]

Vi skal nu see, om ikke de her skildrede Forfatningsforhold kan hjælpe os til en Forklaring og nærmere Bestemmelse af det af Harald Haarfagre gjennemførte nye System, der hævder Troværdigheden af Kildernes Beretning uden, som de hidtil opstillede Forklaringer, at komme i Strid med andre Vidnesbyrd eller savne indre Sandsynlighed.

Den Norske Samfundsorden forud for Haralds Tid var en Stamme- og Forbundsforfatning, svarende til den oprindelig Germaniske, men vistnok skarpere udpræget end denne. Landets ejendommelige Naturforhold havde medført, at Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse holdt sig bedre og længere hos Nordmændene end hos de fleste andre germaniske Folkeslag. Af disse Forhold fulgte det ogsaa, at den private Ejendom til Jord og den dermed sammenhængende Frihed her blev saa fastgrundet som neppe nogensteds ellers. Medens i de øvrige af Germanerne befolkede Lande Bebyggelsen for det meste synes at være foregaaet saaledes, at en Forening af flere indbyrdes forbundne Slægter nedsatte sig paa hvert Sted, tog det omkringliggende Land i Besiddelse og deelte det sig-imellem, hvorved den enkelte Bonde eller Jorddyrker vel fik sin særegne Part, men dog vedblev at være underordnet en Slags fælleds Overbestyrelse af det Hele, maatte det i et Land af Norges Beskaffenhed i Regelen blive de enkelte Familjer, der byggede og ryddede, hver for sig. Her maatte derfor Samfundet antage en løsere Aggregattilstand end andensteds; — hvad der med eet Ord kan kaldes Odelsforfatning blev her den herskende i Modsætning til den i Tydskland og Skandinaviens sydligere Dele almindelige Landsbyforfatning. Ifølge denne sidste var den private Ejendomsret til Grunden fra først af undergivet væsentlige Indskrænkninger, som den aldrig løsgjorde sig ganske fra, og hvorved den blev saameget lettere forenelig med de hos Germanerne

efterhaanden sig udbredende Romersk-christelige Ideer om Statens, og Statens Repræsentant Kongens, Ret ligeoverfor den Enkelte. Ifølge Odelsvæsenet derimod blev den enkelte Familjes Ejendomsret over sin Jord en fuldkommen absolut og ubetinget. Der kunde ikke være Tale om noget Medejerskab eller Fælledsskab, hvor Gaardene ofte laa vidt adskilte fra hinanden ved Fjord eller Fjeld. Hver Gaard var som et Rige for sig og blev en uafhængig Besiddelse for den Familje, som først havde ryddet den og skabt et Hjem af den; Odelsmanden, eller rettere den Æt, hvis Repræsentant han var, kom ikke blot til at øve en fri og ucontrolleret Ejendomsret; han blev ligefrem souverain, Ejer „af Guds Naade", ingen Anden underordnet eller forpligtet med Hensyn til sin Gaard. Det Samfund, af hvilket han var Medlem — „Hæren" eller „Folket", der havde bestaaet som politisk Organisation forud før Indvandringen og oprindelig vistnok var langt strammere knyttet, — antog paa Grund heraf Charakteren af en Confoederation, hvorved de souveraine Odelsfamiljer havde forbundet sig til gjensidig Beskyttelse af sin Fred og sine Rettigheder og for at opnaa dette Formaal havde afstaaet noget, men saalidet som muelig, af sin Autonomi. Den Enkeltes Ret gjorde sig gjældende som Hovedsagen, medens det Fælleds og Forbindende traadte tilside. Statsmyndigheden i Fylket eller Heredet har aabenbar ved vor sikkre Histories Begyndelse været en overmaade lidet omfattende; de fælleds Anliggender synes ikke at have strakt sig udover Forsvaret mod ydre Fiender, Offertjenesten ved Hereds- eller Fylkeshovet og en nødtørftig Retspleje. Heredet syntes et Forbund af Familjer, af hvilke hver næsten kunde gjælde som en Stat for sig; Fylket syntes et Forbund af Hereder; Fylkerne havde igjen for det meste sluttet sig sammen til videre Foreninger, med et fælleds Hovedthing som

Midtpunct; men idet i enhver af de saaledes dannede Kredse det Særlige var underordnet noget mere Almeent, blev dette dog ikke repræsenteret gjennem en stærk eller selvstændig Autoritet, og Underordningen havde meest Præg af en frivillig Tilslutning, der kun lader Fælledsskabet gjælde inden skarpt og snævert bestemte Grændser.[1]) — I Spidsen for disse løst forbundne eller indbyrdes fuldkommen uafhængige Smaastater stod Stammehøvdinger med arvelig Værdighed, der førte Navn af Herser eller Konger. Herserne var regelmæssig Heredsthingenes eller Heredshovenes, ofte vel ogsaa Fylkesthingenes og Fylkeshovenes Forstandere; i dem maa vi see de oprindelige og nødvendige Organer for den gamle Stammeforfatning. Derimod er der Grund til at tro, at Kongedømmet fra først af ingen Plads har havt inden denne, at det ialfald oftest har udviklet sig udenfor eller ved Siden af den. Det medførte en højere Ret og Rang end den, som tilkom Herserne, men det synes jævnlig ogsaa kun at have bestaaet i et saadant ydre Fortrin, og endog hvor det havde tilegnet sig en virkelig Styrelse og der ikke blot var en Konge i Folket, men en Konge over Fylket, havde hans Myndighed dog vistnok en fra Hersernes kun lidet forskjellig Characteer. Han raadede, som de Germaniske Fyrster, der omtales af Tacitus[2]), „auctoritate suadendi magis quam jubendi potestate.“ Der tilkom ikke Fylkeskongen som saa-

[1]) Her er kun Tale om det Udseende, Tingene havde faaet ved en ejendommelig Udvikling, ikke om den virkelige Sammenhæng. Fylket kan ikke antages at være dannet ved en Sammenslutning af Hereder, men disse maa snarere opfattes som Underafdelinger af hiint, idet Heredsinddelingen, som hviler paa et bestemt Talsystem, har en mere udvortes, kunstig Charakteer end Fylkesinddelingen. Staten kan ikke antages at være opstaaet ved en frivillig Overeenskomst mellem de enkelte Familjer; men Staten er voxet ud af Familjen, begge er fra først af i lige Grad naturbundne.

[2]) Germ. Cap. 11.

dan nogen Skat af Fylket og neppe heller nogen anden fast offentlig Indtægt[1]), saa han med Hensyn til sit og sine Mænds Underhold var henviist til frivillige Gaver og til hvad hans private Ejendomme indbragte eller hvad han kunde erhverve paa Vikingtog i fremmede Lande. Han har maaskee som oftest været i Besiddelse af visse prestelige Functioner, forestaaet Offertjenesten ved Fylkeshovet og ledet Forhandlingerne paa Fylkesthinget; men hans Indflydelse paa Retsplejen og Lovgivningen var neppe en saa regelmæssig og indgribende som den, Herserne øvede. Han var Fylkesmændenes øverste Anfører i Krigstilfælde; men han raadede ingenlunde for Krig og Fred. Blev Fylket angrebet af en fremmed Fiende, maatte alle Bønder møde for at værge sin Frihed, og da var han deres naturlige Fører; men vilde han fejde udenfor sit Rige, beroede det paa de øvrige Høvdingers og Bøndernes Godtykke og den Anseelse, det havde lykkets ham at opnaa, om han fik nogen Hjælp af dem eller ikke. Derfor kunde ogsaa Kveldulf svare, da Kong Audbjørn i Firdafylke opfordrede ham til at give Følge i den afgjørende Kamp mod Harald Haarfagre: „Kongen tykkes vel at have Ret til at kræve af mig, at jeg farer med ham, naar han skal værge sit Land og der bliver herjet i Firdafylke. Men jeg finder mig ingenlunde skyldig til at fare nord til Møre og stride der for at værge Møringernes Land.“ — Fylkeskongens Stilling synes saaledes overhovedet snarere at kunne betegnes som en Æresforrang end som en virkelig Regjeringsmyndighed; han var ingen souverain Hersker; hans Magt beroede væsentlig paa hans private Besiddelser, hans Følge af haandgangne Mænd, hans egen eller hans Æts Anseelse, derimod ikke paa nogen bestemt forfatningsmæssig Ret eller Vedtægt;

[1]) Keyser, Norges Retsforf. S. 24; jvfr. Dahn, Die Könige d. Germ. I. S. 33—34.

han var Samfundet sideordnet snarere end overordnet, og han havde derfor ogsaa sin bestemte personlige Ret som de andre Mænd af Folket, om end en højere end de andre.[1])

Det er nu i sig selv klart, at det Norske Enekongedømme maatte faa en ganske anden Charakteer. Dette fulgte, som sagt, allerede med Nødvendighed af den stærke territoriale Udvidelse. Jo flere oprindelig uafhængige Stammer eller Menigheder der forenedes under den samme Centralautoritet, jo større blev de Krav, der stilledes til denne, jo større Magt behøvede den for at holde de stridige Elementer sammen og sikkre det Heles Fred, — og Harald har aabenbar hverken savnet Vilje eller Evne til at drage Consequentserne af sit eget Verk. Men hans nye System for Landets Forfatning og Styrelse maa dog indtil en vis Grad have været betinget og begrændset af de i Tidsalderen almindelig gjældende Ideer. Han kan ikke have tilegnet sig nogen virkelig Ejendomsret over al Landets Jord: vi maatte slutte saa, endog om Kilderne ikke indeholdt udtrykkelige Vidnesbyrd herimod, alene fordi Tanken om en saa voldsom Forholdsregel dog neppe kunde opstaa eller lade sig gjennemføre, uden under Forudsætning af at den havde Støtte i gjængse Forestillinger om Erobringens Ret eller i en factisk existerende Mønsterform. Og hverken det ene eller andet var Tilfældet. Naar det altsaa heder, at han gjorde alle Bønder til sine Lejglændinger, da kan dette ikke gjælde som Udtryk for det virkelige Retsforhold, der indtraadte ved Haralds Foranstaltninger; derimod vel som et correct Udtryk for den Opfatning, der gjorde sig gjældende af dette Forhold, saa at det dog beholder en relativ Sandhed og Kildernes almindelige Troværdighed hævdes. Om vi nemlig antager,

---

[1]) Keyser, l. c. 298.

at Harald ikke har gjort Paastand paa noget videregaaende Herrevælde ligeoverfor sine Undersaatter end det, Karl den Store eller Ecgberht var i Besiddelse af ligeoverfor sine, at det forfatningsmæssige Grundlag, han gav det nye Norske Enekongedømme, i sine Hoveddrag har svaret til, hvad der var bleven gjældende Ret eller Vedtægt i de store Germaniske Mønsterstater, det Frankiske og det Angelsachsiske Rige: vil det alligevel erkjendes, at Forandringen har været saa voldsom, — at det Forhold, hvori de Norske Haulder og Herser blev stillet til Enekongen, har været saa stridende mod de ved Odelsforfatningen udviklede Begreber om Ejendom og Frihed, at Kildernes Maade at fremstille Sagen paa ikke kan synes andet end naturlig og rimelig.

Istedetfor Fylkeskongernes Æresforrang og deres til enkelte bestemte Tilfælde indskrænkede Førerrolle har han krævet en virkelig Regjeringsmyndighed, en virkelig Souverainitet. Istedetfor en „auctoritas suadendi“ har han tilegnet sig en „potestas jubendi“. Alle Rigets Mænd er bleven stillet i et virkeligt undersaatligt Forhold til ham; de skulde alle være ham „lyðskylldir“, tjenstbundne, forpligtede til at vise ham en lignende Troskab og Lydighed, som om de havde været hans haandgangne Mænd; hvad der før havde beroet paa et frivilligt Valg, blev nu en tvungen Sag, som Ingen kunde unddrage sig. Den Myndighed, han tilegne de sig, har som de Frankiske Kongers, indbefattet baade „Heerbann“ og „Gerichtsbann“. Han, og hans Jarler paa hans Vegne, skulde „dømme Lov og Landsret“, og som øverste Dommer har han tilholdt sig Ret til at inddrage Odel og Eje for dem, der forbrød sig mod den skyldige undersaatlige Troskab og Lydighed, og — hvad Kilderne viser — ofte nok gjort Brug af denne Ret. Han har villet raade for Krig og Fred; Bøndernes militaire Tjenestepligt er blevet en ubetinget og har

ikke længere været indskrænket til en bestemt Tid eller til bestemte Tilfælde, medens det forøvrigt var overladt til deres Godtykke, om de vilde give Kongen Følge eller ikke. Han har krævet andre Ydelser af sine Undersaatter, — det er udtrykkelig fortalt, at han paalagde dem Skat, maaskee har han ogsaa krævet Arbejde af dem til sine Gaarde, — og disse Paalæg har ikke levnet noget Skin af Frivillighed paa Bøndernes Side, de er ikke tilblevne ved en Overeenskomst, men er fremtraadt som Yttring af en i Formen vilkaarlig Myndighed, der maatte forudsættes at kunne udvide eller forhøje dem efter eget Behag. Istedetfor Fylkestidens Familjeforbund har han grundet en virkelig Stat i moderne-Romersk Forstand, og i Egenskab af Statens Repræsentant har han tilegnet sig Ejendomsret og udelukkende Raadighed over alle de Strækninger af Landet, der svarede til det Engelske Folkland, — Almenningerne, som indtil da havde været betragtet som Fælledsejendom for Bønderne i det Fylke, inden hvilket de var beliggende. Det sigter hertil, naar Egils Saga fremhæver, at de, som ryddede i Skogerne, Saltbrænderne og Veidemændene, baade paa Sø og Land, blev alle Harald tjenstbundne.[1]) Vistnok har han ligesaa lidt forsømt at hævde sig de øvrige „jura regalia", der vare anerkjendte i de Staters Forfatninger, efter hvilke han dannede sin egen, saaledes Retten til at lægge Told paa Fartøjer, Retten til alt herreløst eller jordfundet Gods og til Vrag, som drev ind paa Kysterne. Man finder ogsaa dette mere eller mindre bestemt antydet. Det heder, at han tilegnede sig „Søen og Vandene", hvilket maa sigte til Afgifter, der er bleven lagt paa Skibs-

---

[1]) Keyser, Norges Retsforf. S. 95—96. Brandt, Brudstykker af Forelæsninger over den Norske Retshistorie [særsk. Aftryk af Ugeblad for Lovkyndighed] S. 221—23.

fart og Fiskeribedrift;[1]) ifølge Gulathingsloven og den nyere Landslov skulde Vrag, som drev ind paa Land, tilhøre Kongen; Udtrykkene i Gulathingsloven synes imidlertid at vise, at Grundejeren oprindelig har havt Ret til det Vrag, som drev op paa hans Grund,[2]) hvilket ogsaa stemmer bedst med den oprindelige Odelsforfatnings hele Characteer, saa at hiin Bestemmelse rimeligviis først er indbragt ved det af Harald Haarfagre grundlagte nye System. — Han taalte ikke nogen saadan uafhængig, af sig selv beroende Høvdingemagt ved Siden af sig, som den, Hersernes havde været ved Siden af Fylkeskongerne. Selvstyrelsen i Folkets mindre Kredse er bleven brudt; al offentlig Myndighed er bleven sammentrængt hos Kongedømmet og skulde herefter, middelbart eller umiddelbart, udgaa fra det. „Han lagde“, heder det[3]), „naar han havde underlagt sig et Fylke, nøje Mærke til Herserne, de mægtige Bønder og alle dem, af hvem han kunde vente sig nogen Modstand, og gav enhver af dem Valget mellem at blive hans Tjenestemand eller fare bort af Landet, eller ogsaa lide haard Medfart, ja endog lade Livet.“ Herserne gik over til at blive Lendermænd; de beholdt en fremragende Stilling over det øvrige Folk, forsaavidt som de vilde finde sig i at gaa Kongen til Haande og modtage Land i Forlehning af ham; men deres Magt var fra nu af en afhængig; de var bleven kongelige Embedsmænd, og Harald har udentvivl forbeholdt sig Ret til at ind- og afsætte dem efter eget Behag, paa samme Maade som Karl den Store og hans nærmeste Efterfølgere ind- og afsatte sine Grever eller Vicegrever.

Idet vi saaledes antager, at den nye Norske Stats Forfatning er bleven indrettet i Overeensstemmelse med det Fran-

---

[1]) Keyser, l. c. S. 101.
[2]) Brandt, l. c. S. 258.
[3]) Egils Saga, Cap. 4.

kiske og det Angelsachsiske Riges, behøver vi ikke at tænke paa nogen ligefrem Efterligning. Vi behøver kun at forudsætte, at Sympathien, Sammenhængen inden den europæiske Folkeverden da som altid har været saa stor, at de politiske Synsmaader eller Grundsætninger, der var blevne raadende i de store Culturlande, ogsaa har meddeelt sig til og øvet Indflydelse paa de andre. Nordmændene var dengang mindre end kanskee nogen anden europæisk Nation et Folk af Hjemfødninger. Deres Vikingtog og Handelsrejser [Handel og Viking var, som man veed, paa det nøjeste forenet] bredte sig udover Størstedelen af den da bekjendte Verdens Have, og de havde paa Harald Haarfagres Tid allerede længe staaet i livlig Samfærdsel med Landene i Vesten, England og Frankrige. Det regnedes for at høre med til den højbaarne norske Ynglings Opdragelse, at han i nogen Tid færdedes i fremmede Lande og lærte udenlandske Høvdingers Skik at kjende, og blandt Harald Haarfagres Følge af Krigere og Skalder har der vistnok været mange, der kunde give Besked om de Frankiske og Angelsachsiske Herskere, navnlig om Karl den Store, Tidsalderens Mønster for alle Fyrster, og Maaden, hvorpaa han havde styret sit Rige. Vi seer, som før bemærket, af hvad der fortælles om den Pragt, hvormed Harald omgav sig, at han har lagt an paa at være en Konge i europæisk Stiil. Vi seer fremdeles, at han indrettede Administrationen af det Norske Rige paa en Maade, der ganske stemmer med, hvad der fandt Sted i det Frankiske. Han satte en Jarl i hvert Fylke, heder det, som skulde dømme Løv og Landsret og oppeberge alle kongelige Indtægter mod at nyde Tredjeparten deraf til sin Underholdning; enhver Jarl skulde have under sig 4 Herser eller flere, som hver skulde have 20 Mark Veitsle og til Gjengjæld underholde paa egen Bekostning 20 Hærmænd til Kongens Tjeneste,

medens Jarlen skulde underholde 60. Dette maa ikke opfattes som nogen formelig Udstykning af Souverainiteten (morcellement de la souveraineté) i Lighed med, hvad der blev sedvanligt i Mellemeuropa i den følgende Tid. Jarlerne var ikke, som Munch udtrykker det, Kronvassaller og Herserne Undervassaller i det fuldt udviklede Feudalsystems Aand, hvem altsaa hele Districter af Riget skulde være bleven overdraget med alle en souverain Herskers Rettigheder mod en bestemt Afgift eller Krigstjeneste. De var, som de Frankiske Grever og de dem underordnede Forstandere for Retsplejen og Forvaltningen i Rigets forskjellige Provinser, kongelige Embedsmænd, der handlede paa Kongens Vegne og oppebar de offentlige Indtægter i hans Navn. De aflønnedes som disse, deels ved at modtage Krongods i Forlehning, — hvorved de indtraadte i det samme engere Troskabs- og Forpligtelsesforhold til Kongen, som Krigerfølgets haandgangne Mænd, — deels saaledes, at der tilstodes dem en vis Andeel af de kongelige Indtægter. Og naar det heder, at Jarlen efter Harald Haarfagres Anordning skulde have Tredieparten af Sakeren og Landskylden i det Fylke, over hvilket han var sat, da svarer det hertil, at der i Regelen var tillagt den Frankiske Greve en Trediedeel af de kongelige Indtægter, som han oppebar af sit Grevskab.[1] — Denne Overeensstemmelse gjør det saameget rimeligere, at Haralds System i det Hele, hans Ordning af Forholdet mellem Konge og Undersaatter, hans Bestemmelse af Kongedømmets Magtomraade og Rettigheder maa føres tilbage til den samme Kilde, har havt en directe eller indirecte Sammenhæng med det samme Mønster.

Men har dette været Tilfælde, da kan det ikke synes underligt, at Forandringen er bleven opfattet saaledes, som

[1]) Waitz, IV. S. 144—45.

Kilderne udtrykker den, naar de siger, at han tilegnede sig al Odel og gjorde alle Bønder til sine Lejglændinger. — Hauldherne og Herserne er stegen ned fra at være souveraine Herrer til at blive Undersaatter. Ejendomsretten i almindelig privatretlig Forstand er ikke bleven dem fratagen: deres Gaarde gik i Arv som før efter Odelsarvegangens Bestemmelser; men den med Odelen forbundne Souverainitet er bleven ophævet. Der er bleven paalagt dem Byrder, som ikke havde Charakteren af frivillige, til deres eget Forsvar indgaaede Forpligtelser, men som udgik fra en Magt, der var deres egen ubetinget overordnet og selv bestemte, hvad der skyldtes den. De maatte gjøre Krigstjeneste, ikke blot hvor det gjaldt at værge deres egen Frihed, men naar og saalænge det faldt Kongen for godt at bestemme. De maatte finde sig i, at Kongen tilegnede sig visse Herligheder paa deres egen Grund, der før havde været som et Rige, hvorover de raadede med uindskrænket Myndighed. Der blev endelig paalagt dem Skat. Men at give Skat var uforeneligt med det gammel-Germaniske Begreb af personlig Frihed og uafhængig Ejendom. Den hos Germanerne og navnlig hos Nordmændene raadende privatretlige Opfatning af alle offentlige Forholde medførte, at Udredsler til Staten gjaldt som Afgifter til den Mand, i hvem Staten var repræsenteret; enhver Forpligtelse maatte derfor have Charakteren af Gjensidighed og frivillig Overeenskomst for ikke at nedsætte den fulde personlige Frihed. At yde Gaver til Kongen, hvorved idetmindste et ydre Skin af Frivillighed overholdtes, var fra gammel Tid Skik og Brug hos Germanerne; deri laa intet fornedrende, ingen Erkjendelse af personlig Afhængighed eller Hørighed ligeoverfor Kongen; men overalt hvor de Germaniske Konger søgte, efter Romersk Exempel, at indføre en regelmæssig Beskatning, stødte de paa den voldsomste Modstand hos sine Folk, som det først

langt om længe lykkedes dem at overvinde.[1]) At give Skat var et Ufrihedens Mærke, der paatryktes undertvungne Stammer og gjaldt som et Vidnesbyrd om ikke-Germanisk Herkomst.[2]) Denne privatretlige Opfatning af offentlige Byrder er noget, som maa haves for Øje ved de førnævnte Udtryk i vore Kilder, og det vil da vise sig, at de kunne have sin Sandhed, om de end ikke forstaaes efter Ordet.

Vi har i Norges senere Historie et Sidestykke til hvad der foregik ved det Norske Enekongedømmes Oprettelse, nemlig Svejn Alfivasøns Lovgivning, efterat Norge ved Stiklestad-Slaget var kommet under Dansk Styrelse. Ved denne Lovgivning, der vistnok gjenoptog de af Harald Haarfagres Bestemmelser, som i den følgende Tid var gaaet af Brug, fastsattes det blandt andet, at Bønderne skulde udrede visse saakaldte Julegaver til Kongen, at de skulde være forpligtet til at opføre alle de Bygninger, Kongen vilde have paa sine Gaarde, at Enhver, som drog ud paa Havfiskeri, skulde betale Kongen Landvarde eller Landslod, og at ligeledes ethvert Skib, der sejlede fra Landet, skulde yde en vis Afgift. Det heder udtrykkelig om disse Bestemmelser, at de var fastsat overeensstemmende med hvad der var Lov i Danmark.[3]) Nogle var endnu meget strengere [sum miklu frekari], føjes der til; men da Kong Svejn jo ikke optraadte som Erobrer, er det lidet sandsynligt, at dette virkelig skulde forholde sig saa. Det er paaviist[4]) med Hensyn til enkelte af de Bestemmelser, som i Sagaerne tillægges Svejn Alfivasøn, at de er fremstillet i et skjevt Lys eller opfattet paa en vrang Maade. Og seer vi bort fra dem, faar vi det Indtryk, at

---

[1]) Waitz, D. V. G. [2den Udg.] II. S. 192, 553, 577-78 o. fl. St.
[2]) Tacitus, Germ. Cap. 43.
[3]) Sn. Ol. d. hell. S. Cap. 253.
[4]) Munch, N. F. Hist. I. 2. 818-19.

den Danske Konge neppe har tilholdt sig andre Rettigheder end dem, som længe havde været gjældende i andre Lande [visse Naturalpræstationer eller Gaver til Kongen, Ægt og Arbejde til hans Gaarde, Afgifter af Fiskeri og Skibsfart], ogsaa der, hvor — som i Danmark — et egentligt Feudalsystem ikke kan siges at være indført. Alligevel omtaler Sagaerne denne Lovgivning omtrent paa samme Maade som Harald Haarfagres: — det kaldes en „þrælkan, ánauð ok úfrelsi“, der gik over alt Folk, og naar det ikke ligefrem siges om Svejn Alfivasøn som om Harald, at han tilegnede sig Odelen og gjorde alle Bønder til sine Lejglændinger, maa man ogsaa erindre, at Folket dog nu var blevet ganske anderledes fortroligt med en virkelig Statsmyndighed og de Indskrænkninger, som denne medførte i den enkelte Æts Ejendomsfrihed og Selvraadighed, end det havde været paa Haralds Tid. Dengang stod endnu Odelsforfatningen ved fuld og ubeskaaren Magt, Modsætningen til den almindelige europæiske Orden var en saameget skarpere, og Indtrykket af en Foranstaltning, der sigtede til at gjennemføre denne, maatte blive saameget dybere.

Medens det altsaa, naar vi antager, at Harald Haarfagres Foranstaltninger har været bestemt og betinget af den paa hans Tid gjældende europæiske Statsskik, ikke falder vanskeligt at forklare den Uvilje, som disse Foranstaltninger øjensynlig har fremkaldt, eller Maaden, hvorpaa Kilderne har opfattet og fremstillet dem, bliver det paa den anden Side ved en saadan Sammenhæng ulige lettere at forstaa, at Folket dog har fundet sig saavidt taalelig i dem, og at Harald desuagtet har kunnet efterlade sig et højt agtet og hædret Eftermæle. Vi kan forestille os, at om end Folket ikke med klar Bevidsthed har erkjendt denne Sammenhæng, har dog mangenen instinctmæssig følt den og bøjet sig for den

som for en højere Ret. Og endog hos dem, hvem Haralds nye System drev bort fra deres Odelsgrund, maatte dog Dommen over det og dets Ophavsmand blive en mildere, naar de skjønte eller følte, at det havde Støtte i en moderne, almindelig europæisk Tingenes Orden, end om det havde fremstillet sig som en blot og bar Brandskatning, en vilkaarlig Misbrug af den Stærkeres Ret.

Paa denne Maade vil det nu ogsaa bedst kunne forklares, at Haralds „Tilegnelse af Odelen" er bleven udstrakt til at gjælde det hele Land. Havde den været en Brandskatning, der paalagdes de overvundne Fiender, eller en ligefrem Følge af Erobringen efter oldgermanisk Statsret, maatte det dog have staaet som noget aldeles uformeligt og urimeligt, at den var bleven gjort gjældende ogsaa i de Fylker, som han ikke havde underlagt sig med væbnet Haand, men faaet ved Arv. Var den derimod en Overførelse af moderne europæiske Stats- og Styrelsesformer, bliver Forholdet et andet. Ogsaa saaledes opfattet viser den sig nødvendig forbunden med Haralds Erobringer, forsaavidt som han først ved dem opnaaede en Magtstilling og Indflydelse, der satte ham istand til at gjennemføre en saa radical Forandring i den hele bestaaende Stats- og Samfundsorden, men Principet for denne laa dog ikke i Erobringsforholdet; den havde Charakteren af en almindelig, med Tidens og Udviklingens Krav stemmende Reform, hvilken han følgelig kunde kræve gjennemført ligeoverfor alle sine Undersaatter, hvad enten de vare komne under hans Herredømme ved Vaabenmagt eller ej.

Det fremgaar af det Foregaaende, at Haralds Foranstaltninger ikke saameget har rammet Folkets almindelige Frihed eller materielle Velfærd, som Høvdingestoltheden og en aristocratisk Selvraadigheds Vaner og Forestillinger. Den fiscalske Side ved hans „Tilegnelse af Odelen" har kun havt

en underordnet Betydning, den reent politiske var Hovedsagen. Han gjorde vistnok Indgreb i den private Ejendomsret, idet han tilholdt sig visse Herligheder, som før tilkom Grundejeren; men disse har neppe i materiel Henseende havt synderligt at betyde, og de nye Byrder, som hver Enkelt fik at udrede, hvilken Stand og Stilling han end tilhørte, — Nefgildesskatterne t. Ex. — var vel neppe heller saa store, at de kunde siges at øve noget føleligt Tryk. For Mængden af Folket maatte vel endog Haralds strenge Regimente, hans „ofriki", som drev Høvdingerne ud af Landet, fremstille sig som en Fordeel, idet de nød godt af, at der saaledes gjordes en Ende paa de indbyrdes Fejder, hvorved det gik ud over Almuen [1]), medens de ikke eller kun i ringe Grad berørtes af Indgrebene i den uindskrænkede Odelsherlighed. Det er nemlig aabenbar et misvisende Udtryk, naar Maurer i den før nævnte Afhandling omtaler Odelsbønderne som et Democrati i Modsætning til det af Herser- og Jarleætterne bestaaende Fylkesaristocrati. Vi seer af enkelte af den gamle Frostathingslovs Bestemmelser, at i en senere Tid Hauldeme kun udgjorde en faatallig Kreds inden det store Bondesamfund [2]), og vi kan vistnok herfra slutte tilbage: Forholdet har i saa Henseende efter al Sandsynlighed været det samme i det 9de som i det 12te Aarhundrede; selve Ordet „byggja", „bygsla" om Leje af Jord viser, at dette har været den sedvanlige Maade, hvorpaa Bondestanden i Oldtiden skaffede sig Jordbrug [3]). Hauldsklassen var vel ikke

[1]) Det er i Sagaerne fremhævet, hvor godt Harald overholdt Freden indenlands: „hann friðaði vel land sitt ok siðaði". Ágrip [Samll. t. d. N. F. H. II. S. 274]. Fgrsk. S. 10.

[2]) F. L. IV. 8. „Hvervetna er tylftar eiðar sculo framfara oc nemðarvitni, þá scal sakarábere nemna hálfa vátta, — — — oc nemna haullda xij or fylki eða bœndr hina bezto ef eigi ero haulldar til". — Jvfr. F. L. XV. 7. 11.

[3]) Brandt, Brudstykker af Forelæsn. S. 68.

strengt afsluttet i juridisk Forstand: enhver Familje, der erhvervede Grundejendom og besad den i tilstrækkelig lang Tid, opnaaede derved Hauldsret; men det maa have været en sjelden Undtagelse, at det lykkedes Nogen at hæve sig paa denne Maade. De store Fortrin, der knyttede sig til Besiddelsen af Odel, medførte, at ingen Mand gjerne skilte sig ved sin Jord, og der var ved de gjældende Retsvedtægter givet den enkelte Hauldsæt de stærkeste Midler ihænde til at forebygge, at Familjegodset, hvorpaa Ættens hele sociale Stilling hvilede, skulde definitivt gaa tabt for den og over i Fremmedes Besiddelse. — Vi kan vel tænke os, at der har fundets Odelsbønder, som var for lidet rige eller ansete til at indtage nogen politisk fremtrædende Stilling over det øvrige Samfund, og for hvem Besiddelsen af uafhængig Grundejendom væsentlig kun havde Betydning i materiel Henseende. Om dem gjaldt da det samme som om Lejglændingerne, at de nemlig kun i ringe Grad berørtes ved den med Enekongedømmets Oprettelse indtraadte Omvæltning: der blev paalagt dem visse Byrder, som dog neppe har været meget trykkende, men de stod ikke saa højt, at de kunde føle det som en Haan, en bitter Ydmygelse, at de fra nu af skulde være undergiven en virkelig Regjeringsmyndighed. Dette har derimod været Tilfælde med de mere fremragende Hauldsætter. For dem var den frie, uafhændelige og urørlige Jordbesiddelse bleven Grundlag for et virkelig politisk Herrevælde. De havde hævet sig næsten i Niveau med de oprindelige Høvdingætter, med hvem de havde forbundet sig, og hvem de i en vis Forstand havde inddraget inden sin Kreds og sine Interesser. Paa denne Maade var, ved Odelsvæsenet og den længe fortsatte Selvstyrelse i Folkets mindre Kredse, det Norske Samfund blevet et saa udpræget aristocratisk, som neppe noget andet inden den Ger-

maniske Folkeverden. I hvert Fylke dannede de mægtigste og meest formaaende Haulds-Ætter et tætsluttet Forbund med Herserne i Spidsen, et politisk og socialt herskende Aristocrati. Det var disse Confoederationer af souveraine Familjer, som det gjaldt at bryde, for at der kunde blive Plads for den Magt, som Enekongedømmet krævede og efter sit Væsen maatte kræve. Det var dem, som rammedes ved Haralds Indskrænkninger i den indtil da gjældende Odelsherlighed, hvem enhver Afhængighed af en højere Myndighed syntes eenstydig med Trældom og Tvang. Det var fra deres Kreds, at Udflytningerne til Island skete, — Landnaamsmændene kaldes i Regelen „ágætir“ eller „göfgir menn“, forsaavidt det ikke udtrykkelig heder om dem, at de vare af Herser-, Jarle- eller Kongeætter, — og det var fra dem, at Reactionen mod det af Harald Haarfagre grundlagte System siden udgik. — De af Herserne, der blev tilbage i Landet og bøjede sig for den nye Tingenes Orden, fik vel tilsyneladende rigeligt Vederlag for hvad de opgav, idet Kongen gjorde dem til sine Lendermænd. Deres Indtægter forøgedes, idet de ved Siden af sine private Ejendomme fik Krongods i Forlehning; deres Magt forøgedes, idet de vedblev som før at være Heredsthingenes Ledere og Forstandere for den offentlige Gudstjeneste ved Heredshovene og nu desuden kunde optræde som Enekongedømmets Repræsentanter og Organer for dets Vilje. Men medens de havde været selvstændige inden den snævrere Myndighedskreds, blev de afhængige inden den videre, der aabnede sig for dem. Med deres Souverainitet var det forbi. Som Lendermænd var de Kongen tjenstbundne, forpligtede ligeoverfor ham til en særlig Troskab og Lydighed; de modtog Lendermandsværdigheden af ham, og han kunde atter fratage dem den, naar han fandt for godt. I Egenskab af Heredsthingenes og Heredshovenes arvelige Forstan-

dere var de vel ikke ligefrem afhængige af Kongen; men deres Stilling som saadanne beroede paa, at de bevarede Besiddelsen af den Grund, paa hvilken Heredshovet laa, og denne Betingelse for den selvstændige Høvdingemagt havde Harald udentvivl sørget for at ramme i Roden, idet han tilholdt sig Ret til at inddrage under Kronen enhver Mands Ejendom, der forbrød sig mod den Troskab og Lydighed, som han krævede af sine Undersaatter. Hersernes Myndighed forøgedes saaledes paa deres Friheds Bekostning. Deres Magtbegjær kunde tilfredsstilles ved den nye Tingenes Orden; men Stoltheden og Selvstændighedsfølelsen maatte oprøres, og disse Følelser plejer at være de raadende i aristocratisk udviklede Samfund. Medens hos andre germaniske Folk, hos hvem Forholdene havde medført en skarpere fremtrædende Underordning af det Enkelte under det Almindelige, Tjenesteforholdet til Kongen, endog i de lavere Grader, gjaldt som en Udmærkelse og en Sikkerhed, der ivrig eftertræbtes, kunde en Norsk Herse tro sig fornedret ved at indgaa et hvilketsomhelst Afhængighedsforhold, om det end var forbunden med noksaamegen Magt og ydre Hæder. At blive Kongens Thegn, hvilket andensteds gjaldt som et Æresnavn, kunde i hans Øjne næsten gjælde som eenstydigt med at blive en Træl og et Tyende[1]). Han kunde synes at være sat i Klasse med Kotkarle og Thorpere og at modtage som Gave, hvad han selv ejede, naar han blev forpligtet til at give Skat og ikke længere var fuldt selvraadig paa sin egen Odelsgrund.

Trods de i mange Henseender glimrende Kaar, der bødes de fordums Stammehøvdinger af Harald, naar de vilde

[1]) Jvfr. Egil Skallagrimssøns Vers om sin Søn:

Veit ek — — —
At i syni mínum
Var ills þegns
Efni vaxit.

gaa ham tilhaande, har de vel derfor vedblevet at staa i en hemmelig Opposition til den af ham grundlagte Tingenes Orden, og da den gamle Konge, hvis mægtige Personlighed Alle synes at have bøjet sig for eller veget tilside for, var død, kom denne fiendtlige Stemning aabenbart tilsyne.

Det er i et Par af de ældste og troværdigste Kilder[1]) antydet, at det var et Stormandsparti, der kaldte Haakon Adalsteinsfostre tilbage og opstillede ham som Kronprætendent ligeoverfor hans Broder Eirik Blodøxe, og det kan ikke være tvivlsomt, at det var som Redskab for dette Parti, at Haakon paa Thinget i Throndhjem gav Bønderne deres Odel tilbage. Han var dengang kun 15 Aar gammel, havde været opdraget i et fremmed Land og maatte være uerfaren og ukjendt med Norske Skikke og Sædvaner[2]). Hvad han foretog sig var maaskee det Klogeste, han under de daværende Forhold kunde gjøre: det var bleven nødvendigt, at Kongedømmet traadte et Skridt tilbage, saafremt Rigets Eenhed skulde opretholdes; men Beslutningen herom kan ikke være udgaaet fra ham selv; det var Høvdingerne med Sigurd Jarl i Spidsen, der raadede, og hos dem har aabenbar særegne Standsinteresser gjort sig gjældende. Den Statsforandring, til hvilken Haakon Adalsteinsfostre's Navn er knyttet, kan derfor betragtes som Resultatet af en over det hele Land foregaaet almindelig Bevægelse; den var en fra det fordums herskende Fylkesaristocrati udgaaet Reactions Sejr ligeoverfor det i moderne europæisk Aand gjen-

---

[1]) Hist. Norv. [Munch, Symb. ad hist. Norv. Pag. 11]: „Hic [ɔ: Eric Blodøxe] a fratre suo Hacone alumno Adalstani, idem consiliantibus Norwegie primatibus regno privatus in Angliam seccessit“. Ágrip [Saml. t. d. N. F. H. II. S. 278]: þa qvaudde vitrir menn Hacon aftr i land meþ laund tveim vetrom efter andlatt Haralds hárfagra.

[2]) Munch, N. F. H. I. 1. S. 714—15.

nemførte souveraine Enekongedømme, og dens Væsen maa forstaaes i Overeensstemmelse hermed.

Som ved Harald Haarfagres Tilegnelse, saaledes har ogsaa ved Haakons Tilbagegivelse af Odelen den politiske eller reent moralske Side været Hovedsagen. De nye Byrder, som var bleven paalagt Folket, synes for en væsentlig Deel at være bleven staaende. Det heder om Haakon, at han lod tage de af Faderen paabudne Nefgildesskatter langs Kysten og i det Throndhjemske og anvende til Opførelse af Skibe, hvilke Bønderne blev forpligtet til at vedligeholde, udruste og bemande for en vis Deel af Aaret. Skatten er saaledes for Kystbygdernes Vedkommende bleven forandret til et Søkrigsstyr; i det Indre af Landet synes den derimod fremdeles at have været udredet paa samme Viis som før. — Haakon har efter al Sandsynlighed opgivet visse Herligheder, som hans Fader havde tilegnet Kongedømmet, og hvorved Odelsherrerne var bleven mere fornærmet i sin Værdighed end i sin materielle Interesse, saaledes Ejendomsretten til Vrag og jordgravet Gods, paa hvis Grund det end var fundet; andre har han vistnok beholdt, saasom Retten til at disponere over Almenningerne, forsaavidt som ingen Enkelt allerede havde hævdet sig Brugsret i dem. Men Hovedsagen var udentvivl, at de offentlige Byrder eller de Indskrænkninger i den Enkeltes Ejendomsherlighed, som fremdeles vedblev at bestaa, fra nu af kunde betragtes som hvilende paa en mellem Folket og Kongen indgaaet Overeenskomst. Derved ophørte de at have den Charakteer af tvungen Forpligtelse, af Paabud, udgaaet fra en hver Enkelt ubetinget overordnet Myndighed, der havde været stødende for Hersernes og Hauldernes aristocratiske Selvfølelse; Skatten var ikke Skat længer, naar man selv havde været med at bestemme den, men en Gave, der ikke paatrykte Udrederen noget Ufri-

hedens Mærke. — Odelsejendommens Souverainitet er atter bleven anerkjendt, med visse engang for alle bestemte Indskrænkninger. Kongedømmet har opgivet den nyere europæiske Charakteer, som Harald Haarfagres Foranstaltninger havde givet det, og har atter nærmet sig den urgermaniske Type; den Norske Enekonge eller Overkonge beholdt vel mere udstrakte Rettigheder, end der havde tilkommet Fylkeskongerne; men hans Myndighed kom dog nu til at blive af væsentlig samme Art som disses, — en til visse bestemte Tilfælde indskrænket Førerrolle, en Forrang snarere end et Herredømme; han fremstillede sig snarere som sideordnet end som overordnet det øvrige Samfund, snarere som den Første i et Forbund af Ligemænd, der frivillig har givet sig ind under en fælles Ledelse, end som en souverain Herre, der har Magt til at byde og befale. Kongedømmet stod ikke længer med Fordring paa et romersk „imperium", eller et Skytsherredømme [mundiburdium] over hver enkelt Undersaat, liigt de Frankiske Kongers. Dets „Heerbann" og „Gerichtsbann" var bleven indskrænket inden snævre Grændser eller ganske ophævet. Kongen skulde raade „boði ok banni", men han skulde raade „at lögum"[1]). Der tilkom ham ikke længere nogen dømmende Myndighed; han havde opgivet den selvtagne Ret til at inddrage Odel og Ejendom for dem, der forbrød sig mod den skyldige Troskab eller Lydighed ligeoverfor Statens Overhoved, og Lydighedspligten var ikke længer en almindelig og ubestemt, som den havde været efter Harald Haarfagres System, idet samtlige Kongens Undersaatter blev stillet i et lignende Forhold til ham, som om de havde gaaet ham personlig til Haande: den gjaldt kun saalangt, som den mellem Kongen og Folket vedtagne Overeenskomst nærmere bestemte. Odelsejendommen var atter

[1]) F. L. VII. 1.

som før bleven urørlig og uangribelig, og dette havde navnlig Betydning for Herserne, hvilke derved i det Væsentlige gjenindsattes i sin ældre Stilling som uafhængige Stammechefer. De vedblev vel at være Kongens Lendermænd, modtoge som saadanne Land i Forlehning af ham, gik ham tilhaande, optraadte paa hans Vegne som Repræsentanter for hans Styrelse. Men de var tillige arvelige Forstandere for Heredernes Retspleje og Offertjeneste, og i denne deres Stilling, der beroede paa deres Odel, kunde Kongen ikke længer røre dem; den blev derfor det Væsentlige, medens deres Stilling som Embedsmænd kun fik en underordnet Betydning. Harald Haarfagres System havde gaaet ud paa at sammentrænge al offentlig Myndighed hos Kongedømmet; han havde gjort selve det Grundlag, paa hvilket den uafhængige Høvdingmagt i Folkets mindre Kredse hvilede, saa usikkert og tilegnet sig selv en saa omfattende Regjeringsmyndighed, at Repræsentanterne for det gamle Fylkesaristocrati, naar de vilde hævde sig en overlegen Stilling over det øvrige Samfund, maatte søge at knytte sig saa nær til ham som mueligt. Paa lignende Maade som hos andre germaniske Folk, hos hvem Kongedømmet havde opnaaet en virkelig Regjeringsmyndighed, t. Ex. hos Angelsachserne og Frankerne, syntes ogsaa i Norge en Tjenesteadel at skulle udvikle sig, der optog den gamle uafhængige Stammeadel i sig, omdannede den eller trængte den tilside. Men efter den under Haakon Adalsteinsfostre fuldbyrdede Reaction seer vi Fylkesaristocratiet fremtræde paa en Maade, hvorved det kun i ringe Grad kan have fjernet sig fra sin oprindelige Charakteer. Det var ikke paa Tjenesteforholdet til Kongen, at Lendermændernes Magt og Anseelse fornemmelig beroede; de vare langt mere Bondehøvdinger, Repræsentanter for de store Ætters nedarvede Indflydelse hos Folket, end konge-

lige Embedsmænd. Saaledes fremtræder de i det bekjendte Sted hos Snorre [1]), der skildrer Tilstanden i Norge under Jarleregjeringen umiddelbart forud for Olaf Haraldssøns Optræden: „I denne Tid var der mange Lendermænd i Norge, og de var fordetmeste mægtige og saa ætstore, at de stammede fra Konger eller Jarler og havde ikke langt at regne op til saadanne; de var ogsaa meget rige. Kongerne eller Jarlerne, der styrede Landet, maatte søge al sin Styrke hos dem; thi i hvert Fylke blev det, som Lendermændene raadede for Bondefolket."

Det Norske Statssamfund, saaledes som det skildres i disse Ord, fjerner sig langt fra den af Harald Haarfagre lagte Plan. I det Compromis, som blev afsluttet mellem det Gamle og det Nye ved Haakon Adalsteinsfostres Opløftelse paa Thronen, har det aabenbart lykkets det Gamle at hævde sig en afgjørende Overvegt. Rigets Eenhed viser sig kun repræsenteret paa en svag og vaklende Maade; den norske Stat fremtræder kun som det yderste og øverste Led i den lange Række af Confoederationer, der havde dannet sig den ene ovenpaa den anden; Folkets mindre Kredse har i det væsentlige bevaret sin Autonomi, det er Stammeforfatningens Repræsentanter, der øver den raadende Indflydelse, og Kongerne maa søge sin Støtte hos dem, ikke omvendt som i de Lande, hvor de nyere romersk-christelige Grundsætninger om Kongens souveraine Ret ligeoverfor hans Undersaatter var bleven gjennemført.

Først ved Christendommens Befæstelse indtræder et nyt afgjørende Omslag; Kongedømmet gjenvinder atter en Stilling, der nogenlunde svarer til den, Harald Haarfagre havde tilegnet det, og bøjer saavidt under sig Stammeaanden og

---

[1]) Sn. Ol. h. helga, Cap. 44.

de gamle Ætters Selvraadighed, at Rigets Eenhed kan siges at være sikkret.

III.

Ved den i det Foregaaende givne Fremstilling vil — tror jeg — Billedet af Harald Haarfagre og hans Verk befries for noget af det Haarde og Frastødende, som det maa have havt efter de gjængse Forestillinger, uden derfor at blive mindre stort. Hans Verk staar ikke for os som Udtryk for et blot personligt Magtbegjær, der ingen andre Grændser kjender end dem, som den ydre Modstand foreskriver; det har været betinget og begrændset af en almindelig Udvikling; han har repræsenteret denne, men han har tillige foregrebet den, deri kommer hans Personligheds overlegne Magt tilsyne.

Grunden for det nye Norske Rige var indtil en vis Grad beredet; Smaastammerne havde samlet sig til større politiske Grupper, og en Erkjendelse af national Samhørighed havde forbundet dem alle. Men om end denne Erkjendelse kan have været Harald en nyttig Allieret, er det dog vist, at den endnu ikke paa langt nær var bleven sterk nok til at kræve et bestemt politisk Udtryk. Her syntes endnu at være langt frem til det endelige Maal. I hver af de tre Hoveddele, hvori Landet naturligt falder, havde der dannet sig et Centrum for en mere omfattende Organisation, idet udentvivl allerede længe før Harald Haarfagres Tid de fleste Nordenfjeldske og de fleste Vestenfjeldske Fylker havde forenet sig om et fælleds Hovedthing, ligesom de Oplandske Fylker og de tilstødende Kystlandskaber var forenet om Eidsivathinget. Men mellem disse tre Hoveddele har Naturen opdraget skarpe Grændser, og hver af dem synes forud for det Norske Riges Oprettelse at have udviklet sig paa en

i mangt og meget ejendommelig Maade. Baade Vikens og Gulathingslagens Fylker havde staaet i livlig Forbindelse med Udlandet gjennem Handel og Vikingtog; men, medens Vikværingerne meest synes at have faret til Østersølandene eller i Forening med Danerne og Gauterne at have herjet paa de Flanderske og Franske Kyster, laa Herdernes og Rygernes Handels- og Vikingvej vestover, og disse Stammers Udbredelse over Øerne i Vesterhavet maa i høj Grad have bidraget til at udvikle og ejendommeligt præge deres Cultur. De Thrønderske Fylker havde en mere afsides Beliggenhed. Forholdene i Throndhjem synes i det Hele at have havt megen Lighed med Forholdene i Svealand. En Række smaa Fylker eller Folklande laa nær forbundne omkring Kysterne af en dyb Fjord; de udgjorde som en Verden for sig, saa at der endog er Spor til, at de, ligesom Mælar-Egnene, i de ældste Tider slet og ret kaldtes Mannheim d. e. Menneskenes Hjem [1]), og de har vistnok i langt ringere Grad end det øvrige Land taget Deel i Vikingtidens krigerske Bevægelse, hvorpaa det ogsaa tyder, at Kongedømmet efter al Sandsynlighed var ukjendt i de Thrønderske Fylker før Harald Haarfagres Tid [2]), eller at det ialfald her har spillet en mindre fremtrædende Rolle end hos de andre Norske Stammer. — Saaledes var Landets tre Hoveddele ikke mindre i historisk end i geografisk Henseende adskilt ved store Afstande, og der skulde en dristig Tanke til for at fatte den Plan at samle dem til et politisk Hele.

Den samme Dristighed, den samme Foregriben af Udviklingens jevne Gang kommer ogsaa — og endnu sterkere — tilsyne i det af Harald gjennemførte System for Styrel-

---

1) Munch, I. 1. S. 71.

2) Det heder vel, at Harald fældte 8 Konger, inden han underlagde sig de 8 Thrønderske Fylker; men kun een af dem nævnes med Navn, og dette Navn synes lavet. Munch, I. 1. S. 466.

sen og Landets Forfatning. Ved dette System blev den nye Norske Stat ført midt ind i Strømmen af den almeneuropæiske politiske Udvikling, stillet Side om Side med de store Mønsterstater i Henseende til Organisation. Dette var ganske vist et Fremskridt. Det var en nødvendig Betingelse for Nationens Fremadskriden, at den stod i en uafbrudt indre og ydre Forbindelse med den øvrige Verden; det var derfor et Krav, som den nationale Udvikling efterhaanden maatte komme til at stille, at den Norske Stat fik en Organisation, der indtil en vis Grad stemte overeens med hvad der var herskende europæisk Statsskik. Men Harald gjennemførte dette Krav med eet Slag og i langt videre Udstrækning, end de paa hans Tid givne Forhold kunde siges at medføre: en moderne Stat, et souveraint Kongedømme som det af ham grundlagte savnede dog endnu hos Nordmændene de nødvendige aandige Forudsætninger og kunde først i nogen Grad opnaa disse ved Christendommens Indførelse.

Derfor maatte Haralds Verk faa den Charakteer af hensynsløs Voldsomhed, hvormed det fremstiller sig for os i Sagaernes Skildring; derfor maatte det atter for en stor Deel nedbrydes.

Man kunde fristes til at beklage, at den jevne, regelmæssige Udvikling paa denne Maade blev afbrudt, naar man seer hen til, hvad den voldsomme Samling af de Norske Smaastammer kostede Folket. Havde ingen Harald rejst sig og ryddet Riget for sig med et hensynsløst Magtbegjærs Haardhed, søgt at paatvinge Nordmændene en Statsform, hvortil de ikke paa nogen Maade endnu kunde siges at have været forberedte, — saa vilde maaskee disse Tab have været undgaaet. Stammerne vilde have samlet sig fredelig, den moderne Stat vilde lidt efter lidt have befæstet sig paa den aandige Basis, som Christendommen gav.

Saaledes som det nu gik, synes meget af Folkets bedste Kraft at være bleven ødet ved et fortidligt Forsøg. Værst medtoges Gulathingslagens Fylker, — udentvivl paa den Tid de rigest udviklede, Vikingernes og Søkongernes rette Hjem. Om dem gjælder det vistnok med fuld Sandhed, hvad en nyere Islandsk Forfatter[1]) har sagt om Norge i Almindelighed, at nemlig deres Ættearistocrati efter Harald Haarfagres Tid kan lignes „við felldan skóg, — standa storir runnir eptir hér ok hvar, en mikil rjódr á milli“. Men ogsaa fra de andre Fylker fandt talrige Udvandringer Sted, og det var overalt storættede, gjæve Mænd, der flyttede, medens Almuen sad fastere paa Foden. Man faar et Indtryk, som om en heel Udvikling er bleven afbrudt.

Men et Brud var her uundgaaeligt. Man bør ikke forestille sig, at Grunden til, at Norge samledes senere end Nabolandene, skulde være den, at det laa agterud for disse i Henseende til Cultur. Hverken Oldsagerne eller de skandinaviske Folks ældste Historie giver mindste Anledning til at formode et saadant Forhold. Norge laa dengang ikke fjernere fra de store europæiske Culturstrømninger end Sverige og Danmark; snarere omvendt; Nordmændene, der tidlig maa være bleven søvante fremfor nogen anden Germanisk Stamme, havde over Havet en snar og aldrig lukket Vej til Samkvem med Vesteuropas mere civiliserede Lande, og vi veed, at et saadant Samkvem har bestaaet længe forud for den sikkre Historie. Det er saaledes utænkeligt, at de skulde være bleven tilbage for Nabofolkene i almindelig Udvikling; men deres Lands Natur medførte kun, at Udviklingen hos dem fik en særegen Retning, saa at den ikke mindre tjente til at fremhæve det Ejendommelige ved hver enkelt Stamme end det for alle Fælleds. Selvstyrelsen i Folkets mindre Kredse,

[1]) Gudbrand Vigfusson, Safn t. S. Isl. I. S. 296.

der beskyttedes ved de skarpe naturlige Grændser mellem Bygderne, var Grundlag for en eller flere Ætters Magt. De Rigdomme og den højere Cultur, som Vikingtogene tilførte Landet, kom nu fremfor alt disse Ætter til Gode, befæstede deres Stilling og hævede dem over den menige Almue. Paa samme Tid som Udviklingen skabte den Magt, der skulde samle Fylkerne, gav den altsaa disse en større Modstandsevne. Norge fik fremfor de andre skandinaviske Lande et talrigt og mægtigt Aristocrati, og ved de store Ætter blev en højere Culturs Styrke lagt ind i Stammeforfatningen, som var repræsenteret af dem og i dem fandt sine naturlige Forsvarere. Men idet saaledes her den politiske Eenhed skulde gjennemføres ligeoverfor en langt videre fremadskreden Udvikling inden Folkets mindre Kredse, end Tilfældet kan have været i Danmark eller Sverige, maatte den ogsaa fremkalde langt haardere Kampe. Det kunde ikke være anderledes, end at disse Kampe medførte Tab og Forstyrrelser; men de gav ogsaa en Erstatning herfor. Det er ved saadanne Sammenstød, hvor forskjellige Retninger træder skarpt op mod hinanden, at der tændes Lys i Historien, og medens Norge senere end Nabolandene samledes til et politisk Hele, fik det forud for disse en Historie med store Optrin og klart fremtrædende Personligheder.

Hvad vi læser om de Islandske Landnaamsmænd og deres Ætter giver os en bestemt Forestilling om, hvor nødvendigt det var, at der blev ryddet dygtig op inden Fylkesaristocratiet i Norge, naar der skulde vindes Plads for et Kongedømme, som var sterkt nok til at holde det Hele sammen og hævde dets Selvstændighed. Et saa talrigt og tætvoxet Aristocrati skulde neppe have kunnet indordnes under en virkelig national Statseenhed.

Det var en stor Sum af Kraft og Cultur, der flyttede til Island med Landnaamsætterne; men den ubændige Selv-

raadighed og stejle Uafhængighedsaand, der havde udviklet sig hos disse Ætter, knyttede dem paa det fasteste til den gamle Stammeforfatning og maatte under en ny Tingenes Orden være bleven fordervelig for dem selv eller for det hele Samfund. Havde Island ikke været, eller var de forbleven i Norge, vilde deres Skjæbne vel fordetmeste have været at gaa tilgrunde, eller de havde flyttet en for en ud til fremmede Lande og tabt sig blandt fremmede Folkestammer. Idet de nu ligesom med eet Slag rykkedes op, forfulgtes af Erobreren i sine Tilflugtssteder paa Øerne i Vesterhavet og dreves over til Island i Flok og Følge, blev ogsaa dette paa en Maade en Samling, sideordnet den, der foregik i Norge. De frelstes saaledes for den Norske Nationalitet, i hvis historiske Liv de fremdeles kunde vedblive at tage Deel og det en saameget betydningsfuldere, fordi de i en udvortes Forstand havde skilt sig fra den. De fandt paa Island et Tilflugtssted, hvor de paa engang kunde bevare sin Nationalitet og sin nedarvede Frihed, og ved at flytte hid med saamange af sine bedste Repræsentanter bragtes den gamle Stammecultur udenfor Rækkevidden af de forstyrrende Indflydelser, for hvilke den var udsat i sit oprindelige Hjem, men dog ikke udenfor den nationale og historiske Sammenhæng, til hvilken selvfølgelig dens fortsatte Liv og Trivsel var knyttet som til en nødvendig Betingelse.

Vi veed af Norges senere Historie, at Fylkesaristocratiet, saa haardt det end var bleven medtaget af Harald Haarfagre, dog vedblev at være talrigt og stærkt nok til at hævde sin Selvstændighed og gjennem en lang Række af Aar at gjøre den nye norske Stats Tilværelse usikker og vaklende. Gang efter Gang stillede det sig i aaben Kamp mod Kongedømmet og syntes nærved at vinde en afgjørende Sejr. Denne Kamp var tillige en Kamp om det Norske Folks

selvstændige politiske Tilværelse. Kongedømmet, der repræsenterede Folkets Eenhed, repræsenterede tillige dets nationale Uafhængighed, medens Aristocratiet, der var Organ for Stammeaanden, sluttede Forbund med udenlandske Kongers Krav paa en Overhøjhed, som i Tidens Løb maatte være gaaet over til ét virkeligt Herredømme. Den nationale Uafhængighed sejrede; men i denne Sejr maa der tilkjendes Harald Haarfagre en væsentlig Deel, og i denne Sammenhæng viser det sig, at hans Samling af Fylkerne, om den end ved en Betragtning af de indre Tilstande synes at være kommen fortidlig, dog kom i rette Tid og ikke kostede Landet formeget i Forhold til hvad der blev opnaaet.

Et Folk vinder ny Styrke ved at samles til et politisk Hele og bliver istand til en virksommere Optræden udadtil. Danerne og Svearne, der var bleven samlet forud for Nordmændene, fik derved et Overtag over disse, og Dane- og Sveaværldet havde allerede før Haralds Tid udbredt sig over Dele af det Søndenfjeldske Norge. Hans Optræden var betinget heraf; den var som en krampagtig Anstrængelse, hvorved Folket samler sig ligeoverfor den udenfra truende Fare. Idet Harald underlagde sig de Norske Fylker, afskar han alle Krav paa Overhøjhed fra Dane- og Sveakongernes Side og stillede et Noregsvelde jevnbyrdigt op ligeoverfor Dane- og Sveaværldet. Det var endnu langt frem, til Fylkesaanden kunde siges at være kuet. Men den nationale Eenhedsfølelse havde dog nu vundet en fast Grund, idet den var fremtraadt i en for alle fattelig Form og havde sammenknyttet sig med Erindringen om en mægtig Personlighed, der havde gjort et dybt Indtryk paa Folket. Saaledes blev den istand til at gjennemgaa Krisen, og det kan siges, at Harald Haarfagre, idet han grundlagde det Norske Rige, har hævdet det Norske Folks nationale Selvstændighed i et afgjørende Vendepunct.

ET BREV FRA STATSRAAD N. TRESCHOW.

MEDDELT AF L. DAAE.

Allerede af Schinkels Minnen ur Sveriges nyare Historia (X, 240) har det været bekjendt, at Carl Johan ikke ugjerne havde seet sin Søn Oscar gift med en Datter af Frederik VI, og i det nyudgivne første Bind af O. Lehmanns Skrifter (S. 60 fg.) heder det, at Oscar (formodentlig under sit Besøg i Kjøbenhavn 1822) skal have anholdt om den yngste af de to danske Prindsessers (den nuværende Hertuginde af Glücksburg Wilhelmines) Haand.

Det følgende Brev fra N. Treschow, uvist til hvem, der findes i Brevskriverens Concept paa vort Universitetsbibliothek, er et Bidrag til nærmere Belysning af denne Giftermaalsplans Historie. Det synes at fremgaa af Brevet selv, at Treschow ikke paa egen Haand, men efter Tilskyndelse fra høiere Steder har sat sig i Forbindelse med en, som man maa antage, indflydelsesrig dansk Mand. Til Bestemmelsen af den Tid, hvorfra det udaterede Aktstykke hidrører, faar man et Vink derved, at Treschow omtaler et nys aflagt Besøg i Stockholm. Her ved man nemlig, at han indfandt sig i Februar 1821 for at modtage „Dubning" som Ridder af Carl XIII.s Orden, hvortil han var bleven udnævnt 28 Jan. s. A. Det „Selskab af Ædle", hvorpaa han beraaber sig, er udentvivl Frimurerordenen, af hvilken Treschow allerede i mange Aar (siden 1782) havde været et ivrigt Medlem (smlgn. hans Autobiografi i „Om Gud, Idee- og Sandseverdenen", B. I, XXIII), og hvortil ligeledes den i Brevet omtalte Hofmarskalk, Baron Salza, der blev Ridder af Carl XIII.s Orden 1823, hørte. Om denne Baron Salza henvises til hans egne udførlige Meddelelser i Svensk biogr. Lex., B. XIII, 290 fg.

Ikke havde jeg troet, at burde skrive Dem til i noget politisk Anliggende, hvortil Omstændighederne dog nu indbyde mig. Anledningen dertil er følgende. Medens jeg opholdt mig i Stockholm kom det Spørgsmaal saavel imellem os Norske som med anselige Svenske ofte

paa Bane: hvorledes det Baand, der nu forener de to Scandinaviens Folk, ogsaa kunde knyttes saaledes med det tredie, at de alle, om just ei paa samme Maade, indbyrdes kunde stytte og styrke hverandre, og i det mindste Sæden til de indbyrdes Uenigheder udryddes, der hidindtil have gjort dem alle saa ulykkelige. Man var paa alle Sider enig om, at man ved enten aabenbar at bekrige eller hemmelig at skade hverandre egentlig ikkun rasede mod sig selv. Men Middelet til for Eftertiden at afværge saadan Tvedragt var især efter hvad der nylig har tildraget sig ei let at finde. Men ligesom enhver grundig Forbedring til Menneskeslægtens Bedste maa begynde fra Ungdommen, saa faldt det baade mig og Flere ind, at det sikkreste Raad til at befordre Venskab med Naboe- eller egentlig Broder-Folket de Danske vilde være en Forbindelse mellem de yngste af begge Kongeslægter. Ædle Mænd, for hvilke ei alene det egentlige Fædrenelands Interesse har al den Vigtighed, det fortiener, men som vove tillige at omfatte beslægtede Nationers ja den hele især cultiverte Menneskeheds have med Flid overveiet denne Sag. Den har vundet Bifald endog paa de Steder, der bedst ere istand til at bringe Planen til Udførelse. Maatte man kun paa hiin Side af Sundet tænke ligesaa. Jeg veed alt hvad derimod med og uden Grund kan indvendes. Det Vigtigste reiser sig ganske vist af Mistroe. Denne beroer enten paa de Domme, man fælder om Nationers eller enslige Personers Character. At de første i Almindelighed ere meget skæve og tildeels fuldkommen urigtige, tilstaaes fast af alle Fornuftige, men blive dog imellem Naboefolk sielden rettede, førend disse begynde at nærme sig hverandre. Saaledes begynder det at gaae med Norske og Svenske, og saaledes vil det upaatvivlelig ogsaa gaae med Danske og Svendske, saasnart de ved en nærmere Forbindelse lære at kiende hverandres gode Egenskaber og vexelviis tilgive Svagheder, hvorom det ofte kan være Spørgsmaal, hvem der af begge de ere mest særegne. Hvad enslige Personer angaaer, saa er en engang opkommen Misforstaaelse vanskeligere at hæve. Men Personer døe, Stater ere evige. Formandens Character og Grundsætninger afvige ofte væsentlig fra Eftermandens. Ungdommen er af Naturen baade oprigtig og forsonlig. Det kan i Danmark neppe være dem, der have med udenlandske Sager at bestille, ubekiendt, at den unge Hertug af Sødermanland H. K. H. Prinds Oscar udmærker sig ligesaa meget ved nordisk Sind og Tænkemaade som ved andre Siæls og Legems Gaver, og at vore Sønner med Haab og Glæde kan see denne opgaaende Sol i Møde. En Forbindelse mellem ham og Dannerkongens yngre Datter vilde være et Skridt til Forsoning, som i det den kaster et Slør over det Forbigangne aabner de lyseste Udsigter i det Tilkommende. Mange saadanne Alliancer have vel just ikke havt denne Virkning, og den seneste af dette Slags mellem Danmark og Sverige forfeilede den fast gandske. Men ligesaa sieldne

som tilfældige Omstændigheder vare deri Skyld. Naar derimod en oprigtig Forsoning gaaer forud, staaer Politiquen ikke Fare for af Fordom at misforstaae Staternes sande Fordeel, og denne vel forstaaet bør den nøieste Alliance mellem Scandinaviens Folk saa aabenbarlig (være) Hovedforemaalet for deres Bestræbelser, at kun dette er uforklarlig, at denne Grundregel ei for Aarhundreder siden paa begge Sider er bleven befulgt. Kunde den end tilforn synes problematisk, medens Sverige altid truedes af en dobbelt Fiende saavel for til som paa Flankerne, saa finder denne Grund dog nu ei længere Sted. Ingen af Parterne have nu mere at befrygte af hverandre, men alt at haabe af en varig og fast Alliance mellem dem selv indbyrdes. — Skulde Deres Høivelbaarenhed finde det her Anførte Deres Opmærksomhed værd og Omstændighederne tillade Dem hertil at medvirke, saa vil De i Hofmarskalken Hr. Baron Salza finde en Mand, som De herom kan meddele Deres Tanker. Han hører til det Selskab af Ædle, som jeg før har nævnet, og hvoraf Nogle personlig ere mig vel bekiendte. Jeg tør forudsette at jeg selv er Dem nok bekiendt for intet at ønske uden hvad jeg troer der tiener saavel det gamle som nye Broderfolk, som jeg ligeledes har lært at agte og elske. Den Troskab jeg skylder Fædrelandet og det ny Kongehuus kan ligesaa lidt tilintetgiøre min Hengivenhed og Taknemmelighed mod det forrige, som mod mine gamle danske Venner, blandt hvilke De indtager et saa udmærket Sted. Med oprigtigt Venskab og sand Høiagtelse er jeg derfor uafladelig Høistærede Hr. Etats Raad

Deres Høivelbaarenheds
ærbødigst forbundne Tiener

Treschow.

OPTEGNELSER
TIL
LUDVIG HOLBERGS BIOGRAPHI.

AF L. DAAE.

Ludvig Holberg har i sine Skrifter hyppig indstrøet charakteristiske Smaatræk om sig selv, ja endog i de berømte „*Epistolae*“ til en unavngiven *vir perillustris* leveret en sammenhængende Skildring af sit Liv. Denne Skildring er i høieste Grad tiltrækkende, og den er det dobbelt for dem, som have Sands for det eiendommelige Humor, hvorved Holberg udmærker sig ogsaa som latinsk Forfatter, men den er dog ligesaameget en Reisebeskrivelse som en Biographi, den fortier fuldt saa meget, som den fortæller, og er i det Hele mere skikket til at opvække og spænde end til at tilfredsstille Læserens Videbegjærlighed [1]). Og til at fuldstændiggjøre disse hans egne Meddelelser føle vi os i en paafaldende Grad blottede for Hjælpemidler. Hans egne Papirer ere sporløst forsvundne. Var han frugtbar paa fingerede Breve, skrev

---

[1]) For blot at nævne et eneste Exempel, hvor interessant skulde det ikke være at vide, hvilke de „*amici*,“ som han idelig omtaler, egentlig have været? Hvor kjært blot at vide Navnet paa den *amicus*, som veiledede ham ved hans første poetiske Arbeider?

han desto færre virkelige, og da næsten altid kun korte Forretningsbreve; selv af disse er neppe et Snes Smaabilletter bevarede. Heller ikke fandt hans Samtidige den Umagen værd at optegne, hvad de vidste om den mærkeligste Mand, de havde kjendt; foruden den tydske Musikant Scheibe ere Suhm og en norsk Lærd, Carl Deichmann, saagodtsom de eneste, der danne en Undtagelse. Endog i Samtidens hidtil bekjendte Brevvexlinger forekommer hans Navn yderst sjelden. Sandsynligvis hænger denne Samtidens Taushed sammen med den Kjendsgjerning, at Holbergs Anseelse blandt hans Landsmænd allerede før hans Død havde taget stærkt af. Datidens franske Smag havde ledet Mængdens letbevægelige Sind ind i nye Retninger og navnlig formindsket dens Interesse for Holbergs fornemste Nationalværk, Comedierne. Man tør sige, at et Par Menneskealdere hengik, inden Ludvig Holberg atter, gid man turde sige for stedse, blev gjenindsat paa sin rette Plads i sine Landsmænds, de Danskes og Nordmændenes, Bevidsthed. Imidlertid var den Slægt, som personlig havde kjendt ham, forlængst uddød, og Traditioner, oftest ligesaa ubetydelige som tvivlsomme, maatte træde istedenfor de sikre Vidnesbyrd, som ikke mere kunde opdrives.

En udtømmende og fyldig Fortælling om Ludvig Holbergs Liv og Levnet vil derfor vistnok stedse kun blive et fromt Ønske, skjønt det maa indrømmes, at man fra den Tid af, da Beundringen for hans Geni og Kjærligheden til hans Værker atter er vaagnet, med priselig Omhu har søgt at samle de Oplysninger om hans Levnet og Skrifter, der endnu vare at faa. Naturligvis har dette især været Tilfældet i Danmark. Werlauff har af de Ældre, Chr. Bruun af de Yngre leveret de fleste Bidrag. Flere værdifulde Vink skyldes ogsaa Chr. Molbech og N. M. Petersen. C. W. Smith har med Held

behandlet hans Liv og Virksomhed i populær Fremstilling, Kall-Rasmussen gjort Begyndelsen til en aktmæssig Undersøgelse af hans Levnet, Dorph oversat og Elberling udgivet hans Nils Klim, Liebenberg m. Fl. givet fortjenstlige Textrecensioner o. s. v. I Norge er Welhaven den betydeligste Holbergianer. Vel vil man i hans nysudgivne Samlede Skrifter foruden det berømte Mindedigt kun finde en kort Skizze af Holbergs Liv og literære Betydning, men en talrig Tilhørerkreds erindrer de mærkelige Forelæsninger over Holberg og hans Samtid (i Vinteren 1851) og vover endnu at haabe, at de i sin Tid kunne blive udgivne. P. Botten-Hansen har ikke alene udgivet en liden Samling af Holbergske Breve, men tillige paa flere andre Maader lagt et fortroligt Kjendskab til Alt, hvad der angaar Holberg, for Dagen. Pseudonymen Jens Justesen (Rektor C. Müller) har heldigt oversat hans latinske Epigrammer, og F. Bätzmann fremdraget Paullis Omskrivning af den politiske Kandestøber fra Forglemmelsen.

De Smaabidrag til Holbergs Biographi, som skulle meddeles paa de følgende Blade, bestaa for det første i en saavidt muligt sammenhængende Fortælling om hans Barndom og hans tidligste, fornemmelig i Norge henrundne Ungdomsaar, indtil 1706, da han for sidste Gang forlod sit Fødeland. At fortælle om denne hans første Periode er en nærliggende Opgave for en Nordmand, og, er end det vundne Udbytte ikke rigt, er Arbeidet alligevel taknemmeligt; thi ingen Oplysning er saa ringe, at den jo har Interesse, naar den angaar Holberg. Derefter følger en Række hidtil ukjendte Optegnelser og Aktstykker angaaende hans senere Livsforhold og om enkelte af hans Skrifter.

I.

Ludvig Holberg er født i Bergen den tredie December 1684[1]). Ved den nedre Side af en kort efter hans Fødsel indrettet Almenning eller aaben Plads ved den store Strandgade paavises endnu Tomten af det Hus, hvori han kom til Verden, og Bergenserne have i vore Dage givet denne Plads Navnet „Holbergs Almenning,“ efter sit berømteste Byesbarn[2]).

Hans Fader, Christian Nilsen Holberg, kunde fortjene en Plads i Norges Historie, selv om ikke hans Søns Berømmelse havde kastet Glands over hans Navn. Denne Mands Liv faldt i det Tidsrum, hvori Nordmændene efter Aarhundreders Forløb gjenvandt sin militære Ære, der var tabt i Unionskrigene, da de Danske roste sig af at kunne indtage Norge med to Kraveler og trehundrede Mand, og daarlig var bleven hævdet i Syvaarskrigen og i Kalmarkrigen, da vore Bønder, naar man jagede dem i Marken, rømte hjem igjen i Flok og Skare. Men efter disse lidet tiltalende Minder komme Hannibalskrigen, Throndhjems Tilbageerobring, Haldens Forsvar, Gyldenløves Tog og i det Hele Udviklingen af en virkelig Hær, der snart skulde indgyde Agtelse endog paa meget fjerne Kamppladse. Christian Nilsen Holberg deltog i de fleste af de sidstnævnte Kampe. Allerede i 1645 synes han at have været Sergeant og blev derpaa Fændrik i det throndhjemske Regiment, var med ved Throndhjem 1658 og skal der fortrinlig have udmærket sig, kjæmpede ogsaa ved Halden og under Gyldenløve, der yndede ham særdeles, i Baahuslen. Hans Bedrifter vare ikke indskrænkede til

---

1) Fødselsdagen, som længe var ubekjendt, er bragt paa det Rene af J. F. Lampe i Illustr. Nyhedsblad 1862, No. 13. Holberg troede selv lige til sin Alderdom, at han var født 1685.

2) Norske Magasin, udg. af N. Nicolaysen, 2, 401.

Norge, thi han havde i sin Ungdom ogsaa tjent i malthesisk og venetiansk Tjeneste, rimeligvis i Aarene før Krigen under Frederik den Tredie og sandsynligvis altsaa samtidig med Curt Adelaer. Af Lyst til at se sig om i Verden havde han ogsaa gjennemvandret hele Italien, et Træk, som forunderlig minder om Sønnens senere Hændelser. Fra simpel Soldat svang han sig op til Oberstlieutenant, Noget, som fortjener megen Opmærksomhed i en Tid, da saagodtsom alle vor Armees Officerer vare Udlændinge, Tydskere, Skotter, Franskmænd og Nederlændere. Man tør kalde en saadan Karriere saagodtsom uhørt, eller maaske endog ganske enestaaende for en i ethvert Fald uadelig, rimeligvis bondefødt Nordmand. Christian Nilsens Herkomst er nemlig ubekjendt; selv hans Søn erklærer ikke at vide nogen Besked derom [1]); men, da han først optræder i Thrøndelagen, er det rimeligt, at han er kommen fra og har taget Tilnavn efter en af de tre Gaarde af Navnet Holberg, som kjendes der i Stiftet. I ethvert Fald er Nyerups bekjendte og af enkelte andre Danske udskrevne Bemærkning „Formodentlig af dansk Extraction“ fuldstændig greben ud af Luften og nu frafaldt selv i Danmark [2]). Da Christian Nilsen med sin krigerske Dygtighed tillige forenede de mellem Datidens Officerer sjeldne Egenskaber at være en christeligsindet og elskværdig Mand,

---

[1]) *Qui vero agnati majores fuerunt, fateor candide me ignorare.*

[2]) I Rists Frederikshalds Æreskrands gives Christian Nilsen Tilnavnet Holbek, og, efter hvad mig er meddelt, findes han i Bergens Ministerialbog skreven baade Holberch og Holbech. Men Sønnen protesterer, som bekjendt, bestemt mod denne Skrivemaade som urigtig (Danm. Hist. 2, 269, Levins Udg.), ligesom Chr. Nilsen selv kun skrev sig Holberg eller Hoelberg. At Navnets oprindelige Udtale neppe har været den senere almindelige med aabent-o (Haallberg), men derimod med lukket, omtrent som Bogstavet o lyder i Holstad, Holfeldt o. s. v., er paavist af Chr. Lange i Norske Samlinger 8vo 2, 319–320.

er det naturligt, at han i vide Kredse var ligesaa afholdt som anseet. Hans store Søn, hvem man ellers just ikke kan beskylde for nogen vidtdreven Familiekjærlighed, satte en høi Pris paa sin Faders hædrede Navn og omtaler ham med synlig Stolthed paa flere Steder i sine Skrifter, fornemlig i den 128de Epistel, hvor det heder: „Hvor jeg udi mine Børneaar er kommen blandt Høie og Lave, iblandt *Officiers*, Bønder og Almue, da, saasnart de have hørt, hvis Søn jeg var, have de enstemmigen raabt: Ach er I Christian Nilsens Søn? og have derpaa begyndt at anføre adskillige Historier til Bevis, saavel paa hans Tapperhed, som paa hans Dyd, *Moderation* og christelige Hjertelav mod alle Mennesker. Og disse Berømmelser vare saa mange og saa prægtige, saa at ingen i gamle Dage behøvede flere til *Canonisation*. Jeg erindrer blandt andre en gammel Præst med *Assurance* at have fortaalt, sig den Nat, som fulgte paa min Faders Begravelse, at have hørt en sagte *Music* udi Kirken“, o. s. v.

I 1653 var Christian Nilsen bleven Lieutenant i det Bergenhusiske Regiment, og siden den Tid var Bergen hans sædvanlige Opholdssted. Efterat han i 1667 var bleven Oberstlieutenant, fungerede han stundom til forskjellige Tider som Vicekommandant paa Bergenhuus. I Bergen giftede han sig ogsaa med Karen Lem, en Datter af Lector theologiae og Sognepræst til Fane i Nordhordland Peder Lem († 1663) og Datterdatter af den bekjendte Biskop, Mag. Ludvig Munthe i Bergen. Han fik med hende tolv Børn, men kun sex, af hvilke de tre ældste vare Døtre og de tre yngste Sønner, overlevede Forældrene. Ludvig var den yngste af den hele Børneflok. Som han selv fortæller, var han opkaldt efter sin Moders nysnævnte Morfader, aabenbart Familiens Stolthed, ikke alene formedelst hans biskopelige Værdighed, men

ligesaameget fordi han ansaaes for Adelsmand. Var Faderens Familie ubekjendt, kjende vi desto flere Slægtninge af Ludvig Holberg paa hans mødrene Side. Han var saa at sige beslægtet med det halve Bergens Stift og fandt Frænder overalt, hvor han kom i Norge. Thi Mag. Ludvig Munthe var efter Holbergs egne Ord „Stamfader for en saa talrig Efterslægt, at han kan forsvare en Plads blandt Norges Patriarcher“ [1]).

Forordningen af 1679 gav ogsaa Oberstlieutenanter og deres Børn Rangadel, og Ludvig Holbergs Forældre maa saaledes have hørt til de fornemste Folk i Bergen. Deres økonomiske Forfatning var ogsaa god, de eiede endel Jordegods i Stiftet, og Christian Holberg var i 1676, da Krigsstyr udlignedes, mellem de større Skatydere, der sattes i den betydelige Extraskat af 90 Rdlr. om Aaret. I 1679 tog Oberstlieutenanten sin Afsked af Tjenesten, men havde, som i hine Tider var Tilfældet med de fleste Embedsmænd, der lønnedes af Staten, endnu efter flere Aars Forløb betydelige Summer tilgode af sin Gage. Han tilbød 1684 at frafalde disse Fordringer og dertil at paatage sig en Krigskommissærs Forretninger i Stiftet, imod at faa Titel af Oberst. Om dette Ønske opfyldtes, er ikke ganske afgjort. Den 29 Marts 1686 døde Christian Holberg i Bergen, uvist i hvilken Alder, sandsynligvis mellem 60 og 70 Aar gammel [2]).

---

[1]) Ep. ad virum perillustrem.

[2]) Efterretninger om Holbergs Fader findes foruden i Sønnens Skrifter (Ep. 128, Ep. ad virum perill., Danm. R. Hist.) fornemmelig i Tidsskrift for den norske Personalhistorie, udg. af B. Moe, N. R., S. 64 ff., Saml. til det N. F. S. og Hist. IV, 378 ff., N. Saml. 1, 159 og 2, 319—20 samt 475, Nogle utrykte Breve fra Ludvig Holberg, udg. af P. Botten-Hansen, Chra. 1858, S. 27 ff., og i Norske Magasin, udg. af N. Nicolaysen, 2, 400 f. samt 445.

Endnu i samme Aar, som Christian Holberg døde, rammedes hans Efterladte af en stor Ulykke. Den syv og tyvende September 1686 hjemsøgtes nemlig Bergen af en af de mange frygtelige Ildebrande, som i ældre Tider have raset i denne væsentlig af Træhuse bestaaende By. Ilden, som opkom lige i Nærheden af Familien Holbergs Gaard, bortrev hele den lange Strækning fra „Muren“ til Nykirken. „Det var med stor Nød, fortæller Holberg selv[1]), at jeg og mine Sødskende bleve reddede, Alt det Øvrige i Huset indtil Guld, Sølv og rede Penge blev til Intet.“ Oberstlieutenant Holberg havde efterladt Enke og Børn i ret gode Kaar[2]), men nu omvexledes disse med Armod[3]). Alt, hvad der var tilbage, bestod i nogle Bondegaarde, hvis Leilændinger, som overalt paa Vestlandet, kun svarede en ringe Afgift. Men Enken var en saare husholderisk Kone, og i den Tid af henved ti Aar, som hun levede med sine sex Børn, lykkedes det hende at bevare det lille Jordegods uformindsket.

Bergen, af hvis Befolkning saa stor en Del var helt eller halvt tydsk, havde naturligvis ogsaa tydske Pugeskoler. I en af disse blev Ludvig Holberg tidlig indsat, ligesom formodentlig ogsaa Tilfældet har været med hans Sødskende. „Saasnart jeg begyndte at tale, fortæller han selv, blev jeg sat udi en tydsk Skole, thi mine Forældre[4]) *raisonnerede* saaledes: Lad ham kun brav øves i det Tydske, det Danske læres af sig selv, det er at sige: Lad ham lære Tydsk i Skolen, Dansk kan han for Intet lære af Smaadrengene paa Gaden. Saaledes blev de fleste Aar af min Barndom

---

[1]) Bergens Beskrivelse, Kbhvn. 1737, S. 14.
[2]) *Census haud spernendos nobis relinquens.* (Ep. ad v. perill.).
[3]) *Adeo, ut ad mendicitatem omnino res redierit.* (Ibid.).
[4]) Vil naturligvis sige Moderen, thi Faderen var jo død, men den Slags Unøiagtigheder ere hyppige hos Holberg.

bortdrevne ved at lære Tydsk udi Skolen og Dansk udi Ammestuen" [1]). Forøvrigt er det ikke usandsynligt, at Moderen selv, der som en velstuderet Mands Datter tør have lært lidt mere end almindelige Fruentimmer paa den Tid, ogsaa selv har beskjæftiget sig noget med sin Søns Undervisning. Den lille Prøve af hendes Haandskrift, som det medfølgende Facsimile gjengiver, er nemlig saa paafaldende lig hendes berømte Søns, at det ligger nær at tro, at han har lært at skrive af sin Moder. Allerede meget tidlig maa Drengen have lagt en særdeles Lærelyst for Dagen [2]).

Moderen døde 1695, og den lille Arvelod deltes mellem Børnene. Ludvigs Part blev i Penge kun 28 Rdlr. 4 Mk. og 2 ß, hvortil kom en Del i Forældrenes Jordegods, tilsammen omtrent 7 Løber, beliggende i Nordhordland, Sogn, Nordfjord og Nordland [3]). Hans Formynder blev Morbroderen Peder Lem, om hvem mere vil forekomme i det Følgende.

Intet var i hine Tider sædvanligere, end at Officerssønner anbragtes i Faderens Stand, og de nøde gjerne i denne Henseende særlige Begunstigelser. Den næstyngste af Oberstlieutenant Holbergs Sønner, Frederik Christian, var endnu i Faderens Levetid 1684 som Barn i Vuggen bleven indskreven som Underofficer med 40 Daler om Aaret og vedblev at trække disse et halvt Snes Aar [4]). Ti Aar gammel fik ogsaa Ludvig en lignende Plads ved det Oplandske Regiment, og Peder Lem besluttede

---

[1]) Holbergs Orthographiske Anmærkninger (Mindre poetiske Skrifter, Kbh. 1746, S. 292).

[2]) *Ab infantia mea ingenti literarum studio me teneri notaverunt vitae meae moderatores.* (Ep. ad v. perill.).

[3]) Illustr. Nyhedsblad 1862, No. 18, medd. af J. F. Lampe.

[4]) B. Moes Tidsskr. f. Personalhistorie, N. R., S. 69. Naar F. C. Holberg af Moe angives at være født 1676, er det en Feil; han var 7 Aar yngre.

derfor at sende ham til Østlandet, for at han der kunde blive forberedt for sin tilkommende Stilling [1]). Nu traf det sig saa, at et Sødskendebarn af hans Moder, Hr. Otto Munthe, var Sognepræst til Fron i Gudbrandsdalen [2], og

[1]) *Missus itaque a tutore sum in Uplandiam, ut tyrocinii rudimenta ibi deponerem.* (Ep. ad v. perill.).

[2]) Holberg anfører ikke Otto Munthes Livsstilling eller Bosted, hvorfor C. W. Smith paa dette Sted har gjort sig skyldig i en Misforstaaelse. Efter at have fortalt, at H. sendtes til „Opland“ (?!) gjør han O. M. til en „Officeer“ (Holbergs Levnet o. s. v. S. 30). Med O. Munthes Slægtskab med Holberg var Sammenhængen saadan:

- Ludvig Munthe, Biskop. † 1649.
  - Abel Munthe * Peder Lem d. Æ.
    - Karen Lem * Chr. Holberg.
      - Ludvig Holberg.
    - Peder Lem.
  - Birgitte Munthe * Christopher Morgenstjerne d. Æ., (hvis Børn toge Navnet Munthe.)
    - Ludvig Munthe, Sognepræst til Vik. (Stamfader til Familien Daae.)
    - Otto Munthe, Sognepræst til Fron.
    - Birgitte * Oberst Krogh paa Fladhammer.
    - Elisabeth * Hans Blix, adlet Blixenkrone.

Peder Lem overdrog derfor Omsorgen for sin Myndling til denne Frænde imod Underofficersgagen som Vederlag. Med Exercering og militære Øvelser blev det dog ikke Noget af, men Hr. Otto Munthe forstod derimod, at Ludvig var mere skikket til Bogen. Allerede før han forlod Bergen, synes Drengen, nu rimeligvis elleve eller tolv Aar gammel, at have begyndt paa Latinen [1]), og han fik nu Lov til at fortsætte paa Præstegaarden, skjønt just ikke under den heldigste Lærer. Huslæreren paa Præstegaarden var nemlig ligesaa uvidende [2]) som tilbøielig til at prygle sine Disciple. Holberg giver en morsom Skildring af denne sin Barndoms Orbilius, den eneste af hans Lærere, af hvem han nogensinde fik legemlig Straf. Men Opholdet i Fron blev heller ikke langvarigt, thi da Underofficersgagen ikke blev betalt, lod Otto Munthe Drengen reise hjem til Bergen.

Man finder i Holbergs Skrifter, naar undtages den korte Omtale i hans Biographi, ikke Spor til, at Opholdet i Gudbrandsdalen har gjort noget blivende Indtryk paa ham, det skulde da være, at enkelte af de Steder, hvor norsk Overtro omtales, kunde stamme herfra, eller at hans Bemærkning om, at Norges Bønder stundom siges at nedstamme fra berømte Slægter, kunde være en Erindring om de Gudbrandsdalske Storbønder. Man kunde have ventet, at han i sin Danmarks Historie, der dog bærer mange Spor af hans Kjærlighed til Fødelandet, skulde have dvælet lidt ved Dølernes Kamp mod Skotterne i 1612. Men det er ikke Tilfældet.

---

[1]) *Musis jam dudum initiatus eram.* (Ep. ad v. perill.) kan ikke have nogen anden Betydning.

[2]) *Linguae Latinae interitum masculè promovebat* (!!!); Otto Munthes egne Børn vare forøvrigt (ifølge Meddelelse til mig fra J. F. Lampe) betydeligt yngre end Holberg og kunne derfor ikke have været underviste sammen med ham.

De eneste Ord, hvori man, om man vil, kan formode en personlig Erindring, ere disse: „Slaget bliver endnu af Bønderne i Gudbrands-Dalen kaldet Skotteslaget“ [1]). Derimod har Mindet om Holbergs Barneaar endnu indtil denne Dag vedligeholdt sig i Fron. Den Bygning, hvori han skal have modtaget Undervisning og boet, fik siden, da hans Berømmelse blev saa stor, Navn af Holbergsstuen, og dens Tomt — den brændte i 1806 — paavises den Dag idag. Den var et Hus paa to Etager, af hvilke den nederste var en Slags Redskabshus, i øverste var Skolestuen, et Værelse med smaa Blyvinduer. Man vidste og ved videre at fortælle, at den lille Ludvig Holberg med særegen Interesse forespurgte sig om alle Reisende, som droge gjennem Dalen, og optegnede Alt, hvad han erfarede om dem i en liden Notitsbog. Paa Nabogaarden Gjetlund skulde han ogsaa ofte have været hos en derboende Major, der meget yndede ham, og hvem han viste sine Optegnelser. Dette i sig selv ubetydelige Sagn tør gjerne være sandt. Thi Otto Munthe, Stamfaderen for den nulevende Slægt Morgenstjerne, levede som Præst til Fron lige til 1733, oplevede altsaa sin Frændes Ros og Navnkundighed, og kan saaledes antages med en vis Stolthed at have bevaret og fortalt videre disse Smaatræk fra den Tid, han havde den Ære at have ham i sit Hus, hvorefter de da ere blevne forplantede fra Præst til Præst [2].)

Holberg drog altsaa fra Gudbrandsdalen, hvor hans Ophold sandsynligvis neppe har varet mere end et Aars

[1]) Dannemarks Historie, T. 2, 442 (Levins Udg.).

[2]) Smlgn. mine Norske Bygdesagn, S. 137. Den nuværende Sognepræst til Søndre Fron, C. Winsnes, har beredvillig besvaret min Forespørgsel til ham angaaende dette Sagn. Sagnet er ogsaa fortalt (vistnok med nogle digteriske Tilsætninger) af A. O. Vinje i hans Ferdaminni fraa Sumaren 1860.

Tid [1]), tilbage til sin Fødeby. Skjønt han ikke udtrykkelig fortæller os det, er det imidlertid tydeligt nok, at han reiste op igjennem Lom, derfra over Fjeldene til Lyster og saa formodentlig tilsøs gjennem Sognefjorden til Bergen. Han har nemlig uden Angivelse af Sted, men dog saaledes at dette kan udfindes, opbevaret et Træk fra denne sin Reise, ja endog ofret dette en Plads, næsten ligesaa stor som den, Fortællingen om hele hans Barndomsliv forøvrigt indtager. Det er den Spøgelseshistorie, som passerede hos en Slægtning, Oberst Krogh, og som begyndte dermed, at Holberg blev lagt i Seng med to smaa Fættere, medens en tredie Fætter skulde ligge i Seng med Skolemesteren Rasmus i samme Værelse. Ved Nattetid kom Læreren drukken ind, hvorfor hans Sengekammerat flygtede over til de øvrige Drenge, men lagde sig ved Benene. Da disse vækkedes ved Støien, ansaa man hinanden gjensidig for Spøgelser, og Rædselen blev saa stor, at Oberstens Børn forsøgte at opramse alle de Gudsord, de havde lært, men da deres theologiske Kundskab mest indskrænkede sig til Bordbønner, gjentog de idelig sit „Gud velsigne Maden“ for at bortmane Spøgeriet. Denne lille Begivenhed tør vistnok ansees som Kilden til det uforglemmelige Sted i Barselstuen, hvor Troels i sin Forskrækkelse opramser en Bønnebogs Titelblad og Dedikation.

Den nysnævnte Oberst fulde Navn var Georg Frederik von Krogh, og han var gift med Fronspræstens Søster Bir-

---

[1]) Dette er sandsynligt heraf: Holbergs Moder døde 1695, da han var 11 Aar gammel, og han selv blev dimitteret fra Bergens Skole 1702. Denne Skole havde fem Klasser, og da Holberg mellem sine Lærere omtaler en anden Lectiehører, maa han have gaaet i mindst fire af disse Klasser, hvilket dog vel forudsætter en Skolegang af omtrent sex Aar.

gitte, ved hvem han blev Stamfader bl. A. til den berømte kommanderende General G. F. v. Krogh i Throndhjem. Obersten boede paa Gaarden Fladhammer i Lyster[1]), og en af Sønnerne, Bernhard, blev senere i Bergen Holbergs Skolekammerat, dimitteredes til Universitetet 1700 og kom siden i russisk Tjeneste, hvor han drev det til Oberstlieutenant og Generaladjutant. Men Fladhammer, Scenen for hin Spøgelseshistorie, var ikke det eneste Sted i Sogn, hvor Holberg havde Slægt. En Broder af Otto Munthe, Hr. Ludvig Munthe, var Sognepræst til Vik, og en Søster, Elisabeth, var gift med Fogden i Distriktet, Hans Blix, der siden adledes under Navn af Blixenkrone og blev Justitiarius i den norske Overhofret, men tilsidst mistede dette Embede paa en saa ulykkelig Maade. At Holberg paa Veien efter norsk Skik og efter Otto Munthes Paalæg har besøgt ogsaa disse Frænder og bragt dem Hilsen fra Fron, er vel sikkert nok. Rimeligvis har han endog opholdt sig ikke ganske kort hos enhver af dem, er vel af den ene Slægtning bleven videre befordret til den anden, og har saaledes havt god Anledning til at blive kjendt med Sognefjorden og Bygderne langs dens Bredder. Hans Bemærkning i sin Bergens Beskrivelse[2]): „Sogns Bønder ere ellers saa skikkelige og manerlige, som nogensteds i Norge," tør indeholde en Erindring fra denne Barndomsreise, vistnok den længste, han nogensinde foretog i det Indre af sit Fødeland.

---

[1]) Naar Kraft i sin Topogr. Beskrivelse af Norge (4, 771) gjør Gaarden Talle til Kroghs Bolig, er det ifølge en Meddelelse af Kapt. G. Munthe en Feiltagelse. Krogh døde i Bergen 4 Oktober 1721 efter at have været gift tre Gange (Lampes Meddelelser).

[2]) Udg. af 1737, S. 295—296.

II.

Efter Hjemkomsten fra Gudbrandsdalen, der rimeligvis maa sættes til 1696 eller 1697, tilbragte Holberg en Række af Aar i sin Fødeby, indtil han i sit attende Aar (1702) anden Gang forlod den og drog til Universitetet.

Han kom nu i Huset til sin Morbroder og Formynder, Peder Lem. Naar vi undtage Faderen, er der ingen Slægtning, hvem Ludvig Holberg omtaler med den Varme, som denne Onkel. „Han var, siger han, et saare vittigt Hoved og en overmaade munter Mand“ [1]). En lille Historie, som siden skal fortælles, tyder paa, at Peder Lem, skjønt han af Livsstilling var Borger i Bergen, ikke maa have været uden videnskabelig Dannelse. En Tidlang havde han eiet og beboet Gaarden Hop paa Askøen et Par Mile udenfor Bergen, men i 1696 solgte han denne Gaard til Amtmand Hans Lilienskjold den Yngre, der var gift med hans Søster og har gjort sig fortjent ved et vigtigt Haandskrift om Finmarken, det saakaldte *Speculum boreale.* Siden den Tid boede Peder Lem i Byen, i Korskirkens Sogn, men lige i Nærheden af Domkirken. Hans Hustru var Katrine Crequi de la Roche, en Datter af Oberstlieutenant Ahasverus de la R., der skal have boet i Stavanger og formodentlig har været en indvandret fransk Officer, efter Navnet at dømme maaske ogsaa adelig. De havde to Børn, begge omtrent jevnaarige med Fætteren Ludvig Holberg, en Søn Ahasverus, der siden i 1711 fandt sin Død i en Kamp med Barbareskerne, og en Datter Abel. Som man af Konens Navn tør slutte, har Huset hørt til de fornemmere i Bergen, ligesom

---

[1]) *Idem Petrus Lemmius lepidissimum erat caput ac mirae festivitatis homo.*

det efter Datidens Forhold ikke heller var uden Formue [1]). Om Holbergs Sødskende boede sammen med ham i Lems Hus, eller om de vare optagne i andre af sine mange bergenske Frænders Familier, vide vi ikke. Hans to Brødre, Peder og Frederik Christian, gik samtidig med ham i Skolen, hvorfra de begge dimitteredes et Aar tidligere end Ludvig, nemlig i 1701.

Bergens Latinskole, i hvilken Ludvig Holberg nu indtraadte, hørte ganske vist paa den Tid til de bedre Skoler i Rigerne. Den havde i 1696 faaet en ny Rektor i Søren Lintrup, dengang kun en og tyve Aar gammel, og altsaa mere end een Mesterlektianers Jevnaldrende. Ligefra sin Barndom af havde Lintrup gjort sig bemærket; han var allerede udseet til Professor ved Universitetet, og Rektoratet i Bergen blev givet ham kun som en Ventepost. Hans Navn er blevet bekjendt nok i Universitetets Historie som en udmærket Latiner og et ægte theologisk Skolelys i den ældre Stil, navnlig som en fortrinlig akademisk Disputator. I Bergen, hvor han ægtede Biskop Randulfs Datter, stod han i høieste Anseelse, og Skolen havde under ham stærk Tilstrømning af Elever, men han kan ikke frikjendes for at have lagt noget vel meget an paa at gjøre Opsigt og Blæst, formodentlig for at bringe sig i Erindring til det forønskede Professorat. Han indførte derfor latinske Disputatser ved sin Skole, ja hvad mere er, han lod Beretninger om disse lærde Forhandlinger indføre i det i Lybek udkommende literære Tidsskrift *Nova literaria maris Balthici et Septentrionis*, hvor endog de bergenske Skoledisciple, der havde været Opponenter, Respondenter osv., fik den Ære at læse sine Navne

---

1) Efter Meddelelse af J. F. Lampe, hvem disse Notitser om Peder Lems Familieforhold skyldes, ansloges hans Bo ved hans Død til 2,361 Rdlr., efterat Ildebranden i 1702 havde lagt hans Hus i Aske.

og Meriter paa Tryk[1]). Dette har sin Interesse for Holbergs Biographi. Det er muligt, at den Uvillie imod hele det lærde Disputerevæsen, som stedse fulgte ham i hans hele Liv, og som han saa ofte giver Luft i sine Skrifter, er grundlagt allerede i hans Skoledage. Det er ogsaa mærkeligt, at han i sin Autobiographi ikke skjænker sin berømte Rektor et Ords Omtale udenfor det tørre Navns Nævnelse. Lintrup og Holberg bleve senere Kolleger ved Kjøbenhavns Universitet. Da Lintrup i 1720 skulde forlade dette for at gaa som Biskop til Viborg, men dog forinden skulde fungere som Promotor af en Hoben Magistre, var det, at Holberg havde skrevet det Program til denne i hans Øine latterlige Heitidelighed, som blev suppprimeret af Konsistorium. Efter min Opfatning ere de stærke Lovord, han i dette Program havde tiltænkt sin gamle Lærer, ironisk mente[2]). Som Rektor drev Lintrup imidlertid ikke alene paa Disputerekunsten, men lod ogsaa Eleverne flittig undervise i Musik, ja de opførte endog dramatiske Koncerter i Domkirken. Disse faldt i Bergensernes Smag, bleve almindelig yndede og besøgtes ei alene af Indenbyes, men ogsaa af Folk i Ber-

---

[1]) Saaledes f. Ex. den 14de April 1701, da Lintrup selv disputerede i Skolen *de gratia universali & praedestinatione* med Discipelen Joh. Dan. Ramus som Respondens, og den 20de April samme Aar, da Disciplene Skjelderup fra Nordland og Fuhrmann fra Søndfjord holdt Taler paa latinske Vers (Nov. lit. m. Balth. 1701, p. 177—178). Holbergs Navn nævnes aldrig i disse Lintrups Reklamer.

[2]) „*Conferet igitur Jus primae laureae in candidatos nostros Vir summe venerandus & amplissimus, Severinus Lintrupius, Facultatis Philosophicae Pro-Decanus spectabilis. Perorabit singulorum merita tantus vir, cujus succo nutritas fatentur sese musae nostrae, et cujus discessu summum discrimen (!) adire videntur. Accedit hujus anni candidatorum felicitati (!) et hic cumulus, laudator eloquentissimus.*“ (W. Høybergs Holbergiana, S. 87—88).

gens Omegn, som stundom blot for at høre dem gjorde Reiser til Bergen [1]). Det tør være, at Holberg, der som bekjendt stedse yndede Musiken, her har lagt Grundlaget til sin Færdighed i denne, men de Fremstillinger af bibelske Historier, som stode i Forbindelse med disse musikalske Øvelser, have ikke tiltalt ham. Herom udtaler han sig ligefrem i sin 332te Epistel, der netop handler om deslige Skuespils Urimelighed, og hvor han tilsidst fortæller: „Jeg haver udi min Barndom seet i Norge at have været spillede Adam og Eva, den hellige Dorothea og andre geistlige Stykker."

Næst efter Lintrup maa mellem Holbergs Lærere omtales Konrektoren, Mag. Rudolf Burrenæus, ligeledes dansk af Fødsel. Ogsaa han var en velstuderet Philolog og god

---

[1]) „Udi Domkirken blev, medens Mag. Søren Lintrup var Rektor paa Bergens Skole, en Tidlang opført en fortræffelig og velindrettet Koncert under en angenem Vokal- og Instrumentalmusik en Dag om Ugen, da ei alene Passionshistorien udi Fasten paa danske Vers sangvis blev udført af Skolens Disciple, men endog paa andre Tider adskillige bibelske Historier, hvoriblandt de tvende Historier om den rige Mand og den forlorne Søn især bleve applauderede og af rette Kjendere berømte, at de bleve extraordinaire vel udførte. Enhver af Sangerne havde sin visse Materie at udføre og vare fordelte, ligesom de havde Gaver og Naturel at exprimere de udi Historien forekommende Personer til, hvorefter og Musiken var indrettet, tildels sørgelig og høist bevægelig, og tildels munter og heroisk. Især berettes om tvende Sangere, som iblandt alle de andre vare besynderlig renommerede, hvoraf den ene udførte den forlorne Søns Historie, den anden forestillede gjerne høie Standspersoner, som f. Ex. Pilatus. Saalænge saadanne Koncerter bleve opførte, havde de samme et overmaade Tilløb, ja om Sommeren kom visse Fremmede til Staden alene for at høre dette." (H. Meyers Bergens Beskrivelse i Norske Magasin, 3, 522—523). Se om bibelske Koncerter i Bergen ogsaa Corfits Braems Reise i Norge, hvor det heder under 18de Juli 1678: „Var jeg paa Komedien i Tugthuset, hvor Disciplene af den latinske Skole legte Susannæ Historie." (N. Magasin 2, 466).

Skolemand, besad et fortræffeligt Bibliothek og syslede med den latinske Digtekunst. En Prøve paa hans Færdighed i denne Retning er bevaret i hans, netop medens Holberg gik i Skolen, udgivne lille Digtsamling: *Epigramata sacro-profana et serio-jocosa* (Hafn. 1699. 68 Pgg. in 16mo), der indledes med Ærevers af en Præst paa Manger og to Hørere i Bergens Skole, Henrik Frimann i tredie Lektie og Hartvig Skjelderup i første, og forøvrigt forherliger Bispers, Lektorers eller Præsteskabets Giftermaal og Begravelser, eller besynger Stormænd, der besøgte Byen[1]). Lektor i Theologien, hvis Forelæsninger i Domkirken Holberg i sine senere Skoleaar har maattet høre, var den samme Mag. Nils Smed, før hvis Børn han senere kom til at blive Huslærer. De underordnede Lærere, Hørerne, skulle vi ikke opholde os ved, da det er umuligt at paavise, hvilke af disse have havt med Holbergs Undervisning at bestille. Om en af sine Lærere fortæller Holberg, at denne havde for Skik at anbefale alle dem, som bleve dimitterede af ham, en flittig Avislæsning[2]).

Synderlig mere kan neppe siges om Bergens Latinskole i Holbergs Tid, da dens Arkiv fra den Tid ikke mere existerer. Dens talrige Disciple bestod, som Holberg selv fortæller, mest af „Ungdom fra Landet eller fattige Byens Børn"; thi de mere velhavende Borgere foretrak at sætte sine Sønner i den store Styrmandsskole, som dengang blomstrede i Bergen. Dette kom deraf, at Handelskonjunkturerne paa den Tid vare gode, thi saasnart disse forværredes i Løbet af det

---

¹) Bogen, der savnes paa vort Universitetsbibliothek, findes i den Hielmstierneske Samling i Kbhvn. (8, 2,203). Se forresten om Burrenæus Danske Saml. 4, 79.

²) Moralske Tanker, Kbh. 1744. S. 357.

attende Aarhundrede, saa man strax flere og flere Borgersønner forsøge Embedsbanen[1]).

Holberg gjorde naturligvis udmærket Fremgang i Skolen og var derfor afholdt af sine Lærere[2]). Mellem de Charaktertræk, som allerede i Skolen udmærkede ham, var imidlertid en høi Grad af Selvfølelse og Stolthed. Mellem Hørerne var der en, som bar langt Skjæg, Noget, som dengang var aflægs[3]), og som derfor af Drengene kaldtes „Bukken," et ogsaa i senere Tider yndet Øgenavn for Skolemænd. Han tillod sig engang ganske løselig at berøre Ludvig Holbergs Haand med Ferlen. Holberg sprang da forbitret op, løb lige imod Høreren og kaldte ham ved hans Øgenavn. Manden, som ellers ikke sparede paa Prygl, naar det gjaldt Andre, fandt sig i Holbergs Opførsel og udbrød kun: „Er jeg en Buk, saa er du blot et Kid." Idet Holberg selv fortæller dette, lader han tillige Læseren vide, at den tidligere omtalte Latinfordærver paa Frons Præstegaard var den eneste Lærer, som nogensinde har givet ham legemlig Revselse.

Disciplene i Bergens Skole, som overhoved hele Byens Ungdom, vare raske Gutter, gode Svømmere og Skøiteløbere. „Jeg har aldrig, siger Holberg, paa noget Sted seet slige *Exercitier* udi større Fuldkommenhed." De vare heller ikke uefne Slagsbrødre. Stundom bevæbnede hele Latinskolen sig mod Garpegesellerne og Jungerne paa Bryggen eller imod Eleverne i Styrmandsskolen. I det sidste Aar, Holberg

---

[1]) Bergens Beskrivelse, S. 94

[2]) *Magistris tam privatis, quam publicis valde adamatus fui.* (Ep. ad v. perill.)

[3]) Som bekjendt omtales (den virkelige) Nils Klim († 1690) som en af dem, „der længst bar Skjæg af saadanne Folk". (Sagen og Foss, Bergens Beskrivelse, Bergen 1824, S. 382).

gik i Skolen, „var den hele Stad bragt udi Allarm formedelst en Tvistighed, som var reiset imellem Latinskolen og Garperne, saa at det kom til en Slags Bataille, som jeg selv bivaanede, og formerede da Styrmandsskolen det tredie *Corps* for at give Agt paa Krigens Udfald. Saasom saadanne Krige gemenligen afgjordes med tørre Hug, saa bekymrede Øvrigheden sig ikke om dem at dæmpe, tvertimod mange Borgere vare selv *Spectateurs* deraf og undertiden gave *Lectioner* for deres Sønner, hvorledes de bekvemmeligen kunde forraske deres Fiender. Den største Excess, jeg derudi haver seet, var, at Ungdommen en Gang paa Torvet oppassede Politimester Peder Glad og *bombarderede* ham med Stene, da han steg i Baaden.“ Andre Ytringer af det bevægede Gadeliv vare f. Ex. den Leg, som kaldtes „at spille Vink“, og den Morskab, som fandt Sted ved Mortensdagstider. Holberg er selv af den Formening, at det var Forbindelsen med Udlandet, især Holland og England, som fremkaldte denne Livlighed blandt Bergens Ungdom, da saamange allerede som Drenge havde været der, „hvor de frie Levemaader ere“.[1])

Paa det Sted i sin Autobiographi, hvor Holberg omtaler sit Ungdomsliv, ytrer han Intet om sit Forhold til sine Kammerater. Derimod er der imod Slutningen af dennes første Del undsluppet ham en Ytring, som temmelig tydelig viser os, hvorledes dette har været. „Skjønt jeg, siger han, af Aar var en Dreng, forekom jeg mine Kammerater at være en Olding. Der manglede ikke paa dem, som paa Grund af den med mine unge Aar lidet stemmende Afholdenhed fra

---

[1]) Bergens Beskrivelse, S. 92—93. Saadanne Gadekampe og Slagsmaal have indtil den seneste Tid vedligeholdt sig i Bergen. Endnu for et Par Aar siden leverede saaledes Drengene et i Byens Blade udførlig beskrevet „Slag ved Jomfrudammen.“

alle Fornøielser og mit alvorlige Væsen jevnlig stiklede paa mig, og da jeg af Naturen var hidsig, havde jeg saameget vanskeligere for at finde mig heri".[1]) Det er aabenbart, at den tidligt modne, overlegent begavede, dertil lige fra Barndommen sygelige Dreng med det fine, blege Pigeansigt allerede i sin Skolegang har levet et eget indadvendt Liv, afsondret fra de Meddisciple, der ikke have kunnet forstaa ham. Ved deres muntre Lege har han utvivlsomt mere været Tilskuer end Deltager.

Idetmindste engang i hans Skoledage brød hans satiriske Natur frem i et poetisk Forsøg. Hans Pleiemoder, Peder Lems Hustru, havde en Slægtning, som paa en eller anden Maade havde fornærmet den pirrelige Ludvig Holberg[2]). Han hevnede sig ved at skrive et Smædedigt over Vedkommende. Madame Lem blev forbitret og forlangte af sin Mand, at han skulde tugte sin Fostersøn. Den fortræffelige Lem tog Sagen paa den elskværdigste Maade. Han tog Ludvig for sig og anstillede sig meget vred, men istedetfor at skjænde paa ham for Digtets Indhold, lod han det gaa ud over dets Form, paaviste dets Synder mod Metriken og endte efter en Times Forhandlinger sin Censur dermed, at Ludvig, naar han næste Gang vilde skrive Vers, maatte gjøre sig mere Umage[3]). Denne lille Historie omtaler Hol-

---

[1]) Ep. ad v. perill. I, p. 200.

[2]) Hvem denne „*unus ex cognatis uxoris Lemmii*" har været, er umuligt at sige. J. F. Lampe har imidlertid meddelt mig, at en Alida de la Roche, der formodentlig var en Søster af Mad. Lem, paa den Tid boede i Bergen og var gift med Herman Hermansen Garmann, der døde som Stiftsskriver over Bergens Stift 1710. Flere Slægtninge af Mad. Lem kjendes ei i Bergen ved denne Tid.

[3]) Muligens gaar denne Erindring igjen i den Scene i Erasmus Montanus, hvor denne gjennemgaar sin Broder Jakobs Vers og finder dem „formaliter slette, men materialiter ypperlige," samt tilføier: „Prosodien, som er det fornemmeste, fattes."

berg selv med kjendelig Fornøielse, og den synes virkelig ogsaa at tyde paa, at der har været ogsaa et aandeligt Slægtskab tilstede mellem ham og denne Morbroder. Dette lader os igjen ane, at Holbergs Lune maaske nærmest har været en Arv fra Moderens Familie. Og naar vi nu tillige erindre, at ogsaa den af Holbergs Brødre, som i Alder stod ham nærmest, nemlig Frederik Christian, siden Sognepræst til Nykirken, „var en jovialsk Mand, havde et ypperligt Geni og var lykkelig i den latinske Poesi“,[1]) ledes man til den Forestilling, at Slægten har eiet megen Begavelse, om det end kun var den Ene forbeholdt at gjøre den gjældende i Verden.

Det bergenske Gadeliv ligger aabent for Enhvers Beskuelse og har i Holberg, som hans Bergens Beskrivelse noksom viser os, havt en opmærksom Iagttager. Heller ikke har han undladt at reflektere over Selskabsliv og Familieliv, forsaavidt han har havt Anledning dertil. Han har sit hele Liv igjennem havt en særlig Interesse for det andet Kjøn, og „Fruentimmeret i Bergen,“ baade af den lavere Klasse, hvilken han forsvarer mod Beskyldningen for Løsagtighed, og af den høiere, omtaler han hyppig og gjerne. Den Barndomserindring, „at det holdtes uanstændigt for et Fruentimmer, som blev hilset af en Mandsperson paa Gaden, at hilse igjen, skjønt Fruentimmeret er i Bergen ikke mere uovervindeligt end andensteds,“ forekommer mindst tre Gange i hans Skrifter[2]). Han har ogsaa flittig mærket sig de i hans Skoledage stedfundne Forlovelser og Giftermaal og deraf uddraget den Regel, „at unge Borgerdøtre selv, som paa andre

---

[1]) A. Hatting, Forsøg til en Bergensk Præste-Historie. Kbhvn. 1775. 8vo, S. 161.

[2]) Berg. Beskr. S. 87, den 226de Epistel samt Ep. ad v. perill.

Steder ser efter Ungdom, Stand og *Politesse*, her alene gemenligen *reflecterede* paa Duelighed og Arbeidsomhed, saa at hos dem en duelig Sømand og fornuftig Kjøbmand, skjønt han aldeles Intet besad, hvormed han kunde *charmere* et ungt Fruentimmer, blev *præfereret* den galanteste, artigste og fornemste Frier, hvorpaa jeg har seet adskillige mærkelige Exempler i min Tid i Bergen.‘‘ De unge Borgersønner fandt han siden at have været „Folk af liden *Façon* og faa *Complimenter*, saa at det har været en Borgersøn besværligere at gjøre *Cour* eller frie til et Fruentimmer end at gjøre en spansk Reise, hvorudover Forældrene ofte have maattet slutte Partier for deres Børn og afgjøre Sagen forud, saa at der stod Intet tilbage for Børnene end uden videre *Ceremonie* at gaa i Brudeseng.“ Det er en gammel Bemærkning, at Kjærlighedsforholdet i Holbergs Komedier spiller en overmaade underordnet Rolle og egentlig kun indføres for Intrigens Skyld. Det er ogsaa medrette blevet sagt, at Holbergs Elskerinder, selv om Tilskueren underrettes om, at de ere sexten Aar gamle, gjøre et Indtryk af modne Piger paa henved de tredive [1]). Man har søgt at forklare alt dette paa forskjellige Maader, tildels baade sindrige og uden-tvivl rigtige, men man har overseet disse temmelig tydelige Vink til en Forklaring, som de ovenanførte Steder af „Bergens Beskrivelse“ frembyde. Dette Skrift af Holberg har i det Hele hidtil paa ingen Maade været saaledes paaagtet af danske Holbergianere, som det visselig fortjener, og det baade som et i sig selv fortræffeligt Værk, Forløberen for en Række vigtige Topographier i begge Riger, og som en Hovedkilde til Holbergs Biographi. Er det end saa, at

---

[1]) Se f. Ex. C. W. Smith, Om Holbergs Levnet og populære Skrifter, S. 160.

den Holbergske Leander er Kjøbenhavner, er hans Leonora sandsynligvis Bergenserinde.

Blandt de selskabelige Samkvem, Holberg i Bergen har kjendt til, nævner han blandt Andet Gjestebudene hos Naboen Jens Pedersen [1]). „Jeg erindrer mig endnu, siger han i den for norske Læsere særdeles fornøielige 226de Epistel, hvilken Glæde det var for mig og andre, naar vi fik at vide, at vor Nabo Jens Pedersens Hustru var kommen i Barselseng, eller at et af deres kjære Børn var død, thi derpaa fulgte mange gode, fede Dage. Det kan vel ikke negtes, at jo Folk derved sattes udi nogen Bekostning, men en stor Nytte flød deraf, saasom Fortrolighed og kjærlig Omgjængelse derved befordredes mellem Venner og Naboer, og hvad Anstændigheden angaar, helst udi Sørgestuer, da mener jeg, at Intet kunde være fornuftigere og anstændigere, end ved al optænkelig Lyst at opmuntre de sørgende Personer og at komme dem til at glemme deres Forlis.“ At Erindringer fra saadanne Sammenkomster have havt sin Indflydelse paa Holbergs Komedier, er sandsynligt. Forøvrigt faldt Holbergs Skoleaar ind i en Overgangstid, ogsaa hvad Bergens Selskabsliv angaar, og han bemærker selv: „I min Skolegang begyndte man alt med *Baller* og *alamodiske Assembleer* at omstøbe Indbyggerne“. [2]) Som tilhørende det velhavende og dannede Lemske Hus og senere som Huslærer hos en Vicebiskop har Holberg udentvivl ogsaa havt Anledning til selv at iagttage disse Selskabelighedens Nydannelser.

Ikke faa Personer, som senere nævnes i Holbergs Skrifter, fornemmelig i Nils Klim, har han personlig kjendt i

---

[1]) Endnu lige til vore Dage har godt Naboskab spillet en stor Rolle i Bergen; det var saaledes endnu i levende Menneskers Erindring Skik, at der ved Dødsfald hos Naboerne anlagdes „Nabosorg.“

[2]) Bergens Beskrivelse, S. 91.

Bergen. Nils Klim var, som bekjendt, Klokker i Korskirken, men døde dog allerede i Holbergs spæde Aar 1690[1]). Edvard Edvardsen var Konrektor endnu i Holbergs Barndom. Den „store *Voyageur* og *Philosophus*“ Abelin var ligeledes til i hans unge Aar. Den Borgermester Hans Munthe, som nævnes i Nils Klim, var Holbergs Moders Morbroder og overlevede endnu Branden i 1702. Den Klokker i Fane Kirke, som ligeledes nyder den Ære at omtales i den underjordiske Reise, har Holberg vist ofte havt Leilighed til at høre; hans egen Morfader, den ældre Peder Lem, havde nemlig foruden at være Lektor tillige været Sognepræst til Fane, hvor Slægten altsaa var kjendt, og mellem det Jordegods, Holberg arvede, var ogsaa en Gaard i hint Præstegjeld. Derhos nævner han med megen Agtelse Dorthe Engebretsdatter og Torfæus. Den sidste boede dog ikke i Bergen, men paa Karmøen, og „var i Bergen fast ubekjendt.“ Men Holberg har dog rimeligvis seet ham der og er da udentvivl kommen i Berøring med ham, thi Torfæus's første Hustru havde tidligere været gift med en Lem, en af Holbergs Morbrødre. Endelig er der mellem Holbergs Figurer ogsaa en Sille Hansdatter, en lærd Dame, „som kunde *explicere* den mørkeste latinske Bog,“ og hvem han lægger sin „*Gynaicologia* eller Forsvarsskrift for Kvindekjønnet“ i Munden. Her har han utvivlsomt tænkt paa sit Byesbarn Mademoiselle Sille Gad, en Auditørdatter fra Bergen, der just var berømt for sin store Lærdom, men som senere som Barnemorderske dømtes

[1]) Til de af Werlauff samlede Notitser om den virkelige Klim kan føies, at Frederik den Tredie under 8de Mai 1665 udstedte til Biskop Jens Skjelderup den Befaling: „At I Nils Andersen Klim til første Klokkers Bestilling, som der i vor Kjøbsted Bergen enten allerede ledig er, eller herefter ledig vorder, befordrer og anordner.“ (Orig. i Bergens Bispe-Arkiv i det norske Rigsarkiv.)

til Døden og kun benaadedes formedelst sin Færdighed i Græsk og Hebraisk [1]). Endelig kan for Fuldstændigheds Skyld den Bergenske Don Juan, Peder Feldbereder, her finde en Plads [2]).

III.

I 1702 forlod Ludvig Holberg Bergens Latinskole. Han skulde egentlig først være bleven dimitteret det følgende Aar, men en ulykkelig Begivenhed kom til at fremskynde hans Afreise. Det var den skrækkelige Ildebrand, som den nittende Mai 1702 paany hjemsøgte Bergen og lagde saagodtsom den hele By i Aske. Baade Skolen og Peder Lems Hus vare mellem de brændte Bygninger [3]). Under saadanne Omstændigheder kom naturligvis den hele Skole i Forvirring og Opløsning. Rektor Lintrup drog selv til Kjøbenhavn og vendte aldrig mere tilbage til Bergen, men forinden dimitterede han alle, som dimitteres kunde. Fra Bergens Skole afgik derfor dennegang ikke mindre end tyve Disciple, hvorhos fem dimitteredes privat [4]). Af Skolens Dimittender

---

[1]) Om Sille Gad se mine Norske Bygdesagn, Chra. 1870, S. 136—137. Til det der Anførte kan føies, at Torfæus i Brev til Otto Sperling af 7de August 1705 (*Torfæana*, p. 145) omtaler hende saaledes: „*Magna laborat egestate docta illa, quae Bergis vixit, Sylla Gat, partum enixa, vivum an mortuum ambigitur, nec causae exitum adhuc scimus, egregie docta, albi castimonii turpiter excidit.*“

[2]) Den 226de Epistel samt Epigramm. Lib. IV., 56, hvor Feldberederens Bedrifter dog med poetisk Overdrivelse synes at være forøgede til det Dobbelte.

[3]) Interessante Oplysninger om denne Brand læses i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur, udgivet af Chr. Lange, 2 Aarg. S. 162—180, og i Norske Magasin B. 2. Peder Dass m. Fl. besang Branden.

[4]) En Fortegnelse over Holbergs Skolekammerater er mig velvillig meddelt af Arkivaren ved Consistoriets Arkiv i Kbhavn., Hr. S. Birket Smith.

vare to af Holbergs Sødskendebørn paa mødrene Side, Brødrene Christian og Ludvig Lingaard, der begge senere bleve Militære. To af de øvrige Dimittender bleve senere, hver paa sin Maade, bekjendte. Den ene var nemlig Ole Camstrup, siden Bergens Stadspoet og Forfatter af det af hans Bysbørn yndede *Trifolium metricum.* Den anden var Thrønderen Johan Daniel Ramus, der tidlig gik over til Katholicismen og omsider havnede som Bibliothekar hos Kurfyrstbiskopen af Køln [1]).

Efter bestaaet Examen immatrikuleredes Holberg som Student den attende Juli 1702 efterat have valgt til Privatpraeceptor Poul Vinding, der siden skaffede ham en Udenlandsreise. Men hans Ophold i Universitetsstaden blev ganske kort, da han ikke havde Raad til at blive der. Han vendte hjem til Bergen og blev nu Huslærer paa Voss Præstegaard hos Provsten Christen Nielsen Weinwich. Det var en sygelig og gammel Mand, hvorfor Holberg tillige skulde hjælpe til med at prædike. Den attenaarsgamle Prædikant gjorde ogsaa Lykke hos Bønderne, der sammenlignede ham med en af sine gamle Præster, Mag. Peder [2]), der skulde have været den anden Chrysostomus. Derimod var Provsten ikke saa fornøiet, men fandt, at Holberg prædikede for kort,

[1]) Camstrup, senere en ypperlig Latiner, og Ramus omtaltes siden som Lintrups flinkeste Disciple, se Danske Saml. 4, 107. Det er mærkeligt, hvormange dansk-norske Apostater netop ere blevne Bibliothekarer i Udlandet. Saaledes blev f. Ex. en Samtidig af Ramus, G. H. Krog, en Søn af Biskop P. Krog i Throndhjem, ansat ved Bibliotheket i Vatikanet, den af Holberg oftere nævnte Math. Bagger og en Apostat, hvem Holberg traf i Paris, bleve ligeledes Bibliothekarer. I vor Tid har endelig den danske Theolog C. H. Muus, Eusebs Oversætter, efter at have skiftet Tro, drevet det til at blive Universitetsbibliothekar i Würzburg. Smnl. Werlauff i Nyt hist. Tidsskrift 6, 386.

[2]) Nogen Mag. Peder har dog ikke været Sognepræst i Voss.

og skjændte paa ham, fordi han blot havde været et Kvarter paa Prædikestolen. Men Holberg mente igjen, at „naar *Tautologier* og u-nødige *Repetitioner* bleve borttagne af Provstens Taler, prædikede vi lige længe“ [1]). Den ældste af Provstesønnerne, Nils Weinwich, var allerede Kapellan, men de tre yngre Brødre have da vel været Holbergs Disciple. Deres Navne var Henrik, siden Gjestgiver paa Voss, Otto, siden Borger i Bergen, og Gjert, siden Skipper [2]); man ser altsaa, at ingen indtraadte i den lærde Stand. De gjorde heller ikke nogen Fremgang under Holbergs Veiledning. Som vi erindre, havde denne selv i sine Skoledage ikke taalt endog den lemfældigste Straf, men nu, da han selv var bleven Lærer, viste han sig som en streng Tugtemester. Den yngste af Drengene, Gjert, var den dummeste og fik de fleste Prygl, men han var sin Moders [3]) Kjæledægge, og hun fik den haarde Lærer opsagt. Saaledes endte Holbergs første Lærervirksomhed efter et Aars Forløb. Det havde, som man kan forstaa, ikke været ham noget synderlig hyggeligt Rusaar, men Holberg har vistnok heller ikke været Præstefamilien nogen meget behageligere Huslærer. Det gik imidlertid her, som paa Frons Præstegaard, at Erindringen om Holberg holdt sig længe. Endnu den Dag idag paaviser man nemlig paa Præstegaarden i en gammel Bygning et lidet Værelse med et eneste Vindue, hvor Holberg skal have

---

[1]) Den 85de Epistel.

[2]) Det Bergenske Magasin (udgivet af Henrik Bryssel Middelthon), har (S. 252—253) udførlige Oplysninger om Provst Weinwichs Familieforhold Sammenlign ogsaa Kall-Rasmussens Oplysninger i Dansk hist. Tidsskrift, 3 Række, I, S. 98.

[3]) Provst Weinwichs Hustru hed Karen Schreuder og var Datter af Sognepræst Schreuder til Nykirken i Bergen. Bergenske Magasin *l. c.*

boet[1]). Her har det altsaa været, at han om Nætterne plagedes af de idelige Mareridt, hvorover han saa spøgefuldt beklager sig, og som han siden tænkte tilbage paa, da han skrev Peder Paars.

Bønderne paa Voss vare allerede i det attende Aarhundrede bekjendte som i særegen Grad livlige og oplyste, og selve Egnen stod i Udraab „som det norske Italien".[2]) Man ved, at Holberg i senere Aar fortrinlig yndede at samtale med Bønder[3]), og det kunde være interessant at vide, om han under dette Ophold paa Voss er kommen i nærmere Berørelse med Almuen. At han af denne var yndet som Prædikant og forlod Bygden under Bøndernes beundrende Lovtaler[4]), kan maaske tyde paa, at dette har været Tilfældet, og da tør det Aar, som han anvendte „paa at garve Drenges Ryg og omvende Bønder", ikke have været uden Betydning for hans Udvikling. Da han en Menneskealder senere skrev sin Bergens Beskrivelse, udtalte han sig saaledes om denne Bygd: „Voss er et Præstegjeld, som er Kjernen af hele Nordhordlen, og en af de angenemste Egner udi Norge, thi den bestaar af et stort Vand, omringet med Gaarder paa alle Sider, og Kirken ligger paa en flad Mark med en liden Underskov, og løber derigjennem en Elv, som styrter sig i Vandet. Vosserne have lige saadan Dragt som de andre Horder, alene at de ere sorte, og derved *disting-*

---

1) Velvillig Meddelelse af Pastor F. M. Berner.

2) Se mine Aktmæssige Bidrag til den norske Kirkes Historie. Pag. 48. (Theol. Tidsskrift, udgivet af Caspari m. fl., B. 7).

3) „Jeg taler aldrig med Bønder, uden at jeg jo lærer noget af dem, thi de *raisonnere* ikke uden om *solide* og magtpaaliggende Ting, hvorom de vide fuldkommen Besked. - - Desforuden *profiterer* jeg af deres Omgjængelse udi Sproget, thi jeg lærer af dem gode gamle danske Ord" o. s. v. (Den 29de Epistel).

4) *Encomiis rusticorum onustus.*

veres fra Horderne, som ere alle hvide, og saasom Landet i sig selv er godt og frugtbart, saa have de ogsaa bedre Føde og *consequenter* ere stærkere og mere behjertede end de andre Nordhordlændske, hvilke sidste Vosserne gemenligen se over Axlerne, og derfor ikke kan lide, at man kalder dem Horder, men ville være Vosser alene.“

Fra Voss drog Holberg (1703) paany til Kjøbenhavn og maa her have været meget flittig, siden han i mindre end et Aar kunde underkaste sig begge de tilbagestaaende Examina og tillige lægge sig efter Fransk og Italiensk [1]). Til den philosophiske Examen, en Prøve, som skylder Griffenfeldt sin Oprindelse, bestod han sig kun maadelig i Metaphysiken, en Videnskab, hvori han vistnok siden selv blev Professor, men for hvilken han dog bestandig følte Ulyst og Modbydelighed. I Geographi gik det heller ikke godt, i Hebraisk ligesaalidt, derimod fik han ret gode Charakterer i Latin, Græsk, Physik og Ethik. De tre Videnskaber Logik, Geometri og Astronomi angav han ikke [2]). Derimod opnaaede han den da ingenlunde hyppige Charakter *Laudabilis*, da han — som det antages 16de April 1704 — erholdt theologisk Attestats. Fra hans korte Studenterliv, under hvil-

---

[1]) *In lingvis exoticis, Gallica et Italica instrui me passus (!) sum.*

[2]) Han var oppe til Philosophicum den 10de Marts 1704. Charaktererne vare:

In Geographia:	*non male.*
In Hebraic.:	*haesitanter.*
In Metaphys.:	*mediocriter.*
In Autoribus latinis:	*bene.*
In Gram. graeca:	*bene.*
In Physica:	*bene.*
In Ethica:	*bene mediocriter.*

Hans Hovedcharakter blev *Illum (recipimus)*, et Slags *Haud illaudabilis.* Sammenlign Peder Paars, hvor Holberg lader en Student blive stolt, „dengang han *Illum* fik.“ (Jens Møllers Mnemosyne, 2, 309—310).

ket han sandsynligvis har boet sammen med sine to Brødre, der vare komne til Kjøbenhavn kun et Aar tidligere end han, kjendes forøvrigt intet biographisk Træk. Han omtaler etsteds i Epistlerne, at Studenterne, i Særdeleshed de norske, vare særdeles ivrige i Fægteøvelser, ja endog hyppig duellerede[1]). Man skulde ellers tro, at Holberg her kun har været Tilskuer, men han omtaler dog senere „en gammel Figtmester" som sin Bekjendt fra yngre Dage. Ligeledes hændte det i hans Studentertid, „at han fandt en Forskrivelse, hvorudi en ung Person havde forbundet sig til Fanden og derfore *stipuleret* sig aarligen en Tønde Guld." Holberg leverede Papiret til Mandens Privatpræceptor, som rev den itu og sagde, at han vilde irettesætte Studenten i Enrum. „Man kan heraf indbilde sig, skriver Holberg videre, at Fanden da ikke var *par cassa* for at udrede en saadan Sum og derfor ikke havde denne Gang villet imodtage Obligationen" [2]).

Holberg havde i en Alder af ikke fuldt tyve Aar naaet det Maal, som for den store Flerhed af de Studerende var det sidste og endelige paa den lærde Bane. Udentvivl havde han dog helst ønsket at kunne forblive, hvor han var, men økonomisk Trang gjorde ham det til en Nødvendighed anden Gang at søge hjem til Norge. Han drog igjen til Bergen, men kunde ei ret trives der. Vi tør med Bestemthed antage, at den Skildring, som han lige i Begyndelsen i Nils

---

[1]) „En norsk Student, som ikke havde *frequenteret* Figtskolen i Kjøbenhavn, blev anseet ved sin Hjemkomst som en, der havde anvendt Tiden ilde ved Universitetet. Man hørte da ligesaameget tale om *duellerende* Personer, som nu om *praesides* udi *cathedra* og deres Respondenter". (Den 80de Epistel). Sammenlign Werlauffs hist. Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil. S. 279 ff.

[2]) Den 92de Epistel.

Klims Reise udkaster af dennes Hjemreise efter velbestaaede Examina og af hans mismodige Stemning og raadvilde Forfatning i sin Fødeby, hvor han var henvist til Slægtninges Godgjørenhed, har den fulde Selvoplevelses Sandhed. Det er ikke uden Interesse for os at vide, at hans Morbroder Peder Lem, for hvem han vistnok har næret virkelig Hengivenhed, var død Aaret iforveien 1703[1]). Holberg greb da paany til Huslærervirksomheden og blev dennegang anbragt hos sin fordums Lærer, Lektor og succederende Biskop Mag. Nils Smed eller Smith. Med denne stod han desuden i en middelbar Familieforbindelse, thi Amtmand Lilienskjold, der var gift med Holbergs Moster, var en Fætter af Lektoren[2]).

Hvilke af Mag. Nils Smiths tyve Børn bleve betroede Holbergs Omsorg, vide vi ikke, derimod erfare vi, at han dennegang var heldigere som Lærer, end han havde været paa Voss, thi Lektoren fandt, at Børnene gjorde god Fremgang. Hans Ophold her, under hvilket han har havt Anledning til at se Frederik den fjerde i Bergen og været Vidne til, at den nys afbrændte By udfoldede al den Pragt,

[1]) Lem antages at være fød omkring 1660 og blev altsaa ingen gammel Mand.

[2]) Til Kall-Rasmussens Oplysninger om Biskop N. Smith (Hist. Tidsskrift, 3 R., I.) kan føies følgende utrykte Notits af Dr. Hans Strøm: „De navnkundige Smither skal have sin Oprindelse fra Danmark af en Skildrer, som skal have havt fire Sønner, en i Bergen, af hvilken Biskop N. S. var en Søn, en anden, Peder Hansen S., først Borgermester i Kjøbenhavn, men, fordi han undveg derfra i den svenske Beleiring, kom fra Embedet og kjøbte siden Lysekloster, den tredie Landkommissær Smith, som fordi han med en samlet Hob Fiskere afslog de Svenske ved en Grændsekommission, blev nobiliteret med Navnet Lilienskjold. Han er Fader til Amtmand Jakob Lilienskjold, den anden Søn blev Amtmand i Nordland. Den fjerde Broder, Henning Hansen Smith, var Raadmand i Bergen og Foged paa Søndmøre. Af disse Brødre blev Giskø Gods kjøbt af Marselis."

den formaaede, til Kongens Ære, blev dog kun ganske kort. Hertil gav Lektoren, skjønt meget mod sin Vilje, paa en Maade selv Stødet, idet han lod Holberg læse de Dagbøger, som han efter Tidens priselige Skik havde ført under sine vidtløftige Udenlandsreiser. Holberg grebes ved denne Læsning af en uimodstaaelig Reiselyst. Hans Slægtninge i Bergen forenede sig med Lektoren om at forestille ham det Ufornuftige i at begive sig ud paa Reiser uden Midler, men til ingen Nytte. Han opsagde sin Post. Alt, som paa nogen Maade kunde gjøres i Penge, solgtes, men den hele Sum, som det lykkedes ham at opdrive, var sexti Daler[1]. Med ungdommelig Selvtillid haabede han paa, at han ved sine Sprogkundskaber skulde kunne erhverve sit Livsophold i Udlandet.

Han gik til Holland, et Land, hvormed hele Norges Vestkyst stod i det livligste Samkvem, og forlod nu Bergen

[1]) *„Bona mobilia, immobilia, jura, privilegia, quaecunque hastae subjiciposterant, venduntur, ceduntur, abalienantur. Conabar veluti alchymistae aurum ex quavis re facere.“* Allerede i hans Skoledage havde Peder Lem, som hans Formynder, solgt af hans arvede Jordegods. I Rigsarchivet findes endnu Lems Skjøde af 26de Mai 1701, hvorved han sælger til Henrik Rye, Kammerraad og Generaltoldforvalter nordenfjelds, sin Myndling Ludvig Holbergs Gaard Midttun i Fane Præstegjeld, Skjolds Skibrede i Nordhordlands Fogderi, „som nu af Leilændingerne Ole og Lars Midttun beboes, skyldende aarlig efter Matrikulen og Jordebogen en halv Løb Smør og en Tønde Malt,“ for et hundrede og tolv Rdlr. Courant. Dette Skjøde har forøvrigt den Interesse, at Lem kalder sin Myndling *„velbyrdige* Ludvig Holberg,“ hvilket viser, at han som Oberstlieutenants Søn er bleven betragtet som rangadelig efter Rangforordningen af 11te Febr. 1679. Om Prædicatet *„nobilis,“* der i Universitets-Matrikulen gives Holberg, har Hensyn til det samme, eller om det betegner ham som distingveret ved Examen, tør jeg ei afgjøre. Holberg har altsaa paa en Maade været betragtet som Adelsmand, længe førend han i sin Alderdom blev baroniseret.

for aldrig mere i sit Liv at gjense sin Fødeby. Om Overfarten over Nordsøen, under hvilken han var i Fare for at blive opsnappet af Sørøvere, fortæller han Et og Andet i sin Autobiographi. I Amsterdam fandt han fuldt op af Nordmænd, og da især af Bergensere[1]). I Begyndelsen morede han sig en fjorten Dages Tid fortræffelig med at se alle den store Stads Herligheder, men mærkede snart, at hans sexti Daler alt vare paa Heldingen. Heller ikke var der stort Haab om Indtægt ved Informationer eller deslige. Hollænderne, „som ikke engang fandt en Salmasius eller en Grotius jevngod med en Skipper," brød sig nemlig ikke om ham. Han lod sig af bergenske Landsmænd indføre hos en og anden Mynheer, men alt, hvad de havde at byde ham, var moralske Forestillinger og forstandige Paamindelser af samme Art, som han nys havde hørt af sin Slægt i Bergen. Og disse Forelæsninger maatte han, en *Candidatus ministerii laudabilis*, som mente selv med større Ret at kunne belære disse amsterdamske Spidsborgere, anhøre staaende, medens begede Søfolk fik Lov at sidde ned! Hans Stilling var altsaa fuldstændig tragikomisk, og til den truende Pengeløshed kom snart endog Sygelighed. Han tænkte allerede paa at reise hjem til Bergen, men der, det vidste han, vilde alle lee ham ud, og derfor gik heller ikke det an. Foreløbig drog han nu til Badene i Aachen for efter sin Læge

[1]) Omtrent 1720 besøgte Erik Pontoppidan Amsterdam og noterede i sin Reisedagbog: „Paa Børsen har hver Nation sin Plads ved visse Pillarer, som bære Overskrift af Stædernes Navn, saa man ved, hvor hver Slags Kjøbmænd skulle søges. Paa den Pillar. som betegnede de Danskes *Rendezvous*, fandtes en Opskrift: *Bergen en de andre Platz in Denemark en Norge*, hvilken *denominatio a parte potiori* giver tilkjende, at Kjøbenhavn selv kommer i mindre Consideration end Bergen." (Jens Møllers Tidsskrift for Kirke og Theologi, 4, S. 96–97.)

Iver Brederoks Raad at søge Helsebod for sin Sygdom. Man gav den theologiske Candidat et Pas, hvor han kaldtes *le garçon Louis d'Holberg d'Amsterdam*, og han begav sig da afsted, men maatte ogsaa paa Veien finde sig i at modtage Formaninger og være en Gjenstand for sine Medreisendes Spot. En Præst, som spurgte ham: *„quando deseruisti studia tua?"* vidste han dog at give saadanne Svar, at denne snart fandt sig overvunden i Disputatsen og endte Samtalen med de Ord: *De heer ist en theologant, ich gratulere mynheer.*

I Aachen levede Holberg vel med saa stor Sparsomhed, „at han ikke behøvede at frygte for at rammes af Lovene mod Yppighed," men ikke destomindre følte han sig snart i den Grad pengeløs, at han maatte bekvemme sig til en fortvivlet Udvei. Han vilde rømme fra sin Vert uden at betale. Allerede havde han en Morgenstund meget tidlig pakket alle sine Eiendele sammen i en liden Bylt og skulde liste sig afsted, men Verten havde anet Uraad og passet ham op, og Holberg maatte betale til sidste Skilling [1]). Denne Begivenhed gjorde et saa stærkt og saa varigt Indtryk paa ham, at han længe efter mangengang drømte sig i Vertens Kløer, troede sig paany af ham ført hen i Stalden og følte den ubarmhjertige Mands Næver om sin Hals.

Uden nærmere at beskrive sin videre Skjæbne paa denne Reise, tilstaar Holberg dog, at han nu var bleven omtrent en Tigger [2]). Han maatte tilfods vandre tilbage til Holland. Gud alene kjender, ved hvilke Midler han fristede

---

1) *„Sed, quum artis rudis essem, a suspicaci hospite, qui excubias egerat, in ipso facinore deprehensus, ex asse illi satisfacere cogor."*

2) *Ad mendicitatem ita redactus sum."*

Livet. Og han maatte fortsætte sit Eventyrerliv i en forholdsvis lang Tid. Man ved nemlig med Vished, at dette hans første Ophold i Udlandet medtog et helt Aar [1]). Maaske har han ligefrem drevet om og sunget for Godtfolks Døre. Men hans Sygdom blev dog borte, enten det nu skyldtes Badekuren eller hans idelige Vandringer i fri Luft, og „da Sundhed fremkalder Velbefindende“ [2]), befandt han sig endog i en lykkeligere Sindsstemning end sædvanlig [3]). Ti Aar senere, da Holberg søgte om at blive Professor, gjaldt det at have saameget som muligt at paaberaabe sig af den Art, som Svensken kalder Meriter. Denne Reise blev da ogsaa anført som en saadan, og Holberg tilføier, at han „reiste med en Moscovitisk Edelmand“ [4]). Denne „Edelmand“ har han imidlertid ikke nævnt i sin Levnetsbeskrivelse, og i ethvert Fald kan det ikke have været af de rigere Edelmænd.

Holberg maatte omsider se til at faa gjort en Ende paa denne Maade at leve paa, men for at komme tilbage til Norge maatte han have Penge. Længe var det ham umuligt at faa dem, forgjæves anraabte han Aagerkarlene og lovede dem tredobbelt Rente. Endelig forbarmede en Pengemand sig over ham og udbetalte ham saamange Penge, at han kunde reise hjem. Om han, som C. W. Smith formoder [5]), har opnaaet dette ved at trække en Vexel paa en Slægtning i Bergen, faar staa derhen.

---

[1]) Dette er nemlig tydelig paavist af Kall-Rasmussen, Hist. Tidsskr. 3 R., I. B.

[2]) „*Animus fulturis corporis nititur.*“

[3]) „*Meliore eram animo, quam quo solebam. Exhaustum erat aerarium, nulla spes erat supplendi, attamen in istis angustiis summa erat animi tranquillitas.*“

[4]) Se den i Hist. Tidsskr., 3 R., I. B. i elegant Facsimile gjengivne Ansøgning.

[5]) Om L. Holbergs Levnet o. s. v. S. 32.

Holberg dømte, som bekjendt, i sine ældre Aar strengt om unge Mennesker, som fortidligt vilde reise udenlands, ja udlod sig stundom endog misbilligende om Udenlandsreiser overhoved. I sin Levnetsbeskrivelse fortæller han dog endnu paa sin sædvanlige humoristiske Maade om denne sin første, som overhoved om alle sine egne Reiser. Men i de „orthographiske Anmærkninger" heder det: „Da der begyndte at frembryde lidt Dun paa min Hage, syntes mig, at det var høi Tid for mig at reise udenlands."

Denne hans i ungdommelig Ubesindighed foretagne første Udflugt i den vide Verden kom ellers mærkelig nok til femti Aar senere at udøve en bestemmende Indflydelse paa en anden berømt Mands Ungdomsliv. Da Holberg i 1754 døde som en europæisk anerkjendt Classiker, vakte hans Død stor Opsigt, og den unge Oliver Goldsmith, som dengang opholdt sig ved Universitetet i Leyden, læste hans Biographi med stor Opmærksomhed. Goldsmith var pengeløs, som Holberg havde været det, men opmuntredes nu ved hans Exempel til ikke destomindre at give sig ifærd med Reiser tilfods, i det Haab, at Holbergs Skjæbne maaske ogsaa kunde blive hans[1]).

---

1) *„The Danish writer, Baron de Holberg, was much talked of at this time as a celebrated person recently dead. His career had greatly impressed Goldsmith. It was that of a man of obscure origin (?) tho whom literature, other sources Laving failed, had given his fame and station. In plain words he begged, as Holberg had done, supported by his cheerful spirit and the thought, that Holberg's better fate might also yet be his."* (John Forster, The life and times of Oliver Goldsmith, 5. edit. London 1871. I. S. 57—60). Man vil i Goldsmiths „Polite learning" finde en længere (just ikke i alle Enkeltheder korrekt) Omtale af Holberg, fuld af den varmeste Beundring.

IV.

Idet Holberg i Aaret 1705 forlod Holland, var han en Stund uvis om, til hvilket Sted i sit Fødeland han skulde vende sig. I sin Fødeby havde han vistnok Slægtninge, der havde Evne til at hjelpe ham, men han vidste tillige, at disse vilde le ham ud for hans fortvivlede Udenlandsreise, og Bergen var overhoved ikke noget indbydende Sted for en fattig Student[1]). Derimod kunde han i andre Byer i Norge haabe at undgaa faderlige Formaninger og Straffeprædikener[2]), og han besluttede sig derfor til at tage til Christianssand. Det er ikke usandsynligt, at Holberg allerede tidligere paa en af de Søreiser, han gjentagne Gange havde foretaget til og fra Bergen, kan have været inde i hin Stiftsstad, hvis Havn er saa besøgt. Han havde, som vi skulle høre, Slægt i Christianssand, nemlig Biskop Ludvig Stouds Familie, og to af hans christianssandske Fættere, Ludvig og Rasmus Stoud, vare blevne Studenter sammen med ham[3]). Dette kan have havt Indflydelse paa hans Beslutning, thi af sin Familie i Christianssand, til hvem han ikke stod i det Forhold, som til sine Bergenske Beslægtede, og som vel heller ikke kjendte hans egensindige Færd ved

---

[1]) *Jam satis gnarus eram, in patria maxime locum habere illud poetae:*

Nil habet infelix paupertas durius in se,
Quam, quod ridiculos homines facit.

(Juv. Sat. III.).

Hvilke af sine Slægtninge i Bergen Holberg her har tænkt paa, maa staa derhen; et i 1871 i Kontratryk udgivet Slægtregister over Familien Munthe kan tilbyde Stof for Gjetninger.

[2]) *In aliis Norvegiae locis censores ac molestos patruos non verebar.* Egentlige *patrui* kan Holberg neppe have havt i Bergen, men han har her uden Tvivl tænkt paa Horats's *patruae verbera linguae* (Carm. III, 12.)

[3]) Slægtskabet med Stouderne var, som det af Slægtstavlen paa omstaaende Side vil sees, dette:

Biskop Ludvig Munthe.

Abel Munthe, * Peder Lem.	Catharina Munthe, * Otto Stoud, Sognepræst til Bergens Nykirke, † 1657.				
Karen Lem, * Christian Holberg.	Ludvig Stoud, Biskop i Christianssand, † 1705. * 1. Maren May (Griffenfeldts Sødskendebarn), † 1677. * 2. Sophie v. Angel.				
Ludvig Holberg.	Otto Stoud, Kapellan i Christianssand 1704—1715. † som Sognepræst til Hvidesеid i Kjøbenhavn 1731. (Hans Sønnedattersøn var Professor og Statssekretær Ludvig Stoud Platou.)	Maria Sophia Stoud, f. 1680.	Ludvig Stoud, f. 1683, † 1719, Præsident i Christianssand.	Rasmus Stoud, f. 1685, Hører i Aarhus.	Sophia Stoud, f. 1686, † 1714. Hun var ialfald 1710 * Dr. med. Hemmer i Ribe.

(Sammenlign A. Faye, Christianssands Stifts Bispe- og Stiftshistorie, Chr.a 1867, S. 282—283).

Udenlandsreisen, kunde han haabe en venlig Modtagelse, som han da ogsaa virkelig fik.

I Chrisianssand traf han strax sammen med en Student fra Throndhjem, Christian Brix, en Søn af denne Stads for nogle Aar siden afdøde Præsident, og som, uvist af hvilken Grund, opholdt sig der. Brix var et Par Aar yngre end Holberg, men Student allerede fra 1701. Han befandt sig i gode Kaar og havde Adgang til Byens bedste Huse, i hvilke han nu ogsaa indførte sin nye Ven Holberg. Det er i Holbergs Skrifter ikke ganske sjeldent, at man støder paa Steder, der røbe Kjendskab endog til Smaating, der vedkomme Throndhjem, medens andre norske Byer, naar undtages Bergen, slet ikke omtales i hans Vittighedsværker. Saaledes omtaler han (i „Uden Hoved og Hale") Kalvskindet, i en af Epistlerne ved han at fortælle om Throndhjems Skoles Rektor, Mester Simon (Hoff) og hans pudserlige Anvendelse af Steder i Classikerne, ja i sine „Moralske Tanker" nævner han endog Mestermanden der i Byen, Torfan Risten, af hvis Navn en Thrønder for Spøg havde lavet en latinsk Autor Ristenius. Det er tænkeligt, at dette skriver sig fra hans i saa lang Tid fortsatte Omgang med Brix.

For at skaffe sig sit Livsophold i Christianssand greb Holberg til at undervise, dog blev han ikke som tidligere Huslærer, men gav Timer i fremmede Sprog, fornemmelig Fransk. At opnaa slige Informationer faldt ham betydeligt lettere i Christianssand, end det havde vist sig at være i Amsterdam. Just paa denne Tid havde Borgerstanden ogsaa i Norges Kjøbstæder begyndt i stærkere Grad at paavirkes af Udlandets Kultur, og den forsøgte derfor at tilegne sig idetmindste Dannelsens Yderside, hvortil fremfor Alt hørte et lidet Forraad af franske Gloser. Netop nu, medens Danmark og Norge nød godt af sin Neutralitet under den spanske

Sukcessionskrig, havde vore Byer tillige en økonomisk fordelagtig Periode. Christianssand, der i 1722 havde mellem 3000 og 4000 Indbyggere, har i 1705—1706 neppe havt færre, snarere flere. En Sprogmester kunde altsaa, idetmindste for en Tid, nok finde nogen Beskjæftigelse der. Holberg, som endnu ei havde været i Frankrige, og som selv mange Aar senere ingenlunde udmærkede sig ved nogen korrekt fransk Udtale[1]), fik Elever nok. Mellem disse var endog flere fornemme Folk, ja selve Kommandanten paa Fæstningen, Nostitz, en siden europæisk berømt General[2]).

Den brave Biskop Ludvig Stoud i Chrisstianssand, Holbergs Navne og hans Moders Sødskendebarn, døde den to

---

[1]) Endnu som Professor havde han ondt for at gjøre sig forstaaelig i Paris. Den Anekdot herom, som han selv fortæller i sit Levnet (Forvexlingen af *logis* og *Louis*) synes at tyde paa, at han talte Fransk med god bergensk Accent. I den 396de Epistel spotter han Folk, som gjorde sig altfor megen Umage med Udtalen. Han havde, siger han, kjendt to Studenter, hvis Hovedstudium gik ud paa at tale som indfødte Parisere, men „saasom de samme Personer bleve begge siden Amtmænd udi Island," kom det dem ikke til stor Nytte.

[2]) Friedrich Hartvig Nostitz, om hvem Holberg selv siger: „*Inter illustres hujus seculi duces habitus est*," tilhørte en berømt tydsk Familie. Han tog først dansk Tjeneste som Kommandant i Christianssand 1694—1707 og blev 1701 Oberst (Chr. Langes haandskrevne Statskalender). Derpaa gik han i russisk Tjeneste, som han siden igjen ombyttede med den venetianske. I et af Datidens Maanedsskrifter, „Europäische Fama," vil man finde Nostitz flere Gange omtalt, saaledes heder det i 1716 (Th. 183, Pag. 187): „Baron von Nostitz hat sich in Moscowitischen Dienste bekannt gemacht und ist General von der Cavallerie bei den Venetianern geworden." Af Neues allg. Deutsches Adelslexicon, hg. v. E. H. Kneschke, 6. B. (Lpzg. 1865), Pag. 587—88 erfares, at F. H. Nostitz i 1716 blev Rigsgreve og som saadan Stifter af en ny Linje af sin vidtforgrenede Slægt. Efter at have forladt Venetianerne blev han Generallieutenant i polsk og saxisk Tjeneste og døde 1738.

og tyvende August 1705[1]), omtrent paa samme Tid, som Holberg ankom der til Byen. Kun nogle faa Uger efter at han havde indfundet sig, tilbød imidlertid Bispens Søn Mag. Otto Stoud, residerende Kapellan ved Christianssands Domkirke, sin Fætter Ophold i sit Hus. Holberg modtog Tilbudet, tilbragte den hele Vinter hos Præsten og underviste til Gjengjæld sin Vert i Engelsk[2]).

Opholdet i Christianssand synes overhovedet at have hørt til de behageligste Episoder i Holbergs Ungdomsliv, og det maa have været ham dobbelt velgjørende ovenpaa hans hollandske Gjenvordigheder. Han fik sin Gjeld betalt, ja havde tilsidst Penge tilovers, og bevægede sig mellem de bedste Folk i Byen. Han gjorde ogsaa Lykke som Musiker og vidste endog at gjøre sig yndet af de unge Piger. Han dvæler overhoved i sin Autobiographi ved sin christianssandske Periode i saadanne Udtryk og i det hele paa en saadan Maade, at man forstaar, at det har indtaget en eiendommelig Plads i hans Erindringer. „De unge Damer der i Byen forekom mig, siger han, at kunne forsvare den første Rang mellem det ganske Norges Jomfruer baade med Hensyn til god

---

¹) *Nuper defunctus episcopus.*

²) I en meget senere Tid har Holberg sandsynligvis gjenseet denne Frænde under høist forandrede Forhold. Mag. Otto Stoud blev nemlig 1715 Sognepræst til Hvideseid i Thelemarken, hvor han fik en lang Række af Ubehageligheder med Almuen. Den ene Proces afløste den anden, og den ulykkelige Præst maatte tilsidst drage ned til Kjøbenhavn, hvor han døde 1ste Januar 1731. (Faye, Chr.sands Stifts Bispehistorie, S. 303—308). — Mærkelig nok vidste Traditionen i Christianssand endnu i Begyndelsen af Aarhundredet at udpege to Huse, i hvilke Holberg skulde have boet; dette stemmer jo med, at han først har boet en Tid for sig selv, siden hos Præsten Stoud. Et Sagn paaviste ogsaa en Pavillon, hvori han skulde have havt sit Værelse. (Meddelelser fra Stiftsprovst Lassen i Christianssand og Cand. philos. Jak. v. d. Lippe i Grimstad).

Tone, tækkeligt Væsen og alle Aandens Fortrin [1])." Hans lystige Lune tillod sig forøvrigt engang en Spøg med det smukke Kjøn, som satte det hele Christianssand i Bevægelse. Han fik nemlig ved et Tilfælde fat i et af de Skrifter, hvori det benegtes, at Fruentimmer ere Mennesker. De sexti Argumenter, hvormed den anonyme Forfatter søgte at bevise denne Paastand, morede Holberg, og han kunde ikke modstaa Fristelsen til med paataget Alvor selv at forkynde denne kjætterske Lære overalt i Christianssand, hvor han fandt Anledning dertil. Jo større Forargelse Paradoxet afstedkom, desto ivrigere blev Holberg i at forsvare det. Ogsaa i hans Hjem hos Stoud blev Kampen ført og det ivrig. Hans Fættere, Bispesønnerne, vare hans ivrige Opponenter, og de havde en særegen Opfordring dertil, da deres Søster, Holbergs Cousine, var ualmindelig smuk og forekom dem „særdeles værdig til menneskelig Borgerret." Tilsidst blev han dog kjed af denne Spøg, da han mærkede, hvor dybt ned den af ham fremkaldte Bevægelse havde forplantet sig. Det var nemlig gaaet saavidt, at endog en Tjenestepige paa Gaden pegte paa ham og sagde: „Der gaar han, som siger, at vi ikke kan komme i Paradis."

Et christianssandsk Sagn, som først over hundrede Aar senere blev optegnet [2]), har mærkelig nok vidst at fortælle, at Holberg under sit Ophold der i Staden endog har havt

---

[1]) *Haud difficile mihi fuit amicitiam nectere etiam cum honestissimis virginibus ejusdem loci, quas urbanitate, morum elegantiis aliisque ingenii dotibus primum inter totius Norvegiae virgines locum sibi vindicare posse judicabam.*

[2]) Af Nicolai Wergeland i hans utrykte Christianssands Beskrivelse (Chr.a Univ.-Bibl.). Det os her vedkommende Sted er første Gang meddelt af N. Nicolaysen (Norske Stiftelser, 3, S. 868.).

en Kjærlighedshistorie. Gjenstanden for hans Ønsker, hed det, skulde været Else Bircherod, Biskop Jens Bircherods Datter.

Dette sidste er imidlertid ligefrem umuligt, thi Biskop Bircherod ordineredes først som Stouds Eftermand første Søndag efter Paaske (den 11te April) 1706, og den 18de April s. A. var Holberg allerede i Oxford, ikke at tale om, at Else Bircherod paa den Tid, hvorom her er Talen, kun var elleve Aar gammel[1]). Men dermed er det ikke givet, at Hovedtrækket i Sagnet ikke kan indeholde nogen Sandhed. Allerede førend den christianssandske Tradition blev indført i Literaturen, har en af Holbergs Biographer[2]) troet at finde en Erindring om en tidlig Ungdomskjærlighed i disse Holbergs Ord i følgende Satire:

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

Jeg engang Lyst bekom at se i Terning-Bog,
Jeg vilde, arme Gjek, for Tiden være klog,
Jeg vilde deraf se i Ægteskab min Lykke, o. s. v.

og det er ogsaa paafaldende nok, hvorledes Henrichs Ord i Ellevte Juni: „Ei Snak, en ung Person paa to og tyve Aar skulde ingen Kjærlighed føle,“ minder om Holbergs egen Alder, dengang han var i Christianssand, det eneste Sted,

[1]) Faye, Chr.sands Stifts Bispehist. S. 284. Den ærlige Faye tror selv paa dette Sagn, og dog er det netop i hans eget Verk, at man finder Materialierne til fuldstændig at modbevise det. Else Bircherod blev to Gange gift, første Gang med Holbergs Fætter og Artiumskammerat Ludvig Stoud d. Y., der en Tid var Viceborgermester, senere Præsident i Christianssand. Sagnet der i Byen har derfor villet, at dette skulde være Grunden til Holbergs Uvilje mod Borgermestre (!!!).

[2]) C. W. Smith, Om Holbergs Levnet, o. s. v. S. 64 og 124 -125.

hvor han giver tilkjende, at han har bevæget sig mellem unge Damer. Han færdedes her, netop hjemkommen fra et eventyrligt Ophold i Udlandet, mellem venlige Slægtninge, ja omgikkes endog daglig med en Cousine *haud vulgaris formae, civitate humana dignissima!* Hvem kan vide, om ikke just dette Næstsødskendebarn, en af Biskop Stouds Døtre, formodentlig den yngste, Sophia, som var to Aar yngre end Ludvig Holberg selv, kan have været Gjenstanden for hans Ønsker? Da fik Sagnet ogsaa Ret deri, at det gjaldt en Bispedatter, og en Forvexling mellem en Jfr. Stoud og en Jfr. Bircherod kunde jo overmaade let være opstaaet i Tidens Løb. Denne Gjetning faar naturligviis staa ved sit Værd, men den svækkes ikke ved den Maade, hvorpaa Holberg selv skildrer sit christianssandske Liv, og det er ogsaa ret paafaldende, at han, idet han omtaler sin Frænde, hos hvem han boede (uden dog at nævne hans Navn), aldeles ikke antyder, at Biskop Stouds øvrige Sønner og smukke Datter havde noget med hans gjestfrie Slægtning at bestille. Det er ligesom han ikke ønsker, at Læseren skal vide, at hin Pige *haud vulgaris formae* har været hans Slægtning og nærmere Bekjendt.

Som Sproglærer var Holberg, som vi have seet, længe meget søgt i Christianssand. Han ansaaes for „en anden Mithridates“ og havde den Fornøielse at høre unge Mennesker paa Gaden omtale ham som en Mester ikke alene i Fransk og Italiensk, men endog i Polsk, Russisk og Tyrkisk. Men ulykkeligvis fik han efter nogen Tids Forløb en uventet Medbeiler i en hollandsk Kjøbmand, som havde spillet Bankerot i sit Hjem og nu var kommen til Christianssand. Fallenten greb i sin Fortvivlelse til en Udvei, som altid har hørt til de af forulykkede Personer yndede, at undervise

Han var billigere end Holberg[1]) og fik stor Søgning. Holberg forstod imidlertid snart, at Hollænderen var en Fusker, og ønskede at ydmyge ham i et lærd Colloqvium. Begge Sproglæreres Disciple, hvem en saadan Kamp naturligvis heilig interesserede, bestemte Tid og Sted, og de Kjæmpende indfandt sig. Men Slaget blev dog uafgjørende, thi efterat Holberg havde bombarderet sin Modstander med norsk-franske Vaaben, denne ham igjen med hollandsk-franske Projektiler, sluttedes en Art Fred. Holberg og Hollænderen forsonedes og indgik et Duumvirat efter Cæsars og Pompejus's Exempel[2]).

Snart vaagnede imidlertid paany Reiselysten hos Holberg, og han besluttede at overlade den hollandske Bankerotterer det hele Sproglærerfelt i Christianssand. Hans Ven, Christian Brix, var villig til at gjøre ham Følge, og de bleve enige om at drage til England. Ingen af dem havde mange Penge i Lommen, men Brix's Moder i Throndhjem var velhavende, og hendes Søn kunde altsaa haabe paa Hjelp fra Hjemmet. De droge først et Stykke østover i Stiftet, have maaske tilfods gjennemvandret en Del af Nedenæs Amt, og da de ved Arendalskanten[3]) traf et seilfærdigt Skib,

---

[1]) *Linguam Gallicam, cujus monopolium antea mihi vindicabam, aere minuto venalem habuit.*

[2]) *Torquebam ego tela Norvegico-Gallica, retorquebat ille Gallico-Belgica, credo numquam foedius dilaceratam fuisse linguam Gallicam (!). Uterque enim satis impedite loquebamur, etiam cum mentis compotes ac nobis ipsis relicti eramus, sed mutua ista rabies in impeditiorem labyrinthum nos deduxit, numerumque soloecismorum insigniter (!) adauxit. In hoc certamine detecta mutua ignorantia (!) consultum duximus, deposita ira utrique aeque exitiali, foedus & amicitiam inire provinciasque inter nos ad exemplum Caesaris & Pompeji partiri et sic sublato monopolio abolitaque tyrannide duumviratus constitutus est.*

[3]) I Næs Jernværks Archiv findes (efter Meddelelse af Hartvig Lassen) et Papir, hvori omtales en Person ved Navn Jacob von Ty-

gik de ombord paa dette og naaede efter fire Dages Seilads lykkelig til Gravesend. Dette foregik i Begyndelsen af Vaaren, sandsynligvis i de første Dage af April 1706. Holberg gik da i sit to og tyvende Aar.

Efter denne Tid gjensaa Holberg ikke mere sit Fødeland, og hans Hjem blev i Danmark, hvorfra hans hele Forfattervirksomhed udgaar. For hans egen som for hans hele Samtids Bevidsthed stod imidlertid Foreningen mellem Danmark og Norge som ligesaa inderlig og uopløselig, som Forbindelsen mellem Sjæland og Fyen. Den dannede Del af begge Nationer, paa hvilken det dengang ene kom an, var ogsaa i Virkeligheden saagodtsom Et. „Disse Nationer have, siger Holberg selv, siden den navnkundige Forening blev sluttet mellem Danmark og Norge, været ansete for et Folk.“[1]) I hans Testament forekommer Udtrykket: „Mine Landsmænd, det er Danske og Norske,“ sin Tilbagekomst fra England til Kjøbenhavn 1708 kalder han Hjemkomsten til „Fædrelandet“, Holger Danske, hvis Navn han bruger i sin Polemik mod Peter Burman, er ham en sand Nationalhelt, og naar han skriver sin Danmarks Riges Historie, skriver han en Fædrelandshistorie. Sin Formue skjænker han til en dansk Stiftelse.

Vistnok betegner han sig i sine Skrifter oftere som Nordmand, ja man mærker ikke sjelden, at han har næret en Slags ligefrem Forkjærlighed for Norge. Hans Skildring af Nordmændene i „Danmarks og Norges geistlige og verdslige

boe. Dokumentet er flere Aar yngre end Holbergs Ophold i Christianssands Stift, men dog ikke ældre, end at Holberg kan have kjendt dette Menneske. Det er altsaa ei umuligt, at han, da han skrev Komedien af dette Navn, har bemægtiget sig en virkelig Persons Navn til dets Titelrolle.

[1]) Danmarks og Norges geistl. og verdsl. Stat.

Stat" aander den varmeste Hengivenhed for Fødelandet, og hans Danmarks Historie er fuld af Lovprisning over de Norskes Tapperhed. Især er der i dette sidste Verk et Sted, hvor hans Kjærlighed til Norge bryder stærkt og paatageligt frem. Det er der, hvor han omtaler Curt Adelaer, og hvor det heder: „Norge er af ganske anden Beskaffenhed, end Fremmede indbilde sig, menende, at dets *Producter* bestaa alene udi Dæler og Stokfisk, da jeg dog finder intet Land i Historien, der har bragt tilveie saa mange store og habile Admiraler." Idet han videre skal begrunde denne Paastand, gaar han i sin Iver saavidt, at han gjør selv Niels Juel (som ved et Tilfælde blev født i Christiania, men strax efter Fødselen for stedse forlod Landet) til Nordmand [1]). Men denne hans Vedhængen ved Fødelandet er dog meget vidt forskjellig fra de Følelser, hvormed en Nordmand i vore Dage omfatter, ja allerede i den sidste Menneskealder før Adskillelsen fra Danmark omfattede Norge. Dette er og var nemlig virkelig Fædrelandskjærlighed; hos Holberg rørte der sig endnu kun en halvklar provinsiel Forkjærlighed for den Del af Datidens Helstat, hvorfra han selv var udgaaet.

Allermindst har Holberg kunnet ane, at den Tid skulde komme, da Danske og Norske skulde tviste om hans Nationalitet og om hvem af dem han nærmest og egentligst tilhørte. Men denne Strid beror ogsaa paa kun en Forvexling af, hvad Dansk og Norsk havde at betyde for halvandet Hundrede Aar siden, og hvad Dansk og Norsk har at betyde nu. Holbergs norske Herkomst og Opdragelse har selvfølgelig ikke været uden Indflydelse paa de Skrifter, han har frembragt, og denne Indflydelse har været betydelig større, end hidtil i Danmark antaget. Betydningen heraf opveies dog

[1]) Danm. Hist. 3, S. 402—403 (Levins Udgave).

mange Gange ved, at Holbergs hele Gjerning kun blev mulig derved, at han i sin Ungdom forlod et Fødeland, hvor hans Geni hverken kunde finde Udvikling eller Anvendelse. Ligesom den hele Foreningstids Historie overhoved, saaledes kan heller ikke Holbergs Storhed være Gjenstand for noget af de to Folks Særeie, men kan kun tilhøre et Fællesbo, der ifølge sin Natur er uskifteligt.

V.

1. Der har, som bekjendt, været fremsat mange Gjetninger om, hvo den *vir perillustris* monne være, til hvem Holberg har skrevet de tre latinske Breve, hvori han fortæller sit Levnet. Man har tænkt paa Christian Reitzer, paa Fr. Danneskjold-Samsøe, paa Frederik Rostgaard, paa Chr. Rantzau o. s. v.[1]. For nogle Aar siden har Chr. Bruun gjort opmærksom paa, at en Samtidig, en velstuderet Skolelærer paa Amager ved Navn Jochum Halling, har optegnet, at Brevene skulle være skrevne til Rostgaard[2]. Dette kunde imidlertid allerede i og for sig synes lidet rimeligt, og Bruun har ogsaa selv i sin Fr. Rostgaards Liv og Levnet opgivet denne Mening.

I Universitets-Bibliotheket i Christiania har imidlertid nærværende Forfatter været saa heldig at støde paa en anden herhenhørende haandskreven Notits, der vistnok fortjener noget større Opmærksomhed end Hallings. Den hidrører nemlig fra Jacob Langebek, er optegnet allerede i 1738 un-

---

[1]) Cfr. Holbergiana quaedam, scripsit C. Guil. Elberling, Danske Saml. 4, S. 273, en paabegyndt, væsentlig philologisk Commentar til Holbergs Autobiographi.

[2]) Danske Saml. 1, S. 14.

der dennes første Besøg hos Fr. Rostgaard paa Kraagerup og aabenbar efter Rostgaards egen Meddelelse. Denne Notits, der idetmindste beviser, at Holbergs *vir perillustris* ikke er Rostgaard, lyder saaledes:

„Holbergs Epistola ad virum perillustrem er skreven til Greve Rantzau, nu Statholder i Norge.“

Grev Chr. Rantzaus store Lærdom, hans Kjærlighed til Literaturen i Almindelighed og til de danske Skuespil i Særdeleshed er allerede tilstrækkelig bekjendt. Heller ikke savnes Spor af, at han tidlig har staaet i Forbindelse med Holberg og altsaa vel kan have været hans Studiers *„perpetuus laudator, adjutor ac incitator,“* som det heder i Begyndelsen af det tredie af de os her vedkommede Breve. Thi allerede i 1714 er (daværende) Baron Rantzau en af dem, hvem Holberg gjennem Gram sender et Brev fra Hamburg [1]). Grams Breve til Rantzau [2]), medens denne var norsk Statholder (1731—1739), ville heller ikke svække Langebeks Vidnesbyrd.

Det skulde derfor være saare interessant at vide, hvilken Skjebne Grev Rantzaus Papirer have havt, om de endnu existere, og om deraf muligens kunde fremdrages nye Holbergiana. Det vil tillige erindres, at en Undersøgelse af Rantzaus mulige Efterladenskaber ogsaa af en anden Grund kunde være ønskelig, da han nemlig fra Norge medtog en Del af Rigsarchivet paa Akershus, hvorimellem Hovedøens Klosterarchiv, om hvilket sidste man har det Sagn, at han siden i et Anfald af Vanvid skal have brændt det [3]).

2. De samme Optegnelser af Langebek indeholde, lige-

---

[1]) Athene 1, S. 133.

[2]) O. Worms Journal for Politik o. s. v. 1810.

[3]) Chr. Lange, de norske Klostres Historie, 2 Udg. S. 401.

ledes udentvivl efter mundtlig Meddelelse fra Rostgaard følgende interessante Anekdote om Komedien „Jean de France":

„Den Komedie om Jean de France er gjort paa Assessor Wilhelm Worm [1]), thi da han var kommen hjem fra Paris og kom igjennem Nyborg, var Admiral Hagedorn (da Schoutbynacht) der i Vertshuset, hvor Worm kom ind i samme Stue, gik op og ned ad Gulvet i sine høifranske Klæder med en Pidsk i Haanden, hvidslede (*sic*) og talte halv fransk og halv dansk. Da nu Hagedorn kom til Kjøbenhavn, fik han Holberg til at skrive en Komedie derover, som blev spillet paa Theatro, hvilken da den var til Ende, gik Hagedorn frem og kyssede den, som havde ageret Jean de France (Wegner), og takkede ham, for han havde gjort det saa godt."

Herved maa dog bemærkes, at Henrich Wegner i hint Stykke ikke havde Jeans Rolle, der udførtes af Piloi, men derimod Pierres.

3. I hine Langebeks Optegnelser forekommer endnu et tredie Træk, der kan kaldes et Holbergianum, nemlig følgende, hidtil ubekjendte Oplysning om Komediernes berygtede Eftertrykker, P. J. Phoenixberg [2]):

„Phoenixberg var først en Hore-Vert i Hamborg, og fordi han havde de smukke Jomfruer i Huset, kaldte de ham Venusberg. Han blev siden forvist Hamborg, kom til Kjøbenhavn og der kaldte sig Phoenixberg."

4. I det norske Rigsarchiv findes et Brev [3]), hvoraf Følgende vil fortjene at trykkes, som en Samtidigs Vidnesbyrd

---

[1]) Willum eller Wilhelm Worm, Søn af Prof. med. O. Worm, f. 1697, blev Student 1715 og reiste i de følgende Aar udenlands, blev 1723 Assessor i Hofretten og døde 1737.

[2]) Se forøvrigt om denne Mand Werlauffs Afhandling: „P. J. Phoenixberg, et Tidsbillede." (Dansk hist. Tidsskr. 3 R., 2, S. 1—27).

[3]) Jeg skylder Fuldm. H. J. Huitfeldt og Archiv-Assistent Otto Gr. Lundh min Tak for Meddelelsen af dette Stykke.

om Forholdet mellem Holberg og Erik Pontoppidan [1]) og overhoved som et lidet Træk af Datidens Omgangstone mellem de Lærde:

Hafnia, d. 8de Novbr. 1739.

Høystærede kiære Broder!

. . . .

. . . .,

. . . .

I onsdags aftes blev alle Herrerne som bruges udj Gehiem Conseil opkaldet til Hofve, der siges at Een Engl. courrer med vigtige ærender var andkommen. Samme dags eftermiddag haver Professor Holberg og Confessionarius Pontoppidan været i compagnie sammens hos biskop Hersleb og der været udj efterfølgende meenings Dispute. Iblandt andre Theologiske colloquia haver den første foreholdt den sidste! hvilcken stoer Synd hand haver begaaet paa disse fattige lande og Riiger, først i det hand haver giort voris Naadige Konges sind Hierte og Siel saa forsagt udj ham, saa hand umuelig lenge kand glæde hans undersatter med sin helbred, for det andet hvad skade hand icke allerreede haver giort undersaatterne (*sic*); derpaa svarede den anden at hand haver ofte fornummet at hr. Professor har moraliceret over hans sprog udj Christendommens kiærne, og hvorforre hand kunde det giøre siden det var saadan nyttig ting for saadandt et Barbarie vj lever udj! derpaa svarede den anden, at have Reyst udj saa mange land som hand icke kommer til, men icke haver fundet, saa villig Een Nation som de Danske og Norske er til deris Guds Devotion, hvorpaa de forloed hinanden uvenner, men bispen holt med H: som strax gick hend til Een af byens Præster, hvor Professor Reous [2]) var og fortalte

[1]) I denne Henseende fortjener forøvrigt Pontoppidans Tale 1752 ved Indvielsen af *Seminarium Fridericianum* Opmærksomhed. De (anerkjendende) Ytringer om Holberg i denne forøvrigt utrykkte Tale læses i Nyt (dansk) hist. Tidsskr. 6. B., S. 330, hvor de ere meddelte af Werlauff.

[2]) ɔ: Jeremias Friederich Reuss, en Würtemberger, som 1732 blev tydsk Hofpræst og theologisk Professor ved Universitetet.

det samme. Nest min og Søsters Respect for dig og dit huus forbliver

Høystærede kre broders
tienstskyldigste
tiener
Lauridtz Colbiørnsen.

(Udskrift:)
A Monsieur
Monsr Lars Løchstør
Advocat du Roy.
Christiania.

Forøvrigt kan med Hensyn til Holbergs Deltagelse i Selskabslivet følgende utrykte Optegnelser af Carl Deichmann have adskillig Interesse. Efterat nemlig Deichmann har omtalt Hans Grams store Belevenhed og Evne til at gjøre sig gjældende og yndet i det selskabelige Liv, tilføier han:

„Derimod var vores Baron Holberg ikke oplagt til at freqventere de Store, havde ikke den bedste Levemaade, passede mere paa, hvad Andre, sagde og trolig var formeget hengiven til Kløgt og bidende Indfald. Jeg har seet ham i Selskab, hvor de opholdt sig over hans Maniers. Hans Maner og Lader gav ikke nogen Belevenhed tilkjende. Naar man ikke havde kjendt disse tvende Mænd og skulde dømt dem af deres Skrifter, burde man troet, at en Holberg maatte overgaa en Gram i dette Tilfælde“ [1]).

5. Mellem de vidtløftige Andersenske Papirer paa vort Universitets-Bibliothek findes følgende Rim:

Over Baron Holbergs Sygdom 1746 af Lode [2]).

Daarskab, Hycklerie og Laster
Holder nu en Fryde-Fest,

---

[1]) Venskabelig Meddelelse af Rigsarchivar Birkeland.

[2]) Denne „Lode“ er udentvivl ingen Anden end den mere som heldig og frugtbar Oversætter end som Digter bekjendte Barthold Johan Lodde, der døde 1788.

Holberg snart fra Verden haster,
Som var Eders største Pest.
I var hans, han Eders Plage,
Med hans Miiner, Skrifter, Ord,
Hvem har lavet Lund og Lage
Skarpere til jer i Nord?
Dog, I U-tøy kand ey have
Megen Nytte af hans Død,
Dersom man ey kand begrave
Alt, hvad af hans Hjerne flød.
Thi i Døden maa I viide
At hand Eders Fiende er,
Ja end ey hans Støv kan lide
At I komme det for nær.
Kommer Troeskab, Viisdom, Ære,
I allene Frihed har
Til sit Grav-Sted ham at bære,
Som i Hjertet Eder bar.

Have end disse velmente, hidtil, saavidt Meddeleren bekjendt, utrykte Vers i sig selv kun liden Betydning, lære vi dog saameget deraf, at Holberg i 1746 har været saa syg, at man har tvivlet om hans Liv. Dette har tillige Interesse af den Grund, at det var i hint Aar, at han gjorde sit Testamente til Sorø Akademi, rimeligvis altsaa i den Tanke, at hans Bortgang da var nær forestaaende.

6. Saavidt vides, har det hidtil været antaget, at ikke noget af de ved Trykningen af Holbergs Verker benyttede Manuskripter mere var i Behold, og at de faa Breve, man har fra ham, hans Ansøgning om Professoratet af 1714, nogle embedsmæssige Erklæringer o. s. v., vare de eneste levnede Prøver af hans egen Haandskrift. Christiania Universitets-Bibliothek er dog i Besiddelse af det Manuskript, hvorefter første Udgave af Holbergs Heltes og berømmelige Mænds sammenlignede Historie er trykt. Det blev i 1831 skjænket Bibliotheket af Biskop Chr. Sørenssen i Christiania og udgjør et meget tykt Kvartbind, hvoraf dog kun For-

talen, de i Randen anbragte korte Angivelser af Indholdet og enkelte mindre Afsnit ere skrevne med Holbergs egen Haand; Resten tilhører en af hans Afskrivere [1]. En liden Prøve af dette i sit Slags enestaaende Haandskrift medgives her i photographisk Faksimile.

7. De følgende Linier, mig meddelte af Archiv-Assistent O. Gr. Lundh, er en Prøve paa den Art Brevvexling, som Holbergs Stilling som Universitetets Kvæstor har medført:

Til Rentemester Holberg om Academiets Deputat pro 1742 paa Vexel at trække.

Velædle og velbyrdige
høitærede Hr. Assessor, Professor
og Academiets Rentemester!

. . . .

. . . .

Ikke desmindre, dersom Hr. Rentemester paa Academiets Vegne . . . . . vil behage inden 4 á 5 Uger selv at lade trække Vexel paa mig paa bemeldte fulde Sum og tillige sende mig sin Qvittering accuratere efter Tid og Tal, end den mig ifjor ved Justitsr. Holmsted fra Dem blev mig sendt, da vil jeg dog . . . . . strax betale disse 310 Rdl. paa den mig anviste Vexel og Qvittering. . . . . .

Christiansand den 8 Nov. 1743. Jacob Kierup.

---

1) En af disse Holbergs Kopister var Hans Morten Hammer, født i Throndhjem 1726 og død 1808 som Sognepræst til Aafjorden i Throndhjems Stift. Det heder nemlig om ham (Erlandsen, Throndhjems St. Geistlighed, S. 212), at han „efter at have fuldendt sine akademiske Studeringer levede en Tidlang i Kjøbenhavn af at renskrive Manuskripter for Baron og Professor Holberg."

JACOB LANGEBEKS FØRSTE BESØG HOS FREDERIK ROSTGAARD.

VED L. DAAE.

En af Nutidens flittigste Forskere i Danmarks og Norges nyere Historie, Bibliothekaren ved det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn, Justitsraad Chr. Bruun, har nylig ved sit Arbeide „Frederik Rostgaards Liv og Levnet“ beriget vor Literatur med en af dens lærdeste og omfangsrigeste Biographier. Man vil i dette Verk, der ledsages af tvende Bind Breve og Aktstykker, hvoraf det ene allerede er udkommet, ikke alene finde en udtømmende Fortælling om den Mand, hvem det nærmest angaar. Det meddeler tillige en stor Mængde nye og vigtige Bidrag til at kjende og bedømme Rostgaards hele Samtid, fornemmelig Frederik den Fjerdes Regjeringstid. Heri bestaar endog Arbeidets største Fortjeneste. Thi Rostgaard selv var vistnok en ret mærkelig Personlighed, i flere Henseender en Typus paa den Art Videnskabsmænd, hvorpaa det attende Aarhundrede fornemmelig var rigt, de lærde Samlere, men han kan dog ikke gjøre Fordring paa at regnes til vor Histories betydeligste Mænd. Hans Liv faar egentlig sin største Interesse ved de mangeartede og indflydelsesrige Stillinger, han indtog som Embedsmand, og ved de Forbindelser, det faldt i hans Lod at knytte med Danmarks dengang mest formaaende og fremragende Mænd,

selve Kongen ikke undtagen, der tilsidst paa en Maade blev hans Svoger. Derfor bliver hans Levnetsbeskrivelse en bekvem Ramme, inden hvilken en Biograph kan sammenknytte de forskjelligste tidsbilledlige Skildringer og Exkurser. Det er dette, som Bruun med Held har formaaet at gjøre, og Læseren vil derfor med ikke ringe Udbytte og Fornøielse følge Forfatteren baade paa Rostgaards Udenlandsreiser, paa hans Embedsbane som Geheimearchivar, Justitiarius i Høiesteret, Obersekretær, Præsident i Kancelliet, Medlem af flere vigtige Kommissioner o.s.v. og tilsidst hans Alderdomsliv paa Kraagerup, saavelsom ogsaa under de mange Episoder, hvortil alt dette giver Anledning. Ikke faa af disse sidste angaa særlig Norge, f. Ex. Afsnittene om Salget af de norske Kirker og om den paabegyndte norske Matrikulering, og mellem de Personligheder, hvorom der gives rige og udførlige Oplysninger, have ligeledes flere (som B. Deichmann, Hans Nobel, Chr. Møinichen) spillet en ikke ringe Rolle i vort Land. Det tør derfor antages, at dette fortjenstlige Skrift heller ikke hos os vil savne Udbredelse og Paaskjønnelse.

Nedskriveren heraf, der tildels var bekjendt med Justitsraad Bruuns Forarbeider til hans Verk om Rostgaard allerede længe, førend dette udkom, beklager ikke i rette Tid at være bleven opmærksom paa, at det norske Universitets-Bibliothek er i Besiddelse af temmelig vigtige, hidtil fuldstændig ubenyttede Bidrag til Fr. Rostgaards Historie, fornemmelig vedrørende hans Forhold til Jacob Langebek. Ved en Revision af Bibliothekets Haandskrifter, som jeg ganske nylig har foretaget, stødte jeg nemlig ikke alene paa en stor Del Langebekske Breve, Dokumenter og Vers, men fandt tillige flere af de Dagbøger, som Langebek havde ført under sine stundom langvarige Besøg paa Rostgaards Herresæde det smukke Kraagerup ved Øresund. Alle disse Sag

henhøre til den Masse Papirer, som har tilhørt Nordmanden Kancellirevisor Halvor Andersen og tilligemed denne Mands særdeles store og værdifulde Bogsamling kom op til Norge ifølge Eierens Testamente [1]).

---

[1]) Ofte har det været mit Ønske at kunne meddele en nogenlunde fuldstændig Biographi af denne vort Universitets-Bibliotheks store Velgjører, en af de flittigste Bogsamlere, Norge har frembragt. Men hvad der vides om ham, er kun saare lidet. Selv har han om sit Liv kun noteret Følgende paa en løs Seddel, hvilken jeg ved en Hændelse engang stødte paa i Bibliotheket:

„Andersen, Halvor, født paa Gaarden vestre Balke i Thotens Præstegjeld i Norge den 21de Marts 1745 af reputerlige Bønder Folk, kom 1771 til Kjøbenhavn og tog samme Aar juridisk Examen paa Dansk, da han ei var studeret, men havde siden 1760 konditioneret som Dreng, Karl og edsvoren Fuldmægtig hos nu afg. Kancelliraad og Sorenskriver David Sommerfeldt, blev derpaa Fuldmægtig ved Hof- og Statsrettens Skiftekommission i Aaret 1771, og i 1793 Revisor for de offentlige Stiftelsers Regnskaber i det danske Kancelli."

Allerede 1786 testamenterede han sin Bogsamling til „sit kjære Fædreneland Norge," for at den i sin Tid, om Norge fik et Universitet, kunde tilfalde dette, men i modsat Fald forenes med det Deichmannske Bibliothek. Ved hans Død, 19de Marts 1810, udgjorde Samlingen over 15,000 Bind, for det meste henhørende til dansk og norsk Historie, og i udmærket vel konditionerede Exemplarer. Da Andersen ogsaa efterlod en uægte Datter, blev denne og hendes Moder pensionerede af Universitetet. — Andersens mange historiske og juridiske Kundskaber skaffede ham den ikke almindelige Paaskjønnelse at optages i det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Hans kjæreste Arbeide var at samle alle dansk-norske Rescripter, og hans Samling var langt fuldstændigere end den Fogtmannske, „ja man har endog fundet Dokumenter hos ham, som man forgjeves søgte i Kollegiernes Arkiver." (Kbhvn.s Skilderie, B. 13, — 1810 — S. 760). Ligeledes roses han almindelig for den usædvanlige Tjenstvillighed, hvormed han veiledede Enhver, som søgte Oplysninger hos ham, og stillede sit Bibliothek til Andres Disposition. — Med hans Bibliothek kom vort Universitet tillige i Besiddelse af hans Haandskrifter. Den største Del af disse bestaar af hans ovennævnte Samling af Reskripter, der dog nu, efterat Wessel-Bergs Samling er udkommen, har mindre praktisk Betydning. Dernæst

Den større Del af disse i det norske Bibliothek forefundne nye Rostgardiana ville blive benyttede af Bibliothekar Bruun i det endnu uudgivne Supplementbind til hans nysnævnte Verk. Kun af en blandt Langebeks Reisedagbøger, den, hvori han omtaler sit første Besøg paa Kraagerup, har jeg troet selv at burde meddele et Udtog i dette Tidsskrift. Den indeholder foruden Optegnelser om selve Reisen og Opholdet hos Rostgaard tillige en stor Del stundom ret morsomme historiske Anekdoter, aabenbart optegnede af Langebek efter hans Maecenas's mundtlige Fortællinger. De af disse Notitser, der angaa Holberg, har jeg allerede optaget i mine „Optegnelser til Ludvig Holbergs Biographi," hvorfor jeg her udelader dem. Bogstavret at binde mig til Langebeks Retskrivning har jeg anseet unødvendigt.

Om min Reise til Kraagerup d. 22de Januar og hvad mig der er forekommet, indtil jeg igjen reiste til Kjøbenhavn 1738.

Efterat Hr. Konferentsraad Rostgaard havde skrevet Hr Justitsraad Gram til for at udbede mig Frihed paa en 14 Dages Tid til at reise ned til Kraagerup [1]) (der at forhjelpe ham til at faa hans *Reliquias* [2]) af Manuskripter og trykte Bøger bragte i nogen Orden og *Catalogum* derover forfattet)

---

fandtes efter ham en uhyre Masse løse Papirer, hvoraf han maaske har erhvervet nogle i sin Egenskab af Fuldmægtig ved Kjøbenhavns Skifteret. Kun den allermindste Del af disse Sager, der aldrig har været katalogiseret, kan dog siges at have Værd

[1]) Langebek var nemlig dengang Amanuensis ved det store kgl Bibliothek, hvis Bestyrer var Gram. Som man vil se, kom imidlertid Langebeks Ophold hos Rostgaard til at medtage over to Maaneder.

[2]) Størstedelen af Rostgaards Bibliothek var nemlig solgt efter hans Fald 1725.

og samme Reise mig var bevilget, sendte han en Vogn op til Kjøbenhavn efter mig den 21de Januar.

22de Januar, efterat jeg havde overleveret Hr. Justitsraad Gram min Nøgle til det kongl. Bibliothek, gik jeg til Vogns. — — — Ankom til Kraagerup Kl. 6½, hvor jeg blev vel modtagen og pleiet, men kom dog ikke samme Aften Hr. Rostgaard i Tale, formedelst at der var hos ham hans Svoger fra Kronborg, Generallieutenant Revenfeldt, med hans Frue og en hel Hob andre Fremmede fra Helsingør, som ikke drog bort før sildig ud paa Aftenen[1]).

NB. Strax udenfor Kraagerup ved Søen ligger Humlebek, som er en liden By, bestaaende af bare Huse og ingen Gaarde (Beboerne staa sig dog temmelig vel, fornemmelig ved deres Fiskeri), berømt deraf, at de Svenske just der 1700 gjorde Indfald i Sjæland[2]), hvilket da det ordedes til Sverige, gjorde den gemene Mand der stort Ord af, at deres Landsmænd i Danmark allerede havde indtaget 2de vigtige Stæder (som mig af en troværdig Mand underveis blev fortællet) nemlig Stadt Humlebek og Stadt Espengjerde, som begge ere kun fattige Fiskerleier. Lidt før man kommer til Humlebek, kommer man igjennem en By, kaldet Sletten, hvor Carl XII samme Tid engang red igjennem og spurgte en Kone, om hun havde Noget at give ham at drikke; Konen, som mente, at han var en høi svensk Officer, svarede, at hun ikke havde andet end dansk Brændevin, hvilket han da begjærede et Glas af, gav sin Styver derfor, og da han

---

[1]) Oplysende for Datidens sociale Forhold. Den borgerlige Lærde, Studiosus Langebek, kunde ikke modtages blandt de fornemme Gjester.

[2]) Om dette Indfald af Carl den XII, som gik forud for Freden i Traventhal, se L. Engelstofts Afhandling: Kjøbenhavns Stilling og Farer i Sommeren 1700. (Engelstofts udvalgte Skrifter, 2, S. 1—84.).

havde drukket det ud, spurgte han, hvad hun kaldte det: hun svarede: dansk Brændevin, hvorpaa han igjen gav dette Svar: Fanden ta' mig, er det ikke nu Svenska. (Fortalt af Hr. Rostgaard).

23de Januar (NB. min Fødselsdag) om Morgenen blev jeg indført til Hr. Rostgaard i sit eget Kammer, og efterat jeg havde røgtet hos ham mine fra Kjøbenhavn medbragte smaa Ærinder, gik jeg omkring paa Gaarden, i Haven, Vangen etc. for at se mig om. Spiste om Middagen sammen med ham selv og 3 Frøkener, sc. Fr. Rostgaard, Fr. Numsen og Frøken v. d. Maase. Om Eftermiddagen saa en stor Del Papirer og Dokumenter, til hans Levnet og havte Embedsforretninger henhørende, afdelte i visse Pakker og ordentligen henlagte hver udi sin Skuffe udi hans Chatol [1]).

. . . .

Saa og samme Aften en stor Mængde af hans ypperlige danske og latinske Vers og læste nogle, som han havde gjort paa sin sidste Seierøske Reise ved Mikkelsdags Tid 1737, nogle til Justitsraad Gram, et til Geheimeraad Gram angaaende Flyvesandets Dæmpning ved Thisevælde, et til Rektor Clood i Helsingør angaaende et Æble etc. Af det rareste iblandt hans poetiske Sager holdt jeg 1) Sex Psalmer, som han af Tydsk paa Dansk havde oversat, hvilke in 12mo vare trykte i Missions Collegio, da dets Trykkeri var paa Ehlersens Collegio. 2) En af hans oversatte Psalmer, som paa Tydsk og Dansk uden Tvivl var trykt i England og siden af Biskop Sten Jonsen i Holum paa Island oversat paa Islandsk og der trykt paa et Patent i tre Piller, den første tydsk, den anden dansk, den tredie islandsk.

---

[1]) Disse Papirer, der nu findes paa det st. kgl. Bibliothek, have været en Hovedkilde til Bruuns Verk.

24de Januar viste Hr. Rostgaard mig en stor Raritet, sc. en liden romersk Sølvmynt (i Værdi ikke over 12 Skilling eller en Mark), hvilken just skulde være den Skjænk og Gave, som Nic. Isenfeld [1]) skulde have foræret ham for at blive befordret til Præsteembede, som og var en af de største Aarsager til Hr. Rostgaards Forfølgning og Dom 1725, hvilket han og mundtlig fortalte mig og viste mig endel Dokumenter dertil henhørende. Jeg saa og endel trykte Tabeller, in folio indbundne, som ham af det Kgl. Bibliothek i Paris vare forærede og han holdt for en af sine største Rariteter.

. . . .

Fortalte mig om en Laage eller Dør i sin Have, hvilken (skjønt den kun er lav) Carl XII dog red igjennem paa sin Hest, læggende sig tilbage langs ad Hestens Ryg, da han 1700 var indfalden ved Humlebek og imidlertid daglig besøgte Kraagerup og forneiede sig i dets Have. Samme Laage staar endnu til en Amindelse, og skulde Ingen gjøre Kongen det efter at ride den igjennem, uden at faa et stakket Halsben.

. . . .

25de Januar. Læste den Inskription, som Jørgen Friis efter Geheimeraad Grams Befaling havde gjort til at sættes paa den Støtte ved Flyvesandet, iligemaade Rektor

---

[1]) Student Isenfeldt beskyldtes for at have villet tilkjøbe sig geistlig Befordring af Rostgaard, medens denne var Oversekretær i Kancelliet, og tillige for at have været Mellemmand mellem Rostgaard og andre Supplikanter af lignende Art. Han blev 1725 relegeret paa tre Aar. (Bruun, Rostgaards Liv og Levnet, S. 371 o. fl. St.)

Schrøders[1]) latinske Oversættelse deraf, samt et andet latinsk Vers over samme Materie af Schrøder selv, som var ulige bedre, nok et over samme, som var uforlignelig, gjort af Justitsraad Gram, som for at faa Fr. Rostgaards rene Mening derover at vide havde sendt ham det under Th. Clitaus Navn og med mangfoldige Noter, som Clitau under sine Vers pleier at sætte.

. . . .

. . . .

27de Januar. Fortalte Hr. Rostgaard mig, at Kongeloven har kostet at trykke henimod 2000 Rdlr., og viste han mig en hel Pakke af Dokumenter og Regnskaber dens Forfærdigelse angaaende, som af K. Fr. 4to var hans Tilsyn fortroet. Af Kongeloven blev skikket Exemplarer til alle Hoffer af den souveraine Familie, en til Kongen og en til Dronningen. ex. til Kong Augustus af Polen og hans Gemal, men til Sverige ikke, før Krigen var endt, alle prægtigen indbundne.

Da Svensken i 1700 var indfalden ved Humlebek, udplyndrede de Kraagerup, fandt iblandt andet en Hoben Breve og Papirer af Sal. Hans Rostgaards, hvilke nogle af Fienderne tog ud og slængte midt i Gaarden; da der blev efterspurgt, hvo der havde gjort det, blev Skylden lagt paa de Hollandske og Engelske, og da de Svenske spurgte efter. hvad den Mand var, som boede paa denne Gaard, blev svaret, at han var Geheimearchivarius, hvortil de da svarede: „Da ligger hans Archiv i en Fandens Maade."

Lopes' *de Rege et regendi forma, Maitrithi* 1627 in 4to, skal efter Frid. 3. Befaling være oversat paa Dansk af

---

[1]) Rektor i Frederiksberg, tidligere paa Frederikshald, i hvilken Stilling han forfattede sin for Krigshistorien vigtige versificerede Beskrivelse over Frederikshald.

Wilh. Worm, og uden Tvivl hans Version findes paa det kongl. Bibl. Mscr.

Det allerstørste Mysterium til at holde sine Bøger i en god Orden er: ikke at læse dem.

. . . .

. . . .

28de Januar. Gik jeg omkring med Hr. Rostgaard og hans Frøken Datter og besaa hans fornemste Værelser, saa endel rare Skilderier, hvoriblandt et Original af Frid. 3., gjort af Carl von Mandern, et sært gammelt Stykke paa Træ, som skal være Christian II. Saa og et Kammer, hvor alle Væggene rundt om ere lakerede af Fru Rostgaard selv, item et andet Kammer, hvor man kan ligge i Sengen og se alle Skibene, som passere igjennem Sundet, og hvor man ganske akkurat kan se Helsingborg. Saa og den Brønd, hvor Kaptain Carstensen fra Helsingør Anno 173* med Hest og Slæde og Alt faldt ned i, da han vilde reise fra Kraagerup, hvorover Hr. Rostgaard har gjort et dansk Vers.

Saa og en tydsk Kalender in 16mo for Aaret 1686, som havde været Griffenfeldts, bag udi hvilken han paa nogle indbundne Voxblade havde med en Stil tegnet noget om sin Svaghed, som var ulæseligt; saadanne Kalendere pleiede hans Venner aarlig at sende ham til Munkholm. Samme var 1702 foræret Hr. Rostgaard af hans forrige Amanuensis Hr. Jørgen Skielderup, som havde faaet den i Throndhjem.

. . . .

. . . .

29de Januar. Fortalte Hr. Rostgaard mig, hvad Møie han har havt for at faa et kongeligt Archiv i Stand, først paa det gamle Slot, siden paa Loftet over Konst-Kammeret, endelig som det nu er. Det rette gamle Geheime Archiv var paa Rosenborg.

Programmet over Nic. Benzon de Hannøe er gjort af Lintrup, hvorfor han fik 50 Rdlr., som Rostgaard betalte til ham.

NB. 8,500 Tønder Hartkorn adeligt Gods blev givet Sverige for Borringholm.

NB. Det første Had, som Chr. Møinichen fattede til Rostgaard, kom deraf, at da Rostgaard engang tilligemed Etatsraad Peder Hiort var Kommissær i en Sag for hans Fader, Justitsraad Dr. Med. Henrik Møinichen, vilde de ikke udlevere Akten, hvilket Sønnen, Chr. Møinichen, saa meget mere fortrød, som han var sendt til Rostgaard for at begjære Dokumenterne, men maatte gaa forgjæves og blev smækvred [1]).

. . . .

31te Januar. Dr. Christ. Nold gik altid fra sin Prædiken, naar han skulde prædike. Det hændte sig engang, at K. Fred. 3. befalede ham at prædike for sig paa Slottet, eftersom han vidste, at han var en meget lærd Mand. Han kom paa Prædikestolen, gik og fra sin Prædiken.

. . . .

Clarice, en Roman paa Dansk ved Christ. Larsen, berømmer Hr. Rostgaard for noget af det sirligste Dansk, han har læst.

Fortalte Hr. Rostgaard mig, hvorledes han havde samlet sine rare Bøger udenlands. 1690 reiste han ud og i Tydskland opholdt sig fornemmelig til Giessen og Frankfurt, hvor han begyndte at samle Bøger, men mestendels kun ordinær . . . .

[1]) Chr. à Møinichén var Oversekretær i Kancelliet, afsattes 1730, men blev 1743 Stiftamtmand i Bergen, hvor han døde 1747.

. . . . . I Holland kom hans Amanuensis Jørgen Skielderup [1]) til ham, som Steenbuch havde rekommanderet ham, og var bestandig hos ham, indtil han kom hjem til Danmark. Han var i alle Ting som hans Tjener, dog havde ei Liberi, nød ugentlig Kostpenge og en aarlig god Løn, hjalp ham at kopiere og at bære de Bøger hjem, som han paa Bogladerne kjøbte. Skielderup lærte han saa net at skrive sin Haand efter, at han selv ofte ikke kunde kjende, hvilket S. havde skrevet og hvilket han selv. I England var Hr. Rostgaard 10 Maaneder og opholdt sig stedse i Oxford, uden 8 Dage først og 8 Dage sidst var han i London. I England kom han ingen rare Bøger over, thi de vidste der mesterlig selv, hvad de duede til, men der kopierede han allermest af Bibliothekerne af al Magt. I Paris var han i 3 Aar, hvor han besøgte alle de utallige Boglader og fandt mange rare Bøger, som han undertiden fik for skikkeligt Kjøb, bar de fleste selv hjem under sin røde Kappe. Han kom og over adskillige danske Bøger der, af hvilke han endnu har Hjørings Leirpolitie, som han har kjøbt for 4 ß. Siden reiste han til Italien, hvor han kom over sin fornemmeste Skat; der konfererede han sine i Frankrige og England kopierede Sager med italienske Mstis. Til Rom paa Torvene kom han over mange rare Codices, saavelsom til Florents. Men i Venetien traf han en herlig Leilighed at faa de kostbare og uskatterlige Codices graecos. Han kom ind i et gammelt Kloster, hvor alle Munkene vare ret store Ignoranter. De

---

[1]) Denne allerede ovenfor nævnte Mand var en Præstesøn fra Støren i Throndhjems Stift, der ledsagede Rostgaard som en Art Famulus (Tjener) paa hans Reiser og ved Hjemkomsten blev Præst i sin Fødebygd Støren, hvor han døde 1706. (Erlandsen, Thr. St. Geistl. S. 188—91.) Oplysende for Datidens Forhold er den Bemærkning, at Studenten — ikke bar Liberi.

havde der et temmeligt Sted til Bibliothek, de klagede sig, at de behøvede endel Penge til Klosterets Reparation, og havde besluttet at sælge nogle af deres gamle Bøger. Han saa dem igjennem og spurgte, hvilke de helst vilde miste. De svarede, at han maatte tage alt det, som Græsk var. Glad blev Rostgaard og samlede en stor Dynge ud, akkorderede med dem, gik hjem og hentede Betalingen, som skede i purt Guld. Nogle fik han for godt Kjøb, andre maatte han vel betale, fik dem saa i en Baad ved Klosteret, hyllede et sort Klæde derover og førte dem til sit Logement, men maatte love ikke at lade sig mærke dermed for Nogen. Reiste saa gjennem Augsburg og Nürnberg hjem, da han hørte, at Kong Chr. 5. var død, hvorom han og fik sin Kurator, Konferentsraad Worms Skrivelse, der mulig tænkte at have faaet en Mariage imellem Rostgaard og en af sine Døtre. Men da et andet Parti imidlertid blev ham foreslaaet [1]), tog han derimod og blev strax efter Geheime-Archivarius, fik for det første 500 Rdlr. Løn, som siden blev formeret til 800 Rdlr. og endelig til 1000 Rdlr.

. . . .

. . . .

6te Febr. Af Peder Syvs Mssta, som F. Rostgaard havde kjøbt af Arvingerne for 100 Rdlr., har han endnu en god Del og deriblandt mange curieuse Ting.

7de Febr. F. Rostgaard har sammenskrevet Fortalen til den trykte Edition af *lege regia*.

---

[1]) Rostgaard blev, som bekjendt, gift med Conradine Revenfeldt, Dronning Anna Sophies Halvsøster og en uægte (men af Faderen anerkjendt og af Kongen adlet) Datter af Storkantsleren Grev Reventlow. En Anekdote om Frederik den Fjerdes Bemærkninger i Anledning af dette Ægteskab, ligeledes optegnet af Langebek, vil blive optagen i det endnu ikke udgivne Bind af Chr. Bruuns Verk.

. . . .

. . . .

Da F. R. 1699 var i Rom, lod han ved M. Jørgen Clausen, en dansk lærd Mand, men kun slet i sin Religion, som vandrede Verden om paa sin Fod, udskrive nogle Bøger in bibliotheca Vaticana af Niceph. Gregora, som fattedes in bibl. regia Parisiensi, og skikkede dem derind, skrev tillige et latinsk Vers, som han lod mig læse, til Bibliothecarios, nemlig Tellerius (den gamle Kancellers Søn, som var Over-Bibliothecarius, Præfectus bibl. reg., hvorfor han aarlig havde 1000 Rdlr., men gjorde Intet derfor), Bourinius og Clement, som vare de rette Bibliothecarii, Custodes bibliothecae, af hvilken den første var over Manuskripterne, den anden over de trykte Bøger; hos disse tvende havde Fr. Rostgaard saa insinueret sig, at de favnede ham som Brødre og lode ham faa Alt, hvad han pegte paa og det, fordi han i Begyndelsen, da han saa deres Catalogus, rettede adskillige store Feil derudi, fornemmelig i de nordiske Sprog, e. gr. *Biblia på Swenska* havde de givet i Catalogo: Biblia in linguam Svecicam translata a *Paulo Swensko*, hvorover de rekommanderede ham saa stærkt hos Tellerium, at han holdt ham snart umistelig. Saadan deres Høflighed forvoldte, at han blev saalænge, sc. tre Aar, i Paris.

In bibl. Vaticana saa han Dronning Christines Bibliothek, hvoriblandt mange rare curieuse svenske M^{sta} og rare Bøger, hvoraf han excerperede nogle Titler. NB. Et Diploma af Kong Byrge til St. Birgittæ Fader Byrge de legibus Sveciae emendandis, underneden de Brahers Vaaben.

. . . .

. . . .

8de Febr. Imod ældgamle Editioner af trykte Bøger havde Fr. Rostgaard byttet til sig alle Biskop Worms M^{sta}, for-

nemmelig som angik danske Sager og ellers som af Danske vare skrevne. Biskop Worm havde dels arvet dem efter sin Fader og Farfader og dels faaet dem af Terpager og Andre, men var mere for at have et kostbart Bibliothek af rare og gamle trykte Bøger, og Rostgaard derimod mere for rare og curieuse Manuskripter, havde dog de fleste af de rare Bøger, som Worm fik af ham, in duplo.

9de Febr. Et eneste satyrisk Vers har Fr. R. gjort, som han viste mig, men det skede mere for at redde en død Mands Ære, som havde været hans Ven, nemlig Etatsraad Ole Hansen, som med Commissariatet var paa Skibet Dannebrog, da det sprang. Om ham havde En gjort et grovt Smædevers, lignede ham med Jonas, der var ulydig mod Gud, og [sagt], at for hans Skyld Skibet undergik, og med de Ord, som samme Skandskrift ender: *Tvi dit forbandet Krop*, begynder Fr. R. sin Apologi.

Det Vers, som Fr. R. har gjort om Bukken, der slog det store Speil itu, da det i Kjøbenhavn, medens Salen repareredes, stod paa Gulvet op til en Væg, kunde Sal. K. Fred. 4. udenad; det hændte sig engang 1722, at da Fr. Rostg. havde den Naade at spise ved Taffelet, spurgte Kongen ham ad paa Tydsk: „I har vist engang forloret et Speil ved en Gedebuk?" Han svarede Ja, hvorpaa Kongen sagde: „Har I ikke da gjort dette Vers derover?" og læste Verset op Ord for Ord, hvorover Fr. R. høiligen maatte undre sig.

. . . .

. . . .

13de Febr. Saa jeg en hel Del originale Breve til Fr. Rostgaard fra Baluzio, Boivinio, Clemente, Palthenio, Sparfwenfeldio, C. S. Schurzfleischio, Fabricio, Perizonio.

Sparfwenfeldt var en stor Mand i Sverige, uden Tvivl Ceremoni-Mester, en ypperlig lærd og curieux og rig Mand,

som havde reist hele Europa igjennem, læst mange Sprog og havde samlet et stort Liggende af rare Bøger og Manuskripter. Han gjorde 1705 en Reise til Kjøbenhavn for at besøge Fr. R. og se hans Msta og skjønne Bibliothek, og kom de herved i Venskab og Kjendskab sammen, saa at de siden ofte korresponderede. Han testamenterede sit rare Bibliothek til Akademiet i Upsal[1]).

Der er mange udenlands, som tro, at Fr. Rostgaard er død for længe siden. Det hændte sig i Frid. 4. Tid, da Fr. R. var til Hove, at der kom nogle Fremmede reisendes, som og vilde bese det danske Hof. De kom op paa Slottet, traf just ham i et Gemak og gav sig i Snak med ham om lærde Mænd i Danmark; blandt andet sagde de, at de havde hørt saameget sige udenlands om en Mand, som hed Rostgaard, de ønskede gjerne at vide, om han endnu levede, og hvor han var, eller om han var død, som de havde hørt. Hvorpaa han svarede: „Den Mand, som I spurgte om, er just den, som har den Ære at tale med Eder."

. . . .

. . . .

16de Febr. Sal. Konferentsraad Slange[2]) (som havde taget sig det Tilnavn, fordi han var født i Slagelse, hvor hans Fader, Mag. Peder Villadssen, var Præst, før han blev Bisp i Viborg) kunde herlig lyve. Han kom engang iblandt andet til Fr. R. og fortalte ham en meget stor Løgn. Da den var udhørt, svarede Fr. R.: „Jeg skal vise Hr. Etatsraad en

---

[1]) Et af de i sin Tid Sparfwenfeldt tilhørende Haandskrifter i Upsala, den saakaldte Abbed Bergs Bog, der indeholder Olaf Tryggvessøns og Olaf den Helliges Sagaer i den udførligste Form, er just i denne Tid bleven afskrevet for det norske historiske Kildeskriftfond.

[2]) Forfatteren af Christian IV.s Historie.

Kuriositet, skreven udi en Bog i mit Bibliothek," hentede derpaa frem Dr. Niels Jespersens Gradual af 2den Edition, hvor der staar paa Titelbladet, at den er trykt efter den første Ord fra Ord og Linie fra Linie etc. Derunder havde en gammel lærd tydsk Mand skrevet disse Ord: O Gud bevaar os, hvor kand han icke lyve. Derover blev Slange saa vred, at han længe ikke talte til Fr. R.

. . . .

Admiral Rosenpalms Fader var først Studiosus, befriede en rig Jomfru paa 30,000 Rdlr. i Slagelse, blev siden nobiliteret og kaldet Rosenpalm, har bygt Brorup.

Den gamle Pedel Prom har informeret baade Fr. R. og Etatsraad N. Foss.

. . . .

20de Febr. Thomas Ocksen, som nogen Tid var F. Rostgaards Formynder, var en af de rigeste Kjøbmænd i Kjøbenhavn, boede i den Gaard, hvor den . . . . . . er, paa Hjørnet af Høibrostrædet ved Høibro, hvor der øverst ved Loftslugen er en Oxe at se. Han var fra Vestphalen eller Ditmarsken. Hans Fader hed Okke. Hans Sønner ere Etatsraad Ocksen og Biskop Johan Ocksen.

Moth havde faaet det indført i Rangforordningen, at naar Nogen blev Etatsraad, skulde han nyde adelige Privilegier.

Der blev engang spillet i Kjøbenhavn den Komedie Æsop, som T. Reenberg har oversat af Engelsk. I den tales om, at Æsopus vilde være noget til Hove, hvorved der kunde være lidet at bestille og meget at fortjene, saasom Obersekreterer eller saadant noget. Alle, som hørte den, tænkte, at Fr. R. derved var ment. Fr. Rostgaard var

samme Aften til Taffel med Sal. Kongen, Fr. 4., som havde hørt dette og spurgte ham paa Tydsk, om ikke Æsopus vilde være Obersekreterer. Fr. R. svarede, at han vel vidste, at Folk mente, at han var sigtet dermed, men han kunde forsikre, at det stod ligesaa i Komedien selv, hvis Oversættelse han havde havt i sit Bibliothek vel ti Aar tilforn og derfor havde ligesaavel selv leet deraf, som andre.

. . . .

. . . .

22de Febr. Det hændte sig engang, at K. Chr. 5. vilde til Vordingborg Slot, hvor man endda holdt et Kammer for Kong Valdemar, og ved hans Kamin laa altid Brænde. Samme Brænde tog Forvalteren bort og vilde bruge ved K. Chr. 5. Tilkomst. Om Natten kom K. Valdemar og knuste (sic) Forvalteren, som da mærkede, at det var forbrændt, og han bad for Himmel og Jord, at Kongen vilde spare ham, thi han vilde snart lægge noget der igjen. Kong Valdemar svarede: „Derfor er det ikke tør.“

Til Pflugs Danske Pilegrim har Fr. R. kontribueret saameget, at han tog 100 Exemplarer af Bogen og betalte Autor derfor.

. . . .

. . . .

23de Febr. Da denne Konge kom til Regjeringen og Plesserne kom til Roret, foregave de, at Stiftamtmand With, som da var Translateur i Helsingør, var forsømmelig i sin Tjeneste, hvilken de holdt for, at Ingen bedre kunde betjene end Fr. Rostgaard, som da var Amtmand paa Antvorskov, eftersom han forstod saamange Sprog. Men som det var saa god en Tjeneste, og de ikke vilde have Rostgaards Svoger Revenfeldt længere til Obersekreterer i Krigs-Kancelliet, vilde de havt, at Rostgaard skulde forrette Tjenesten og dele

halve Indkomsten med sin Svoger. Hvortil Revenfeldt svarede, at han vilde ikke tage Brødet af Munden paa sin Svoger, vilde hellere nære sig, hvorledes han selv kunde, som han og gjorde, indtil det siden faldt, at han blev Kommandant. At Rostgaard skulde fra Antvorskov kom deraf, at de vilde have Warnsted i hans Sted, endskjønt han intet forstod af saadant, og spare Kongen de 500 Rdlr., han havde til aarlig Pension. Da Fr. R. nu flyttede til Helsingør og havde taget Tjenesten an, som var ham altfor slet og uanstændig, supplicerede han til Kongen, at Hs. M. vilde have den Naade at lade ham slippe derfra igjen, eftersom det var en Tjeneste, som endog en Vintapper- og Kræmmersvend kunde forrette, men bad derhos om, at H. M. vilde bevise ham den Naade for 30 Aars Tjeneste, at han da maatte beholde den aarlige Løn 600 Rdlr., da den, som han vilde foreslaa dertil, igjen vilde være fornøiet med Sportlerne, hvilket han og kan, eftersom de løbe til tre Gange saameget som Lønnen. Dette bevilgede og Hs. Majestæt.

Cølln bey Pierre Marteau er et opdigtet Navn, som de Tydske gjerne sætte under de Bøger, som de ikke vil, skal vides, hvor de ere trykte. Samme Navn kaldte de Tydske fordum Peter Meffert.

24de Febr. Morten Lassen Scavenius [1]), som var Justits-Sekreterer i Høiesteret, var noksom bekjendt for sin store Lystighed og pudserlige Indfald. Det hændte sig engang, at Kongen, uden Tvivl Chr. 5., sagde til ham, at Dronningen saa meget gjerne vilde tale ved hans Kone, saasom H. M. mente, at hun var ligesaa artig som han. Han undskylder

---

[1]) I Fru C. B. Dunkers i 1871 udkomne Skildringer „Fra gamle Dage" fortælles S. 97—104 Adskilligt om samme Morten Scavenius, som der urigtig gjøres til en Bispesøn fra Christiania.

hende og siger, at der var denne Feil hos hende, at hun kunde ikke vel høre. „Vel, sagde Kongen, naar vi ved det forud, saa kan Hendes Majestæt tale høit.“ Morten gaar hjem til sin Kone og siger, at hun skulde til Hove, Dronningen vilde tale med hende. Hun sagde: „Hvad mon hun vil mig?“ Han svarede: „Det ved jeg ikke, men du faar lave dig dertil, dog maa du raabe brav høit, thi Dronningen kan ikke høre.“ Hun kom da til Dronningen, som med en høi Røst bad hende velkommen; hun igjen raabte det bedste hun kunde og takkede underdanigst. Da de nu havde talt lidt sammen og raabt saa stærkt paa begge Sider, som de kunde, og Dronningen blev træt og sagde ved sig selv: „Nu kan jeg ikke skrige længere,“ svarede hun: „Deres Majestæt har det heller ikke fornøden“. Dronningen sagde: „Jeg tænkte, I var døv“. Hun igjen svarede: „Og jeg tænkte, at Deres Majestæt ikke kunde høre“. Der Kongen hørte denne Historie, lo han hjerteligen deraf og fixerede Dronningen, om hun nu havde faaet sin Lyst styret, at hun saa gjerne vilde se og tale med Morten Lassens Kone.

28de Febr. „Nu vil a raade, Dorthe raadde før“, sagde Doctor Christen Langberg (Longomontanus), da hans Kone var død.

. . . .

. . . .

1ste Marts. Fortalte F. R., at Biskop Worm selv havde sagt ham, at alle de Mennesker, som han betjente i deres Dødsstund, medens han var Præst og Provst, var han saa ganske vis paa vare hos Gud i Himmelen, uden alene tvende, som havde svoret falskeligen, dem kunde han med al sin Flid ei trøste eller føre til Bedring med noget Sprog af Guds Ord. Dog vilde han aldrig sige, hvo de to vare.

. . . .

. . . .

2den Marts. Det nye Archiv, som nu er paa tydske Kancelli, er indrettet af Fred. Rostgaard. Neve[1]) var en af hans Sekreterer.

Fr. Rostgaard har forfattet det latinske Diploma, hvorved Hertzogen af Plen blev gjort til Fyrste, hvoraf jeg saa Konceptet. Under Originalen var en Guld Bulla. Saa og Fr. 4. Ordre til Fr. R., at han skulde gjennemse det Appendix til de Europæiske Rigers Historie, som Ludvig Holberg vilde lade udgaa. Af Kongeloven ere aftrykte (ungefær) 500 Exemplarer.

. . . .

. . . .

3die Marts. Da En kom til K. Christian 2. paa Kallundborg og forkyndte ham, at Christ. 3. var død, skal han have svaret: „Derfor er Danmark dog ikke kongeløs.“ Paa det nye Archiv, som er ved det tydske Kancelli, skal iblandt nogle Christ. 2. Breve til Christ. 3. være et, hvori han forlanger et Exemplar af den nye Bibel in folio 1550, og at ham maatte undes en lærd Mand at omgaaes med. Christ. 2. Datter skal have ladet sig skrive Regina Daniae paa en Mynt, som udentvivl Etatsraad Foss skal have.

. . . .

. . . .

7de Marts. Etatsraad Wolffen[2]) havde samlet et skikkeligt Bibliothek. Samme vilde han endelig have nødt Sal. Kongen paa, men da det ei kunde lykkes, resolverede han

---

[1]) Siden Stiftamtmand i Christiania 1737—1740.

[2]) Frederik IV.s Livlæge og Bibliothekar ved det store kongelige Bibliothek.

1713 at sætte dem paa Auktion og bad dog, at Hans Maj. vilde kjøbe nogle deraf. Kongen befalede da Fr. Rostgaard at kjøbe endel af de nødvendigste deraf til sit Bibliothek, og kjøbte han da for 500 og nogle Rdlr.

. . . .

. . . .

10de Marts. Ole Hermansen Nysted (Olaus Hermannides Neapolitanus) kaldtes døve Ole, var en gammel fattig Student, som levede deraf, at han malede Vaaben og indrettede genealogiske Tabeller for visse fornemme Familier og derfor af dem fik skikkelige Diskretioner.

Hr. Morten Haugaard, som er Præst i Kjøge, til hvilket Embede Fr. R. har hjulpet ham hos Sal. Kongen, har været i Fr. R.s Hus som Amanuensis i syv Aar og skrevet utallig meget for ham og fornemmelig hjulpet ham med det store Opus Genealogicum over danske adelige Familier, som de begyndte paa 1704, da Haugaard kom til Fr. R., og endnu ikke er færdigt, men Hr. Haugaard endnu har det hos sig for at skaffe det i nogen Rigtighed, som han har givet Fr. R. sin Revers for. Fr. R. har gjort ham for hans flittige og tro Tjeneste et dansk Vers til Ære til hans Bryllup 1714, hvilket jeg har læst.

11te Marts. Gyldenløvs [1]) Frue, som var Grev Antons Datter af Altenburg og Moder til Grev Laurvig, fik Lyst til at ville lære Dansk. Dertil blev antagen en gammel jydsk Student. Da han nu skulde lære hende at stave, kunde hun ikke prononcere *jeg* ret; han stavede for hende i. e. g. siger *jæg*, hun sagde i. e. g. siger *ieeg;* det kunde han ikke faa i sit Hoved, men sagde: „*I skal sey, som a seyer: i. e. g. Jæg, seyer a.*“

---

[1]) Norges Statholder U. F. Gyldenløve.

Denne Gyldenløve var en god Husholder og vidste brav at føre sig det Jernverk til Nytte, som Kongen havde skjænket ham. Han sendte mange Ladninger Jern til Holland og tog af de smaa stærke Mursten tilbage, hvormed han byggede Charlottenborg, som Dronning Charlotta Amalia siden kjøbte. Hollænderne tænkte derfor, at han var en stor Kjøbmand i Kjøbenhavn og skrev hans Titel saaledes paa deres Breve: *To myn Heer, myn Heer Ulrich Christian* (ɔ: Fredrik) *Gyldenlöw, groot coopman to Copenhagen.*

12te Marts. Arnas Magnussen sagde altid, at han delte sine Ligprædikener i tre Parter, Fløielet gav han sin Kone til Modester, Personalia og det Historiske beholdt han selv, og Prædikenerne gav han til fattige Studenter. Hans Kone havde tilforn havt en Sadelmager; hun overlevede ham, endskjønt han havde tænkt at leve hende over. 1693 har han besøgt P. Syv.

. . . .

14de Marts. Den Historie om Claus Rasch, der kunde saa brav drikke og derfor af K. Christ. 5. fik en stor Sum Penge eftergivet, som han var bleven Kongen skyldig, fordi han skulde paa Slottet drikke en saxisk Herre af Marken (som var ankommen og kunde saa brav drikke), og til Taffels drak en mægtig stor Sølvbæger ud af en Drik, da han dog det samme om Morgenen for Ober-Kammerjunker Knuth til en Prøve havde gjort.

15de Marts.

. . . .

Fr. R. har en temmelig Samling af Pet. Schumachers Vers samt af Kingos, Frantz Nyhuses, Jørgen Friises, Jørg. Sorterups, Dorothe Engelbretsdatters, Henr. Gerners,

Pontanus har gjort et Vers til Cragii Respl. Lacedæm., bestaar af bare et Hexameter og et Pentameter, under hvilket han kalder sig Johannes Isaacus Helsingius af Helsingør, hvor han er født. Kaldte sig Pontanus af Sundet.

. . . .

. . . .

17de Marts. Var Mr. Hertz her paa Kraagerup, som var Slotsforvalter og Gartner paa Fredensborg. Han beklagede sig over, at Herskabet neppe kom til mere at residere paa Fredensborg, saasom H. M. Dronningen ikke kunde taale at se Stedet, som hendes Fru Moder Markgrevinden der døde. Man siger ellers, at H. K. M. vil forære Kronprindsen Fredensborg til hans forestaaende Geburtsdag.

. . . .

. . . .

21de Marts. Saa nogle latinske Breve af Poul Vinding til Geheimeraad Jessen, iblandt andre et, hvori han beklager sig offentlig at være torteret i en Prædiken, fordi han i en Sag udi Høiesteret var falden fra de Andres Vota og havde, som han vidner for Gud, uden nogen Henseende voteret efter sin Samvittigheds bedste Tilsigende. NB. Det var Doctor Peder Jespersen, som havde havt ham paa Prædikestolen og kaldet ham Poul Vendekaabe.

. . . .

. . . .

22de Marts. Det Vers om Adelens Oprindelse og Herkomst, som F. Rostg. har Ord for at have gjort, bekræftede han for mig med Ed, at han ikke var Autor dertil, men forsikrede, at Vilhelm Helt havde skrevet det, og at han havde seet V. Helts egen Koncept. Iligemaade forsikrede han, at V. Helt ogsaa selv havde forfattet den Apologi eller Forsvar for den danske Adel, der skal ligesaa være skreven

imod „Adelens Oprindelse“ og er dog Adelen mere imod end med[1]).

Justitsraad Grams Farfader skal som en Hovkarl have været med en Herremand ved Frederici 2di Ligbegjængelse.

. . . .

. . . .

23de Marts. Saa endel af Fru Conradinae Sophiae Rostgaards egenhændige Breve samt hendes fortrolige Korrespondence og Breve til sin Fader om lærde og især danske poetiske Sager[2]). Var om Eftermiddagen i en af F. Rostgaards Byer, kaldet Febberop, hvor Fr. R. har en smuk Have og derved en liden Stue, hvori jeg saa en Fugl afskildret paa hvidt Flor med Couleurer paa begge Sider; samme har Grev Stenbock af Sverige gjort.

. . . .

. . . .

24de Marts. Saa det Træ, som kaldes Troskabs-Beg, hvorpaa Jens Rostgaard har udgravet Kong Fred. 3tii Navn tilligemed endel Andres, som i Beleiringens Tid udviste sær Troskab mod Kongen og Landet, saasom Corfitz Trolles, Stenvinkels, Henrik Gerners, Hans Rostgaards og hans Kones i eet Træk. Ved samme Bøg blev oplagt adskillige gode Raad i Beleiringens Tid. Hans Rostgaard bragte selv Mad til Corfitz Trolle, som der nogen Tid opholdt sig.

---

1) Sammenlign Chr. Bruun, Fr. Rostgaards Liv og Levnet, S. 194 ff.

2) Denne Rostgaards kjæreste Datter, en Dame af stor Lærdom og Begavelse, blev først gift med Ritmester Fredr. v. d. Maase, men da hun efter dennes Død (1736) ægtede sine Børns Huslærer Oluf Bruun (Malte Conr. Bruuns Stamfader), forbitredes hendes Forældre i den Grad over saadan Mesalliance, at de gjorde hende arveløs. Denne interessante, for Datidens Tænkemaade karakteristiske Begivenhed findes udførlig fortalt i Bruuns Fr. R.s Liv og Levnet, S. 420 ff.

Mag. Niels Gram, en Præst, blev afsat og kom paa Bremerholm, har der skrevet adskillige danske Vers, blandt andre et til Gyldenløve og Søofficererne 1715.

Fr. R. har været den første, som har begyndt med Kongernes Genealogier; ham har siden Wielandt, Bussæus og mange andre efterfulgt, da de fornam, at det blev vel optaget.

25de Marts. Den Historie eller Comoedie om Peder og Mette er en mærkelig og curieus Piece i vor danske Historie, thi Mogens Skeel har gjort den paa sin Svoger Mogens Friis, da han af Chr. 5. lod gjøre sig til Greve, hvilket Vennerne fortykte paa og holdt for Narreri og mente, at det anstod bedre den gamle Adel at lade sig kalde Adels- og Herremænd end Grever og Baroner. Comoedien er derfor værd at have og læse[1]).

Den gamle Mester Jens Justesen, første Præst til Trinitatis Kirke, var en stor Guds Mand og agtet som en Prophet i sine Dage. Naar han hørte en og anden Gang Løgn fra Nogens Mund, troede han dem aldrig siden. Dette hørte Fr. Rostgaard fortælle i sin Ungdom, medens han laa i M. Peder Fosses Hus, og deraf lærte at beflitte sig paa, at det altid kunde siges om ham: Har Rostgaard sagt det, saa er det sandt.

Chr. Bygom, som efter 1690 har været Collega 6^{tae} Classis i Kbhvn., har været en lovlig god dansk Poet i sin Tid.

---

[1]) Denne Komedie er den høist fornøielige dramatiske Satire, som under Navn af „Grevens og Friherrens Comoedie" er trykt tvende Gange, først i Suhms Nye Samlinger, B. 2, S. 49—78, derpaa i en fortrinlig Udgave af S. Birket Smith, Kbhvn. 1871. Smith har i de danske Bibliotheker fundet femten Afskrifter af dette Stykke; hertil kommer endnu to saadanne, som jeg har stødt paa i Blandingsbind paa det norske Universitets-Bibliothek.

. . . .

. . . .

28de Marts. Caspar Albertsen Bartholin blev sin Familie til liden Ære, thi han faldt hen til Drik og gik som en anden fordrukken Student, da han havde fortæret, hvad han havde. Hr. Caspar Bartholin [1] vilde ofte hjulpet ham og klædt ham, men han vilde ikke hjælpe sig selv. Han døde i Fattigdom og blev begraven paa vor Frue Kirkegaard, da hele Familien med Glæde fulgte ham bort.

. . . .

. . . .

[Saa] Copi af et tydsk Vers, som K. Frid. 3. selv skal have gjort til Gyldenløves Bryllup med Maria Grubbe. Fr. Rostgaard har ladet det afskrive efter et trykt Exemplar paa gult Atlask.

Her ende Optegnelserne under dette Langebeks første Besøg hos Rostgaard. De kunne sammenlignes med de Notitser af samme Beskaffenhed, som findes omspredte i Suhms samlede Skrifter, eller med Carl Deichmanns i „Meddelelser fra Rigsarchivet“ B. 1. optagne aphoristiske Erindringer.

---

[1]) Caspar Thomesen Bartholin, der (som den første Uadelige i Danmark) blev Ridder og derfor her kaldes „Hr.“

PIERRE DANIEL HUETS REISE I NORDEN.

AF L. DAAE.

Pet. Dan. Huetii, episcopi Abrincensis commentarius de rebus ad eum pertinentibus. Amstelodami 1748. 8.

Ejusdem „Iter Svecicum.“ (Poetarum ex Academia Gallica, qui Latine aut Graece scripserunt, carmina. Ed. 2. Hagae Comitum 1740. 8. p. 72—81.)

Naar undtages de Forfattere, som have beskjæftiget sig med Tyge Brahes Levnetsbeskrivelse, have de nordiske Historikere ladet upaaagtet et vist ikke uinteressant lidet Bidrag til at lære at kjende Tilstanden i Norden ved Midten af det syttende Aarhundrede. Dette Bidrag indeholdes i de Erindringer, som den berømte franske Lærde Huet har meddelt om sit Besøg i Danmark og Sverige i Slutningen af Dronning Christinas Regjeringstid. Han har beskrevet sin nordiske Reise baade i Prosa og i Vers, og af disse Skildringer er den sidste, der, som Huets Digte overhoved, indtager en særdeles høi Plads blandt nyere Forsøg i den latinske Poesi, hidtil, saavidt vides, bleven endog fuldkommen overseet.

Pierre Daniel Huet var født i Caen i Normandiet 1630. Hans Fader var Calvinist, men blev omvendt af Jesuiterne, der ogsaa paatoge sig at opdrage Sønnen til en ivrig Katholik. Lige fra sin Barndom kastede han sig over Studierne med en Begeistring og en Udholdenhed, der snart skaffede ham en Plads blandt Frankriges lærdeste Mænd. Udmær-

ket som Humanist og elegant latinsk Digter samt ved sit omfattende Kjendskab til Philosophien, især den cartesianske, og sine Indsigter i Mathematik, Historie o. s. v. har han dog især vundet Berømmelse som en af Aarhundredets betydeligste katholske Theologer [1]).

Huet blev 1670 en af den franske Dauphins Lærere [2]), 1674 Medlem af det franske Akademi, modtog 1676 geistlig Indvielse, fik 1678 et Abbedi, blev 1689 Biskop af Soissons og senere Biskop af Avranches. Sine sidste Aar tilbragte han i Paris, hvor han døde, et og niti Aar gammel, 26de Januar 1721. Sit store Bibliothek skjænkede han endnu i levende Live til Jesuiterne i Paris, som senere Ludvig Holberg besøgte under sin sidste franske Reise [3]).

Huets meste Tid henrandt i klosterlig Ensomhed, og den Reise i Norden, hvortil vi nu gaa over, var en af de faa Udflugter, han nogensinde foretog udenfor Fædrelandet.

---

[1]) Christian Bartholoméss: Huet, évêque d'Avranches. Paris 1850. S.

[2]) Til denne sin høie Discipels Formæling med en bayersk Prindsesse skrev Huet et latinsk Epithalamium, en elegant Efterligning af Catulls carmen LXIV. Det heder her bl. A.:

Anteqvam decimam rotis
Luna triverit orbitam,
Matris ex utero simul
Delphis exierit, bona
Spe replebitur orbis.
Mox ut hic adoleverit
Et comam galea premet,
Arva Thracia protinus
Tinget Othomanus cruor
Bosporique fluenta.

Vi høre her en Digterstemme fra hine Tider, da Tyrkerne paany forskrækkede Europa og for anden Gang indesluttede Wiens Mure.

[3]) L. Holbergii Opusc. Latina. Lips. 1737, 1, p. 104.

Mellem de mange Videnskabsmænd, som mod Slutningen af Dronning Christinas Regjeringstid opholdt sig i Stockholm, var ogsaa den udmærkede hollandske Philolog Isaak Voss. Han stod i megen Forbindelse med en reformert Theolog Samuel Bochart i Caen og fremkaldte hos hin Dronning Ønsket om ogsaa at se denne Mand hos sig i Sverige. Bochart blev altsaa indkaldt til Stockholm og besluttede, skjønt han var Præst for den calvinske Menighed i sin Hjemstad, og uagtet flere Baand bndt ham til denne, at efterkomme Indbydelsen. Dog vilde han nødig reise alene og overtalte da den unge, kun to og tyve Aar gamle Huet, der trods deres forskjellige Religion var hans fortrolige Ven, til at gjøre Følge til Norden. Huet havde just beredt sig til at drage til Italien og vilde i Begyndelsen nødig afsted til Sverige, men gav dog tilsidst efter. Han forlod da Caen i Midten af April 1652 og drog til Holland, hvor Bochart allerede ventede ham. Her besøgte Huet først Universitetet i Leyden, dengang et af Verdens allerberømteste Lærdomssæder, udstyret med et fortrinligt Bibliothek, en rig botanisk Have og andre videnskabelige Samlinger, og gjorde i denne Stad Bekjendtskab med Salmasius. I Utrecht besøgte Reisefællerne en navnkundig Dame, Anna Schurmann, som paa den Tid gjaldt for et Vidunder baade i Lærdom og Kunstfærdighed. Paa den videre Reise gjennem Nordtydskland omtales især Kloster-Seven, Bremen og det allerede dengang store og folkerige Hamburg. Denne prægtige Hansestads Rigdomme bragte Huet til en Henrykkelse, som han giver Luft i følgende begeistrede Udbrud:

. . . . Junonius ales
Talia non varia pandit spectacula cauda
Nec tot in imbrifera pinguntur nube colores.

Ikke fuldt saa storartet et Indtryk gjorde derimod den lille

By Hardemberg. Om dette Sted fortæller Huet ikke alene i sin ungdommelige poetiske Reisebeskrivelse, men ogsaa senere for fuldt Alvor i sin prosaiske Autobiographi, at dets Borgere pleiede at vælge sine Borgermestre paa en helt eiendommelig Maade. De skjæggede Tydskere, siger han, sætte sig rundt et Bord og bøie sine uredede Hager (hispida menta) ned mod dets Skive, paa hvilken der slippes løs et ilde anseet Insekt. Den, hvis Skjæg Dyret nu udvælger sig til Opholdssted, ansees af Skjæbnen bestemt til Borgermester og udraabes strax som saadan [1]).

Fra Nordtydskland gik Reisen nu til Danmark gjennem Sønderjylland. De lærde Reisende besøgte den hertugelige Residentsstad Slesvig, hvor Huet havde en lang Samtale med Hertug Frederik den Tredie. Denne Fyrste var ligesom sin Fader Johan Adolf og sin Søn Christian Albrecht (Stifteren af Universitetet i Kiel) en ivrig Beskytter af Videnskaberne, ja han dyrkede dem endog selv. Hans Fader havde 1606 grundlagt det anseelige Gottorpske Bibliothek [2]), og det havde, da Huet kom til Slesvig, en lærd og berømt Bibliothekar i Adam Olearius, noksom bekjendt ved den Reise til Persien, som hans Hertug lod ham foretage, og som

---

[1]) Bestia, pes mordax, sueta inter crescere sordes,
Ponitur in medio. Tum, cujus numine divum
Barbam adiit, festo huic gratantur murmure patres,
Atque celebratur subjecta per oppida consul.

[2]) Levningerne af dette Bibliothek indlemmedes i 1749 i det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn. Endel af de Doubletter, som paa denne Maade fremkom, afgaves siden til det nye Universitets-Bibliothek i Christiania. De Gottorpske Exemplarer ere tildels endnu kjendelige ved sine særegne Bind af brunt Læder med grønt Snit og Baand; de ere forsynede med det hertugelige Vaaben, hvortil som bekjendt ogsaa hørte den norske Løve. Se forøvrigt Werlauffs Efterretninger om det st. kgl. Bibliothek, 2 Udg. S. 158—166.

han senere beskrev i et stort, ogsaa for Ruslands Historie særdeles vigtigt Værk. Ogsaa paa Tilbagereisen tilbragte Huet nogen Tid i Slesvig, hvor han gjorde sig bekjendt med Bibliothekets Skatte og afskrev flere af dets værdifulde Haandskrifter.

Over Haderslev naaede han frem til Fyen, hvor han passerede Odense og Nyborg. Om den sidste By giver han den noget paafaldende Efterretning, at en „kongelig Frille" her levede indespærret i et mørkt Fængsel, fordi hun havde forsøgt at give Kongen en giftig Drik:

Niburgi potimur nocturni, ubi regia pellex
Clausa latet tenebris et caeco carcere, postquam
Lurida regali contrivit toxica mensae,
Dignior infami tetro pro crimine morte.

Den kongelige Frille er naturligvis ingen anden end Fru Kirstine Munk, hvis Forsøg paa at give Christian den Fjerde „Blysukker" for ikke at forstyrres af ham i sin Liaison med „Rhingreven"[1]) altsaa er kommet Huet for Øre. Fru Kirstine, som ellers gjerne boede paa Boller i Jylland, har da formodentlig opholdt sig paa det udenfor Nyborg liggende Herresæde Koxbølle, da almindelig kaldet Ellensborg efter hendes Moder Ellen Marsvin, og nu omdøbt til Holkenhavn. Men at Fru Kirstine sad i et mørkt Fængsel er utvivlsomt ikke rigtigt[2]).

Fra Nyborg droge vore Reisende over til Sjæland. Her vaktes deres Opmærksomhed ved et besynderligt Syn, nemlig de idelig forekommende Galger:

Illic corporibus videas permixta luporum
Robore ferali pendentia corpora furum,
Qvam multo autumno pendent ex arbore mala.

---

[1]) Suhms Samlinger til den danske Historie, 2, S. 109.
[2]) Om Fru Kirstines Forhold ved denne Tid se Oluf Bangs Samling af adskillige nyttige og opbyggelige Materier, 1, S. 328 ff.

I disse hang Tyve og Ulve Side om Side. I Galgerne saaes endvidere hyppig Knive, tildels meget smukke (elegantes), som vare stukne fast i Træverket. De forundrede Franskmænd spurgte, hvad dette skulde betyde, og fik det Svar, at det var Syge, især Feberpatienter, som troede, at man paa den Maade kunde blive sin Sygdom kvit, men at Sygdommen, hvis Nogen borttog Kniven, strax gik over i dennes Legeme. Man har altsaa her et Træk bevaret af gamle Tiders Overtro. Bemærkningen om Ulvene er heller ikke uden Interesse. At Forfatteren i sit Digt udtrykkelig omtaler, at han saa dem hængende ogsaa i Sjæland, bliver et (hidtil savnet) Bevis for, at disse Udyr endnu i det syttende Aarhundrede fandtes ogsaa paa Øerne, hvilket ellers almindelig betvivles. At hænge Ulve ved Tyvenes Side i Galgerne var en ældgammel dansk Skik, der af Saxo (ed. Müller, p. 247—248) endog siges at være befalet af Frode Fredegod, og det omtales ogsaa af en anden Fremmed, en af Huets Samtidige, Polakken Joh. Chrysostomus Passek, at man i Danmark, istedenfor at flaa Ulven, pleiede at hænge den ved en stærk Jernkjæde i en Galge eller et Træ, indtil den raadnede og Knoklerne af sig selv faldt ned [1]).

Over Roskilde, hvis Kongegrave Huet omtaler, kom man til Kjøbenhavn. Her faldt især i Øinene det dengang nye og prægtige Rundetaarn, om hvilket det heder, at man kan

[1]) Denkwürdigkeiten des Joh. Chrysost. Passek, deutsch v. G. A. Stenzel, Breslau 1838, Side 18; de Danmark vedkommende Partier af dette interessante Skrift ere meddelte af Prof. Schiern (Dansk hist. Tidsskr. 3, S. 293 ff.) Forøvrigt har Ulvenes Historie i Danmark netop ganske nylig været Gjenstand for Behandling, dels af E. Erslev (Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland, Kbhavn. 1871. 8), dels i en særdeles interessant Recension af det sidstnævnte Skrift af C. F. Bricka (Hist. Tidsskr. 4 R, 2, S. 841 ff.). Huets Notits har dog undgaaet Brickas Opmærksomhed.

kjøre derop med Vogn; maaske er da dette virkelig forsøgt ogsaa tidligere, end da Peter Czar skal have vovet det. Den med Taarnet forbundne Trinitatiskirke var just under Reparation; ved den saa de Reisende endel Runestene, og dette giver Forfatteren Anledning til at omtale den gamle Ole Worms Lærdom og Fortjeneste samt hans betydelige Samlinger, hvilke Huet selv tog i Øiesyn. Men især var Reiseselskabet nysgjerrigt efter at faa selve Kongen, Frederik den Tredie, at se. Hertil var foreløbig lettest Anledning ved en Søndag at gaa i den Kirke, hvori Kongefamilien skulde overvære Gudstjenesten. De gik da ogsaa derhen og skaffede sig Plads paa et ophøiet Sted, hvorfra hele Hoffet bekvemt kunde sees. Huet var imidlertid uheldigvis nærsynt og pleiede derfor at bruge Briller eller Seglas (vitrea conspicilla). Disse anvendte han ogsaa nu, idet han med største Iver stræbte at iagttage Kongen og Dronningen. Men herover blev Frederik den Tredie yderst forbitret og beklagede sig strax efter heilig over en saadan Uforskammethed af de Fremmede, hvorfor Huet fandt det raadeligst strax at forføie sig bort fra Kjøbenhavn:

> Haud tulit hanc speciem Princeps, mihi jamque parabat
> Vincula bile tumens; fugio Portusque relinquo.

Fra Hovedstaden, hvor han altsaa gik glip af et nærmere og behageligere Bekjendtskab med en Konge, der ellers var bekjendt som en Ven af de Lærde, begav Huet sig over til Hveen, hvor han med største Pietet undersøgte Levningerne af den overalt i Europa saa berømte Tyge Brahes („Astronomiae parens“) Bygninger. De interessante Meddelelser, som han giver om Uranieborgs og Stjerneborgs Ruiner og om Tyge Brahes Liv og Karakter i det Hele, ville vi dog her forbigaa, da de for en Del, som allerede før omtalt, tidligere

ere benyttede andensteds[1]), og desuden vilde en nærmere Omtale af Tyge Brahes Forhold her føre os for vidt.

Ved at seile over Øresund og omtale dette Stræde kommer Huet naturlig nok til at omtale den uhyre Mængde af Skibe, som her idelig var at se, samt den store Fordel, som Danmark høstede af Sundtolden. Han fortæller i den Anledning, at Louis de Geer, som havde forpagtet de svenske Kobberverker og udførte deres rige Udbytte, men fandt sig uretfærdig behandlet af de danske Toldere, havde vidst at lade sine Fartøier ledsage af tyve Krigsskibe og paa den Maade tiltvunget sig en lempeligere Behandling[2]).

Fra Helsingør og Kronborg fortsattes Reisen over til Skaane og derfra ind i det allerede midlertidig til Sverige afstaaede Halland. I Halmstad maatte Isaak Voss, som var ilet sin Ven Bochart imøde, forlade Selskabet og drage til Holland paa Dronning Christinas Bud. Han havde nemlig lagt sig ud med dennes Yndling Salmasius, og Christina fordrede, at han skulde retfærdiggjøre sig herfor hos Rektoren ved Universitetet i Leyden, førend han atter vendte tilbage til Sverige. Den, der overbragte Voss dette Bud, ledsagede

[1]) Nemlig i Danske Magazin, 2. B., medens derimod Tyge Brahes nyeste Biograph, F. R. Friis (Tyge Brahe. En historisk Fremstilling. Kbhvn. 1872. 8.) neppe i tilbørlig Grad har taget Hensyn til disse vigtige Oplysninger, ja man fristes endog til at tro, at han kun paa anden Haand har kjendt Huets Skrift, som han aldrig citerer, skjønt han to Gange i Forbigaaende nævner hans Navn.

[2]) Dette skede dog paa den Tid, da der var Krig mellem Sverige og Holland paa den ene og Danmark paa den anden Side 1643—45. De Geer udrustede 21 Skibe, hvoriblandt 12 Linjeskibe: disse forenede med den svenske Flaade bidroge væsentlig til den store Søseier ved Laaland 13de Oktober 1644, som for en længere Tid brød det danske Herredømme over Østersøen. (Sammenlign Sv. Biogr. Lex. 4, S. 71.)

nu Bochart og Huet videre langs med Vetterns Bredder. De Reisende forbausedes over disses rige Blomsterpragt, især over Liliieconvallen, som de ikke havde troet at skulle finde hos Hyperboræerne. Ligeledes lagde Huet med Forundring Mærke til, at en af Skydsgutterne sang Davids Psalmer. Han hørte her ogsaa et allerede af Olaus Magnus[1]) omtalt Sagn om en Troldmand „Gilbertus“ og hans Kamp med en anden Troldmand, der havde bundet ham og fængslet ham i en Hule paa en Ø i Vettern. Den lærde Olaus Magnus og hans Broder Johannes, Sveriges sidste Erkebiskop, vare naturligvis de reisende Lærde vel bekjendte, og Huet omtaler derfor ogsaa, da han kommer til Linkøping, at denne By var disse berømte Mænds Fødested. Forøvrigt nævnes som Stæder, der paa Veien besøgtes, Norrkøping, hvor Sveriges Mynt dengang var, samt Nykøping, hvor Gustav Adolfs Enke, Eleonora af Brandenburg, havde sin Residents:

— — Nicopiae statio, gratissima sedes,
Matris Reginae, postquam est orbata marito,
Carpitur atque illic tristi Leonora senecta.

I Telge fik Franskmændene'se et af Nordens største Vidundere, en prægtig tam Elg. De maatte her mod sin Villie ogsaa tage sig et Rus, men stode dog nu snart ved sit Maal:

Imposuit longis erroribus Holmia finem.

I sine Erindringer om Sverige beretter Huet først Adskilligt om Landets Klimat, Bygningsmaade m. M. (bl. A. ogsaa om de svenske Ovne), som her forbigaaes. Han omtaler ogsaa Landets Overtro, f. Ex. Nøkken i Vandene, og beskriver en Afbildning i Storkirken i Stockholm, forestillende Himmelens Udseende paa den Dag, da Gustav Adolf forlod Staden for at drage til Tydskland; paa den Dag skulde nemlig tre Sole have vist sig paa Himmelen, omgivne af lysende

[1]) De gentib. septentr. III, p. 20.

Kredse. Han finder det underligt, at de Svenske ikke vidste, hvad deres egen Landsmand Olaus Magnus forlængst havde oplyst om saadanne tilsyneladende Bisoles Forekomst i Norden.

Dernæst gaar han over til at skildre Dronningen. Paa denne Tid var en fransk Læge Bourdelot (et Navn, han havde antaget efter en lærd Morbroder) den, som stod høiest i Christinas Gunst. Han havde opnaaet sin indflydelsesrige Post gjennem sin Landsmand Salmasius's Protektion, skjønt han egentlig ikke havde stort at betyde som Læge og heller ikke kunde fortjene Navn af Lærd, men mere udmærkede sig ved Kjendskab til Hoflivets Hemmeligheder. Hans Maade at helbrede Dronningen, som hyppig led af Feberanfald, var den, at han fjernede alle hendes Bøger fra hende og truede hende med de største Farer for Helbreden, om hun igjen vilde begynde at studere. I private Samkvem udlod han sig ogsaa over, at mellem det franske Hofs Damer vilde en lærd Dame alene vække Latter. Christinas letbevægelige Pigesind (puellaris animus) blev ikke upaavirket heraf. Thi hun var, efter Huets Opfatning, i allerhøieste Grad uselvstændig og saa ganske afhængig af Andres Domme og Meninger, at det kun kom an paa, hvem der sidst havde havt Leilighed til at paavirke hende. Dette havde til Følge, at Christina ikke viste Bochart den Yndest og Opmærksomhed, hvorpaa han efter hendes tidligere Indbydelse havde troet at kunne gjøre Regning, hvorfor baade han og Huet følte sig meget skuffede efter den lange Reise. De begyndte ogsaa at tro, at det var Bourdelot, som havde foranlediget, at Voss maatte forlade Sverige, da det af gode Grunde var denne ulærde Person (scurra) om at gjøre at fjerne de Lærde fra hans Herskerindes Nærhed.

Christina nærede som bekjendt en stor Uvillie for Ægteskab og fandt sin Fornøielse i spøgende at foreholde den unge to og tyveaarige Huet, som dengang endnu ikke var indtraadt i den geistlige Stand, at han burde afholde sig fra at gifte sig. Spøgende fortalte hun ham, at hun havde læst i Pausanias om en Argiver Ὑήτιος, der altsaa var Huets Navne, hvis Hustru var greben i Utroskab, og at dette altsaa var et slet Varsel, og at han følgelig burde vogte sig. Huet svarede, at for det første havde denne Argiver taget Hevn over sin Hustru ved at dræbe baade hende og hendes Elsker, og dernæst hed han ikke saaledes som Argiveren, men derimod Ὑέτιος, som var et af Jupiters Tilnavne.

Dronningens Bibliothek forøgedes stadig med kostbare Bøger, som strømmede ind til det fra alle Kanter. Til de store Skatte, som Gustav Adolf havde bemægtiget sig i Tydskland, kom Erhvervelser fra Mazarins Bibliothek, da det adsplittedes, og hele Joh. Gerh. Voss's Bogsamling, som Christina for en høi Betaling afkjøbte Sønnen Isaak. Det Petavianske Bibliothek, som helt og holdent bestod af græsk og latinsk Literatur, deriblandt mange herlige Haandskrifter, kom fremdeles til, og Isaak Voss var desuden virksom for overalt, hvor Leilighed gaves, at gjøre Indkjøb for Dronningen. Huet benyttede Leiligheden til med Christinas Tilladelse at afskrive et vigtigt Manuskript, som han siden selv udgav, nemlig Origenes's Commentar til Matthæus. Ogsaa den lærde Polyhistor Slesvigeren Marcus Meibom, senere kongelig Bibliothekar i Kjøbenhavn, bidrog til Forøgelse af Dronningens Samling og var en Tid ogsaa ansat som en af dennes Bestyrere [1]).

---

[1]) Se om Meibom Werlauffs Efterretninger om det st. kgl. Bibl., hvor Huets Meddelelser ikke ere benyttede, 2. Udg. S. 42 ff.

Et Par Aar før Huets Ankomst til Stockholm var den store Cartesius død der. Hans Grav saaes paa en Kirkegaard i den nordlige Del af Staden, der var bestemt til Ikkelutheraneres Jordfæstelse. Huet begav sig hen til denne Kirkegaard for at besøge sin berømte Landsmands Grav. Der var anbragt et stort Monument, men rigtignok kun af Træ, forsynet med Indskrifter, der forkyndte Cartesius's Berømmelse; det skulde være den franske Gesandt i Stockholm, Pierre Chanut, som havde foranstaltet Monumentet, da Cartesius var død i hans Hus. Paa de hvidmalede Planker læstes blandt Andet Ordene: *Sub hoc lapide*, men af en ubekjendt satirisk Haand var her tilføiet: *ligneo*.

Christina havde ogsaa indbudt to andre franske Lærde, nemlig Raphael Frenæus og den berømte Læge, Bogelsker og Polyhistor Gabriel Naudæus, af hvilke den første skulde forestaa hendes Samling af Pretiosa og Rariteter og den anden være hendes Overbibliothekar. Da man hørte, at de havde begivet sig paa Reisen, glædede naturligvis den franske Koloni i Stockholm sig ved denne Tilvæxt, men de Svenske vare misfornøiede. De klagede over, at Christina anvendte altfor mange Penge paa alle disse fremmede, fornemmelig franske, Yndlinge, som strømmede til Sverige ligesom for at fortære Landets Gods. Saadanne Bemærkninger kom ogsaa for Huets Øren og bragte ham til, end mere end hidtil, at angre paa, at han havde foretaget denne Reise. Han henvendte sig derfor til Christina og bad om Orlov for at reise hjem igjen. Hun vilde nødig give slip paa ham og forestillede ham, at han netop her, i Besiddelse af fuldstændigt Otium og med den frieste Adgang til hendes Bibliothek, vilde kunne udrette mere end andensteds for sine Studier. Endelig fik han dog Lov til at gjøre et Besøg i sit Hjem, dog under den Betingelse, at han skulde vende snart tilbage.

De Rygter, som allerede nu vare i Omløb om Dronningens Tilbøielighed til at nedlægge Regjeringen af Forkjærlighed for det friere Privatliv, bevirkede dog, at han i sit stille Sind lovede aldrig mere at gjense Sverige. Han tiltraadte Hjemreisen i Følge med en Landsmand Fierville og udtrykte sin Hjemve i et latinsk Digt til Mercurius, hvori det bl. A. heder:

Magnis passibus Holmia relicta,
Nec non Vandalia Sveciaque,
Gothis, Ostrogothis, Visigothisque
Atque ipso Borea valere jusso,
Et quidquid fuit uspiam Trionum,
Tandem in Celtica passibus citatis,
Aptis sarciculis et expeditis,
Tandem in Celtica cogitamus arva.
At nos Mercurio, Deo viarum,
Cui sunt compita curae & angiportus.
Illud concipimus perenne votum,
Istas numquam iterum vias ituras,
Si nos incolumes domum remittat.

Efterat Dronning Christina havde antaget den katholske Religion og bosat sig i Rom, gjorde hun Huet Tilbud om at komme til hende der paa glimrende Vilkaar (Attalicis condicionibus). Men han kjendte hendes Vægelsind og afslog Kaldelsen. Han modtog ogsaa senere en Indbydelse fra den svenske Regjering om at gaa til Stockholm som Lærer for den unge og umyndige Carl den Ellevte, men han følte ingen Lyst til denne Stilling og vægrede sig derfor ved at modtage den.

SMAASTYKKER.

AF L. DAAE.

---

1. En paatænkt tydsk Menighed i Christiania 1676.

Medens Danmark rundt omkring i sine Provindser, navnlig i det syttende Aarhundrede, har talt temmelig mange tydske Menigheder[1], forekommer i Norge egentlig kun i to Byer, Bergen og Kongsberg, Sidestykker hertil. En liden tydsk Menighed, der opstod i Reformationsaarhundredet i Thelemarken, hvorhen en Del Grubearbeidere vare indkaldte fra Sachsen, havde kun en kort Tilværelse og liden Betydning. Som man af det nedenfor meddelte Brev vil kunne se, paatænktes imidlertid en tydsk Menigheds Oprettelse i Christiania for henved to hundrede Aar siden. De i Brevet forekommende Ytringer om Tydskernes Antal i Staden ved den Tid ere paatagelig overdrevne, men Oplysningerne om deres Redebondhed til store Opofrelser for at erholde Gudstjeneste i sit Modersmaal blive ligefuldt mærkelige, og det Hele lader ane et stærkere tydsk Element i Byens Befolkning end hidtil formodet. Sandsynligvis tør man antage, at Hovedmændene for dette Forsøg have været de tydske Militære, som i betydelig Mængde kom til at tjene i Norge netop paa denne Tid, da en ny Krig (Gyldenløve-Feiden) var udbrudt med Sverige.

I en Brevsamling, betitlet *Commercium Epistolicum Leibnitianum*, findes (Tomi prodromi, P. 2. p. 1293. 8. Hannoviae & Göttingae 1745) et tydsk Brev, dateret Wolfenbüttel 25 Aug. 1676, fra David Hanisius, Bibliothekar i Wolfenbüttel, til Tobias Fleischer, en Tydsker, som ved den Tid havde en betroet Hofstilling i Kjøbenhavn

---

[1]) Se herom fornemmelig H. Rørdam: Om de tydske Menigheder i Danmark i 17de Aarhundrede, Ny kirkehistoriske Samll. 3, S. 134—224

regis Daniae secretis camerae adhibitus). Her forekommer bl. A. Følgende, som her meddeles i Oversættelse:

„. . . . . Den tydske Menighed i den norske Residentsstad Christiania har nylig i Kjøbenhavn ladet mig tilbyde et tusinde Dukater, foruden Godtgjørelse af de fornødne Omkostninger, for det Tilfælde, at jeg kunde ved tydske Hertugers og Herrers Mellemkomst udvirke hos Hs. Majestæt Kongen af Danmark og Norge, at den nævnte Menighed maatte erholde Tilladelse til at kalde og underholde tydske Præster, saaledes som Tilfældet er i Kjøbenhavn og i Bergen i Norge. Den tydske Menighed i Christiania er nemlig større end den norske, den har en hjertelig Længsel efter Guds Ord, og som ubekjendt med det norske Sprog forretter den sin Gudstjeneste med Suk og Bedrøvelse. Det er hidtil paa Grund af to eller tre Personers private Interesse bleven Menigheden forment at maatte høre Guds Ord forkyndt i sit Modersmaal.

„Ville vi nu vise pligtskyldig Barmhjertighed mod vore Medchristne der samt ogsaa ved dette Middel befordre det almindelige Bedste, da maa vi tilstaa, at Hans høifyrstelige Durchlauchtighed Hertug Johan Friedrich, hos hvem jeg underdanigst beder mig anbefalet, kan gjøre det første Skridt hos sin Fru Søster, Enkedronningen, som igjen kan lede Kongens Hjerte, hvorhen hun vil, i Besynderlighed til Herrens Frygt og hans Navns Ære.

„Prinds Georg kan, naar han ansøges derom, ikke undlade at befordre, hvad der tjener Gud til Ære og hans Menighed til Opbyggelse.

„Grev Gyldenløve kan som Statholder tilligemed sin tydske Gemalinde selv nyde godt af denne tydske Gudstjeneste, ligesom de mange derhen kommende reisende negotierende Tydskere.

„Ligesaa maatte ogsaa Hans Durchlauchtighed Hertug Rudolf August lægge et godt Ord ind hos Grev Anton af Oldenburg, hvis Frøken bliver gift derhen[1]), og saaledes fortjene mange Millioners Løn af Gud ved at befordre hans Ære, den tydske Menigheds Andagt i Norge og det almindelige Bedste. Han kunde maaske ogsaa bevirke, at jeg kom til at holde den første tydske Prædiken der, fik Anledning til at befordre et dygtigt Subjekt derhen og, paa denne

[1]) nemlig med U. F. Gyldenløve.

Maade understøttet med de fornødne Midler, blev istand til bedre at betjene og forøge dette Bibliothek. Det er et Verk, som vil blive Guds Børn gjengjældt. Jeg beder min høitærede Herre i Hemmelighed at sende mig Deres Videtur herom . . . . ."

---

2. Af en gammel Slægtebog.

I Langebeks fortræffelige Bidrag til Tyge Brahes Levnetshistorie Danske Magazins 2det Bind paaberaabes bl. A. ogsaa nogle Optegnelser paa Latin af en Paulus Jani Coldingensis, om hvem det (S. 1… heder, at han var hos Tyge i Prag, men hvis Livsforhold forøvrig ikke berøres. Denne Povel Jensen Colding var, som man vistnok kan formoder, den samme af dette Navn, der, efter at have været Rektor i Aalborg, omsider døde som Sognepræst til Herlufsholm 1640. Paa vort Universitets-Bibliothek findes en af hans Fader begyndt, af Sønnen fortsat Slægtebog, af hvis Indhold et enkelt Sted fortjener at trykkes paa Grund af Povel Coldings nysnævnte Forhold til Tyge Brahe. Faderen selv, Jens Povelsen, Borger, Raadmand og Tolder i Kolding, har hørt til sin Tids fornemmere Borgerstand, hvilket bedst sees deraf, at høie Adelsmænd idelig anføres som hans Børns Faddere. Sønnen Povel, der fødtes 1581, havde saaledes til Gudfædre bl. A. Kantsleren Nils Kaas, Ludvig Munk og Johan Rud. Hans Moder Magdalena var Datter af en Westphaler Arnt Falenkamp, der var flygtet til Danmark i Religionskrigenes Tid i Tydskland. Ved sin Gudfaders Nils Kaas's Godhed kom Povel Jensen 1594 i den berømte Skole Sorø og blev efter sex Aars Skolegang Student 1600.

Aaret efter reiste han udenlands og skriver herom selv Følgende: „Anno 1601 udi Foraaret begav jeg mig fra Kjøbenhavn at ville forsøge mig udi fremmede Lænder og paa fremmede Universiteter og derover igjennemvandrede en stor Part af Tydskland, Bøhmen og Italien paa en tre Aars Tid. Første Aar, jeg drog ud, kom jeg om S. Hans Dags Tide til den berømte og navnkundige Astronomum og danske Mand, ædle og velbyrdige Mand Tyge Brahe, som da var udi Keiserens, Keiser Rudolphi, Gaard og holdt Hus til Prag udi Bøhmen, og tjente hannem for en Student, indtil Gud allermægtigste kaldte hannem samme Aar om Mortensdags Tide til sin himmelske Herlighed, og saa da hans salige Endeligt og tjente hannem i hans Død

stund. Ellers var den længste Tid, jeg mig synderligen nogen visse Sted opholdt og tog Vare paa min Studering, til fornævnte Prag udi Bøhmen, Ferrara og Rom udi Italien og Wittenberg udi Tydskland. Anno 1604 i Martio kom jeg til Kjøbenhavn igjen. Og endda strax derefter gjorde atter en Reise samme efterfølgendes Sommer ind i Tydskland med den salige velbyrdige Mand, Sten Maltesen, fordum Rigens Marsk, til det Varmbad i Bøhmen, som kaldes Karlsbad, paa hvilken Reise jeg tjente den velbyrdige Mand udi hans Sager og Bestillinger for en Student."

3. Nogle Bidrag til Søkrigens Historie 1710—1712.

Medens Landkrigen med Sverige under Frederik den Fjerde og Carl den Tolvte hører til de mere kjendte Afsnit af vor Historie, ere de senere Krigsbegivenheder, Kaperier o. s. v. paa de norske Kyster, som gik forud for den svenske Konges Indfald, blevne mindre paaagtede, alene med Undtagelse af Tordenskjolds Bedrifter[1]). De større og vigtigere Kampe i Østersøen (Huitfeldts heroiske Daad i Kjøgebugt og Gabels Seier ved Kolbergerheide) have naturligvis stillet de smaa Sammenstød i Nordsøen i Skygge. Derfor kunne nogle Uddrag af Datidens vigtigste danske Avis „Nye Tidender, som Kjøbenhavns Postrytter fremførte," have nogen Interesse, da de ikke ere benyttede af Garde i hans Værker om Sømagten og „Postrytteren" derhos hører til de meget store literære Sjeldenheder.

I Juli eller August 1711 erobrede norsk „Commisfarer" Mr. Arthur, altsaa en Sømand af engelsk Fødsel, i Kanalen sex svenske Franskfarere med kostbar Ladning og bragte dem ind til Frederiksstad. Samtidig overraskede fire norske Kapere syv svenske Spaniefarere paa Doggersbank og gjorde dem til Prise.

En Maanedstid senere indbragtes tre svenske Skibe til Flekkerø, og disse vare tagne af russiske Kapere. Allerede i Oktober 1710 omtales det forøvrigt, at fire moskovitiske Orlogsskibe, hvert bevæbnet med 70 til 80 Stykker grovt Skyts, vare løbne ind til den nysnævnte

[1]) Med Hensyn til Tordenskjolds Virksomhed i Aarene 1711—1712 kan nu ogsaa henvises til de i Danske Saml. B. 2, S. 306 af C. Candan meddelte Aktstykker.

Havn for at forene sig med de danske Orlogsmænd, som samtidig krydsede i Nordsøen. Anfører for denne danske Eskadre var paa den Tid Viceadmiral Barfod, i de nærmestfølgende Aar derimod Schoutbynacht Wilster.

Den heldigste og mest bekjendte norske Kaper ved denne Tid synes at have været Peder Sørensen fra Bergen. Han førte et Fregatskib paa 24 Kanoner og 120 Mands Besætning. Ud paa Høsten 1711 bragte han syv svenske Franskfarere ind til Stavanger efter at have sluppet den ottende fri mod svære Løsepenge. Disse Peder Sørensens Priser ansloges til en Værdi af hundrede tusinde Rigsdaler. Samtidig erobrede en anden norsk Kaper, der førte to og tyve Kanoner, det svenske Skib „Anklam." I det Hele regnedes, at der i Høsten 1711 var erobret tredive store svenske Koffardiskibe foruden adskillige mindre Skibe, og da samtidig Trælasthandelen med England var gaaet særdeles heldig for sig og de norske Landtropper under Løvendal uden Modstand havde kunnet oversvømme det forsvarsløse Baahuslen, herskede Tilfredshed og Glæde i Christiania. Baron Løvendal, ved den Tid Norges første civile og militære Embedsmand, høitideligholdt den 11te Oktober med stor Pomp Frederik den Fjerdes Fødselsdag i Christiania.

Nordmændenes Held i Kaperkrigen vedblev i det følgende Aar. Ved Juletider 1711 løb et svensk Fregatskib paa fire og tyve Kanoner ind til Stavanger under engelsk Flag og forsøgte at proviantere. Man mærkede imidlertid, at Skibet var svensk, men da Besætningen, femti Mand, forstod, at den var røbet, brændte den Skibet og tog Flugten ind igjennem Landet. Flygtningerne bleve dog snart indhentede og fangne.

Det Sted, hvorfra svenske Kapere fornemmelig udrustedes, var Götheborg, men efterhaanden formindskedes disses Antal, og i Marts 1712 regnede man, at hele tolv af disse götheborgske Kapere vare erobrede af de Norske og Danske. I Februar 1712 kom tre svenske Priser ind til Flekkerø, og samtidig lykkedes det tre store og vel monterede norske Kapere, hvoraf de to havde hjemme i Bergen og den tredie i Arendal, at tage ikke mindre end fjorten svenske Koffardiskibe paa engang. Fire af disse svenske Skibe vare endog armerede med sex og tredive smaa Kanoner hver, men saa svagt bemandede, at de ikke ret kunde bruge sit Skyts. De norske Seierherrer løb formedelst Modvind ind i „Duyns" Havn. En

stort svensk Skib, ladet med Vin, blev samme Vinter indbragt til Bergen.

Ud paa Sommeren havde imidlertid nye svenske Kapere vovet sig ud. I Mai havde de endog „forøvet store Insolentier" mod Kystbefolkningen søndenfor Bergen, men snart bleve de fleste ødelagte. Wessel (Tordenskjold) tog den ene, en norsk Kaper fra Mandal den anden, og Fregatten „Pakan" en tredie, saa at man i Juni Maaned antog dem alle ødelagte paa et Skib nær. Senere i denne Maaned indbragtes flere svenske Priser til Bergen. Det var dennegang især en Nils Sørensen af Bergen, som udmærkede sig[1]). Foruden andre Skibe tog denne Mand en Fregat „Carolus," der førte ti Jernkanoner og tolv Trækanoner og kommanderedes af Ole Ankarström, en virkelig svensk Søofficer. Nils Sørensen solgte Skibet i England og lod Ankarström og hele hans Mandskab slippe fri.

I Skagerak nær ved Jyllands Kyst forefaldt i Begyndelsen af Mai 1712 en liden Affære. Fire svenske Orlogsskibe lode sig ved den Tid se i Nærheden af Fladstrand og gjorde Mine til at ville angribe et derliggende dansk Skib „Fyen," som førtes af Kommandør Knopf, samt to smaa Fregatter, der skulde ledsage nogle Koffardimænd op til Norge. Men da de tre danske Krigsskibe gik under Seil for at møde sine Modstandere, rømte disse bort. Nogle Dage senere, den ellevte Mai, kom de Svenske igjen og havde nu forstærket sig saa, at deres Styrke udgjorde syv Skibe, med Montering fra 50 til 16 Kanoner. De Danske havde ogsaa faaet Hjælp og havde nu fem Skibe, men med langt færre Kanoner end Fienden. Fægtningen begyndte Kl. 8 om Eftermiddagen og varede i otte Timer. De to fornemste svenske Skibe bleve stærkt medtagne, og et af dem sank senere et Par Mile fra Land[2]). De danske Skibe havde kjæmpet for Anker, men paa to af dem bleve Ankertougene bortskudte af Svenskerne. De gjorde da Seil, men da de Svenske saa dette, satte de afsted det hurtigste de kunde. Et Par Dage efter seilede Kommandør Knopf med sine Skibe op til Norge og naaede til Staværn uden at møde nogen Fiende.

---

[1]) Muligvis den samme som den ovennævnte Peder Sørensen; en saadan liden Unøiagtighed er let tænkelig i „Postrytteren."

[2]) I „Postrytteren" bruges her det gamle Ord for Sømile Aag-Søes, (rettere Ugesøes, *vika sjofar*).

I Buevigen (i Nærheden af Frederikstad) laa i September 1712 en dansk Fregat „Andrikken“ og tre dobbelte Chalupper som Vagtskibe under Kapitainlieutenant Nils Aastrup. Den 10de September om Morgenen mellem Kl. tre og fire nærmede sig tre svenske Galleier og tre enkelte Chalupper. Da Vagten meldte Fiendens Ankomst, gjorde Aastrup sig strax færdig til at tage imod ham, og snart begyndte en Ild, der fortsattes i omtrent halvanden Time. Aastrup mærkede imidlertid snart, at Svensken havde langt sværere Skyts, og besluttede da for at redde Skibe og Folk at tage Tilflugt under Agerøens Skandse (en 1675 opført og omtrent 1807 sløifet Fæstning paa en af Hvaløerne). Fienden forfulgte de Norske en Stund, men lettede saa Anker og drog bort. Den danske Fregat var haardt medtagen, men dog ingen Norske faldne. Et Par Dage efter kom et Par svenske Overløbere hen til de Norske, og man fik da vide, at Fiendens Styrke skulde have udgjort 750 Mand, medens Nordmændenes kun var 250.

I April 1713 kom den danske Fregat „Søridderen“ til Staværn med en erobret svensk Fregat. Samtidig tog Wessel tilbage et Skib fra Arendal, der var gjort til Prise af en svensk Kaper, men Kaperen selv lykkedes det ham ei at tage.

I de følgende Aar var Kaperbedriften vistnok langt ringere, thi de Svenske viste sig udentvivl efterhaanden sjeldnere i Nordsøen. Det behøver forøvrigt neppe at bemærkes, at „Postrytterens“ Efterretninger vel ere af Vigtighed, men dog maa benyttes med stor Varsomhed, og at der til en udtømmende Skildring af hine Aars Kaperier tiltrænges andre og flere Kilder. Gjorde de Norske stor Skade paa Svenskens Handelsflaade, lede ogsaa Nordmændene paa sin Side store Tab ved de svenske Kapere. Man ved saaledes, at alene Bergen i denne Krig mistede 26 Handelsskibe, og at Norges Søfart først længe efter Fredsslutningen naaede den Høide, hvortil den havde hævet sig omkring det attende Aarhundredes Begyndelse.

4. Tillæg til Afhandlingen om Christopher Throndssøn, Enno Brandrøk og Skottefruen[1]).

Den svenske Historiker Dr. Ahlqvist, Lektor i Jönköping, har været af den Godhed at meddele mig nogle Notitser om Enno Brandrøk af en høist interessant samtidig Kilde, nemlig Kong Erik den Fjortendes utrykte latinske Dagbøger. I disse forekomme følgende Optegnelser om Enno:

1567. Januarius XXI. Venit quidam Danus ex Norvegia. nomine Anno Branderyg. qui dicebat se male a Dano tractatum, et petebat esse in meo familitio, addebat praeterea. se nobilem et magnae aestimationis in Norvegia esse et omnem diligentiam velle adhibere, ut regnum illud a Danis deficeret.

Jan. XXVIII. Fuit altera vice ad colloquium nobilis Norvegianus Anno Branderoeg et pollicitus est, se tamdiu hic in regno permansurum, eousque id perfecisset, quod nuper pollicitus fuerat, addebat et gubernatores Norvegiae vel vivos vel mortuos mihi procuraturum. in mea potestate atque omnes Danicos praefectos sive nobiles e regno Norvegiano expulsurum.

Collaudatus est et promissa sunt ei non solum stipendium, sed etiam magna alia praemia, si hoc efficeret.

Febr. II. Praestitit juramentum Anno Branderoec Norvegianus.

Febr. IV. Scriptum est sigillatim ad omnes status Norvegiae, ut se meae fidei committant, et missae sunt literae cum famulo Annonis Norvegiani ad ipsos.

Significatae sunt omnes circumstantiae Norvegiae Johanni Siggonis[2]) et mandatum est ei, ut expeditionem maturet.

Febr. XI. Scriptum est ad Johannem Siggonis, ut properet cum exercitu in Norvegiam et declaratum est ei, quid Enno Branderoec pollicitus erat.

Videre anfører Dr. Ahlqvist, at han i det kongelige Kammerarchivs Regnskaber for 1567 har fundet følgende Oplysninger om Enno

---

[1]) Se ovenfor S. 113 ff.

[2]) Hovedanføreren ved de Svenskes Indfald i det søndenfjeldske Norge, der findes nærmere omtalt i mit Skrift: „Det gamle Christiania," S. 7–14.

„Åhr vthgiffuit Enow Brandrøk sin hele bestelning för Anno 67 therpå hans quittancie, dat. 29 Martij 67. Peningar 4000 Mark.“ (I Kanten: „Efter K. M. egen wnderscreffne zedell 4 aprilis Anno 67.“)

Hermed er altsaa Tiden for Ennos første Optræden i Sverige given, ligesom min Formodning om, at han er kommen did umiddelbart efter et Besøg i sin Families Hjemland Norge, vinder Bekræftelse. Ligeledes er Forbindelsen mellem Ennos bedragerske Forsikringer til Kong Erik og det af denne foranstaltede Indfald i Norge end tydeligere godtgjort.

Da jeg nedskrev min Afhandling om Christopher Throndssøn og hans Børn, var jeg ikke bleven opmærksom paa et gammelt skotsk Digt, som høist rimeligt har Hensyn til den skammelige Maade, hvorpaa Jarlen af Bothwell behandlede sin første Hustru, „Skottefruen“ Anna. Dette Digt, der forekommer i den i forrige Aarhundrede udgivne og senere mangfoldige Gange optrykte Samling: Reliquies of ancient English Poetry, Vol. 2, har Overskriften *Lady Anne Bothwell's Lament, a Scottish song.* Udgiveren af Samlingen, Percy, har, hvad der ei kan forundre, intet Kjendskab til, at Grev James Bothwell har havt en Hustru ved Navn Anne, og fremsætter derfor den Gjetning, at dette Navn kunde være opstaaet ved en Forvanskning af Jane Gordons (Bothwells næste Hustru's) Navn. Derefter forkaster han dog denne Hypothese og fortæller, at han senere har erfaret, „that it entirely refers to a private story: a young lady of the name of Bothwell or rather Boswell, having been, together with her child, deserted by her husband or lover, composed these affecting lines herself.“ Efter vor Formening er det imidlertid at antage, at den Dame, som i Digtet udsynger sin Smerte, kan være vor Landsmandinde Anna Rustung, men forfattet af hende selv er Elegien dog visselig ikke.

5. Nogle Breve fra Peder Anker, Grev H. Wedel-Jarlsberg, Ludvig Mariboe, Joh. Storm Munch, Chr. Krohg, Rektor Borch. 1816—1817.

Samtlige de her meddelte Breve ere skrevne til Justitiarius J. Chr. Berg, der i hine Aar opholdt sig i Kjøbenhavn som Medlem af den i Anledning af Opgjøret med Danmark nedsatte Kommission. De ville afgive et lidet, men ikke uinteressant Bidrag til Kundskab om en Periode i vor Historie, der nu, efterat Begivenhederne i selve det epokegjørende Aar 1814 have modtaget en saa flersidig og udførlig Behandling, synes i særegen Grad at have Krav paa at studeres og belyses.

Stockholm den 31 May 1816.

Min agtbare Vens! Brev af 19 dennes har jeg havt den Ære at modtage, det glæder mig deraf at erfare, De er lykkelig kommen til Khavn.

Med Excellencen Grev Engeström angaaende Fuldmagten har jeg talt. Han troer, at Brevet til Rosenkrantz bør være fyldestgjørende for Deres Udnævnelse. Continuations Instruction er sendt til Norge, saasnart den derfra indløber, vil den blive Dem tilsendt. Kieler Tractaten er Dem aldeles uvedkommende, dette har jeg sagt Løvenskiold fleere Gange, denne Sag vedkommer Diplomatiquen Kongen af Sverrige, men ikke Kongen af Norge, naar de danske Commissarier vil blande Kieler Tractaten i Opgjørelserne, saa bør De henvise dem til Ministeren, der igjennem det udenlandske Departement kan give Svar, Fordringernes Opgjørelse er Deres Mission og intet politisk.

Rygtet om Pesten i Norge er nok et Kjøbmands Kneb for at kunde faae deres Vahrer bedre betalte, naar Tilførselen blev standset, alle Beretninger vidne om Rygtets Usandfærdighed.

Kronprindsens Reyse til Norge er bestemt den 14 næste Maaned. Han vil altsaa være i X.nia den 21 eller 22, jeg reyser nogle Dage forud over Kongsvinger, Kronprindsen vil derimod tage Veyen over Friderichshald og Friderichstad. Opholdet i Norge bliver kun 9 à 10 Dage.

Stats-Raaderne med heele Cancelliet hilse meeget.

Lev vel!

Peder Anker.

Chra. 24/5 1816

S. T.

Hr. Justitiarius Berg

R. af N. O.

p. p.

Jeg er Dem høistærede Ven! særdeles forbunden for Deres venskabelige Linier af 20de f. M., som jeg længesiden burde have besvaret, dersom ikke den slemme Arvesynd havde havt sit Spil i dette ligesom i mange andre af mine Brevskriver Anliggender. For Sal. Fru Eva's Skyld (som sikkert har været en meget elskværdig Dame) haaber jeg Tilgivelse. Herfra er desværre intet Nyt af Betydenhed at mælde. Jeg siger desværre — fordie det Dem bekjendte Gamle (ɔ: Dumhed, Kaadhed, Skryderie, Armod, &. &.) ikke duer Stort.

I Henseende til Penge for Dem er længesiden sørget paa samme Maade, som der var sørget for Ld og Vt., nemlig igjennem Sekretair Winge. Jeg har derfor staaet i den Formening, at naar det havde knebet, saa havde ogsaa min Høistærede Ven henvendt sig til samme Kanal. For imidlertid at bringe denne Sag i tilbørlig Orden indsluttes en Billet til ham.

Fader P. Anker, som har været paa Bogstad ca. 8te Dage, hilser Dem venligen, saavelsom alle Deres Bekjendtere her..

Sagen angaaende Briggerne er nu saaledes opgjort med Commandeur Rothe, at Kongen af DK. afstaaer alle sine Fordringer i denne Henseende imod 95,000 Rdlr. (Sølv-) Species — som udbetales med 1/3 i 1816 og 2/3 i 1817. Summen er vistnok ikke stor — men Gud veed, hvorfra alt det, som behøves, skal komme!

Nu synes det temmelig afgjort, at St. Tt. [1]) slutter sine lykkelige Forhandlinger med denne Maaned.

Anordningerne angaaende Pengevæsenet, Bank &. &. ere sanktionerede, men de, som angaae Adelen, Saugbrugene &., ikke.

Bucholtz har ikke ret kjendt det, hvorom han taler!

Jeg anbefaler mig i venskabelig Erindring som Deres oprigtigen hengivne H. W. J.

Dersom De har den Godhed oftere at beære mig med nogle af Deres interessante Linier, saa skal jeg være lidt (jeg tør ikke sige meget) efterretteligere.

[1]) ɔ: Storthinget.

[Udateret.]

De omskrevne smaae Afhandlinger o. s. v. har jeg sendt Dem med Skibsleilighed. Jeg maae endnu stedse holde Quarantaine og er indesluttet imellem 4 Vægge her i Byen, saa jeg ei kan melde Dem meget Nyt. De veed jo, at man sjelden faaer Folk at see i denne Bye, med mindre man opvarter med Boston og Gjæstebud. Veimester Steen har gjort faillit. Resultatet af Massen veed jeg ikke: Vasa Ordnen, som han fik nogle Dage iforveien, formoder jeg kommer ei i Massa bonorum? Apropos om Riddere, saa er følgende bleven slagne. Majorerne Ferdinand Kaltenborn, Birch, Fleischer og Baron Wedel, Major Krog, der tillige er ansat til interims Commandeur ved Cadetcorpset, Oberste Tiedeman, Biskop Brun og Stiftamtmand Chrystie Commandeur og Weideman, Odels Thingets President, samt Lange Riddere af Nordstjernen: gid, at denne Polar Stjerne maae kunde oplyse de, som trænge til Oplysning.

Kronprindsens Tale til Storthinget var saa galant, at man nu ei vel kan skjelde disse Fædrenelandets Pilarer Huden fuld: jeg har derfor til en beleiligere Tiid gjemt mine satyriske Ideer.

Her i Byen gaaer det meget piano med Banken, godvillig tager neppe nogen imod Bank. Grevinde Wedel er reist med sin Fader, og jeg troer, at hun bliver i Stokholm til Høsten. Blom har jeg talt et Øjeblik med, han var nogle Timer her i Byen, ikke for at faae en lang Næse, men for at søge Raad for hans Næse, der var ganske ophovnet.

Der skal være bleven en heel Deel Riddere af den civile Stand, jeg har ikke endnu faaet Listen; her i Byen ere ei flere end de anførte.

Saasnart jeg faaer Efterretning om, hvorledes Representanterne ere blevne tagne imod i deres Hjem, skal jeg underrette Dem derom. Haxthausen reiser i disse Dage til Kbhvn med sine Døttre: Den Gaard, som han beboede, er anviist Universitetet. Orry er bleven Professor, hvilket meget ærgrer nogle ivrige Patrioter. Steen forlangte i Stokholm et Laan af Kronprindsen; han var nøisom, thi med 15000 ₤tlg. vilde han være fornøiet. Man kalder ham nu den pantsatte Bonde Dreng; jeg beklager ham, uagtet han er en Nar. Vær saa god at underrette mig, om de Penge, jeg skylder til Kongen af Dannemark, skal indbetales i den norske Statscasse, eller om jeg kan be-

handle denne Sag privat. Den ene Summa ca. 5000 Rbd. er for Korn, som Korn-Selskabet har faaet, den anden ca. 3000 Rd. Sr. Banco er for en Ladning Ruug, som jeg reclamerte for Kongen af Dannemarks Regning, efter at den blev taget af Engelsmanden. Ladningen var afsendt for Korn-Selskabets Regning. Naar Sagen kan behandles privat, vil De da tillade, at jeg i sin Tiid sender Dem de fornødne Papirer samt Pengene for at betale Vedkommende? NB ifald Deres offentlige Stilling tillader det.

Vi har meget ustadigt Veir. Aaret tegner sig godt. Korn-Priserne ere faldne fra 48 Rbd. pr. Tønde Byg til 33 Rbd.

Nu regner vi blot efter Norske Specier, og maasom disse ere for tunge at bære paa, saa har vi dem stedse i Mente og for Riimets Skyld i Vente. Dersom man kunde klemme Fiskebløderne, da troer jeg sikkerligen, at gyldent Blod kom til at flyde, men disse Hanseatere vogte sig nok for, at man ikke kommer Pungen for nær, og har de ei andet Middel, saa fortælle de os, at Pesten er udbrudt hos dem: de er som Stinkdyret.

venskabeligst

i Hast. Mariboe.

Økern d. 29 September 1816.

. . . . . Idelig Klynken og Klagen over de slette Tiider, det er Dagens Tone. Endskjøndt Trælast burde svømme ovenpaa, saa har den faaet Vandskræk og staaer ganske sort paa Grønlands Tomter. Hvad Bankvæsenet angaaer, saa lader det til, at Byerne tegne sig frivillig, NB. man viiser med den ene Haand Ligningsforretningen og med den anden Indbydelsesplanen. Denne Maade foreslog jeg strax ved min Tilbagekomst, men tør derfor ei indbilde mig, at den derfor valgtes, imidlertiid er den probat. Jeg troer ei heller, at det var politisk handlet at gaae til det yderste med det tvungne Indskud, men paa den anden Side bør Regjeringen gaae saa langt, som muelig, og da sammenkalde de kloge Herrer til et overordentlig Storthing og tage Uaaret til Anledning for at give Contribuenterne længere Terminer; det er min Formening, thi Regjeringen bør ei udsætte sig for Bebreidelser af Storthinget, at den viiser Lunkenhed ved Udførelsen af dets Love; desuden var det et slet Exempel og bidrog in-

genlunde til at tilveiebringe den Subordination, som saa ganske mangler, hvis Regjeringen lod sig nøie med Statsborgernes simple Erklæring, vi kan ikke. Jeg for min Deel bifalder ingenlunde Loven, thi denne Anstrængelse fra Nationens Side svarer ei til dens Forventning, da uden fordeelagtig Handel, uden Indskrænkning af mange Luxus Artikler, Pengevæsenet ei naaer Stadighed. Og Embedsmændene, som man nu vil gjøre saa lettroende, at de skal antage 10 sammenklistrede Rigsbanksedler for en norsk Species, hvad bliver deres Skjebne, om endog Banken er fuld af Guld og Sølvstænger? Jeg begriber ei, hvorfor man vil grave efter Sølv, naar et Magtsprog kan forandre 10 Lapper til en Species Daler? honi soit qui mal-y-pense.

I Løverdags blev Conventionen for L[aane-] og Disconto Indretningen underskreven af Interressenterne. Vogt, Gener.-Aud. Bergh, Agent Nielsen, Jens Thyrholm og David Thrane bleve valgt til Directeure: disse tilligemed Morgenstierne og Egeberg havde udarbeidet Conventionen. Foruden Directionen er der 10 Repræsentantere, der paa en Maade ere Controleure over samme; jeg havde den Ære at blive valgt til 1ste Repr., hvis Stemme gjør Udslaget, naar Meeningerne ere deelte. Grev Wedel, Morgenstierne samt 7 Handlende ere de øvrige Repræsentantere. Jeg havde nogle svære Debatter med de Herrer, som udarbeidede Conventionen, og Gen. Auditeuren holdt især stærk paa sin Meening; imidlertiid da jeg fordrede Votering, gik min Meening igjennem med betydelig Pluralitet: Saaledes udvirkede jeg, at der bestemtes et Maximum for Disconto Premien (nemlig 12 p. C.), jeg foreslog 8. Gen. Aud. brugte blandt andre Argumenter imod et Maximum ogsaa dette, at da i Storthingets Lov intet var talt desangaaende, saa bør man antage, at de skadelige Følger, som jeg anførte, vare indbildte. De kan troe, jeg var ei lidet glad ved at kunne give Storth. og et af dets lovkyndige Medlemmer en terce; mit Svar var følgende: Vel veed jeg, at det er min Pligt som Statsborger at viise Agtelse for de Love, Storth. giver, og som af H. M. ere sanctionerede, men jeg veed ogsaa, at det ingenlunde er min Pligt hverken som Individum eller som Interressent af L. Indr. at ansee alle Stort. Love som fuldkomne eller non plus ultra, saaledes finder jeg, at den benævnte Lov indeholder mange Mangler, og anseer derfor den ærede Talers Argument af ingen Vægt. — Han anførte endvidere, at den Mand, som fra Regjeringens Side var udnævnt til at paasee Lovens Overholdelse, nok

vilde sørge for, at der ei fordredes en Disconto, der blev skadelig for Landet. Jeg beklagede, at denne Mand ei nu var nærværende (nemlig Holst, som var upasselig), og at det desuden ei stod i hans Magt at foreskrive nogen Grændse for Disconto Premien, da denne ifølge Storth. Lov var vilkaarlig, saaledes kan jeg ei heller finde den ærede Talers Grunde at være grundige. — At alt dette gik af paa en venskabelig Maade, behøver jeg vel neppe at tilføie. Nu har De nok om Pengesager —!

At det Rygte, man i Kbhvn behagede at udsprede, at Kronprindsen var utilfreds med hans Ophold i Christiania, var falsk, har G[rev] Tavast sagt Dem; jeg kan endnu tilføie, at jeg var hos ham Dagen forinden hans Afreise til Kl. henimod 2 om Natten, og han forsikkrede mig, at han var fuldkommen tilfreds med sit Ophold. Denne sjeldne Mand maae man tilbede, naar man lærer ham nøiere at kjende og med Glæde offrer jeg Liv og Blod for ham.

Det synes at høre til det danske Cabinets Politik at forurolige svage Sjele og Kandestøbere med allehaande Rygter, thi troeligen udspredes alskens Vrøvl, og hvo kan undres over, at mange Kleinstädter fæste Liid til samme. Jeg forsikkrer Dem, at jeg ei gider længere tale om Politik med vore Landsmænd, thi de veed ei hvad de vil.

Udfaldet mod Christian Fredrik har givet Anledning til en Replique i Natjonalbladet, som er ganske i denne Helts Aand, der ei taalede at see Blod; hvem Forfatteren er, har jeg ei faaet at vide. man siiger, at der snart kommer noget mere, og det lader til, at Enkelte finde Glæde i at omtale hiin elendige Periode, om hvilken jeg ei siiger, at Forglemmelsens Slør, men dens Sæk bør hvile. Skal disse Ting berøres eller omtales, da bør den nøgne Sandhed tale. og kommer der for meget Vaas, saa kunde det hænde, at jeg gav en Ladning til Odense Manden[1]) og hans Consorter, som blev skarp; jeg har nogle Materialier liggende.

. . . .

Med Agtelse og Venskab

Mariboe

---

[1]) Prindsen var nu Guvernør over Fyens Stift.

Sande 20 Novbr. 1816.

Høistærede Hr. Ven!

. . . .

Min Stilling er for nærværende lidet gunstig for literaire Sysler. jeg er afskaaren fra Bibliotheker, har foruden mit Embede og stort Gaardsbrug unge Mennesker i Huset, som optage den største Deel af min Dag, og til dette Aag er jeg nødsaget, hvis jeg vil leve med Familie. Endskjønt jeg troer, at jeg har viist, at jeg ei er behæftet med den almindelige Præste-Sovesyge, har jeg med min bedste Villie kun lidet udrettet i det lærde Fag, dog — est aliquid [1]) prodire tenus, etc. Jeg har nu færdig en metrisk Oversættelse af den berømte Racines Mesterværk Athalia med tilhørende Sange, som skal udkomme fra Officinet i Drammen [2]). Dette Stykke agter jeg trods Pseudopatrioters Skrig at dedicere til Pr. Oscar — jeg kan ikke vorde mere stinkende for dem, end jeg allerede er. Wergeland har da faaet et lægende Plaster paa sine af Patrioterne slagne Vunder ved at opnaae det fede Stykke Eidsvold Sognekald. De har formodentlig seet de djærve Kjæmper i Nat. Bladet og Intelligentssedlerne for Pr. Christian. Heltens Forsvarer skal, ifølge sikkre Data, være Pavels Hjelm i Skien, der skrev den afskyelige Charade om T[an]k. Den, som tog saa skarpt til Gjenmæle imod ham, skal være Niels Wulfsberg i Stockholm, som nu lader til at være aldeles omvendt.

Endnu er Intet officielt bekjendt om Besættelsen af Bergens Bispestol. Da jeg sidst var i Christiania, sagde Vogt mig, at Statsraadet havde foreslaaet Rein, og at man troede, at han gik af med Guldkorset. Jeg kunde ei falde paa, at det norske Statsraad vilde anbefale til saa vigtig en Post en Mand, der har viist sig som Foreningens bittreste Fiende paa Eidsvold og endnu lader det samme Sindelag fremglimte i alle sine Yttringer. Qvid tibi videtur? Er det politisk handlet? Bergen, der domineres af Mænd som Rein, Christie og Falsen, kunde vel trænge til en Mand, der kunde holde disse Karle Stangen. Jeg har endnu ei faaet fat paa Danmarks Synder mod Norge etc.

---

[1]) qvadam.

[2]) Udkom i Christiania 1818.

Hersleb har expectoreret varmt derimod i Rigstidenden. Er hiin Pjece kjendt i Danmark, og tør man falbyde den i Bogladerne?

. . . .

. . . .

I Høiesteret er endnu ikke falden Dom i Schrøders Sag. Har venter med stor Forlængsel en endelig Afgjørelse. Med vort Pengevæsen seer det heel jammerligt ud. Der er neppe Haab tilbage for en frivillig Banks Oprettelse, og den tvungne hører vel til Storthingets eller rettere det bergensiske Duumvirats fulmina bruta. Carl den Store i Tønsberg[1]) tænker jeg vil fremlægge en heel dybsindig Plan, naar et overord. Storthing, som vel neppe kan undgaaes, atter samles.

Den Sundt, De taler om, som har paadraget sig Ubehageligheder ved sin Fritalenhed mod Pr. Carl, kjender jeg fra gamle Tider. Han passerede da for en v. Thyboe. Han er sikkert i Slægt med de norske Sundter. Jeg troer, han har været i russisk Tjeneste. Kornpriserne stige daglig. De ædlere Kornsorter ere iaar af maadelig Bonitet, Byerne have Intet at sælge. Grossererne i Drammen afskedige deres Arbeidsfolk, og vi faa vel snart hele Skarer af Betlere ud over Landet. Jeg maa dog fortælle Dem, at Drammen nu har faaet en Avis, som redigeres af den tykke Tybring og Flor, nogle No. skal være udkomne, men jeg har endnu ei seet denne opgaaende Stjerne. Lev vel, høistærede Ven, og vend snart tilbage til Fædrenelandet.

vale & fave

Munch

. . . .

Dagens Nyt er nu Danmarks Synderegister, hvis let gjenkjendelige Forfatter har i disse Dage faaet Eidsvold Kald. Professor Herslebs Udbrud[2]) vil blot bidrage til kjedsommelige politiske Smaarerier, der ere langt ifra at gjøre god Virkning. Min Meening er, at man aldrig mere bør røre ved den gamle Forbindelse, og lad Historien i sin Tiid oplyse Verden, lad den tale upartiisk, som det tilkommer Historien, og Nutiiden og Efterverden dømme; hiint politiske Skriberi

[1]) Eidsvoldsmanden Stoltenberg.

[2]) I „Rigstidenden" No. 94.

leder blot til Personaliteter og inhumane Principer, der nu burde banlyses. Rygtet siiger, at Rein skulde blive Biskop, Pavels, Schmidt og han ere indstillede. Neumann troer jeg gaaer kroget i denne Tiid og søger efter St. Peters Nøgle.

Her er kun liden Glæde. Al Samtale dreier sig om Skatte og Dyrtiid; det daarlige Pengevæsen bliver ogsaa daglig slettere, og om vore norske Specier bør man ei spørge, hvormange gaae paa 1 Mark fiin, men hvormange Specier gaaer paa 1 B℔ Klude? Nu skrider det til Ligningens Udførelse. Jeg gad viide, hvorvidt Regjeringen vil lade det komme. Ligningerne ere saa uretfærdige som muelige. Jeg er af den Formeening, at Ordre til Sølvskattens Inddrivelse bør gives, men det overordentlige Storthing bør være samlet, for at de viise Herrer kan give Raad, naar det kniber. Man bør nøies med 800,000 eller høist 1 Million Species, med disse bør man indløse ½ Delen af Rigsbanksedlerne efter Forholdet 10:1 og for den øvrige ½ Deel give 3 % rentebærende Obligationer. Blot klingende Mynt og ingen Sedler, det er den eneste radicale Kuur, og jeg siiger med De Pradt „papier monnaie autre banqueroute permanente.“ Uden Handelsballance kan ingen Seddelbank bestaae, og hiine Opofrelser, der fordres af Natjonen, nytter til intet. Jeg har med megen Fornøielse læst le Congres de Viene. Professor Boye burde være Storthingsmand, naar en Gang Stolt — faaer sin Afskeed. Det er noget overfladigt Tøi.

. . . Nu først i disse Dage faae Embedsmændene Gage efter at have ventet i flere Maaneder. Det seer ilde ud med de offentlige Kasser og ilde ud med de private. Ruug gjelder nu 130 Rbd. og Byg 70 Rbd.

Assessor Mathiesen er kommet tilbage i disse Dage og tordner rasende imod den uretfærdige Ligning. Halvor Hoels Bekjendtgjørelse leder ei til Velvillie Skal ikke snart hele Statsmaskinen komme i Staae, da maae der snart tages kraftige Forholdsregler. Naar Julegrøden er fordøiet, burde de kloge Herrer træde sammen for at høste Glæden og Frugterne af deres Arbeid. ! !

Det almindelige Sagn er, at de Svenske ønsker, det sk blive jo galere jo bedre, for at kunne skalte og valte med os efter Behag. I hvor taabelig og eensidig dette Raisonnement er, saa føres det dog af Mænd, der gjøre Krav paa at være sublime politiske Genier. Jeg forsikkrer Dem, gode Ven, at vi næsten lever som i Abdeire, og derfor bidrog jeg ogsaa nyeligen mit til, at Wielands Abderitter, der algtes

ved Auction, blev vel betalt. Jeg tvivler paa, at vores Slægt vil finde Glæde i at leve i denne Barndomsperiode. Her er altfor meget der skal gjøres, og for lidet at gjøre med; man vil, at i et Nu skal alting fremtrylles; jeg undres slets ikke over, at man harmes ved Tanken om, at de danske Konger have gjort saa meget for Dannemark og intet for Norge, og dette maae føles stærkere nu end nogensinde.

Grev og Grevinde Mørner ere meget afholdte; fraregnet deres umiskjendelige gode Egenskaber, saa tracterer de vel, forstaae at virke paa Maven, og det er Mængdens ømme Sted. Endog Studenterne roese dem, og det vil siige meget Gid blot Mængden vilde indsee, at Klogskab og Humanitet leder vores Kronprinds og Regjeringen.

Det var en drøi og vel fortjent Salve, som Natjonalbladet fik af Ugesbladet i Anledning af Damerne og Prinds Christian.

Rein, Falsen og en Artellerie-L. Flor [1]) agte at udgive en norsk Tilskuer. Gid, at Falsen først ville rendse sig vel.

Vær nu fornøiet med dette Smørerie og glæd mig snart med Deres behagelige Breve.

Agtelse og Venskab.

Mariboe.

d. 25 Novb. 1816.

Christiania den 26de December 1816.

S. T.

Hr. Justitiarius J. C. Berg!

Allerhøystærede!

. . . .

. . . .

I Slutningen af August Maaned kom jeg hid, i Selskab med Greve Wedel, der havde gjort en Tour paa nogle Dage til Thjem. Medens Wedel siden var i Sverrig, havde jeg den Ære at staae i Spidsen for 4de og 5te Departement; hvorfra jeg, Gud skee Lov! ved hans Tilbagekomst, snart blev fri. Da Treschow i October rejste til Stockholm -- overtog jeg 1ste Departement. Man kan jo ej falde i bedre Hæn-

---

[1]) ɔ: H. Foss.

der end i Geistlighedens! Her er Meget at gjøre — men — altid strander man paa den bekjendte Matros-Oversættelse af Inscriptionen: Regna firmat Pietas (Riget fattes Penge). Min Familie tænker jeg ikke for det Første at faae hid, hvor tungt det end er at leve i saa lang Tid adskilt fra sine nærmeste Venner. Mit store Huus, 2 gamle Mødre, Vanskeligheden i at faae min Gaard imidlertid brugt uden Misbrug, o. s. v. — gjøre mig det nødvendigt at holde ud her allene. Imidlertid har jeg været heldig nok til at faae et meget godt Logie hos Major Juul, i Falsens forrige Gaard. — Og haaber jeg, at Skjæbnen tillader mig i Tide at vende tilbage til hiine Egne paa den anden Side af Dovre, hvor jeg, sandt at sige, trives bedre end her, hvor Tonen i mange Henseender forekommer mig at være — ikke opmuntrende Om Deres Stilling i Khavn — vide Vi her Intet. — Sommerhjelm er for nogen Tid siden kommen her, efter et kort Ophold paa Tomb, og har overtaget 2det Departement. — Vor nye Statholder kjender De fra Stockholm. Jeg troer, at Han allerede har vundet Nationens Tillid og Agtelse — som Han ogsaa i høy Grad fortjener ved sin i enhver Henseende fortreffelige og elskværdige Karakteer. Hans Huus er daglig en behagelig Foreeningspunkt for Stedets Embedsmænd o. fl. af alle Stænder; og er Omgangen der ret meget hyggelig. Wergeland fik Eidsvold. Bull paa Næs var nær ved at faae det. Om den førstnævntes Bog føres nu en vist nok ikke opbyggelig Strid. I det Hele er jeg eenig med Dem derom. Det siges, at Amtmand Falsen skal arbejde paa Noget imod Forfatteren af den omhandlede Bog, og at Ørsted, Olsen og Werlauff i Khavn skal have lignende Arbejder under Hænder. — Den heele Strid er, efter mine Tanker, ikke gavnlig — med Hensyn til nærvær. Omstændigheder. — Om noget Opløb i Trondhjem — om Deputationer derfra og fra Bergen — vides her ikke et Ord. Disse Ting høre maaske til de Manøvrer, som uden Tvivl i seenere Tider, Gud veed fra hvilke Hænder, bruges for at indbilde Folk, at vore Sager ere saa meget slette. — Debes, Diriks, Holst og Vogt leve vel. De 2de sidstnævnte har jeg, som De veed, daglig Lejlighed til at omgaaes og at see arbejde. Jeg maae oprigtigen tilstaae, at jeg i dem finder Mænd, der i fortrinlig Grad ere brugbare for Statens Tjeneste, og at det er i mange Henseender vel, at de beklæde de Poster, som de nu have.

. . . .

. . . .

Pradts Skrifter om den wienske Congres, om Feldttogene i Rusland og Spanien har jeg læst med megen Fornøyelse. Det førstnævnte forekommer mig at være bedst, og een af de bedste, jeg over slige Materier nogensinde har lært at kjende. Deri er uden Tvivl Meget at lære for Dhrr Diplomatikere. Jeg har havt det til Laan af Statholderens Secretær her, en Expeditions-Secretær Hartmansdorff, en ung Mand af megen Kundskab, Erfaring og Conduite. — Den nye Rangforordning er nu under Arbejde — og jeg ønskede at høre Deres Tanker om mange Ting. Den Sag er ellers blandt dem, hvorom der maae gives forskjellige Meninger; og — hvordan det end gaaer, saa bliver der Anledning til Misfornøyelse o. s. v. – Men Tingen er da, lykkeligviis, ikke af saa stor Vigtighed. ..... Det omskrevne Tilbud, der skal være gjort Studenten Møller ang. Drammens Skole — veed jeg aldeles Intet af. Derimod vil jeg gjøre Alt muligt for Borch, for hvem saa Meget taler, og som neppe faaer mange farlige Rivaler. – Den nyelig i Høyesteret afsagte Dom i Haxthausens, Staffeldts og fl. Sag er nu en almindelig Gjenstand for Samtaler. — Da jeg ikke tvivler om, at De jo allerede af Rigstidenden og Nationalbladet kjender dens Indhold, saa behøver jeg ikke at fortælle Noget derom. Formodentlig seer Publicum med Længsel imøde Hs. Majestæts Resolution i Henseende til Benaadning. — Sagen bliver i mine Tanker — i alt Fald — et mærkværdigt Actstykke i den nærværende Tids Historie. I juridisk Henseende er den og i mange Henseender interessant. Dog herom Mere, naar Vi eengang igjen sees. — Dersom jeg ikke havde forsyndet mig saa groveligen ved at lade Deres Breve i saa lang Tid være ubesvarede, saa vilde jeg nu have venskabeligen anmodet Dem om at udrette en Deel Commissioner, med Hensyn til min Stilling i 1ste Departement, saasom, om muligt, ved privat Underhandling med Ørsted, at faae Afskrivter af hvad der kan være skrevet og arbejdet i Kirkeretten o. s. v. — Men herom Meere en anden Gang. – Hils gamle Venner og ynd fremdeles Deres hengivne Ven

C. Krohg.

[Udateret.][1])

. . . .

. . . .

Tak for Underretningen om Boye, den samme Herremand skal være indstillet til Overlærer ved Drammens nye Latinsk-Skoele[2]). Daglig see vi i vore Blade Udbrud mod W[ergeland] og hans Forsvarere, og W. har lovet at klare saavel Hersleb som Falsen. Saadanne Gjenstande burde efter min Formening behandles uden Lidenskab og med Værdighed; jeg troer, at alle disse Skærmytsler opvække blot gjensidigt Nag, og dog burde de 3 nordiske Natjoner stedse mere og mere nærme sig hinanden. I Rigstiiden finder De et Svar fra Bonnevie til en Svensk, formodentlig Wallmark, ogsaa deri findes uværdige Udtryk. . . . . .

Mueligens at Pengevæsenet snart faaer en fordeelagtigere Vending, nu skal i disse Dage de 2 første Terminer indbetales, og da vil det viise sig, hvormeget Sølv og hvormange Rigsbanksedler vi kan afsee. Pengemangelen og Vanskeligheden at faae smaae Sedler er rasende og nedtrykkende for Enhver, der sidder i Virksomhed. De maae troe, at jeg ei har mange glade eller roelige Timer; gik det an i Overeensstemmelse med Grundloven, da burde en Karl som Assessor M. banlyses. Egennytte og krænket Forfængelighed troer jeg leder alle hans Gjerninger og Handlinger; i disse Dage er han reist til Trondhiem. Statholderen ventes derfra i Morgen. Bugge, som commanderer Nordstjernen, har givet en stor Dinér; han burde have oplæst sin Prædiken under Christians korte Regiment; om Bergens B-Stoel høres intet, et Rygte siiger, at under visse Vilkaar (som ei nævnes) skal Rein besætte den. Neumann bruger sig udentvivl paa alle muelige og for en geistlig Mand (vil jeg haabe) tilladelige Maader.

Høiesterets Ankepost mod Staffeldt siiges at være Forsømmelse og Seendrægtighed ved Chr. Fr. Ordre til Angreb af 3 August. Er der ingen, som paatager sig at skrive Chr. F. Heltebedrifter, hvor er en

---

[1]) Modtaget af Berg 13 Marts 1817.

[2]) M. A. Boye, Student fra 1814, blev 1817 Adjunkt i Drammen. Dette unge Menneske havde just henledet Opmærksomheden paa sig ved et i Kjøbenhavn udgivet Stridsskrift mod Wergelands bekjendte Bog om Danmarks Forbrydelser mod Norge.

v. Holten? en Brock? en Adler? disse hans troe Mænd og lille Wiwelt kunde sandeligen give skjønne Bidrag.

I Romsdahls Amt har der været temlig alvorlige Optrind i Anledning af Brændeviins Skatten, Resultatet veed jeg ei, saavel Tropper som Kanonbaade ere befalede did; dette bliver imellem os; jeg frygter for, at flere saadanne Tilfælde vil indtræffe, naar Sølvskatten skal inddrives.

Statsraad Krohg har jeg ei seet paa meget længe, uagtet han stedse har lovet at ville besøge mig. Grev Wedel reiser hver Dag til Bærum.

Nu er da Holst ei længere i norsk Tjeneste; hvad mon ved Grunden er til, at han blev adlet? . . . . .

I Selsk. for Norges V. Generalforsamling holdt Bull en lang Tale, dernæst Neumann (begge havde Tarvelighed og Indskrænkninger til Formaal). Da Talerne havde sluttet, gik Statholderen og hele Directionen og dernæst alle Medlemmerne, uden at det mindste blev afhandlet: det var en Følge [af], at B. ville overraske Præsis og Direction og derfor ei forud gav Vink om hans store Planer. Det var B., som i Natjonalbladet indbød til Tarveligheds Samfundet. Med den bedste Villie at fremme det Gode prostituerer denne Mand sig stedse.

Jeg venter Brev fra Dem i Stockholm.

Deres hengivne

Mariboe.

Christiania 27de Martii 1817.

Jeg fremtræder i Dag for Dem Høistærede Ven! med en meget bebyrdet Correspondence-Samvittighed — men jeg trøster mig med Ordsproget — bedre seent end aldrig — og med Haabet om Deres overbærende Godhed. — De har et Par Gange været saa artig at sende mig ret lange interessante og venskabelige Breve — og jeg har været uforskammet nok til ikke at takke Dem derfor. — Jeg beder i al Ydmyghed om venskabelig Tilgivelse for min Dovenskab — som dog ikke ganske mangler Undskyldninger, med hvis Opregning jeg ikke vil trætte Dem.

At De kjeder Dem og længes inderligen efter at komme hjem

igjen, kan jeg fuldkommen vel begribe. — Dette har jeg senest erfaret af Deres Brev til St. Rd. Krohg, som han har været saa god at vise mig. — Dette er, næst Trangen til at tilbagekalde mig i Deres venskabelige Erindring, Anledningen til disse Linier. Jeg vilde yttre for Dem den Meening (nu da Foraaret nærmer sig og dermed Propagations-Værket kommer i Gang udi heele Naturen), at jeg ikke indseer nogen Nødvendighed, hvorfor De længere skal pines iblandt Deres beste Venner (de Danske Sletters Beboere). Jeg troer, at De burde igjennem udenlandske Departement indgive Ansøgning til Kongen om Rappel og tillige for at faae Svar skrive til vor gamle Anker, thi Hr. Lars — gjør intet uden æder og græder! — Naar Penge behøves, behager De at give Lyd — saa skal af vor Fattigdom gjøres Anstalt.

Vi have havt den mildeste Vinter, som noget Menneske kan erindre — men desuagtet i denne Deel af Landet et fortreffeligt Føre til alle Drivters Fremme. — Hidindtil have vi sporet ubegribeligen lidt Mangel i Landet, uagtet næsten ingen Tilførsel har fundet Sted. — Overalt findes Kornvarer tilkjøbs til Priser, som med Hensyn til andre Lande maae kaldes moderate — Byg 80 til 100 Rbdr., Havre 35 til 40 Rbdr. Det forstaaer sig, at man hist og her har maattet hjelpe noget af Magasinerne. — Paa godt Sædekorn vil der hist og her desværre spores Mangel til nu anstundende Sædetid; men det kan ingen hjelpe. — Med Banquen, som nu inddriver sine Indskud — gaaer det i X[a] og nogle andre Steder meget godt, men Gud veed, hvorledes det vil gaae i det Heele. Det er en uhældig Tidspunkt — Folk ere i Almindelighed forfærdeligen forknytte! Det vil nu vise sig, om Handel og Skibsfart kan komme noget i Gang i denne Sommer. — Skeer det ikke, saa begriber jeg ikke, hvorhen Alt vil føre os! Men faae vi lidt Luft, saa har jeg godt Haab — thi Folk have begyndt at blive lidt eftertænksomme og fornuftige — hvilket er allerede et stort Skridt. — Alt er her i Landet fuldkommen roeligt. — Et lidet Opløb i Romsdalen angaaende de nye Skatter er beroeliget, og de Skyldige blive paa Lovens Maade tiltalte uden Anvendelse af særdeles militaire Foranstaltning til Ordens Opretholdelse.

Fra Stokholm har De vel erfaret de ubehagelige latterlige Optrin, som utidige Rapporteurs etc. have foranlediget. — Det heele Sammenspind om Conspirationer har været uden mindste Grund! — En-

gelske Avisskrivere ville ret morre sig hermed — Gud give, at man vilde lære at være opmærksom paa Alt uden at allarmeres af noget.

Jeg erindrer ikke, om jeg har gratuleret Dem i Anledning af Deres Forlovelse. — Er det ikke skeet, saa beder jeg Dem hermed modtage mine oprigtige Lykønskninger — Min Kone spaaer godt af denne Forening, da hun kjender Deres Forlovede som en god, fornuftig og huuslig Pige!

Dersom Nogen uden Vrede erindrer mig i Kn., saa beder jeg at hilse fra Deres oprigtige og hengivne Ven

H. Wedel-Jarlsberg.

Velbaarne Hr. Justitiarius Berg,
Ridder af Nordstjernen!

Jeg takker meget for Deres Velbaarnheds Brev af 10de afvigte Kongens Befaling til Regjeringen i Kristiania om at foreslaae Deres Eftermand er allerede afgaaet. Jeg veed, man vil bringe Statssekreteer Holst i Forslag. Deres Velbaarnhed er sikkert enig med os alle i, at dette Valg er fra enhver Synspunkt vel gjort. Statssekreteren vil kunne ankomme til Kjøbenhavn om føie Tid; og det bliver vel, som jeg allerede har havt den Ære at melde, nødvendigt, at Hr. Justitiarius oppebier hans Ankomst for at sætte ham ind i Sagens Gang og overlægge med ham om at tilstille de danske Kommissarier en almindelig Oversigt over Norges Fordringer, hvoriblandt fortrinligen maatte anføres Øerne, saavel Ørkenøerne og Skjetlands-Øerne, som Island og Færøerne, m. m.; for at der dog omsider kunde blive en Ende paa denne Sag, der synes at maatte kunne, lige saa vel som enhver anden, bringes nogenledes i det rene. En saadan almindelig Oversigt vilde det da og være passende at tilstille den Kongl. Norske Regjering i Kristiania, om samme derved skulde finde noget at forandre eller tillægge, forinden den tilstilledes Vedkommende. Overalt synes et saadant Skridt at være nødvendigt, for at ikke Norge skal, som vel kunde hænde, og muligviis alt er skeet blive beskyldt for at forhale Tiden i den Hensigt at unddrage sig fra at erkjende dets lovlige Gjeld, om nogen saadan i dette Tilfælde

gives. Naar Deres Velbaarnhed saaledes [vilde] forberede en Opgivt, som den oven paapegede ved at samle de dertil fornødne historiske Data, vilde De, efter en kort Overlægning desangaaende med Statssekreteer Holst, kunne begive Dem paa Reisen, da denne Mand da let kunde besørge det videre fornødne. Jeg troer i øvrigt at have gjort Hr. Justitiarius en Tjeneste ved at skaffe Dem en Eftermaud, saa at De kan, efter Deres førte Ønske, forblive ved Deres Embede og Familie i Kristiania, da Holst maa vedblive, indtil Opgjørelsen er tilendebragt. Det officielle denne Sag betreffende skal igjennem Hs. Ex. Grev Engeström betimelig blive Hr. Baron Tavast meddeelt.

Stokh. d. 18de Ap. 1817.

Peder Anker.

Stokholm den 18 April 1817.

Det er som oftest Tilfældet, at jo færre Forretninger man har, jo mindre udretter man: saaledes gik det mig i Henseende til Besvarelsen af høistærede Vens Brev under 8die dennes, og derfor fremkommer først Svar i Dag. Jeg befinder mig fuldkommen vel, og Mad og Drikke veed De af Erfaring, savner man ei her; mit Ophold her interresserer mig mere end første Gang, thi jeg finder samme Grad af Velvillie og gjæstfrie Modtagelse. Min Ankomst hertil var d. 22 f. M., altsaa 8 Dage efter de uroelige Rygter; jeg vidste intet herom forinden 20 Miile herfra, og man kappedes om med en mysterieus Mine at lyve mig Halsen fuld; Sagens Sammenhæng kjender De jo ligesaa vel som jeg, og nægter den danske Stats-T. Dem Kronprindsens skjønne Taler ved denne og flere Leiligheder, da formoder jeg, at De hos General, Baron Tawast faaer alting fra første Haand. Her holdes endnu Forhør, og udentvivl bliver samme offentlig bekjendt. Det glæder mig, at Mængden i Dannemark ønsker vores mageløse Prinds og hans haabefulde Søn alt Godt, og jeg ønsker, at de ogsaa en Gang der maatte komme til at kalde ham deres Prinds. Om Boye beholder sin Post, er vel ei afgjort, Skade, at man ikke strax vidste, at han var Pasquillant og Candidat paa samme Tiid; det er en Niddings Fremfærd. Det forekommer mig, som Stykket imod Strøm maae

være skrevet af det Laurv. Grevsk. forrige Bergmester[1]), han og Knoph vare Søgende, og De veed, at den første er bekjendt for sin Malice.

Jo Walmark er Autor for Erindringen mod B., hvilken denne sidste besvarede paa en yderst uværdig Maade; men desværre er vort Publicum og Demagogerne, der inspirere Aanden, ei fornøiet, naar Invectiver ikke afløse Plumpheder, først da raabes Bravo, og først da findes flittige Læsere. Nu faaer De snart noget at høre om Armeens nye Organisation. Om Rangforordningen har jeg intet hørt.

At De ikke vil hildse paa Eidsvold-Helten og Krigs-Poltronen, finder jeg ganske rigtig, jeg kunde ei heller beqvemme mig til at hildse paa ham, men maaskee kunde faae Lyst til af psychologiske Grunde at betragte denne Castrat.

Collett reiser herfra den 2den May, Treschow synes at trives meget vel, men det forekommer mig, at han bliver gammel; i det Hele lever vore Statsraader, efter min Formeening, ingenlunde Standsmæssig. Vores Excellence lever som sædvanligen og er almindelig afholdt, det vorder vanskelig en Gang at erstatte ham.

Tak gode Ven for Deres Godhed at ville see mig blandt Forfatterne, men tillad, at jeg ei opfylder Deres Ønske, det er altfor ubetydeligt, hvad jeg endnu har skrevet; maaskee, at der en Gang kommer større og bedre Producter, lad det derfor beroe til den Tid; jeg har begyndt paa Adskilligt.

Om Bergens Bispe-Sæde høres intet. Siden jeg kom hertil, har jeg intet hørt om vort Bankvæsen, jeg maatte betale 800 Sølv-Sp. forinden jeg reiste. Jeg er saa glad, naar jeg intet hører tale om Penge, og Gud skee Lov, at jeg kan hugge mig igjennem; jeg erindrer ei, om jeg har meldt Dem, at jeg afslog et Laan fra Kronprindsen, som blev mig tilbudet i Xb. Maaned f. A. Det er skrækkeligt, hvilket Overhæng denne ædle Fyrste har, og det forekommer mig at være noget hæderligt at kunne viise, at man ei vil misbruge hans Naade og Godhed. Han har taget særdeles naadigen imod mig, i denne Uge har jeg været tilsagt til Taffels 2 Gange, og paa Søndag skal jeg atter did; han har hver Gang talt med mig, og jeg har været der til 9½ om Aftenen; man kan ei andet end glæde sig over at

[1]) Bergraad Petersen.

komme til ham og tale med ham, og jeg veed, at De ei antager min Beretning som et dumt Pralerie.

Hos Statsraad Mørner kommer jeg ofte og ligeledes til vores første agtværdige og ærværdige Statholder. Jeg haaber, at vi sees i Norge; jeg har ei bestemt min Afreise, og De kan gjerne skrive til mig indtil medio May; skulde jeg være reist, da kommer Brevet til Norge. . . . . . .

Glæd mig snart med nogle Efterretninger, og jeg haaber, at vi skal have Leilighed at samles ofte i Norge, men ei paa Storthingets Cathedral Skole.

Deres hengivne

Mariboe.

Fra den gamle Baron Hermelin kan jeg hilse.

Strømsøe d. 3 December 1817.

Højstærede!

Det havde været min Agt, som det var min Skyldighed, for lang Tid siden at skrive Dem til og takke Dem for alle de Tjenester og al den Godhed, som De viste mig under mit Ophold i Kjøbenhavn. . . . Ingen kunne med større Grund gjøre Fordring derpaa end De, som har taget saa levende Andeel i mit Vel og vist mig saa betydelige Tjenester, at Mindet deraf altid maa ledsages af min varmeste Taknemmelighed og blive mig uudsletteligt.

Ganske pludselig kom jeg til at reise fra Kjøbenhavn og saa overilet, at jeg ikke fik Tid til at tage Afsked med Dem eller nogen af mine Venner der, som jeg havde ønsket. . . . . Uagtet jeg kun reiste med en almindelig svensk Baad, gjorde jeg dog en baade hurtig og behagelig Reise hertil Staden, hvor jeg forefandt Skolen alt sat i Gang ved Doktor Münster. Jeg troede, jeg maatte være denne Mand velkommen, fordi jeg fritog ham for en Forretning, som var hans egentlige Fag uvedkommende, men til min Forundring fandt jeg det Modsatte. Han vilde maaskee for at hæve sin i andre Henseender sunkne Andseelse vedblive og dele Bestyrelsen med mig, og da jeg snart erfarede, at han var uden Kundskaber i det Hele og uden

al Methodik især og derfor havde mangehaande urimelige Projekter, saa maatte jeg, ifald det ellers skulle gaae godt, rive mig løs ifra ham. Uagtet jeg gjorde dette med al muelig Lempe, saa fik han dog derover meget mod mig og søger, hvor han kan, at skade den herværende Skoleanstalt. Ham selv bryder jeg mig kun lidet om, men han har faaet megen Indpas hos den herværende Amtmand Collett, som i det Hele vist er en brav Mand, men hos hvem Smiger og Opvartning synes at formaae meget, hvilket Münster da ikke lader mangle paa. Fra den Kandt mærker jeg især hans Modvirken. Megen Tak er jeg Statsraad Krohg og Biskop Bech skyldig saavel for andet, som ogsaa derfor, at de ogsaa virkede til at skaffe mig denne besværlige Mand af Halsen. Af Drammens Indvaanere har jeg ellers mødt megen Deeltagelse, og de har modtaget mig med den meest forekommende Høflighed. Især har Formanden baade i Rigdom og Kundskaber iblandt de drammensiske Kjøbmænd Hr. P. v. Cappelen vist mig baade Gjestfrihed og mange Tjenester. I en Bye, hvor man ikke er vant uden til Borger- og Almueskoler, i hvilken Underviisning drives overfladisk og løseligen, og hvor man ikke er vant til, at de Unge viser nogen Udholdenhed i Arbeide, er det ikke at undres over, at man der finder, vi Lærere fordre meget; men det, som forundrer mig, er, at Præsten Tybring, der dog skulle vise andre den rette Vej, træder frem med Opposition mod os Lærere desangaaende i Aviserne. De kan troe, det er ellers en egen Kirkehyrde. Hvad vi ellers her mangle, er et Skolebibliothek. Vi havde Haab om at faae Kongsbergs Skolebibliothek, og der var allerede udfærdiget en Ordre fra Regjeringen til Indvaanerne der paa Stedet at udlevere os det, men da jeg kom til Kongsberg i Andledning deraf, nedlagde Indvaanerne med Hr. Pastor Bonnevie i Spidsen en Protest derimod. Vi indsendte Protesten til Regjeringen og har siden derfra faaet Communikation om, at Udleverelsen skal udsættes indtil videre. Vi ere derved komne i en ikke ringe Forlegenhed, da her aldeles ingen Bøger ere, vi heller ikke selv har Raad til at anskaffe os nogle, og vi kun med Vanskelighed kan faae laant dem fra Christiania. Jeg lever ellers meget godt her i Drammen; men Mangel paa Bøger og en skrantende Helbred gjør mig Tilværelsen noget ubehagelig. Med min Collega den bekjendte Boye lever jeg dog i det Hele paa en ret venskabelig Fod og har, hvad hans Forretninger som Lærer angaaer, intet at udsætte

paa ham, men med Hensyn til hans Forhold mod enkelte af Byens Indvaanere falder min Dom anderledes ud. Længe troede jeg, at han var uden synderlige Kundskaber og uden noget Skribent-Kald fra Hovedets Side, blot ved sit Skriverie higede efter at udmærke sig og gjøre Opsigt. Ved nøjere Bekjendtskab med ham har jeg maattet forandre Mening. Han er unægteligen et Menneske med gode philologiske Kundskaber og et opvakt Hoved, som føler en indre Kraft til Ideeproduktion; men da den endnu ikke er modnet, saa træder den regelløs frem og frembringer ganske forunderlige Ting. Siden hans Andkomst hertil Drammen er dens Aviis næsten bleven et polemisk Blad, hvori han har indrykket baade store Fadaiser, hvorfor han dygtigen er bleven gjennemhæglet af sine Modstandere, og adskillige ret gode Ting. Jeg har næsten ikke kjendt nogen, som kan frembringe saa uligeartede Produkter, som han. Det værste er, at han ved sine skriftlige personlige Angreb gjør sig saa forhadt af adskillige, og jeg befrygter alene, at da han jo er kommen her i Andledning af Skolen, at de Angrebne skal lade noget af det Had, de bær til ham, retournere paa Skolen. Han ligger nu i en saadan Andledning i Proces med Doktor Münster og i Kjevlerie med Amtmanden, og jeg er ret nysgjerrig efter at see, hvorledes det endelige Resultat vil blive. Bunden i ham er, som jeg troer, god; men han hører til det audax Japethi genus, som, naar han troer, han har ret, løber med Hovedet lige mod Væggen, og aldrig undersøger quid humeri ferre valeant. Hvad Videnskabeligheden ved Universitetet angaaer, da har den tabt og vil fremdeles tabe meget ved Adskillelsen fra Danmark, endskjøndt dette ikke ligger saameget i den egentlige Adskillelse, som Personalet, der formedelst Adskillelsen er bleven besat med Bigotterie, eller, hvilket er det samme, Grundtvigianisme, fordærver Alt. Med Professor Sverdrup, min fordums Lærer, har jeg talt adskillige Gange. Han lagde ret an paa at nedrive alle de danske Videnskabsmænd, og naar jeg undtager Etatsraad Kall, kunne jeg ikke nævne ham nogen, som han vilde andsee for lærd Om begge Ørstederne, P. E. Müller, Thorlacius talte han kun med liden Roes, saa at man kan see, hvilke Karle der er ved det norske Universitet, som kan oversee Folk, hvilke de Tyske, der dog ikke pleier andsees for Sinker i Literaturens Rige, ikke tale om uden med Høiagtelse.

Denne Mand, om hvem man maa beklage, at han andvender det ham af Naturen forundte store Pund til med Spisfindighed at forsvare Paradoxer, besætter nu, som De veed, ikke mindre end 3 Lærestole, blandt andre den philosophiske, paa hvilken han ved Forelæsningernes Begyndelse skal have erklæret, at Grundtvig var den eneste Philosoph, som havde seet klart her i Norden. Hersleb, Stenersen og Consorter understytter ham ivrigen i denne hans Lære. Da jeg lod Hersleb spørge hvilken Lærebog i Religionen man skulde bruge her ved Skolen, svarede han: Luthers Cathekismus som den bedste af alle forhenværende Lærebøger. Stenersens Forelæsninger, som jeg hører med Forundring at saamange af Christ. Indvaanere strømme til, har jeg engang bivaanet, og mig svagsynede syntes de at indeholde en Fornegtelse af al historisk Critik. Jeg har hørt adskillige Taler i Christ., saavel af Professor Hersleb ved Universitetet, som fra Prædikestolene, som alle løb ud paa et og det samme, nemlig fromt Snak om Menneskets Udueligheed til det Gode og om den Helligaands og Skriftens underfulde Indvirkning paa det, uden al Orden og Disposition. Ved at høre dem skulde man troe, at man var sat tilbage fra det 19 i det 17 Aarhundrede, og sandeligen, for at præke saaledes behøvede Præsterne kun at lære Brochmanns Huuspostil udenad. Provsten Munch, som sandelig er en meget indsigtsfuld Mand og liberal Theolog, vil mellem saadanne Folk, som betragter ham som en Kjetter, faae en haard Dyst at staae. Neppe troer jeg, han med alle sine Talenter vil udrette stort, da Overtroens Smitte har trængt saa dybt ind, at ikkun dens engang i Tiden synlige skadelige Følger vil kunne raade Bod derpaa. Kommer det an paa at gjøre Reformer, da vise disse Viismænd ret deres Klogskab. Derpaa har de Herrer Sverdrup, Hersleb og Steenbloch nyligen givet et Exempel, idet de har udkastet en Skoleforordning, hvorefter Disciplene formedelst Læsningen af de mange Autores, som deri vare foreskrevne, i det mindste maatte sidde i Skolen i 10 á 12 Aar og det i saa dyre Sider, som nærværende Norge. Vel er denne i Lovcommissionen bleven modificeret og formildet; imidlertid har man dog beholdt den Forandring, at der skulle være en Lærer for hver enkelt Classe, ved hvilken Indretnings Ophævelse den nyere Skoleforordning i Danmark har indlagt sig store Fortjenester, og som overalt og især her, hvor Mangel paa duelige Studentere er saa følelig, vil være skadelig.

. . . .

Idet jeg fremdeles andbefaler mig til Deres ærede Bekjendtskab og Gunst, benytter jeg tillige denne Leilighed til at bevidne Dem den fuldkomne Høiagtelse, hvormed jeg er Deres ærbødige højst forbundne Borch.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

1872.

Foreningens Vedtægter

(efter Beslutning i Generalforsamling den 22de December 1869).

§ 1. Den norske historiske Forenings Formaal er gjennem Udgivelse og Understøttelse af Skrifter at fremme historisk Studium og Kundskab nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Litteratur.

§ 2. Foreningen udgiver et Tidsskrift for historisk Videnskabelighed, hvori optages ikke blot egentlige historiske Fremstillinger, men ogsaa Arbeider henhørende til den nordiske Sprog- og Oldtidsvidenskab samt ethnographiske, topographiske eller statistiske Skildringer af Landet og Folket. Ved Siden heraf kan særskilt udgives større historiske Arbeider. Forsaavidt Foreningens Midler tillade det, virker den ogsaa ved Udgivelse af ældre Skrifter, der have litterær og historisk Interesse.

§ 3. Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen og erlægger til Foreningens Kasse et Bidrag af 1 Spdlr. aarlig eller 15 Spdlr. een Gang for alle. Bestyrelsen kan indbyde overordentlige eller Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent. Medlemmerne erholde alle af Foreningen udgivne Skrifter.

§ 4. Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse af fem Medlemmer, som i Tilfælde af Vakance supplere sig selv indtil næste Generalforsamling. Aarlig udtræder vexelvis de to eller tre ældste Bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere Medlemmer have fungeret i lige lang Tid, afgjør Lodtrækning, hvem der skal udtræde. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse saa ofte, som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5. En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efterat være revideret af dertil valgte Revisorer, fremlægges for den næste ordentlige Generalforsamling.

§ 6. I Begyndelsen af Aaret holdes i Christiania efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen en Generalforsamling. I denne vælges Medlemmer af Bestyrelsen og to Revisorer, afgives Beretning om Foreningens Virksomhed og Fremgang, fremlægges det foregaaende Aars Regnskab og forhandles forøvrigt alle de Gjenstande, Foreningen vedkommende, som af Bestyrelsen eller noget andet af Foreningens Medlemmer maatte bringes under Diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige Generalforsamlinger, naar den finder Saadant hensigtsmæssigt.

§ 7. Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens ordentlige Generalforsamling. Forslag til saadanne Forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de af Bestyrelsen kunne kundgjøres 1 Maaned forinden Mødet. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed, maa mindst 20 Medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1870.

Generalforsamling den 31te August 1872.

Efter at have forklaret Grunden til, at Generalforsamlingen denne Gang blev afholdt saa sent, oplæste Formanden, Rigsarchivar Birkeland, Beretningen om Foreningens Stilling og Virksomhed i det forløbne Aar, der var saalydende:

„Foreningen har fortsat Udgivelsen af det historiske Tidsskrift, hvoraf 1ste Binds 4de Hefte og 2det Binds 1ste Hefte er udkommet i 1871, afsluttet Udgivelsen af J. H. Vogts Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1784—1846, som man har seet sig istand til at ledsage med et lithographeret Portræt af Forfatteren, og paabegyndt Udgivelsen af et Skrift af Kand. mag. Y. Nielsen om den norske Kansler Jens Bjelke, der nærmest maa betragtes og af Forfatteren er betegnet som et Bidrag til Norges indre Historie i den første Halvdel af det syttende Aarhundrede. Trykningen af det sidstnævnte Arbeide, der har Karakteren af en aktmæssig Fremstilling og er af større Omfang — det antages at ville udgjøre omtrent 25 Ark — er

bleven fremmet ved Tilskud af Videnskabs-Selskabet i Throndhjem (70 Spd.) og af Fondet for historiske Kildeskrifters Udgivelse og Bearbeidelse (100 Spd.). De til Foreningens Medlemmer i Aarets Løb omdelte Skrifter have udgjort 38½ Ark, hvilket er 5—6 Ark mere end i 1870

Udgifterne have i 1871 udgjort:

Honorarer	320 Spd.	90 ß
Trykning og Papir	541 —	32½ -
J. H. Vogts Portræt	39 —	54 -
Heftning og Indbinding	35 —	8 -
Avertissementer	7 —	52 -
Ombringelse og Inkassation for 420 Medlemmer i Christiania	18 —	30 -
Porto af Exemplarer, som med Posten tilstilles udenbys Medlemmer	40 —	56 -
Provision til Foreningens Kommissionærer	58 —	6 -
Expedition, Kasse-, Regnskabs- og Oplagshold	96 —	50 -
Diverse Udgifter	5 —	27 -
Tilsammen	1162 Spd.	45½ ß.

Restancerne udgjorde ved Aarets Begyndelse 192 Spd. 60 Sk. og ved Slutningen 330 Spd., Kassebeholdningen resp. 21 Spd. 112 Sk. og 12 Spd. 20½ Sk.

Antallet af Foreningens Medlemmer har i 1871 været 1225, hvoraf 50 udenfor Landet. I det sidste Tal indbefattes 24, som tillige ere Medlemmer af den danske historiske Forening og kun erlægge halv Kontingent. I 1870 havde Foreningen 1180 Medlemmer, hvoraf 28 udenfor Landet.

Det Foreningen tilhørende Legat, der ifølge Korpslæge J. Vogts Bestemmelse er dannet ved Honoraret for J. H. Vogts Optegnelser og skal forøges ved hvad der siden maatte indkomme ved Salg af dette Værk gjennem Boghandelen, udgjør for Tiden 266 Spd. 29 Sk. Over Renterne er hidtil ingen Disposition truffet.

Den med Dansk historiske Forening afsluttede Overenskomst, hvorefter den ene Forenings Medlemmer kan erholde den andens Skrifter for halv Pris, har havt til Følge, at 37 af vor Forening har indmeldt sig i den danske. Af denne sidste vare, som anført, ved Regnskabets Opgjør 24 Medlemmer indtraadte i vor. At Antallet ikke er større

hidrører tildels derfra, at der i den senere Tid fra norsk Side ikke har kunnet skaffes ny indtrædende Medlemmer de i Foreningens første Aar udgivne Skrifter.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang undertegnede Bugge, Nicolaysen og Daae, i hvis Sted nyt Valg paa tre Medlemmer bliver at foretage.

Revisionen har under 11te Juli erklæret, at den Intet har at bemærke ved det af Foreningens Kasserer Hr. P. T. Malling aflagte Regnskab for 1871, og Bestyrelsen foreslaar derfor, at der meddeles ham Kvittering for samme.

Christiania den 31te August 1871.

M. Birkeland. O. Rygh. Sophus Bugge. L. Daae.

I Henhold til Revisionens Indstilling meddeltes Kassereren Hr P. T. Malling Kvittering for Regnskabet for 1871.

Formanden opfordrede de Tilstedeværende til at ytre sig i Anledning af Foreningens Virksomhed og Forhold. Ingen forlangte Ordet.

Derefter foretoges Valg. Til Medlemmer af Bestyrelsen valgtes: Professor S. Bugge (12 St.), Universitets-Bibliothekar L. Daae (11 St.) og Antikvar Nicolaysen (9 St.): Til Revisorer valgtes: Kand. jur. Th. Boeck (11 St.) og Archiv-Assistent, Kand. jur. O. G. Lundh (9 St.)

Bestyrelse.

Rigsarchivar M. Birkeland (Formand).
Professor O. Rygh.
Professor S. Bugge.
Universitets-Bibliothekar L. Daae.
Antikvar N. Nicolaysen (Sekretær).

Revision.

Kand. jur. Th. Boeck.
Archiv-Assistent, Kand. jur. O. G. Lundh.

Kasserer.

Hr. P. T. Malling.

Medlemmer.*)

Hs. Maj. Kong Carl.

Aabel, A., Distriktslæge. Førde.
Aagaard, A., Konsul. Tromsø.
Aagaard, N., Kand. jur. Hammerfest.
Aagaard, Y., Kand. real. Kristiania.
Aall, D. M., Kand. jur. Arendal.
Aall, J. C., Amtmand. Porsgrund.
Aall, Jacob, Jernverksejer. Egelands Verk.
Aall, Jørgen, Jernverksejer. Nes Verk.
Aall, Th., Bureauchef. Kristiania.
*Aalborgs Stiftsbibliothek.
Aamot, H. N. C., Sagfører. Ekersund.
Aarestrup, Hanne, Frøken. Bergen.
Aarflot, J., Handelsborger. Aalesund.
Aarflot, M., Gaardbruger. Ekset.
Aars, J., Skolebestyrer. Kristiania.
Aas, Pharmaceut. Bodø.
Aas, Johs., Handelsmand. Hemnes.
Aas, P. N., Kand. jur. Kristiania.
Aasen, J., Stipendiat. Kristiania.
*Adeler, Baron, Allingegaard ved Silkeborg.
*Adler, D. B., Grosserer. Kjøbenhavn.
Aftenbladet. Kristiania.
Aga, J., Gaardbruger. Ullensvang.
Albrechtson, E. A., Højesterets-Advokat. Kristianssund.
Album, M., Overlærer. Drammen.
Alstrup, N., Sogneprest. Namsos.
Amble, O., Sagfører. Vivelstad, Helgeland.
Andersen, J., Bogtrykker. Stenkjær.
Andersen, J., Sagfører. Kongsvinger.
Andersen, L., Kjøbmand. Moss.
Andersen, Osc., Kand. jur. Fredrikshald.
Andersen, Ove, Kand. jur. Arendal.
Andersen, S. C., Konsul. Kristiania.
Andresen, A. M., Lensmand. Lærdal.
Andresen, C. W., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Andvord, R., Kjøbmand. Kristiania.
Angell, C., Toldkasserer. Fredrikshald.
Angell, J. M. L., Kaptejn. Lyster.
Anker, B. O., fhv. Sorenskriver. Kristiania.
Anker, C. J., Premierløjtnant. Kristiania.
Anker, Chr., Grosserer. Fredrikshald.
Anker, H., Skolebestyrer. Sagatun ved Hamar.
Arbo, C., Kompagnikirurg. Stockholm.
Arendals Haandverkerforening.
Arenfeldt, C., Skolebestyrer. Kristianssand.
Arentz, D., Toldinspektør. Laurvik.
Arentz, G. M., Sagfører. Hadsel.
Arentz, H., Protokolsekretær ved Højesteret. Kristiania.
Arentz, N. P., Adjunkt. Throndhjem.
Arneberg, Chr., Justitiarius ved Byretten. Kristiania.
Arnesen, M., Adjunkt. Fredrikshald
Arnet, R. B., Provst. Vedø.
Arntsen, J., Kirkesanger. Bindalen.

*) De med * betegnede ere tillige Medlemmer af den danske historiske Forening.

Arntzen, C., Justitiarius ved Stifts-overretten. Kristiania.
Arup, Th., Bureauchef. Kristiania.
Asbjørnsen, P. Chr., Forstmester. Kristiania.
Aschehoug, N. D., Byfoged. Laurvik.
Aschehoug, Th. H., Professor. Kristiania.
Aschehoug, W. H., Toldkasserer. Kristiania.
Aschjem, H. J., Gaardbruger. Laurdal.
Astrup, M. H., Kjøbmand. Kristianssund.
Athenæum, Læseselskab i Kjøbenhavn.
Athenæum, Læseselskab i Kristiania.
Aubert, J. L., Premierløjtnant. Ekersund.
Aubert, L. M. B., Professor. Kristiania.
Aubert, V. A., Kand. mag. Kristiania.
Augustinussen, Joh., Kirkesanger. Nesne, Helgeland.

*Bache, N., Kand. jur. Kjøbenhavn.
Bachke, A. S., Kand. min., Direktør. Ytterøen.
Bachke, O. A., Overrets-Assessor. Kristiania.
Backer, Andr. Christiania.
Backer, Z., Kand. jur. Drammen.
Bagger, H., Redaktør. Skien.
Balchen, A., Sogneprest. Sarpsborg.
Balchen, F., Bestyrer af Kristiania Døvstumme-Institut.
Balchen, L., Kjøbmand. Kristiania.
Bang, A. C., Kateket. Tromsø.
Bang, C., Handelsfuldmægtig. Moss.
Bang, H. R., Raadmand. Bergen.
*Bang, T. S., Justitsraad, Bankkasserer. Kjøbenhavn.
Barstad, J., Løjtnant. Kristiania.
Bassøe, P. F., Provst. Raade.
Baumann, N. H., Foged. Laurvik.
Bech, J. K. Stenkjær.
*Beck, Justitsraad, Godsejer. Taarnborg ved Korsør.
Beck, A., Overretssagfører. Fredrikstad.
Beer, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Beer, M., Kand. jur. Kristiania.
Belsheim, J., Sogneprest. Bjeland.
Bendixen, B. E., Adjunkt. Kristianssund.
Bentzon, C., Løjtnant. Kristiania.
Berg, Claus, Handelsfuldmægtig. Throndhjem.
Berg, G., Skolelærer. Nesne, Helgeland.
Berg, J. P., Provst. Dybvaag.
Berg, M. Ø., Toldkasserer. Hammerfest.
Berg, O. M., Stud. jur. Kristiania.
Berg, S., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Berge, O. C., Missionskasserer. Tromsø.
Bergens Garnisonsskoles Bibliothek.
Bergens Musæum.
Berger, J., Konsul. Hammerfest.
Bergh, Johan, Høiesterets-Advokat. Throndhjem.
Bergh, Johs., Høiesterets-Advokat. Kristiania.
Bergh, Sverre, Løjtnant. Kristiania.
Bergström, Statsraad. Stockholm.
Berling, E. W., Bibliothekar. Lund.
Bernhoft, C., Løjtnant. Levanger.
Bernhoft, Th. C., Kateket. Porsgrund.

de Besche, J., kgl. Livmedikus. Kristiania.
Bessesen, B. T., Provst. Kvindhered.
Bessesen, H., Adjunkt. Kristianssand.
Beyer, M., Stiftsoverrets-Assessor. Bergen.
Bibliothek, det store kgl. Kjøbenhavn.
Birch, H. J., Sagfører. Moss.
Birch-Reichenwald, C., Sorenskriver. Kristiania.
Birch-Reichenwald, P., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Birkeland, J., Raadstueskriver. Bergen.
Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.
Birkeland, P. H., Biskop. Bergen.
Bjørnsgaard, P. Chr., Telegrafstations-Bestyrer. Østerrisør.
Bjørnson, P., Kand. jur., Toldbetjent. Kristiania.
Bjørnstad, A. Th., Kand. theol. Langesund.
Bjørnvall, A., Stud. filol. Fredrikshald.
Blagstad, Johan, Handelsmand. Throndhjem.
Blehr, A., Løjtnant. Aalesund.
Blehr, J., Kjøbmand. Aalesund.
Blehr, O., Kand. jur. Nordfjord.
Blehr, Th., Kand. jur., Redaktør. Bergen.
Blich, C. J., Høiesterets-Assessor. Kristiania.
Blichfeldt, Chr., Toldkasserer. Drammen.
Blichfeldt, Robt., Apotheker. Mandal.
Blix, E., Kand. theol. Kristiania.
Bloch, P., Foged. Fredrikshald.
Blom, H., Rektor. Fredrikshald.
Blom, H. J., Provst. Melhus.
Blom, J. G., Missionslærer. Hamar.
Blytt, A., Konservator. Kristiania.
Blytt, P., Mægler. Bergen.
Blytt, P. A. Kristiania.
Boeck, A., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Boeck, C., Professor. Kristiania.
Boeck, H., Læge. Kristiania.
Boeck, Th., Kand. jur. Kristiania.
Bonnevie, J., Stiftamtmand. Kristianssand.
Bonnevie, N., Amtmand. Arendal.
Borch, K., Overlærer. Stavanger.
Borgen, A. E. Drammen.
Borgen, F., Høiesterets-Advokat. Kristiania.
Borgen, H. P., Grosserer. Kristiania.
*Bornemann, J. A., Professor. Kjøbenhavn.
Boye, N. E., Sagfører. Bodø.
Boyesen, E., Kasserer. Borregaard.
Brager, H., Postbetjent. Kristiania.
Brandt, Fr., Professor. Kristiania.
Brandt, O., Kirkesanger. Vestre Slidre.
Brecke, H., Kand. jur. Molde.
Bredahl, P. E., Sagfører. Moss.
Breien, J., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Bricka, C. F., Kand. mag. Kjøbenhavn.
Brinch, Chr., Værftseier. Kristiania.
Brinchmann, L., Sognepræst. Hemnes.
Broch, B., Kjøbmand. Drammen.
Broch, S., Expeditions-Sekretær. Kristiania.
Brock, Alb., Kand. mag. Kristiania.
Brock, Andr. M., Kand. filos. Kristiania.
Brodtkorb, E., Proprietær. Thjøttø.

Brodtkorb, H. H., Kand. jur. Proprietær. Kjørbo, Bærum.
Brodtkorb, J., Frøken. Bergen.
Brodtkorb, Joh., Proprietær. Thjøttø.
Bruenech, C. A., Verksfuldmægtig. Kristiania.
Bruenech, J. V., Kand. filos. Kristiania.
Bruland, Oluf. Bergen.
Brun, Andr., Agent. Throndhjem.
Brun, H., Bager. Kristiania.
Brun, J., Bager. Kristiania.
Brun, J. M., Stiftsprovst. Tromsø.
Brun, Joh., Apotheker. Throndhjem.
Brun, S., Løjtnant. Throndhjem.
Bruun, Chr., Justitsraad, Bibliothekar. Kjøbenhavn.
Bruun, Chr., Skolebestyrer. Sel, Gudbrandsdalen.
*Bruun, E., Oberst. Kjøbenhavn.
Bryn, Th., Stadsfysikus. Throndhjem.
Brynie, O., Bureauchef. Kristiania.
Buch, J. W., Kjøbmand. Throndhjem.
Buch, N. H. S., Sogneprest. Aalesund.
Buck, Fr. B., Kjøbmand. Throndhjem.
Buck, H. N., Stud. med. Kristiania.
Bugge, F. V., Professor. Kristiania.
Bugge, G., Distriktslæge. Vefsen.
Bugge, N. M., Byfoged. Fredriksstad.
Bugge, S., Professor. Kristiania.
Bukier, N. D., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Bull, A., Generalkrigskommissær. Kristiania.
Bull, Chr., Expeditions-Sekretær. Kristiania.
Bull, J. L., Toldkasserer. Aalesund.
Bull, J. R., Kontrollør. Kristiania.
Burchardt, J., Stud. jur. Kristiania.
Bætsmann, F., Journalist. Kristiania.
Bødtker, J., Byfoged. Tønsberg.
Bøgh, Joh., Kand. filos. Bergen.
Bøhn, H. Ullensaker.
Bølling, Løjtnant. Kristiania.

Cammermeyer, A., Boghandler. Kristiania.
Capjon, A., Grosserer. Drammen.
Capjon, J., Grosserer. Drammen.
Cappelen, J., Kontorchef. Kristiania.
Carstens, C. W., Kand. min. Throndhjem.
Carstens, M. C., Overlærer. Throndhjem.
Centralarkivet for Throndhjems og Tromsø Stifter. Throndhjem.
Christensen, C. A., Løjtnant. Ejdsberg.
Christensen, H. O., Byfoged. Stavanger.
Christensen, Thv., Bureauchef. Kristiania.
Christiansen, C., jun., Kjøbmand. Laurvik.
Christiansen, Chr., Kopist. Kristiania.
Christiansen, Edv. G., Sagfører. Sund, Hemnes.
Christiansen, J., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Christie, A. B., pers. Kapellan. Ullensvang.
Christie, H., Premierløjtnant. Bergen.
Christie, W. F., Kjøbmand. Kristianssund.
Christie, W. F. K., Distriktslæge. Ullensvang.

Chrystie, N., Skattefoged. Throndhjem.
Clason, R. M., Distriktslæge. Lyngen.
*Cold, Dr. med., Distriktslæge. Frederiksverk. Danmark.
Coldevin, Isach, Proprietær. Dønnes, Helgeland.
Collett, Alf, Kand. jur. Kristiania.
*Collett, J., Amtmand. Kristiania.
Collett, W., Kand. jur. Kristiania.
Conradi, A., Kand. jur., Konsulat-Sekretær. London.
Coucheron, P., Skoledirektør. Bergen.

Daa, L. Kr., Professor. Kristiania.
Daae, H. W., Udskiftningsformand. Ørskoug.
*Daae, L., Foged. Ørskoug.
*Daae, L., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.
Daentzell, Th., Farmaceut. Kristiania.
Dahl, G., Kand. theol. Moss.
Dahl, J. V. Gedde, pers. Kapellan. Støren.
Dahl, Johan, Distriktslæge. Ejd, Søndhordland.
Dahl, K., Kateket. Hammerfest.
Dahl, O., Landskabsmaler. Kristiania.
Dahl, O. M., Sorenskriver. Stordøen.
Dahl, W. S., Højesterets-Advokat. Vestnes.
*Dahl, T. C., Kammerherre. Mosgaard ved Aarhus.
Dahle, M. K., Handelsbetjent. Aalesund.
*Dahlenborg, K., Overlærer. Aalborg.
*Dahlerup, C. G., Sogneprest. Laaland.
*Dahll, L. Chr., Oberstløjtnant. Stockholm.
Dahll, T., Bergmester. Kragerø.
Dahm, E., Læge. Kristianssand.
Danchertsen, J., Distriktslæge. Tromsø.
Danielssen, D. C., Overlæge. Bergen.
Dass, M. B., Vagtmester. Sannesøen.
Debes, J. L., fhv. Sogneprest. Kristiania.
Dedekam, A., Agent. Mandal.
Dehli, B., Løjtnant. Kristiania.
Dekke, R., Frue. Bergen.
Devold, O. E., Kjøbmand. Aalesund.
Dietrichson, H., Postmester. Skien.
Dietrichson, N. G., Kand. jur. Kristiania.
Dircks, Chr., Bogtrykker. Moss.
Diriks, C. F., Fyrdirektør. Kristiania.
Dons, Henr., Agent. Kristiania.
Dons, L., Kasserer. Throndhjem.
Dop, Th. A., Sogneprest. Kristiania.
Dreyer, C. F., Kjøbmand. Tromsø.
Dreyer, Chr., Kjøbmand. Tromsø.
*Drolsum, Axel C., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Due, F., Student, Telegrafist. Kristiania.
Dunker, G., Bureauchef. Kristiania.
Dümahüt, C., katholsk Prest. Tromsø.
Dyblie, J. H., Lensmand. Alten.
Dybwad, H., Bureauchef. Kristiania.
Dørum, J. M. Throndhjem.
Døsen, H. R., Landhandler. Lyster.

Ege, J., Overrets-Assessor. Bergen.
Egeberg, Peder C., Ritmester. Kristiania.
Egeberg, Westye, Grosserer. Kristiania.
Eide, S., Skibsreder. Arendal.
Ejds Lærerforening. Nordfjord.
*Elberling, E., Kand. mag. Kjøbenhavn.
Elieson, E., Kavalleri-Løjtnant. Kristiania.
Elligers, J., Kand. theol. Arendal.
Elster, F. C., Foged. Surendal.
Enge, N. N., Lensmand. Sande.
Engelsen, H. J., Sorenskriver. Stenkjær.
Enger, K. A., Politifuldmægtig. Kristiania.
Ennis, Nicolas. Throndhjem.
Erichsen, H. N., Kand theol. Kristiania.
Erichsen, W., Byrets-Assessor. Kristiania.
*Eriksen, A. E., Kand. mag. Kristiania.
Eriksen, J. A., Stud. filol. Kristiania.
Eriksen, Julius, Kontorist. Throndhjem.
Eriksen, R., Kand. jur. Kristiania.

Fabritius, H., Overretssagfører. Ullensaker.
Fabritius, W. C., Bogtrykker. Kristiania.
Falch, J. W., Kjøbmand. Laurvik.
Falck, F. E., Lensmand. Solvorn i Sogn.
Falck, Ths. S., Konsul. Stavanger.
Falkenberg, A., Kand. mag. Kristiania.
Falkenberg, B., Forligelseskommissær. Kristiania.
Falsen, C., Løjtnant. Kristiania.
Falsen, E. M., Sorenskriver. Bergen.
Falsen, J. C., Statsraad. Kristiania.
Fasting, Th., Student. Kristiansund.
Faye, G. S., Sogneprest. Helland.
Faye, J. S., Bankchef. Bergen.
Faye-Hansen, D., Byfoged. Drøbak.
Fearnley, H. E., Sogneprest. Ejdskog.
Fegth, W. A., Sogneprest. Alstadhaug.
Feyer, C., fhv. Sorenskriver. Ekersund.
*Fiedler, Konferentsraad, Justitiarius. Kjøbenhavn.
Finch, H. F., Kand. theol. Tønsberg.
Finckenhagen, O. J., Kjøbmand. Hammerfest.
Finne, H., Sagfører. Stavanger.
Finne, J., Kjøbmand. Throndhjem.
Finne, P. N., Kjøbmand. Throndhjem.
Fischer, W., Postfuldmægtig. Kristiania.
Fjeldstad, F., Postbetjent. Kristiania.
Fleischer, A. J., Sogneprest. Gausdal.
Fleischer, J. N., Grosserer. Kristiania.
Fliflet, N., Overretssagfører. Hamar.
Floer, B., Handelsmand. Hasvik.
Floor, Ludv., Kjøbmand. Kristiansund.
Folkestad, H. O., Biskop. Hamar.
Foltmar, F. C., pers. Kapellan. Aamot.
*Forchhammer, J., Dr., Rektor. Aalborg.
Foss, Skolelærer. Kristianssand.
Fosse, H., Kirkesanger. Etne.
Fredriksen, Handelsfuldmægtig. Hadsel.

Fredriksstads Skoles Bibliothek.
Frich, St., Stud. filol. Ulefos.
*Fridericia, Stud. mag. Kjøbenhavn.
Friele, D. H., Kand. jur. Kristiania.
Friele, Henr., Mægler. Bergen.
Friis, J. A., Professor. Kristiania.
Friis, Joh., Rektor. Kristianssand.
Fritze's Bokhandel. Stockholm.
*Fritzner, J., Provst. Thjødling.
Frølich, C., Bureauchef. Kristiania.
Frølich, F. H., Bankchef. Kristiania.
Frølich, Th., Student. Kristiania.
Fürst, J. D., Foged. Skedsmo.
Fugleaang, Fuldmægtig. Kristiania.
Furu, O., Overretssagfører. Kristianssund.
Fyhn, Halfdan, Kand. jur. Kristiania.
Færden, O., Gaardbruger. Norderhaug.
Færden, V., Løjtnant. Kristiania.

Gabrielsen, G., Kjøbmand. Stavanger.
Gamborg, E., Politimester. Drammen.
Garben, Joh., Politifuldmægtig. Kristiania.
Geelmuyden, B., Ingeniør. Drammen.
Geelmuyden, J., Rektor. Bergen.
*Gellein, C. O., Fuldmægtig. Surendal.
*Gemzøe, Adjunkt. Randers.
Generalstabens Bibliothek. Kristiania.
Getz, B., Stud. jur. Kristiania.
Gihle, P., Gaardbruger. Ø. Thoten.
*Gjellerup, S., Kand. theol. Kjøbenhavn.
Gjerstad, Jac., Premierløjtnant. Fredrikstad.
Gjertsen, F., Skolebestyrer. Kristiania.
Gjessing, A., Adjunkt. Kristianssand.
Gjessing, A., Stud. filol. Kristiania.
Gjessing, K., Toldkasserer. Holmestrand.
Giæver, Johs., Kjøbmand. Tromsø.
Gjør, C., Sagfører. Stavanger.
Glückstad, A. M., Kasserer. Kristiania.
Glückstad, Chr., Sogneprest. Hiterdal.
Graff, H., Student, Kadet. Kristiania.
Graff, M., Stud. theol. Kongsberg.
Gram, E., Bankdirektør. Throndhjem.
Gram, L. P., Boghandler. Throndhjem.
Gram, W., Boghandler. Kristiania.
Gran, Chr., Konsul. Bergen.
Gran, Henrik. Laxevaag ved Bergen.
Gran, J., Skibsbygmester. Bergen.
Greve, H., res. Kapellan. Bergen.
Grimelund, A., Biskop. Throndhjem.
Grimelund, H., Gaardbruger. Aker.
Grimsgaard, C., Generalstabschef. Kristiania.
Groom, C. W., Kjøbmand. Stavanger.
Groth, Chr., Toldinspektør. Bergen.
Grung, L., Ingeniør. Kristianssand.
Grøner, Th., Student. Vik, ytre Sogn.
Grønvold, A., Kand. jur. Kristiania.
Grønvold, N. C., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Gude, Ove, Kand. jur. Stavanger.
Gulbranson, C., Kand. jur., Grosserer. Kristiania.

Gulbranson, H. R., Kand. jur., Grosserer. Kristiania.

Gulbranson, P., Kand. jur., Grosserer. Kristiania.

Guldbrandsen, R., Løjtnant. Kristiania.

Gundersen, Ole. Ørendalsøren.

*Gundorph, H., Universitets-Bibliothekar. Kjøbenhavn.

Guttormsen, L., Timelærer. Kristianssund.

Haffner, J. F. W., Kaptejn. Kristiania.

Hafstrøm, C. B., Telegrafstations-Bestyrer. Kistrand.

Hagelsteen, Chr. Bergen.

Hagemann-Brandt, K., Ingeniør-Løjtnant. Kristiania.

Hagen, Kadet. Kristiania.

Hagen, E. G., Sogneprest. Ytterøen.

Hagen, G., Skolelærer. Hammerfest.

Hagen, J. F. A., Korpslæge. Throndhjem.

Hagen, Oluf S., Kontorbetjent. Throndhjem.

Hald, L. A., Provst. Lyster.

Hall, Chr., pers. Kapellan. Ibestad.

*Hallager, Fr., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Halle, Chr., Skolelærer. Kristianssund.

Halling, H., Provst. Lom.

Hals, N., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Halvorsen, J. B., Journalist. Kristiania.

Halvorsen, L., Skolebestyrer. Stavanger.

Halvorsen, N., Skolebestyrer. Kristiania.

Hamar Stiftsseminarium.

*Hambro, E. J., Kand. mag. Bergen

Hambro, E. J., Stud. filol. Kristiania.

Hammer, T. H, Sorenskriver. Ekersund.

Hammer, P. N., Foged. Alten.

Hammerstad, O., Gaardbruger. Østre Thoten.

Hansen, A., Gaardbruger Vik i Skjeberg.

Hansen, A. E., Sogneprest. Jostedal.

Hansen, Andr., Prest. Leith.

Hansen, Aug., Handelsfuldmægtig. Kristiania.

Hansen, Brødrene, Handelsfirma. Kristiania.

Hansen, C. M., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Hansen, Carl, Kunstmaler. Stockholm.

Hansen, E. B., Lærer. Stavanger.

Hansen, Fr., Sagfører. Kristianssand.

Hansen, Fritz, Kand. theol. Hamar.

Hansen, H. E., Apotheker. Lærdal.

Hansen, H. E., pers. Kapellan. Kristiania.

Hansen, H. V., Kopist. Kristiania.

Hansen, J., Assurance-Kasserer. Arendal.

*Hansen, Jørgen, Sogneprest. Gjerdrum.

Hansen, Kl., Læge. Bergen.

Hansen, Kr., Stud. jur. Kristiania.

Hansen, N. C. I., Postmester. Holmestrand.

Hansen, N. L., Student. Kragerø.

Hansen, O., Handelsmand. Stenkjær.

Hansen, P., Kand. mag. Kristiania.

Hansen, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Hansen, W. S., Stadshauptmand. Stavanger.
Hanssen, J., Kand. jur. Throndhjem.
Hansson, M. S., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Hansteen, W., Provst. Mandal.
Harbitz, G. P., Sogneprest. Nøterø.
Hartmann, G., Adjunkt. Laurvik.
Hartmann, G. A., Kjøbmand. Throndhjem.
Hartvig, J., res. Kapellan. Laurvik.
Haslund, F. A., Skoledirektør. Kristiania.
Haslund, Karl, Skibsfører. Arendal.
Hassel, H. Chr., Grosserer. Kristiania.
Hauan, J., Lensmand. Hammerfest.
Hauff, T. B., Kjøbmand. Kristianssund.
Haug, H., Postbetjent. Kristiania.
Hauge, J., Telegrafstations-Bestyrer. Bergen.
Havig, C. M., Lensmand. Vefsen.
*Heffermehl, A. V., Sogneprest. Hisø.
Heffermehl, G. M., Provst. Aas.
Heffermehl, J. K., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Heftye, J., Stud. jur. Kristiania.
Heiberg, Ant., Boghandler. Throndhjem.
Heiberg, C., Foged. Bodø.
*Heiberg, Edv. O., Bureauchef. Kristiania.
Heiberg, G. A., Sogneprest. Helleland.
Heiberg, H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Hejde, J. C., Kjøbmand. Farsund.
Heidenreich, C., Overretssagfører. Kongsvinger.
Heidenreich, J., Overretssagfører. Kristiania.
*Heise, A., Adjunkt. Viborg.
Hellesen, G. C., Grosserer. Drammen.
Helliesen, H., Statsraad. Kristiania.
*Helveg, L., Dr. fil., Pastor. Odense.
Henrichsen, C., Rektor. Aalesund.
Henrichsen, Chr., Agent. Throndhjem.
Henrichsen, O. E., Bankchef. Bergen.
Henriksen, J., Kjøbmand. Tromsø.
Herlufsholms Skolebibliothek. Danmark.
Hermansen, H. O., Landhandler. Tysnes.
Hertzberg, Ebbe, Kand. jur. Kristiania.
Hesselberg, M., Sagfører. Laurvik.
Hesselberg, N. O. Kristiania.
Heubsch, F., Bankbogholder. Fredrikshald.
Heyerdahl, A., Kjøbmand. Kristianssund.
Hille, A. M., res. Kapellan. Stange.
*Hiortdahl, Th., Professor. Kristiania.
Hjortdal, H., Postbetjent. Kristiania.
Hiorth, F. W., Overtoldbetjent. Sarpsborg.
Hiorth, K., Postfuldmægtig. Kristiania.
Hjorthøy, T. D., Bogtrykker. Arendal.
Hoell, H., Dampskibsfører. Fredrikshald.

Hoff, B. Fr., Kand. mag. Drammen.

Hoff-Rosenkrone, G., Godsejer. Rosendal.

Hoffmann, Fr., Bylæge. Aalesund.

Hoffmann, Joh., Distriktslæge. Brønø.

Hoffmann, R., Læge. Ytterøen.

Hofgaard, G., Sorenskriver. Stavanger.

Hofgaard, S. W., Kand. mag. Kristiania.

Hofgaard, Kadet. Kristiania.

*Holck, Kaptejn. Danmark.

Holck, L., Skolebestyrer. Bergen.

Holck, O. E., Kand. theol. Bergen.

Holfeldt, M. K., Overlærer. Bergen.

*Holm, E., Professor. Kjøbenhavn.

Holm, H. H., Bureauchef. Kristiania.

Holm, P., Provst. Vinger.

Holmboe, C. A., Professor. Kristiania.

Holmboe, J., Amtmand. Hammerfest.

Holmboe, J. A., Overlæge. Bergen.

Holmboe, L., Sagfører. Aalesund.

Holme, N. T., Telegrafinspektør. Kristianssund.

*Holmsted, S., Overlærer. Hillerød.

Holst, A., Sorenskriver. Nesne, Helgeland.

Holst, Chr., Overintendant. Kristiania.

Holst, E., Stud. jur. Kristiania.

Holst, L., Kand. jur. Kristiania.

Holst, M. B., Kaptejn. Strandebarm.

Holst, P. C., Brugsejer. Vefsen.

Holst, P. T., Løjtnant. Verdalen.

Holst, Theod., Fattigforstander. Drammen.

Holstad, Chr., Kand. med. Arendal.

Holter, Kand. jur. Kragerø.

Holter, A. R., Oberstløjtnant. Levanger.

Holter, H., Grosserer. Kristiania.

Holtermann, B., Frøken. Aalesund.

Holtermann, L., Sogneprest. Hol, Hallingdal.

Holtermann, P. Chr., fhv. Provst. Throndhjem.

Holth, Aug., fhv. Overlærer. Throndhjem.

Homann, C., Distriktslæge. Kragerø.

Horgen, P., Gaardbruger. Gran, Hadeland.

*Horn, Fr. W., Kand. mag. Kjøbenhavn.

Horn, H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Horn, J. O., Toldkasserer. Moss.

Hornemann, H., Forstander. Throndhjem.

Hornemann, R., Overrets-Justitiarius. Throndhjem.

Hornemann, T., Proprietær. Throndhjem.

Huitfeldt, A., Konsul. Throndhjem.

*Huitfeldt, H. J., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Huitfeldt, L., Premierløjtnant. Kristiania.

Huseby, O., Sagfører. Sogndal i Sogn.

Huun, Chr., Landhandler. Solvorn i Sogn.

Hval, Andr., Stud. theol. Kristiania.

Hveding, I., Provst. Lindaas.

Hvoslef, J., Amtmand. Laurvik.

Høitomt, J. C., Løjtnant. Kristiania.

Hølaas, A., Kand. jur. Kristiania.

Høyer, A., Løjtnant. Kristiania.

Ihlen, Chr., Kaptejnløjtnant. Kristiania.

Ingjer, H., Brugsejer. Ljan ved Kristiania.

Ingstad, C., kgl Fuldmægtig. Stockholm.

Irgens, H. H., Provst. Ullensvang.

Irgens, L. J., Læge. Kristiania.

Irgens, N., fhv. Statsraad. Kristiania.

Irgens, O., Skoleinspektør. Bergen.

Isaachsen, J., Kaptejn. Throndhjem.

Iversen, J. A., Brændevinshandler. Hammerfest.

Jacobsen, Fr., Grosserer. Fredrikstad.

Jacobsen, J., Grosserer. Fredrikstad.

Jahn, Chr., Tandlæge. Throndhjem.

Jansen, J. J., Kand. theol. Kristiania.

Janson, Kr., Kand. theol. Gausdal.

Jarmann, A., Postexpeditør. Kristiania.

Jarmann, E., Maskinist. Kristiania.

Jarmann, J. S., Verksbestyrer. Kristiania.

Jensen, Andr., Adjunkt. Arendal.

Jensen, C., Borgermester. Kristiania.

Jensen, L., Lærer. Drammen.

Jensen, L T., Handelsmand. Vefsen.

Jensen, P., Provst. Tromsøsundet.

Jenssen, Anton, Konsul. Throndhjem.

Jenssen, Hans, Kjøbmand. Throndhjem.

Jessen, P. N., Gaardbruger. Stod.

Johannesen, P. A., Dampskibs-Expeditør. Laurvik.

Johanssen, J. P., Kirkesanger. Mo, Helgeland.

Johnsen, Chr., Kjøbmand. Kristiansund.

Johnsen, Joh., Sagfører. Stavanger.

Johnsen, O., Farmaceut. Stavanger.

Johnsen, O., Seminarist. Arendal.

Johnson, C., Kopist. Kristiania.

Johnson, Gisle, Professor. Kristiania.

Juell, H. A., Overretssagfører. Kristiania.

Juliussen, C., Postfuldmægtig. Kristiania.

Jullum, O., fhv. Skolelærer. Kristianssund.

Jürgensen, Ad., Handelsmand. Vefsen.

*Jørgensen, A. D., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.

Kahrs, Aug., Kjøbmand. Kristiania.

Kahrs, C., Distriktslæge. Ørskoug.

Kaiser, Christian. München.

*Kall, M., Postmester. Kjøbenhavn.

Kavli, Albert, Kontorist. Throndhjem.

Kavli, Wilh., Kontorist. Throndhjem.

Keyser, C., Skolebestyrer. Kristiania.

Keyser, F. W., fhv. Universitets-Bibliothekar. Kristiania.

Kildal, B., Kand. jur. Kristiania.

Kildal, D., Højesterets - Advokat. Kristiania.

Kildal, M. H., Sorenskriver. Ringsaker.

Kildal, P. W. W., Grosserer. Kristiania.

Kildal, Wessel, Student. Kristiania.

Killengreen, Chr., Kjøbmand. Tromsø.

Kittel, A. M., Stadsfysikus. Arendal.

Kjeldsberg, R., Kjøbmand. Throndhjem.

Kielland, A. C., Grosserer. Stavanger.

Kielland, F. H., Løjtnant. Throndhjem.

Kielland, J., Kand. theol. Kristiania.

Kielland, J. Z., Konsul. Stavanger.

Kjelsen, Chr., Kand. jur. Kristiania.

Kjelsen, Th., Overretssagfører. Kristiania.

Kjelstrup, V., Sognepræst. Lurø.

Kierschow, Chr., Stiftamtmand. Tromsø.

*Kierulf, A., Expeditions-Sekretær. Kristiania.

Kierulf, C., Bureauchef. Kristiania.

Kjerulf, C. T., Expeditionschef. Kristiania.

Kierulf, O. R., Statsminister. Stockholm.

Kiær, A., Bureauchef. Kristiania.

Kiær, Anders, Grosserer. Fredrikstad.

Kiær, F., Læge. Kristiania.

Klinge, J. A., Underfoged. Thronhjem.

Klingenberg, B. J., Løjtnant. Kristiania.

Klingenberg, Rich., Marineløjtnant. Tønsberg.

Klæbo, J., Student. Kristiania.

Klæstad, J., Løjtnant. Kristiania.

*Klubien, Højesterets - Advokat. Kjøbenhavn.

Knagenhjelm, L., Sagfører. Throndhjem.

Knap, C. R., Rektor. Tromsø.

Knap, H. C., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Knap, N. J., Kand. mag. Laurvik.

Knap, R., Admiral. Kristiania.

Knivsberg, J. C., Kjøbmand. Stavanger.

Knudtzon, C. A., Ritmester. Throndhjem.

Knudtzon, C. L., Skibsmægler. Throndhjem.

Knudtzon, H. N., Konsul. Throndhjem.

Knudtzon, N. H., Konsul. Kristiansund.

Knutzen, S. S., Rektor. Drammen.

Koefod, H., Sagfører. Lærdal.

Koht, J., Apotheker. Tromsø.

Koht, P. S., Overlærer. Tromsø.

Kolbenstvedt, N., Udskiftningsformand. Suledal.

Kolderup, E., Løjtnant. Kristiania.

Kolderup, P., Kjøbmand. Bergen.

Konow, F., Kand. jur. Kristiani.

Konow, H., Kand. jur. Kristiania.

Koss, O., Kand. jur. Kristiania.

Krabbe, O., Handelsmand. Heroskoug.

Kraby, P., Gaardbruger. Østre Toten.

Krafft, C., Fabrikant. Kristiania.

Krag, H., Kontorchef. Kristiania.

*Krarup, F., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.

Krieger, A. F., Etatsraad. Kjøbenhavn.

Krigsskolens Bibliothek. Kristiania.

*Kringelbach, G., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.

Kristensen, K., Sognepræst. Kristianssand.

Kristianssunds Læseselskab.

Krog, H., Sognepræst. Fane.
Krog, H., Stud. filol. Throndhjem.
*Krog, Pastor. Ramløse pr. Fredriksverk.
Krogh, I., Postfuldmægtig. Kristiania.
Krogh, J. C., Kand. jur. Kristiania.
Krogh, P., Postmester. Vadsø.
Krogness, J. R., Gaardbruger. Throndhjem.
Krohn, Hj., Student. Bergen.
Krohn, W., Konsul. Bergen.
Kungl. Bibliotheket i Stockholm.
*Kvindelige Læseforening. Kjøbenhavn.
Kyhn, Th., Kand. theol. Kristiania.

Lambrechts, M., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Lammers, E., Løjtnant. Kongsberg.
Lammers, G. A., Kand. jur. Drammen.
Lammers, Thorv., Kand. jur. Stockholm.
Lampe, C. E., Sognepræst. Strandebarm.
Lampe, G., Stiftskapellan. Tromsø.
*Lampe, H. J., pers. Kapellan. Bergen.
Lampe, J. A., Farver. Bergen.
Lampe, J. F., Sognepræst. Bamble.
Lampe, R. E. M., Sognepræst. Lekø.
Landmark, J., Oberstløjtnant. Kongsberg.
Landstad, M. B., Sognepræst. Sandeherred.
Langberg, Malthe, Ingeniør. Stavanger.
*Lange, U. F., Rektor. Lillehammer.
Larsen, A., Kand. filos. Kjøbenhavn.
Larsen, A., Kand. jur. Kristiania.
Larsen, J., Student. Kristiania.
Larsen, L., Sagfører. Stenkjær.
Lassen, E., Sorenskriver. Lillesand.
Lassen, H., Redaktør. Kristiania.
Lassen, Jens, Uhrmager. Kristiania.
*Lassen, W., Bureauchef. Kristiania.
Leganger, H., fhv. Sorenskriver. Kristiania.
Lehmann, H., Expeditions-Sekretær. Kristiania.
Lehmkuhl, H. C., Kjøbmand. Bergen.
Lehmkuhl, Joachim, Kjøbmand. Bergen.
Lekve, O. T. Ulvik, Hardanger.
Lem, A., Kontorist. Solvorn i Sogn.
Leschly-Hansen, E., Politiadjutant. Kristiania.
Lie, Emil, Kand. jur. Mandal.
Lie, Georg, Kontorbetjent. Throndhjem.
Lie, J. A., Korpslæge. Kristiania.
Lie, John, Handelsfuldmægtig. Throndhjem.
Lied, F. M., Provst. Alten.
Lind, J. B., Politifuldmægtig. Kristiania.
Lindemann, H., Proprietær. Holleby ved Sarpsborg.
Linder, N., Lektor. Stockholm.
Linthoe, C., Bureauchef. Kristiania.
Logn, R., Apotheker. Moss.
Lorange, A. L., Kand. jur. Kristiania.
Lorck, F., Kjøbmand. Throndhjem.
Lorck, K., Kand. jur. Throndhjem.

Lossius, K., Kand. mag. Kristiania.
Lossius, R., Konsul. Kristianssund.
Lothe, A. J., Apotheker. Bergen.
Lous, K., Kand. jur. Kristiania.
Lund, Ant., Kjøbmand. Hammerfest.
Lund, Anton. Tromsø.
*Lund, C., Kand. mag. Kjøbenhavn.
Lund, C., Overtoldbetjent. Drammen.
Lund, Chr., Kand. jur. Kristiania.
Lund, J., Kand. mag. Drammen.
*Lund, J. C., Konferentsraad. Kjøbenhavn.
Lund, O., Overretssagfører. Hammerfest.
Lund, R., Mægler. Throndhjem.
*Lund, T., Dr. fil. Kjøbenhavn.
Lunde, J., Gaardbruger. Vaage.
*Lundgreen, H., Bankdirektør. Throndhjem.
*Lundgreen, M. H., Ritmester. Throndhjem.
Lundh, Otto Gr., Kand. jur., Arkiv-Assistent. Kristiania.
Lundh, S. H., Ingeniør. Kristiania.
Lyche, Hj., Stud. filol. Kristiania.
Lyng, Th., Bureauchef. Kristiania.
Lysholm, O. K., Kjøbmand. Throndhjem.
Løberg, Hj., Gaardbruger. Bergen.
Løken, E. M., Gaardbruger. Storejm i Nordfjord.
*Løkke, Jak., Overlærer. Kristiania.
Løvenskiold, O., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Løvland, J., Skolelærer. Kristianssand.

Mack, Vilh., Kjøbmand. Tromsø.
Major, H. E., Sorenskriver. Elverum.
Malling, M. V., Kand. jur. Kristiania.
Malling, P. T., Bogtrykker. Kristiania.
Malmstrøm, C. G., Professor. Stockholm.
*Mansa, Landinspektør. Nykjøbing p. M.
Manthey, A., Statsraad. Kristiania.
Manthey, A. W., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Mariboe, W. A., Overrets-Assessor. Kristiania.
Marstrander, H., pers. Kapellan. Brønø.
Martens, A., Reservelæge. Bergen.
Martens, D. B., Kjøbmand. Bergen.
Martens, W., Brigadelæge. Bergen.
Maschmann, H. H., Kand. jur. Kristiania.
Matheson, Chr., Kjøbmand. Throndhjem.
Mathiesen, A., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Mathiesen, C. H., Overretssagfører. Bodø.
Mathiesen, Henr., Lærer. Throndhjem.
Maursund, A., Sagfører. Tromsø.
Mazar de la Garde, Etatsraad. Kjøbenhavn.
Megrund, P., Sogneprest. Loppen.
Meidell, S. B., Bureauchef. Kristiania.
Mejdell, T., Forstmester. Kristiania.
Meinerts, Fr., Student. Kristiania.
Meinich, H., Amtmand. Lillehammer.
Meisterlin, C., Kjøbmand. Throndhjem.

Meisterlin, V. M., Kjøbmand. Throndhjem.
Meldahl, G., Statsraad. Kristiania.
Melkild, H. O., Lærer. Øxendalsøren.
Mellbye, O., Bureauchef. Kristiania.
Meyer, A., Handelsmand. Melø.
Meyer, Thv., Grosserer. Kristiania.
Meyer, W. D., Sogneprest. Tysnes.
Michelet, C., Overretssagfører. Kristiania
Michelet, G., Kaptejn. Kristiania.
Michelsen, Fr., Stud. jur. Kristiania.
Michelsen, J., Handelsfuldmægtig. Kristiania.
Michelsen, J. A., Konsul. Bergen.
Middelthon, J., Overretssagfører. Kristiania.
Mikkelsen, R., Postbetjent. Kristiania.
Moe, B. Chr., Kontorist. Throndhjem.
Moe, O. P., Stud. med. Kristiania.
Moe, O. P. Throndhjem.
Moe, Th. M., Skibsmægler. Throndhjem.
Moe, Theod., Kjøbmand. Throndhjem.
Mohn, A. H., Kand. jur. Kristiania.
Mohn, G., Stud. filol. Kristiania.
Mohr, A., Kand. jur. Kristiania.
Mohr, Udskiftningsformand. Hadsel.
Monrad, M. J., Professor. Kristiania.
Monsen, M. G., Kjøbmand. Stavanger.
Mortensen, M., Gaardbruger. Lille-Elvdalen.
*Moth, L., Overlærer. Sorø.
Motzfeldt, C., Stiftamtmand. Throndhjem.
Motzfeldt, K., fhv. Statsraad. Horten.
*Mourier, C. F. E., Højesterets-Justitiarius. Kjøbenhavn.
Muldskridal, E., Seminarist. Aalesund.
Munch, A., Professor. Kristiania.
Munch, A. J., Student. Kristiania.
Munch, E. S., Sogneprest. Kragerø.
Munthe, G., Kaptejn. Solvorn i Sogn.
Muus, N. Stenkjær.
Müller, C., Rektor. Throndhjem.
Müller, R. C., Kaptejn. Skogn.
Müller, W. J., Distriktslæge. Lesje.
Münster, T. G., Provst. Laurvik.
Myhre, J. H., Foged. Søndre Østerdalen.
*Møller, Bolette, Frøken. Kristiania.
Møller, C. L., Kand. theol. Throndhjem.
Møller, H., Konsul. Porsgrund.
Møller, H. K., Sagfører. Nesne, Helgeland.
Møller, Nicolai. Porsgrund.
Møller, T. Chr., Stud. theol. Kristiania.
Mørch, E., Byfoged. Sarpsborg.

Nannestad, Chr., Sogneprest. Mo, Helgeland.
Nannestad, M. B., Sorenskriver. Drøbak.
Natvig, J. C., Stud. jur. Kristiania.
Neergaard, A. E., Sagfører. Vadsø.
Nergaard, O., Sorenskriver. Bodø.
Neumann, W., Ingeniør. Bergen.

Nicolaysen, E., Skolebestyrer. Sarpsborg.
Nicolaysen, J., Professor. Kristiania.
Nicolaysen, N., Antikvar. Kristiania.
Nicolaysen, P., Kand. jur., Grosserer. Kristiania.
Nicoll, Joh., Kand. jur. Kristiania.
Nielsen, O. T., Telegraf-Direktør. Kristiania.
Nielsen, Chr., Handelsmand. Hemnes.
Nielsen, D., Handelsmand. Alten.
Nielsen, Ludvig, Kand. jur. Vaage, Gudbrandsdalen.
*Nielsen, O., Dr. fil., Arkivar. Kjøbenhavn.
Nielsen, O., Kirkesanger. Strømsnesset, Molde.
Nielsen, W., Sorenskriver. Kragerø.
Nielsen, Yngvar, Kand. mag., Arkiv-Assistent. Kristiania.
Nilsen, C., Toldinspektør. Hammerfest.
Nilsen, Karl, Kand. jur. Kristiania.
Nilsen, P. C., Foged. Tromsø.
Nilsen, Thorleif, Gaardbruger. Aasnes, Dverberg.
Nilssen, Claudius, Kjøbmand. Throndhjem.
Nilssen, Maur., Stud. filol. Throndhjem.
Nissen, A. Chr., Bankkasserer. Kristiania.
Nissen, C., Lærer. Drammen.
Nissen, R. Tønder, Professor. Kristiania.
Nissen, W., Handelsborger. Kristiania.
Nitter, Joh., Kand. theol. Dale, Søndfjord.

Norderhoug, H., Gaardbruger. Løjten.
Nordvi, A. G., Handelsmand. Mortensnes.
Normann, N., Kand. jur. Kristiania.
Nygaard, M., Adjunkt. Kristiansand.
Nygaard, Pastor. Blidstrup, Danmark.
Nyqvist, O., Kaptejn. Kristiania.
Næsdahl, Aug., Lærer. Mandal.
Næss, Dampskibsfører. Alstadhaug.
Næss, Ludolf, Kjøbmand. Bergen.

Oftedahl, T. N., Foged. Kongsvinger.
Ohlsen, C., Ingeniør. Kristiania.
Ohlsen, Hjalmar, Kand. jur. Kristiania.
Olafsen, E., Kontorist. Kristiania.
Olrog, C. C., Toldinspektør. Kristianssand.
*Olsen, Kancelliraad, Prokurator. Kjøbenhavn.
Olsen, A., Landbrugsskole-Bestyrer. Mo, Førde.
Olsen, Aug., Løjtnant. Kristiania.
Olsen, H., Foged. Stavanger.
*Olsen, H., Kaptejn. Throndhjem.
Olsen, H. A. H., Overretssagfører. Vaage, Gudbrandsdalen.
Olsen, J. W., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Olsen, Jac., Stud. theol. Bergen.
Olsen, K., Proviantskriver. Røros.
Olsen, K., Sagfører. Sogndal i Sogn.
Olsen, Martin. Stavanger.
Olsen, O., Lensmand. Rødø.
Olsen, O. T., Kand. theol. Kristiania.
Olsen, Olaf, Seminarist. Aalesund.

lsen, Claus, Kæmner. Fredrikshald.
msted, A., Proprietær. Grue.
nsum, O., Kjøbmand. Kristiania.
ppen, M., Kjøbmand. Thjødling.
psahl, J., Toldkasserer. Østerrisør.
rding, J. F., Adjunkt. Drammen.
smundsen, J. M., Skolelærer. Farsund.
ttesen, A., Arkitekt. Kristiania.
ttesen, O., Sorenskriver. Vaage, Gudbrandsdalen.
ttesen, P. W., Sorenskriver. Askim.
Oxholm, Kand. fil. Rosenfeldt ved Vordingborg.

arelius, M. H., Sagfører. Bodø.
arelius, N. R., Korpslæge. Throndhjem.
arelius, R. B., Kjøbmand. Kristianssund.
arnemann, J. O. C., Kjøbmand. Porsgrund.
aulsen, Kand. jur. Vadsø.
aulsen, J., Kjøbmand. Throndhjem.
aulsen, P. A., Lærer. Kristiania.
eacock Brothers. Sunderland.
edersen, S., Klokker. Drammen.
edersen, V., pers. Kapellan. Vestre Thoten.
Petersen, Postinspektør. Kjøbenhavn.
etersen, A., Byskriver. Kristiania.
etersen, C., Boghandler. Kristiania.
etersen, C. F., Kand. jur. Kristiania.
etersen, Eilif, Maler. Kristiania.
etersen, J., Arsenals-Regnskabsfører. Kristiania.

Petersen, K., Stud. filol. Kristiania.
Petersen, M. Smith, Skibsreder. Falkensten ved Horten.
Petersen, P., Konsul. Kristiania.
Pettersen, A., Frisør. Bergen.
Pettersen, C. M., Landhandler. Lærdal.
Piro, Andr., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Plahte, C., Justitssekretær. Kristianssand.
Platen, C. von, Baron. Stockholm.
Platou, C., Sagfører. Bergen.
Platou, C. N. S., Borgermester. Bergen.
Platou, F. C. S., Sorenskriver. Nes, Romerike.
Platou, P., Kjøbmand. Kristiania.
*Ploug, Carl, Redaktør. Kjøbenhavn.
Pryds, Kjøbmand. Throndhjem.
Pryts, B. H., Kopist. Kristiania.

Qvam, A., Højesterets-Advokat. By ved Stenkjær.

Raabe, Halfdan. Kristiania.
Randers, M., Distriktslæge. Aalesund.
Rasch, A. D., Overretssagfører. Kristiania.
Rasch, G., Læge. Fredrikshald.
Rasch, J., Kand. jur. Kristiania.
Rasch, J. H., Kammerherre. Kristiania.
Rasch, J. L., Overretssagfører. Fredrikshald.
Rasch, O. C., Sogneprest. Hafslo.
*Rasmussen, Justitsraad, Bankdirektør. Kjøbenhavn.
*Rasmussen, Musikus. Kjøbenhavn.
Reehorst, W., Overlærer. Bergen.

Regenburg, Etatsraad, Stiftamtmand. Skanderborg.

Reiersen, K., Boghandler. Mandal.

Reimers, H. F., Kand. jur. Kristiania.

Reimers, Henr., Kjøbmand. Bergen.

Rested, fhv. Sorenskriver. Mandal.

Reymert, Thorn, Kjøbmand. Mandal.

Richter, J. C., Major. Kristiania.

Richter, O., Sorenskriver. Nordfjord.

Riddervold, A., Sogneprest.

Rieck, A., Løjtnant. Stockholm.

Rieck, F., Kand. jur. Kristiania.

*Rieffesthal, Kand. farm. Kjøbenhavn.

*RigsarkivetsBibliothek. Kristiania.

Riis, C. P., Kand. filos. Tersøen, Kvindhered.

Riisnæs, E. A., Kirkesanger. Lindaas.

Ring, Ole, Sagfører. Drammen.

Ring, Th., Lensmand. Aasnes, Solør.

Rode, K. T., pers. Kapellan. Stjørdalen.

Rogstad, T., Foged. Kvam, Gudbrandsdalen.

Rolfsen, J., Student. Bergen.

Rolfsen, N., Kand. filos. Kristiania.

Roll, Ferd., Sorenskriver. Bolsø.

Roll, Oluf, Havnedirektør. Kristiania.

*Rosendahl, O., Premierløjtnant. Kjøbenhavn.

*Rosendal, Højskoleforstander. Vinding ved Veile.

*Rosenørn, Kammerherre, Amtmand. Randers.

Roshauw, K., Kand. jur. Kristiania.

Ross, Em., Kand. mag. Bergen.

Rostad, J., Postexpeditør. Hammerfest.

Rostad, O. Arendal.

Ruge, C., Kammerherre, kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Rummelhoff, Skibskaptejn. Kristiania.

Rye, M. A., Sorenskriver. Hamar.

Rye, N. M., Amtmand. Bergen.

Rygh, E., Expeditions-Sekretær. Kristiania.

Rygh, K., Adjunkt. Throndhjem.

Rygh, O., Professor. Kristiania.

Rynning, B., fhv. Sogneprest. Kongsvinger.

Ræder, G., Generalmajor. Kristiania.

*Ræder, J. G. F., Kand. jur. Kjøbenhavn.

Rønneberg, C., Sagfører. Aalesund.

Rønneberg, R., Kjøbmand. Aalesund.

Rønning, O., Kand. jur. Throndhjem.

Rønning, J., Kand. theol. Steinkjær.

Røyem, F., Lensmand. Øre ved Moss.

Salicath, Fr., Kand. jur. Kristiania.

Salomonsen, C., Overretssagfører. Kristiania.

Samson & Wallin, Boghandlere. Stockholm.

Sandberg, J., Pastor. Bergen.

Sanne, A. M., Prokurator. Aalesund.

Sars, J. E., Universitets-Stipendiat. Kristiania.

Schaaning, F. F., Sorenskriver. Throndhjem.

Schanke, Sognepræst. Hadsel.

Schavland, A., res. Kapellan. Throndhjem.

*Scheel, A. W., Bureauchef. Kristiania.

Scheel, J. C., Byrets-Assessor. Kristiania.

*Scheel, V., Kammerherre, Overrets-Assessor. Kjøbenhavn.

*Schiern, F., Professor. Kjøbenhavn.

Schirmer, Herman M., Arkitekt. Kristiania.

Schive, Chr., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Schive, C. J., Toldinspektør. Stavanger.

Schjelderup, G., Byskriver. Bergen.

Schjelderup, G., pers. Kapellan. Indhered.

Schjøth, H., Kand. mag. Kristiania.

Schjøtt, Fr., Kand. jur. Kristiania.

Schjøtz, J., Kand. jur., Forstassistent. Throndhjem.

Schmidt, B., Kand. mag. Kristiania.

Schmidt, B., Kaptejn. Rissen.

Schmidt, Fr., Kand. jur. Kristiania.

Schmidt, Rud. F. Throndhjem.

*Schmidt, Valdemar, Professor. Kjøbenhavn.

Schnitler, Chr., Lærer. Kristiania.

Schnitler, M., Overlærer. Aalesund.

Schram, J., Stud. filol. Kristiania.

Schreiner, P., sen., Kjøbmand. Kristiania.

Schroeter, J., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Schrøder, A., Kaptejn. Stenkjær.

Schrøder, H., Skolebestyrer. Kristiania.

Schrøder, O., Overretssagfører. Arendal.

Schult, A., Agronom. Yttersøen.

Schultz, Ths., Læge. Verdalen.

Schultze, H., Sagfører. Aasnes, Solør.

Schübeler, F. C., Professor. Kristiania.

Schüren, W. L., Konsul. Throndhjem.

Schwartz, J. J., Stadshauptmand. Drammen.

Schwartz, Th., Grosserer. Fredriksstad.

Schweigaard, C. H., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Schwenzen, Ph., Lensmand. Hasvik.

*Schøler, Kammerherreinde. Moegaard ved Odense.

Schønning, Telegrafist. Arendal.

Segelcke, L. H., Statsraad. Kristiania.

Segelke, A., Bureauchef. Kristiania.

Seim, G. M., Gaardbruger. Vers.

Selboe, J., Gaardbruger. Skedsmo.

Selmer, P. M., Distriktslæge. Fosen.

Selskabet „Den gode Hensigt." Bergen.

Sem, G., Bureauchef. Kristiania.

Semb, K., Student. Kristiania.

Sibbern, C., Amtmand. Moss.

Sibbern, C., Politiassistent. Kristiania.

Sibbern, G. C., Statsminister. Verne Kloster.

*Sigurdson, Jon, Arkivar. Kjøbenhavn.
Skarphol, N., Lærer. Throndhjem.
*Skjelderup, J., fhv. Postmester. Kristiania.
Skjoldborg, J. G., Expeditions-Sekretær. Kristiania.
Skridshol, A. J., Stud. filos. Kristiania.
Slagsvold, L., Gaardbruger. Østre Thoten.
Smidth, I. M., Oberstløjtnant. Hamar.
Smit, P., Stiftamtmand. Bergen.
*Smith, C. N., Provst. Lunde ved Odense.
Smith, Th., Politimester. Sarpsborg.
Smitt, J., Sogneprest. Hammerfest.
Soelberg, Ev., Byskriver. Throndhjem.
Solberg, J., Ingeniør. Kristiania.
Sollied, H. O., Forvalter. Bergen.
Sommer, Læge. Nakskov, Laaland.
Sommerschield, H. J. L., Kaptejn. Verdalen.
Spangelo, R., Lensmand. Aardal.
Sparre, G. A., Excellence, Greve. Stockholm.
Sparre, J., Distriktslæge. Strandebarm.
Spørck, A., Kadet. Kristiania.
Stabel, P. L., Overretssagfører. Kristianssand.
Stabell, G., Stud. theol. Kristiania.
*Stabell, Halvard, Gaardbruger. Askim.
Stabo, O., Gaardbruger. Østre Thoten.
Staff, Kr. A., Boghandlerfuldmægtig. Throndhjem.
Stang, A., Sorenskriver. Arendal.
Stang, Chr., Konsul. Fredrikshald.
Stang, E., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Stang, F., Statsraad. Kristiania.
Stang, Th., Marineløjtnant. Borregaard.
Stang, W., Kand. jur. Kristiania.
Stav, H., Skolelærer. Throndhjem.
Stav, John. Throndhjem.
Stavanger tekniske Forening.
Steen, A., Kand. jur. Kristianssand.
Steen, C. J., Lensmand. Lars.
Steen, C. O., Sindssygeasyl-Forstander. Throndhjem.
Steen, D., Fabrikant. Kristiania.
Steen, J., Sagfører. Vaagen.
Steen, J. W. C., Rektor. Stavanger.
*Steenstrup, J., Kand. jur. Kjøbenhavn.
Stenersen, A., Bureauchef. Kristiania.
Stokkeland, C. R., Gaardbruger. Vestnes.
Storaker, Joh. Th., Lærer. Sagn.
Storm, E., Kand. jur. Kristiania.
Storm, Fr., Sogneprest. Throndhjem.
Storm, G., Kand. mag. Kristiania.
Storsteen, H. J., Gaardbruger. Haugesund.
Strand, A. M., Gaardbruger. Sigdal.
Stranger, Plade, Skibsreder. Kristiania.
Strøm, Løjtnant. Kristiania.
Strøm, B. O., Kand. jur. Vaage. Gudbrandsdalen.
*Strøm, C. A., Lensmand. Throndenes.

Strøm, Chr., Kand. filos. Kristiania.

Strøm, F., Sagfører. Moss.

Strøm, U., Prest. Kristiania.

Strømsted, S., Skræder. Tromsø.

Stub, H. J. B., Sogneprest. Nesne, Helgeland.

Stub, J. C., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Stub, P. J., Foged. Ullensaker.

*Studenterforeningen i Kjøbenhavn.

Studentersamfundets Bibliothek. Kristiania.

Sudmann, F., Foged. Førde.

Sundt, A., Postbetjent. Kristiania.

Sundt, E., Sogneprest. Ejdsvold.

Svansø, Chr., Gaardbruger. Kinn.

Svendsen, H., Lærer. Thjødling.

Sverdrup, H. U., Sogneprest. Balestrand.

Sverdrup, J., Bankdirektør. Aker.

Sverdrup, J., Sagfører. Arendal.

Sæbøe, T., Skolelærer. Ekersund.

Sæhlie, A., Verkseier. Vang, Hedemarken.

Sæther, P. A., Kirkesanger. Skogn.

Sæther, Th. E. Throndhjem.

Søderwall, K. F., Docent. Lund.

*Sødring, E., Stud. mag. Kjøbenhavn.

Sødring, J. T., Læge. Aalesund.

Søegaard, P. M., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Sømme, J., Konsul. Stavanger.

Sønderaall, A., Student. Kristiania.

Sønstehagen, Ole, Gaardbruger, Aamot, Østerdalen.

Sørensen, Kjøbmand. Fredrikstad.

Sørensen, J., Kand. jur. Kristiania.

Sørensen, S., Stud. theol. Kristiania.

Sørenssen, A., Kand. jur., Gaardbruger. Rygge.

Sørenssen, C., Postexpeditør. Kristiania.

Sørenssen, Chr., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Sørenssen, N. E., Sorenskriver. Tønsberg.

Sørenssen, N. J., Student. Kløften, Ullensaker.

*Tang, C. N., Konferentsraad, Justitiarius. Viborg.

von Tangen, Chr., sen., Kjøbmand. Bergen.

Taraldsen, Kirkesanger. Hviteseid.

Taubøll, C. G., Postbetjent. Kristiania.

Thaasen, J., Gaardbruger. Aker.

Thams, T., Stud. med. Kristiania.

Tharum, J., Kjøbmand. Throndhjem.

Thaulow, Chr., Konsular-Agent. Throndhjem.

Thaulow, H. H., Sorenskriver. Laurvik.

*Theisen, K., Kand. mag. Kjøbenhavn.

Thesen, A., Sagfører. Stavanger.

Thesen, M., Sagfører. Arendal.

Thilesen, P. C. F., Læge. Kristiania.

Thilesen, Th., Toldbetjent. Drammen.

Thjøme, H. J., Voldmester. Kristiania.

Thokle, O., Telegrafist. Aalesund.

Thomesen, O., Byrets-Assessor. Kristiania.

Thomle, A., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Thoresen, J. H., Bureauchef. Kristiania.

Thorne, C. A., Stadshauptmand. Moss.
Thorp, A. O., Postexpeditør. Kristiania.
Thorsen, O., Lensmand. Jølse.
*Thrap, D., pers. Kapellan. Bergen.
*Thrige, S., Professor. Kjøbenhavn.
Throndhjems Kathedralskoles Bibliothek.
Thrøndernes Ungdomsforbund. Throndhjem.
Thue, E., Toldinspektør. Kristianssund.
Thuesen, J., Politimester. Laurvik.
Thurmann, B., Provst. Tønsberg.
Tillisch, C. F., Byrets-Assessor. Kristiania.
Timmermann, Th. P., Provst. Vefsen.
Tischendorff, Gottlieb, Kand. theol. Lærdal.
Tonning, A., Gaardbruger. Stryn.
Tonning, M. D., Løjtnant. Bergen.
Torp, H., Ingeniør. Kristiania.
Trampe, A., Greve, Amtmand. Throndhjem.
Tranaas, V., Student. Kristiania.
Trap-Meyer, Arkitekt. Kristiania.
Treschow, F., Kammerherre, Jernverksejer. Laurvik.
Treschow, M., Jernverksejer. Laurvik.
Treschow, P., Sagfører. Laurvik.
*Trier, Ludvig, Kand. fil. Kjøbenhavn.
Tromsø Læseselskab.
Tromsø Skolelærerforening.
Trøan, M., Skolelærer. Kristiania.
*Tuxen, N. E., Direktør ved Orlogsværftet. Kjøbenhavn.
Tvethe, M. B., Overretssagfører. Kristiania.
Tybring, H. H. E., Sogneprest. Vaaler.
Tyrholm, J., Kontorist. Throndhjem.
Tyvold, A., Toldfuldmægtig. Aalesund.
*Tønsberg, Chr., Toldkasserer. Tvedestrand.
Tønseth, E. A., Dampskibsexpeditør. Throndhjem.

Uchermann, V., Student. Kristiania.
Udbye, M. A., Organist. Throndhjem.
Ueland, G., Lensmand. Hækkestad.
Ullmann, A., Kand. mag. Fredriksstad.
Ullmann, V., Kand. mag. Kristiania.
Undahl, W. F., Kaptejn. Eid, Søndhordland.
Undset, Jngvald, Student. Kristiania.
Unger, C., Kand. jur. Kristiania.
Unger, C. R., Professor. Kristiania.
Universitetet i Wisconsin.
Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn.
Universitets-Bibliotheket i Kristiania.
Urbye, C. A., Sagfører. Fredrikshald.
Utne, B. A., Lensmand. Tysnes.
Utne, Hans H. Ullensvang.

Waalen, John, Gaardbruger. Gausdal.

JENS BJELKE TIL ØSTRÅT

NORGES RIGES KANTSLER

ET BIDRAG TIL NORGES INDRE HISTORIE I DEN FØRSTE HALVDEL AF DET SYTTENDE ÅRHUNDREDE

VED

YNGVAR NIELSEN

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

KRISTIANIA

P. T. MALLINGS BOGTRYKKERI

1872

FORORD.

Ved udarbejdelsen af disse efterretninger om Jens Bjelkes liv og virksomhed har det fornemlig været min hensigt at levere et pålideligt kildeskrift, en bearbejdelse af en del af det rige historiske materiale, som endnu henligger unyttet i vore og Danmarks arkiver og biblioteker. Efterat jeg under tvende længere ophold i København fra Januar til Juni 1867 og Juli til December 1868, samt ved udstrakte undersøgelser i rigsarkivet havde tilvejebragt en, som jeg tør håbe, nogenlunde fuldstændig samling af Jens Bjelkes omfangsrige brevveksling, var det først min plan at forsøge at tilvejebringe en samlet udgave af denne. Men da det snart viste sig, at en sådan vilde blive altfor voluminøs, forandrede jeg min plan og besluttede i stedet at bearbejde det en gang samlede materiale til en større monografi, hvori der om Jens Bjelkes liv som midtpunkt kunde samles forskellige oplysninger om Norges indre forhold på hans tid. Selv med denne forandring i planen, var dog stoffet så betydeligt, at arbejdet med lethed kunde have vokset op til et meget større omfang, som under voré literære forhold måske endog kunde have gjort dets udgivelse umuelig. Af hensyn hertil troede jeg at træffe den heldigste ordning ved såvidt mueligt at indskrænke de partier, hvor der forelå trykte kilder eller bearbejdelser, for derved at undgå for stor beskæring af det nye materiale, som jeg havde at fremlægge for den historiske forskning. Berettigelsen af dette valg forekom mig — med den opgave, som jeg havde stillet mig — ikke tvivlsom, uagtet verket derved væsentlig kun blev en samling af løst sammenknyttede specialafhandlinger. På denne måde er det gået til, at f. eks. fremstillingen af herredagen i 1631 og kommissionsrejsen i 1632 med de derved fremkaldte forordninger optager mellem otti og niti sider, medens der på de sidste tyve år af Jens Bjelkes levetid efter stændermødet i 1639 ikke er ofret mere end mellem femti og seksti.

IV

Efter disse forudskikkede bemærkninger skal jeg give en kort oversigt over de af mig benyttede kilder. Af de mange breve fra Jens Bjelkes hånd, som ere bevarede til vore dage, ere de fleste stilede til kongens to kantslere, Kristian Fris til Borreby († 1616) og Kristian Fris til Kragerup († 1639). Mængden af disse breve er halvprivat; i formen ere de venskabelige forespørgsler eller underretninger, medens indholdet for det meste angår embedsforretninger. Dertil slutter sig et større antal „memorialer," der også som ofte angår offentlige anliggender, samt officielle indstillinger eller indberetninger, stilede til kongen og udarbejdede enten af Jens Bjelke alene eller i forening med andre. Af de nævnte halvprivate breve findes for tiden de fleste på det store kongelige bibliotek i København i de for Norges nyere historie uvurderlige „samlinger til den danske adels historie," hvori den største del af de to kantslere Fris's arkiv er gået ind. Enkelte af dem findes også i det danske kancellis arkiv, såvel i den del af dette, dèr fremdeles opbevares i det danske gehejmearkiv, (hvor en egen samling benævnes „Kristian Fris's breve"), som i den til det norske rigsarkiv overgåede del. I denne sidste findes også de fleste af Jens Bjelkes „memorialer" og af de indstillinger, hvori resultaterne af hans virksomhed i de mange kommissioner fornemlig ere nedlagte; mellem memorialerne og brevene er grænsen ofte vanskelig at trække.

Det kan ikke betvivles, at Jens Bjelke også har ført en stadig brevveksling med Kristian Sehested, der i 1639 fulgte Kristian Fris til Kragerup som kongens kantsler. Denne må imidlertid med Sehesteds øvrige papirer i sin tid være bleven indlemmet i det bekendte arkiv på Rosenholm, som af statsråd Rosenkrantz bragtes til Norge, hvor det ved den store ildebrand på Frederikshald i 1826 gik op i luer.

Også med oversekretærerne i det danske kancelli, Nils Fris, Iver Vind, Otte Krag og Erik Krag har Jens Bjelke oftere vekslet breve. Af sådanne ere ikke få bevarede i den del af det danske kancellis arkiv, der nu findes i gehejmearkivet.

Af Jens Bjelkes breve til de norske statholdere ere kun få bevarede, af hvilke de fleste ere til Hannibal Sehested og findes i statholderskabets arkiv i rigsarkivet. Et enkelt brev til Gregers Krabbe er opbevaret som bilag ved Akershus lens regnskaber. — De øvrige breve fra Jens Bjelkes hånd, som have været mig bekendte og ere benyttede ved udarbejdelsen af denne bog, ere ikke mange i tallet; de findes på forskellige steder, som overalt ere angivne, hvor vedkommende brev citeres. Det er ikke urimeligt, at der endnu omkring i danske herregårdsarkiver vil kunne findes flere breve fra Jens Bjelke; disse arkiver ere imidlertid hidtil lidet bekendte og tilgængelige.

Over de breve, som Jens Bjelke har modtaget fra sine talrige korrespondenter, har der svævet en uheldig skæbne. De fleste af dem bleve tilintetgjorte ved den ildebrand, som i et af årene før 164

ødelagde Ellingård. (Se side 362 og 367). Men heller ikke af de breve, som han modtog i de følgende år, synes andre at være levnede til vor tid end de breve fra Peder Juel, som ere indtagne i dennes indholdsrige kopibog (samlingen „Sverige“ i det danske gehejmearkiv). På Østråt, hvor han kun sjelden opholdt sig, havde han ikke selv noget arkiv; dette synes derimod hans søn, Ove at have havt. Flere af dennes papirer (deriblandt også enkelte af hans faders breve til ham) synes endnu i årene 1740 at have været bevarede på Østråt, men bleve da af biskop Harboe bragte til Danmark og forærede til Danske selskab, fra hvilket de siden ere gåede over i gehejmearkivet. (Jvfr. Ludvig Daae, Trondhjems stifts gejstlige historie, s. 167).

Af de utrykte aktstykker, som foruden Jens Bjelkes egen brevveksling ere benyttede ved dette arbejde, såsom forskellige norske embedsmænds breve til kongens kantslere, optegnelser om herredagene m. m. findes de fleste i de ovenfor nævnte samlinger, dels i København, dels i Kristiania, dog fornemlig i rigsarkivet, hvor der i lensregnskaberne, det ældre statholderskabs og det danske kancellis arkiv findes et rigt materiale til det syttende århundredes historie. De kongebreve, som jeg har benyttet, findes dels i rigsarkivets forskellige samlinger af sådanne, dels i de norske rigsregistranter, som enten allerede ere eller med tiden ville blive trykte. Jeg har derfor i regelen indskrænket mig til i noterne at citere de kongebreve, som kun findes i danske samlinger.

Da Jens Bjelkes virksomhed var så omfattende, at hans navn er knyttet til næsten ethvert større forehavende i Norge i tiden fra 1610 til 1660, ligger det nær at gøre hans liv til genstand for en historisk undersøgelse. Allerede i forrige århundrede sees også en norsk prest at have syslet med en sådan. I et brev, dateret Eker prestegård 8 Juli 1748, hvis original nu findes på universitets-biblioteket, skriver således Kristian Grave til Langebek: „Jeg arbeider nu med at samle om den berømmelige og uforlignelige Norges Canceller, Jens Bielke, hvis Skielderie Jeg nyelig har faaet, ligesom Jeg ogsaa oversætter hans latinske Forklaring over Fadervor.“ Denne tanke er dog aldrig bleven realiseret; heller ikke er det bekendt, om Graves samlinger nogensteds ere bevarede.

Det er hr. universitets-bibliotekar L. Daae, som først bragte mig på den tanke at tilvejebringe en samling af Jens Bjelkes breve. Hr. Daae, der selv tidligere har havt den plan at skrive en biografi over Jens Bjelke, har også betydelig lettet mit samlerarbejde ved at overlade til min afbenyttelse flere afskrifter af hans breve. Ligeledes har dhrr. rigsarkivar M. Birkeland, professor Fr. Brandt og cand. mag. A. E. Eriksen vist mig den godhed at meddele mig en del afskrifter, dels af Jens Bjelkes egne breve, dels af andre aktstykker, som ellers måske vilde have undgået min opmærksomhed. Det er således rigsarkivar Birkeland, hvem jeg skylder alt, hvad jeg

har meddelt om Jens Bjelkes memorial af 11 December 1637 (side 325—329). For al den velvilje, som på denne måde er mig vist, tillader jeg mig herved at aflægge min tak.

Til udgivelsen af dette verk har jeg af det kgl. norske videnskabers selskab i Trondhjem havt en understøttelse af sytti spd. Da det selv med dette tilskud viste sig umueligt at få bogen udgivet på privat forlag, uden på betingelser, hvorpå jeg ikke kunde gå ind, henvendte jeg mig til bestyrelsen for den historiske forening med en ansøgning om, at den vilde overtage udgivelsen. Bestyrelsen var hertil villig under betingelse af, at der blev bevilget et større tilskud af fondet til historiske kildeskrifters udgivelse, og da der senere af dette blev bevilget hundrede spd., var udgivelsen dermed sikret.

Kristiania 16 Oktober 1872.

Yngvar Nielsen.

INDHOLD.

Side

I.

Jens Bjelkes herkomst og fødsel; hans udenlandsrejse. Hans ansættelse i det danske kancelli, aktorat i sagen mod Jørgen Dybvad og første forsøg som forfatter. Herredagen i Horsens 1609. Jens Bjelkes hjemrejse; hans uenighed med statholderen og giftermål med Sofia Brockenhus. Jens Bjelke som befalingsmand over Rejns klosters len.

Til gården Østråt på Ørlandet knytter sig mindet om flere af Norges første slægter. I tiden nærmest om reformationen tilhørte den således landets sidste rigshofmester, hr. Nils Henrikssøn Gyldenløve og efter denne hans enke, fru Ingerd Ottesdatter Rømer. Deres datter Lucia ægtede den skånske svend, Jens Tillufssøn Bjelke, og bragte ham derved Østråt, en ejendom, som i hendes mands øjne må have opvejet den vanære, som hun tidligere havde bragt over sig og sin slægt ved sit forhold til svogeren, Nils Lykke. Besiddelsen af Østråt hævede Bjelkerne til en højde, hvortil de vanskelig vilde have nået, om de vare blevne i Danmark, og lagde den første grundvold til familiens senere anseelse. Den knyttede dem også fastere til Norge, så at deres slægt efter et par generationers forløb blev indforlivet i landet og fik interesser fælles med dette. Fra Østråt udvidedes slægtens ejendomme over hele Norge, medens dens medlemmer hævedes til de højeste æresposter og i lange tider indtoge en fremragende stilling i vort fædreland.

Jens Tillufssøn Bjelkes og Lucia Gyldenløves ældste søn var Åge Jenssøn Bjelke, om hvem historien kun

har lidet at berette. Hans søn var igen Jens Ågessen Bjelke, som fødtes på Østråt 2 Februar 1580 om aftenen[1], og som i sit lange liv skulde blive den egentlige grundlægger af familiens magt og anseelse. Ligesom i det hele taget vort kendskab til en adelig norsk families daglige liv på hine tider kun er ufuldstændigt, indskrænker også det, som kan siges om Jens Bjelkes første opdragelse, sig til løse gætninger. Hvilke end hans første lærere have været, så synes det dog, som om de ikke have været aldeles at foragte, da det rimeligvis må være dem, som fra først af hos Jens Bjelke have vakt den lyst til boglige sysler, som aldrig forlod ham, og som endog gentagne gange drev ham til at optræde som forfatter. Den, der bibragte ham færdighed i skrivekunsten, har heller ikke sparet på møje og synes også at have været ganske heldig, da lærlingen i sine yngre år skrev en ret læselig hånd. Men med årene udartede denne, rimeligvis på grund af hans vane at skrive liggende eller også af hans svækkede syn. Derfor hører hans håndskrift i de senere år til de mest ulæselige, man kan opdrive, og volder ofte store vanskeligheder for den, som må arbejde sig frem igennem disse krageteer af spidsvinklede bogstaver og uforståelige forkortninger.

Da Jens Bjelke havde opnået en alder af tyve år, sendtes han udenlands, først til universitetet i Rostock, en højskole, der fra gammel tid almindelig besøgtes af mange Normænd, og hvor de havde sit eget herberge, det såkaldte domus eller regentia sancti Olavi, men dog efter gamle vidnebyrd ligesom de Danske skulle have været ilde seede. Her immatrikuleredes Jens Bjelke i April 1600 sammen med to andre Normænd. Den ene af disse var Vincentius Sig-

[1]) Bernt Moes tidsskrift for den norske personalhistorie I, 184.

vardinus eller Fin Sigurdssøn fra Oslo, som var smittet af de jesuitiske lærdomme, der den gang havde begyndt at trænge sig ind i Norden. Da Jens Bjelke efter ankomsten til Rostock sendte sin ledsager, Johannes Johannis, hjem for at hente ny forsyning af penge, kom Vincentius i dennes sted og levede en tid på Jens Bjelkes bekostning. Fra Rostock besøgte Jens Bjelke med sin nye ledsager Gastrow, Brandenburg, Wittenberg og Leipzig, men skiltes på det sidste sted fra Vincentius, da denne drog til Jesuiterne. Foruden at benytte anledningen til at uddanne sig i de legemlige færdigheder, der sømmede sig for en ung adelsmand, havde han i Rostock især lagt sig efter medicinske studier og ofte deltaget i de medicinske disputatser. Ved siden heraf studerede han tillige under vejledning af Vincentius prosodien og skrev et compendium qvatuor monarchiarum, samt nogle carmina gratulatoria[1]).

Efter sin tilbagekomst til Danmark blev Jens Bjelke ansat i det danske kancelli, som den gang styredes af kantsleren, Kristian Fris til Borreby, der rimeligvis kendte familien på Østråt fra den tid, han var befalingsmand over Trondhjems len. Kancelliet var en skole for de unge adelsmænd, der forberedede sig til statens tjeneste, først som kancelli-junkere og derefter som kancelli-sekretærer, og enhver som ønskede at komme i betragtning ved forleninger og højere embeder, måtte i regelen først have gennemgået dette. For manges vedkommende har det hele vel nærmest været en formsag, hvilket dog ikke synes at have været tilfældet med Jens Bjelke, der i flere henseender må have været en

---

¹) Norske samlinger (8vo) I, 90. Videre om Jens Bjelkes udenlandsrejse i Schønings excerpta, gml. kgl. saml. 2830, 4to på det kgl. bibliotek i København „ex manuscripto qvodam lacero et vetusto“.

ganske brugbar mand. Af denne grund overdrog også kantsleren, der altid viste sig som hans særlige velynder, ham det hverv at være aktor i sagen mod professor Dybvad, da denne i 1607 anklagedes for sine angreb på konge og adel[1]).

Dybvad var en bondesøn fra Jylland, der under sine studier ved det danske og fremmede universiteter havde erhvervet sig betydelige kundskaber og ved sin literære virksomhed opnået et fortjent ry for lærdom. Virkelig eller formentlig tilsidesættelse havde imidlertid opirret ham, der allerede forud havde et bittert sind, og drevet ham til at lægge sig ud både med sine embedsbødre ved universitetet og med andre, med hvem han kom i berørelse. Ved alle hans stridigheder fremtræder der således i regelen personlige bevæggrunde, og det synes også at kunne antages, at det har været sådanne, der ledede ham ind på den opposition mod den bestående statsforfatning, som endelig bragte ham i ulykke. Medens Dybvad nemlig tidligere, sålænge kantsler Nils Kås levede, stedse stod på en god fod med denne og med andre fornemme adelsmænd, kom han efter Nils Kås's død i 1594 snart i afgjort opposition, ej alene mod hans efterfølger, Kristian Fris, men også mod den hele adelsstand. Som en følge heraf begyndte hans skrifter mere og mere at behandle regerings-anliggender, først ganske i almindelighed, men snart mere direkte og ligefrem, så at han tildrog sig rigsrådets opmærksomhed. Foreløbig lod dog dette sagen falde og nøjedes med alene at forbeholde sig adgang til at genoptage den, hvis Dybvad ikke holdt sig rolig for eftertiden. Men han var ikke den mand, der gav efter, og fremturede i stedet med sine unyttige angreb på magthaverne.

[1]) Sagens aktstykker ere trykte i Danske magasin, IV række, 2 bind, 105—144.

skønt han måtte være forberedt på, at disse også en gang kunde øve gengæld og vise ham, hvo der var den svagere.

Omsider brast buen. 28 Januar 1607 disputerede Dybvad på universitetet over en række theses, der indeholdt heftige angreb på „den høje øvrighed“ og på adelen, hvilke rigsrådet ikke fandt at kunne lade hengå upåtalte. Han havde tidligere meget tydelig sigtet til en forordning, som kongen havde udgivet med rigsrådets samtykke, angående indførelsen af ensartet tøndemål over hele riget, og den gang antydet, at dette var gjort alene for bedragersk vindings skyld; nu angreb han ligefrem adelens tiende-frihed og andre privilegier og kom dertil med fornærmelige udtryk om fremmede magter, så at der var nok af anklagepunkter.

20 Marts modtog det akademiske konsistorium underretning om, at kongen agtede at indstævne Dybvad for dets domstol og lade ham anklage for sine udtalelser. Til aktor i sagen beskikkedes, som allerede omtalt, Jens Bjelke, der 22 Marts indfandt sig for konsistoriet, hvor også Dybvad mødte for at svare til sine ytringer. Da Jens Bjelke havde fremsat, hvad „mandat“ han havde, kom Dybvad med undskyldninger og tog gud til vidne på, at han aldrig havde talt i nogen ond mening. Den dumdristighed, hvormed han tidligere havde faret frem, var rent forsvunden og havde givet plads for en ynkelig frygt. Han, der i sin offentlige optræden nærmest havde givet efter for sin personlige uvilje mod enkelte højtstående personer, følte nu aldeles ingen lyst til at være martyr for sine politiske anskuelser og ydmygede sig endog nogle dage efter i den grad, at han indgav en ansøgning om, at kongen vilde lade nåde gå for ret, og lovede, at sligt aldrig skulde gentages.

Men nu var der ikke mere at håbe på nåde, og sagen måtte have sin gang. 4 April mødte Jens Bjelke atter i

konsistoriet med sit indlæg mod Dybvads svar. Dybvad selv derimod indfandt sig ikke, og da der sendtes en pedel for at hente ham, lod han svare tilbage, at man måtte undskylde ham, da han havde andre forretninger. Pedellen blev atter sendt tilbage for udtrykkelig at forklare ham, at Jens Bjelke var der med sit svar, men fik heller ikke nu anden besked end, at Dybvad ønskede at få en afskrift af dette og bad om nogle dages udsættelse. Dette blev også indvilget. 8 April var Dybvad færdig med sit svar, der søgte at bortforklare det stødende i hans ytringer eller gøre dem til almensætninger, og indleverede det i konsistoriet, hvor det oplæstes den ellevte. Derefter spurgte rector magnificus Jens Bjelke, om han vilde fremsætte mere mod den anklagede, og da denne hertil svarede nej, spurgte han atter, om kongen ikke vilde lade sig forsone uden ved dom. Også hertil svarede Jens Bjelke nej, hvorpå sagen blev optagen til dom.

Uagtet Dybvad under sagens gang stadig havde påstået, at han ikke havde handlet i nogen ond mening, lå det dog klart og tydeligt for dagen, at de ytringer, han i sine disputatser havde ladet falde om regeringen og adelen, vare af en sådan beskaffenhed, at de måtte pådrage ham straf. Derfor lød også rektors og professorernes enstemmige dom, at han, som havde overskredet sit embedes mål og grænser og hårdelig forseet sig og krænket universitetet og sit embedes værdighed, i overensstemmelse med ret og billighed, med universitetets fundats og kirke-ordinantsen skulde afsættes fra sin bestilling, med mindre kongen i sin mildhed og nåde vilde tilgive ham hans brøde. Dette skede imidlertid ikke, og Dybvad måtte henleve de fem sidste år af sit liv i den yderste fattigdom.

Da Dybvad faldt som et offer for sine angreb på den herskende stand og den regerings-myndighed, der var ud-

gået af dennes midte, kunde han let få skinnet af at have været en forløber for den gejstlige opposition mod adelsvældet, der fremtrådte på rigsdagene i 1648 og 1660 og blev en af de vigtigste hjælpere ved enevoldsmagtens indførelse. Dette er imidlertid aldeles ikke tilfældet. Medens senere Scavenius i 1648 og Svane i 1660 søgte at støtte sig til kongemagten og derved danne en modvægt mod adelens utilbørlige indflydelse, tog Jørgen Dybvad ingen sådanne hensyn, men angreb adel og konge uden forskel. Hans optræden blev derfor resultatløs og bidrog intet til at rokke rigsrådets magt. Misforholdet mellem dette kollegiums myndighed og den kongelige var heller ikke endnu bleven føleligt, og det angreb, der rettedes mod den ene, måtte derfor også opfattes, som om det gjaldt den anden. Dybvads søn, Kristofer, der havde meget tilfælles med sin fader, rammedes flere år efter af en lignende skæbne og endte sine dage i et hårdt fængsel på grund af sine voldsomme udtalelser om rigsråd og adel. Hans optræden er imidlertid i nogen grad forskellig fra faderens, da man hos ham ved siden af hadet mod den priviligerede stand tillige sporer en bestemt, om end umoden stræben efter at knuse dens vælde for derefter at hæve kongemagten. Kristofer Dybvad bliver derved et stykke af en politisk martyr, en ære, som hans fader aldrig kan tilegne sig.

At Jens Bjelke var overdraget aktoratet i en sag som denne, vidner om, at han stod på en god fod med sine overordnede og ved sin arbejdsdygtighed havde vundet en vis anseelse til hove og hos medlemmerne af rigsrådet. Han stræbte også efter bedste evne at vedligeholde dette gode forhold. Da således kongen i årene 1605—1607 havde udsendt ekspeditioner for at genopdage den gamle norske koloni på Grønland, hørte også Jens Bjelke med iblandt dem,

der stemte sin harpe til dette foretagendes pris. Han var imidlertid ikke skabt til digter, og de rimede vers, hvori han udpinte sin „relation om Grønland,“ høre derfor også til det vandigste gods, man kan læse. Dette arbejde, som han dedicerede til kongen selv, bærer følgende titel: „Relation om Grønland, Huorledis samme Land først er bleffuen bekiendt, beboedt, Norgis Crone Vnderlagt, igien forlohrett, atter wed woris Allernaadigste Herris och Konnings Christiani 4ti Hans Mat᷑ Ahnordningh, Anno 1605, opsøgt: Med des omstendighedt; Vdi Riim forfattit, reviderit och corrigerit, Sampt Høibete Hans Kongh: Matt: thienstwilligst offererit Aff Hans Mat᷑ Vnderdanigst Vndersaate och Thiener J. B.“ med motto: „ps. 107. Qvi navigio permeant mare, facientes operationem in aqvis, ipsi viderunt opera Domini ac mirabilia ejus etc:“ Som nærmest bestemt for kongen og til at tjene som et vidnesbyrd om forfatterens hengivenhed for denne, kom dette rimeri ikke i trykken og hviler endnu den dag idag i fortjent glemsel på det kongelige bibliotek i København [1]).

Ikke tilfreds med at besynge Grønlandstogene, gav Jens Bjelke sig på samme tid ifærd med et andet, skønt ringere emne og digtede i ligeså slette vers „Enn lystig Disceptaz och Sambtale om den Platts Imellom den ny Bygningh, Endten dett war bedre att fyllde den Slett op mett Jord, Eller at graffue Jord Slett vd, och giøre der en Haffn? De Eventu facile est judicare, rebus peractis.“ Heller ikke dette arbejde er nogensinde udkommet i trykken; det findes nu indbundet i et bind med det foregående. Efter sit eget udsagn har Jens Bjelke til disse sine første forsøg i digte-

---

1) Gml. kgl. saml. 996 fol. på det kgl bibl. i Kbhvn. Jfr. dr. H. Rørdam, Klaus Kristofferssøn Lyskanders levned, Kbhvn. 1868, pag. 37 flg.

kunsten indhentet råd og oplysninger om versbygningens almindelige regler af Johannes Stephanius; men da han sendte ham sit digt om Grønland med anmodning om at udtale sin dom derover, modtog han det snart tilbage uden nogensomhelst udtalelse hverken af bifald eller dadel. Hermed lod den ivrige forfatter sig imidlertid ikke nøje, men skrev på nyt til Stephanius med samme anmodning og bad ham tillige udforske magister Jonas Charisius's mening og så tilkendegive ham denne. Hvis Stephanius har fulgt denne indtrængende opfordring, hvad man ikke ved, er det at håbe, at han har sagt rent ud, at versene savnede alt værd; måske det også tildels kan være hans skyld, at de ikke nogensinde bleve udgivne i trykken[1]). Efter hvad Jens Bjelke selv senere har udtalt, beskæftigede han sig i denne tid også med psalme-digtning, hvormed han siden stadig fortsatte i mange år.

Denne brevveksling med Stephanius falder rimeligvis enten i den sidste tid af Jens Bjelkes ophold i Danmark eller også kort efter hans hjemkomst til Trøndelagen, nærmest det første. Hans fader var allerede død i 1603, og uagtet hans moder endnu i længere tid blev siddende i uskiftet bo, måtte dog hans interesser inden ret mange år kalde ham tilbage til hjemmet. Forinden han forlod Danmark, fulgte han imidlertid kantsler Fris til rigsrådets møde på herredagen i Horsens. Denne herredag, som begyndte 24 Januar 1609, havde nærmest til opgave at overveje, hvad der var at gøre for at stanse de Svenskes overgreb i Nordland og Finmarken. Da kong Kristian i November

[1]) Latinsk brev fra Jens Bjelke til Stephanius i den Bøllingske brevsamling på det kgl. bibl. i Kbhvn. i original og afskrift, samt i afskrift mellem Klevenfelds samlinger i det danske gehejmearkiv.

1608 holdt hof på Skanderborg slot, var der kommet brev fra lensherren i Nordland, Hartvig Bilde til Bildeskov, der indberettede, at hans foged i Salten ved sin tilbagekomst fra vårtingene havde fortalt, at han på sin rejse havde truffet på to svenske karle, der kaldte sig den svenske konges fogder i Salten og drog fra den ene fjord til den anden for at plage de stakkels Søfinner med at lægge dem i højere skat, end det var dem tilladt efter de bestående overenskomster. Noget senere indløb der lignende klager fra Vardøhus over den måde, hvorpå de Svenske uden at agte noget forbud trængte sig ind overalt i Finmarken for, som deres fogder sagde, at efterkomme sin herres og konges befalinger med opkrævningen af den russiske og den svenske skat og for at drive fiske i de store elve på den norske side af fjeldryggen [1]). Den slags klager vare ingenlunde nye, da Finmarken længe havde været et tvistens æble mellem de to riger på den skandinaviske halvø. Men for hvert år, som gik, bleve de mere og mere højlydte og truede med at fremkalde et fredsbrud, da der ikke var nogen udsigt til, at enten den svenske konge eller Kristian IV og det danske rigsråd vilde give efter i en sag, i hvis heldige gennemførelse begge parter satte sin ære. Kristian IV var personlig meget ivrig for Finmarkens bevarelse, og lod derfor til herredagen udarbejde en vidløftig fremstilling både af forholdet med Søfinnerne og med de dele af Lapland, som Russerne i den se-

[1]) Hartv. Bildes brev til Kr. Fris, Bodø gård 28 Juli 1608, „redditæ Scanderburgi 26 No. Anno 1608“ — i samlinger til den danske adels historie, fasc. 17 på det kgl. bibliotek i København. Brev fra slotsskriveren, Søfren Bondessøn til Kr. Fris, Vardøhus 2 Septbr. 1608 — mellem kantsler Fris's breve i danske kancellis arkiv, gehejmearkivet i København. Jfr. Norske rigsregistranter, IV, 296—301.

nere tid havde forsøgt at frarive lensherrren på Vardøhus.

På grund af denne forskel i indholdet falder fremstillingen i dette indholdsrige aktstykke i to naturlige hoveddele. I den første udvikledes, hvordan Finnefolket i begyndelsen alene havde levet af jagt og fiskeri på fjeldene og da betalt skat til både Norge og Sverige, ja somme af dem endog til den russiske storfyrste. Men da de mærkede, at det var bedre at bo ved søkanten end at fortsætte med sin nomadiske omstrejfning, flyttede de lidt efter lidt ned til de norske fjorde og toge fast bolig ved disse, hvilket gav anledning til, at både den svenske konge og den russiske storfyrste, som nødig vilde miste skatten af disse Finner, fremdeles sendte sine fogder ind i Norge for at kræve denne, som derved blev rent personlig og ikke kunde gælde noget brug, da de intet sådant havde af Sveriges grund. At komme med klager over de fremfarne konger af Danmark og Norge, fordi de havde seet igennem fingre med sådanne misbrug, hvorved Norges højhed led den største skade, vilde nu være forgæves, da nyere traktater og allersenest den overenskomst, som var afsluttet ved mødet i Flakkebæk 1603, tillod Sverige at beholde al den indkomst, som det af alders havde nydt og brugt i Norge. Men for sin person vilde kongen lægge vind på, at det ved hans flittighed og tilsyn igen kunde blive indhentet, hvad i fordums tid af andre var forsømt. Når man vilde sammenholde de Svenskes foretagender efter mødet i Flakkebæk med den der trufne overenskomst, måtte man snart opdage deres forsæt og indse, hvilke farlige naboer de for eftertiden vilde blive, hvorfor kongen havde det ønske, at rigsrådet ved sin sammenkomst skulde oplyses om disse forhold. I den anledning vilde han minde om den titel, som Karl IX havde antaget ved sin

kroning, nemlig, „over de Lapper i Nordland og Kajaner etc: konning“, uagtet hele Nordland både i gejstlig og verdslig henseende lå under Norges krone, og ingen kendte noget til „det Kajanerland“, med mindre det skulde være det, som på et landkart kaldtes Kajanska Sembla og var afsat i nærheden af Vardøhus, så at det følgelig, om det var til, nærmest måtte tilhøre Norge. Om en sådan tiltagen af titler over kongens lande kunde optages i nogen god mening, vilde han henstille til rådets betænkning. Fremdeles ønskede kongen, at rådet skulde have kendskab til, at der i 1607 var afgået en pinke fra Elfsborg til Bergen, som derfra skulde sejle til Vardøhus len for der at drive købmandskab, indkræve Søfinnernes skat og „forfare dybet i adskillige fjorder og havner.“ Endvidere havde Sverige ved den teusinske fred tilforhandlet sig al den rettighed i Norge ved søsiden, som Russerne uden grund tilegnede sig, og det, uagtet disse, selv om de virkelig havde havt nogen sådan ret, umuelig havde kunnet afstå den uden samtykke af landets egen herre. Også anlægget af Gøteborg var kun for at skade Danmark og forringe tolden i Øresund. I Finmarken og Nordland droge de svenske fogder omkring og krævede af de fattige Søfinner 5 voger fisk for hver mand, uagtet de aldrig tilforn havde givet fisk, men kun „nogen skillinge“. På samme måde kom de også til Normændene på Vadsø og toge 5 daler i landsleje af hver mand foruden hver tiende fisk, skønt de aldrig vare pligtige at udgive noget til Sveriges krone, og når folket så besværgede sig over slig skat, truede de med at komme bevæbnede igen, „og med blodige fingre samme skat optage.“ Derfor tænkte de norske indbyggere stærkt på at forlade Finmarken og flytte til steder, „hvor de for de svenske fogders, deres overvæld kunde være i fred.“ Da kongen forleden forår lod udgå befaling til alle

Norges indbyggere ved søsiden om at holde sine skøttebåde i orden, til hvis udredning hver Søfin skulde yde en halv daler, blev dette dem forbudt af den svenske foged. Ligeledes kunde man frygte for, at Svenskerne med samme ret vilde udstrække sin højhed også over Lofoten, da tre Finner vare rømte derhen fra Salten. Grunden til, at Svenskerne drev så ivrig på at erhverve sig højhed over Nordland, var naturligvis ikke hensynet til den ringe indtægt, de kunde vente sig af denne fattige landsdel, men deres bestræbelser for at få en havn ved Vesterhavet, hvor de kunde holde sin flåde. I 1591 havde kong Johan af Sverige i al venlighed anholdt om at måtte få holde en skibsflåde i Vestersøen for at forhindre de engelske skibe fra at gøre Russerne tilførsel til St. Nikolaus, men fået afslag. Derved havde han imidlertid tydelig vist, at han ikke anså sig for at have nogen højhed i Nordland ved søen. Da kongen aldeles ikke var tilsinds at afstå noget af sine lande, men meget hellere at udvide dem, ønskede han, at rigsrådet skriftlig vilde tilkendegive ham sin mening om, hvordan slig fremmed indtrængen kunde forhindres og sådanne voldsgerninger, der i den grad vare til Norges præjudits, for fremtiden aldeles afskaffes.

I den anden og kortere hoveddel gjorde kongen rigsrådet opmærksom på, at han ved Lapland kun mente den del deraf, som lå ved kysten og før havde hørt under Vardøhus, men nu var frarevet dette af den russiske storfyrste og henlagt til Malmis slot. Det indre bekymrede han sig ikke synderlig om, da han ved at forbyde de der boende at komme ned til kysten om sommeren meget let kunde tvinge dem til at opgive det russiske herredømme. I dette Lapland havde nu Russerne anlagt en stad og fæstning, ved navn Malmis eller Kola, og desuden bygget nogle klostere, „dor-

per" og fiskelejer, hvori mange Russere havde sit ophold og skattede til storfyrsten, og heraf udledede denne den slutning, at landet fulgte folket, uagtet det omvendte altid eller var tilfældet. Bojaren i Malmis krævede told, tiende og anden rettighed for sin herre lige så vel af kongens undersåter, der kom derhen, som af andre fremmede, og behandlede dem ovenikøbet meget slet, hvilket kunde sees af det klagebrev, som nogle borgere af Bergen og Flensborg havde indgivet over den medfart, de forleden sommer havde lidt i Malmis af nogle Nederlændere. Uagtet Lapland havde et hårdt klimat, da det lå mellem 70de og 66de breddegrad, så der hverken kunde såes eller pløjes, havde det dog mange herligheder, såsom fiskerige strande og elve, mange og store fjorde med gode havne og furuskov langs stranden til at bygge både og jagter. De varer, som udførtes fra Malmis og andre pladser der i landet, og de mange skibe, som årligen ladede der, viste tilfulde, hvor stor skade Norge led ved så længe at måtte savne en så fordelagtig besiddelse. Følgelig kunde det umuelig gå an at se længere igennem fingre dermed, hvorfor kongen også i dette punkt ønskede at få rigsrådets skriftlige svar [1]).

At Jens Bjelke har havt nogen andel i udarbejdelsen af dette aktstykke, er ikke umueligt. Han var ansat i kancelliet og har efter al sandsynlighed netop på den tid, da det blev affattet, været med kantsleren på Skanderborg slot, hvor man på grund af hans egenskab som født Normand, og det ovenikøbet fra det nordenfjeldske, kunde betragte ham som en slags sagkyndig i spørgsmål, der som dette

[1]) Kongens „tvende propositiones og capita" til herredagen i Horsens, daterede Skanderborg 22 Januar 1609 — i rigens råds breve fasc. 42 i det danske gehejmearkiv.

vedkom Norges nordligere egne. Dog kan det neppe i noget tilfælde have været ham, der har ført det i pennen.

Allerede fem dage efter mødets begyndelse havde rigsrådet sit svar færdigt. Dette gik ud på, at de Svenske, hvis de ikke vilde lade sig nøie med, hvad de havde havt før 1570, af al magt måtte forhindres af de kongelige lensmænd fra at udvide sig; hvis de i den anledning tænkte at gøre noget anfald, måtte der i tide drages omsorg for, at man i så fald kunde gøre dem modstand, dog så at der ikke foretoges nogen rustninger før Påske, forat der ikke skulde udspredes noget rygte om, at sådant var besluttet på denne herredag. Med hensyn til Lapland mente derimod rigsrådet, at det endnu var bedst at vente nogen tid, indtil man kunde få oplysning om, hvem der egentlig var storfyrste i Rusland; men når man fik det at vide, burde man straks skrive til denne [1]). I henhold hertil udfærdigedes i Februar de fornødne breve til lensherrerne i Finmarken og Nordland, Klaus Gagge og Hartvig Bilde om, at de skulde optræde med kraft mod de svenske fogder, hvorpå Jens Bjelke kort efter tiltrådte sin hjemrejse til Norge.

Da han om våren 1609 kom op til Norge, forefandt han adelens stilling alt andet end gunstig, idet statholderen, Envold Kruse, dels tvang bønderne på adelens gårde til at gøre arbejde til Akershus slot, dels forbød bønderne på kronens ejendomme at give adelen den i 1591 bevilgede friskyds (coacta provectio, som Jens Bjelke kaldte den i et latinsk brev). Da de kongelige lensmænd (præfecti), der tildels syntes at nære de samme anskuelser om adelen, som statholderen (satrapa), ikke gjorde noget for at

---

[1]) Rigsrådets brev til kongen, dateret Horsens 29 Januar 1609 — i rigens råds breve, fasc. 42 i det danske gehejmearkiv.

underrette bønderne om den rette mening med de derom udgivne breve, havde adelen i Akershus len klaget til kongen. Dette havde hjulpet noget; men hvis det igen skulde blive værre, havde de intet andet håb end atter at ty til kongen og hans kantsler. Jens Bjelke antog sig øjeblikkelig deres sag, uagtet han ikke vilde underskrive deres fælles ansøgning og skrev gentagne og meget indtrængende breve til Kristian Fris. Denne hans optræden gjorde statholderen meget ugunstig stemt imod ham, da denne, således med et stødte på alvorlig modstand hos en klasse, hvis privilegier han uhindret havde troet at kunne beskære. Nu var Jens Bjelke lige så ivrig for den norske adels rettigheder, som Envold Kruse var for den danske adel, og således kom begge straks fra begyndelsen på en meget spændt fod.

Under sit ophold på Akershus måtte Jens Bjelke til sin store ærgrelse høre statholderen tale om, at den norske adel ikke havde bønder, det vil sige bønder, som vare fritagne for skat og arbejde til kronen, og at øvrigheden (summus magistratus) kunde pålægge adelens bønder, hvad byrder den fandt for godt. Da han nu en stund havde hørt på disse ytringer, fandt han, at han ikke længere vel kunde lade dem gå upåtalt hen. Den norske adel havde nemlig fra gammel tid af gjort påstand på skattefrihed for de bønder, der boede på deres gårde, men uden at kunne drive sine fordringer igennem. Følgelig måtte ord som disse klinge meget ubehagelig for Jens Bjelke, som også ligefrem tog dem for en fornærmelse mod sig og sin stand og sagde til statholderen, at hvis man vilde berøve den norske adel dens bønder, blev den selv ikke andet end bønder. Hvis derimod kongen i ekstraordinære tilfælde krævede nogen hjælp af adelens bønder, var der neppe nogen, som vilde vægre

sig derfor. Jens Bjelke havde vel neppe vovet at tale i en sådan tone til statholderen, hvis han ikke havde stolet på sin velynder, Kristian Fris. For at være endnu sikrere omtalte han selv i et brev til denne, hvorledes han ved sin optræden havde pådraget sig Envold Kruses fiendskab, men stolede på kantslerens beskyttelse, samt fremhævede med det samme, hvor ønskeligt det vilde være, om den norske adel kunde opnå fritagelse for alle skatter og byrder for de af dens bønder, der boede i samme sogn, som deres herrer (qvi in eadem parochia cum suis hereditariis dominis cohabitant, qvos in Dania vocant ugedagsbønder).

Den fordring, Jens Bjelke her havde fremsat på sin stands vegne, lykkedes det vistnok først at drive igennem i 1646, da adelen i Norge opnåede skattefrihed for sine bønder; men han havde derved for sit eget vedkommende allerede i 1609 angivet sin opfatning af, hvad den norske adel burde opnå. Fra den første stund, han atter steg iland i Norge, betragtede han det som sin opgave at kæmpe af al magt for, at den norske adel kunde opnå privilegier, der vilde sikre dens sociale stilling og hæve den nærmere den danske. Efter tidens lejlighed lå der en ikke liden patriotisme i dette; at strække sine fordringer videre og skaffe sine standsbrødre politisk myndighed var en tanke, der lå langt udenfor Jens Bjelkes synskreds, og vilde vel også have været en umulighed under datidens politiske forhold. For denne gang frugtede Jens Bjelkes bestræbelser, forsåvidt som de efter al rimelighed i forbindelse med den akershusiske adels klager have givet den første anledning til det under kongens ophold i Oslo ved tronfølgeren, prins Kristians hylding udstedte åbne brev af 20 Juni 1610, hvorved der bevilgedes adelen i Akershus len frihed for dens bønder fra at gøre arbejde til slottet, når de boede

inden en afstand af 6 mile frå sine herrers sædegårde. Mærkelig nok fremhæves netop i det nævnte kongebrev det samme, som Jens Bjelke tidligere havde anført for kantsleren, at adelen alene måtte have ret til arbejde af sine lejlændinger, „på det adelen desbedre kunde holde deres gårde og avl ved magt og ikke agtes og holdes som andre odelsmænd, som ikke adelsfriheder have.“

Efter at have tilbragt nogen tid dels hos sin tilkommende svigermoder, fru Dorte Juel, dels i Oslo eller på Akershus, drog Jens Bjelke til Trøndelagen, hvor han ankom i Juni 1609. Medens han på rejsen besøgte presten i Støren, herr Hans og presten i Melhus, herr Kristofer, fik han til sin store forbauselse høre, at indholdet af de breve, der vare afsendte fra det danske kancelli, tiltrods for alle forsigtighedsregler var bleven bekendt, så at man overalt vidste god besked. Han opdagede ligeledes, at man havde kundskab om, at et skib med krigsredskaber var afgået til Nordland. Hvordan alt dette var bleven røbet, var han i begyndelsen en fuldstændig gåde, da han vidste med sig selv, at han den hele tid havde bevaret en omhyggelig taushed, som han havde forpligtet sig til i Skanderborg. Ved at undersøge sagen udfandt han imidlertid, at der for det første var meddelt nogle få indviede en afskrift af brevene, og dernæst, at mueligvis brevbæreren, som skulde føre dem frem til Nordland, havde havt kendskab til deres indhold og udbredt dette [1]).

Før sin afrejse fra Jylland havde Jens Bjelke i anled-

---

[1]) De foregående oplysninger ere for det meste hentede fra et vidtløftigt latinsk brev fra Jens Bjelke, dat. Nidrosiæ 19 Junii Anni 1609 — mellem kantsler Fris's breve i det danske gehejmearkiv, samt et andet på dansk fra samme til samme, dat. Frederiksstad 29 April 1609 i „Norske samlinger“ sammesteds.

ning af det skifte efter faderen, som han ved sin hjemkomst agtede at foretage med sin moder, fru Margrete Thott og sin søster, Vivike, udvirket en kongelig befaling til lensherren i Trondhjem, Sten Bilde, om at være den sidstes værge. Imidlertid havde han allerede flere år i forvejen skrevet sig til Østråt, ligesom også Henningsvær i Lofoten siges at tilhøre ham i det kongebrev af 11 April 1607, hvorved det forbødes at drive købmandskab i dette vær. Formodentlig har det efter hjemkomsten til Østråt været hans første foretagende at få skiftet endt for derefter at kunne drive på sit bryllup.

Ligesom det endnu den dag idag er tilfældet mellem vore bønder, betragtedes omkring 1600 ægteskabet af de norske, som de danske adelsmænd i mange tilfælde væsentlig som en affære, der ikke mindst måtte afgøres efter økonomiske hensyn. Som herre til Østråt kunde Jens Bjelke med rette vente at gøre et af landets bedste partier, hvad han også opnåede. I 1610 ægtede han den 22årige Sofia Brockenhus, med hvem han havde været forlovet mindst i et års tid, og som bragte ham gårdene Ellingård, Kanestrøm, Hovinsholm og Sande[1]). Hun var en datter af den tidligere befalingsmand over Bratsberg len, Henrik Brockenhus og dennes anden hustru og havde efter sin fader arvet Elline eller Ellingård i Smålenene og Kanestrøm på Nordmøre, samt efter en nylig afdød farbroder Hovinsholm på Helgøen og Sande i Smålenene, foruden at hun efter denne sidste havde odelsret til Evje i Smålenene, som hendes mand senere benyttede til at indløse denne ejendom. Om Jens Bjelke straks overtog alle disse ejendomme eller først efter at have udløst svigermoderen, er ikke

---

[1]) Samlinger til det norske folks sprog og historie I, 370 flg.

klart; men det bliver ialfald aldeles sikkert, at dette giftermål gjorde ham til en af Norges rigeste adelsmænd, om ikke den allerrigeste. Da de fleste af hans hustrus gårde lå i Akershus eller dets underliggende len, får man derved en ny forklaringsgrund til den iver, hvormed han i 1609 tog sig af den der bosatte adels klager, da han vidste, at han selv meget snart vilde være en af lenets første godsejere.

Efter at have gennemgået kancelliet kunde Jens Bjelke vente at komme i betragtning ved besættelsen af et len. Da derfor Rejns kloster blev ledigt efter Henning Gøe, til Philippi Jacobi dag, 1 Maj 1611, blev dette ham overdraget ved forleningsbrev af 5 April samme år. Dette len var et lidet len og havde fra først af alene bestået af det gods, som hørte under det sekulariserede Rejns kloster, der kun lå i en liden afstand fra Østråt. Men i 1561 forenedes dermed Tuterøens klostergods, der senere og fra 1567 tillige med det såkaldte Viks gods altid udgjorde en forlening isammen med Rejns kloster og benævnedes med dettes navn. Af denne forlening skulde Jens Bjelke årlig betale 450 rdl. og så beholde så godt som alle deraf flydende indtægter.

Et len af den beskaffenhed, som Rejns kloster, der foruden hovedgården alene udgjordes af kronens lejlændingsgods, kunde ikke medføre synderlig mange forretninger for sin indehaver. Lensherrens foged opkrævede landskyld og leding, samt de uvisse indtægter, hvortil hørte sigt- og sagefald eller de bøder, som betaltes for forbrydelser, der bleve begåede på godset. På reformationstiden beløb landskylden af Rejns klosters jordegods sig ifølge jordebogen til 225 spand, 2 øre og 2 mark, medens Tuterøens samtidig beløb sig til 208 spand, 1 øre, 1 ørtug foruden 4 pantsatte gårde med en samlet skyld af 14 spand. Efter klostergodsets inddrag-

ning kom også den gamle statsindtægt, ledingen til at opkræves af den samme, der opkrævede landskylden, hvorfor den i regnskaberne gærne sloges sammen med denne. Da de trondhjemske len 1 Maj 1658 skulde afståes til Sverige, angaves landskyld og leding af Rejns kloster og det dermed forenede jordegods til et samlet beløb af 589 spand og 2½ mark, samt 1 tønde og 1 kvarter saltet laks, 3 voger fersk laks, 1 ℔ rotskær, samt 6 ort 5 ß 1 alb. i penge, foruden nogle gårde, der vare pantsatte i 1628 mod forstrækning i sølv, og hvis skyld udgjorde 37 spand og 18 mark. En officiel svensk beretning siger, at i 1658 bortforpagtedes Rejns kloster af kongen for 2100 rdl. Denne opgave synes noget uforklarlig, da ingen af de tidligere lensherrer have givet i afgift mere end femteparten af den her nævnte sum. I 1661 angaves landskylden tillands til 432 spand og 16½ marklaug, hvilket efter en beregning af spandet til 3 rdl. gav i penge 1298 rdl. 18 ß, og landskylden tilsøs til 49½ spand 1 øre og 11 marklaug, hvilket efter en beregning af spandet til 2 rdl. gav i penge 100 rdl. 1 ort 5 ß; samtidig angaves ledingen tillands til 75½ spand 4½ marklaug og ledingen tilsøs til 13½ spand 23½ marklaug, hvilket omsat i penge efter den samme beregning gav henholdsvis 226½ rdl. 18 ß og 27½ rdl. 14½ ß. Når hertil lagdes korn-, fiske- og småtiende (300 rdl.), sag- og grundleje (57 rdl. 1 ort), laksetiende og visse penge (8 rdl. 3 ort), indtægten af en sag (18 rdl.) ægt og arbejde til klosteret og nogle andre afgifter (172 rdl. 1½ ort), og de uvisse indtægter, første bygsel, tredie års tage, samt sigt og sagefald, blev imidlertid den samlede årlige indtægt alligevel ikke så stor, at der kunde være nogen synderlig fordel ved at overtage lenet for en så høj afgift, som den, der er angivet i den svenske beretning. Rimeligvis beror denne derfor på en misforståelse, da det i

samtidige kilder berettes, at den sidste lensherre bortforpagtede samtlige visse og uvisse indtægter for 1800 rdl. Med hensyn til godsets værdi, da haves en anden omtrent samtidig beregning fra tiden nærmest efter suverænitetetn, der angiver landskyld og leding med et beløb, der kun er lidet større end de ovenfor angivne; derved bliver, når et spand landskyld tillands anslåes til en værdi af 100 rdl. og et spand tilsøs til 73 rdl., jordegodsets samlede værdi 50,282 rdl., hvoraf landskylden vilde udgøre 3 procent. Ved tillige at sælge ledingen og nogle andre afgifter, som betaltes til staten, tilsammen 525½ rdl. 9 ß, til en pris af 20 rdl. for hver 1 rdl. i indtægt, vilde den sum, som kunde forlanges for godset, opdrives til 60,793 rdl. 3 ℔ 12 ß.

Om disse opgaver over værdien af Rejns klosters jordegods og indtægter ikke uden videre kunne antages som gældende for den tid, da Jens Bjelke havde lenet, kunne de dog være en vejledning ved bedømmelsen af de indtægter, som derved tilfled ham. I begyndelsen af det syttende århundrede var pengeværdien af et spand noget mindre end ved århundredets midte, således at den landskyld, der i 1661 ved at omsættes i penge udgjorde næsten 1400 rdl., i 1611 kun vilde være mellem 1100 og 1200 rdl. Hvis man dertil lægger ledingen, beregnet på samme måde, og de øvrige nævnte, mindre faste indtægter, bliver der selv med fradrag af den årlige afgift til staten og de penge, som medgik til lønninger og hovedgårdens drift en meget pen sum tilbage for lenets indehaver. Da Jens Bjelkes efterfølger, Klaus Dåe fik klostret på regnskab, måtte han i det første år efter at have betalt af indtægten, hvad der medgik til løn og bespisning for de folk, som havde arbejde dermed, og dækket de andre udgifter, som kunde falde, endnu erlægge i rentekammeret noget over 826 gamle dalere, en indtægt, som

dette tidligere havde savnet. I det andet år ($\frac{1}{5}$1616—$\frac{1}{5}$1617) betalte han 860½ gamle dalere og i det sidste, hvori han havde lenet ($\frac{1}{5}$1619—$\frac{1}{5}$1620) 1000½. Da Klaus Dåe tillige var befalingsmand over Trondhjems len, har i hans tid rimeligvis forvaltningen og opkrævningen af klosterets indtægter været besørget af de fogder, som bestyrede Trøndelagens forskellige fogderier; i det mindste blev Rejns klosters hovedgård i 1615 modtaget på hans vegne af fogden i Fosen, Peder Grum [1]).

Oplysningerne om Rejns klosters tilstand i Jens Bjelkes tid ere meget magre. Det vigtigste indeholdes i det inventarium over hovedgården, som han lod optage, da han 2 Juni 1615 afleverede lenet. Det fremgår af dette, at det bohave, som fulgte klostret, har været meget tarveligt. Det bestod især af gamle gryder, udslidte tinfade og tinkander og nogle ubrugelige sengklæder. Af gårdsredskaber var der ikke bedre forråd, tredive „onde og gode" melketrug samt nogle forslidte økser og ljar, foruden to laksenøter med touge. En plog eller harv fulgte ikke med gården. Fra den katolske tid var der endnu tilbage en forgyldt monstrants, samt et lidet skrin med nogle af klostrets breve, over hvilke Peder Grum modtog en egen fortegnelse. Hovedgårdens besætning bestod af 24 kør, 2 kvier, 3 to års gamle øksne, 5

---

[1]) Norske rigsregistranter, II, 90, 163; IV, 417. Jordebøger fra reformationen for Rejn og Tuterøen i det danske gehejmearkiv og i afskrift i rigsarkivet. C. C. A. Lange, de norske klostres historie, 2 udg. 246 og 252 flg. Jordebog for Rejns kloster af 1 Maj 1658 i rigsarkivet — i den efter indholdet ordnede del af rentekammerets arkivalier under „matrikelen". Sammesteds en anden angivelse fra lidt senere tid under „landvæsen". Handlingar rörande Skandinaviens historia, XXX, 196. Samlinger til det norske folks sprog og historie IV, 28 og 43. I rigsarkivet findes også en memorial om klostrets pantsættelse fra tiden omkring 1660.

et års oksekalve, 6 et års kviekalve, 7 små kalve, 17 geder, 4 kid, 18 får, 10 små lam, 1 gråblakket hest, vurderet for 4 daler, samt en sort og en grå hoppe, hver vurderet for 2 daler[1]). Vilde en lensherre have større og bedre besætning eller inventarium, måtte han selv skaffe det; men da han aldrig kunde vide, hvor længe han selv skulde beholde lenet, var han selvfølgelig heller ikke tilbøjelig til at anskaffe mere end det højst fornødne og så meget, som han kunde gøre regning på, at eftermanden vilde overtage, for at han selv kunde slippe derfra med det mindst muelige tab.

Lenene uddeltes nemlig i de fleste tilfælde for at skaffe sin indehaver så stor indtægt, som mueligt, da adelen betragtede dem som erstatning for den pligt, der pålå dem at udføre statens hverv. Når derfor en adelsmand modtog et len, var han derved forpligtet til at yde staten alle de tjenester, som stode i hans magt, uden nogen særlig godtgørelse. Således var også Jens Bjelkes udnævnelse til befalingsmand over Rejns klosters len, nærmest at betragte som løn for et ham samtidig overdraget offentligt hverv.

II.

De nordenfjeldske krigsforetagender under Kalmarkrigen og Jens Bjelkes deltagelse i disse. Klager fra Jæmteland. Forsøg i 1614 og 1615 på at oprette en stående hær i Norge af odelsbønder.

Efterat rigsrådet ved herredagen i Horsens havde vist sig imødekommende med hensyn til kongens ønske om at begynde krig mod Sverige, havde han nogenlunde frie hæn-

---

[1]) Inventarium og kvittantser for Rejns kloster fra Klaus Dåes forleningstid mellem Trondhjems lens regnskaber 1614—1620 (pakke no. 685) i rigsarkivet.

der til at optræde på en bestemt måde. Forskellige forhold hindrede ham imidlertid endnu i nogen tid fra at gå angrebsvis tilverks, så at både året 1609 og 1610 hengik uden noget fredsbrud. Da rigsrådet i Februar 1611 atter samledes til herredag i København, blev derfor krigsspørgsmålet på ny bragt på bane. Da kongen foreslog at begynde krig, svarede rigsrådet med den samme forekommenhed som 2 år tidligere og bevilgede udskrivningen af en kontribution til krigens førelse. Tillige anmodede rigsrådet kongen om at vedligeholde den gode forståelse med Storbritannien og Irland og med de forenede Nederlande, samt om at holde fred med Hansestæderne. Hertil svarede kongen, at af de to førstnævnte magter håbede han alt godt, og hvad den sidste angik, så stod han vistnok på en spændt fod med Lübeck; men da denne by nu havde lovet at ville tilfredsstille ham, var der ikke nogen ulejlighed at befrygte fra den kant, når man kun vilde overlade alt til kongen. Det er betegnende for tidens forretningsorden, at i det samme brev, hvori rigsrådet svarede på kongens proposition om krigen, benyttede de også anledningen til at omtale de klager, som vare indløbne fra Norge over de derværende lensherrer, samt til at bede kongen om, at han vilde benytte rigsråderne fremfor andre i rigets tjeneste. Hertil svarede kongen, at han skulde undersøge klagerne og straffe dem, som måtte have forbrudt sig, samt at han fandt deres andragende om fortrinsvis at bruges i rigets tjeneste ganske i sin orden.

Efter herredagens slutning ilede kongen med at træffe de nødvendige foranstaltninger og var dermed så tidlig færdig, at han i begyndelsen af April kunde afsende sit fejdebrev. For Norges vedkommende overdroges krigens ledelse i det søndenfjeldske til statholderen, Envold Kruse, kantsleren, Anders Gren, samt de fire adelsmænd, Oluf Galde,

Peder Jernskæg, Aleksander von Papenheim og Gerlof Nettelhorst, medens Sten Bilde og under ham Jens Bjelke fik et lignende hverv nordenfjelds, hvor man påtænkte et indfald i Sverige over Jæmteland.

Da Norge i 1611 ikke havde noget, der kunde sammenlignes med en stående hær, blev de 2000 mand, som den trondhjemske almue skulde stille på benene, i virkeligheden ikke andet end en udisciplineret hob, der vilde adsplittes ved det første skud. Den første årsag til det påfølgende dårlige udfald af toget til Jæmteland er således at søge i den måde, hvorpå hæren var sammensat, og dernæst i den knappe tid, som levnedes befalingsmændene til at træffe de nødvendige forberedelser. Sidst i Marts modtog Sten Bilde dét kongebrev af 4 Marts, der bød ham og Jens Bjelke at drage til Jæmteland, og i det seneste i Juni skulde de være færdige. De havde følgelig kun lidet over 2 måneder til at samle bønderne, inddele dem i kompagnier, skaffe kaptejner og andre officerer „af de bedste mænd af byen og af lenet, hvor de findes," eksercere dem, skaffe feltskyts af det, som fandtes på Trondhjems gård, ordne byens forsvar under sit eget fravær og sørge for, at de hjemmeblivende bønder nøjagtig gave de bortdragende den bestemte sold eller kost. At dette var en umulighed at udføre på en forsvarlig måde med en så kort frist, måtte sige sig selv, også, hvor de tropper, som skulde samles, havde havt øvelse iforvejen, og ikke, som her kun kendte krigen af navn.

For at forøge vanskelighederne for Sten Bilde, var Jens Bjelke, da han modtog dette kongebrev, fraværende i det søndenfjeldske og måtte først hentes derfra. Dette medtog en del af den kostbare tid; men der var endnu en mængde andre vanskeligheder at overvinde, hvorpå Sten Bilde straks gjorde opmærksom. Imidlertid beordrede han fogderne øje-

blikkelig ind til Trondhjem for at give dem sine befalinger om udskrivningen samt pålagde borgerne at træffe aftale om lønnen med dem, der skulde drage ud som kaptejner. Men i det hele taget vare udsigterne kun lidet trøstelige. En del af den våbenføre befolkning var på den tid borte fra sit hjem; i hele lenet og byen gaves der ingen, som kendte noget til krigen, og hvad dertil hørte, og det artilleri, som fandtes på Trondhjems gård, var kun lidet tjenligt til feltbrug, ligesom der var stor mangel på ammunition. Hertil kom også andre hensyn, som voldte Sten Bilde ængstelse; han kendte klimatforholdene i det nordenfjeldske Norge og vidste, at det først i Juni omtrent vilde være ugørligt for en hær at passere fjeldryggen mellem Trøndelagen og Jæmteland. Endelig nærede han betænkelighed for, at Svenskerne, når den norske hær vel var kommen over fjeldet, kunde gøre indfald over Tydalen og lægge sig for Trondhjem. Når man hertil føjer, at Sten Bilde, der væsentlig var en studeret mand, selv savnede de fornødne betingelser for at beklæde enhver overordnet stilling, og særlig for at kunne anføre en hær, og at han dertil var meget sygelig, vil man kunne indse, hvor højst ubehagelig hans stilling måtte være fra den dag af, da han havde modtaget kongens befaling om at rykke i felten.

Heller ikke Trondhjems borgere syntes særdeles om krigen og om toget til Jæmteland. For at støtte sin lensherres forestillinger indgave også de et andragende om, at han måtte få tilladelse til at blive i Trondhjem, og at en anden i hans sted måtte sendes med hæren til Jæmteland, — at Trondhjems borgere måtte fritages for at drage ud, og at der endelig måtte opsendes noget artilleri samt to kaptejner og nogle krigsvante soldater, som kunde øve folket i våbenbrug. Men hverken denne eller den af Sten Bilde selv ind-

givne forestilling formåede at udvirke nogen forandring i de engang fattede bestemmelser.

Våren 1611 var kold og stormende; Maj måned faldt ind med sne og frost, og fogderne havde på grund af uvejret ondt for at rejse omkring og træffe de fornødne foranstaltninger til soldaterudskrivningen, ligesom de også derved hindredes fra at indsende til Trondhjem beretning om, hvad de i denne henseende havde foretaget. Da Jens Bjelke kom til Trondhjem, var der således ikke stort andet at indberette til København for ham og Sten Bilde, end hvad den sidste allerede en måned iforvejen havde gjort, nemlig at melde om alle de vanskeligheder, der stillede sig hindrende i vejen for toget, gentage de tidligere forlangender om at få nogle øvede folk og mere artilleri, samt indsende et andragende, der i mellemtiden var indkommet fra den jæmtelandske almue, da denne var samlet på landstinget 16 Marts, altså før de endnu havde modtaget efterretning om, at krigen endelig var besluttet.

Dette andragende, der var forseglet med Jæmtelands eget landsegl, fremstillede landskabets farlige stilling og bad lensherren anvende sin indflydelse til at skaffe dem „et tal forfarne krigsfolk“, da de „gamle krigsmænd“ for det meste var døde, og folket nu, uagtet de årlig øvedes og mønstredes, dog var ganske ubekendt med krigsbrug; tillige bad de om at få noget bidrag til disse krigsfolks underhold af dem, som boede mellem Trondhjem og Jæmtefjeldet.

For at give alle disse breve og andragender forøget vægt benyttede Jens Bjelke den gode lejlighed, som tilbød sig, da han en tre—fire uger senere skrev et privat brev til kantsler Fris for at takke for det gode og indbringende len, som han netop havde fået. Han forestillede sin velynder, hvor vanskeligt det var for Sten Bilde at drage med

på Jæmtelandstoget, da han i mange år havde lidt af kardialgi og gærne plejede at få anfald af denne sygdom, „når han forårsages noget ekstraordinarie at leve, som endelig på sådant tog vil udkræves“. Dette indtraf også, før hæren var kommen afsted. Derhos gjorde Jens Bjelke kantsleren opmærksom på, hvor vanskeligt det var at skaffe den fornødne tilførsel til hæren i Jæmteland, når lensherren forlod Trondhjem og derved forøgede borgernes frygt og rådløshed. Af disse grunde anså han det meget ønskeligt, om Sten Bilde måtte fritages for at rejse, mod at en anden drog ud i hans sted. Samtidig gentoge begge i forening, både Sten Bilde og Jens Bjelke, de tidligere forestillinger og berettede, at deres spådomme vare gåede i opfyldelse, da det endnu så sent som 31 Maj havde lange udsigter med at kunne passere fjeldet.

Intet af, hvad de således havde havt at anføre, kunde imidlertid overbevise de rigsråder, som under kongens fravær havde fået det hverv at varetage de løbende regeringsforretninger i København. De gentog således i slutningen af Juni den kongelige ordre af 4 Marts og afskar derved Sten Bilde og Jens Bjelke al adgang til videre indvendinger, da tiden under deres gentagne modforestillinger var rykket så langt frem, at de måtte skynde sig, hvis de ikke vilde overraskes af høstføret, medens de skrev om vårføret. Rigsrådernes brev kunde nemlig ikke nå frem til Trondhjem førend mellem 20 og 30 Juli, så at kun August måned var tilbage af den gode årstid. Skønt planen til Jæmtelandstoget i sig selv var forkastelig, da denne provins vilde havt en langt kraftigere beskyttelse i et par hundrede krigsvante og vel udrustede soldater end i et par tusinde bønder, vilde det dog, da der allerede ved de trufne foranstaltninger var udbredt kundskab om, hvad der påtænktes, have været umue-

ligt at opgive det hele, da man måtte antage, at de Svenskes opmærksomhed var bleven vakt, og at Jæmteland således vilde være udsat for et angreb af disse. Men dette var ikke Sten Bildes og endnu mindre Jens' Bjelkes skyld; de havde ikke vel kunnet sætte sig ud over kongebudet om udskrivningen, men havde heller ikke villet undlade at foreholde regeringen, hvilke vanskeligheder der vare forbundne med det påtænkte tog. Angrebsplanen var udklækket i København uden at indhente oplysninger fra stedet selv og uden at sørge for ordentlig forsyning med krigsfornødenheder. Skylden ligger følgelig hos regeringen, hos kongen og rigsrådet, hvis mangel på omtanke for det nordenfjeldske samtidig også kom tilsyne på en anden måde, idet det blev nægtet at sende et orlogsskib derop for at rense kysten for de fribyttere, der vare seede krydsende under denne.

Uagtet Trondhjems len skulde stille på benene en så talrig styrke, som den, der var pålagt ved den kongelige befaling til Sten Bilde og Jens Bjelke, blev der alligevel ikke bevilget nogen fritagelse fra den almindelige landskat eller kontribution, som kongen udskrev med rigsrådets samtykke over hele Norge ved skattebrev af 10 April 1611, og som skulde betales, sålænge krigen varede. For det første krigsår, 1611, betaltes denne skat i Trondhjems len, deri indbefattet Herjedalen og et tinglag af Jæmteland, af 1700 odelsbønder, 5992 lejlændinger, foruden 271, som kun betalte halv skat, 1750 ødegårdsmænd og husmænd, foruden 83, som kun betalte halv skat, 166 udrorsdrenge for fuld løn og 20 for halv, 509 drenge for fuld løn og 398 for halv, samt 29 styrmænd „med deris Norlandsche Jachter“ og 12 „med Smaa Jachter.“ Af disse udgjorde den samlede skat 8424 rdl. 1 ℔ 7½ β 3¼ alb. I 1612, da både Herjedalen og hele Jæmteland fragik, var den samlede skat omtrent

8200 rdl. og i 1613, da der 19 Juni udgaves et nyt skattebrev, og efterat i mellemtiden de nævnte landskaber atter vare genforenede med Norge, udgjorde den over 10,500 rdl. hvoraf 868 rdl. faldt på Jæmteland. I denne provins ydedes skatten af 1510 odelsbønder og lejlændinger, 398 ødegårdsmænd og husmænd, samt 42 drenge for fuld løn og 27 for halv. Samtlige disse penge bleve af fogderne indbetalte til Sten Bilde eller i hans fravær til hans hustru, fru Riborg Lindenow og derefter af ham indsendte til rentekammeret, uden at en eneste skilling blev anvendt til krigen i det nordenfjeldske. De omkostninger, som udkrævedes til at underholde hæren i Jæmteland, skulde nemlig, som allerede antydet, udredes af de hjemmeblivende bønder; men her begik Sten Bilde den store fejl at lade disse selv betale pengene direkte til de uddragende knægte, i stedet for til ham, hvoraf følgen blev, at de øjeblikkelig bleve fortærede og ikke kom synderlig til nytte. Desuden måtte lenets bønder endnu betale en skat, for at hjælpe borgerne til at indkøbe 8 jærnkanoner til skanserne ved Trondhjem. Denne skat, der blev påbudt ved kongebrev af 1 Maj 1611, skulde udredes for hvert af årene 1611 og 1612 med noget over 1500 rdl. I det mindste seks jærnkanoner bleve indkøbte af kronen for disse penge og opsendte fra tøjhuset i København; disse bleve således for eftertiden byens ejendom. En ny skat eller gerd til krigsfolket, som var foreslået af Sten Bilde og Jens Bjelke, blev ikke bevilget af rigsråderne i København.

Rimeligvis endnu før modtagelsen af rigsrådets sidste brev marscherede Jens Bjelke over Jæmtefjeldet og leirede sig med hæren i Jæmteland. Han var i Sten Bildes sygdomsforfald bleven øverstbefalende og havde som næstkommanderende taget med sig en adelsmand, ved navn Hans

Basse, som tidligere havde gjort krigstjeneste i Ungarn. Dette besøg var ikke efter Jæmternes hoved, der nok havde ønsket nogle afdelinger øvede krigsfolk, men ikke en sådan udisciplineret skare, som den trønderske bondehær. Da de samtidig fik høre, at en svensk hær nærmede sig under anførsel af Baltsar Beck, der tidligere havde kaldt sig statholder over Finland og Lapland og tilføjet de Norske adskillig skade i Finmarken, lagde de snart sin misfornøjelse temmelig åbent for dagen. At underholde en så stor masse, som de nu havde fået på halsen, faldt dem meget besværligt; heller ikke havde de synderlig god vilje til at føde de trønderske bønder. Endnu mere uvillige viste de sig til selv at gøre krigstjeneste, og da man, som det hed, opbød „mand af huse“, kom knapt hver fjerde mand. I det sted rømte alle, som kunde, tilskogs og bortførte alle levnetsmidler, som vare at overkomme, hvorved der måtte opstå mangel i de norske skarer, der allerede for en stor del havde opbrugt sine underholdningspenge.

Men om Jæmterne vare oprørske, så viste de norske bønder en uhørt forsagthed. Da Hans Basse i Refsund førte sine folk mod fienden og nogle få bleve sårede i begyndelsen af fægtningen, toge de øvrige af al magt tilbens, uagtet deres befalingsmænd bleve tilbage. Om der end var megen overdrivelse i det rygte, som berettede, at den svenske hær talte 6000 mand, var den dog i ethvert fald den norske aldeles overlegen, dels ved sin bedre disciplin og dels ved sit rytteri. Da Jæmterne faldt fra, og Normændene vare aldeles ubrugelige i kamp, var der således ikke andet igen for Jens Bjelke end snarest muligt at iverksætte tilbagetoget. Ved Undersåker gjorde han et forsøg på at sætte sig fast med nogle kompagnier, men måtte opgive dette dels af mangel på levnetsmidler, dels for ikke at stille Trond-

hjems by blot, da han af Baltzar Becks „dreng", som blev fangen, fik underretning om dennes planer og frygtede for et angreb over Herjedalen. I midten af August måned vare således de sidste norske afdelinger igen tilbage i Trøndelagen hvor Sten Bilde imidlertid havde sørget for, at byens befæstningsverker vare udbedrede.

Baltsar Beck tilbød, da han var bleven herre over hele Jæmteland, at slutte en våbenstilstand; men Jens Bjelke, som ikke vidste, om han havde nogen fuldmagt dertil af den svenske konge, nægtede bestemt at indgå på en sådan, da han havde mistanke om, at hensigten kun var at gøre Normændene trygge og bagefter overfalde dem. Da den svenske anfører havde fået dette afslag, begyndte han at hærje og brænde overalt i Jæmteland, som derved skal have lidt frygtelig, og det uagtet Svenskerne, som Jens Bjelke skrev, „Ere icke Nær til Jempterne saa fiendt i gemeen som di Ere Jyterne (som di dennem kalder) och Norbaggerne". Jæmterne fik således snart lære, at de i stedet for at vinde kun havde tabt ved sin overgang til fienden og begyndte så smått at længes tilbage. Da derfor Jens Bjelke opfordrede alle, som vilde være sin konge tro, til at komme over til Norge med sit bedste gods, fulgtes denne opfordring straks af mange, og senere kom daglig flere over, uagtet landskabets deputerede havde svoret den svenske konge troskabsed.

Dermed var dette fra først til sidst mislykkede felttog til ende. Uagtet Jens Bjelke, der aldrig havde modtaget nogen militær uddannelse, ikke var skikket til første leder af et sådant foretagende, var han dog uden skyld i det ynkelige udfald. Det norske krigsvæsen var kommet i et sådant forfald, at intet kunde udrettes dermed, når man skulde kæmpe imod krigsvante folk; dertil kom Jæmternes frafald og mangelen på levnetsmidler i forbindelse med Sten Bildes

ubegribelige mangel på forsynlighed, da han lod de udskrevne knegte selv modtage sine tærepenge af de hjemmeblivende. Samtiden frikendte også tilsidst Jens Bjelke for al brøde, medens Sten Bildes forhold senere blev et af anklagepunkterne imod denne.

Jæmtelandstoget var det eneste forsøg, som gjordes nordenfjelds på at gå angrebsvis tilverks mod Svenskerne, da de planer, man tidligere muligvis kunde have næret i København om også fra Nordland at rykke ind i Sverige, senere bleve aldeles opgivne. For disse fjærne landsdeles vedkommende var der således kun tanke på at dække dem mod fiendens angreb. Til Finmarkens forsvar havde slotsskriveren på Vardøhus, Søfren Bondessen allerede 1609 i Bergen ladet bygge en skøttebåd på seks læster for 500 daler; denne skulde stationeres i Vardø, uagtet der her om vinteren ikke var så megen almue, at den kunde bemande en så stor båd.

I 1610 gjorde lensherren, Klaus Gagge til Harested en rejse til Danmark, men fik snart befaling af kongen til at vende tilbage til sit len så hurtig, som muligt. Han ilede derfor af al magt med rejsen og ankom 16 December til Vardøhus efter undervejs at have udstået stor livsfare. Allerede i Nordland fik han høre, at Svenskerne under hans fravær havde været i fjordene, og da han kom til Finmarken, modtog han bekræftelse derpå. Den svenske befalingsmand der kaldtes mester Daniel, havde nemlig benyttet den mørkeste vintertid, medens alle holdt sig hjemme og ofte måtte brænde lys hele dagen, og var i denne dragen omkring i fjeldet for at kræve skatten af Finnerne, der også vare langt mere svensk- end norsksindede. Klaus Gagge samlede undervejs folk i Loppen og dens omegn og drog med disse ind til Alten; men da de kom did, var mester Daniel

allerede borte. Efter sin tilbagekomst til Vardøhus var Klaus Gagge ikke mindre ivrig og drog i Januar 1611 ind på fjeldet, hvor han fik skat af flere Finnebyer, uagtet dette under livsstraf var dem forbudt af den svenske konge. Derimod opgav han aldeles at få noget af Nordfjeldet, hvis Finner nu alle skattede til Rusland. Under selve krigen var alt roligt i Finmarken.

I Nordland viste også lensherren, Hartvig Bilde sig særdeles ivrig og udfoldede en stor virksomhed. I hver af de større fjorde havde han en skærbåd eller skøttebåd, bemandet med 100 mand, så vel Normænd som Finner; disse både, hvis antal han selv angav til ikke mindre end fjorten, skulde tage imod Svenskerne, om de vilde forsøge at gå over fjeldet og ind på norsk grund. I de fjorde, hvor der ikke boede mange Normænd og Finner, lod han alle huse og gammer rydde og brænde og flyttede så senere folket ud på øerne. Selv drog han på sin egen båd omkring i alle fjorde i sit vidtløftige len og blev ikke træt af at træffe foranstaltninger til landets forsvar; for at kunne være endnu mere forberedt, skrev han til kantsler Fris med anmodning om at få opsendt nogle kanoner og soldater samt „en god forstandig øverste, som forfaren var på krigsbrug,“ da han selv ikke kunde være allevegne tilstede. Disse hans ønsker ere dog neppe blevne opfyldte. I begyndelsen af Maj var han på sin residents, Bodøgård, i slutningen af Juni derimod i Tjeldsund i anledning af et indfald, som 80 Svensker havde gjort i Tysfjorden sidste vinter, før indbyggerne endnu anede noget fredsbrud, og i midten af Juli atter tilbage på Bodø. Dette indfald pådrog Hartvig Bilde meget skarpe irettesættelser fra rigsråderne i København, der tillagde hans forsømmelighed al skyld og tilholdt ham at forebygge enhver gjentagelse af lignende anfald, hvis han ikke vilde blive an-

klaget for sin ulydighed mod den tidligere givne instruks. Dette synes at have været aldeles ubeføjet, da han ikke i nogen henseende, såvidt det stod til ham, havde undladt at træffe de hensigtsmæssigste forholdsregler til forsvar, ja endog på forhånd, uden at kende rigsrådernes vilje havde truffet de samme bestemmelser, som disse senere pålagde ham, f. eks. om at flytte Finnerne ud på øerne.

Uagtet Nordland ligeså vel, som Finmarken blev forskånet for fiendtlige anfald under krigen, følte dets indbyggere alligevel dennes byrder meget hårdt. Den for disse egne forholdsvis betydelige styrke, som udkrævedes til at bemande de 14 skøttebåde, voldte meget besvær, da stævnetiden kom, og jægterne skulde til Bergen; ovenikøbet skulde der på samme tid holdes vagt omkring på fjeldene, medens en del måtte være i lensherrens følge, når denne drog om på sørejserne. Således måtte næringsvejene tildels hindres for den fattige befolkning i disse nordlige egne, og deres skatteevne formindskes, uden at de derfor opnåede noget afslag i skatterne. Disse havde for året 1610 efter Hartvig Bildes beretning udgjort 7405 rdl.

Da Jens Bjelke efter toget til Jæmteland atter kom til Trondhjem, blev der en almindelig modløshed mellem byens borgere, som snart ventede at se de svenske tropper rykke frem. Jens Bjelke følte under disse omstændigheder end mere savnet af et rytteri og bad rigsråderne om at pålægge prester „eller andre, som kunde det formå", at holde nogle ryttere; der fandtes nemlig, efter hvad han oplyste, i hele Trondhjems by kun et par borgere, der holdt en enkelt hest, så det nyttede lidet, at Sten Bilde holdt 6 og Jens Bjelke selv 4 heste. Dette andragende blev imidlertid ikke indvilget af rigsrådet, dels fordi de ikke fandt at kunne pålægge nye byrder på egen hånd, dels fordi de syntes, at gejstlig-

heden allerede var nok plaget med skatter og pålæg. Ligeledes afsloges en fornyet ansøgning om at få opsendt nogle øvede krigsmænd, så at man, ligesom før, udelukkende var henvist til sine egne midler. Derimod fik Sten Bilde under 11 Oktober tilladelse til selv at antage øvede soldater, når han kunde gøre det uden at pådrage kongen nye udgifter.

Fienden lå fremdeles på Jæmtelands grænser, hvorfra han i vinterens løb foretog flere små strejftog ind i Trøndelagen. For at forsvare dette landskab anordnede derfor Sten Bilde en række fjeldvagter langs hele grænsen på ethvert sted, hvor det kunde ventes, at fienden vilde forsøge en overgang. Alene den lille og afsides fjeldbygd, Finlierne lå altfor fremskudt til på denne måde at kunne forsvares med held, hvorfor man her opfordrede folkene til at forlade sine boliger. De fulgte imidlertid ikke denne opfordring, og måtte følgelig være forberedte på et angreb. Dette lod heller ikke vente længe på sig. Et stykke ud på vinteren kom der en svensk trop, som plyndrede og brændte den hele bygd og førte indbyggerne med sig til Jæmteland. Fra Finlierne fortsatte denne vejen videre ind i Snåsen for også at lade denne bygd vederfares samme skæbne; efter et gammelt sagn skulle de her endog have afbrændt prestegældets hovedkirke. Også over Merakerfjeld forsøgte Svenskerne et indfald, hvorved de fangede nogle norske vagter, men selv fik et par døde og atter måtte trække sig tilbage med uforrettet sag.

Forinden dette foregik, havde Jens Bjelke forladt Trøndelagen. Han anede nemlig, at der intrigeredes for at fremstille ham, som den, der måtte bære al skyld for det mislykkede tog, og havde derfor om høsten, da vejr og føre sikrede mod ethvert større angreb fra Sverige, fundet det rådeligst at foretage en tur til København for at rense

sig for mistanke i denne henseende. Han var også så heldig at afvende enhver mistanke fra sig og godtgøre, „at et eneste menneske eller to ikke kunde være al årsagen til det forgæves tog, som skede til Jæmteland“. Dog følte han sig endnu ikke ganske sikret, og det med rette, da det snart viste sig, at hans fiender ikke havde opgivet håbet om at bringe ham i ulykke. Under dette sit ophold i Danmark fornyede Jens Bjelke også sine tidligere anmodninger om øvede folk, og denne gang med noget held, idet han fik med sig op nogle befalingsmænd.

Det synes at have været Sten Bilde eller ialfald dennes venner, som søgte at vælte skylden over på Jens Bjelke, og derved benyttede sig af den omstændighed, at han ikke havde nogen fuldmagt fra lensherren, da han i dennes sygdom drog som øverstbefalende til Jæmteland. Rimeligvis har Sten Bilde næret frygt for at blive udseet til syndebuk og været fejg nok til at ville unddrage sig dette ved at fremstille en anden som skyldig. Men dette måtte med nødvendighed opfordre til forsigtighed. Da Jens Bjelke senhøstes 1611 atter var kommen til Trondhjem og næste vår blev opfordret af Sten Bilde til under hans fravær i sølenene at føre tilsyn med byens forsvar, erklærede han sig kun villig hertil under betingelse af, at Sten Bilde vilde give ham fuldmagt til at handle med al hans myndighed og i hans navn. Men herpå vilde denne ikke gå ind og endnu mindre udvirke en erklæring fra borgerskabet om, at de i tilfælde af at der hændte noget galt, vilde dele skylden med Jens Bjelke. Man får uvilkårlig det indtryk, at Sten Bilde har søgt at lægge alt ansvar over på denne for selv at kunne stå med rene hænder; hvis nemlig Jens Bjelke under hans fravær på visitatsrejsen i sølenene foretog sig uden fuldmagt noget, der førte til et dårligt udfald, var skylden hans, og nægtede han

at overtage opsynet med byens forsvar, kunde Sten Bilde og hans venner anklage ham tilhove, som den, der i en farlig tid hindrede lensherren i at udføre sin pligt, da denne umuelig kunde forlade byen uden at efterlade nogen stedfortræder. Dette var nokså listig beregnet. Der var i Trondhjem ikke så få, der før toget kom istand, havde lagt Jens Bjelke alle muelige hindringer i vejen og bagefter gik omkring i byen og fortalte, at det ene og alene var mislykket ved hans uheldige foranstaltninger. Da der på denne måde allerede var istandbragt en opinion imod Jens Bjelke, kunde Sten Bilde og hans venner med så meget større grund nære det håb, at de ved at styrke denne, kunde klare ham selv for enhver beskyldning, som mueligvis bagefter kunde blive fremsat imod ham. Dette var så meget mindre ædelt, som Jens Bjelke under sit ophold i København ikke havde fremtrukket noget, der kunde tale imod Sten Bilde. Nu derimod, da han selv måtte forsvare sig, skrev han til kantsleren og sagde, skønt endnu uden at nævne navn, at en del af skylden lå hos dem, der havde tilladt de hjemmeblivende bønder at udbetale tærepengene umiddelbart til de udskrevne knegte. Kantsleren optog også denne hans henvendelse på det allerbedste, og Jens Bjelke kunde således foreløbig anse sig sikker mod bagvaskelsen, da han havde denne mægtige velynder at støtte sig til. Også Sten Bilde vilde efter al rimelighed have gået fri for den anklage, som han frygtede, hvis der ikke senere var tilstødt andre ting, der ansåes for at være mere graverende for ham.

Sten Bilde savnede alle evner til at opretholde sin auktoritet, som end mere svækkedes under hans sygelighed. I sin brevveksling med kantsler Fris skildrede Jens Bjelke, skønt fremdeles i meget skånsomme udtryk, den forvirring, som fremkaldtes dels ved hans slaphed, dels ved borgernes

og almuens ulyst til at udføre, hvad der var dem pålagt. Han var ikke utilbøjelig til at give disse den største skyld og skrev, „at kanske man med onde og med straf neppelig skulde end kunne bringe denne almue til større lydighed og duelighed udi disse krigshandlingers bedrift, end de med gode hidindtil ere blevne tilbragte; ti kanske naturen og kompleksionen er ikke dertil genegen; dog stod det til forsøgelse med dennem“. For Trondhjem selv var der dog ikke så megen fare, da Sten Bilde her virkelig havde grebet sig noget an; men med lenets forsvar var det alt andet end godt bevendt, da sommeren kom i 1612 og fiendens anfald kunde imødesees. Dette udeblev heller ikke, skønt det kom fra en anden kant, end man havde ventet.

Den svenske konge havde ladet hverve tropper i Nederlandene og Skotland for at kunne fortsætte krigen med kraft. Da al adgang til hans rige var spærret fra Skagerak og Kattegat, greb disse til den udvej at marschere tværs igennem fiendens land og rettede derfor sin kurs mod kysterne af Søndmøre og Romsdalen, hvorhen de sejlede i to afdelinger. Den ene af disse, der anførtes af den brabantske oberst, Johan Mønnichhaven og kom fra Holland, skal ved ankomsten til Norge have bestået af omtrent 800 Mand. Efterat disse vare komne under land noget nordenfor Stat, for de plyndrende langs kysten af Søndmøre, Romsdalen og Nordmøre, og satte derpå kursen ind ad Trondhjemsfjorden. 19 Juli, medens folk var i kirke, kom der bud om, at der var fiendtlige orlogsskibe indenfor Agdenæs. Sten Bilde ilede øjeblikkelig ud af kirken, samlede så mange folk, som han i farten kunde få fat på og lod veterne tænde omkring på fjeldene. Medens han endnu var sysselsat hermed, kom Mønnichhavens skibe seilende ind ad fjorden og styrede imod elvemundingen. Men da alle mærker vare borttagne, vovede

de ikke at sejle videre og kastede anker udenfor på dybet, hvor de bleve liggende og besvarede den fra byens skanser åbnede kanonade. Ilden var temmelig voldsom, da Sten Bilde nede ved Søen havde samlet alle kanoner fra skanserne på domkirkegården og Kalvskindet. Formodentlig har han derved givet Mønnichhaven den forestilling, at byen var langt bedre befæstet og forsvaret, end den i virkeligheden var, så at denne fandt det bedst at opgive enhver tanke om overrumpling og sejle længere ind i fjorden for at komme til Sverige hurtigst muelig. Af denne grund styrede han næste morgen ind til Størdalen, hvor han gik iland med alle sine folk og øjeblikkelig fortsatte sin marsch opad dalen, hvor der ikke var truffet nogen forsvarsanstalter. Da Sten Bilde fik vide, at fienden var dragen ind over fjorden, forsøgte han at oprette det forsømte, men forgæves. En kaptejn og 250 mand sendtes i hast efter; disse forenede sig med et par af fjeldvagterne og opbøde bønderne i et antal af 1000 mand. Med denne styrke vovede man et angreb på fienden, der havde lejret sig på en gård oppe i dalen; men da bønderne hørte de første musketkugler hvine om ørene og syntes, at det var et ganske andet våben end deres gamle bøsser, toge de tilbens og opløste sig. Mønnichhaven fortsatte, fremdeles plyndrende uhindret sin marsch over Merakerfjeld og kom ned i Jæmteland. Bagefter fandt man nogle af hans soldater, som vare døde af udmattelse, medens mange andre havde kastet fra sig sine harnisker og våben, da de ikke længere magtede at bære dem. De skibe, som havde ført ham over, iverksatte øjeblikkelig sin tilbagerejse uden at forulempes.

Efter dette varede det ikke længe, førend skarp dadel rammede Sten Bilde, fordi han havde ladet Mønnichhaven slippe over til Sverige. Kongen var forbitret over de uheld, som havde ledsaget de nordenfjeldske krigsforetagender fra

først til sidst og besluttede derfor at statuere et eksempel. Hertil blev Sten Bilde udseet, uagtet det havde været mere retfærdigt at søge grunden ikke så meget i hans uduelighed som i den norske hærs ynkelige indretning, og indrømme, at selv den største general vilde have været til ingen nytte under sådanne forhold. Allerede i Oktober fik den stakkels lensherre en meget alvorlig tilrettevisning for sit forhold og senere på vinteren, da freden var sluttet, modtog han underretning om, at han til tredie Påskedag 1613 skulde opgive sit len, som skulde betroes en anden „god mand."

Sten Bildes videre skæbne afgjordes på herredagen i København i Juni 1613. Til de ydmyge bønskrifter, som han i Februar sendte til kongen og Kristian Fris for at afværge anklagen, toges intet hensyn, så at han måtte svare for kongens og rigsrådets domstol for de forsømmelser, som lagdes ham til last. Som aktør optrådte den kongelige sekretær, Tyge Lange, der anklagede ham for at have udbredt den kgl. befaling af 4 Marts 1611 for tidlig, for at have udskrevet knegte af sølenene, der vare mindre duelige til krigstjenesten tillands, for at have ladet bønderne selv betale tærepengene umiddelbart til de udskrevne soldater, for ikke at have sendt melding til København om Herjedalens tab, der fulgte kort ovenpå Jæmtelands, samt endelig for at have ladet Mennichhaven drage igennem lenet. På Sten Bildes vegne svarede hans broder, Markus Bilde til Hvidkilde på disse beskyldninger, at han for det første havde bekendtgjort den kongelige befaling for lagmand, borgermester og råd alene i den hensigt at holde borgerne fra at sejle til Nordland, hvortil de netop vare færdige, at han dernæst ikke havde kunnet lægge den hele udskrivningsbyrde alene på landlenene, at han skulde truffet bedre foranstaltninger med pengenes uddeling, hvis hæren var forble-

ven længere i Jæmteland, at han ikke havde vidst andet end, at Herjedalen „forstodes altid under Jæmteland," og endelig, at Mennichhaven var kommen aldeles uforvarende over dem, og at det senere ikke havde været muligt at tage andre forholdsregler end de, han havde truffet. I henhold hertil bad Markus Bilde om, at hvis hans broder heri havde gjort noget, som kunde regnes ham til en forsømmelse, så måtte kongen dog skænke ham sin tilgivelse og nåde. Herpå vilde kongen, der var opbragt over Mennichhavens tog og fast bestemt på at statuere et eksempel, ikke gå ind, og dommen lød derfor på, at Sten Bilde havde forseet sig og skulde stande kongen til rette. Efterat dommen var falden, viste dog kongen sig mere tilbøjelig til mildhed og pålagde ham blot den straf at tjene 3 år udenlands i krig. Da imidlertid Sten Bilde forsøgte at unddrage sig dette og i stedet holdt sig skjult i Jylland, vågnede kongens vrede på ny, så at han lod ham sætte i fængsel på Dragsholm, hvor han endte sine dage efter nogle års forløb[1].

Mod Jens Bjelke rejstes ingen anklage. Tværtimod fik han under 19 Juni 1613 det hverv tilligemed Palle Rosenkrans samt lagmanden og borgermesteren i Trondhjem at

---

[1] Bidrag til de nordenfjeldske krigsbegivenheders historie i årene 1611 og 1612 findes hos Slange, Kristian IVs historie, 312 flg. 352—354; samlinger til det norske folks sprog og historie III, 219 og 260 og de der citerede steder; Norske samlinger (8vo), I, 362—383 og II, 44—80 og 273—310; jfr. Daaes Norske bygdesagn, 71 flg. Fremdeles er der ved nærværende fremstilling benyttet en række hidtil utrykte breve til kantsler Kristian Fris, som dels findes i samlinger til den danske adels historie på det kgl. bibl. i København, dels i danske kancellis arkiv i gehejmearkivet smstds. Hvad der er meddelt om herredagen i 1611, er hentet fra rigens råds breve, fasc. 42 i det danske gehejmearkiv. Lensregnskaberne for krigsårene, der findes i rigsarkivet, have derhos ydet en del oplysninger, navnlig om skatterne.

følge den nye lensherre, Klaus Dåe til Størdalen og Jæmteland for at iverksætte den dom, der var falden over disse landskabers indbyggere. For Størdølernes vedkommende gik denne ud på, at de skulde være i kongens nåde og unåde, fordi de ikke havde gjort Mønnichhaven modstand, medens de af Jæmterne, der havde forseet sig grovest, skulde have sit gods forbrudt, og de øvrige tiltales ved sit hjemthing. Kommissarierne afrejste straks til Jæmteland for at udføre sit hverv, hvorom de allerede i Oktober afgave beretning. Efter deres indstilling mistede Jæmterne sit gamle privilegium med kun at give halv skat samt retten til at have et eget landssegl.

Flere år senere, i 1623 beklagede Jæmterne sig over, at der ved nedsendelsen af deres landssegl og privilegier tillige var bortkommet en gammel landsskrå angående grænsen mod Sverige, hvorfor det var dem umuligt at få en ordentlig afgørelse på de grænsespørgsmål, der idelig rejstes fra begge sider. Den daværende lensherre i Trondhjem, Tage Thott skrev i den anledning til København, men uden at det var muligt at finde nogen sådan skrå. Det kom imidlertid ved denne lejlighed for dagen, at der kunde være meget at udsætte på den måde, hvorpå kommissarierne i 1613 havde udført sit hverv; navnlig førtes der grundede klager over, at de ikke havde været påpasselige lige over for de underslæb, som vare begåede af formyndere. Der var fremdeles en danskfødt prest, som var behandlet meget uretfærdig, da han nemlig var bleven landsforvist af kommissarierne, som den, der havde gået Svenskerne tilhånde, uagtet han kun var bleven tilbage af hensyn til sin hustru, der skulde ligge i barselseng; efter sin forvisning var han bleven prest i Sverige, men ønskede intet hellere end at komme tilbage til Norge, et ønske, som Tage Thott anbefalede på

det varmeste. Det synes således at fremgå, at kommissarierne mere havde hastet med at komme hjem igen, end stræbt at komme tilbunds i de dem betroede sager, og at de følgelig have taget sig sit hverv temmelig let. Endnu så sent, som ved herredagen i Bergen 1631 kom der flere klager over deres bestemmelser.

Uagtet Kristian IV var gået sejerrig ud af Kalmarkrigen, havde han dog af, hvad han havde seet, fået erfaring for, at hans riger ikke vare „udi en sådan tryg og felig statu, som de udi forrige tider været have.“ For Norges vedkommende overdrog han derfor under 17 November 1614 rigsadmiralen, Mogens Ulfeld og lensherren på Båhus og Elfsborg, Jørgen Lunge at sørge for, at der i det søndenfjeldske kunde holdes en styrke på 1500 mand, medens Jens Bjelke og Peder Iverssøn Jernskæg nordenfjelds skulde sørge for, at der kunde være 600, nemlig 300 i Bergenhus len og 300 i Trondhjems len. Da disse soldater alene skulde tages mellem odelsbønderne (eller måske også mellem kronens lejlændinger) har det oprindelig været tænkt, som et slags sidestykke til adelens rostjeneste, idet alle, som bleve udskrevne, skulde nyde sine påboende gårde „kvit og fri for al landskyld, de til Os og kronen give, fri for skat, når almindelig skat udskrives over alt riget, fri for indfæstning og første bygsel, såvelsom og for hvert tredie års tage, fri for ægt og arbejde og anden kongelig tynge, al den stund og sålænge de ere udi samme stand og bestilling.“ Derimod skulde de i krigstid nyde en liden løn for sin tjeneste. Ligeledes skulde der i de søndenfjeldske len og byer samt Bergens by og Bergenhus len udtages 330 bådsmænd eller matroser.

Jens Bjelke og Peder Jernskæg vare allerede færdige med sine undersøgelser i April 1615, da de den 21de fra

Imidlertid må det snart have vist sig nødvendigt at have en embedsmand, der kunde føre det øverste tilsyn med Norges retspleje, hvorfor kantsler-embedet inden kort tid atter genoplivedes, skønt i en forandret form. I 1547 udnævntes Peder Huitfeldt til kantsler og forlenedes i denne egenskab med de distrikter, der havde ligget til det gamle Maria provsti. Fra denne tid af var der indtil flere år efter souverænitetens indførelse næsten altid en egen norsk kantsler, hvis hverv det var at være den øverste leder af landets retsvæsen. Denne slags forretninger vare ingenlunde fremmede for embedet i dets oprindelige form, skønt de dog aldrig i Norge, ligesom i Danmark havde bevirket en deling deraf. Den nye norske kantsler var nærmest at sammenligne med den danske rigens kantsler, dog uden at han som denne opnåede sæde i rigsrådet. Det var hans pligt at „hjælpe hver mand, som for ham kommendes vorder for dom, lov og ret, ej anseendes vild, venskab, gunst, gave, frændskab eller nogen anden vild.“ Derimod var al indflydelse på rigets administration ham frataget, undtagen når kongen gav ham bemyndigelse for et enkelt tilfælde. Ved den norske adels privilegier af 1591 fastsattes, at der til norsk kantsler altid skulde tages en i Norge indfødt eller ialfald der bosat adelsmand. Efter denne bestemmelse udnævntes først Hans Pederssøn Litle eller Basse til Sæm og efter ham Anders Gren til Sundsby til kantsler. Da den sidste døde i 1614, og embedet på ny skulde besættes, faldt kongens valg på Jens Bjelke. Hans udnævnelse foregik i de første dage af December 1614. det kongebrev, der byder hele Norge at holde og agte ham som kantsler, er dateret 7 December, medens han dagen forud fik brev på det kannikedømme i Oslo domkirke, som hans formand havde havt, og på Nonneseter kloster

og Onsø len, som i den senere tid var henlagt til kantslerens underhold i stedet for Mariakirkens provsti. Denne forlening skulde tiltrædes fra 1 Maj 1615, fra hvilken tid han opgav Rejnskloster. Som indehaver af et kanonikat var Jens Bjelke fra nu af medlem af Oslo domkapitel, men har naturligvis ikke befattet sig synderlig med dettes forretninger. Af og til har han dog ikke kunnet undgå at deltage i disse. Da således hospitalspresten i Oslo, Johannes Sylvius, der senere blev sogneprest til Næs i Hallingdal, havde klaget over sognepresten, Tomas Laugessøn, der ikke vilde tillade ham at begrave de lig på hospitalskirkegården, som borgerne førte did, blev sagen påkendt af Jens Bjelke, biskop Glostrup og ludirector Trugels Nilssøn, der i sin dom af 20 Oktober 1620 erklærede, at Johannes Sylvius havde uret og på sin kirkegård for fremtiden kun måtte begrave hospitalslemmerne [1]).

Ifølge en jordebog fra 1631 i rigsarkivet [2]) lå det gods, som den gang henhørte under Nonneseter kloster, fordelt i følgende sogne: Aker, Østre og Vestre Bærum, Asker, Eker, Røken, Hurum, Sande, Slagen, Borre, Våle, Botne, Ullensaker, Jessum, Gerdrum, Nannestad, Holter, Næs, Ejdsvold, Skedsmo, Enebak, Lørenskoven, Hof i Solør, Grue, Vang på Hedemarken, Romedal, Stange, Norderhof, Hof på Toten, Gran, Vestby, Ås, Næsodden, Ski, Råde, Rygge, Onsø, Tune, Askim, Trøkstad, Spydeberg, Sigdal, Skeberg, Ski i

[1]) Dommen findes i rigsarkivet (kancelliet — købstæderne — Oslo). Om Johannes Sylvius jvfr. L. Daaes Norske bygdesagn, side 32.

[2]) Onsø lens regnskaber (pakke 270, a), der også stadig ere benyttede i det følgende. Ved oplysningerne ndfr. om toldforpagtningen er tillige benyttet en række breve fra Jens Bjelke til oversekretær Nils Fris i tiden fra 31 Juli 1622 til 6 Marts 1623, nu i det danske gehejmearkiv. Jordebogen af 1650 findes imellem Brunla lens regnskaber (pakke 285) i rigsarkivet.

Viken og Askim sammesteds. Den samlede landskyld af dette gods udgjorde 3½ sk℔, 1½ fjerding, 4 lis℔, 1 remol, 2 sold, 5½ spand og 32½ tønde landskyld- og ledingskorn, 5 tønder hestekorn, 18 sk℔, 8½ lis℔ rugmel, 66sk℔, 1 lis℔, 6 tdr. byg,- blandings- og aremalt, 51½ sk℔, ½ lis℔, 1 bism℔, 3½ tdr. 5 settinger og 29 spand samme sorter mel, 200 pund smør, 23½ sk℔, 6 lis℔ salt, 30½ huder, 5 kalvskind, 7½ læs skattehø, 239 læs skatteved, 2 sk℔ næver, 2 tdr. laks, 1 buløkse, 7 høns, 9 tylvter og 1 stok „tømmerkørsel“, 22½ daler landskyldspenge, 53¼ daler 1 ℳ foringspenge, 2½ daler 1 ℳ 14 β visørepenge, 2 rdl. 15 β 1 alb. ledingspenge, 21½ dlr. 1 ℳ arbejdspenge, 5 dlr. 1 ℳ skattepenge, 5½ dlr. grundlejepenge, 15½ dlr. 20 β 2 alb. i leje af tomter i Oslo, 1 t humle og 1 kvarter makrel. En del af klostrets gårde i Aker blev i 1627 udlagt til Akershus slots og Kristiania bys marker. Disse opførtes dog i jordebogen, hvilket dermod ikke er tilfældet med klostrets bedste ejendom i dette prestegæld, selve gården Aker, på hvis grund Kristiania anlagdes i 1624. Af sagbrug på klostrets grund opkrævedes ved en egen dertil ansat sagfoged en årlig sagleje af 136 daler, som endog antoges at kunne drives op til 17 rdl., når ingen fik afslag i sin årsafgift. I en yngre jordebog fra 1650 opgives landskylden til 156 sk℔, 4½ lis℔ tunge, 18 tønder, 2 set. havre, 191 pund 1½ bismℳ. smør, 43 huder, 9 skind, 2 tønder laks, 19½ sk℔, 7 lis℔ salt, 2sk℔ næver, 8 tylvter tømmer og 10 stokker, 177 læs brændeved, 1 tønde næper, 7 læs skattehø, 7 høns, 206 rdl. og 18 β i penge, hvilket, når alt blev omsat i penge, udgjorde en samlet sum af 852 rdl. 12 β 2 d. Jordebogen af 1631 indeholder også en fortegnelse over Jens Bjelkes kannikegods, der lå spredt i Løjten, Øjer, Grue, Vinger, Enebak, Båstad, Tomter, Ejdsberg, Høland, Rakkestad, Ås, Skeberg, Tor-

næs, Onsø, Rygge, Aker, Nitedalen, Bærum, Norderhof, Hadeland, Toten, Land, Odalen, Ullensaker, Næs, Sørum, Urskoug, Fet, Asker, Røken, Hurum, Lier, Eker samt i Viken, foruden et par tomter i Oslo. Den årlige landskyld af dette gods udgjorde 4 skæ rugmel, 32½ skæ byg- og blandingsmel, 16½ skæ, 3 lisæ og 14 tønder malt, 43½ pund 6 ℔ smør, 5 huder, 15 kalvskind, 15 lisæ, 1½ tønde og 3 settinger korn, 12 skæ 2½ lisæ salt, 1½ ort tomteleje, ½ pund humle, 2½ daler landskyldspenge og 1½ daler grundlejepenge. Ifølge en jordebog fra 1618 over Oslo og Hamars kapitlers jordegods bestod denne Jens Bjelkes præbende af „kommuneparten“, St. Olai alters gods af Mariakirken, Dorotee alters af samme kirke, Svende alters, og portio choralium, og angaves til en samlet landskyld af 2½ daler 8 ß penge, 2 pund rugmel, 13 pund 1 fjerding bygmalt, 1 pund 7½ lisæ bygmel, 14½ pund og 3½ tdr. havremalt, 2 pund 1 fjerding havremel, 14 pund 1 fjerding blandingsmalt, 5½ pund 1 fjerding blandingsmel, 44 bismæ smør, 11 pund 1 fjerding salt, ½ bismæ humle, 4 kohuder, 2½ deger og 3 kalvskind og 6 tylvter deler. I en tillægsbemærkning gør Jens Bjelke udtrykkelig opmærksom på, at „ald Landschylden Icke følger lige effter Jordebogen“, men at han dog vilde se at få den i orden, om det var mueligt. Dette kan måske være en forklaring til den store forskel, som findes mellem de to angivelser.

Efter sit forleningsbrev skulde Jens Bjelke have Nonneseters gods „kvit og fri, foruden afgift,“ således at han deraf oppebar alle kongelige indtægter uden noget vederlag, alene som løn for sit arbejde som kantsler. Af sit kanonikat kunde han derimod ikke have andre indtægter end de, der tilkom Oslo domkapitel, som godsets ejer, altså kun den årlige landskyld, første bygselen og tredie års tagen. Ingen af disse forleninger kunde ligeså lidt, som tidligere Rejnskloster

medføre synderlig forretninger for den, hvem de vare overdragne, hvorimod Onsø len, endskønt det også hørte mellem de små len, må have medført både større ansvar og flere forretninger for sin indehaver. Medens nemlig både Rejnsklosters og Nonneseters len kun indbefattede offentligt jordegods, der lå adspredt omkring i flere andre len, var Onsø len et virkeligt administrativt distrikt, hvorunder såvel hørte krongods, som adels-, odels- og andre bønder. Af dette skulde Jens Bjelke uden noget vederlag oppebære alle kongelige indtægter; men uagtet der i hans lensbrev ikke gøres nogen undtagelse, må der dog have været en sådan, da det af regnskaberne fremgår, at han, når han til sig selv nød noget af tolden af lenets tvende ladesteder, ikke gjorde dette uden vederlag. Disse to ladesteder vare Krokstadhavn, hvis told indtil 1 Maj 1623 var bortforpagtet til Oluf Galde for 200 rdl. årlig, og Ellinkilen, hvis told Jens Bjelke selv forpagtede fra 1621—1622 for en årlig afgift af 70 rdl., efterat tolden tidligere var leveret på Akershus. Efter længere forhandlinger om sommeren og høsten 1622 overtog han omsider fra 1 Maj 1623 forpagtningen af begge steders toldintrader, det første for 200 og det andet først for 70, senere for 50 rdl. I 1626 vilde han imidlertid ikke længere beholde Krokstadhavn for den nævnte sum, hvorfor han under 25 April s. å. fik den på 3 år for 180 rdl. årlig, samt 20 rdl. for den senere pålagte småtold. Efter udløbet af denne termin foregik der atter en forandring, hvorved al forpagtning ophørte. Et toldregnskab for 1638 fra Ellinkilen udviser en samlet indtægt i lastetold af 4 hollandske skibe af 199 rdl. 1½ ort 6 ß, der med fradrag af de tolderen bevilgede 3 p. c. og nogle andre, små udgifter indbetaltes direkte i rentekammeret. Et lignende regnskab fra Krokstadhavn for 1634 udviser en samlet ind-

tægt i lastetold af 28 skibe af 977 rdl. 2½ ℔ 6 β, der med fradrag af tolderens og toldskriverens løn indbetaltes i rentekammeret. Jens Bjelke havde derved alene en kontrollerende opsigt med tolderne. Ellers er forholdet med Krokstadhavn ikke ganske klart, idet der haves et regnskab over forhøjelsestolden i Krokstadhavn i 1628, der er undertegnet: Helvig Marsvin, sal. Gude Galdes. Da Jens Bjelke i 1623 overtog forpagtningen af de to ladesteders told, var Hartvig Huitfeldt hans mellemmand; men da han ikke kunde opnå så gode betingelser, som Jens Bjelke formodentlig havde ønsket og ventet, generede denne sig ikke for at tale om, at den anden ikke havde „havt hans minde til at forpagte den så højt."

Med fradrag af told og rimeligvis også af vrag have alle andre kongelige indtægter fulgt lensherren. Om deres størrelse i 1614 kan for tiden intet bestemt opgives. I 1635 udgjorde ledingen af Onsø ifølge jordebogen 63 rdl. 3 ℔ 10 β i penge, 95 bismerpund 2 ℔ smør, 19 skæ ½ lisæ 1 bismæ korn og 6 kalvskind. Lenet deltes i Øvrefjerdingen, der bestod af den del af Råde prestegæld, som begrænses af Tomskilen og landevejen fra Karlshus til Kølberg bro, Åfjerdingen, Ytrefjerdingen, Kirkefjerdingen og Vestfjerdingen, hvilke fire tilsammen udgøre det nuværende Onsø prestegæld.

Da Onsø og Nonneseters len i Jens Bjelkes tid ikke gav statskassen nogen indtægt, er det let forklarligt, at der heller ikke i rentekammeret er bevaret noget regnskab for deres vedkommende, således, som det er tilfælde med Onsø lens skatter. Disse indkrævedes af Jens Bjelkes foged og indbetaltes senere dels på Akershus, dels umiddelbart i rentekammeret. De endnu bevarede kvitteringer vise, at de almindelige, årlige såkaldte pengeskatter ere

betalte på Akershus for årene 1617, 1618, 1620—1630, men i rentekammeret for 1631—1649 tilligemed nogle mindre, ved lejlighed pålagte skatter. De såkaldte bygningsskatter betaltes på Akershus fra 1617—1630, men senere i rentekammeret; bådsmandsskatten betaltes fra 1636—1644 i rentekammeret og ligeledes garnisonsskatten fra 1627—1644 og officersskatten fra 1641—1643. Nonneseter havde ingen hovedgård, hvor lensherren kunde residere, da klosteret forlængst var lagt øde, så at Jens Bjelke ved sin tiltrædelse i 1615 kun forefandt en mur, der året efter af kongen bevilgedes til udbedring af Oslo rådhus. Derimod lå hans hustrus gård, Elline omtrent midt i Onsø len og frembød således den mest udmærkede residents, som han kunde ønske sig. Det synes også, som om han i de følgende år i regelen har opholdt sig på denne ejendom.

Efter sin udnævnelse til kantsler blev Jens Bjelke endnu mindst et halvt år nordenfjelds, bl. a. sysselsat med den ovenfor omtalte plan til at oprette en stående hær i Norge. Da Peder Jernskæg havde forladt Trøndelagen i slutningen af April, var det også Jens Bjelkes tanke snarest muligt at følge efter og drage til Oslo; men da han i de første dage af Juni 1615 efter et besøg på Østråt havde begivet sig på rejsen, blev han overfaldt af en heftig „landfarsot," der fængslede ham til sengen. Det havde været hans agt at indfinde sig til lagtinget i Oslo ved St. Hanstid; men efter at han i otte dage ikke havde „været udenfor stuedøren," måtte han sende en undskyldningsskrivelse og forklare grunden til sin udeblivelse [1]). Formodentlig rejste han ned i slutningen af sommeren.

[1]) Jens Bjelkes brev, dateret Rejnskloster 8 Juni 1615, indtaget in extenso i Oslo lagtingsprotokol for 1615 i rigsarkivet.

Endnu inden et år var hengået, kom Jens Bjelke på grund af sine forleninger i en ny uenighed med Envold Kruse, der fremdeles var statholder og neppe havde glemt deres første sammenstød i 1609. Jens Bjelke, der stedse holdt meget strengt på sine privilegier og i stedet for at opgive noget af, hvad han anså for sin ret, snarere søgte at udvide denne ved given lejlighed, foretog sig naturligvis straks en undersøgelse af, hvad der kunde være frakommet de ham betroede len, for i så fald at kræve det tilbage. Han opdagede da, at Envold Kruse gjorde påstand på, at Nonneseters lejlændinger skulde gøre arbejde til Akershus eller Hammer gård på Hedemarken, og at han som hjemmel derfor påberåbte sig et kongebrev fra sidste hylding af 22 Juni 1610. Efter sin egen fremstilling havde Envold Kruse desuagtet af sin gode vilje, alene af hensyn til Anders Gren fritaget 18 af Nonneseters bønder for denne arbejdsbyrde, medens Jens Bjelke påstod, at den sidstnævnte virkelig havde havt en kongelig bevilling, „dog ad tempus," at holde sig til. Da Envold Kruse om vinteren 1616 kom op fra Danmark, havde han en samtale med Jens Bjelke om denne sag og lovede da, at det gamle forhold skulde vedblive, hvormed Jens Bjelke erklærede, at han vilde lade sig nøje. Dertil kunde han også have god grund, da han ved denne statholderens indrømmelse havde opnået mere, end han med loven i hånd kunde gøre fordring på, idet han derved for endel af bønderne på sit forleningsgods havde opnået en lignende frihed af, hvad han i 1609 og 1610 havde været med at tilkæmpe adelen for bønderne på deres ejendomme. Imidlertid angrede Envold Kruse snart sin føjelighed og opfyldte ikke det givne løfte; i det sted lod han klosterets bønder uden undtagelse pålægge at gøre arbejde til Akershus slot, så at de derved hindredes fra at

gøre noget for Jens Bjelke. Men denne havde nu efter det givne løfte mere ret og undlod ikke at benytte den. Såsnart han fra sin sagfoged i Oslo havde fået underretning om statholderens adfærd, skrev han straks en af sine sædvanlige lange epistler til kantsler Fris, for hvem han fremstillede sagen efter sin opfatning, idet han tillige lod det skimte igennem, at grunden alene var at søge i statholderens personlige uvilje mod ham. Det synes nemlig, som om kantsleren allerede forhen har advaret ham mod Envold Kruse. I dette brev, der er dateret Elline 8 Maj 1616, bad han på det indstændigste om at få beholde de atten bønder fri for „arbejde til nogen anden — — uden det dog kunde være til slottets bygning eller andet sådant, som landeværn og det gemene beste pågælder, og det da lige med andre kronens bønder at måtte øke og ikke videre." Samtidig anmodede han også Envold Kruse om fornyet forklaring over, hvad denne var tilsinds at gøre med klosterets lejlændinger. Herpå svarede statholderen, at sagen kunde stå hen, indtil Jens Bjelke kom ind til Oslo, måske fordi han først ønskede at kende Kristian Fris's opfatning og hensigter.

Ved denne afgørelse blev det også, indtil kongen samme sommer kom op til herredagen i Oslo, da sagen på nyt kom under behandling. Uagtet Jens Bjelke ved denne ikke fik sin fordring drevet igennem i den udstrækning, som han ønskede, opnåede han dog ved kongebrev af 4 August 1616, at 6 af klosterets lejlændinger nærmest omkring Oslo bleve fritagne for al ægt og arbejde til Akershus, hvilket navnlig var ham af vigtighed, når han kom ind til byen i embedsforretninger, idet han da kunde have rådighed over disse i stedet for, at han ellers måtte henvende sig til andre om skyds. Tillige var det en ny sejer over Envold Kruse, som han her igen havde vundet ved Kri-

stian Fris's hjælp. Denne var dog død, forinden sagen var endelig bragt i orden; da han skulde følge kongen til herredagen i Oslo, blev han undervejs syg og måtte sendes tilbage til København, hvor han døde 29 Juli, samme dag, som den norske herredag åbnedes. I ham tabte ikke alene Jens Bjelke en trofast støtte; hele den danske adel havde i ham havt en ihærdig talsmand for sine rettigheder, som den nu mistede, ligesom man, efter hvad der ovenfor er oplyst, tør antage, at han også lige over for den norske adel har vist en lignende tilbøjelighed til at udvide og sikre dens rettigheder, i stedet for som de fleste af hans standsbrødre at betragte den med overmod. Han har derfor fra et norsk standpunkt alt krav på et erkendtligt minde.

De norske herredage afholdtes i Kristian IVs regeringstid gærne med et mellemrum af 3 år. Efter den herredag, som afholdtes i Oslo 1610, samtidig med tronfølgerens hylding, kom der en i Skien i August 1613, hvorefter der atter under 2 Januar 1616 udstedtes et åbent brev om, at der på St. Olafs dag, 29 Juli skulde holdes herredag i Tønsberg, et sted, som hverken før eller senere har været udseet til sæde for en sådan forsamling. Heller ikke den gang blev Tønsberg det endelige samlingssted, da der allerede 19 Marts udgaves et nyt åbent brev, hvorved herredagen omberammedes til at holdes i Oslo 29 Juli. En norsk herredag havde omtrent kun navnet tilfælles med en dansk. Medens den sidste var rigsrådets årlige møde, vare de norske herredage ikke stort mere end de danske såkaldte retterting, idet kongen på dem udøvede den ham tilkommende øverste dømmende myndighed, enten personlig med bistand af nogle af sine rigsråder eller gennem særskilt befuldmægtigede kommissarier, dels af det danske rigsråds medlemmer, dels af den øvrige

adel; især plejede den norske kantsler at få en sådan fuldmagt til at deltage i herredagen. At anledningen tillige kunde benyttes til at forebringe også andre spørgsmål, og at disse derved kunde finde en afgørelse, forandrer ikke i det hele og store, hvad her er sagt om de norske herredages betydning. I 1616 mødte kongen personlig i Oslo, og behøvede således ikke at udnævne særskilte kommissarier. Jens Bjelke benyttede denne lejlighed til at forelægge kongen flere sager vedkommende hans embede og forleninger. Foruden det ovenfor nævnte spørgsmål om Nonnesetens lejlændinger, var der blandt disse endnu et andet af megen vigtighed, nemlig om de tilfælde, hvori der skulde udstedes lejdebreve for drabsmænd.

En af kantslerens forretninger var at udstede de såkaldte kongsdage og landsvister, hvorfor han også måtte have det norske rigssegl i sit værge. Ved kongsdage forstodes de lejdebreve, som en drabsmand kunde erholde, indtil han havde fået dom i sin sag, medens landsvisten først udstedtes, når han havde modtaget en dom, der enten lød på frifindelse eller tillod ham at sone drabet med bøder. I 1572 blev det af hensyn til de store afstande tilladt lensherrerne, ja i nødsfald endog disses fogder at udstede kongsdage, en ret, som imidlertid inden en tyve års forløb atter blev overdragen kantsleren alene. I 1602 fik statholderen denne ret; men allerede i 1604 blev den igen overdraget kantsleren, og herved forblev det ved Jens Bjelkes tiltrædelse. Derimod synes det, som om kantsleren den hele tid har havt eneret til at udstede landsvistbreve; i det mindste omtales ikke disse i de forordninger, der gave de nævnte bestemmelser, om hvem det tilkom at give kongsdag.

I tidens løb må der have indsneget sig uvished om, når kantsleren var berettiget eller nødsaget til at udstede sådanne

lejdebreve, og for at få orden i dette henvendte Jens Bjelke sig senest i de første måneder af året 1616 til kantsler Fris „med underdanig anlangende, at mig noget definite måtte præskriberes, hvorledes med dennem skulde forholdes herefter“. Herpå fik han dog ikke for det første noget svar og underrettede derfor i Maj måned den danske kantsler om den fremgangsmåde, han hidtil havde fulgt med udstedelsen af kongsdage og landsvister [1]), idet han, som han selv sagde, i alle sine „udgivne kongsdage (på nogle få nær, som i det første blev udstedt) tilholdt draberne at skulle selv komparere, når dom skal gå i deres sag, eller og re ipsa at skulle agtes for ubodemænd: og i de sager, som mig kan synes at være dømt efter lov og ret, haver jeg udstedt landsvister, men i de sager, som i sententsen mig synes at være afsagt draberen mere til vilje end for at følge retten, dennem haver jeg ingen landsvist udstedt udi, men beholdt dommene hos mig (efter udgiven reversal derpå) til at anvise Eders Magnificents selv dennem udi for^{ne} herredag, om ellers Eders Magnificents hidop hænder at opkomme, som jeg storligen forlanger efter. — — Synes da E. M. at for^{ne} domme kan passere, så kan draberens bud, (som jeg til mig til samme herredag haver beskedet) endda tidt nok få landsvist, såsom og anderledes med dennem forordnes, udi hvilkes sager ikke rigtigen er kendt efter loven“. I den i dette brev omtalte hensigt udarbejdede Jens Bjelke en samlet oversigt over de hidtil i hans kantslertid afsagte domme i drabssager, nemlig 5 i 1615 og 8 i 1616, som han ved herredagen forelagde kongen til bekræftelse [2]).

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris af 8 Maj 1616 i samlinger til den danske adels hist. fasc. 17. Hans første brev er neppe bevaret, men indholdet angives i det andet.

[2]) Findes i kancelliarkivet, under „retten, lovhistorie“ o. s. v. i rigsarkivet.

Sagernes indhold var i korthed følgende: 1. En bonde ved navn Kitel Midtsund havde sendt bud efter sin broder, Gudmund Alfssøn, og da han kom, overfaldt ham med hug og slag, så at Gudmund i sin forbitrelse greb en økse og dermed forfulgte Kitel ned i en kælder; men i det samme kom dennes hustru tilfældigvis imellem, så at hugget rammede hende, hvoraf hun døde et par uger efter. Lagmandens dom gik ud fra den forudsætning, at drabet var et vådeverk, uagtet Jens Bjelke mente, at drabsmanden havde havt i sinde at gøre skade, da han tilfældigvis rammede en anden (Mandhelgebalken, kap. 12). Da den dræbte var sagesløs og tilmed hans egen broderkone, fandt Jens Bjelke det meget tvivlsomt, om drabsmanden burde få landsvist eller ej, og henstillede det til kongens nåde. Kongen fandt siden, at landsvisten burde bevilges.

2. Kristofer Arnessøn på Loftstuen i Tønsberg len havde „udbudt", hvem der vilde favntages med ham, hvortil en anden bonde, som kaldtes Laurits Rostvoldssøn, tilbød sig, „dog præokkuperet, at det var vel godt at slås, havde man penge nok at bøde med". Under brydningen var Kristofer kommen under Laurits; men da man trak ham frem fra denne, greb han sin kniv og tilføjede Laurits et sår i maven, så han straks døde. I denne sag var der erhvervet en kongsdag, som dog seglets udseende gjorde noget mistænkelig; ligeledes havde ikke de 12 lagrettesmænd, men alene lagmanden forseglet dommen. Da drabsmanden desuden samme dag havde gjort forsøg på at dræbe endnu to andre mennesker, og der heller ikke i dommen var anført noget sted af lovbogen, hvorefter der var dømt, nægtede Jens Bjelke at udstede landsvist. Da sagen forelagdes kongen, fandt også han, at der ingen grund var til at bevilge en sådan.

3. En kone i Bratsberg len havde 4 sønner, af hvilke

den ene, Arne Kristenssøn var fortrydelig over, at hans moder holdt mere af de andre end af ham, og derfor besluttede at sætte ild på hendes gård. Heri blev han hindret af to af brødrene, hvorved det kom til en kamp, som endte med, at Arne efter at have tilføjet den ene af dem fem knivstik selv fik et i brystet af den anden, hvoraf han døde. Da drabet var øvet på en broder og følgelig var ubodemål, og derhos af to mod en, og uden at drabsmanden var „forbistret eller afsindige“, nægtede Jens Bjelke landsvist, som derimod blev bevilget af kongen.

4. To bønder af Bratsberg len, Åsulf Aslakssøn og „Soffue“ Aslakssøn havde været i slagsmål med knive; da de vare blevne adskilte, beså Åsulf sin skade og fandt, at han „var lidet riblet i huden“. Han tog da sin kniv og stak den anden ihjel, før han kunde sætte sig til modværge. Da drabsmanden næsten ikke var beskadiget, og den dræbte ikke havde noget værge, — da drabsmanden i sin egen sag, hvor der forøvrigt kun var et fremmed vidne, havde vidnet „det, som utroeligt er“, og da ikke de 6 mænds segl, men alene fogden, Anders Mikkelsøns fandtes under provet og lagmandens alene under dommen, hvori der heller ikke var anført hjemmel af noget lovsted, fandt Jens Bjelke at burde nægte landsvist. Det samme var også kongens mening.

5. Ejvind Aslakssøn af Bratsberg len var bleven truet af sin „vederpart“ og stødt til jorden af ham, men var atter kommen op og havde da stukket ham ihjel med sin kniv. Da „dommen var dubitative afsagt med en kondition, om der ikke kom bedre prov inden år og dag“, og det fremdeles var vanskeligt at se af dommen, hvem der havde givet „størst årsag til den ulejlighed“, og den dræbte havde været værgeløs, ligesom man også her savnede de 6 mænds segl under provene og de 12 mænds under dommen, næg-

tede Jens Bjelke at udstede landsvist, hvori også kongen var enig.

6. Gudbrand Ejvindssøn fra Agdesiden i nærheden af Flekkefjord var kommen i en trætte med Gudbrand Evertssøn, hvilken Vermund Ejnarssøn vilde bilægge; men han blev i stedet mistænkt af Gudbrand Ejvindssøn for at holde med den anden, hvorfor Gudbrand og hans fader gav ham „nogle tørre hug“, og senere sprang efter ham med en økse. Denne blev dog siden tagen fra Gudbrand; men da kom Vermund ind med en anden og hug Gudbrand i hånden. Herover blev Gudbrands fader, Ejvind forbitret, greb sin økse, hvormed han hug Vermund i hånden og sprang efter ham; men i det samme styrtede Gudbrand og døde. Dette drab skede på anden Juledag, hvorfor det burde „nøjere at eftersees og hårdere at straffes end andre“, (Mandhelgebalken, kap. 16). Derhos skede det i drukkenskab, „som er årsag til de fleste mandeslæt her udi landet“. Den dræbte havde vistnok intet våben i hånden, da Vermund gav ham banesår; men til gengæld havde han „yppet sig i pellemente med dræberen, fordi han vilde afstyrre en anden pellemente, som første gang var begyndt imellem for^{ne} Gudbrand og en anden hans drikkebroder, og slog dræberen mange store hug med næverne for hans gode vilje, så vel som Gudbrands fader“. Jens Bjelke fandt under disse omstændigheder sagen meget tvivlsom og henstillede det derfor til kongen, om denne „vil nu agte samme drab for nødværge, så dræberen må komme til bøder og samt landsvist, og fredljusning over hannem må udstedes“. Kongen bestemte, at Vermund skulde få landsvist.

7. Laurits Pederssøn på Bø fra Agdesiden havde krævet Tord Tollefssøn for en mark, men da han i det sted fik onde ord, stukket ham ihjel med en kniv. Under træt-

ten havde de været alene, men da Tord havde fået stikket, var der kommet en anden bonde til, ved navn Mikkel Løbdal. Følgelig havde man kun drabsmandens bekendelse at holde sig til med hensyn til uenighedens opkomst. Af denne grund, og fordi drabet „var skeet med en kniv, som er et mordiske værge, og der var ingen hos uden vederparterne, der gærningen skeede", ligesom der ikke var noget, som undskyldte drabsmanden, da det hverken var vådeverk eller nødværge, fandt Jens Bjelke, at det her ikke gik an at udstede landsvist, hvori kongen også var enig med ham. Også denne gang manglede de seks mænd under provet, og de tolv under dommen, idet den første alene var udstedt af fogden og den sidste af lagmanden, hvorhos der heller ikke i dommen var anført noget lovsted som hjemmel. Ellers var der den besynderlighed, at „endog den dræbte i sit yderste haver givet skylden på en anden, ved navn Mikkel Løbdal, at han var årsag til hans bane, dog bekendte han derhos, at forne Laurits Pederssøn gjorde gærningen".

8. „Bing Saffnesen" fra Agdesiden havde givet Olaf Halworssøn øgenavn og „kastet hannem noget for igen om en skreppendes hest;" Olaf sagde, at han ikke vilde gøre ham noget ondt derfor, men da han alligevel, som han sad ved hans side på bænken, „slog op med hånden — — og rørte hannem noget ved kinden, så han af hans negler blev noget riblet i huden," blev Bjug vred og stak ham ihjel med sin kniv. Da Bjug selv havde givet årsag til „pellementen," og den dræbte udtrykkelig havde sagt, at han ikke vilde gøre ham noget ondt, og drabet derhos var „skeet med det forraskelige værge, som er en kniv, hvormed de fleste slags drab sker i Norge," fandt Jens Bjelke, at det ikke gik an at udstede landsvist. Provene vare desuden indbyrdes uoverensstemmende og dommen havde ikke kunnet anføre

noget lovsted som hjemmel. Kongen var også enig i, at landsvist burde nægtes.

9. Peder Olafssøn på For i Gudbrandsdalen havde „betlet“ Mogens Olafssøn' „en kniv af, hvilken kniv Mogens igen begærede at købe hannem af for en halv dlr.“ Derfor kastede Peder kniven til ham „med foragt,“ slog ham „tvende mundslag“ og stødte et bord ind på ham, hvorover Mogens blev vred og stak ham ihjel med en kniv. Drabsmanden havde derefter fået et lejdebrev „indtil denne nærværendes.“ Gærningen skede i drukkenskab og på en helligdag „med en kniv, som er et forraskelige værge,“ uden at den dræbte havde havt noget våben; denne var derhos noget i slægt med drabsmanden. Den sidste havde foreslået at give bøder, hvorpå fogden var gået ind, dog „på øvrigheds gode behag.“ Til hans undskyldning talte det, at den dræbte først havde overfaldt ham og givet ham øgenavn „i et siddende lag;“ derhos var den overfaldne en gift mand, men den anden en dreng. Efter dette henstillede Jens Bjelke til kongen, om det skulde agtes for ubodemål eller ikke, hvorefter han vilde rette sig med hensyn til landsvist. Kongen bevilgede, at en sådan måtte blive ham tilstået.

10. Bjørn Ellefssøn af Telemarken havde dræbt Asvold Torgerssøn og sendt kantsleren et bevis fra den forrige lagmand i Skien, Engel Jenssøn, at han havde betalt bøder for sagen, men uden noget bevis for, hvor sagen var skeet, da drabsmanden lod „angive, at hans dom og prov var druknet, som og for^ne Engel Jenssøn.“ Jens Bjelke fandt efter dette, at han ikke burde udstede landsvist, men sendte budet tilbage igen med et brev til fogden (dat. Ellingård 13 Juni 1616) om at få udskrift af tingbogen. Kongen erklærede også, at der ikke måtte udstedes landsvist, før en sådan var tilvejebragt og sagen grundig undersøgt.

11. Sevold Dal af Telemarken kom til „Greguris Ollffuerssen“ i dennes gård og beskyldte hans dreng for tyveri, hvorved han gav sig til at rykke ham selv i håret og slog ham et økshammerslag. Senere kom Gregorius og Sevold sammen i et bryllup, hvor Sevold bandede brudemændene, mellem hvilke Gregorius også var; herved kom disse to „i parlement sammen og blev dog adskilte uden skade.“ Siden satte Sevold sig hen til Gregorius ved bordet, gik så ud og ledte efter en økse, men kom atter ind uden at have fundet nogen sådan. Gregorius vilde da gå fra ham, men Sevold tog ham i klæderne for at holde ham tilbage; herover blev Gregorius vred og stak den anden ihjel med sin kniv. Da Sevold intet værge havde, og da der var hengået en rum tid, siden han først fornærmede drabsmanden i hans egen gård, fandt Jens Bjelke, at der ingen grund var til at udstede nogen landsvist; men da den dræbte havde holdt Gregorius tilbage, da denne vilde gå bort for at unddrage sig videre trætte, bevilgede kongen sådan.

12. Bjørn Asse og „Ambrusses“ fra Telemarken havde i et slagsmål tilføjet hinanden stor skade; dog havde Ambrosius fået mest. Desuagtet vilde Bjørns søn, Knut hævne sin faders skade på denne i hans egen gård, eller ialfald på en af hans brødre. Dette fik Ambrosius's broder, Teofilus høre og slog derfor Knut ihjel. „Men der han slog hannem ihjel og det med en kniv, da havde han intet i hånden uden en „øsse“ og en pibeskal (sic); da han var kommen til Knut og havde spurgt, „om han og hans domestici vilde sanke sold på hannem hans brødre (sic), da stod Knut op og sagde til Teofilus, han skulde være velkommen; — — men i hvad mening han det sagde, ved man ikke“. Da Knut intet værge havde, fandt Jens Bjelke, at han ej kunde udstede landsvist, uagtet Knut tidligere havde truet Teofilus.

Da nemlig dette ikke var skeet i dennes egen gård, havde Kn: således ikke brudt husefred eller gårdsfred imod husbonden. Om kongens afgørelse findes ingen påtegning ved sagen.

13. Olaf Arnessøn af Ejdsberg i Bratsberg len var i drukkenskab kommen i „pellemente“ med Rikard Olafssøn og havde sagt, „at han vilde rykke hans skæg af hannem“. Rikards fader vilde skille dem ad, men da stak Olaf Rikard ihjel. Jens Bjelke fandt, at drabsmanden selv var årsag i ulykken, og at drabet hverken var øvet af våde eller nødværge, så at der følgelig ikke var nogen grund til at udstede landsvist. Også kongen var af samme mening.

I overensstemmelse med den for disse enkelte sager trufne afgørelse fastsattes i de samme dage, under 3 August, ved et kongeligt missive til Jens Bjelke, hvilken fremgangsmåde han for eftertiden skulde følge med hensyn til udstedelse af landsvist. Kongen ytrer i dette missive, „at Du ikke skal være forpligtet til at udstede landsvist efter andre domme end dem, som Du befinder efter loven rigtige at være dømt“; når der forekom domme, der manglede hjemmel i loven, skulde han derom underrette den lensmand, i hvis len drabet var begået, forat denne kunde tiltale vedkommende dommer, samt i tvivlstilfælde indsende sagen til kancelliet i København. Herved ophørte landsvisten at være en formalitet, og kantsleren fik adgang til at kontrollere alle drabssager på en mere eftertrykkelig måde, end han hidtil havde kunnet. Det var Jens Bjelke, som først havde påtalt den tidligere uorden og derved foranlediget en gavnlig reform i vor daværende rettergang. Han viste derved, at han vilde være ligeså nidkær for at hævde sit embedes betydning og indflydelse, som han allerede før havde været for at fremme sin stands rettigheder.

Også den anden mislighed, som han i sin oversigt over

de 13 domme havde havt anledning til at påpege, blev samtidig rettet, idet en kongelig forordning, ligeledes af 3 August bestemte, at den på mange steder brugelige skik, at fogden alene udstedte vidneprovene og lagmanden alene dommene, skulde afskaffes; fogden, der selv var sagsøger, havde nemlig intet med provet, der skulde udstedes af seks mænd, ligesom dommene skulde udstedes af sorenskriveren med tolv mænd, og ikke af lagmanden, om han også var tilstede ved deres afsigelse. Da der ikke udkom nogen ny bestemmelse om kongsdagene, må Jens Bjelkes fremgangsmåde med disse uden videre være godkendt. Der var ved disse to reformer sat en væsentlig stopper for, at private hensyn for eftertiden skulde kunne gøre sig gældende ved retten, således som tidligere var tilfældet. Dette var netop, hvad Jens Bjelke havde ønsket, da han skrev om sit håb, „at vores gode, vedtagne nye lov måtte langvarig hos os blive holden i sin pretio og ikke for hastig vorde antikveret, og at i den sted private affekter her hos os fra domme og andre sådanne publicis negotiis måtte vidt hen blive abrogeret og afskaffet, mere end de nu synes at være.“

Foruden disse sager havde Jens Bjelke desuden flere mindre betydelige at forelægge kongen under hans ophold i Oslo, dels angående Nonneseter, dels angående Onsø len, på hvilke han ønskede „skriftlig resolution“. Han synes nemlig om just ikke af fuldt så uegennyttige bevæggrunde at have været lige så ivrig som lensherre, som han var i sin egenskab af kantsler, og derved at have vakt adskillig forargelse og modstand hos dem, der havde fundet sin regning ved den tidligere slendrian. Han klagede også i sit forhen omtalte brev til kantsler Fris over, at der var flere, som søgte at skaffe ham af med hans len, men at han vel vilde vogte sig for at give dem anledning til nogen grundet beskyldning. Hvilke

disse personer have været, lader sig nu ikke påvise, medmindre man skulde kunne gætte på Envold Kruse. Derimod er det sikkert, at Anders Grens arvinger lagde ham hindringer i vejen af en anden sort, idet de ikke udleverede de herredags-dombøger, som tilhørte kantsleremdedet. Herom fik de dog alvorligt pålæg af kongen under 1 August 1616.

IV.

Jens Bjelke som kongelig kommissarius i sagerne med borgermester Søfren Søfrenssøn og Augustinus feldbereder. Forhandlinger mellem Jens Bjelke og Gunde Lange om en tømmermand. Jens Bjelkes juridiske studier. Herredagen i Skien 1619. Jens Bjelkes virksomhed som religiøs forfatter.

Der har gærne til alle tider i vore byer været en enkelt mand, som har spillet en fremragende rolle, og til hvis liv man med lethed kunde knytte en fremstilling af byens udvikling og forhold på hans tid. En sådan mand havde Bergen i begyndelsen af det syttende århundrede i Søfren Søfrenssøn, der i sine forskellige stillinger som byfoged, tolder, rådmand og borgermester viste sig ualmindelig ivrig til at rode op i enhver gammel slendrian. Men han havde tillige ved sin hensynsløshed skabt sig mange fiender og derhos givet disse våben i hænde ved den mindre samvittighedsfulde måde, hvorpå han undertiden sees at være optrådt. I årene 1611 og 1612 må han have været en ikke lidet anseet mand i det danske kancelli, idet flere den gang trufne forholdsregler, vedkommende toldens oppebørsel ere tagne i overensstemmelse med hans forestillinger til kantsler Friis. Det var således ham, der ved sin klage over den norden,

der fandt sted med oppebørselen af told og sise (ↄ: told af vin og øl) i Stavanger og Lister len foranledigede det kongebrev til befalingsmændene over disse len af 20 Juni 1612, der pålagde dem at at tilholde lensmændene at specificere i toldsedlerne, hvad der blev fortoldet[1]). Ved siden af sine bestillinger i byen optrådte han også som en driftig handelsmand, idet han foruden at være participant i vinkælderen i Bergen tillige drev handel på Færøerne og hvalfangst under Norges kyster. I den sidste forretning var lensherren på Bergenhus, Knut Urne hans kompagnon.

En af de sager, hvorom Søfren Søfrenssøn i 1611 havde vakt motion, var spørgsmålet, om borgerskabet var pligtigt til at betale den nye, pålagte sise af de drikkende varer, som endnu ikke vare udlossede af skibene på Bergens våg, da da han i Maj kom op fra Danmark med toldrullen af 10 April s. å. Borgerne mente nemlig, at de for disse varers vedkommende ikke behøvede at betale den forhøjede sise, medens Søfren Søfrenssøn påstod, at de vare forpligtede dertil, da toldrullen ikke gjorde undtagelse for andre varer end dem, som allerede vare fortoldede efter den gamle toldrulle. Denne fortolkning blev også godkendt af kantsler Fris, der desuden fremhævede, at borgerne neppe vilde undlade at tage ens pris for sine varer, enten de vare indførte før eller efter den nye toldrulles bekendtgørelse, hvorfor også de i kongens fravær tilforordnede rigsråder allerede 27 Maj sendte ham et missive til Bergen, at han skulde opkræve al told efter den nye rulle[2]). Der opstod dog snart igen nye uenigheder, og

[1]) I saml. til danske adels historie fasc. 14 på det kgl. bibl. i Kbhvn. findes flere breve fra Søfren Søfrenssøn til Kristian Fris fra 1611 og 1612. Smstds. fasc. 13 brev fra Knut Urne til Kr. Fris af 30 Sept. 1612.

[2]) Norske rigsregistranter, IV, 439 flg.

allerede 24 Maj 1616 behøvedes der et nyt kgl. missive til Søfren Søfrenssøn om, at det ikke skulde tillades borgerne at unddrage sig for at betale sise, for hvad de indførte af tysk øl, undtagen hvad der skulde til Nordland. Da borgerne naturligvis ikke have været meget fornøjede over disse forskellige befalinger, er det let forklarligt, at der snart kunde udbredes rygter om, at Søfren Søfrenssøn havde begået underslæb med byens told og skat, samt at han tillige havde forholdt sine medbrødre, borgermester, rådmænd og byfoged, de dem tilkommende to trediedele af sisen i 1611 og 1612, da denne var forhøjet. Disse og mange andre klager fandt også vej til København, hvor kongen besluttede at lade den undersøge.

Søfren Søfrenssøn var en lojal mand, og havde ikke undladt at lægge disse følelser for dagen; således fik Kalmargaden i Bergen sit navn efter det store stenhus, som han opførte i 1611 efter Kalmars erobring til minde om denne begivenhed. Man har rimeligvis i København været vidende om dette hans sindelag og derhos vel heller ikke fæstet ubetinget tillid til de indgivne klager, da Knut Urne allerede i 1615 havde indberettet, at Søfren Søfrenssøn havde klaget for ham over, at han var bleven „turbuleret og anfægtet af nogle personer, som hannem mod al billighed ville føre i skade og ulejlighed“. Derved lader det sig forklare, at lensherren fik pålæg om at foretage sine undersøgelser af anklagepunkterne i al hemmelighed, og da Jens Bjelke samtidig fik befaling til at begive sig til Bergen for med ham at deltage i undersøgelsen, modtog også han det samme pålæg om, at denne skulde holdes hemmelig. At kongen overdrog dette hverv til rigets kantsler var i enhver henseende berettiget. Derimod synes det efter vor tids begreber højst forunderligt, at Knut Urne, der var den an-

klagedes kompagnon i et større pekuniært foretagende, fik sæde i kommissionen; men det lader ikke til at have været påfaldende for den dalevende slægt.

Foruden de nævnte rygter gik klagerne ud på, at borgermesteren havde gjort ulovlig brug af sin bevilling til at drive hvalfangst, — at han ulovlig havde købt egetømmer i de kongelige skove, navnlig under Lyse kloster og Apostelkirkens gods og heri havt medskyldige mellem fogderne, — at han havde bebygget en plads, som var bevilget borgerne til mønsterplads, — at han havde købt en arv efter en, som ikke var den rette arving, — at han som byfoged havde oppebåret mere sagefald, end ham med rette tilkom, og endelig at han af to kontorske købmænd havde tilforhandlet sig en del udestående fordringer og indkrævet disse „uden nogen lovlig proces". Hvad den ulovlige skovhugst angik, da havde Søfren Søfrenssøn selv tilstået, at han havde købt tømmer af de kongelige skove og betalt bønderne, „som det efter gammel sædvane afhændt har". Det var den gamle historie, der så ofte er kommen op igen, at man ikke kan anerkende statens ret til andet end at beatjæles, og Søfren Søfrenssøn, der ikke vilde tillade andre at overtræde løvens bud, havde, hvor det gjaldt hans egen fordel, ikke været tilsinds at ophæve de gamle misbrug. Hvor vanskeligt det er at dømme en sådan mand skyldig eller uskyldig, har vor tid noksom seet, og så meget vanskeligere måtte det naturligvis være for 250 år siden, da opsynet var slappere og begreberne om det offentliges ejendomsret endnu ikke aldeles fastnede. Søfren Søfrenssøns sag blev således en indviklet blanding af skyld og uskyld og krævede en særdeles omhyggelig undersøgelse af de kongelige kommissarier.

Instruktionen for de to kommissarier, der var udstedt på Kronborg 29 Juli 1617, bemyndigede dem til efter endt

undersøgelse at fælde dom i sagen. Såvidt kom det dog ikke. Søfren Søfrenssøn afgav sin erklæring til det danske kancelli om anklagepunkterne og udvirkede derved en ny kongelig befaling af 13 September s. å. om, at han skulde være fri for al tiltale fra kongens side, hvorimod de private klager skulde fremmes. Det var for en pris af 5000 rdl., at Søfren Søfrenssøn opnåede dette; så stor en sum udlovede han nemlig som bøder for sit ulovlige tømmerkøb. I de øvrige i instruktionen berørte klagepunkter synes han at have været uskyldig; således lå skylden for den ulovlige inddrivning af de udestående kontorske fordringer alene hos hans udsending, som på hans vegne skulde inddrive disse. De embedsmænd, som havde seet gjennem fingre med tømmertrafiken, bleve senere beordrede satte under tiltale for sin forsømmelighed. Med indbetalingen af de 5000 rdl. gik det langsomt, og endnu så sent som i 1626 udfordredes der et kongebrev til lensherren på Bergenhus for at pålægge ham at indkræve summen af Søfren Søfrenssøns arvinger, da denne selv i mellemtiden var død.

Søfren Søfrenssøns frifindelse vakte megen forargelse i Bergen, hvor man rimeligvis anså den for aldeles faldstændig, da hans fribrev ikke indeholdt noget om de bøder, han havde vedtaget i mindelighed. Fogden i Nordhordeland, Laurits Markvordssøn skrev straks til det danske kancelli, at alle vare forfærdede over, at borgermesteren, hvis overmod daglig tiltog, fremdeles skulde beholde sin myndighed; ti nu brugte han „puk og trods mere, end han nogen tid haver gjort tilforn,“ så at det ikke kunde nytte at indgive nye klager til Jens Bjelke. For øvrigt var den samme foged selv ikke bedre, da han var borgermesterens medskyldige og i den anledning kom under tiltale, så at han

måtte betale 4000 rdl. in specie til lensherren på Bergenhus[1]).

Den Søfren Søfrenssøn bevilgede frifindelse for videre tiltale gjaldt imidlertid kun for de klagepunkter, der kunde fordre indgriben fra statens side, hvorimod kommissarierne, som allerede antydet, fremdeles skulde påkende de private søgsmål, som vare rejste imod ham. Hans -uvenner i Bergen havde således ikke i denne henseende noget at beklage sig over. Af sådanne private sager kendes flere. Den ene af disse drejede sig om den såkaldte Arnegrund indenfor Vågsalmenningen, hvor Søfren Søfrenssøn havde opsat et stenhus. Den anden borgermester, Vilken Tormodssøn og en af byens borgere gjorde ham brugsretten af denne grund stridig, da de påstod, at den i 1575 var bygslet til deres hustruers mormoder dels af den daværende ombudsmand for St. Johannis og Munkelivs gods, dels af den bekendte læsemester og kannik, Absalon Pederssøn, således at hun og hendes arvinger skulde nyde den for en årlig leje; efter dette mente de, at grunden, som en tid havde været brugt til almenning efter én ildebrand, men nu igen var i privates hænder, nærmest måtte tilkomme dem, og irettelagde flere kongebreve (af 28 Marts 1562, 17 Maj 1577 og 5 Juni 1583), hvorefter de, som havde måttet afstå nogen grund for at udlægges til almenning efter en ildebrand, atter skulde få denne tilbage, når den ikke længere anvendtes i sådant øjemed. Dette skulde efter deres påstand i praksis være udvidet til at gælde ikke alene odels- og ejegrund, men også bygslet grund. Herimod indvendte Søfren Søfrenssøn, at han havde fået bevilget den omtvistede grund af kongen for der at opsætte et stenhus, der i ildebrandstilfælde vilde

---

[1]) Laurits Markvordssøns brev til Kristian Fris af 29 Oktbr. 1617 i samll. til danske adels hist. fasc. 14 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

gøre byen ulige mere nytte end en åben, ubebygget plads, og at de gamle bygselbreve, om de også lød på arvinger, dog ikke skulde gælde til evindelig tid, og i al fald aldeles ikke tilkendte dem nogen ret til erstatning. Da grunden blev udlagt til almenning, var det straks efter en ildebrand, så at der på den ikke stod nogen bygning, hvorfor der kunde kræves godtgørelse, da der, om de end havde mistet grunden, ikke var nogen anden herlighed, som var gået tabt for dem. Fremdeles mente han, at modparterne måtte bevise, at de virkelig havde betalt sin leje af grunden fra den tid, den blev lagt øde og til den udlagdes som almenning; når han selv betalte leje af grunden, kunde det umuelig svare regning for ham at give dem eller andre erstatning for deres formentlige krav.

10 Oktober 1617 mødte Knut Urne og Jens Bjelke med 12 lagrettesmænd på åstedet og dømte efter at have hørt begge parter, at Søfren Søfrenssøn skulde være fri for ethvert krav på godtgørelse fra sine modparters side, da det kun var for ejendomsgrunde, at der kunde være tale om sådan.

Den anden sag mod Søfren Søfrenssøn var rejst af en kvinde, ved navn Kirsten Brocks, som var gift med en borger i Bergen, Garlik Peterssøn. Denne var i Kalmarkrigens tid, da han tjente en købmand fra Amsterdam, Mikkel Spranger, der drev handel på Sverige, bleven arresteret som delagtig i de Svenskes og sin herres „hemmelige praktiker af Sverige på Nordland“, men atter løsladt, da hans uskyldighed blev godtgjort. Han påstod, at han havde Mikkel Sprangers broder, Morten at takke herfor og udvirkede i 1614 en kgl. befaling til Bergens borgermestere og råd om at dømme mellem dem og tillige angående en ham forholdt arv. Dommen gik ham imidlertid imod i al fald for

arvens vedkommende, og da han selv for sin svagheds skyld ikke magtede at före sagen til ende, udvirkede hans stridbare kone i April 1617 kongelig tilladelse til, at der måtte beskikkes hendes mand en værge, med pålæg til lagmanden om snarest mueligt at fremme de sager, som bleve indstævnede af denne. Hun påstod, at borgermestere og råd i denne sag ved sin dom ikke havde hjulpet hendes husbond til, hvad ham med rette tilkom, uagtet lagmanden allerede havde bekræftet deres dom, hvilket naturligvis kun gav anledning til nye klagemål fra hendes side over den lidte uretfærdighed og voldsomme beskyldninger, især mod Søfren Søfrenssøn. Sagen kom derved, forsåvidt den angik denne, for kommissarierne, der indstævnede alle parter til at møde i rette på Bergens rådhus 30 September. Stævningen blev først forkyndt på rådhuset 23 September og senere i begge byens kirker. Da Kirsten Brocks indfandt sig på den fastsatte dag, sagde hun til kommissarierne, at hun havde ventet der at finde sin tilforordnede værge, Nils Nilssøn, borger i byen, men da han ikke var der, måtte hun bede om en dags udsættelse. Dette blev bevilget; men da kommissarierne den næste dag atter indfandt sig på rådhuset for at sidde retten på kongens vegne, kom hun igen frem for at bede om ny udsættelse på en dag, da hun sagde, at hendes værge var rejst bort og først kom igen om aftenen. Da trådte imidlertid „tvende beskedelige dannemænd“ af lagrettet frem og erklærede på Nils Nilssøns vegne, „så som hans rette forfalds vidne“, at han for dem havde ladet sig forlyde med, „at han ikke vilde være hendes fuldmægtige i nogen ærerørige skældssager imod borgermester Søfren Søfrenssøn, eller mod andre, mens alene (i) hendes hovedsag om hendes arvs og breves forhold“. Efter denne oplysning trådte Søfren Søfrenssøn frem for retten og bad hende selv angive, „udi hvis

måde han havde gjort, øvet eller brugt enten overmagt, hadskhed eller tyranni over nogen, hende eller nogen anden i denne by eller nogen andensteds". Men Kirsten vilde ikke indlade sig på at svare, før hendes værge var kommen tilbage, hvorfor hun begærede og fik udsættelse til 6 Oktober.

På denne dag mødte atter både borgermestere og råd på den ene side og Kirsten med hendes værge på den anden i retten, hvor man først oplæste det lange klageskrift, som hun havde indgivet til kongen over den uretfærdige medfart, som hun havde lidt. Søfren Søfrenssøn og de øvrige, som hun anklagede, påstode imidlertid, at hun ikke kunde bevise nogen af sine hårde beskyldninger over deres vold, hadskhed og tyranni. Derpå stod Nils Nilssøn frem og gentog, hvad hans to forfaldsvidner tidligere havde sagt, at han ikke i nogen måde vilde være hendes fuldmægtig eller svare „til den skældssag og angivelse", ligesom han overhovedet helst ønskede at være fri for al befatning med hendes arvesag. Efter dette indgav Kirsten selv „en udskåren zert"[1]), der var dateret 6 Oktober og skulde være en fortsættelse og forklaring af hendes tidligere klageskrift. Hun sagde heri, at det var Søfren Søfrenssøn, der havde brugt skældsord mod hende, og ikke omvendt, og bad om at være fri for hans molest, indtil der var faldt dom i hovedsagen om hendes mands arv, da lagmanden endnu ikke havde rettet sig efter den kongelige befaling og på ny foretaget hendes sag. På tilspørgsel erklærede hun, at hun ikke havde videre at anføre, men tillagde, at der nok i hendes klage kunde være indført meget mod hendes vidende, da denne var affattet af Mads Rytter, en af borgermesterens værste fiender, såsom hun hverken kunde læse eller skrive. Hendes påstand om,

[1]) Det er: sertum, som i d'Arnis Lexicon manuale mediæ et infimæ Latinitatis forklares ved: brevis narratio, court récit.

at der først burde gå dom i hovedsagen, fandt kommissarierne aldeles intetsigende, da der i denne allerede var afsagt dom, først af borgermestere og råd og dernæst af lagmanden. De dømte følgelig, at hun for sine grove og ubeviste beskyldninger skulde stå Søfren Søfrenssøn en seks mands dom, hvis hun ikke forinden kunde opnå mindeligt forlig med denne eller også bevise, at Mads Rytter havde indført de påklagede ukvemsord mod hendes vidende og vilje. De øvrige, som vare angrebne af hende, måtte derimod tiltale hende for de ordinære dommere, da kommissarierne ikke havde fuldmagt til at dømme i andre sager end Søfren Søfrenssøns.

Man skulde nu tro, at sagen dermed måtte have ende, da Kirsten var dømt for sine beskyldninger mod Søfren Søfrenssøn, og kommissarierne havde fundet, at hendes mands arvesag i grunden allerede var afgjort ved den første dom af lagmanden. Dette var dog ikke hendes opfatning, hvorfor hun indgav nye klager til kongen over Søfren Søfrenssøn, Knut Urne og Jens Bjelke. Herved gav hun sig meget behændig udseende af at være forfulgt, fordi hun havde indgivet klage, uagtet kongen udtrykkelig havde fastsat, at ingen af den grund skulde drages til ansvar. Men hun glemte at sige, at hun var indstævnet og dømt for sine beskyldninger mod Søfren Søfrenssøn, ikke fordi hun havde klaget til kongen, — altså i fuld overensstemmelse med udtrykkene i kongens brev af 13 September 1617. Ved denne fremstilling lykkedes det hende at udvirke en ny kongelig befaling til Knut Urne af 30 Maj 1618, at han skulde forordne det således, „at for^ne Kirstine, Garlik Peterssøns, intet ydermere for samme supplikats bliver eftertragtet eller anmodet“, samt at han skulde sørge for, at hun opnåede sin ret i den så meget omtalte arvesag og i sin mands fordringer på erstat-

ning af Morten Spranger. Hvad der efter dette er foretaget i sagen, vides ikke.

Også i de øvrige sager, som det her vilde være for vidtløftigt at gennemgå med samme udførlighed som de to nævnte, fik Søfren Søfrenssøn ret. En af disse var rejst af Lisbet, Jakob Thiellers, der havde penge tilgode af borgermesteren, og da hun indkrævede disse, påstod at være bleven overfalden af ham „med hug og blodige slag". Men heller ikke hun havde mere at støtte sig til end Kirsten. Med undtagelse af det ulovlige tømmerkøb af kronens skove, hvorfor der blev bødet i mindelighed, må Søfren Søfrenssøn have været uskyldig i samtlige, mod ham rejste anklager, der rimeligvis vare foranledigede dels ved ligefremme opviglerier af ildesindede personer, som Mads Rytter, dels ved hensynsløshed og overmod fra hans side, der da let udlagdes som hårdhed og uretfærdighed. Imidlertid lader hans sag os kaste et blik ind i de små stridigheder, der i det syttende århundrede oftere kom til udbrud inden vore byer. Den danner i flere henseender et sidestykke til den skandaløse sag, som en 40 år senere førtes i Kristiania mellem begge borgermestere og den lærde magister, Ambrosius Rhodius's hustru. Det er et ret kuriøst sammentræf, at det i begge byer, både i Bergen og Kristiania var kvinder, som voldte en stor del af uroen. Det varede for øvrigt ikke mange år efter denne store proces, førend Søfren Søfrenssøn kom i ulejlighed på en anden måde, nemlig ved et barn, som han havde fået på en rejse til Danmark med et kvindfolk i Københavns len; han fik i den anledning befaling til atter at komme ned til Danmark, for at sagen kunde blive tilbørlig undersøgt. Dette var dog af de mindre ting, hvormed man i den tid ikke tog det så nøje, når kun kronen fik sine bøder. Søfren Søfrenssøn ved-

blev at være borgermester i Bergen til sin død, der indtraf i 1621[1]).

Sagen mod Søfren Søfrenssøn var ikke den eneste, der kom til at afgøres af Knut Urne og Jens Bjelke. Der var nemlig en mand i Bergen ved navn Augustinus Eckerhoff, der nærede sig som skinder eller feldbereder, og under 31 Maj 1617 havde fået tilladelse til at forblive der i byen for at kunne føre vidner i en sag mod lagmanden, Hans Glad. Han havde i denne anledning indstævnet sin modpart til første almindelige herredag. Men da der endnu vilde hengå en stund, førend der blev afholdt en sådan, fandt kongen, at han ligeså godt kunde dømmes med det samme, og gav de to kommissarier den fornødne fuldmagt til at afgøre også denne sag. Disse lod derfor både lagmanden og Augustinus Eckerhoff 12 September indstævne ved byfogeden, Povel Lauritssøn og „tvende ærlige borgere“ til at møde for dem i rette på Bergens rådstue den sekstende næstefter, da Augustinus da havde havt ni, på den tiende uges frist til at søge vidnesbyrd. Hans beskyldninger mod lagmanden gik først ud på, at denne „uden grand overvejelse og ordeling“ havde stadfæstet en ulovlig dom, der var afsagt over ham af borgermestere og råd i anledning af hans skældsord mod en af byens borgere og dennes hustru, og at lagmanden derved havde „samtykket i hans æres afsegt, gods, penges og al velfærds spilde, kvinde og børns sygelige og elendige livs forkortning“. Fremdeles beskyldte han lagmanden for ved sin dom at have „sententseret hannom af byen fra al hans næring og lejlighed at skulle rømme“, og senere

[1]) Kommissariernes relation og de her anførte domme findes nu i det gamle kancelliarkiv i rigsarkivet, dels under „embedsmænds forhold“, dels under „retten“, dels under „købstæderne — Bergen“. For øvrigt kan henvises til registeret i andet bind af N. Nicolaysens Norske magasin og i fjerde bind af Norske rigsregistranter.

ladet ham sætte i „et gammelt og slemt fængsel“, indtil der omsider var gået dom over ham „på livet“. Disse beskyldninger vare samtlige indtagne i stævningen, som først blev fremlagt, da retten var sat af kommissarierne 16 September i tolv lagrettesmænds nærværelse. Som sagsøger tilkom det Augustinus at fremtræde først. Sin påstand om, at den af borgermester og råd afsagte dom skulde være ulovlig, mente han først at kunne bevise derved, at der ikke i denne var gjort nogen tilføjelse om, af hvem den var udstedt; men hertil svarede lagmanden, samt borgermestere og råd, der også vare tilstede i retten, at navnene vare tilføjede i „byens bog“ på det sted, hvor denne dom efter sit datum var indført, ligesom de af dens udstedere, der endnu levede, nemlig borgermester Vilken Tormodssøn og to rådmænd, erklærede, at de havde dømt „uden afsky“. For det andet mente Augustinus, at dommen var ulovlig, fordi deri ikke var indført, efter hvilke vidnesbyrd han var bleven dømt til at bøde 4 mark sølv og at forvises Bergen; hertil svarede borgermestere og råd, at også dette var indført i den samme byens bog, men udeladt i dommen for ikke at gøre denne altfor vidtløftig. Ved at undersøge bogen fandt man også anført vidnesbyrdene og vidnernes navne, ligesom der fandtes en erklæring af „sorenskriver“ (ɔ: byskriver) Peder Pederssøn, at Augustinus ovenikøbet den dag, borgermesterne og rådet afsagde sin dom, nemlig 17 Juni 1613, atter havde udskældet de samme personer; det samme havde også lagmanden anført til sin doms stadfæstelse. Augustinus havde tillige forpligtet sig til hverken at udskælde disse eller andre, men havde desuagtet fremdeles fortsat på samme måde mod flere forskellige personer, hvilket alt kunde bevises af byens bog og disse personers vidnesbyrd. Da han havde fået kongens tilladelse til at blive i byen for at føre vidnesbyrd, havde

han 10 Juli 1617 „atter offentlig for en siddende ret“ beskyldt den borger, som han først havde udskældt, for „at have ombragt hans hustrus barn i hendes liv“. For det tredie mente Augustinus, at dommen var ubillig, „formedelst at provene ikke grundelig og vel skal have været forhørt“; men hertil svaredes, at det var fuldkommen bevist, at han havde brugt de skældsord, hvorfor han var anklaget. Til det fjerde punkt, at lagmanden havde samtykket i hans æres og formues ødelæggelse og forkortet hans børns og hustrus liv, svarede denne, at Augustinus selv ved sin „unyttige mund“ havde forspildt sin ære, og sin formue ved sin „overdådighed til at stævne borgermester og råd for deres dom ind for hannem, alligevel han havde en uretfærdig sag på at stå“. Af et vidnesbyrd fra sognepresten ved bergens korskirke, hr. Anders Anderssøn fremgik, at denne havde været hos Augustinus's hustru på hendes yderste og da aldrig hørt hende klage over Hans Glad; hun døde på barselseng, og barnet døde også omtrent samtidig, medens hendes andet barn var bleven bortrevet af „småpokker“, en sygdom, som den gang grasserede stærkt i Bergen. For det femte påstod Augustinus, at lagmanden med urette skulde „have samtykt 15 artikler over hannem“, idet han i sin dom havde indført flere fremmede, tildels forligte sager, hvoriblandt en, der angik et ægteskabsløfte, han engang havde givet en pige i Bergen uden at holde det; men lagmanden påstod, at han alene havde indført disse ting for at vise, hvor utilbørlig Augustinus altid havde forholdt sig, og hvor grundet årsag han havde givet borgermestere og råd til at forvise ham af byen. Til det sjette klagepunkt, at lagmanden havde dømt ham til at rømme byen, svarede denne, at Augustinus selv først havde forpligtet sig dertil og så senere var bleven dømt, hvilket han vel havde fortjent efter de skudsmål, der vare

tagne over ham på Bergens rådstue 17 August 1615, før han blev dømt til at forvises, og atter igen 10 Juli 1617. Til den syvende beskyldning om hans arrestering, svarede lagmanden, at den både var nødvendig og lovlig, da Augustinus havde truet dem, som vilde søge sin ret af ham. For det ottende påstod Augustinus, at lagmanden havde afsagt en dom over ham på livet; men dette var aldeles urigtigt, da dommen kun lød på, at han „skulde være forpligt til ufortøvet at undvige denne by og menighed, såfremt han derfor ikke vilde tiltales, forfølges og straffes på det allerhøjeste“.

Imod denne dom og lagmandens beviser fremlagde Augustinus en attest af 5 Juli 1614 fra sine naboer og grander for, at han stedse havde vist god omgængelse og naboskab i sit forhold mod dem. Der var dog flere mangler ved seglene under denne attest, der heller ikke var tagen til tinge, men hjemme i Augustinus's hus, uden at nogen var stævnet at høre provet, og endnu mindre udstedt af „sorenskriveren.“ Et forlig, som han fremlagde med sin første modpart, bidrog ikke mere til at rette på hans sager, da der også kom nye skælmsstykker frem, som han havde udført, bl. a. ved at lægge store stene udenfor en gammel og hæderlig borgers dør, hvorved denne også engang virkelig kom til skade. Uagtet kommissarierne fandt meget at udsætte på den måde, hvorpå borgermestere og råd havde affattet sin dom, vare de dog enige i dens konklusion og kendte derfor for ret, at Augustinus skinder skulde bøde 4 mark sølv til kongen og stå lagmanden en seks mands dom, samt forvises fra byen; hvis han fandtes der efter trende solemærker, skulde han derfor stande til rette ej alene som en overtræder af lovens bud og overøvrighedens mandat, men også som en falskner[1]).

[1]) Dommen findes i rigsarkivet, — kancelliet under „retten.“

Såsnart Jens Bjelke var færdig med sine forretninger i Bergen, har han rimeligvis ilet med at vende tilbage til sine len og ejendomme på Østlandet. Et nogenlunde sikkert bevis for hans tilstedeværelse på disse kanter haves dog ikke før 28 Maj 1618, da han på Ellingård tilkøbte sig en del af en gård i Onsø [1]). Fra denne tid af begynder i det hele taget vort kendskab at udvides til de mangfoldige private transaktioner, hvormed Jens Bjelke stadig var sysselsat, dels for at afrunde, dels for at udvide sine besiddelser. At medtage alle disse, vilde imidlertid kun frembyde ringe interesse, hvorfor de i det følgende kun undtagelsesvis ville blive omtalte. Samtidig begynde også Jens Bjelkes offentlige forretninger at udvide sig i en stor grad, således at der kun er få større sager, hvori kongen ikke kræver hans deltagelse; også ved mindre vigtige tilfælde blev der oftere lagt beslag på ham, dog formodentlig især, når det var i nærheden af hans opholdssted. Det mest anseelige af disse hværv var at overlevere Elfsborg til de Svenske, da den sidste termin af løsepengene var betalt i begyndelsen af 1619. Hans medkommissarier ved denne lejlighed vare Mogens Gyldenstjerne og Aleksander von Papenheim. Endnu før Jens Bjelke var kommen tilbage fra Bergen, må han have modtaget det kongebrev af 25 August 1617, hvorved han forlenedes med et af kronens sagbrug ved Oslo, som også hans nærmeste forgænger havde havt.

Jens Bjelke har imidlertid under alt dette også havt tid til at varetage sine forretninger som befalingsmand over Onsø len og til at sysle med literære studier. Som lensherre var han fremdeles den samme ivrige mand, der selv i

---

[1]) Skøde på papir af 28 Maj 1618 i rigsarkivets samling af nyere diplomer.

småting vilde have sin vilje igennem, når der var noget, som skulde udrettes. Hans korrespondance fra 1619 meddeler i denne henseende en oplysning, der så ubetydelig den er, dog er ganske betegnende. Befalingsmanden over Tønsberg len, Gunde Lange havde fået kongelig befaling til i sit len at bygge to nye skottebåde, men var i forlegenhed for gode tømmermænd. For at få sådanne henvendte han sig til Jens Bjelke, der den gang, om våren 1619 var på Ellingård og der selv var sysselsat med at bygge en skottebåd, i hvilken anledning han straks havde betinget sig de bedste tømmermænd, som kunde opdrives. Den mand, som Gunde Lange ønskede at få, var mesterens assistent, hvorfor Jens Bjelke på det bestemteste nægtede at lade ham rejse; men Gunde Lange, som heller ikke syntes, det var værd at give sig så snart, skrev atter igen til ham og gentog den samme anmodning. Jens Bjelke var imidlertid ikke nu mere villig end før til at udlevere sin tømmermand, og skrev i den anledning et nyt brev til Gunde Lange, der er dateret Ellingård 12 April 1619, og hvori det heder i begyndelsen: „Dernæst, kære Gunde Lange og kære broder, eftersom Du atter skriver mig til om den timmermand, Søfren Troelssøn, såsom endeligen fra kong: maj:s arbejde at skulle forløve og sende Dig, som jeg det selv vil forsvare for kong: maj:t, så giver jeg Dig herpå venligen til ansvar, at jeg formoder, at det vel er forsvarligt, at jeg ikke afviser hannem fra det arbejde, som er højb:te kong: maj:s arbejde og ikke mit, og er et fortinget arbejde, og at jeg forser mig til, at Du ikke gør den akkord til intet, som jeg på højb:te kong: majs: vegne efter hans maj:s statholders anordning haver gjort med mesteren for arbejdet, Gullik Olssøn og med forn: Søfren Troelssøn, såsom hans mestervend eller assistent, hvilken akkord velbe:te vores statholder, Jens Juel haver

approberet, og hans approbation formoder jeg også, at Du ikke begærer at gøre til intet.“ Brevet endte meget venskabelig, men med den bestemte erklæring, at hvad han tidligere havde sagt, fremdeles stod fast, og Gunde Lange fik ingen tømmermand. Da Jens Bjelkes brev for tiden findes mellem det gamle danske kancellis papirer, har Gunde Lange rimeligvis indsendt dette for at forklare, hvorfor det var ham umueligt at skaffe en tømmermand. Den iver, som Jens Bjelke ved denne lejlighed viste for at opfylde sine forpligtelser som lensherre, kan være meget priselig; men det synes dog, som om denne godt kunde have været forenelig med en større imødekommenhed mod en embedsbroder [1]).

I alle disse år anvendte Jens Bjelke stadig den tid, der var tilovers fra forretninger, til at dyrke sine gamle videnskabelige og literære interesser. Uagtet der er meget tiltalende ved den måde, hvorpå han forstod at vedligeholde disse under de ugunstige forhold, der omgav ham, er det at beklage, at hans virksomhed i denne retning kun har bragt lidet resultat. Den fortjener imidlertid at kendes nærmere, da Jens Bjelke dog i ethvert fald er en af de få repræsentanter for norsk videnskab og literatur fra Kristian IVs tid.

Den ældste oplysning om Jens Bjelkes videnskabelige virksomhed, efterat han blev kantsler, er fra 1619, da han 23 Juli skrev et brev til kantsler Kristian Fris til Kragerup, der i 1616 havde efterfulgt sin da afdøde navne Kristian Fris til Borreby, med hvilket han oversendte et mindre juridisk arbejde, det første, som kendes fra hans hånd. De ord, hvori han omtaler denne bog, ere følgende:

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Gunde Lange i det danske gehejmearkiv mellem oversekretær Nils Fris's breve. Smstds. Gunde Langes brev til Nils Fris, dat. Søm ved Tønsberg 11 April 1619.

„Herhos, kære herr kantsler, sender jeg nu — — efter min forrige velmente erbjudelse den tavle eller dispensatorium over den norske lov, som jeg haver elaboreret efter den forfarenhed, jeg derudi kan have, udi hvilken dispensatorio eller repertorio lettelig er at opfinde, hvad loven in diversis locis indeholder om al den tvistige materie, som kan forefalde, eller og i det ringeste henviser til loven, hvad den videre derom medfører, samt sender herr kantsler herhos en lovbog i sig selv, dog distingveret per versiculos, efter hvilken distinktion for^{ne} dispensatorium in ordinem er redigeret, numero seu canone alphabetico. Og beder gærne, at kantsleren denne ringe sending vil tage til takke, som er det første eksemplar, der nogen er bleven meddelt af dette opusculo tali qvali, qvod tamen spatium aliqvot annorum reqvirebat in sui perfectionen, og havde endda vel en recognition været fornøden, om jeg havde havt ledighed dertil for denne herredag, som her nu holdtes, som jeg ej haver havt og „ejer“ (?) ej til at inserere nogen præfation forudi, som det sig burde, hvorfor jeg beder kantsleren, han sådant ej vil tage til værste, men dog, som jeg ingen tvivl haver på, for^{ne} mit ringe verk både selv vel optage, samt og på andre steder rekommandere til det bedste. Og dersom jeg endda kan erindre nogen mangler eller errata i for^{ne} dispensatorio, som jeg haver en genpart beholden af, skal jeg dennem på en antegnelse forfatte og siden den herr kantsler tilskikke, eftersom intet, som gøres af mennesker in hac fragili vita, kan være så elaboreret, komplet og absolut, at jo nogen faute kan være derhos.“ Efter al rimelighed er den her omtalte tavle over den norske lovs indhold den første begyndelse til de siden såkaldte: termini legales (eller juridici) Norvegici, som Jens Bjelke i 1634 lod trykke sammen med nogle lignende for den jydske lov og en sam-

marisk indholdsangivelse af samtlige kapitler i begge love, på vers, under følgende titel: „Den Danske oc Norske Lougs des Summariske Indhold offuer huert Capittel i samme Lower Verss. oc Rytmicé fortfattet. Med en Taffle eller Register der hoes paa alle de Danske oc Norske Mørcke Glosser oc Juridiske Terminis som begge Lower indeholder sampt andre Tractater oc Landtzens Brug medgiffwer, I huert Rige Danmarck oc Norge. Med deris Rette oc vdførlige Forklaring. Per I. B. C. R. N. Cum Grat. & Privil. Ser. Reg. Maj. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Tyge Nielssøn. Anno M. DC. XXXIV.“ 158 pagg. in qvarto, foruden fortale og en dedikation til prins Kristian, der er dateret Ellingård 15 Juli 1634. Rimeligvis har kongens kantsler fundet behag i dette repertorium over den norske lovs indhold og opmuntret dets forfatter til at fortsætte og udvide sit arbejde. Således er han kommen ind på studiet af den jydske lov, hvor han antagelig ikke på forhånd var lige så vel bevandret, som i den norske, hvortil han på grund af sit embede måtte have et nøjagtigt kendskab. Han søgte derfor her at „eksplorere og forkundskabe“ om de danske juridiske udtryk ved „underskedlige forespørgsler hos fornemme rigens mænd, landsdommere i Danmark og andre (efter deres lange forfaring).“ Således er det også let forklarligt, at så mange år kunde hengå, inden hans arbejde fik sin endelige afslutning og udkom i trykken. Aldeles uden nytte har dette verk neppe været; hvis man sammenligner det med det noget senere af Kristen Osterssøn Vejle udgivne glossarium juridicum, vil man således finde, at dette mangler flere af de hos Jens Bjelke anførte udtryk både af den norske og den jydske lov, og deriblandt sådanne, som kongsdag og landslod, hvilke Jens Bjelke forklarer meget omhyggelig. Derimod vilde det have været meget vel, om han havde

kunnet modstå sin rimelyst og afholdt sig fra at skrive det summariske indhold af de to love på vers. Af dette kan det være nok som prøve at anføre hans indholdsangivelse af de tre første kapitler af arvebalken, der lyder således:

1. Det Første Gifftermaal berøer
Oc huem som derfor raade bøer?

2. Det Andit om den Frenders Raad
Foruden gifftis; oc slig daad.

3. Det Tridi' / om Hiembgifft; fællag bedre;
Oc om Arff / mellom Børn oc Fædre.

Disse vers blev i 1657 tilligemed de norske (derimod ikke de danske) termini juridici og et af Jens Bjelke allerede i 1622 forfattet kompendium over den norske lovs arvetal optrykt bagefter det da udkomne tredie oplag af norske lov.

Ligesom sin forgænger og navnefætter var også kantsler Kristian Fris til Kragerup en velynder af lærde studier, hos hvem Jens Bjelke fandt al opmuntring til at fortsætte sine juridiske arbejder. Han var også stadig sysselsat med sammenlignende studier over begge rigers lovgivning, hvis endelige udbytte rimeligvis findes nedlagt i nysnævnte bog. At han tildels har gjort disse studier på Kristian Fris's opmuntring, fremgår med vished af et brev til denne, der er dateret Ellingård 29 December 1621, og hvori det heder: „Og hvad det andet tuæ dominationis postulatum belanger, mig tilforne injungeret, så er jeg nu kommet såvidt dermed, at jeg haver confereret den norske lov cum jure imperiali, som tilforn nogenlunde er andraget. Men derhos vil subjungere in criminalibus statuta qvædam, si ita placet tuæ magnificentiæ, singularium qvæ-

rundam provinciarum Germaniæ ex fasciculo de poenis M. Abrahami Saur aliisqve auctoribus. Nok haver jeg nu konfereret den danske lov, nemlig den jydske og hendes appendices mod den norske og hver lovs indhold e regione mod hverandre in casibus communibus indført. Og et eksemplar af den norske lov vil jeg i lige måde kommentere og inserere vice versa, derudi e diametro den jydskes indhold og siden disse for^ne lovbøgers exemplaria således skoleret lade mundere. Nok haver jeg begyndt på et eksemplar af den norske lov, ti jeg nu nogen umakulerede af dennem uformodentlig haver bekommet, at konferere cum lege divina forensi [1])." Det fremgår af disse ytringer, at hans studier have været meget omfattende, om de end efter nutidens opfatning ikke have været anlagte på den hensigtsmæssigste måde. Imidlertid vare de intet i sammenligning med, hvad han senere agtede at tage fat på, nemlig at sammenholde den norske lov ej alene med den sjælandske, skånske og svenske, men også om mueligt med den gamle skotske, ja endog med den russiske lovgivning! Hvorvidt han nogensinde har udført disse planer, er vel yderst usikkert; derimod fortsatte han fremdeles med at sammenligne den norske og den jydske lov og sendte ifølge et brev, som han skrev til oversekretær Nils Fris fra Ellingård 6 Marts 1623, et nyt eksemplar af den konfererede lovbog til denne foruden et, som han tidligere havde sendt Kristian Fris, med anmodning om efter gennemlæsningen at overrække det til kongen [2]). Dette eksemplar tilhører nu universitets-biblioteket. Det er indbundet i rødt fløjel og på forsiden påtrykt med guld-

---

[1]) Både dette og det ovfr. citerede brev findes i samll. til danske adels hist. fasc. 13 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

[2]) Brevet findes mellem oversekretær Nils Fris's breve i det danske gehejmearkiv.

bogstaver: „Christianus. 1623". På de indskudte rene blade findes først en udførlig dedikation til kongen, vel spækket med citater af bibelen og lovene, og dernæst alle parallelsteder af den jydske lov og kongelige forordninger. En del af disse findes aftrykte i professorerne Brandts og Hallagers udgave af Kristian IVs norske lov.

Allerede i 1616 havde Jens Bjelke fremsat sit ønske om, at den nye norske lov måtte blive varig og tjene til at afskaffe al vilkårlighed i rettergangen. Nu udtalte han sig atter i sit ovenfor omtalte brev af 23 Juli 1619 om det hensigtsmæssige ved, at man kunde få et tillæg til lovbogen, og berørte tillige sine egne optegnelser i det øjemed; hans ord ere følgende: „Og eftersom, kære herr kantsler, i den norske prentede lov i sig selv endnu synes nogen defekter eller ambiguiteter at findes samt adskillige vitia typographica, som jeg haver antegnet og i denne herredag med lagmændene konfereret om, samt noget deraf ladet hans majestæts kommissarier se, som her var nu nærværendes, så meget tiden kunde tåle, så kender gud, at jeg med flere storligen havde forventet kantsleren hid til denne tid, derom hannem at konsulere og en recess over vor norske lov derudinden at anlange om, såsom adskillige nytteligen over den danske lov ere udgangne, samt iblandt andet om den forordnings misforstand eller misbrug her i landet hos samme, at sag skal følge mand hjem, kantsleren noget at andrage såvelsom andre forordninger, om sligt i nogen måde kunde emenderes." Desværre savnes al videre underretning om, hvad Jens Bjelke i denne sag kan have forhandlet med de forsamlede lagmænd under herredagen i Skien 1619, ligesom vi i det hele taget kun have lidet kendskab til denne. Det var den første herredag, hvorved Jens Bjelke forrettede som kongelig kommissær.

Da kongen selv var forhindret fra at besøge herredagen, gav han rigsråderne Kristen Holck og Anders Bilde, statholder Jens Juel og Jens Bjelke fuldmagt til at holde ret på hans vegne. Herredagen varede fra 1 til 19 Juli 1619, i hvilken tid Jens Bjelke må have særet særdeles optagen, da han som den, der besad størst kendskab til den norske lovgivning, formodentlig også har havt en ikke ringe indflydelse på afgørelsen af de forelagte retssager. Efter herredagen, da han lå igen i Skien, benyttede han lejligheden til at anbefale den ældste borgermester i Oslo, Jakob Hanssøn til lagmand sammesteds efter Peder Jørgenssøn, der allerede før havde ytret ønske om at træde af. Jakob Hanssøn, der også havde statholderens anbefaling, fik af Jens Bjelke den ros, at han „i hans borgermesters kald, han haver været udi tilforn, altid med domme og rettergangs-sager, som rådhuset vedkom, haver havt den meste og største umage". Han opnåede også, hvad han søgte, og blev 19 August 1619 udnævnt til lagmand i Oslo. Hans formand afgik først ved døden i 1622 [1]).

Det synes heraf, som om lagmændenes udnævnelse ved denne lejlighed udelukkende betragtedes som en kongen tilkommende ret. Dette har dog ikke været det almindelige; ti 26 Juli 1609 skrev Envold Kruse til kongens kantsler, at både den norske kantsler, Anders Gren og den forrige statholder, Jørgen Fris havde sagt, at når en lagmand var død, skulde lensherren indberette dette til statholderen, som derpå skulde forordne en anden og udvirke kongelig konfirmation for denne. Han skrev dette i anledning af, at Sten Bilde havde forsømt at melde lagmand Henrik Jørgenssøns død, om hvis eftermand han ønskede at

[1]) Jens Bjelkes ovfr. citerede brev af 23 Juli 1619 samt den håndskrevne embedskalender i rigsarkivet.

høre Kritsian Fris's mening [1]). En lignende fremgangsmåde ved udnævnelsen af nye lagmænd sees også at være anvendt i 1630, da Jæmterne, som siden 1597 ikke havde havt nogen lagmand, indgave klage over, at der ikke årlig holdtes landsting hos dem; i den anledning blev det ved kgl. missive af 31 Juli 1630 pålagt statholder Kristofer Urne og Jens Bjelke at forordne en dygtig mand til at være lagmand i Jæmteland, som kongen derefter vilde konfirmere. Deres valg faldt på Anders Mikkelssøn, der senere roses meget for sin dygtighed.

Efter denne lille afbrydelse må vi igen vende os til Jens Bjelkes literære virksomhed, der ingenlunde alene var rettet mod det juridiske studium. Han giver selv i et brev til Holger Rosenkrans og professor Hans Resen en skildring af sit liv og sine åndelige interesser. Brevet er dateret Akershus 24 Maj 1621 [2]), altså omtrent tre år efter udbrudet af Trediveårskrigen, på en tid, da Europa genlød af rkigens larm og uro, og det ængstede sind søgte til gud for at finde trøst i fortvivlelsen over de nærværende og kommende farer. Skønt krigen endnu ikke direkte havde berørt vort fædreland, havde man dog også her en levende følelse af, hvad tiden kunde bære i sit skød, så at Jens Bjelke endog en gang var nær ved at tro, at nu var tiden kommen for den bellum universale, haud obscure a Christo prædictum. Under sådanne tidsforhold lå det nær for ham som for andre at hente styrke i tanken på evigheden og det kommende liv, og han kastede sig derfor med fornyet iver over sin tidligere beskæftigelse med psalmedigtning.

---

[1]) Brevet findes i samll. til danske adels hist. fasc. 13 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

[2]) Findes i afskrift mellem Klevenfelds samlinger i det danske gehejmearkiv.

Hans religiøse sans synes imidlertid at have været større end hans poetiske, og i ethvert fald burde han have tilbageholdt sine forsøg i stedet for lade dem komme for dagens lys. Det var nemlig i den anledning, han skrev til Rosenkrans og Resen for at underkaste sine produkter deres dom; hvis hans beskedenhed endnu havde gået lidt videre og bevæget ham til at afstå fra ethvert nyt forsøg på at vinde digternavn, vilde det have været en vinding for hans literære eftermæle.

Desværre var den sande beskedenhed ligeså lidet Jens Bjelkes, som de fleste andre store og små digteres og rimsmedes stærke side; man får også et vist indtryk heraf, når man læser begyndelsen af hans brev til de to danske lærde: Si qvidem, viri magnifici, spectabiles et præstantissimi, fautores et amici selectissimi, homo compositus sit corpore et anima, et qvasi terrestri et coelesti qvodam semine atqve essentia concretus, a teneris ego et primis ætatis ungviculis primoqve alicujus scientiæ hausto semine, mihi ac omnibus hominibus duxi necessarium non solum modo terrena, sed et coelestia, et eo magis coelestia, qvo magis excedunt virtute terrena, et qvo firmiora, stabiliora et minus mutabilia. Atqve ideo semper in meo ætatis curriculo, hactenus exacto, conjunxi studium theologicum cum philosophico, sive studium sacrarum literarum cum studio et praxi rerum politicarum, ut exstruendo salutem et beatitudinem corporis non destruerem salutem et beatitudinem animæ, et curando, qvæ mundi sunt, non negligerem, qvæ dei sunt. I denne hensigt, heder det videre, havde han allerede, medens han gjorde tjeneste i kancelliet, syslet med at skrive bønner og psalmer, og var derefter kommen ind på tanken de ordine operum creationis dei, qvavis die in septimana (ad humanum modum fando) expeditorum; herved havde han i betragtning af ti-

dens nød fattet den plan at udarbejde i vers en bøn pro conservatione omnium ordinum et statuum nostræ reipublicæ. for at gud skulde afværge alle krigens truende ulykker fra disse egne. Da herrens bøn imidlertid var mønstret for alle bønner, havde han med det samme foresat sig at skrive en forklaring over denne. Ved disse sine åndelige beskæftigelser og inderlige bønner havde han også opnået at have et sikkert værn mod sine mange fienders rænker, som han ellers neppe vilde have undgået. Nu var det hans bøn, at Rosenkrans og Resen vilde gennemgå hine to arbejder, som han derfor sendte til Danmark med statholderen Jens Juel, da denne rejste ned ved Juletider 1621; han bad dem sige sin mening, navnlig om han ikke kunde dedicere det ene til kongen, og det andet til prins Kristian.

Begge de to her nævnte arbejder udkom inden kort tid i trykken, det ene i 1622, det andet i 1624, så at formodentlig den af hans selvvalgte censorer afgivne dom ikke har været altfor streng. Det første er en liden pjese i kvartformat på 8 blade, med et for sin tid smukt udstyr, godt papir og stor tryk, med titelen: „Een Bøn for alle Stænder Sanguis. Prentet i Kiøbenhaffn Aar 1622“. Forfatterens navn angives kun ved hans forbogstaver, I. B. der stå på sidste side efter digtets slutning. Dette består af 18 strofer, hvorpå følger „En tacksigelse for det forledit Aar; Sampt Bøn om et Lycksaligt Nyt Aar. Met den Node, som: Wi tacke dig O Gud vor Fader kiære“, bestående af 8 strofer. Som prøve hidsættes følgende strofe af bønnen, uden bibeholdelse af originalens retskrivning:

Helst de, som ere
hos Tyrken i tvang,
og der åg bære,
fri snart ud engang;

fra dem, kroppen plager,
samt sjælen forfør,
fra hver, sig tiltager
den ære, dig bør,
og slige, bedrager,
Du til skamme gør.

Det første vers af taksigelsen lyder således:

Vi takke dig, evige gud og herre,
for det år, nu forledet mon være,
at du os i det har frelst af nåde
fra megen våde.

Det andet af de nævnte arbejder er i duodez-format og udkom i nyt oplag i 1626 med følgende titel: „Orationis dominicæ secretis plenæ Dilucidissima & Latissima explanatio, Ex ipsis fontibus S. Scripturæ & consensu locorum ejusdem miro, ad illam materiam pertinentium. Ope Dei ter opt. max. per Joannem de Bielckis regni Norv. cancellarium enucleata In anno decrepitæ ætatis Mundi & pias ardentesqve orationes maxime exposcente 5594. Christi autem Mediatoris nostri & Reparatoris 1624. Secunda Editio, emendatior. Hafniæ Typis Sartorianis. Anno 1626.“ Foran selve fortalen findes trykt et brev fra biskopen i Bergen, Nils Påske eller Nicolaus Paschasius, hvori han beder om, at der må blive foranstaltet et nyt oplag af denne udmærkede lille bog, da nu næsten alle prester i hans stift måtte savne den. Efter denne kommer den såkaldte præfatio ad ecclesiam og derpå den egentlige forklaring af herrens bøn, mest sammensat af bibelsteder.

Jens Bjelke har i denne bog opgivet sin sædvanlige tilbøjelighed til at skrive vers; derfor er den også mere tiltalende end hans øvrige religiøse og digteriske arbejder. Når man ikke vil fæste sig altfor meget ved de almindelige

bønnebogsord, som han ikke har kunnet frigøre sig for, må man indrømme, at den vidner om et religiøst sind og megen bibelstyrke hos sin forfatter. Disse egenskaber skaffede den derfor i sin tid en betydelig udbredelse, hvortil rimeligvis Paschasius har bidraget en del. Det eksemplar af andet oplag, hvoraf universitets-biblioteket kom i besiddelse efter afdøde justitiarius J. Chr. Berg, er således efter en påskrift (dat. $\frac{18}{10}$1626) foræret til den første ejer, Johannes Gantzius netop af Paschasius. Også i en anden henseende har denne lille bog sin betydning, nemlig som et nyt vidnesbyrd om sin forfatters mangesidige lærdom, samt hans videnskabelige og literære interesser.

I forbindelse med de foregående tvende religiøse verker må endnu nævnes et tredie, der i Nyerups og Krafts forfatterleksikon opføres under titelen: „Summarium over Bibelen og en Del af Davids Psalmer paa Rim. Kjøbh 1633. 4.“ Ifølge Nyerups og Rahbeks „bidrag til den danske digtekunsts historie,“ 3die del, pag. 9 flg. indbefattede denne epitome biblica summarier over bibelen fra Mose begger til Esræ bog og udgjorde i ålt 19 ark. Det heder her om den: „I fortalen siger autor, at han vel kunde have forfattet denne synopsis kortere, over hvert kapitel i et distiche, eller end kortere, såsom den synopsis er, der kaldes memoriale biblicum, der ikkun indeholder et ord af hvert kapitel, eller den Isagoge, Mester Halvardus Gunarius, Norvegus, piæ memoriæ, haver Latino carmine ederet, hvoradi hvert kapitel af bibelen udi et vers befattes; „men på vort danske sprog frygter jeg, at det vilde falde alt for kort og ikke for alle bekvemt.“ „Men in probam, at på sådan Laconica brevitate intet hos mig fattes, da kan de første 7 kapitler in Genesi ad modum compendii biblici udi et rythmo således Danice ederes: Seks, forbjudes, Synder, Abel, Enoch.

ark indgåes, bygges snel.“ Han taler også i denne fortale om, at han „i sin tid næst guds hjælp vil edere en vis Danica prosodia, at ikke sine certa ratione (som gemene danske og norske poeter gør) skal bruges nogen abbreviation eller prolongation, men den efter visse regler at kan beskedligen ske i vort sprog, såvelsom i andre excultioribus lingvis, som Latina, Græca etc.“ Af dedikationen til kongen sees, at anledningen til, at han påtog sig dette arbejde, var en upasselighed, forårsaget ved et ulykkeligt tilfælde på hans rejse fra det nordenfjeldske i 1632. Som prøve kan passende hidsættes begyndelsen af dette rimverk:

Genesis. kap. 1.

Alting skabes, lys, himmel, jord,
fugl, fisk, dyr, orme ved guds ord.
menniske og får vælde met,
og godt alt, der det blev beseet.

kap. 2.

Den syvende dag fuldkommen blev
al herrens skabning, bold og gæv;
og des til hviledag blev sæt;
ægteskab og vis kost anret.

kap. 3.

Satan i ormens skik forfør
folk først, at de mod guds bud gør,
klædes, straffes og ormen med;
forjættes den velsigned sæd.“

Når man har døjet en kost, som de her efter Nyerup og Rahbek citerede vers, vil vel ingen nægte, at også Jens Bjelke hører med blandt de „gemene danske og norske poeter.“

V.

Nils Hanssøns klager over Jens Bjelke. Herredagen i Bergen 1622. Jens Bjelke forlenes med biskopsgodset og får forskellige nye hverv, deriblandt at dømme i Arnt bardskers sag. Herredagen i Trondhjem 1625.

Det foregående har vist, at Jens Bjelke på flere hold havde havt anledning til at erhverve sig fiender og misundere. Der er således også al grund til at tro ham på hans ord, når han fremdeles i sine breve klager over sine uvenners rænker og efterstræbelser, selv om man af og til skulde have lyst til at trække lidt fra hans stærke udtryk, der for øvrigt også finde sin bestyrkelse i nogle optegnelser af og om sønnen, Jørgen Bjelke. De fleste af disse fiender kunde imidlertid ikke have synderlig magt til at skade en mand i hans stilling, der tilmed stod på den venskabeligste fod med rigets nye statholder og med kongens kantsler. Men de kunde alligevel ved sit overløb og sine forbindelser mellem hans omgivelser volde ham fortræd og ubehageligheder. Om beskaffenheden af disse forhold får man en del oplysninger i et brev, som Jens Bjelke skrev fra Akershus 26 Februar 1622 til Kristian Fris, hvori det heder: „Desforuden er en, ved navn Nils Hanssøn nu også her fra lenet neddraget, offensus og beredt til at angive adskillige poster, som jeg forstår. Da, hvad han min person anlangende vil foregive, er årsagen og motiven til, at jeg haver nægtet hannem mit rejsepas herfra; ti, kære herr kantsler, jeg holdt det betænkeligt at meddele den pas, som for privat fordels skyld berettedes at have instigeret adskillige bønder til at supplicere om forlindring på adskillig rettighed til kongelig majestæt, indtil jeg lejligheden grundeligen kunde forfare, og om der noget deriblandt var nødvendigt eller ej; ti derom intet her blev angivet i min tid, førend han neddrog, uden hvis jeg på anden og tredie hånd kunde spørge. Og hvorledes han

dog uden pas er kommen til forenskab undervejs, må han selv vide; ti det er vel ikke nok, om han end in prætextum kan have havt en hest eller ko med sig til at bruge i Danmark. Men sådanne praktiker bruges her af mange, kongelig majestæts undersåter til største besværing, så at end undertiden de, der rigtig besked haver, nyde det ondt ad hos bønderne, som nyligen af kongelig majestæts kaptejn, Nils Hammer og flere her er beklaget, hvilket jeg ej kunde undlade at subsinuere herr kantsler, at tua magnificentia måtte vide lejligheden herom [1])."

Grunden til, at den nævnte Nils Hanssøn netop på denne tid drog til Danmark for at føre klage over Jens Bjelke, har sandsynligvis været den forestående herredag, hvortil han vilde begære stævning. Denne herredag var tilsagt ved åbent brev af 16 Oktober 1621 og skulde holdes i Bergen 21 Juli næste sommer. Kongen afrejste fra Helsingør om aftenen 13 Juli, ledsaget af prins Kristian, der nu for anden gang besøgte Norge, og rigsråderne Albert Skeel, Oluf Rosensparre, Kristen Holck og Eske Brock; men da de hindredes ved modvind, blev rejsen forsinket, således at de først ankom til Bergen om morgenen 25 Juli, hvorpå kongen allerede samme dag lod herredagen udblæse [2]). Af højere norske embedsmænd var statholder Jens Juel og Jens Bjelke tilstede, foruden de lensherrer, som havde noget at udrette.

Under dette kongens ophold, der varede til 2 August, havde Jens Bjelke mange ting at foredrage dels vedkommende lovgivningen, dels „de privatis [3])." Det første var

---

[1]) Brevet findes i samlinger til den danske adels historie fasc. 13.

[2]) Brasch, Vemmetoftes historie, I, 128 flg.

[3]) „Mine ærinder til hove til Bergen herredage in anno 1622," dat. Bergen 31 Juli — mellem oversekretær Nils Fris's breve i det

Jens Bjelkes yndlingsemne, hvoraf han aldrig kunde blive træt. Foruden at han fortalte kongen og oversekretæren i det danske kancelli, Nils Fris, der var i dennes følge, om sine arbejder med at sammenligne den norske lovbog med de danske landskabslove, genoptog han også sit tidligere forslag efter herredagen i Skien 1619 om at få et tillæg til den nye lovbog. Hans andragende herom lød således: „Om efter lagmændenes underdanigste begæring deres dubia i loven og betænkende derhos in forma recessus vel alia måtte forfattes, førend de drager her af byen, og derpå en befaling til dennem udgå og deres koncept siden af statholderen samt og af mig (om kong: majett: så godt sjunes) rekognosceres og siden nedskikkes i kancelliet der at forandres, tillægges og fratages, hvad kon: majett: herr kantzler og hans gode råd godt sjunes; og om dog nogen her af landet var tilstede, når samme recess skulde udgå, enten statholderen eller nogen anden, der vidste noget udførligen om landsens lejlighed og om årsagerne til hver artik: udi forme koncept at berette; var det muligt, så meget desbedre, og kunde meget udi samme recess indføres, som kon: majett: og landet vel kunde være til gode og megen trætte forekomme.“ Det blev imidlertid ved tanken; ti blandt de mange kongebreve, der som sædvanlig bleve udstedte også under denne herredag, findes intet, der angår den revision af lovbogens tvivlsomme steder, som Jens Bjelke fremstillede som påtrængende nødvendig. For rigtig at kunne vise, på hvilke punkter lovgivningen var mangelfuld, tilbød han kongen et eksemplar af sit ovenfor omtalte norske arvetal.

Af interesse med hensyn til de norske herredages

---

danske gehejmearkiv. Smstds. også en række breve fra Jens Bjelke til Nils Fris i Aug.—Novbr. 1622 og Marts 1623.

forretningsorden er Jens Bjelkes anmodning om, at der i lighed med, hvad der var skeet både i 1616 og i 1619, måtte forordnes tvende af det danske kancellis „herremænd" til at underskrive „afsigterne i de domme, som nu her til herredagen er gangen," så mange, som han selv kunde få færdige og reviderede af rigsråderne. Med det samme beklagede han sig over de mange forretninger, hvormed han var overlæsset, da han bl. a. havde ikke mindre end femten personers værgemål, og bad derfor om, at han nu på en tid måtte være fritaget for at ligge i slotsloven på Akershus under statholderens fravær udenfor riget. Fremdeles gjorde han opmærksom på, at en af de fire gårde af biskopsgodset i Onsø len, hvorpå han „senesten" havde fået kongens brev, og som deri kaldtes med det underlige navn „Huellinden", ikke fandtes, ialfald ikke i Onsø, så han og hans arvinger måtte være fri for alt ansvar med den gård. Endelig fremsatte han sine ønsker om forandring af forpagtningen af Ellinkilens og Krokstadhavns toldintrader (jfr. s. 52).

Formodentlig for at stemme kongen gunstig for de andre ønsker, han havde at fremsætte, bad Jens Bjelke derhos, om ikke et af de kongelige skibe, der gik til Oslo efter trælast, også måtte komme til Frederikstad for der at indtage 100 egeplanker „i det ringeste", som han agtede at forære kongen, „samme planker på 18, 19, 20 og 21 alen lang og ingen ringer end 14 eller 18 alen, og en part deraf allerede skåren." Derefter anholdt han om tilladelse til i løbet af vinteren at rejse på føret til Østråt, hvor han da ikke vilde have været på ottende år, samt at blive der til næste høst eller vinter. Denne anmodning blev bevilget samme dag. Dernæst bad han om, at kongen vilde tillade et af ham begæret mageskifte; men da en del af de gårde, som han ønskede, hørte med blandt det såkaldte biskops-

gods, som han selv efter Oluf Galde til Tom ønskede at få i forlening mod en „skellig afgift“ foruden de 4 eller 3 gårde, han allerede havde, vilde han, om dette ønske blev opfyldt, kun begære i mageskifte de af de opgivne gårde, som lå nordenfjelds. Uagtet der ikke under kongens ophold i Bergen blev fattet nogen endelig bestemmelse om biskopsgodsets fremtidige bestyrelse, der 16 Maj 1622 var henlagt under Akershus, toges der dog allerede nu hensyn til Jens Bjelkes ønsker, forsåvidt som han fik bevilget mageskiftet af det nordenfjeldske gods, som Tage Thott og Frants Kås fik befaling til at undersøge. Dette mageskifte blev endelig sluttet i begyndelsen af 1625; Jens Bjelke bortbyttede derved gods på Ørlandet med samlet landskyld 7½ spand ½ øre og 6 markelaug samt ¾ tønde laks mod krongods i Stjørdalen, Værdalen, Skogn, Inderøen, Fosen og Guldalen med samlet landskyld 6 spand 2 øre samt ½ tønde laks, men med større bygsel end det gods, som han udlagde[1]). Ved denne afgørelse af sagen har Jens Bjelke øjensynlig troet at have fået stiltiende løfte om at blive forlenet med Oluf Galdes tidligere lensgods, og undlod derfor heller ikke at mane Niels Fris efter herredagen til at skaffe ham dette enten uden afgift eller mod en ganske liden, eller om dette ikke lod sig gøre, da at skaffe ham det hele mageskifte, som han havde ønsket. Det gods, som Jens Bjelke for dette tilfælde vilde byde, lå dels i Stavanger len, dels i Akershus len, medens Oluf Galdes ifølge hans forleningsbrev af 3 Marts 1593 foruden kongetienden af Skeberg og Torsnes bestod af nogle gårde i den sydlige del af Smålenene. Han vilde fremfor alt have en gunstig afgørelse og pålagde derfor sin kommis-

---

[1]) Mageskifte, dat. Akershus 9 Febr. 1625 og skøde af næste dag i det danske gehejmearkiv, mellem de fra justitsministeriet afleverede sager.

sionær, Nils Fris heller at vente end at forebringe sagen, når kongen var mindre velvillig stemt. På denne måde kom han imidlertid til at blive liggende søndenfjelds, da han ikke vilde rejse til Østråt, før sagen var endelig ordnet. Det er betegnende at læse de ord, som han skrev til Nils Fris fra Ellingård 2 November 1622: „Dersom dig sjunes, at kong: maj: min allernådigste herre ikke er synderlig geneget til på nogen lidelig afgift eller vilkår at forunde mig for^{ne} forleningsgods, da kanst du vel differere med at anlange noget absolut derom, indtil de konfererede lovbøger bliver færdige, af hvilke jeg underdanigst haver erbødet at ville forære hans maj:tt et eksemplar, samt indtil de egeplanker kommer ned til Holmen, som jeg haver erbødet at ville forære hans maj:tt, som jeg siden (nu med det første, når føret begynder at blive) skal skrive Sten Villemssøn, hvor de her oppe bliver at levere og skal afhentes“.

Sålænge behøvede han dog ikke at vente; thi endnu inden lovbøgerne vare komne afsted og egeplankerne, der vare mærkede J. B. vare afhentede, modtog han forleningsbrevet på biskopsgodset. Til bevis på sin erkendtlighed mod Nils Fris sendte han denne i Marts 1623 fra Ellingård med Jens kudsk 3 små norske heste, som han allerede havde lovet ham i Bergen for hans „store umage“; som gebyr for lensbrevet og det samtidig erhvervede forpagtningsbrev på Krokstad told nedsendte han 3 rosenobler med løfte om at sende mere, hvis dette var for lidet. Dermed havde han da atter på en for sig tilfredsstillende måde fået et af sine ønsker fra herredagen i 1622 opfyldt. Den samlede landskyld af biskopsgodset udgjorde på den tid 34½ ℛ 6½ ß 3 d. i penge, 3½ tønde 1 setting 2½ remol, 9½ sk℔ og 2½ lis℔ korn, 1½ tønde, 3 pund, 6 ℛ smør, 90 huder og 30 kalvskind. Foreløbig blev Jens Bjelke dog kun for-

forlenet med de visse indtægter af biskopsgodset for en årlig afgift af 120 rdl. og med femteparten af de uvisse, hvorimod han først i 1626 (at regne fra 1 Maj 1625) også fik de uvisse for 134 rdl. om året. Disse havde dog i 1623 ikke udgjort mere end lidt over 90 rdl. I 1654 udgjorde landskylden og tienden ifølge en jordebog i rigsarkivet i alt 252 rdl. 6 ß. Allerede tidligere fra 1619 havde han desuden været forlenet med elleve af kronens sagbrug og fra 1624 med tolv for 100 rdl. om året, hvilke han fra 1639 fik uden afgift. Foruden sit ønske om at få biskopsgodset havde han endnu havt en anden „underdanig nødvendig petition"; men da han ikke turde komme frem med den „nisi coram, data occasione", er det nu en umulighed at gætte, hvad dette var for et andragende. Mueligt, at han allerede nu har havt en tanke om at få Trondhjems len.

For at opnå kongebrev på forleningen med biskopsgodset havde Jens Bjelke stadig klaget over sin dårlige forfatning, og hvor mange indtægter hans forgængere havde havt, som han savnede. Når man læser disse skildringer, har man ondt ved at tænke sig, at de ere skrevne af en af datidens rigeste Normænd, som ønskede denne forlening ene og alene for derved at arrondere sine besiddelser, i hvis naboskab det meste af biskopsgodset var beliggende, ligesom Skeberg og Torsnæs, hvis kongetiende fulgte dette gods, lå meget nær Onsø len og Ellingård. Men sådan var nu en gang den almindelige fremgangsmåde, når man i fortiden ønskede at opnå en ny forlening, så at neppe nogen har troet bogstavelig på den slags klager, ja måske ikke engang ansøgeren selv har ventet, at man skulde tage hans udtryk lige efter ordene. Efterat Jens Bjelke havde fået sine ønsker opfyldte, måtte han imidlertid også finde sig i, at der atter blev lagt beslag på hans kræfter til flere forskellige hverv, uanseet

hans andragende om for eftertiden at blive mere skånet med sådanne kommissioner. Således modtog han 1 August ikke mindre end 4 kongebreve med forskellige pålæg. Det første af disse befalede ham, statholder Jens Juel og befalingsmanden over Bratsberg len, Ejler Urne til Gunderslevholm at komme sammen og træffe forordning om de af biskopen over Oslo stift, Nils Simonssen Glostrup påklagede nordener ved fæsterøl og bryllup er. Ved det andet blev det pålagt ham og Gunde Lange at være tilstede ved skiftet mellem Oluf Galdes arvinger, da der var opkommet nogen trætte mellem disse, samt enten skaffe mindeligt forlig eller også tage endelig dom i sagen. Det tredie var en befaling til statholder og kantsler om at afgive sin erklæring angående noget gods, som Gunde Lange begærede til mageskifte, og endelig det fjerde pålagde Jens Bjelke og Gunde Lange at dømme i en sag mellem Jens Juel og den forrige byfoged i Oslo, mester Arnt Sivert, eller som han også kaldtes efter sin tidligere bestilling, Arnt bardsker, i hvis regnskaber der var påvist flere betydelige mangler, og som derfor 1 Maj 1621 af statholderen var bleven „removeret" fra sit embede.

Om denne person havde Jens Bjelke flere måneder tidligere, medens han tilligemed Gerlof Nettelhorst under statholderens fravær på en rejse til Jylland lå i slotsloven på Akershus, underrettet kantsler Fris i sit brev af 26 Februar 1622, hvori han fortæller, at han havde havt med „adskillige supplikanter at hjælpe tilrette eller deres angivende at forfare, såsom synderlig mester Arnts, forrige byfoged her udi Oslo. Hvad i alt dette udrettet er, ved nærværende brevviser, Nils Tolder, slotsskriver her på Akershus herr kantsler at referere, og derforuden om det mest anliggende en memorial er medgiven, om herr kantsler noget udførlig derom

vil vide, samt en kopi af en stævning over nogle specialpersoner, som på ny for de sager, for^{ne} mester Arnt have andraget, ere citerede, så at endog borgermester og råd conditionaliter til videre bevis ere frikendte af lagmanden for de angivne sager, de ej haver dont udi, og det for adskillige forhindrings og tilfælds skyld, dog fattes det endnu på en part af de personers og deres sagers beskaffenhed, som borgermester og råd skulle dømme over, hvilke af dennem det ej haver afsonet eller havt sådan nøjagtig erklæring, som kunde agtes nøjagtig". Allerede den foregående høst havde denne mester Arnt beklaget sig for kongen, „hvorledes han af byens øvrighed — skal udi nogen måde foruden nogen billig årsag være turbuleret og forfulgt og denne ganske sommer arresteret og opholdet fra sin bjæring og næring", og havde derfor under 12 Oktober 1621 fået kongeligt lejde. „imdlertid han samme sine sager forfølger ved retten, og til overdommer henflyer". Dette var ikke en gang en måned, efterat han var afrejst fra Oslo og under 16 September havde tilstillet statholderen en skrivelse, fuld af allehånde „spidsige og foragtelige invektiver" imod denne. Han benyttede imidlertid ikke dette lejde, og da sagen derfor kom fore under herredagen i Bergen, var den ikke videre fremmet end, at kongen da måtte henvise dens undersøgelse til to kommissarier og bagefter ved åbent brev af 4 September lade befale, at mester Arnt skulde gribes, hvor han kunde træffes. 22 Oktober 1622 indstævnede kommissarierne statholderen og mester Arnt til at møde for sig på Oslo rådhus fjerde søgnedag efter Pauli conversionis dag (ɔ: 30 Januar), men da Arnt ikke mødte eller sendte fuldmægtig, blev sagen gentagne gange udsat indtil 7 Februar, da den endelig blev pådømt. Statholderen lod møde ved slotsfogden, Povel Lauritssøn. Da kommissoriet ikke indeholdt noget pålæg om

at dømme mester Arnt for hans injurier, blev dette spørgsmål ikke afgjort, og med hensyn til de påklagede misligheder ved hans regnskabsførelse, indskrænkede kommissarierne sig til at godkende en tidligere af 3 fogder og 3 skrivere udstedt kendelse, hvorefter han for sine mangler ved regnskaberne skulde stande sine tilbørlige dommere tilrette. Efter statholderens påstand var han mindst skyldig til kronen og byen 186 rdl. Hermed er sagen rimeligvis stanset, da Arnts rømning har gjort videre rettergang overflødig [1]).

En sag, som i høj grad lå Jens Bjelke paa hjærte, og som han stræbte at få afgjort under denne herredag, var hans strid med borgerskabet i Frederikstad om ladestedet Græsvik, den nuværende forstad. Denne var efter hans eget udsagn indstævnet til herredagen i Bergen, men må desuagtet ikke være bleven afgjort der, da han i September s. å. anholdt om, at tvende herremænd måtte få det hverv at afgøre den. Borgerne i Fredrikstad og den derværende tolder påstode nemlig, at havnen Krosnæs i Onsø len henhørte under det af dem afhængige Græsvik, hvorved Jens Bjelke vilde miste en stor del af Ellinkilens toldindtægter, under hvilken Krosnæs efter hans påstand skulde henhøre, såsom det lå i samme len. Først i 1624 opfyldtes hans ønske, idet der blev udnævnt to kommissarier for at undersøge sagen. Hvad disse dømte, er for tiden ubekendt. Jens Bjelke omtaler det aldrig i sine egne breve.

Herredagen i 1622 har opnået en vis navnkundighed i Norges og Danmarks historie, da det var ved denne lejlighed, at biskop Arreboe i Trondhjem blev dømt fra

[1]) Kommissariernes dom af 7 Februar 1623 findes i rigsarkivet under „kancelliet — købstæderne — Oslo“. I Oslo lagtingsprotokol for 1610 nævnes Arnt som borger i Oslo i anledning af, at han krævede 6 rdlr., som han havde tilgode som bardsker.

sit embede. Arreboes sag er imidlertid så fuldstændig belyst af Schøning og Rørdam, at det her er aldeles overflødigt at indgå på en nærmere behandling deraf, især da Jens Bjelkes deltagelse i dommen indskrænker sig dertil, at han har ført tilsynet med dens ekspedition.

Dombogen fra denne herredag tilhører det kgl. norske videnskabers selskab og er tilligemed dombogen fra 1661, der findes i rigsarkivets samlinger, den eneste i Norge opbevarede herredagsprotokol [1]). Den indeholder samtlige ved denne lejlighed afgjorte sager, ialt 42, af hvilke dog ingen vedkommer Jens Bjelke personlig.

Der hengik nu det sædvanlige mellemrum af tre år, inden der afholdtes en ny herredag. Denne blev ved et kgl. åbent brev af 27 Januar 1625 fastsat til 25 Juli s. å. i Trondhjem, og skulde i kongens fravær afholdes af Klaus Dåe og Kristofer Ulfeld. Da imidlertid den sidste blev forhindret fra at møde, blev der 22 Juli 1625 udstedt et nyt kongebrev til Jens Juel og Jens Bjelke om at møde i hans sted i betimelig tid i Trondhjem og der sidde retterting med Klaus Dåe. Begge disse breve nævne udtrykkelig Trondhjem, som det sted, hvor herredagen skulde holdes; derimod siger Slange, at den blev afholdt i Skien. Men allerede den omstændighed, at han nævner Kristofer Ulfeld, som en af de kongelige kommissarier ved denne herredag,

---

[1]) Det kgl. videnskabers selskab har med megen liberalitet udlånt denne vigtige protokol til afbenyttelse af forfatteren i Kristiania høsten 1870. Efter enhver sag står der: Datum ut supra, nostro ad causas sub sigillo, teste Joanne Bielchio, justitiario nostro dilecto; de sidste ord ere dog ofte oversprungne, og i deres sted kun sat et: etc. Disse herredagsdombøger ere aldrig andet end afskrifter af de originale domme, der udfærdigedes af kantsleren, så at originalerne nu følgelig kun i de færreste tilfælde kunne antages at være bevarede.

viser, at han her ikke er pålidelig. Herredagen i 1625 blev nemlig virkelig efter bestemmelsen afholdt i Trondhjem i dagene omkring 1 August, og beviser herfor mangle ikke. Således siger lagmanden i Trondhjem, Peder Grum i en erklæring af nævnte dato, der blev irettelagt under en retssag, som vil blive omhandlet i næste afsnit, at der den gang var „rigsdag" i Trondhjem, et udtryk som i en tid, der ikke havde synderlig sans for nøjagtige betegnelser af statsretslige begreber, let kunde blive brugt i stedet for det korrekte „herredag". Også i Maurits Raschs optegnelser siges det, at herredagen holdtes i Trondhjem; han nævner endnu flere kommissarier [1]).

Jens Bjelke havde selv tidligere indstævnet en sag til denne herredag. Men da han ved denne var en af dommerne, er den rimeligvis kun bleven behandlet af de andre kommissarier, Klaus Dåe og Jens Juel. Denne sag drejede sig om det rige sildefiske, der faldt i de to fjorde på Ørlandet, Bjugn og Skøren, hvor Jens Bjelke ejede grunden og derfor krævede en afgift, grundlod eller landslod af dem, som fiskede med not i de nævnte fjorde. Blandt disse var også lagmanden i Trondhjem, der var aldeles uvillig til at betale, idet han påstod, at det ikke var muligt at give både landslod og tiende på samme tid. Men Jens Bjelke var ikke den mand, der lod sådant gå upåtalt hen, og lod ham derfor stævne til herredagen efter først at have forespurgt sig hos kantsler Fris. I Februar 1625 drog lagmanden i anledning af sine andre sager selv til København, og Jens Bjelke fandt det i den anledning nødvendigt at skrive et nyt brev til Kristian Fris, hvori han viste denne, at det kunde blive til kronens fordel, om hans opfatning blev er-

[1]) Norske samlinger, 8vo, II. 501. Jfr. L. Daae, Trondhjems stifts gejstlige historie, side 90.

klæret for den rette[1]). Det blev den dog kun for en del, idet kommissariernes dom blot erklærede ham berettiget til at tage så meget i landslod, som han kunde blive enig om med den fiskende almue. Efter at dette var skeet, fik Jens Bjelke under 28 Januar 1628 bevilling til at tage landslod af al den sild, som fangedes på Østråts og Fosens grund.

VI.

Jens Juels og Jens Bjelkes kommission for at undersøge flere forhold i Norge, især skovenes tilstand. Udarbejdelsen af den første norske rotjeneste-takst. Garnisonsskatten i 1627. Sagen mellem Tage Thott og Peder Grum.

I årene nærmest efter 1620 indkom der fra flere norske lensherrer beretninger om, at almuen over evne besværedes med tømmerskatter og andre pålæg. Disse havde igen til følge, at Jens Juel og Jens Bjelke ved et kongeligt missive, dateret København 20 April 1623 fik befaling til at begive sig til alle de steder i Norge, hvor der var noget pålæg med at fremskaffe tømmer og trælast, samt hvis det efter nærmere undersøgelse viste sig at være nødvendigt, da såvidt mueligt at lindre denne byrde for kongens undersåter. Fremdeles blev det dem med det samme befalet at underhandle med indbyggerne i Viken og andre steder, hvor der fandtes belejlige havne, om at levere i København et bestemt kvantum brændeved med deres egne skuder mod en passende afkortning i de årlige afgifter til kronen, samt endelig at udsøge nogle masteskove til kronens

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. Akershus 14 Febr. 1625, i saml. til danske adels hist. facs. 19 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

fornødenhed og afskaffe de sagbrug, som måtte findes i eller ved disse.

I henhold til den således modtagne kongelige befaling lod de to kommissarier sig det være magtpåliggende snarest muligt at undersøge forholdene. Resultatet af disse undersøgelser foreligger i en af dem begge underskreven beretning, dateret Akershus 16 Juni 1624, efter hvilken den følgende oversigt er udarbejdet [1]). I Akershus len beklagede bønderne i Sørum og Fet prestegæld, samt Follo fogderi, som årlig skulde levere skattetømmer og båndstager til de kongelige sagbrug ved Akershus, sig over, at dette nu var meget vanskeligt, da skovene hos dem vare i stærkt aftagende, og der ikke voksede båndstager, så de måtte købe i andre sogne. Herom gjorde kommissarierne „denne forordning på ko: ma: nådigste behag", at deres nærmeste naboer, bønderne i Odalen og andre steder måtte komme dem til hjælp med sagtømmer, for at de kongelige sagbrug fremdeles kunde få sit „tilbørlige deputat sagtømmer årligen"; derimod vilde de ikke forhindre dem fra at udgive båndstager, med mindre det for eftertiden måtte blive pålagt bønderne i Brunla len, af hvem tidligere „ingen båndstager er udtinget, og de dog vel så vel, som på nogen andre steder der kunde bringes tilveje". I Røken og Hurum kom bønderne med lignende klager over, at de umuelig kunde længere end i et eller to år skaffe tømmer til Mork sag i Hurum, som kongen havde fået af Hartvig Huitfeldt, befalingsmand over Eker len, og hvortil de nu i nogle år hver havde måttet levere en tylvt. Men heri vilde kommissarierne ikke gøre nogen „forandring eller forbedring", da de mente, det var bedst endnu at holde på i nogle år hermed, „til de det ikke længere kunde formå at

---

[1]) Findes i rigsarkivet mellem „betænkninger" i kancelliets arkiv.

udgive, da nådigst derudinden at måtte erlange nogen lise og forlindring, efterdi der findes hos dennem (som vi og selv forfaret haver) skovenes store formindskelse, og dennem in eo tractu tilforne at være til kon: maje: fornødenhed forhuggen, som årlig sker med spærrer, bjelker og udi andre måde, når hans ma: skibe udi Drammen lader og indtager deres ladninger". I Sigdal klagede bønderne ligeledes over det pålæg med årlig at levere en tylvt mastetræer hver, dels fordi de måtte købe disse på Modum og andre steder, dels fordi de havde besvær med at fløde dem en meget lang vej; da de imidlertid berettede, at bønderne i Hallingdal tidligere havde hjulpet dem med penge, forordnede kommissarierne, „at samme pendings tilhjælp må blive dennem anordnet herefter igen". I 1631 gentoge bønderne de samme klager for de 4 kommissarier ved herredagen i Bergen, blandt hvem også Jens Bjelke befandt sig, og anholdt på ny om, at Hallingdølerne måtte hjælpe dem; men kommissarierne erklærede, at der ikke skulde ske nogen forandring. Ved et tingsvidne, som i den anledning i 1632 blev optaget på statholder Kristofer Urnes befaling, blev det oplyst, at denne ydelse af en tylvt master årlig først var bleven påbudt af statholder Jens Juel, da han overtog Akershus len, medens almuen tidligere i Aksel Gyldenstjernes, Jørgen Fris's og Envold Kruses tid kun havde leveret sådanne hvert 3die eller 6te år, ja måske endnu sjeldnere [1]).

På vestsiden af Kristianiafjorden besøgte kommissarierne Eker len, hvor almuen „iblandt anden deres anlangende, som vores kommission ikke vedkommer", bad om at forskånes for at arbejde på den nye befæstning ved Akershus,

---

[1]) Tingsvidne af 9 Maj 1632 i rigsarkivet under „vejvæsen" i kancelliets arkiv; smstds. en løs ekstrakt af de ved herredagen i 1631 afgjorte sager. Jfr. Paus III, 381.

da de vare meget plagede med at levere langtømmer til kronnens sagbrug og med at fløde tømmer til Bragernæs. Dette andragende bevilgedes af kommissarierne. I Tønsberg len vare bønderne i Elftelød de eneste, der klagede over, at de måtte købe det tømmer, som det var dem pålagt at levere. I den anledning håbede kommissarierne, at kongen vilde lette deres arbejde til det nye bergverk, hvormed de mere end andre vare besværede. I Brunla len og Numedalen klagede bønderne alene over den af kommissarierne trufne bestemmelse om leverance af bulved, hvorfor dette henstilledes til kongens afgørelse. I Bratsberg len modtoges ingen klager over den påbudne tømmerlast, uagtet det måtte falde meget besværligt for bønderne i Ejdanger, Slemdal, Holden og Bamle, hvor skoven allerede var temmelig forhuggen; dog gik pålægget her ikke videre, end at hver mand skulde skaffe 2 stokker sagtømmer, eller i det højeste, at to mand skulde være sammen om at levere fem, ligesom ti mand skulde levere fire spirer fra 12—15 palmer. Her behøvedes følgelig ikke nogen forandring.

Længere end til Bratsberg len kom kommissarierne ikke på den kant; dog skrev de til lensherrerne over Agdesidens og Stavangers len for at indhente deres erklæring. Fra lensherren over de tre Agdesidens len, Nedenæs, Mandal og Lister, Kristofer Gøe, kom der i den anledning to breve, hvorefter man på de kanter ikke plejede at levere sagtømmer, da der ikke var nogen kongelige sagbrug, men kun at levere egetømmer, og herover havde ingenført klage. I Stavanger len var det årlig pålagt at skaffe en skibsladning almetræ; men nu skrev befalingsmanden dersteds, at den slags ikke mere kunde leveres, „og hvis egetømmer i det len kan være, er af fogderne bleven tilkendegivet besværligen for berge og

klipper at kan komme til stranden; så og ingen dygtig knapholt der at skal findes."

På østsiden af Kristianiafjorden modtog kommissarierne ingen klager fra bønderne i Mariekirkens provstis len og heller ikke fra Spydebergs sogn og Veme skibrede. Derimod beklagede bønderne i Værne klosters og Skeberg og Ingedals len sig over det tømmer, som de i 1623 tilligemed bønderne i nogle andre len havde fået befaling til at levere til et fæhus og lade, som kongen agtede at opføre på Antvorskov, og føre det til Drøbak, hvor huset skulde tilhugges, „foregivende sådant tømmer i for^ne^ Værne klosters len og des pertinentser herefter ikke skal være tilfangs, men dog nu mestendel at være tilvejebragt." For denne gang fandt kommissarierne ingen grund til at tilbagekalde den en gang givne befaling; men fremhævede dog, at når man atter gjorde et lignende pålæg, var det bedre at gøre det i Tønsberg og Brunla len, hvor man også tidligere havde plejet at levere sådanne huse, da disse to len i regelen vare forskånede for al større leverance af tømmer. I Jens Bjelkes egne len. Onsø og Nonneseter havde bønderne ikke nogen klage over, at de vare plagede med at levere tømmer, men over, at den trælast, som fra Åfjerdingen og Kirkefjerdingen i Onsø solgtes til fremmede og udlændinge, på grund af fordringer fra Frederikstads borgerskab, måtte føres til Græsvik ladested, der hørte under Frederikstad og et andet len, medens der ikke fra andre len kunde føres trælast til Onsø ladested i Ellinkilen, hvorfor handelen på dette var i stærkt aftagende til toldens og bøndernes store skade. Denne sag havde Jens Bjelke allerede under herredagen i Bergen og senere flere gange i 1622 og 1623 omtalt for oversekretæren i det danske kancelli, Nils Fris, med anmodning om, at der måtte udnævnes to kommissarier til at undersøge og påkende denne

sag. Dette blev først bevilget 3 Maj 1624, da kongen overdrog sagens undersøgelse til Hartvig Huitfeldt og Sigvard Gabrielssøn Akeleje; således måtte Jens Juels og Jens Bjelkes forslag om, at Hartvig Huitfeldt og Gunde Lange skulde undersøge denne trætte, atter tages tilbage. Det var meningen, at kommissarierne skulde „samme besværing at forfare efter den determination, senesten blev gjort til herredagen i Bergen.“

Bønderne i Idde og Marker len havde heller ikke andre klager, end at det var dem umueligt at levere de påbudne båndstager uden at købe dem fra andre len; men da det samme var tilfældet på flere andre steder, fandt kommissarierne ikke nogen grund til at ophæve dette påbud, der således vedblev at være gældende, indtil efter fornyede klager et åbent brev af 31 August 1648 bevilgede lenets bønder fritagelse for den nævnte leverance af båndstager. I Båhus len gjaldt klagen atter de påbudne båndstager; dette len alene skulde årlig levere 12,000 sådanne på seks alens længde, hvilket efter bøndernes udsagn havde sine store vanskeligheder. Desuagtet dristede kommissarierne sig ikke til at gøre nogen forandring. Fremdeles førte man her klage over, at hver fuld gård skulde levere en hel favn bulved eller brændeved og hver halv gård en halv sådan, da der på mange gårde var mangel på skov og på andre langt til ladested; der var i det hele af „mangelhaftige gårde i det len på ved tilsammen 494 gårde,“ både hele, halve og øde gårde. For disses vedkommende tillod kommissarierne, at der kun gaves halvparten af, hvad de tidligere havde leveret, uden dog at ville bevilge en sådan nedsættelse for det hele len. Da der af disse 494 gårde var 52 halve og 16 øde gårde, blev der ved at omsætte dem til fulde i alt 456, og følgelig vilde der efter dette blive en afkortning i lenets årlige leverance på 228 favne, så der kun blev igen 815¼ favn. Ved derpå at

undersøge, hvor mange skuder og krejerter der fandtes i samme len, som kunde nedføre denne ved til København. fandt kommissarierne efter de indleverede opgaver, at der i alt var 148, nemlig 42 på landet og 106 i de tre købstæder, Marstrand, Ny Kongelf og Oddevald; af disse 148 vare de 95 under 15 læster, for hvilke det ikke kunde lønne sig at føre ved ned til Danmark. De øvrige 53 vare i alt på 1356 læster, der kunde føre 904 favne ved, så at der var nok skibslejlighed. Til erstatning for den foreslåede nedsættelse på 228 favne, fandt kommissarierne, at der for fremtiden burde påbydes leverance af brændeved fra Idde og Marker len. Skeberg og Ingedal, Tune og Åbygde skibrede og Heggen og Frølands skibrede. Mellem disse fandtes der i Idde og Marker len 211 fulde, 33 halve og 35 øde gårde, som tilhørte kronen eller odelsbønder, og hvoraf hver hel gård skulde levere en favn, hver halv en halv og hver øde gård en kvart favn, i alt 236¼. På samme måde fandtes der i Skeberg og Ingedals len af kronens eller odelsbønders gods 106 fulde, 24 halve og 9 øde gårde, hvoraf kunde leveres 120¼ favn, og i Tune og Åbygde skibrede 188 fulde, 15 halve og 22 øde gårde, som årlig kunde levere 201 favne. I Heggen og Frøland var der 204 fulde og 26 øde gårde, der tilhørte kronen eller odelsbønder; men, da dette distrikt lå så langt oppe i landet, kunde der af disse ikke passende udskrives mere end 105½ favn. Sammenlagt med de 815¼ favne fra Båhus len udgjorde dette alt i alt 1478¼ favn. I de anførte små len fandtes der ingen skude så stor, som på 15 læsters drægtighed; den største var en gammel skude, der tilhørte fogden over Idde og Marker len og kunde rumme henved 400 deler. I selve byen Frederikstad fandtes der, „siden Anders Olssøns krejert haver fået skade," kun 3 skuder og krejerter på tilsammen 45 læster, der kunde indtage 30 favne ved; følgelig

måtte veden herfra for det meste hentes til København med kongens egne skibe.

Da kommissarierne af de fra Tønsberg, Brunla og Bratsberg len indleverede jordebøger erfarede, at der her kun var få gårde tilhørende kronen eller odelsbønder langs søkanten, vilde de ikke indføre noget pålæg med at levere brændeved, forinden det havde vist sig, om de før pålagte 1478¼ favne vare tilstrækkelige eller ej. Om de herværende skibe ytrede kommissarierne, „at endog i for^{ne} Tønsberg og Brunla lene vel er it temmelige antal skuder, (sønderlig på en ø udi be^{te} Brunla len, kaldes Tjøme), hvor der findes 21 skuder, dog befindes deriblandt en skude aleneste drægtig på 15 læster eller på 1800 deler, som rejgnes imod 10 favne bulved.“ Fra Båhus len plejede fragten at være en slet daler for hver favn, hvilket også kunde være passende for de tre skuder fra Frederikstad. I stedet for nogen afkortning i skatterne fandt kommissarierne, at det var bedre at give bønderne en liden betaling, såsom 3 ß pr. favn, som de anså for passelig, da hver favn af sådan stor ved var lige så meget som 3 hollandske favne, “og for hver hollandske favn er given hidindtil (førend i denne slappe tid på last) en halv rigsdaler i penge, men nu halvanden ort gemenlig.“ Pengene kunde enten udbetales i rentekammeret eller også af vedkommende lensherre afkortes leverandørerne i en eller anden afgift, „leding, foring, visøre eller sådanne små redsel.“

Angående masteskove foretog kommissarierne, hvor det var dem muneligt, selv i egen person de fornødne undersøgelser og kom derved til det resultat, at de bedste masteskove for tiden fandtes i Bratsberg len, i Buskeruds fogderi, „som Ringerike og Modum tilhør,“ og på Hadeland. I Bratsberg len langs søkanten i en afstand fra kysten af 4 til 6 mile fandtes der endnu mastetræer på 18—22 palmer i Bø-

skov, Brændeskov, Ejken og Ejkenreds skove, Subdal, Hvalen og „Storem“ (Norejm?) skove, alle i Beherred og Lundeherred, foruden en mængde på 16 palmer, især i Ejkenreds skov, som dog ikke var mere, end hvad befalingsmanden over Bratsberg len behøvede til det tømmer, hans sidste forleningsbrev tilholdt ham at levere. For disse skoves vedkommende forbød kommissarierne straks, at der i dem måtte hugges mastetræer uden til kongens brug. I Hvalen skov ejede kongen næsten alt; i Subdal ejede Lunde kirke en mæle korn, medens det øvrige efter sigende skulde være bondegods; Brændeskov tilhørte kongen, medens Storem skov var bondegods. Da imidlertid de mastetræer, der fandtes i disse skove, ikke vilde være tilstrækkelige til behovet, forordnede kommissarierne endnu dertil følgende seks, nemlig Bjørnstad, Værs, (Veers, Veums eller Vaders?) Gåsekøns, Ekelands, Kløverøds og Vrålid skove i Fyrisdal og Hvidesejd, af hvilke igen de bedste vare Gåsekøns og Ekelands skove med høje og rankvoksne træer på 18—20 palmer og derover „i god mængde og til mange års fremtarv.“. Også i de øvrige skove var der mange træer på denne højde, „undtagendes i for^{ne} Kløverøds skov, som dog behøves til kon: ma: behov blandt de andre, af denne årsage, at igennem samme skov skal alle masterne over en passelig stor og dog langagtig bakke, som kaldes Kløverøds bakke, ned udi et vand ved Laurdal i Telemarken, navnlig Bandalsvand (sic), og derfor af for^{ne} Kløverøds skov et stykke vil hugges igennem til en mastevejg over for^{ne} bakke, vel på en fjerding vejgs langt, såvelsom der ovenfor et stykke skov på en moradse ståendes ved en fos, kaldes *n. n.* også afryddes, at masterne uhehindret på føret om vinteren kan komme der igennem, neder over for^{ne} morads og bakke. Siden er ingen synderlig hindring formodentlig uden ved Ulefos, liggendes næst ovenfor Skien, at

der sammesteds i fossen plejer undertiden at hændes, nogen master på grunden bliver fast beståendes." „Og findes vejen fra Bjørnstad og til Vær skov tillands at køre for^{ne} master (dog på adskillige steder in alles 2 mil, så som på nogle steder ½ mil og 1 fjerding vejs, så vel som udi det højeste 3 fjerdinger eller længer fra for^{ne} Bjørnstad at regne) og til vands at flåde på ferske vand ti mil og en halv mil ringere, når et vand ved navn Skrevand haver lagt sig og er kørefør, hvor di da bekvemmeligen kan udføres om vinteren, førend di anlanger til de andre vand og fra for^{ne} Vrålid skov er sjuv fjerding veis tillands og halvtiende mil tilvands; fra for^{ne} Gåsekens og Ekelands skove 1½ mil tillands og halvtiende mil tilvands." Samtlige disse skove og de gårde, hvorunder de hørte, vare bondegods, undtagen forsåvidt kirkerne sommesteds kunde være medejere.

I Buskeruds fogderi med Ringerike og Hadeland kunde efter kommissariernes undersøgelser følgende skove afgive de bedste mastetræer:

på Ringerike: Øvren skov og Borgen skov, begge tilhørende bønder, Vegen skov og Hesselbergs med Kværnebergs ødegård derunder, alt tilhørende kronen, „Sunde Hauge" skov, tilhørende prestebordet, Aske skov, Hval skov, kannikegods og odelsgods om hinanden, og Rytterakers og Frengsøens skove, tilhørende kronen;

på Modum: Flatum skov, Rød skov og ødegården Øruds skov, tilhørende kronen, Øvre skov, tildels tilhørende kronen, og Germundrød skov, tilhørende prestebordet;

samt på Hadeland: Mo skov, tilhørende odelsbønder.

Årsagen til, at kommissarierne havde fredlyst så mange skove, var den, at „ikke udi en skov, to eller trej så mange master nogensteds kan være her i landet at bekomme til 50 eller 60 master deraf årligen til nogen kontinuation, som de-

sidereres." De skove, som kronen enten ejede eller måtte ville købe, burde man ikke alene „med al flid og ernst at holde, men og at forbjude alle angrænsende skove i den tractu hos dennom, som her navngivne ere, i hvem de tilhører, — — så at udi ingen af be^{te} skove på for^{ne} Modum og Ringerike, samt Hadeland, ut supra, noget sagtømmer måtte hugges, købes eller sælges, enten til kon: maj:ts sager der neden for ved Buskerud eller til andre deris sager i den tractu langs neder ad Bragernæs; ej heller hustømmer til bøndergårdenes bygfældigheds fornødenhed eller tjærebrug i nogen måde foruden, at samme tømmer af visse dertil deputerede personer, (hvilke kon: ma: ombudsmand over for^{ne} pladser dertil lader forordne) vorder udvist på tvende visse tider om året sc: en vis tid om sommeren og en gang, når vinteren begyndes; og samme sagtømmer, som i så måde bliver udvist i de skove, som ikke er eller bliver hans majest:s egne, mens odelsbønder tilhører, højbe^{te} ko: maje: efter landsens loug til hans maje: sager første køb at være mægtig, siden adelen og andre at købe dernæst hos odelsbønder og lejlændinger, så vidt lougen tillader og er gemæs til deres sager. Og forbe^{te} udvisere eller skovfogder hvert år ikke alt for meget sagtømmer at skulle lade blive udhugget på for^{ne} Modum, Ringerike og Hadeland, helst ingen af de træer, om hvilke kan være forhåbning til master udi fremtiden kunne blive tjenlige og anden kon: maje: sønderlige fornødenhed, på det altid fremdeles kan blive noget udi forråd." Dermed skulde det dog ikke være forbudt odelsbønderne at lade hugge noget grantømmer årlig i sine egne skove, når de kun ikke under nogetsomhelst påskud lod hugge furutømmer „videre end supra, og hvo dermed befindes mod denne anordning at forhandle, da første gang at have forbrudt for sådan hans ulempe 8te ørtuger og 13 ß selv for hvert træ, anden gang sin boeslod og tredje gang sin fred."

Fra de nævnte steder var tømmerflødningen for øvrigt hindret ved følgende store fosser: Hønefos, Døvik fos, Svennen fos, Helvedes fos, „Bårødstrygen og evje,“ Ingebret fos, Dyregrav fos, Hjerdals fos, Kløfte fos, „Horkalde fos,“ Ile fos og Viksfos.

Kommissarierne bevilgede fremdeles på kongens nådigste behag, at der af alle andre skove i de nævnte distrikter måtte udføres så mange træer, man vilde, og på hvilkensomhelst højde, dog under den betingelse, at når dette tømmer blev leveret på ladestederne, måtte det ikke sælges, uden at man havde tilbudt den kongelige ombudsmand første køb. Hvis der handledes derimod, skulde både den, som solgte, og den, som udførte tømmeret, stå til rette derfor efter landsloven.

Angående afskaffelse af sagbrug på de steder, hvor masteskovene skulde fredes, og erstatning for ejermændene, da syntes kommissarierne, at alle sagbrug ovenfor kongens øverste hængsel, Åmots hængsel, burde nedlægges, „synderlig efterdi Buskeruds fogderi med sin pertinents, Modum og Ringerike altid næst er ved hånden både til ordinarie påbødne master og spirer, af Akershus len årligen bliver udtinget, som ellers på ingen andre steder i samme len er at bringe tilveje, samt til anden ekstraordinarie stor tømmerlast, som der af lenet nådigst tidt og ofte påbjudes.“ Herfra kunde der måske gøres en eneste undtagelse, nemlig for sagerne ved Hougfos, som fik sit tømmer fra Sigdal. Efter dette måtte der nedlægges 8 sager på Modum, hvoraf to tilhørte Gunde Lange og stod på hans ejendoms grund, en Heggens prestebord og resten odelsbønder, samt 8 på Ringerike, hvoraf en tilhørte Klaus von Ahnens forleningsgods, to en borger i Oslo og resten bønder. Endvidere syntes kommissarierne, at det af hensyn til de kongelige sagbrug ved Akershus og deres tømmerforsyning var nødvendigt at nedlægge „alle borgere- og

bøndersager, som bruges ovenfor Akers elv og oven Hvidebjørns elv, hvilke findes opbygte en del på Øvre og Nedre Romerike og en del udi Akers elv," ligesom det også burde forbydes at købe noget tømmer på Romerike og i Akers herred uden til de kongelige sagbrug, medmindre det skulde være en speciel tilladelse til folk, der selv havde odelssager, medens alle andre burde hente tømmer fra Follo eller andensteds; for overtrædelse af dette forbud kunde passende fastsættes en straf af 8 ørtuger og 13 ℔ for hvert træ, hvorhos tømmeret burde være forbrudt. Med hensyn til erstatning for skovenes og sagenes ejere, vilde kommissarierne ikke ytre nogen formening, forinden de havde fået kundskab, om kongen vilde bifalde deres anordning. Dog kunde der for de sagbrug, som skulde afskaffes i Buskeruds fogderi, ydes et passende vederlag i de sager på Hurum, „som hans majt: af forbe[te] Hartvig Huitfeldt til restitution for andet gods for nogen tid siden haver bekommet," og i kongens to sager ved Frederikstad.

Man skulde efter en kommission af denne art vente i den nærmest påfølgende tid at finde en række kongebreve, der vare fremkaldte ved dens indstilling. Dette blev dog kun for en del tilfældet. Man har således et par missiver af 16 September 1624 om de forskellige lens ydelser af fade-, bånd- og tøndestager, samt to åbne breve af 11 Marts 1625 om første køb af odelsbønders skove og tømmersalg af prestebordenes eller kirkernes skove i Telemarken. Derimod blev der ikke truffet nogen bestemmelse om de af kommissarierne udvalgte masteskove, og ved de af dem selv afgjorte sager synes det i regelen at være forblevet ved denne afgørelse. Resultatet af kommissionens arbejder bliver efter dette ikke så stort, som man kunde formode, og den deler i så henseende skæbne med mange andre administrative

foranstaltninger fra det syttende århundrede. Men desuagtet vil den afgivne indberetning altid bevare et stort værd for historieforskeren ved de deri leverede vigtige bidrag til vort kendskab om Norges skibsfart og skovforhold i årene 1620.

Kort efterat Jens Bjelke var færdig med sin deltagelse i denne kommission, blev der atter overdraget ham et vigtigt hverv, denne gang i forening med Jens Juel og Gunde Lange. Da rigsrådet i de første dage af August 1624 var samlet til herredag i København, havde det også taget under overvejelse, hvorledes man i denne farlige tid mest hensigtsmæssig skulde bringe en hær på benene til rigernes beskyttelse. I den anledning havde det under 3 August henvendt sig til kongen med forespørgsel, om det ikke bl. a. kunde pålægges de norske bønder at holde 2000 hvervede krigsfolk, samt om der ikke af de norske lensherrer kunde forlanges et kompagni kyrasserer på 100 mand, af den norske adel og odelsmænd to eller tre kompagnier og af den norske gejstlighed halvandet kompagni. Desuden foreslog rigsrådet med det samme, at købstæderne i Danmark, Norge og hertugdømmerne tilsammen skulde stille 1500 mand fodfolk, Island, Vestmanno og Færøerne 150, de danske fogder, ridefogder og skrivere 100 og de norske fogder og skrivere 100 [1]).

Uagtet krigen var nærmest Danmark og hertugdømmerne, havde rigsrådet ved denne lejlighed ikke taget i betænkning at pålægge Norge meget store byrder, som på den tid sikkert lå langt over landets kræfter. Dette kunde ikke undgå kongens opmærksomhed, hvorfor han også, skønt han øjeblikkelig tog hensyn til rigsrådets forestillinger, gjorde adskillige

[1]) Rigens råds breve, fasc. 43 i det danske geheimearkiv. Rigsrådets forslag er bl. a. også undertegnet af Jens Juel.

forandringer i disse. Således blev der aldeles ikke tale om at oprette nogen hvervet hær på almuens bekostning og heller ikke om at pålægge lensherrer, fogder og skrivere at holde de af rigsrådet forlangte kyrasserer og fodfolk. For adelens, odelsbøndernes og gejstlighedens vedkommende bestemte kongen sig derhos til at tage alle mulige hensyn, hvorfor de i den anledning under 4 (og 6?) August udstedte kongebreve vare affattede med megen forsigtighed og gav de tre kommissarier, Jens Juel, Jens Bjelke og Gunde Lange, som skulde ordne alt det nærmere, megen frihed i, hvad de skulde forlange. Først og fremst måtte alt indrettes efter vedkommendes evne til at bære disse nye byrder, „så at ingen videre graveres, end han kan tåle;“ i den anledning skulde de i Norge bosatte adelsmænd og odelsbønder erklære sig om, hvor meget de kunde yde, og efter disse erklæringer skulde det derpå nærmere bestemmes, enten de skulde stille to kompagnier på 100 mand, tre på 80—90 eller tre på 100 mand. Men på samme tid forpligtede kongen sig til ikke at kræve disse „uden stor nødstid, om noget fiendtlig, enten fra den romerske kejser eller ligen eller og fra de svenske grænser (påkom?), det Gud nådeligen afvende, Vi og Os, Gud være lovet, ikke forvente eller formode.“ Tillige skulde de i dette tilfælde ikke have nogen ulejlighed med at stille det bestemte antal kyrasserer, da kongen selv skulde „forskaffe“ disse, når han fik de fornødne penge, nemlig det såkaldte „anrittgeld“, der for hvert kompagni ansloges til 1200 rdl. in specie og den årlige sold, 13,700 rdl. in specie for hvert kompagni. Kongen tænkte sig således forpligtelsen til at stille ryttere i påkommende fare afløst ved en pengeydelse — vistnok en for begge parter meget gavnlig foranstaltning. På samme måde skulde også gejstligheden afgive en erklæring om, hvor meget den formåede at præstere til det nu beslut-

tede „årlige defensionsverk“, men uden at der fra kongen blev tilkendegivet, hvor mange mand han havde tænkt sig. Dette skede først i et kongebrev af 22 November s. å., hvori det heder, at gejstligheden skulde stille et kompagni kyrasserer, samt desuden et halvt, hvortil det skånske presteskab skulde levere den anden halvdel.

Den bekvemmeste måde, hvorpå kommissarierne kunde indhente de nødvendige oplysninger og erklæringer, var ved at lade dem gå gennem lensherrer og biskoper. Men hermed tog det tid. Da Jens Bjelke og Jens Juel i Slutningen af August var på Kongsberg, modtog de de kongelige missiver, der pålagde dem at forhandle om disse ydelser, og tilskrev derpå uden at spilde nogen tid snarest muelig samtlige lensherrer og biskoper. Da kongen i September og Oktober derefter for anden gang i dette år besøgte Norge, var der endnu ikke indkommet nærmere oplysninger; men han har formodentlig anseet dette for en utilladelig langsomhed og gav derfor i November kommissarierne fornyet pålæg om at være færdige inden Jul eller senest inden udgangen af Januar måned 1625. Der måtte efter dette hastes med arbejdet; men uagtet man ikke en gang gav sig tid til at oppebie indsendelsen af alle de forlangte oplysninger, blev det alligevel ikke mueligt at være færdig så tidlig, som kongen ønskede. I den første halvdel af Februar indfandt biskop Skelderup fra Trondhjem sig i Kristiania, hvor også lagmand Hans Glad og sognepresten til Hjælmeland, herr Daniel Jørgenssøn, mødte med fuldmagt for biskoperne i Bergen og Stavanger. I forening med stedets egen biskop, Nils Glostrup vare derpå disse de tre kommissarier behjælpelige med udarbejdelsen af en fast takst, hvorefter man kunde bestemme det indbyrdes værdiforhold mellem de forskellige, højst uensartede skyldspecies over det hele land, noget, som man tidligere aldeles havde savnet.

Men ved denne leilighed var det aldeles nødvendigt at have en fælles takst, da der ellers ikke kunde istandbringes en ensartet beregning af indkomsten af jordegods over det hele rige, hvorefter man kunde udligne den nye pengeydelse. Da denne var tænkt som afløsning for den rostjeneste, tjeneste med væbnet mand og hest, som ellers skulde være besørget af de samme klasser, fik taksten deraf navn af rostjeneste-takst.[1]).

Som enhed ved denne beregning anvendtes den danske benævnelse, tønde hartkorn, hvoraf der i Stavanger len skulde gå to, men ellers to og en halv på et skippund tunge. Ved det nu ligeledes udarbejdede overslag over det til gejstligheden henlagte jordegods, viste det sig, at det samlede beløb af, hvad som tilhørte kapitler, kirker og prestebord, udgjorde 56,675 tønder hartkorn. Deraf kom 25,402¼ tønder (eller efter andre opgaver 23,723¼ eller 23,559) på Oslo og Hamars forenede stifter, 14,221 på Trondhjems stift, (hvorfra man dog endnu savnede nøjagtige opgaver over kirkernes visse indkomster), 10,083¼ tønder på Bergens stift og 6,968 på Stavangers. Heraf skulde der stilles 140 beredne kyrasserer, der med anrittgeld ansloges til en årlig bekostning af 20,860 rdl. og uden dette til 19,180 rdl.[2]).

Da kommissarierne 10 Marts havde tilendebragt sit hverv.

---

[1]) Thottske samling 694 fol. på det kgl. bibl. i Kbhvn, „Atskillige Taxter Offuer Danmarckes och Norges Riger.“

[2]) Protokol med en mængde detaljerede opgaver vedk. den gejstlige rostjeneste i 1625 i Kristiania bispearkiv (2, r.). Det originale overslag i statholderskabets arkiv, under rubriken: „arméens økonomi og materiel.“ (Begge i rigsarkivet). Justitiarius Berg har i sin bog om landeværnet aldeles overseet den gejstlige rostjeneste og har derfor ved omtalen af den nye rostjeneste i 1641 måttet antage, at der efter 1625 er fattet nye bestemmelser, da han ellers ikke kunde bringe de forskellige opgaver til at stemme (jvfr. navnlig pag. 14 og 252).

forsåvidt angik gejstlighedens rostjeneste eller rettere rostjeneste-penge, havde de endnu ikke kunnet begynde med udligningen på adel og odelsmænd. Dette blev først muligt 20 Marts, da de fleste lensherrer enten havde indfundet sig personlig eller også sendt sine fuldmægtige med de forlangte oplysninger og jordebøger, hvorefter udligningen skulde foregå. Men da der nu allerede var tilvejebragt en ensartet takst for beregningen, gik dette arbejde rask fra hånden, når man først for alvor tog fat derpå, og var allerede færdigt 28 Marts. Adelens jordegods ansloges til i alt næsten fulde 12,000 tønder hartkorn, og alt rigets odelsgods til 39,550 tønder. Heraf skulde adelen stille 40 kyrasserer og odelsgodsets ejere 128, der tilsammen skulde fordeles i to kompagnier. Omkostningerne ved disses udrustning og lønning — iberegnet anrittgeld — ansloges til 149 rdl. årlig pr. mand og hest, og skulde, når det udkrævedes, oppebæres af vedkommende lensherre. For adelens vedkommende blev det allerede nu angivet, for hvor mange heste enhver skulde betale, og hvem der skulde være sammen om at betale for en hest, når de ikke havde tilstrækkelige midler til at gøre det alene. Derimod blev det overladt til lensherrerne at lægge odelsbønderne i læg til udredelse af rostjeneste-pengene. Hermed gik det dog ikke hurtig. Således måtte Jens Juel endnu så sent, som 18 April 1626 minde lensherren på Båhus, Jens Sparre om, at han inden Mikkelsdag skulde indsende erklæring over udligningen mellem odelsbønderne [1]). For at man altid kunde være forberedt på enhver mulighed, havde derhos Jens Jüel og Jens Bjelke under 10 Marts påtaget sig at sørge for, at der stedse skulde være anrittgeld og et halvt års sold i beredskab.

---

[1]) Budstikken IV, 713 flg. Jens Juels brev af 18 April 1626 i statholderskabets arkiv i rigsarkivet under „adelens gods“ i original og under „arméens økonomi og materiel“ i koncept.

Desuden omtales, at kommissarierne under dette møde havde udarbejdet et forslag om foring og leding, men uden at man nu kender dets indhold. Dette møde har også en vis mærkelighed, forsåvidt som det er det første af denne art, der er afholdt i Kristiania. Byen var den gang så ny, at det endog synes at måtte antages, at de mødende af mangel på plads have boet enten på Akershus eller også tildels i Oslo bispegård, en af de få bygninger, som vare reddede efter den gamle bys brand.

Endnu forinden resultatet af kommissariernes arbejder var forelagt kongen, udstedte denne under 1 April 1625 en forordning om rostjenesten, som dog ikke nærmere omtaler Norge. Her havde rostjenesten hidtil mere været til i navnet end i gavnet, og ifølge landets naturlige beskaffenhed var der heller ikke andet at vente. Kristian IV traf derfor vistnok det ene rette, da han ved rostjenestens genoplivelse besluttede sig til at lade den i Norge ombytte med en pengeydelse. Forordningen af 1 April 1625, der alene angår den virkelig ydede rostjeneste, kan således kun gælde Danmark. Den er heller ikke indført i kancelliets norske registre og neppe en gang tilstillet statholderen.

Det synes som om denne ordning med rostjenestepenge allerede trådte i kraft i løbet af 1626. Derhos finder man snart den nye rostjeneste-takst benyttet ved udskrivning af skatter bl. a. i 1627. Den danske adel havde i dette år på herredagen i Odense vedtaget at give en femtedel af sin indkomst mod at fritages for rostjeneste, hvilket rigsrådet ønskede udstrakt også til Norge. Det udtalte sig derom i et brev til kongen af 10 Februar 1627, hvori det bl. a. heder: „I lige måde have vi og for rådsom eragtet, at over al Norge en almindelig kontribution blev samlet således, at adelen og kapitlerne, ligesom i Danmark den femte-

part af al deres visse indkomst gave, presterne hver 12 rigsdlr. undtagendes de residerende kapellaner og andre fattige prester nordenfjelds, som med 4 dlr. måtte forskånes; købstæderne at give, som forgangen år, og bønderne en sædvanlig skat, som de ellers i fredstid pleje at give;“ derhos skulde der i Norge, ligesom i Danmark gives 2 procent af alle „frie rentepenge.“ Denne rigsrådets henvendelse foranledigede bl. a. et kongebrev af 25 Marts næstefter, hvorved det pålagdes den norske adel at give femteparten af al sin årlige indkomst, „anslagen efter rostjenetakst.“ Disse penge skulde leveres til Jens Juel og Jens Bjelke, der igen havde at besørge dem indsendt i det kongelige rentekammer.

I Akershus len blev denne kontribution betalt af følgende adelsmænd med de her opregnede summer: Jens Bjelke på egne, sin „moders“ og sine myndlingers vegne 491 rdl., Gerlof Nettelhorst 168 rdl., Sten Villumssøn Rosenvinge 50 rdl., Knut Prebenssøn Gyldenstjerne ½ rdl., lagmand Torben Torbenssøn (Skaktavl) 5 rdl., Jakob Huitfeldt 14 rdl., Daniel Ottesøn Bildt på egne og to søstres vegne 68 rdl., „Bendiks Eggertsøn på de Rosenkransers vegne“ 236½ rdl. Fin Nilssøn (Rosengedde) 9½ rdl., jomfru Margrete Brockenhus 12 rdl., Karsten Rosenkrans 10½ rdl. og Jon Oudenssøn Tordenstjerne 11½ rdl.[1]). Skønt de fleste af de her opførte summer ikke ere store, gik det alligevel meget langsomt med deres inddrivelse, såat der endnu i 1634 stod betydelige restanser igen af denne kontribution. Da den først skulde opkræves, tilbød Jens Bjelke at gøre et forskud på 2—300 lod sølv, som kunde kortes i hans afgift for de kommende år. Men om høsten s. å. havde han havt et skib i Nordland, hvorfra det vendte tilbage med en rig sil-

[1]) Jens Juels kvittering vedlagt Akershus lens regnskaber.

deladning; og da det på denne tid synes at have faldt ham vanskeligt at opdrive så meget sølv eller rede penge, tilbød han i December at nedsende med første åbne vande et krejert til Bremerholm med ti læster sild, hvis pris angaves til 4 rdl. 1 ℔ tønden, og som skulde tages som forskud i stedet for de 300 lod sølv. Om dette tilbud er modtaget, vides ikke. Hensigten har dog neppe været så uegennyttig, som den blev udgivet for — først antydede han, at de ti læster sild vare over 3 gange så meget værd, som de 300 lod sølv, og dernæst udtalte han den formodning, at der med disse sild „nogen tak kan være at fortjene.“ Det ser næsten ud, som om han har havt et eller andet ønske at forebringe kongen om et nyt len eller lignende[1]).

Samme dag, som kongen udstedte de første breve i anledning af den nye ordning af rostjenesten, gav han også Jens Juel og Jens Bjelke pålæg om at træffe anstalter til at de norske fæstninger kunde få forstærket garnison[2]). Da det tog tid med at erholde de nødvendige opgaver, gik det også langsomt med dette arbejde. I midten af April 1625 kunde de to kommissarier indberette til kantsler Kristian Fris, at de havde udarbeidet et overslag over, hvor stor kontribution der kunde pålægges Akershus og dets underliggende len samt Tønsberg, Bratsberg og Agdesidens len. Der skulde i disse findes 8256 fulde, 2923 halve og 3187 øde gårde, der kunde tåle en kontribution af 5257 rdl. Men dette var ikke en gang nok til at lønne de 150 mand med tilhørende officerer, som kongen anså nødvendige for at forstærke Akershus garnison, idet disse alene årlig vilde koste 6489 rdlr.

[1]) Jens Bjelkes brev til oversekretær Iver Vind, dat. Ellingård 11 December 1627 i danske kancellis arkiv i det danske gehejmearkiv.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie III, 408 flg.

Da der hertil for Båhus årlig krævedes 2917 rdl. og for Bergenhus og Trondhjems gård 840 rdl. for hver, anså Jens Juel det nødvendigt, at det pålagdes lensherrerne at indsende nye overslag for sine len, hvorved sagen foreløbig blev stående indtil henimod årets slutning. [1]).

Under 17 December 1625 fik Jens Juel på ny befaling til i forening med Jens Bjelke og de forskellige lensherrer at pålægge de bedste gårde en vis afgift til garnisonernes underhold. Hertil svaredes, at dette ikke vilde være tilstrækkeligt, hvorfor et nyt kongebrev af 25 April 1626 bemyndigede Jens Juel og Jens Bjelke til at udvide denne afgift til alle gårde, dog således, at den blev sat større, end den strengt taget behøvedes, forat der kunde være adgang til at fritage de fattigste. Efter dette hengik der endnu over et år, forinden skatten endelig blev pålagt ved kongebrev af 4 Juni 1627. Dette var den såkaldte garnisonsskat, der fra denne tid af i mange år var en stående afgift, hvorfra kun et par distrikter vare fritagne. I Bergenhus len medgik der i 1633 af denne til garnisonens løn 878 rdl., medens overskuddet (1200 rdl.) indsendtes til Akershus.

Allerede 27 Februar 1626 havde Jens Bjelke fået kongens tilladelse til at gøre en rejse til Danmark, der imidlertid må være bleven udsat til næste år. Forinden sin afrejse påkendte han i forening med Jens Juel en sag mellem Tage Thott og Peder Grum, lagmanden i Trondhjem, hvori det var dem overdraget at afsige dom med samme myndighed som en herredag. Af denne grund tales der også om „Kristiania retterting“ i 1627. Ved dommen, der blev afsagt 19 Juli, blev Peder Grum frifunden for det første af

[1]) Brev fra Jens Juel til Kr. Fris af 12 April 1626, i koncept i statholderskabets arkiv i rigsarkivet.

Tage Thotts anklagepunkter, at han egenmægtigen skulde have forandret den for lagtingets afholdelse bestemte dag, medens de øvrige, der angik private sager, bleve afviste som denne kommission uvedkommende. [1]).

Under sit ophold i Danmark i 1627 var Jens Bjelke tilstede ved herredagen i Kolding, hvor der bl. a. behandledes en sag mellem Hartvig Huitfeldt og berghauptmand Adolf Frederik Grabow, hvori Jens Bjelke tidligere i forening med Jens Juel og Jens Sparre havde afsagt en for den sidste ufordelagtig dom. Ved herredagen fik Grabow en slags oprejsning, men uden at erholde tilbage sit embede, hvis bestyrelse allerede var ham frataget i 1626. [2]).

VII.

Det påtænkte möde af de söndenfjeldske stænder i 1626. Stændermöde i Kristiania i Marts 1628. Oprettelse af en stående hær i Norge. Pantsættelse af kronens norske jordegods. Kommission i anledning af arven efter Klaus von Ahnen. Herredag i Kristiania 1628. Den båhuslenske adels påstand om skattefrihed for sine ugedagsbönder.

Da Kristian IV var bleven indviklet i Trediveårskrigen, og nederlaget ved Lutter am Barenberg havde tilintetgjort alt håb om et heldigt udfald af toget til Tyskland, blev det end mere nødvendigt at tænke på rigernes forsvar, end det før havde været. Når allerede muligheden af et fredsbrud havde foranlediget Kristian IV og hans rigsråd til at tænke på ekstraordinære forholdsregler, blev dette aldeles uundgåeligt, da sejren havde svigtet kongens våben og fienden havde besat Jylland. Efterat de danske stænder i 1627 havde

---

[1]) Dommen findes i rigsarkivet under „retten" o. s. v. i kancelliets arkiv.

[2]) M. Thr. Bruenech, Kongsberg sølvbergverk i Norge, 60 flg.

været samlede to gange, blev det også anseet for nödvendigt at indkalde de norske stænder til et lignende møde. Dette var noget nyt, idet der i Norge tidligere under foreningen med Danmark ikke havde været afholdt nogen almindelig rigsforsamling undtagen i det specielle øjemed at hylde konger og tronfølgere.

Allerede i 1626 havde der været tale om et foreløbigt møde af de norske stænder, idet rigsrådet den gang havde foreslået, at man skulde sammenkalde kantsleren, biskopen i Oslo stift og deputerede fra købstæderne Kristiania, Frederikstad, Marstrand og Tønsberg. Denne plan blev dog — såvidt vides — aldrig udført, hvorimod der under 7 December 1627 udgik en kongelig befaling til Jens Juel, Jens Bjelke, Jens Sparre og Gunde Lange om at indkalde de norske lensherrer med rigets adel og bisper, samt nogle prester, to borgere fra hver købstad og to bønder fra hvert fogderi for at deliberere om, hvad der var at gøre til landets forsvar, samt om, hvor stor kontribution de i dette øiemed vilde yde; når dette var afgjort, skulde de bevilgede skatter nedsendes til Danmark hvert fjerdingår.

I henhold til denne befaling udstedte Jens Juel, Jens Bjelke og Gunde Lange i løbet af Januar måned 1628 de nødvendige indkaldelser til stændermødet. Af disse er endnu en bevaret, nemlig den til Trondhjems biskop, der er dateret 26 Januar 1628; der meddeles ham heri indholdet af den kongelige befaling med tilføjelse af, at det var besluttet, at stændermødet skulde holdes i Kristiania og tage sin begyndelse 8 Marts. Med hensyn til måden, hvorpå de ved et sådant møde nødvendige omkostninger skulde kunne dækkes, heder det meget karakteristisk: „og var det meget godt, at de, som did forskikkes, (så

vidt mueligt) kunde være ved den formue, at de samme rejse på deris egen bekostning og uden nogen kontribution kan gøre" [1]). Senere hen blev det skik, at de deputerede ved lignende lejligheder fik et bidrag til rejsen af sine vælgere.

For gejstlighedens vedkommende var det overdraget biskoperne at sørge for valg af deputerede. Tiden var imidlertid så knapt tilmålt, at det var dem umueligt at underrette samtlige prester om de forestående valg, hvorfor det også sees, at det ved disse er gået temmelig uregelmæssig til. Biskopen i Trondhjem synes således at have ladet sig nøie med at begære en fuldmagt af sit domkapitel, som afholdt møde 20 Februar [2]). For Stavangers stifts vedkommende vides, at 13 af de nærmest byen boende prester efter opfordring af biskopen mødte i kapitelshuset 20 Februar og der valgte hr. Gabriel Lauritssøn Lind, provst og sogneprest ved Stavangers domkirke, samt hr. Torger Hanssøn, sogneprest til Ekersund, som på deres vegne skulde møde og stemme på stændernes forsamling. Derimod ønskede biskopen sig af private hensyn fritagen for at møde og indfandt sig ikke i Kristiania. [3]).

Stændermødet har neppe varet meget længe, da gejstlighedens erklæring allerede er dateret 15 Marts, og denne formodentlig har været afgiven på samme tid, som de andre stænders. Den er undertegnet af de 3 bisper og 15 andre deputerede og bevilger på 2 år fjerdeparten af gejstlighedens indkomster, beregnet efter rostjeneste-taksten af 1625, alene med undtagelse af de 2 provstier i Viken, hvor der ikke skulde ydes mere end en ottende part. Hertil

---

[1]) Nyt (dansk) historisk tidsskrift, I. 455.
[2]) Sammesteds I. 455 flg.
[3]) A. Faye, Kristiansands stifts bispehistorie, pag. 227 flg. Stavanger kapitelsbog for 1576—1679 i rigsarkivet.

knyttedes det ønske, at gejstligheden i denne tid måtte forskånes for al anden skat, og at de bevilgede midler alene måtte anvendes til rigets forsvar[1]). Med undtagelse af dette aktstykke kendes ikke så meget til, hvad der foregik på mødet, idet den beretning om dets forhandlinger, som med sikkerhed vides at være afgiven af Jens Juel og Jens Bjelke, neppe længere er bevaret. Heldigvis haves der dog en antydning af dens indhold i det derved foranledigede kongebrev af 28 April s. å.[2]). Ifølge dette skulde Jens Juel og Jens Bjelke have erklæret, at Norges bedste forsvar lå i en flåde, hvorfor også kongen havde bestemt, at 7—8 orlogsskibe med det første skulde sendes op under kysten af Norge og Island. Ligeledes tillodes de norske købstæder „på deres egen æventyr" at udruste orlogsskibe mod at beholde de priser, som disse kunde tage; af hensyn hertil fik de to kommissarier tilladelse til at oprette to priseretter, eller som de på den tid kaldtes, „admiraliteter", en i Bergen og en i Kristiania. Videre fremgår det, at alle stænder havde bevilget de forlangte skatter, hvormed kongen også erklærede sig tilfreds. Deriblandt nævnes en kvægtiende, der tilligemed adelens skat skulde anvendes til at underholde tropper i Norge efter den af Jens Juel og Jens Bjelke forfattede „krigs-ordinants", forsåvidt en afvigelse fra den første plan. Den skat, som allerede var pålagt købstæder og bønder, og som stænderne havde ønsket anvendt til Norges særlige udgifter, kunde derimod ikke benyttes i dette øjemed, da den tiltrængtes for at underholde de i Danmark værende krigsfolk. Om anvendelsen af gejstlighedens skat ere brevets udtryk ikke ganske tydelige; den

---

[1]) Protokol i Kristiania bispearkiv, anført ovenf. side 126.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie III, 410 flg.

er ialfald i Bergenhus len bleven anvendt til at underholde soldater og officerer der i lenet, ligesom odelsskatten overalt blev anvendt til at underholde officerer.

Ved at kaste et blik på de endnu bevarede skattemandtal for 1628 får man ikke synderlig store forestillinger om beskaffenheden af den bevillingsmyndighed, der var overdragen de norske stænder. Det er — foruden adelens og gejstlighedens skat — alene kvægtienden og odelsskatten, som i disse siges at være bevilgede af stænderne, men derimod ikke den almindelige skat eller kontribution af bønderne, for hvilken kongen i sine breve kun påberåber sig rigsrådets samtykke. Med hensyn til odelsskatten, da synes det også kun at være dennes anvendelse til i 2 år at underholde officererne, der er bleven bestemt efter stændernes ønske. Således bliver kvægtienden den eneste skat, som er fuldstændig bevilget fra nyt af; for lejlændingsskattens vedkommende har stændernes samtykke været en ren formalitet, idet den var bestemt på forhånd, alene med den afvigelse fra den sædvanlige fremgangsmåde, at den var påbudt i fjerdingårsterminer, hvorfor der efter stændermødet kom nye påbud. Skattebrevet af 2 December 1627 nævner kun en skat til Fastelavn 1628; derpå blev der ved et nyt brev af 18 Februar 1628 påbudt en skat til Påske og 1 Juli og så endelig under 23 November endnu en til Jul 1628 og Påske 1629. Kvægtienden synes efter stændermødet kun at være påbudt af kommissarierne og udgjorde ½ rdl. for hver fulde gård og 1 ℔ for hver halve, undtagen hvor der (således som i Heggen og Frølands skibrede) kun var „ringe kvæg og forarmet folk", hvor den da blev nedsat til det halve beløb. Gejstlighedens skat indkrævedes gennem hvert stifts biskop og kvartalsvis. I Bergenhus len udgjorde adelens skat fra ⅕ 1628—⅕ 1629 i alt

629½ rdl., gejstlighedens skat 1203½ rdl. og kvægtienden med odelsskatten 2850 rdl. [1]).

Når der i det nævnte kongebrev af 28 April ytres tilfredshed med den af Jens Juel og Jens Bjelke forfattede „krigsordinants“, er dette rimeligvis kun en gentagelse af en tidligere approbation, der indeholdtes i det åbne brev af 18 Januar s. å., hvor det i indledningen heder, at Jens Juel (ikke Jens Bjelke) havde gjort en „ordinants“, hvorledes Norge bedst kunde forsvares og med mindst byrde for undersåterne. Denne er således forfattet, forinden stænderne vare sammenkaldte. Da det ikke er sandsynligt, at der såsnart efter skulde være udarbejdet en ny plan for hæren, må det vistnok være den samme, hvortil der her sigtes, og Jens Bjelkes navn er således kun kommet med ved en forglemmelse.

Denne Jens Juels „ordinants“ af 1628 er det første skridt til en virkelig oprettelse af en stående hær i Norge, en ulige vigtigere begivenhed end den samtidige udvidelse af stændernes skyggemyndighed. Efter de i denne indeholdte bestemmelser skulde fire fulde gårde være sammen om at „underholde en ung karl og dygtig person af deres egen middel der udi landet, som udi hans gevær kunde blive ekserceret og udi fremtiden dygtig at lade sig bruge imod rigens fiender, om noget uformodelig kunde hænde at påkomme.“ Disse skulde da inddeles i kompagnier og regimenter, hvis over- og underofficerer skulde underholdes af kongen. Det ene af disse regimenter skulde oprettes i Trondhjems len under Jens Juel til Lindbjerg som oberstløjtnant og bestå af 1085 mand, foruden det allerede tidligere oprettede Jæmtelands kompagni. I Bergenhus len skulde der

---

[1]) Skattemandtal og forskellige regnskaber for 1628—1630 mellem de i rigsarkivet opbevarede lensregnskaber.

være et regiment på 1363 mand under lensherren, Oluf Parsberg som oberstløjtnant, samt desuden et kompagni i Stavanger len på 390 mand med lensherren, Henrik Bilde som kaptejn. I Agdesidens len skulde der være „en fri fahnlein“ på 393 mand med lensherren, Kristofer Gøe som kaptejn under oberstløjtnanten for Tønsbergs regiment, lensherren over Tønsberg len, den oftere omtalte Gunde Lange. Dette regiment, der rekruteredes fra Bratsberg, Brunla og Tønsberg len, Eker len, Mariakirkens provstis len og Bragernæs og Buskeruds fogderier af Akershus len, skulde tælle 984 mand. Det fjerde regiment skulde oprettes i Akershus len og bestå af 1015 mand med lensherren over Brunla og Numedals len, Ove Gedde som oberstløjtnant. Det femte regiment var Båhus lens, der desuden skulde rekruteres fra den sydlige del af det nuværende Smålenenes amt og tælle 1013 mand med Jens Bjelke som oberst og Jens Sparre som oberst-løjtnant. Den samlede styrke af disse „regimenter og frie fahnlein“ udgjorde 6243 mand. Desuden blev der med det samme organiseret en borgervæbning med 16 kompagnier, fordelte således, at Bergen skulde stille 6, hvoraf kontoret 2, Trondhjem og Kristiania hver 2, Tønsberg, Skien, Frederikstad, Marstrand, Oddevald og Kongelf hver 1. Den eneste forandring, som kongen synes at have gjort i dette Jens Juels forslag, var, at han fritog både Jens Bjelke og Jens Sparre for de dem tiltænkte hverv som oberst og oberstløjtnant for Båhus lens regiment, der i deres sted fik Gerlof Nettelhost som oberst eller oberstløjtnant. Da stændernes bevillinger lød på 2 år, havde der været anledning til at beholde hæren til mindst i 1630. Men allerede om høsten 1629 aftakkedes officererne undtagen i Jæmteland, da kongen fandt, at de ikke gjorde den nytte, som han havde ventet, og dermed faldt hæren

sammen, uagtet det ikke ligefrem hed, at den skulde opløses. At dette heller ikke var tilsigtet fremgår også deraf, at det på samme tid blev bestemt, at der skulde beholdes enkelte løjtnanter eller sergeanter. Officerernes navne røbe deres fremmede herkomst: i Bergenhus len var der således en major Sebastian Heussler von Nürnberg og tre kaptejner, Latzerus von Stege, Andreas Hammond og Aleksander Ketler. I Båhus len vare samtlige bevilgede midler allerede så tidlig medgåede, at Jens Sparre måtte afskedige alle officerer over landfolket, endnu før han havde modtaget den kongelige befaling herom, da han knapt havde penge til at lønne slottets officerer og garnison [1]).

Foruden rigsdagens indkaldelse og oprettelsen af den første stående hær gav krigen med kejseren også anledning til en tredie forholdsregel, der i tidens løb blev af ikke liden betydning. Med året 1628 begynder nemlig efter større skala den pantsættelse af kronens norske jordegods, der efterhånden skilte staten ved dens fleste ejendomme, men på samme tid i væsentligt mon bidrog til at udvide selvejernes indsvundne antal.

Til denne forholdsregel ansåes det ikke nødvendigt at indhente stændernes samtykke. Allerede 19 December 1627 blev der i den anledning udstedt et kongebrev til Jens Juel og Jens Bjelke, som derefter udarbejdede et overslag over, hvor meget jordegods der efter landskylden kunde pantsættes for 100 daler. Ved et nyt kongebrev af 18 Februar 1628 fik de fuldmagt til efter denne beregning at pantsætte så meget, som muligt, af krongodset mod forstrækning i

[1]) Samlinger til norske folks sprog og historie, III, 407 flg. og 412 flg. Berg, historisk underretning om landeværnet, pag. 7 flg. Bergenhus lens regnskaber (pakke 579) i rigsarkivet. Brev fra Jens Sparre til Iver Vind af 7 Decbr. 1629 i det danske gehejmearkiv.

guld, sølv eller rede penge. Uagtet der ved dette primitive statslån ikke indkom ganske ubetydelige summer — t. eks. alene på en dag, 16 Juli 1628, 5446 lod sølv fra forskellige personer i Trondhjems stift[1]) — antog denne pantsættelse alligevel ikke det omfang, som de følgende. Denne gang var det nemlig kun indfødte, der ydede sin ringe skærv; først senere begyndte udenlandske spekulanter at anbringe sine penge på denne måde og derved danne det mellemled, hvorigennem jordegodset gik for at komme fra statens i selvejeres hænder. På mange steder gik det meget uordentlig til med disse lån, idet fogderne nok passede på at modtage sølvet, men ofte undlod at give pant; derved tabte lånene end mere af det frivillighedens præg, som de fra først af skulde have, og opfattedes af almuen med fuld ret som en „sølvskat", der senere foranledigede mange klager.

Samtidig med de her omtalte vigtige forretninger havde Jens Bjelke også fået et andet hverv, nemlig at deltage i den kommission, der var nedsat for at dømme i den von Ahnen'ské arvesag. I årene omkring 1600 var der til Danmark indkommet en Pomeraner ved navn Klaus von Ahnen, der blev ansat ved hoffet og fik forskellige len i begge riger. Denne mand, der foruden jordegods i Norge også ejede en del penge, der vare udsatte på rente i Pomern og på Rygen, var ikke gift, men levede med et fruentimmer, ved navn Mette Lauritsdatter, og havde med hende flere børn[2]), som han ved sin død i 1626 efterlod en sum penge. Hans brødre, Evert og Steffen vilde imidlertid ikke opgive noget af arven og gjorde i den anledning forsøg på at få

[1]) Vedkommende breve findes alle samlede i rigsarkivet, under rubriken: „finantsvæsen, statens gods" i den efter de forskellige materier ordnede del af det gamle rentekammers arkivalier.
[2]) Samll. til det norske folks spr. og hist. II. 513.

broderens bestemmelser forandrede. Dette fremkaldte en tvist mellem dem og børnene, som omsider blev forelagt kongen til afgørelse, og af denne igen under 24 November 1627 blev overdragen til tre kommissarier, Jens Bjelke, Gerlof Nettelhorst og Ove Gedde, for at de nærmere kunde undersøge sagen og dømme i den. Da ialfald Jens Bjelke var optagen af andre forretninger, trak sagen fremdeles ud over et år; men arvingerne, som neppe vare tilfredse med denne langsomme behandling, have visselig heller ikke undladt at mane kongen om at skaffe dem en afgørelse, og opnåede derved under 16 Januar 1629 ikke mindre end to nye kongebreve, hvorved det blev befalet, at Jens Juel skulde beskikke en værge, hvorpå der skulde gå dom i sagen. Hvis sagen er bleven afgjort, inden Jens Juel opgav sin post som statholder, må det være gået i en vis fart, da han snart efter forlod Norge, hvor han som statholder efterfulgtes af Kristofer Urne til Åsmark; dog er det meget mueligt, at afgørelsen endnu trak ud i nogen tid. Kommissariernes dom var ikke til fordel for børnene, da gavebrevet erklæredes ugyldigt, og den hele arv blev tildømt Steffen von Ahnen, da Evert i mellemtiden var død. Efter Steffen tilfaldt arven senere hans bekendte søn, Preben von Ahnen, som dog heller ikke kunde forblive i rolig besiddelse af disse midler. Mette Lauritsdatter indstævnede sagen til første herredag efter 1632, hvorfor Preben v. Ahnen fik en kgl. befaling af 6 December 1632 om ikke at sælge eller afhænde noget af godset, før der var gået dom i sagen. Udfaldet kendes ikke nøjere; dog må Preben v. Ahnen på ny være bleven tilkendt besiddelsen af godset, da han senere beholdt dette.

Dermed var dog ikke al uenighed tilende. Evert von Ahnen havde nemlig efterladt sig børn, der mente at være uretfærdigt tilsidesatte, fordi de ikke på sin faders vegne

havde arvet lige med farbroderen. Preben von Ahnen gjorde senere gældende, at dommen var fuldkommen overensstemmende med den norske lovgivning, hvorefter brødre og søskende, når den afdøde ikke efterlod ægte børn, skulde arve hinanden, med udelukkelse af tidligere afdøde brødres eller søstres genlevende børn. Herimod anførte Evert von Ahnens børn, at broderbørn nu skulde arve en farbroder i sin afdøde faders sted ifølge en forordning, som var udstedt i 1632; men denne var efter Preben von Ahnens påstand ikke anvendelig på en arv, der var falden 6 år i forvejen, og skulde desuden alene gælde for Danmark, ikke for Norge. Everts børn lod sig imidlertid ikke nøje hermed, men henvendte sig til den svenske regering i Pomern og fik ved dens hjælp lagt beslag på den del af Klaus von Ahnens efterladte midler, der var udsat i dette land, så at intet deraf kom Preben von Ahnen og hans søskende tilgode. Endnu så sent, som i 1648 var man ikke kommen til nogen endelig afgørelse af denne nye tvist, hvorfor Preben von Ahnen, da han om våren var i København, henvendte sig til Frederik III med anmodning om, at han vilde skrive til det svenske rigsråd for at bevæge dette til at tage sig af hans og hans søskendes sag [1]). Et sådant brev findes dog ikke indført i den almindelige registratur over den udenlandske brevveksling, som nu opbevares i det danske gehejmearkiv, og heller ikke i de derværende såkaldte „svenske acta", der indeholde de til den svenske regering afsendte og igen fra den modtagne breve. Følgelig har kongen efter al sandsynlighed ikke villet blande sig i sagen.

Da den v. Ahnenske arvesag endnu i 1629 var unde

[1]) Preben von Ahnens ansøgning til Frederik III, dat. København 19 Maj 1648 mellem „indlæg fra alle lande" for 1648 i det danske gehejmearkiv.

kommissions-behandling, kan den således ikke i noget tilfælde have været fore på den herredag, som ved åbent brev af 26 Februar 1628 blev bestemt til afholdelse i Kristiania 1 December s. å. På grund af de politiske forhold kunde kongen ikke selv være tilstede ved denne, men sendte alene nogle af rigsråderne op til Norge for på hans vegne at varetage rettens øverste pleje. At også Jens Bjelke i sin egenskab af Norges første juridiske embedsmand har været tilstede og besørget udfærdigelsen af de afsagte domme og andre dokumenter, kan ikke betvivles, skønt der ikke er noget bekendt herom. Blandt de på denne herredag behandlede sager kan mærkes en strid mellem Jens Sparre og biskopen i Kristiania angående den øverste gejstlige jurisdiktion.

Det står endnu tilbage at kaste et blik på nogle andre kommissioner, der omtrent på samme tid vare Jens Bjelke overdragne. Den første af disse var at undersøge flere påklagede forhold i Båhus len, hvor bønderne påstode, at de forurettedes med mål og vægt. I den anledning fik han i forening med Jens Juel allerede ved et kongebrev af 28 Marts 1627 pålæg om at rejse derhen og i forening med sorenskriver og seks mænd gøre en rimelig og billig anordning med mål og vægt og derved påse, at hverken kronens indtægter af jordegodset bleve forminskede eller bønderne for fremtiden udsatte for nogen uret. Den anden kommission var også i forening med Jens Juel og gjaldt at udsøge to af kronens norske masteskove, hvoraf der årlig til flåden kunde leveres 50—60 master; det herom udstedte kongebrev er dateret 9 September 1628. Den tredie, der blev overdraget Jens Bjelke under 21 Marts 1629, bestod kun deri, at han i forening med Ejler Urne skulde ligge i slotsloven på Akershus for at varetage stat-

holderens og lensherrens forretninger i ledigheden, når Jens Juel drog til Danmark, før endnu hans eftermand, Kristofer Urne var kommen op og havde overtaget sit embede. Allerede under 20 April, samme dag, som Kristofer Urnes lensbrev er udstedt, kom der atter befaling til de samme, at de skulde overlevere den nye statholder Akershus slot og len. Hertil kom endnu samme års høst en ny kommission under 9 Oktober til Kristofer Urne, Jens Bjelke, Gunde Lange og Sigvard Gabrielssøn Akeleje om at dømme mellem generalvisitør Didrik Hanssen og nogle hollandske skippere.

Ved de undersøgelser, der bleve nødvendige som en følge af den første af disse kommissioner, blev Jens Bjelke også nøje bekendt med flere andre forhold i Båhus len, navnlig med den derværende adels misfornøjelse. Det må erindres, at Jens Bjelke allerede om våren 1609 havde begyndt at tale sine norske standsfællers sag i anledning af deres påstand om, at de vare berettigede til at kræve skattefrihed for sine lejlændinger inden samme sogn, som de selv boede i, men at han den gang ikke uden for en ringe del havde opnået, hvad han søgte om. Men medens den norske adel på denne måde i almindelighed måtte savne et af de efter tidens opfatning vigtigste privilegier for en adelsstand, havde dog adelen i Båhus len, uvist når og på hvad måde, erhvervet sig dette, og påstod at kunne bevise, at denne frihed var hjemlet i gamle privilegier. Da imidlertid krigen med kejseren udbrød, var kongen ikke så nøjeregnende med de midler, hvorved han kunde skaffe penge, og tog intet hensyn til privilegier af denne natur. Følgelig lod vedkommende lensherre kræve skat af adelens ugedagsbønder i Båhus len, lige så vel som af dens bønder udenfor det sogn, hvori deres hovedgård var beliggende. Men dette

vakte klager, da det 17de århundredes adelsmænd nødig så noget indgreb i sine privilegier. Da derfor Jens Bjelke kom til Båhus len, henvendte den derværende adel sig til ham for at få en talsmand for sin misfornøjelse.

Jens Bjelke var den rette mand for en sådan henvendelse og tog sig øjeblikkelig af adelens sag. Da han efter stændermødet opholdt sig på Ellingård, skrev han 6 Maj 1628 til sin sædvanlige korrespondent, den danske kantsler, Kristian Fris, at han som den, der opbevarede den norske adels privilegier, også var kaldet til at optræde som dens talsmand, hvor disse bleve overtrådte. Derfor skrev han, at fordi de mente „klarlig at ville og kunne bevise, at deres ugedagsbønder i det len og egn ikke haver givet skat eller været der tilholdt tilforn, og en deres privilegie, dateret Kronborg den 31 Julii, anno Chr. 1591, art. 2 medfører, at deres underdanigste begæring, da forestillet, nemlig (iblandt andet) om, at ingen nye pålæg måtte dennem pålægges etc., er belovet at skulle haves udi tilbørlig agt, og hvor man ikke haver nogen vis lov eller andet sådant, som noget contrarium kan demonstrere, plejer den algemene sædvane noget at respekteres, helst, hvor den haver været langvarig og rolig. Ti er min ganske venlig begæring til herr kantsler på for[ne] adelspersoners vegne af Båhus len og Viken, som der haver gods beliggendes, ut supra, at måtte ved herr kantslers gode intercession og prokuration forhjælpes til, om mueligt er og retmæssigt kan eragtes, som formodes, at enten deres ugedagsbønder måtte for skat herefter som tilforn blive forskånet, eller om de necessitatis ergo den endelig i denne besværlige og ekstraordinarie tid skulde udgive, det dog ved nogen assekuration (som dennem måtte meddeles) eller ved nogen slig middel

måtte frommeligen forekommes, ikke til en stedsevarende brug og vane at skulle blive længer end i denne forbererte, stor besværlighed medførende krigstid [1])." Denne ansøgning virkede. Allerede 28 Oktober s. å. udkom der et kgl. åbent brev, hvorved bevilgedes, at adelens ugedagstjenere i Båhus len, som aldrig „nogen tid tilforn nogen skat haver udgivet", også for fremtiden skulde være fri for sådan, et resultat, som vistnok især må tilskrives Jens Bjelkes iver for at tale sin stands sag.

VIII.

Kommission i anledning af striden mellem Agdesidens embedsmænd og almue. Kommission i anledning af bådsmænds udskrivning i Bratsberg len og på Agdesiden. Omregulering af Oslo og Stavangers stifter. Peder Alfssøn og Otto Sperling.

I de nærmeste år før 1630 fandtes der på Agdesiden et større antal mislige embedsmænd, mod hvem der stod en stridig og urolig almue. Disse forhold fremkaldte snart en række klager, der især vare rettede mod sorenskriveren i Lister len, Henrik Rikardssøn og fogderne i Mandal og Robygdelaget, Kristen Sterck og Mats Mørkholt. Hertil kom endnu en strid mellem fogden i Lister len, Johan Widau og en sorenskriver, hvem hin beskyldte for at være skyld i, at hans børn vare druknede; til gengæld førte sorenskriveren en hel del klager imod fogden. Til at ordne alle disse sager under et blev der i Juli (og August) 1630 nedsat en kongelig kommission, bestående af den nu snart sagt uundværlige Jens Bjelke, lensherren over Agdesiden, Jakob Ulfeld og lagmanden i Skien.

[1]) Jens Bjelkes brev til Kristian Fris i samlinger til den danske adels historie fasc. 17 på det kgl. bibliotek i København. Jfr. samlinger til det norske folks sprog og historie III, 441.

Tomas Jenssen. Der blev imidlertid ikke på det første foretaget noget nærmere i denne anledning, måske fordi Jakob Ulfeld kort efter døde. De to andre kommissarier søgte derpå om at måtte afgøre de indstævnede sager i Skien; men dette blev dem nægtet. Dog berammedes der et møde i denne by; men da kun få mødte, blev derved intet udrettet. Samme år holdtes herredag i Bergen, hvor der indkom nye klager fra Agdesiden, hvilke i Oktober fremkaldte en fornyet befaling til Jens Bjelke og Tomas Jenssen. Disse måtte nu i løbet af vinteren 1631—32 rejse om på Agdesiden, hvilket, efter hvad Jens Bjelke senere berettede, var meget besværligt på grund af almuens vrangvillighed; denne var måske størst i Mandals len, hvor bønderne skildres, „som et indbunden folk sammen (sic) formedelst slægtskab, svogerskab og anden necessitet.“ Om Kristen Sterck og Mats Mørkholt vides det, at de bleve fældede i flere punkter; men da de fleste domme vare afsagte så tidlig, at de kunde nedsendes til den danske herredag over Pintse 1632, foreslog Jens Bjelke, der roste sig af at være „meget genejgt til at hjælpe enhver gærne til godt, helst i det, som nogen ration og motive kan have dertil“, og som frygtede for, at bønderne ellers vilde blive altfor „inflati“, at Kristen Sterck, der selv drog til Danmark, måtte slippe med bøder. Om dette blev indvilget, vides ikke. I Marts næste år fik den nye befalingsmand over Agdesidens len, Palle Rosenkrans befaling til at hjælpe bønderne tilrette med, hvad de havde at fordre hos Kristen Sterck [1]).

Om udfaldet af de andre sager haves ingen sådanne

[1]) Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 13 og 24 Marts og 29 Maj 1632 i samll. til danske adels hist. fasc. 15, 16 og 20 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

oplysninger, undtagen forsåvidt det for Johan Widaus vedkommende synes, som om han med det samme blev afskediget fra sin post som foged over Lister, der nu for en tid blev en særskilt forlening. Desuagtet vedblev han at opholde sig på Lister, hvor han ved at opvigle bønderne voldte sin eftermand allehånde vanskeligheder.

Som så ofte ellers i det syttende århundrede, var der også her en kvinde med i spillet, idet det nok især var hans hustru Mette, der ophidsede almuen. Derfor kalder også den nye foged, Dines Jenssøn hende i sine breve „den forgiftige kvinde." Da hun havde indbildt almuen, at hendes mand fremdeles var foged, og da denne ulovlig beholdt fogedgården, Huseby, var det umueligt for den virkelige foged at skaffe sig respekt. Selv da han endelig gennem oversekretæren Iver Vind, der nu var befalingsmand over Lister len, havde udvirket et kongebrev, der befalede Johan Widau at rømme Huseby inden tre solemærker, vilde denne ikke adlyde. Det er et ynkeligt billede, som den stakkels Dines Jenssøn har udkastet af sin stilling, hvorledes han måtte købe alt i dyre domme, ja ofte havde ondt ved at få noget endog for penge, og således ikke kunde sende sin lensherres frue den fisk, smør o. s. v. som han så inderlig ønskede at skaffe hende ned til København. „En bonde er mere agtet end en foged", skriver han en dag til Iver Vind, og deri havde han sikkerlig ret, da han efter sit eget sigende sad „på strandstenen", og knapt kunde få tag over hovedet. Og under alt dette måtte han sidde rolig og se til, medens Johan Widau og „Mette Huseby", som han kalder hende, udpinte bønderne til det yderste. Ti det er det mærkeligste ved denne sag, at det ikke var ved at love almuen guld og grønne skove og fremstille den nye foged, som en bondeflåer og blodigle, at de bevægede dem til at nægte ham lydighed.

Tværtimod påstod fogden, at de om høsten 1632 havde holdt et sådant hus med bønderne, at de endog havde frataget dem deres kvæg, kobber og sengklæder og derved nødt mange til at gå fra sine gårde. Lister len var, efter hvad han sagde, på denne måde bragt i en tilstand, hvorfra det ikke på lang tid kunde hæve sig.

Der er ved denne sag endnu en påfaldende omstændighed, idet en af de foregående lensherrer, Kristofer Gøe, synes at have stået bag Johan Widau og støttet ham. Sammenhængen med Kristofer Gøes og Johan Widaus hele forhold er ikke ganske klar; men at den nye foged har anseet ham for medskyldig i den sidstes slyngelstreger, er sikkert, ligesom Kristofer Gøe også fra andre kanter kendes som en stridig og ubehagelig person. I et brev, som Dines Jenssøn i November 1632 skrev til Iver Vind fra Farsund, hvor han midlertidig havde måttet tage bopæl, heder det at „Kristofer Gøe haver en tid lang været her ved Farsund og annammet en stor del fæ, som Mette Huseby haver taget fra bønderne, så her er ikke mange, der kan skatte, så det er en stor ynk med dennem." Fremdeles fortæller Dines Jenssøn, at da han talte med Kristofer om bygselseddelen på Huseby, fik han kun spodske ord til svar[1]). Måske har det været denne Kristofer Gøes hemmelige eller åbenbare understøttelse, der satte Johan Widau istand til at holde ud sålænge, som han gjorde, da Dines Jenssøn endnu i 1634 ikke havde fået ret på ham.

Forinden Jens Bjelke modtog kommissionen om sagerne mellem Agdesidens almue og fogder og sorenskrivere, havde

[1]) Syv breve til Iver Vind fra Dines Jenssøn i tiden mellem 17 November 1632 og 29 Juni 1633, som nu findes i det danske gehejmearkiv mellem Iver Vinds andre breve. Jvfr. Topogr. journal X, 59.

han netop om våren 1630 tilendebragt en anden kommission i de samme egne, denne gang i forening med befalingsmanden over Bratsberg len, Ejler Urne. Deres hverv var at undersøge i Bratsberg, Robygdelagets, Nedenæs, Mandals og Lister len, hvor mange bådsmænd (matroser) der kunde udskrives, eller om der i deres sted kunde ydes en årlig skat, mod at bønderne fritoges før en sådan udskrivning, samt om det årlige beløb af garnisonsskatten m. m.

Allerede i Maj 1630 vare begge kommissarier færdige med sine undersøgelser i denne sag og kunde indsende en foreløbig beretning fra Ellingård, hvorhen Ejler Urne var fulgt tilbage med Jens Bjelke efter rejsen gennem Agdesidens len. Efter hvad Jens Bjelke på andre steder har opgivet, indeholdt denne beretning fuldstændige oplysninger om, hvor mange bådsmænd de nævnte len kunde formå at stille; imidlertid anså de det dog for det mest hensigtsmæssige, om det i stedet kunde lade sig gøre at pålægge en skat og for denne hverve matroser. Herom blev der også sluttet forskellige overenskomster med almuen, som bleve stående ved magt i det mindste til 1635, da rigets hovedlensherrer fik befaling til at udligne en sådan „landhjælp imod bådsmænds udskrivelses efterladelse udi fredstid.“

Ved siden af den almindelige beretning sendte kommissarierne en speciel afskrift af, hvad der angik Lister len, til Iver Vind, med løfte om at give nærmere besked, når der indløb mere fuldstændige oplysninger. Dette opfyldte også Jens Bjelke i September, da han troede at have fået fuld besked fra Bratsberg og Lister, medens han endnu fattedes „noget på, hvis vi skulde resolvere os om, fra Nedenæs, Robygdelaget og Mandals len, nemlig iblandt andet om, hvor højt garnisonskatten derfra sig beløber årlig.“ Han påstod, at „de ere meget sendrægtige der, med hvis beskeden

man skal have fra dennem, som og ombudsmændene til en del klager over." Uagtet det var en af kommissionens opgaver at erhverve oplysninger om, hvor højt denne skat kunde beløbe sig, måtte han derfor bekende, hvor vanskeligt dette var, og i sin nød forespørge sig hos Iver Vind, om der ikke allerede i forvejen skulde findes opgaver over de nævnte lens garnisonskat enten i kancelliet eller i rentekammeret[1]).

Samme sommer 1630 fik Jens Bjelke endnu et nyt tillidshverv, idet kongen overdrog ham og statholder, Kristofer Urne at foretage en „permutation" mellem Stavanger og Oslo stift, hvorved Valdres og Hallingdal kom til at høre under Oslo biskop, medens Øvre Telemarken lagdes til Stavanger stift. Hvad der i den anledning nærmere er foretaget, vides ikke; den påbudne forandring blev imidlertid endelig gennemført ved åbent brev af 11 April 1631[2]).

Der levede på denne tid i Kristiania en mand, hvis bekendtskab Jens Bjelke allerede flere år i forvejen havde havt anledning til at gøre i Bergen. Dette var dr. jur. & med. Peder Alfssøn, som var født i Oslo og i årene 1616 til 1626 med held havde praktiseret som læge i Bergen. Allerede på herredagen i 1619 havde statholder Jens Juel på sine egne og den søndenfjeldske adels vegne anholdt om, at han måtte kaldes til Oslo, og når den derværende kannik, Peder Matssøn afgik ved døden, få hans kanonikat og gejstlige gods, en ansøgning, som Jens Juel efter Peder Matssøns død gentog i Juli det følgende år. Han oplyste derved, at det ledige kanonikat kunde anslåes til en årlig indtægt af 200 rdl.

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Kristian Fris, dat. Ellingård 8 Aug. 1630 i saml. til den danske adels historie, fasc. 17 og til Iver Vind, dat. Ellingård 24 Septbr. s. å. i det danske gehejmearkiv. Molbech, Kristian IVs breve, 456 og samll. til det norske folks spr. og hist. III, 415. Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, 486.
[2]) Jfr. A. Faye, Kristiansands stifts bispe- og stiftshistorie, pag. 235.

Da Peder Alfssøn senere flyttede til Kristiania, fortsatte han sin lægevirksomhed, men forrettede ved siden deraf som lærer i filosofi ved skolen. I denne stilling må han ofte have havt lejlighed til at forny sit ældre bekendtskab med Jens Bjelke, der på sin side ikke havde glemt sin ungdoms medicinske studier og nu viste ham megen godhed. Af grunde som Jens Bjelke ikke angiver, mistede imidlertid Peder Alfssøn i 1630 „noget hastig og uformodelig" ikke alene sit kanonikåt i Kristiania, men også den præbende i Bergen, som han havde beholdt selv, efter at han var flyttet derfra. Da der netop i Kristiania var en ledighed i lagmands-embedet efter Jakob Hanssøns død, ønskede han „et verdsligt officium heller at ville betjene end at leve ganske otiose eller privatim hen", og henvendte sig derfor til Jens Bjelke for at få hans anbefaling til Kristian Fris. Jens Bjelke gav denne med glæde og skrev bl. a. til Kristian Fris: „efterdi han ikke er ilde forfaren i den norske ret, samt haver længe været bevant her i landet, hvor han og er født, og bedre er at have en lærd person til denne bestilling end en ulærd, da er min ganske venlig begæring til herr kantsler, at han herudinden pro sua humanitate singulari et favore in literatos non vulgari, tum et pro nostra amicitia for[ne] doktor Peder Alfssøn til for[ne] bestilling vil være behjælpelig, samt og til at måtte beholde de præbender, som forbe[te] Jakob Hanssøn haver været, dog extraordinarie, bevilget." Denne anbefaling, der også støttedes af Kristofer Urne, synes at have hjulpet. Vistnok blev Peder Alfssøn ikke lagmand i Oslo; men i 1631 blev han i det sted lagmand i Trondhjem, hvor han virkede i dette embede lige til 1654. Hans død indtraf først i 1663[1]).

---

[1]) Samlinger til norske folks sprog og historie, V, pag, 513. Brev fra Jens Juel til Kristian Fris, dateret Akershus 16 Juli 1630.

Gennem Peder Alfssen havde Jens Bjelke allerede under herredagen i Bergen 1622 gjort bekendtskab med den tyveårige Otto Sperling, der var fulgt op med et af de kongelige skibe for at gøre botaniske studier i Bergens omegn. Jens Bjelke fandt behag i denne dygtige, unge mand og opfordrede ham til at følge med sig hjem til Ellingård. Dette tilbud var altfor fristende for Sperling til, at han kunde afslå det, og i stedet for at drage tilbage til Danmark ledsagede han Jens Bjelke efter herredagens slutning på hans rejse langs kysten. Fra Bergen roede de først til Stavanger, hvorfra de tog den indre vej over meget høje bakker til Lister, hvor Jens Bjelkes „galej" lå og ventede på dem. Rimeligvis har dette ikke været nogen ordentlig galej eller skøttebåd, men snarere et større rofartøj, omtrent af bygning, som de endnu i Nordland brugelige husbåde. Med dette fartøj tilbagelagde de i tre dage den tilbagestående del af sin rejse og kom så til Ellingård, hvor Sperling derefter opholdt sig i længere tid.

Sperlings beskrivelse af sit besøg på Ellingård er vistnok ikke så fuldstændig, som det kunde ønskes, — ialfald ikke i den form, hvori den er trykt. Men den er dog den vigtigste kilde for vort kendskab til en norsk stormands liv i det syttende århundredes første halvdel. Sperling, der senere skulde erhverve sig et agtet navn i videnskabens verden, giver Jens Bjelke det skudsmål, at han var en vel studeret mand, især i de teologiske fag. Men det synes dog, som om man kan læse imellem linjerne, at han havde større tillid til hans kundskaber end til hans begavelse. Den af familien på Ellingård, i hvem Sperling fandt mest behag, var den

---

samlinger til den danske adels historie fasc. 17 på det kgl. bibl. i Kbhvn. og brev fra Jens Bjelke til Kr. Fris, dat. Ellingård 8 Aug. 1630 smstds.

ældste datter, jomfru Dorotea, der lærte ham at tale Dansk. Med Jens Bjelke selv talte Sperling kun Latin og ligeså med hans ældste søn, medens ingen anden på gården forstod noget fremmed sprog. Følgelig havde Sperling, såfremt han vilde gøre sig forståelig mellem sine nye omgivelser, intet andet valg end at lære Dansk. Men nøden og den lille adelsjomfru synes at have gjort underverker. Snart gengældte også Sperling sin ungdommelige lærerinde hendes undervisning. Hendes fader havde nemlig i Bergen købt et klavecymbal, hvorpå han selv havde lært sig at spille et par stykker, men uden at opnå nogen færdighed; da mærkede han, at Sperling var meget flink til at behandle dette instrument, og bad ham straks om at undervise jomfru Dorotea. Hun var ligeså nem til at modtage undervisning, som hun havde været til at give, og lærte i en fart at spille forskellige stykker.

Der måtte imidlertid noget sådant til for at fordrive tiden under et ophold på Ellingård, da Jens Bjelke ikke synes at have været nogen elskværdig vært. I Sperlings øjne var hans levemåde meget forunderlig, da han plejede at ligge i sengen den hele formiddag og derunder ekspedere sin korrespondance og øvrige forretninger. En del af denne ejendommelige kontortid medgik også til at digte psalmer. Når klokken på den måde var bleven over to om eftermiddagen, stod han omsider op og lod anrette til middag og spiste så sin aftensmad ved midnatstid. Dette usunde liv kunde imidlertid neppe i længden være bleven fortsat, hvis han ikke meget klogelig havde bestemt to dage om ugen til sin rekreation og da regelmæssig gik på jagt. Da det led ud på høsten, begyndte Sperling at tænke på at forlade Ellingård, uagtet Jens Bjelke indstændig bad ham blive over til foråret og så rejse med hans to ældste sønner til Sorø akademi som deres hovmester.

Det var rigtignok et af Sperlings højeste ønsker at få en ansættelse som hovmester for en eller flere unge adelsmænd. Men da hans hensigt dermed ikke var nogen anden end selv at få anledning til at se sig om og studere ved de første fremmede universiteter, var det meget rimeligt, at han ikke vilde binde sig ved at modtage Jens Bjelkes tilbud og nøjes med et ophold i Sorø. Dertil kom endnu det, at han ikke troede, at denne vilde gøre alvor af sin plan at sende sine sønner til Sorø, da de hverken havde alder eller kundskaber til at blive antagne der, hvorfor han forlod Norge uden at ville følge denne opfordring. Udfaldet viste også, at Sperling havde ret, idet Jens Bjelke først under 16 April 1626 erhvervede kongelig tilladelse til at få sine tre sønner, Ove, Henrik og Kristian indtagne i Sorø akademi, så snart der blev plads ledig.

I de følgende år nærmest efter sin afrejse fra Ellingård tilbragte Sperling sin meste tid på videnskabelige rejser, dels i Danmark, dels i udlandet. I Padua, hvor han blev promoveret til doktor, blev han anbefalet til en venetiansk adelsmand af den bekendte familie, Contarini, der ejede en kostbar have. Hos Contarini levede Sperling et behageligt liv og gav derfor, da han vilde gøre et besøg hjem til sin fader i Hamburg, med glæde det løfte, at han sikkert skulde komme tilbage. Det var også hans hensigt at opfylde sit løfte, hvorfor han efter et kort ophold i sit hjem atter gav sig på rejsen i den tanke først at besøge England og Frankrige og derpå vende tilbage til Italien.

Men da han på denne rejse satte over fra Rotterdam til London med en af datidens såkaldte fløjter, blev denne forfulgt af en kaper fra Dünkirchen, som jagede dem op under Norges kyster, hvor de kom ind til Drammen. Her vilde skipperen blive liggende, indtil han fik høre, at der var kom-

met en konvoj til Flekkerø, hvormed han kunde væve sig over Nordsøen. Men dette forekom Sperling altfor kedeligt og langvarigt, og da han fik høre, at Jens Bjelke netop var på en af sine gårde, 7 mile fra Drammen, altså formodentlig enten på Ellingård eller Sande, besluttede han at drage derhen. Jens Bjelke tog venlig imod Sperling og blev glad ved at høre, at han havde taget doktorgraden i Padua. Han opfordrede derfor Sperling til at slå sig ned i Norge, hvor der næsten ikke fandtes læger, og hvor prester og fogder efter hans udsagn vare „meget ræsonable". Sperling, som syntes, at dette måtte være gode udsigter, og navnlig med Jens Bjelke anså Trondhjem for et fortrinligt sted for en praksis, da læger aldrig havde boet der, besluttede efter nogen betænkning at nedsætte sig i denne by og drog derfor, forsynet med en varm anbefaling, ind til statholder Jens Juel for hos denne at få frit rejsepas til Trondhjem.

Uagtet Jens Juel og Jens Bjelke havde havt meget med hinanden at bestille, var der dog intet godt forhold mellem dem. Da således statholderen fik høre, at Sperling vilde til Trondhjem, og at det var Jens Bjelke, som havde rådet ham dertil, påstod han øjeblikkelig, at det kun havde været egennytte, der havde bevæget denne til at give ham dette råd, da han havde sine bedste ejendomme i nærheden af Trondhjem og selv engang håbede at få denne forlening. Ganske uden grund var denne påstand ikke, da Jens Bjelke flere gange smigrede sig med at skulle blive lensherre i Trondhjem og gjorde anstrengelser for at få dette indbringende len.

Jens Juel, som påstod, at Trønderne aldrig havde vidst af nogen medicin eller læge, og at de, når de fik skørbug, kurerede sig selv med øl, mjød og multer, afskrækkede ved denne skildring Sperling fra at søge sin lykke i Trondhjem, men rådede ham i det sted til at rejse til Bergen, hvor fol-

ket var vant til at have en læge, og hvor der var to apoteker. Sperling, der altid synes at have havt mest tilbøjelighed til at lade sig lede af den stormand, med hvem han sidst havde talt, og som nu end mere opmuntredes af sin gamle bekendt, Peder Alfssøn, besluttede at opgive sin første plan og i stedet drage til Bergen; han lagde vejen derhen over Valdres, hvor han gjorde en rig høst af botaniske sjeldenheder. Men ved ankomsten til Bergen fik han høre af lensherren, at der allerede i den afdøde læges sted var forordnet en ny, som for krigen var flygtet fra Kolding til København og der havde fået kongens udnævnelse. Dette nedslog hans mod og bragte ham igen til at tænke på sit løfte til Contarini; han vilde sikkerlig også være rejst til Italien, hvis ikke biskop Nicolaus Paschasius og kannikerne havde anmodet ham på det indstændigste om at blive indtil videre, da den nye læge ikke kunde komme op før til næste år. Sperling lod sig bevæge og fik snart en betydelig praksis, da han var så heldig i begyndelsen at gøre flere mærkelige kure, som udbredte hans ry viden om og skaffede ham gode honorarer. På samme tid blev han endnu mere bunden til Bergen, idet han giftede sig med den forrige læges enke, der under herredagen i Bergen 1631 fik sin første søn, til hvem Jens Bjelke og Kristofer Urne stod fadder.

Da nu Peder Alfssøn fra læge i Kristiania blev udnævnt til lagmand i Trondhjem, tilbød Kristofer Urne Sperling den efter ham ledige post med en årlig løn af 600 rdl. og lovede desuden at udvirke hos kongen, at han samtidig måtte beholde indtægterne af sit kanonikat i Bergen, indtil der blev et sådant ledigt i Kristiania. Det sidste løfte holdt han, og Sperling bortforpagtede for eftertiden sit kanonikats indkomster for en årlig afgift af 200 rdl. Men den årlige indtægt på 600 rdl. som Kristofer Urne havde lovet ham, så Sper-

ling derimod ikke noget til. Statholderen forklarede, at det havde været hans mening, at denne sum skulde tilvejebringes ved sammenskud af den søndenfjeldske adel og kapitelsherrerne og erklærede sig selv villig til at give ham et årligt salar af 100 rdl. Sperling måtte da indrette sig en liden bog, hvori han under et møde i Skien lod adelsmændene skrive sine navne og størrelsen af det salar, de vilde give ham. Men for det første blev dette ikke på langt nær så meget som 600 rdl., og for det andet vare de gode herrer søndenfjeldske adelsmænd ikke gode betalere. De eneste, fra hvem han modtog det lovede honorar, var Kristofer Urne og Jens Bjelke. Under disse omstændigheder begyndte han lidt efter lidt at angre på, at han havde forladt sin gode praksis i det billige Bergen og flyttede derfor i 1634 til København, hvor han i Korfits Ulfeld havde en mægtig beskytter. Her levede han i mange år, indtil han omsider blev draget med i sin velynders ulykke [1]).

IX.

Defensionsskibene. Ny kommission angående Norges skovvæsen. Forskellige kommissioner. Det ostindiske kompagni. Jens Bjelke anbefaler Daniel Bildt til at få Agdesidens len og søger selv om at blive forlenet med Veme skibrede i Smålenene.

Efter stændermødet i 1628 havde de norske købstæder fået tilladelse til at udruste armerede skibe eller såkaldte defensionsskibe. Denne bestemmelse må dog også have gældt for det hele land, da man ved, at kommissarierne

---

[1]) Otto Sperlings levnet i Suhms nye samlinger til den danske historie, III, pag. 200—202 og 205—212. Sperlings breve i koncept på det kgl. bibliotek i København, gml. kgl. saml. 1110 fol. Kongebrev af 16 April 1626 til Jost Høeg, i Sjælandske tegnelser. vol. XXIII, fol. 177 i det danske gehejmearkiv. Henrik Bjelke studerede senere i Padua. Jvfr. Bruun, Curt Adeler, 181.

endnu, medens stænderne vare forsamlede, havde forordnet, at der af Nordlands og Vardøhus len skulde udredes et monteret skib på 120 læster og en så kaldet „pinnas“. I disse skulde de to lensherrer være de vigtigste redere og se at bevæge de fornemste folk i lenene af prester, fogder, borgere og bønder til at deltage i deres udrustning som medredere [1]).

I den nærmest påfølgende tid synes dette spørgsmål om udrustning af armerede handelsskibe at være bleven underkastet en nøjagtig undersøgelse, hvori også Jens Bjelke og statholder Kristofer Urne have deltaget. Kongens plan var den, at lensherrer, adel, gejstlighed, købmænd og andre, som dertil havde formue, skulde slå sig sammen i hvert len om at holde et bestemt antal defensionsskibe, der både selv under sine handelsrejser kunde forsvare sig mod angreb af fribyttere, og om det gjordes nødvendigt, bruges i krig i kongens tjeneste. Ifølge en optegnelse fra 1630 [2]) skulde disse skibes antal ialt være 21, hvoraf 3 for Båhus len og dets købstæder, 1 for Id og Marker, Onsø, Maria kirkes provsti og de andre små len under Akershus, 1 for Fredrikstad by, 3 for Akershus len, 2 for Tønsberg len, 1 for Bratsberg len, 1 for Agdesidens len og Stavanger by, 4 for Bergenhus len, 3 for Trondhjems len, 1 for Nordlands og Vardøhus len og 1 for sølvkompagniet på Kongsberg. Skibene skulde i det seneste vare færdige om sommeren 1631 og bygges ved en fra København opsendt skibsbygmester efter en der bestemt model. Den første „ordinants og privilegier“ for disse skibe er dateret 27 Marts 1630. Dette aktstykke

---

[1]) Paus, III, 616 flg. og 649. Jvfr. om defensionsskibene Gardes efterretninger om den danske og norske sømagt, I, 131 og Slange, Kristian IVs historie 433 flg.

[2]) Vedlagt en afskrift af vedk. kongebrev af 28 Marts 1630 i rigsarkivets samling af løse kongebreve.

bestemte bl. a., at når skibene skulde bruges udenfor riget, skulde rederne levere to trediedele eller halvdelen af kanonerne med ammunition, samt proviant for besætningen til en måned. Derimod indeholdt det kun lidet af, hvad der kunde kaldes privilegier, så det ikke er at undres på, at rederne endnu samme år anholdt om at få flere sådanne og derved foranledigede det åbne brev af 22 December 1630, der meddelte dem betydelige privilegier, bl. a. store lettelser i de sædvanlige toldafgifter.

Foruden disse friheder havde imidlertid defensionsskibene allerede dagen efter den første „ordinants" fået et særskilt, meget vigtigt privilegium, nemlig eneret til at udføre spirer på over 12 palmer, samt bjelker over 16 palmer og mastetræer af bøg, lind, ask, løn, avnbøg eller asp. Foreløbig måtte dog denne bestemmelse ikke offentliggøres, forinden skibene vare færdige, og hermed tog det tid. Endnu om sommeren 1631 heder det, at neppe halvdelen af defensionsskibene var på vandet, og endnu flere år senere høres lignende efterretninger.

Jens Bjelke havde således i forening med flere andre påtaget sig at levere et defensionsskib for Smålenene, der skulde bygges på Moss; men da det kom til stykket, forstod de andre at unddrage sig fra at opfylde sine indgåede forpligtelser. Jens Bjelke måtte følgelig klage over denne deres forsømmelighed til kongen, som ved åbent brev af 25 April 1633 pålagde dem at betale den andel, de havde lovet at udrede af omkostningerne ved skibets bygning og udrustning.

Uagtet der på denne måde er al rimelighed for, at kun de færreste af de påbudne defensionsskibe vare færdige i 1630, havde der dog i løbet af dette år virkelig været arbejdet på at bringe dem istand. Men de såkaldte „participanter" udi

defensionsskibene" havde på samme tid fremkaldt et par almennyttige foranstaltninger. Således havde de erhvervet den bevilling, at der ikke måtte hugges tømmer af ringere dimensioner end til 7—8 bord af hvert træ, samt derhos udvirket et kongebrev af 22 December 1630, hvorved det pålagdes Kristofer Urne, Jens Bjelke, Ove Gedde og Sten Villemssen Rosenvinge at gøre forslag til den bedste måde, hvorpå skovenes forhuggelse kunde forebygges. Ove Gedde synes ikke at have deltaget i kommissionens undersøgelser; ialfald findes ikke hans navn under den erklæring, som blev afgiven af de tre andre kommissarier og er dateret Akershus 27 Oktober 1631. Da denne indeholder et af de ældste forslag til at indføre et ordnet tilsyn med de norske skove og stanse den begyndte ødelæggelse, fortjener den at medeles i et nogenlunde fuldstændigt uddrag.

Forslaget er meget vidløftigt. Dets første punkt bestemte, at sorenskriveren med vedkommende lensmand og to lagrettesmænd i hvert prestegæld årlig skulde besigtige alle gårde og anvise hver bonde „sin visse plads til at rydde, jævne og slet gøre i samme år og derhos at rodhugge og oprykke rødderne", så at der kunde blive ager og eng; for undladelse heraf burde fastsættes straf. I tilfælde af tvist skulde jorden afmåles i alnetal, således at $37\frac{1}{2}$ sjællandske alen i længden og i bredden skulde ansees som tilstrækkeligt rum til at udså en fjerding sæd. Hvor der var flere samejere og en af disse var efterladen, skulde den, som var villig til at rydde, få anvist jord i forhold til sin andel af vedkommende gård. De nævnte tilsynsmænd skulde selv få sit stykke rydningsland udvist af andre, hvem det tilkom fogden at udnævne. Jorden skulde, forinden sneen faldt om høsten, være fuldstændig ryddet for rødder og grene, med

mindre rydningsmanden vilde lide straf for sin forsømmelighed, ligesom også hver plads efter rydningen for fremtiden skulde holdes fri. Dette anså kommissarierne for overmåde gavnligt, da skovene derved vilde blive sparede, idet bønderne, når de skulde rydde et lidet stykke land, bleve hindrede i sin tømmerhugst; ligeledes mente de, at en stansning i „denne brug med trælast og sager" vilde fremme agerbruget, medens det tidligere kunde siges, at „mange pladser på hele mile lange findes derover at være overgroede med krat og andre unyttige træer, der ager og eng kendeligen kan erfares at have været tilforn både af agerrener midt udi skovene og af andre indiciis." Som yderligere opmuntring burde de nyopryddede pladse i 6 år være fri for skat, landskyld og andre afgifter. Fogderne skulde føre opsyn med tilsynsmændene og drage omsorg for, at rydningerne bleve satte for landskyld og leding. For det tilfælde, at nogen endda skulde være villig til at rydde mere, måtte han gærne gøre dette „på norsk maner", således at enkelte stubber kunde stå igen, dog vel at mærke ikke på den sædvanlige måde i en 6—8 år, indtil de vare borttrådnede af sig selv, men kun en 3—4; og forat disse stubber des lettere skulde kunne rådne, måtte de straks kløves. Lensmanden i hvert prestegæld skulde være skovfoged og i skove, der enten var odelsbønders selvejendom eller også var fleres sameje, udvise enhver, hvad de måtte hugge til husbehov, altså omtrent på samme måde, som det var antydet af kommissionen i 1623 og 1624; som løn for sin umage hermed skulde han være berettiget til at oppebære 1 ß for hver udvist stok. Til at føre tilsyn med sagbrugene og de havne, hvorfra der udførtes trælast, skulde der udnævnes særegne visitører. Da bråter ofte forårsagede skovbrand, måtte al uforsigtighed med sådanne bestemt forebygges

De en gang opsagte sågbrug måtte ikke genoptages, undtagen de, som lå ved adelens sædegårde[1]).

Kommissionens anskuelser vandt bifald og ere i alt væsentlig optagne i de to kongelige forordninger af 28 Juni 1632 om skovhugst og rydningsvæsen som atter gik ind i recessen af 1643. Kommissionens arbejde kom således til at afgive det første grundlag for en del af lovgivningen, som regeringen i den følgende tid viste adskillig opmærksomhed. For sit eget vedkommende udvirkede Jens Bjelke en ganske egen begunstigelse, idet hans lejlændinger på Fosen gård ved åbent brev af 21 April 1633 erholdt frihed på 6 år for alle kongelige skatter af det land, som de ryddede, og senere for Jens Bjelkes levetid frihed for halvdelen af disse skatter. Det synes i det hele taget, som om man ofte uagtet de nu givne omfattende forordninger helst har ønsket en udtrykkelig bekræftelse for hvert enkelt tilfælde, ialfald når der var tale om et større og sammenhængende rydningsarbejde. Da således bønderne i Østerdalen under kongens ophold på Akershus 5 Juli 1635 fik tilladelse til at rydde i kongens almenning, fik de med det samme tilsagn om 6 års skattefrihed for de opryddede pladse.

Grunden til, at det netop var de nævnte adelsmænd, som blevede udseede til at våretage dette hverv, var sandsynligvis den, at de kort i forvejen, under 6 December 1630 havde fået en kommission af lignende beskaffenhed, nemlig at udsøge nogle masteskove, der årlig kunde levere en 60—70 mastetræer til flåden. Hensigten med den hele kommission var, „at en gang for alle fornævnte verk til nogen ende og god effekt kunde geråde, at hs. maj. ikke skulde

---

[1]) Det originale forslag i rigsarkivet mellem „betænkninger“ i kancelliets arkiv. Jfr. M. B. Thvete i Norske samlinger, (8vo) I, 112 flg.

fejle master i længden til hs. maj.s skibsflåde.“ Kongen havde nemlig ikke opgivet sine planer fra 1624 og 1628, uagtet forholdene hidtil under og efter krigen havde stillet sig meget ugunstige for disses gennemførelse. Af den grund havde han formodentlig også viet sig endnu mere villig, end han ellers vilde have været, til at imødekomme den netop omtalte ansøgning, som han på samme tid modtog fra defensionsskibenes redere, da deres ønsker her faldt sammen med hans egne planer.

Da disse undersøgelser vilde medtage lang tid, delte kommissarierne de forskellige landsdele mellem sig. Hvor de ikke selv kunde række at komme, udsendte de andre for at tage lejligheden i øjesyn og opnåede på denne måde at få undersøgt Telemarken, Numedalen, Ringerike, Medum, Hadeland, Gudbrandsdalen, Hedemarken, Østerdalen og Romerike — altså størstedelen af de nuværende Kristiania og Hamars stifter, samt en del af Kristiansands. Den derom afgivne indberetning leverer også gode materialier til belysning af vort lands skovforhold i ældre tider[1]). Det gør i vore dage et forunderligt indtryk, når vi der se, at der hverken i Østerdalen eller Gudbrandsdalen skal have været synderlig overflod af mastetræer. Hedemarkens skove, deriblandt Morskoven kunde levere nogle mastetræer, men dog ikke mange. Dels af denne grund og dels af hensyn til den vanskelige flødning ned ad Sarpen fandt kommissarierne, at der ikke vel kunde være tale om, at udtage nogen skov på disse kanter. Derimod opfyldte, efter deres mening de telemarkske skove, navnlig i Fyrisdal alle betingelser. Her havde man en mængde træer endog på over 20 palmers højde. bl. a.

---

[1]) Norske samlinger (8vo), I, 113—119.

Ekelands, Gåsekons, Bjørnstads, Veørs og Napper skove i Moland og Skafse, tildels de samme, som Jens Bjelke havde undersøgt i 1624. For at kunne drive det tømmer, som kom fra disse, frem til Skien, fattede Jens Bjelke og Kristofer Ume den særartede plan at anlægge en kehrrad over fjeldet til Bandakvand. Men denne blev aldrig virkeliggjort, og dermed er sandsynligvis også den tanke at hente mastetømmer fra de nævnte skove opgivet af sig selv.

For ikke at savne adgang til gode masteskove, indtil de her omtalte anlæg vare udførte, foresloges at hugge mastetræer indtil videre i nogle skove på Ringerike, som dog ikke vare de samme, der vare bragte i forslag 1624, ligesom alle „afdømte" og „opsagte" sagbrug skulde nedlægges. Ved siden deraf foreslog kommissarierne af hensyn til defensionsskibenes rederi, at der ikke med fremmede skibe måtte udføres master over 12 palmer eller bjelker over 14 alen lange, og at der skulde udnævnes egne visitører til at påse, at dette forbud ikke blev overtrådt. Hvad de oplandske skove angik, foresloges, at det skulde tillades nogle enkelte personer at hugge tømmer i disse og fløde det til Frederikstad, dog ikke over 40 master om året, og på den betingelse, at de årlig for billig betaling skulde afgive halvanden tylvt master på 18—20 palmer eller mere til kongens brug. Denne indstilling er dateret dagen efter den forrige, 28 Oktober 1631, men på Bragernæs, ikke, som denne, på Akershus. Ove Geddes navn findes heller ikke under denne anden indstilling.

De kongelige forordninger, der fremkaldtes ved denne del af kommissionens virksomhed, ere ligesom de sidstnævnte daterede København 28 Juni 1632. Ved en af disse fredlystes de af kommissarierne udseede skove i Fyrisdal. Ved en anden forbeholdt kongen sig på samme måde de af kommissarierne udseede skove på Ringerike, medens det ved to

jomfru Dorotea. Da kantsleren efter bryllupet besøgte de nygifte på Morland og der fik se en meget velvillig skrivelse fra Kristian Fris, formodentlig et lykønskningsbrev, beslut- tede han straks at benytte sig af den danske kantslers gode stemning mod svigersønnen og bragte denne øjeblikkelig i forslag til det ledige len. I brevet antydede han, at han allerede tidligere godt kunde have gjort det samme „for det tilstundende svogerskab mellem os", men at han havde und- ladt dette, fordi han helst ønskede, at Daniel Bildt først skulde have gennemgået kancelliet. Daniel Bildt fik dog ikke Agdesidens len [1]).

Men medens kantsler Fris således ikke kunde eller vilde opfylde Jens Bjelkes anmodning om at hjælpe hans sviger- søn til den nævnte forlening, var han meget villig til at und- skylde ham hos kongen „for de tusind daler til den ostindi- ske fart." Herfor takkede Jens Bjelke ham i et brev, som han skrev på Ellingård 7 Februar 1631, dog „formodende, at min ekskusation vel sker i sådan måde, at højbe" kon: matt: ikke reserverer nogen offensiunculam til mig derfore, efterdi jeg dog haver givet min nøjagtige årsage tilkende, hvorfor det kunde ikke bekvemme for mig til det negotium nogen udlæg at gøre og haver en anden mand for mig i den sted (dog, om han kunde erlange nogen forskånsel uden vor kontraktes infirmation eller violering, kunde jeg det vel lide) samt formoder jeg at være undskyldt, efterdi jeg haver dog underdanigsten erbødet mig i andre måde til ekspens efter bedste formue, om noget sligt kunde have været angenemt." Endnu i September 1632 talte han om denne kontrakt, men erklærede sig fremdeles villig til i det sted „noget ydermere

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris af 2 December 1630 i samlinger til den danske adels hist. fasc. 17. Daniel Bildts brev til Kr. Fris, dateret Morland 7 December 1630 sammesteds.

endnu ultro offerere hans maj.t i fremtiden (efter min ringe formue) til hjælp til det stykke lands indkøb, hans maj:t vil lægge den fæstning på, eller i nogen anden velbefaldig måde."

Da den gamle Aleksander Rabe von Papenheim, der i sine sidste leveår havde været forlenet med Veme skibrede, døde ved nytårstid 1631, indlagde Jens Bjelke med det samme et godt ord for dennes foged, Povel Wilchen om, at han fremdeles måtte beholde sin post. Denne var „noget ved alder", havde først i Envold Krusees tid været staldmester på Akershus, derpå en tid været i Jens Bjelkes tjeneste og var så efter denne karriere bleven foged i Veme skibsrede, hvortil han nu på ny blev anbefalet for den næste lensherres tid, da han var „en god, tro og oprigtig karl, samt af temmelig gode middel." Det var dog neppe alene for den gode Povel Wilchens egen skyld, at Jens Bjelke ønskede, at han måtte vedblive at være foged, da man af en efterskrift, der neppe var så ligegyldig ment, som den var skreven, får den oplysning, at Jens Bjelke selv ønskede at blive forlenet med Veme skibrede. Det var dog, som om han kviede sig lidt for at bede herom; „ti", som han skrev til Kristian Fris, „herr kantsler ved dog min ganske mening om noget andet på andre steder tilforn, samt hvad jeg underdanigste haver tilbødet, om det hænder at blive ledigt (som nu berettes snart at skulle ske), men allene vilde dog begære, at om det bliver ledigt og ikke allerede er henlovet, dermed måtte da sålænge, om muoligt var, ved herr kantslers gode prokuration differeres, indtil jeg kunde selv præsentere mig tilhove." For at opnå dette hemmelighedsfulde „andet", der ikke var noget ringere end Trondhjems len, havde han tilbudt at afstå sit gods i Stavanger len, som efter hans opgave skulde have en samlet landskyld af 11 skæ 6 vetter 2 spand korn, 8 løber 18 mærker smør og 2 sauer samt 9 rdl. i arbejds-

penge. Han sagde også ligefrem, at det var ham meget magtpåliggende at få Trondhjems len, „eftersom jeg haver mit meste gods deroppe.“ Det var netop, hvad Jens Juel kort før havde sagt til Sperling, da Jens Bjelke havde opfordret denne til at nedsætte sig i Trondhjem. Han fik imidlertid aldrig denne forlening, der fremdeles vedblev at bestyres af Oluf Parsberg, som allerede havde overtaget den fra 1 Maj 1629, da han opgav Bergenhus len. Heller ikke med hensyn til Veme skibrede lykkedes det Jens Bjelke at få sit ønske opfyldt, da denne forlening i 1632 overdroges Anders Fris uden afgift, og forenedes med de tre tilstødende skibreder, Tune, Åbygde og Hvaleerne [1]).

X.

Herredagen i Bergen 1631 og de forskellige, ved den fremholdte forordninger fra 1632.

Jens Bjelke havde nu fyldt sit femtiende år, men havde alligevel ikke opnået at se sit inderligste ønske om et af de større len gå i opfyldelse. Imidlertid nærmede nu den tid sig, da dette omsider skulde ske, dog først efterat han på grund af sin embedsstilling var kaldet til deltagelse i det største og vigtigste hverv, som endnu var bleven ham overdraget. Med året 1631 begynder nemlig en række omfattende foranstaltninger fra regeringens side til at undersøge og afhjælpe de misbrug, hvorover den norske almue på denne tid førte klager. Disse give for en stor del det hele tidsrum fra 1631 til 1643 dets ejendommelige præg og stille det i bestemt modsætning til den nærmest foregående og nærmest

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris af 7 Februar 1631 i samlinger til den danske adels hist. fasc. 17. Om Papenheims død se endvidere Samlinger til det norske folks sprog og hist, III, 222.

efterfølgende krigsperiode. Disse foranstaltninger åbnedes ved herredagen i Bergen i Juli og August 1631, hvorved Jens Bjelke tilligemed Kristofer Urne, Jens Juel og Kristofer Ulfeld forrettede som kongelige kommissarier. Til disse blev der fra det hele land indgivet en mængde klager, der vidnede om, at den misfornøjelse, som nylig var kommen tilorde på Agdesiden, ikke var indskrænket til dette distrikt alene. Disse klager foranledigede inden kort tid nye undersøgelser og henledede i det hele kongens opmærksomhed på forholdene i Norge. Da Jens Bjelke som kantsler havde deltaget i herredagen i 1631, blev han også udseet til at være med ved de følgende undersøgelser, ligesom han tidligere havde fået det hverv at undersøge klagerne fra Agdesiden. Derved bliver denne periode det virksomste og betydningsfuldeste afsnit af hans lange liv.

En mængde af de ved herredagen i 1631 indgivne klager var fra private, hvortil der kun knytter sig liden interesse; i de fleste tilfælde fik klageren heller ikke anden besked, end at han blev henvist til vedkommende lensherre eller dommer — eller også, at han derom måtte henvende sig umiddelbart til kongen. De andragender, der indkom fra hele distrikters almue, samlede korporationer o. s. v. bleve af kommissarierne delte i tvende klasser. Den ene omfattede alle sådanne, hvorpå de antog at kunne give et svar; dette var i regelen de andragender, som angik bestemte misbrug, og som derfor bedst kunde afgøres ved henvisning til vedkommende lensherre, ved meddelelse om, at der foreløbig ikke kunde gøres nogen forandring i det bestående o. s. v. Til den anden klasse henførtes de andragender, hvori der udtaltes ønske om nye bestemmelser, forandringer i lovgivningen o. s. v. Disse bleve, som det heder, tagne ad referendum og bagefter specielt forelagte kongen. I mange tilfælde er det ikke let at trække

nogen bestemt grænse mellem de tvende klasser. Her skulle vi først gennemgå de andragender, hvorpå kommissarierne straks gav svar [1]).

Et større antal af disse var fremkaldt ved skatternes tryk, der end mere var forøget ved en misforståelse, som havde indsneget sig, at også de penge, der skulde udredes til defensionsskibe, var et skattepålæg, den såkaldte skibsskat, skønt de skulde gælde for en frivillig sag. Andragender om at slippe fri for dette pålæg fremkom fra Tromsø lens strandsiddere og Finner, almuen i Senjen, Indherred, Jæmteland, Herjedalen, Nære, Fosnæs og Søndherdland. Naturligvis bleve samtlige fritagne for tvunget udlæg til defensionsskibene, ligesom det også bestemtes, at hvad som ulovlig måtte være oppebåret skulde tilbagebetales.

En anden afgift, der ligeledes fremkaldte forskellige andragender, var garnisonsskatten. Om fritagelse for denne søgte almuen i Jæmteland og Fosen, der også klagede over kvægskatten. I henseende til den sidstnævnte afgift, der skrev sig fra stændernes bevilling på rigsdagen 1628, findes der en del afvigelser mellem de foreliggende opgaver, idet det heder i svaret til Fosens almue ved samme at kvægskatten fremdeles skulde udgives efter den forrige be-

[1]) „Extract Offuer Huis Supplicationer Som Thill Senist Bergen Herredauge Anno 1631: Den 24 Jullii aff Kongellig Mayts: Commissarier Bleff forhørdtt, Sammeledes Derres der paa giffned Resolutiones och Giensuar“, og „Extract Offuer Huis Supplicationer Som till Senist Bergen Herredauge Anno 1631 Denn 24 Julii Bleff optagen ad referendum, paa Huilche aff Kong: Mayttz Commissarier Ingen Suar Bleff giffuen.“ (Begge i rigsarkivet blandt det gamle, danske kancellis arkivalier.) For øvrigt kan henvises til 3die bind af Paus's samling og de almindelige samlinger af kongebreve i rigsarkivet, samt N. Nicolaysens Norske magasin II, 194.

faling, medens det i svaret til almuen i Nærøen og Fosnæs i Namdalen heder, at de skulde være fritagne. Lignende ansøgninger om fritagelse for garnisonsskat kom fra Søndmøre, Hardanger og flere steder i Sogn. Fra Søndfjord klagedes over, at denne skat også krævedes af almuens laksevarp. Ingen blev fritaget; for Søndfjords almue lød svaret, at med skat af laksevarp skulde der forholdes efter skattebrevet og den derom trufne anordning i overensstemmelse med jordebogen og sædvanen.

Angående udskrivning eller den i stedet påbudne afgift var der indgivet forskellige andragender; fra Tromsø len søgte man, men uden resultat, om at opnå fritagelse for en sådan afgift. Ligeså gjorde almuen i Indherred og Jæmteland, medens almuen i Senjen netop søgte om at fritages for al udskrivning i fredstid mod at erlægge en afgift. Fra et sted, som kaldes „Heldalen", kom der et lignende tilbud om at ville yde en afgift i stedet for udskrivning, når almuens drenge kunde forskånes for denne. Medens de andre fik den besked, at dermed skulde forholdes efter den tidligere anordning, fik disse til svar, at de måtte vente kongens nærmere bestemmelse. I Søndhordland var der også nogle, som vilde have nærmere forklaring over de regler, hvorefter den her omtalte afgift skulde oppebæres; men de fik kun det svar, at de skulde rette sig efter den takst, som lensherren havde udstedt.

Almuen i Senjen havde en leveranse af tran, hvorfor de nu søgte om fritagelse, men uden held. Dog bestemte kommissarierne, at lensherren skulde betale tranen med de samme priser, som de kunde opnå hos fremmede handelsmænd. Næsten ingen andre udredsler in natura omtales ved denne lejlighed, med undtagelse af de mastetræer, som det var pålagt almuen i Sigdal at udrede, og

hvorover der nu førtes klage, samt af de fodernød, hvorover Hardangers almue klagede, begge dele uden resultat.

Et større flertal af de indgivne besværinger handlede om lejlændingskatten, som på mange steder påstodes at være for høj, på andre at være ulige fordelt. Fra Senjen klagedes over, at distriktets velstand var gået stærkt tilbage på grund af de siste åringers fejslagne fiske, hvorfor almuen søgte om at få afslag i skatten. Derom kunde kommissarierne ikke fatte nogen bestemmelse, men svarede dog, at lensherren måtte sørge for, at de fattige kunde forskånes så meget som muligt. Jæmtelands almue påstod, at de i de forrige kongers tid kun havde givet halv skat med den, som indkrævedes i Norge, og bad nu om at forundes samme afslag, men uden at opnå andet svar end, at de derom måtte oppebie kongens nærmere bestemmelse. En lignende ansøgning, som den fra Senjen, og støttet på de samme grunde indkom også fra almuen i Fosen ved søsiden, der fik det samme svar. I Nærøen og Fosnæs ansøgte almuen om at få udsættelse med at betale skatten, indtil de kunde få bud efter penge; men svaret lød, at skattebrevet skulde efterkommes. I Søndfjord havde almuen fremsat den efter nutidens opfatning meget billige begjæring, at de måtte få kopier af de kongelige skattebreve, når disse vare læste for dem; men hertil svaredes, at når kongens breve vare læste for almuen, så skulde de efterkommes uden videre.

Andre klager over den samme skat indkom fra almuen i Herjedalen, i Fosen ved landsiden, i Indherred, i Telemarken, på Nordmøre, og i Robygdelaget. Det højeste, disse opnåede, var et pålæg til befalingsmanden over vedkommende len om at sørge for en retfærdig oppebørsel. Den mest indtrængende klage var den fra Robygdelaget, hvor almuen berettede, at der ofte kunde bo indtil 5

bønder sammen på en ødegård med sine kvinder og børn, og at de desuagtet måtte give i skat deraf 7 rdl. Her lød svaret, at lensherren skulde sørge for, at bønderne ikke bleve plagede med større ydelser, end skattebrevet tilholdt, „hvorefter almuen haver sig at rette, indtil den kommission er efterkommen, som derom til gode mænd er udgangen.“ I Hardanger anholdt almuen om, at de, der havde odelsgods, måtte give skat som odelsbønder, ikke, som lejlændinger, hvorpå de fik det sædvanlige svar med henvisning til lensherren. Almuen i Søndfjord var misfornøjet med de regler, hvorefter skatten opkrævedes, og anholdt om, at enhver „måtte skatte, ligesom han haver brug til.“ Også fra Søndmøre kom der et lignende andragende; men begge almuer fik det svar, at med skatten skulde der forholdes efter skattebrevene. I Nedenæs len bad almuen om at få sikker underretning om, hvad „en fuld gård skulde være udi skat“, men måtte nøjes med den besked, at skattebrevet og jordebogen indeholdt de nødvendige oplysninger. Det synes heraf at fremgå, at den flere år senere omtalte takst for gårdenes inddeling i klasser på Agdesiden, der skulde være udarbejdet i årene 1620—1630 endnu ikke var bleven offentliggjort for almuen. I Fosen klagede almuen over, at der var oppebåret for meget i skat; hertil svaredes, at lensherren, om han fandt, at dette var sandhed, skulde hjælpe dem tilrette, og lade de skyldige straffe. Almuen i Sogn søgte om, at når der var flere opsiddere på en gård, måtte enhver give i skat, som han havde brug til. Almuen i Nordhordland begærede, at enhver gård måtte sættes for en vis skattetakst. Almuen i Søndfjord klagede over, at drengene der måtte give halvdelen af sin løn i skat. Samtlige fik til svar, at skattebrevet var den eneste rettesnor for skattens størrelse og dens opkrævning. Det samme

svar fik ødegårdsmændene i Justedalen, der klagede over, at de måtte give fuld skat lige med andre hele gårde, og derfor bad om nedsættelse. En del bønder i Søndhordland bad om at forskånes for skat af sin påboende gård, da de årlig måtte give dobbelt leding deraf, eller også om at slippe med den halve leding. Hertil svaredes der, at de fik rette sig efter ledingsbogen og skattebrevet. Fremdeles spurgte de, om en bonde burde give odelsskat af det gods, han selv ejede, og desuden skatte som en lejlænding af det gods, hvorpå han boede, når det tilhørte en anden. Til dette punkt svarede kommissarierne, at dermed måtte forholdes, eftersom det hidtil havde været sædvanligt.

På et par steder gav den måde, hvorpå vedkommende oppebørselsbetjente havde indkrævet og anvendt den i 1628 ydede forstrækning af sølv, anledning til klage. Almuen i Sogn fandt sig med føje forurettet, fordi de ej havde fået pant i krongods, som der var lovet dem, og havde en mistanke om, at deres sølv var kommet andre end kongen tilgode. Kommissarierne svarede disse, at lensherren skulde sørge for, at de fik tilbørligt pantegods som vederlag for sit sølv. Almuen i Nordfjord bad også om vederlag for det lånte sølv, eller om at nyde en dertil svarende afkortning, hvortil de fik det svar, at lensherren, såfremt sølvet ej var ligefrem foræret til kongen, skulde tale deres sag tilhove. Omtrent samme svar fik Fosens almue.

Angående tienden forekom der et par ansøgninger. Jæmtelands almue berettede, at de tilforn havde havt bevilling på at nyde kronens tiende for 3 ort tønden formedelst deres små, frostlændte jorder, og bad nu om, at det også måtte være så for fremtiden. Dette stred imidlertid imod lensherrens forleningsbrev, og kunde selvfølgelig allerede af denne grund ikke indrømmes. Almuen i Indherred fik

på sin ansøgning den besked, at tiendekornet ikke skulde formenes dem efter landskøb, og at tienden skulde ydes, som hidtil havde været sædvanligt, og efter ordinantsen. Fra Nærøen og Fosnæs klagedes også over, at der opkrævedes ubillig tiende, hvorom lensherren nu fik pålæg. Fra Herjedalen kom der et andragende om, at almuen måtte yde kongens tiende for en vis takst, nemlig 3 ort tønden; kommissarierne kunde dog ikke bevilge noget sådant, men svarede kun, at tienden måtte betales efter landskøb.

Forholdet mellem grundejer og lejlænding var på de fleste kanter af landet mindre tilfredsstillende ordnet og underkastet store vilkårligheder, navnlig, hvor staten var gårdens ejer og fogden på lensherrens vegne indkrævede landskylden. Det foranledigede også et større antal klager ved denne herredag. Almuen i Indherred var misfornøjet med den store bygsel; på deres andragende svarede kommissarierne, at bygselen skulde udredes, eftersom jorden og dens herlighed var beskaffen, og som de kunde forliges med lensherren. Da de samtidig anholdt om at få en takst på landskylden, fik de til svar, at landskylden skulde udredes efter jordebogen, såfremt de ikke kunde blive enige med sin lensherre om noget andet. Fra Søndfjord klagedes over ulovlig opkrævning af tredie års tagen, hvorhos der ønskedes en takst på første bygsel. Hertil svaredes, at lensherren skulde have omsorg for, at ingen plagedes med ulovlig tredie års tage, og at bygselen måtte betales, eftersom gårdene vare gode til og de kunde forliges med landdrotten. Der førtes også klage over, at der ofte gjordes vanskelighed med at modtage det leverede landskyldsmør. Hertil svaredes, at når bonden ydede dette i lovlig tid og til lovligt sted, var vedkommende pligtig at modtage det, med mindre bonden godvillig havde truffet en anden overenskomst med jorddrotten. Ligeledes var der her, såvelsom i

Nordfjord stærkt misnøje med, at de såkaldte „bedste mænd“ eller de, der havde størst part i en gård, oppebar bygselen; men herved kunde intet forandres. På Søndmøre klagedes der over, at der i tidligere dage, da fisket slog til, var sat for høj landskyld på gårdene, og at de nu måtte give både fisk og korn i landskyld, uagtet det oprindelig kun havde været meningen, at de skulde give fisk, når kornet slog fejl. Nu anholdt bønderne om at få en fast takst for landskyld og første bygsel, samt at de gårde, der vare satte for højt, måtte sættes for en billig landskyld af 12 uvillige mænd. Hertil svaredes, at der ikke uden kongelig bevilling kunde tilstedes noget afslag på landskylden imod loven og jordebogen, men at lensherren skulde påse, at de ikke videre besværedes med landskyld, end som i jordebogen var indført, og at de pålæg, som kunde være indførte af fogden eller andre, igen skulde afskaffes. Første bygsel skulde gives, eftersom jorden var til, og som de kunde forenes om med lensherren; denne skulde også træffe bestemmelse om de for højt satte gårde, som forsvarligt kunde være, og som loven tilholdt. Da der også klagedes over ulovlig vægt, svarede kommissarierne, at lensherren måtte forordne en vis vægt efter lov og sædvane.

I Sogn kom almuen ligeledes med klager over landskylden, den ulovlige vægt og ulidelige bygsel; efter gammel sædvane skulde der gives 8 mæler korn for en løb, medens de nu måtte give en hel tønde. Hertil svarede kommissarierne, at lensherren skulde påse, at der ikke brugtes nogen ulovlig vægt, — at første bygsel skulde udgives, eftersom gårdenes herlighed var til, og som bønderne kunde komme overens med lensherren, og at bonden ikke skulde plages med landskyld videre, end jordebogen tilholdt. Fra Søndhordland klagedes også over ulovlig landskyldsvægt, hvor-

for kommissarierne indskærpede, at sådan ikke måtte anvendes. Også i Nordfjord ønskedes en fast takst på bygselen, hvortil svaredes, at en sådan ikke kunde indrømmes, men at de måtte betale sin bygsel, eftersom jorden var til, og som de kunde forenes med lensherren. Fra Hardanger kom der ligeledes klager over ulovlig landskyldsvægt og for høj bygsel, hvorpå almuen fik det sædvanlige svar; ligeså gik det med Nordhordlands almue, der klagede over ubilligheder med vægten, bygselen og tredie års tagen.

Over akcisen indløb der klager fra Fosens almue, som fik det svar, at dermed skulde forholdes efter toldrullen. Udførselstold af heste og kvæg omtales i ansøgningen fra Herjedalens almue, som dog ikke kunde bevirke dennes ophævelse. Fra det sidste sted kom der også andragende om afskaffelse af den såkaldte lagmandstold, men ligeledes uden resultat; i Fosen var almuen misfornøjet over de ulovlige pålæg, som var gjort ved denne sidste afgift, og fik heri medhold af kommissarierne, der bestemte, at lensherren skulde tage sig af dem og hjælpe dem tilrette. Over foringen, denne gamle afgift, indløb der klager fra almuen i Søndhordland, men uden resultat, og ligeledes fra Sigdal, hvor der herskede misfornøjelse med, at man måtte udrede foring til kongens slagtefæ. Her bestemte kommissarierne, at foringen ikke måtte opkræves, uden hvad loven tilholdt. Fra Søndfjord klagedes over foringen og de såkaldte ombudspenge. I Nordfjord var almuen misfornøjet med at måtte arbejde på opførelsen af en ny „salpeterlade“; men kommissarierne svarede til deres klage kun det, at dermed skulde forholdes efter lensherrens forordning. Fra Hardanger kom der resultatløse klager over arbejdspengene.

Skydsfærden var en meget trykkende og dertil højst

ulige fordelt byrde. Navnlig faldt den meget besværlig for de øverste fjeldbygder ved alfarvejen. Således kom der nu fra Lejrdal klager over den forpligtelse, som der pålå almuen til at transportere de kongelige skattepenge på vejen fra Bergenhus til Akershus. Bønderne påstod, at de måtte bære de tunge pengesække på sin ryg 4 mile over fjeldet, dog formodentlig kun om vinteren. Noget tilsvarende forekommer i en ansøgning fra 1648, hvori Vangs almue i Valdres siger, at Filefjeld var ufremkommeligt med hest fra Mikkelsdag til St. Hansdag, og at de da måtte slæbe de rejsendes bagage over på sin ryg, så de ofte blev „brødt på vores legemer, som andre bæster", og ofte gik sig bort. Kommissariernes svar var det sædvanlige, at dermed skulde forholdes, som tilforn havde været brugeligt, men at de kunde tilkendegive det for lensherren, om de bleve altfor hårdt plagede. Fra Søndfjord kom også klager over, at almuen trykkedes af ubilligt „foringskab", hvortil svaredes, at ingen måtte plages dermed. Almuen i Nærøen og Fosnæs, der kom med lignende klager, blev henvist til sin lensherre, der skulde sørge for, at de ej besværedes med utilbørligt foringskab, dog så, at fogdernes rettighed ej blev dem formeent. Almuen i Fosen fik som svar på sin klage over, at de plagedes med at transportere landskyld, leding og tiende, den besked, at dermed skulde forholdes, som tilforn havde været sædvanligt. Fra Herjedalen klagedes over utilbørlig skydsfærd, som kommissarierne bestemte skulde afskaffes, dog med samme forbehold, at almuen ej måtte vægre sig for at yde fogden den ham tilkommende skydsfærd. På Ørlandet, hvor almuen virkelig synes at have været meget plaget med at føre salt og træ til kongens salterier i Bjugn og Skøren og med trusler og slag blev tvungen til at føre det fra den ene fjord til den anden, havde disse forhold vakt

en almindelig misfornøjelse, der også gav sig luft i klager til herredagen. Jens Bjelke, der var ejer af grunden om disse fjorde og følgelig vel kendt med forholdet, har rimeligvis havt den største andel i de bestemmelser, der i den anledning blive fattede af kommissarierne, og som udmærke sig ved en større bestemthed end deres almindelige svar. De af kommissarierne trufne anordninger vare følgende: at lensherren skulde sørge for, at det nødvendige salt og træ blev ført derud på bestemte tider af året og da oplagt „ved middel fra Trondhjem“, så at bønderne ikke bleve besvarede dermed; de, som solgte sild til kongens behov, hvad enten det var borgere, bønder eller andre, skulde selv levere det ombord, og alle, som kom for at fiske i disse fjorde, „være sig bønder, drenge eller kvindfolk, skulle være forpligtet til at gane, drøsse og lægge hans majestæts sild for sædvanlig penge, og tiendemanden skal have opsjun, at det går til jævned omkring iblandt dennom.“ Når nogen klagede over hug og slag og søgte sin ret ved lovlig proces, så skulde han hjælpes tilrette. Fremdeles skulde lensherren påse, at bønderne ikke besværedes med nathold mere end en eller to gange om året.

Om sagbrug og skovvæsen handler kun en eneste ansøgning, nemlig den fra almuen i Nordfjord, der bad om at måtte få genoptage sine ødelagte flomsager, som burde sættes for en lidelig skat; med det samme anholdt de også om at måtte få bruge kronens skove til sin egen nødtørft. Men de fik afslag på begge dele, da kommissarierne ikke kunde bevilge noget imod de tidligere trufne anordninger. Ligeledes findes der ikke mere end en ansøgning, der angår vejvæsenet. Denne var fra Sigdal, hvis almue måtte vedligeholde vejen til Kongsberg og nu ønskede at fritages herfor. Ansøgningen kunde ikke bevilges.

gøre hospitalet nytte. Fremdeles bad de om, at den forrige byfoged, Søfren Rasmussen måtte tilholdes at gøre regnskab til byen „for den tredie part“, som han i sin tid havde oppebåret, og at der herefter til denne bestilling alene måtte forordnes vederhæftige mænd, — at byfogden ikke måtte aftinge vigtige sager uden med slotsherrens samtykke og i overvær af to af borgermesterne og rådmændene, samt at han til hver Philippi Jacobi dag skulde gøre byen regnskab i slotsherrens nærværelse. Trætter imellem borgerskabet indbyrdes burde først tilkendegives for borgermesterne, hos hvem der kunde tages stævning, ligesom det var brug i København, „dog hvis sager, som hans maj:ts sagefald anrører, det byfogden at forvalte.“ Hertil svaredes, at med Søfren Rasmussens regnskaber måtte der forholdes efter landsloven; at ingen uden vederhæftige mænd måtte forordnes til byfoged, — at denne ikke måtte lade vigtige sager aftinge eller forlige uden lensherrens bevilling, og at han hver Philippi Jacobi dag i lensherrens nærværelse skulde gøre byen rede og regnskab; med sager imellem borgerne skulde der forholdes som tilforn, med mindre kongen selv vilde give en anden bestemmelse. Om Søfren Rasmussens mislige forhold var der for øvrigt allerede 14 Januar 1631 udstedt et kongebrev, der bestemte, hvorledes han skulde aflægge regnskab. En klage fra Nordfarerne over, at Bergens borgere hindrede dem i Nordlandshandelen, henvistes til lensherren. Bergens snedkere anholdt om et laugsbrev og privilegier lige med de københavnske; men dette kunde ikke afgøres af kommissarierne. En klage fra 6 borgere i Bergen over, at en person i slotsherrens navn drev stor handel på Søndmøre imod deres privilegier, henvistes til lensherren; ligeledes en klage fra Frederikstads borgerskab over den handel, som dreves af Tønsbergs borgere på Moss og af Kristianias i Svinesund.

Om fiskerierne foreligger heller ikke mange oplysninger, uden hvad der findes i ansøgningen fra Søndmøres almue, hvor det heder: „fiskeliner udi almindelig fiskeri ved søsiden efter forrige forordninger at måtte afskaffes.“ Hertil svarede kommissarierne, at lensherren skulde have indseende med, at de derom givne forordninger bleve efterkommede. Over „landvaretolden“ kom klager fra Fosens almue, hvortil svaredes, at lensherren skulde erhverve dom, om denne skulde betales eller ej.

Over presternes forhold kom der klage fra Herjedalen, hvor almuen påstod, at presten plagede dem imod den sluttede kontrakt om brød og vin til kommunikanternes fornødenhed. Kommissarierne bestemte, at kontrakten skulde holdes, og at stiftslensmanden, biskopen og provsten skulde have kontrol dermed. Almuen i Fane anholdt om, at deres sogneprest, herr Teofilus måtte nyde den visse og uvisse indkomst, som læsemesteren i Bergen, mester Jonas forholdt ham. Hertil svarede kommissarierne, at dermed måtte der forholdes efter det kongelige benådningsbrev og den mellem de to sluttede kontrakt, med mindre de kunde opnå en anden bestemmelse af kongen.

En hovedgrund til den almindelige misfornøjelse rundt om i Norge var og blev den mangelfulde administration, som åbnede en vid mark for vilkårligheder fra de ununderordnede embedsmænd, især i de len, som vare altfor vidstrakte, eller hvor også befalingsmanden ikke opholdt sig personlig. Hvor denne selv var tilstede, eller hvor lenet var af mindre udstrækning, kunde han i de fleste tilfælde føre en noget strengere kontrol med sine fogder, skønt der rigtignok også findes eksempler på, at lensherren har støttet fogden ved dennes vilkårligheder, således som det var tilfældet med lensherren over Agdesiden, Kristofer Gøe.

Almuen i Overhalvden klagede over, at fogden, Peder Lauritssen havde begået mange uretfærdigheder imod dem både ved indkrævningen af sølvskatten og andre skatter, hvortil kommissarierne svarede, at lensherren, Olaf Parsberg skulde undersøge klagen for, om han fandt den grundet, at sætte fogden under tiltale og derpå indsende beretning til kancelliet. Almuen i Næreen og Fosnæs klagede over, at fogden ej vilde nøjes med sin fogedgård, men ofte fortrængte bønderne fra deres gårde, for at tage dem til avlsgårde. Hertil svaredes, at lensherren skulde have indseende med, at sådant ikke gentog sig. I Fosen klagedes over, at almuen ikke længere fik lov til at sælge sild og anden fisk for korn til husbehov, hvilket kommissarierne svarede skulde være dem tilladt, ligesom hidtil.

Måske dog Nordmøre var det sted, hvor misnøjen var stærkest, og det med grund, da den derværende foged, Baltsar Karre, der tidligere havde plaget Jæmteland, synes at have været et ideal af en bondeflåer fra lenstiden. Klagerne over ham vare mange. Den landskyldfisk, som han oppebar af kronens gårde, solgte han inden distriktet til de der handlende Hollændere; men desuagtet tog han årlig af bønderne 20 rdl. som bidrag til omkostningerne ved denne fisks transport til Bergen, foruden flere andre byrder, som han i den anledning pålagde bønderne. Når han drog om i lenet for at indkræve tienden, måtte bønderne for to nathold give ham 8 rdl., hvormed især almuen i Sunddalen var misfornøjet, da han der fordrede fem nathold eller efter sin egen takst 20 rdl. De andre, vistnok vel grundede klager over fogdens forhold gik ud på, at han havde krævet ulovlig første bygsel og støvlehud, — ikke holdt sig loven efterrettelig, når han skulde have fri skydsfærd, — krævet flere skatter, end han havde ret til, — modtaget kendelse af bønderne, —

samt ved skifter misbrugt sin stilling til at erhverve penge af arvingerne. Til alle disse klager, svarede kommissarierne, at fogden skulde forklare hver skat for sig og lensherren nærmere undersøge sagen; når fogden solgte kongens fisk på stedet selv, skulde bønderne være fritagne for al anden udgift dermed. Ingen måtte besværes med nathold, videre end loven tilholdt, og om fogden i så henseende havde oppebåret noget ulovligt, skulde han derfor stande til rette. Første bygsel skulde udredes, eftersom gårdene vare gode til, og bønderne kunde forenes med landdrotten; om fogden ved bortfæstning af en gård oppebar ubillig støvlehud, skulde han derfor tiltales. Med skydsfærd skulde forholdes efter loven og det kongelige mandat fra herredagen i 1622; når nogen uden pas tog foringskab, skulde han fængsles og straffes. Fogden måtte aldrig modtage nogen kendelse af bønderne ved sin tiltrædelse, og hvad der i denne henseende var ulovlig oppebåret, skulde tilbagebetales, og fogden derfor straffes. Ved skifter måtte fogden ikke modtage andet af arvingerne, end hvad de selv godvillig vilde give.

Foruden den almindelige klage over Baltsar Karre fra hele Nordmøres samlede almue indkom der også to særegne fra beboerne af de fire fiskevær Grip, Odden, Bratvær og Vejen, som dels føjede nye beskyldninger til de forrige, dels gentog dem. Disse klager indeholdt følgende punkter: at fiskerne hindredes fra at rejse til Indherred for selv at købe korn og mel og ligeså lidet fik tilladelse til at købe varer af fremmede til husbehov, da fogden tvang dem til hos ham at tilforhandle sig i dyre domme, hvad de havde forneden; under disse forhold påstod de, at det var dem umuligt at blive længere i landet, da de vare „boende på klipper og skær udi vilde havet“ og kun levede af sine fiskesnører. Når kongens fisk, som det hed sig, skulde føres til

Bergen, måtte de give fogden 16 voger langer for 4 karle, der skulde bringe den frem, uagtet han solgte den på stedet til Hollænderne. For 2 nathold om året måtte de give 32 voger fisk. Ligeså klagedes over det købmandskab, som dreves af fogden, der tvang bønderne til at føre hans varer 2—4 mile fra fogedgården. Ved siden deraf begærede de billigt køb på kongens rettighed og at måtte beholde denne, samt, at de måtte nyde sin landvare i fisk og på samme måde, som det havde været brugeligt i hans formænds tid. Folket på Grip, der beskrives som „en liden klippe, 2 mile fra landet“, anholdt desuden særskilt om at måtte give lige skat med dem, som boede i de andre fiskevær. Til disse klager og andragender svarede kommissarierne, at lensherren skulde stævne fogden for hans ulovlige handel, og at almuen ikke skulde hindres i at tilkøbe sig af fremmede, hvad de havde nødvendig brug for; når fisken solgtes på stedet selv, skulde bøderne ikke give videre afgift. Bønderne måtte ikke besværes med nathold videre, end loven tilholdt, og hvis fogden plagede dem med ulovlig skydsfærd, skulde han tiltales; sin rettighed skulde bønderne yde efter jordebogen, hvis de ikke på anden måde kunde blive enige med lensherren. Denne skulde påse, at bønderne ikke besværedes med vægten på fisk eller med nogen foræring til fogden, som i så fald skulde straffes.

Også almuen i Sogn havde en klage at indlevere over sin foged, Simon Nilssøn, der besværede dem med allehånde nye pålæg; bl. a. havde han af hver mand taget 8 ß til et hus på fogedgården og 4 ß til en ledingsbod, hvilke penge bønderne bad om at få tilbage, da de ønskede, at ledingen fremdeles måtte føres til den gamle søbod. Kommissarierne svarede, at om lensherren fandt fogdens pålæg ulovlige, skulde han igen tilstille bønderne de udgivne penge, samt at le-

dingsboden skulde være der, hvor det faldt bønderne bekvemmest. På Søndmøre klagede almuen over, at de allernødvendigste ting bleve dem berøvede uden lov og dom, hvortil kommissarierne svarede, at lensherren skulde have indseende hermed. Søndhordlands almue klagede over, at fogden havde stævnet dem med kongens stævning i anledning af nogle skatter, hvormed han påstod, at de vare til rest, men som de selv mente, at de ikke vare skyldige. Hertil svarede kommissarierne, at de måtte adskilles ved lov og dom.

I nær forbindelse med den mangelfulde administration stod manglerne ved retsvæsenet, der dels skrev sig fra lovbogens ufulstændige bestemmelser, dels fra vedkommende dommeres uduelighed. De ovenfor anførte private klager have vist en del eksempler herpå; men der er endnu flere igen, som ikke kunne forbigåes. At det ikke alene var de juridiske embedsmænd, der havde at bære skylden for de påklagede misligheder, viser sig af klagen fra almuen i Nedenæs, hvori det heder: „lagrettesmænd ikke at være bofaste og så vederhæftige, at de kunne stande almuen til rette, når de formedelst deres domme af dennem bliver forurettet.“ Hertil svarede kommissarierne, at lensherren skulde påse, at der for fremtiden kun toges lagrettesmænd blandt de bedste og mest vederhæftige personer. Fra Nordmøre klagedes over, at bønderne besværedes med at holde vagt over arrestanter. Det herpå givne svar anføres i den endnu bevarede ekstrakt af kommissariernes forhandlinger med følgende ord: „item tjuver og andre, som haver forseet sig, skal herefter sættes og anholdes hos lensmanden, på det bønderne kan blive forskånet med vagt, som de må holde, og de, som lader dem sætte, des bekostning at udstå, dog at samme bekostning ikke for ubillig bliver anslagen.“

Det står endnu tilbage at anføre en del ansøgninger og

om, at det ikke måtte tilstedes nogen at købe en arv, men at den, hvem en sådan tilfaldt, skulde være forpligtet til at „udsøge“ den enten selv eller ved en fuldmægtig, hvorfor de anså det mest hensigtsmæssigt, om der gennem statholder Kristofer Urne kunde udstedes en forordning herom for det hele rige.

Ved siden af denne fælles ansøgning havde desuden en del af Bergens borgere en egen for sig, hvori de anholdt om, at der i deres by ikke måtte gives tilladelse til at opføre nogen brygge på strækningen fra torvet og til den nye almenning ved Rasmus Lauritsøns hus, „ej heller nedre gengange bevilges“, samt om, at den genfyldte havn ved torvet atter måtte blive oprenset i stedet for, at den nu opfyldte luften med ulidelig stank.

Bergens biskop, Nicolaus Paschasius og de andre „forvaltere“ af byens skole ansøgte i forening om, at der måtte udstedes en forordning om, at enhver lejlænding i stiftet skulde udrede en årlig afgift af 4 ß i lighed med de i de øvrige stifter brugelige degne-penge. Bergens prester klagede over, at de måtte give dobbelt skat, først af sin indkomst som capitulares og dernæst lige med bønderne på landet.

En bonde i Lister len berettede, at han nogen tid i forvejen havde fået en skrivelse fra Kristofer Gøe, at almuen skulde hugge nogle tylvter egetømmer, som kongen havde bevilget grevinde Sofie Hedevig af Braunschweig; men da hendes skib kom, før endnu alt tømmeret var fremdrevet, var han bleven anholdt ombord, indtil han betalte 200 rdl. Af denne grund havde han måttet forhverve dom over de bønder, som stod til rest med tømmeret, men uden derved at opnå godtgørelse for sit tab. Nu var det hans ønske at blive hjulpen „til sin betaling og beskærmelsebrev, at han

sin ret kunde søge foruden frygt og fare.“ Dette var det eneste andragende fra en privatmand, som toges ad referendum, foruden et fra Stavanger len angående et lejermål.

Samtlige rigets lagmænd eller ialfald de af dem, som var tilstede ved herredagen i Bergen, begærede, „at dennom nogen visse forklaringer i artiklers vis måtte bevilges udi en reces på, hvis som endnu mørk og misligt findes i den norske loug.“ Ved siden deraf havde de endnu nogle andre begæringer, om at de, som vare misfornøjede med deres domme, skulde være nødte til at appellere disse til førstkommende herredag, såfremt de ønskede at få dem underkendte, og at de, som stævnede dem for deres domme til at møde for rigens råd, måtte stå dem til rette for kost og tæring, når deres dom her bekræftedes, samt at de ved stævninger til herredagen måtte få samme frist som alle andre, nemlig 2 måneders dag. De spurgte derhos, om de i tvivlsomme sager, der ikke vare forklarede i den norske lov, men derimod i de danske recesser, måtte få tilladelse til at rette sig efter disse sidste. Endelig ansøgte de om, at når nogen af dem afgik ved døden og en ny blev indsat, arvingerne da måtte nyde lagstolens rettighed „i samme frafaldende år.“

Agdesidens bønder ønskede at blive kvit sin lagmand Mikkel Hansson, hvis domme for det meste bleve underkendte af herredagen, og bad om, at de i hans sted måtte få Johan Widau, „som ved landsens lejlighed.“

De således ad referendum optagne sager fik sin afgørelse tilhove den følgende sommer. Bergens borgere fik svar på sine tvende andragender ved et kongebrev af 28 Juni 1632, hvorefter både Bergen, Stavanger og Trondhjem skulde beholde sine friheder, sålænge de selv ønkede det, ligesom deres privilegier under lensherrens kon-

trol på ny bleve dem tilsikrede, tilligemed Nordlandshandelen. Derimod vilde kongen ikke forbyde Søndhordlands almue at handle med de fremmede. De øvrige poster, hvorom de havde søgt, bleve alle bevilgede; om blokhuset og skansen skulde lensherren med borgermestere og råd indsende sin erklæring inden Martini dag, og om ølsise og arvekøb skulde der senere udstedes en særegen kgl. befaling, hvilket også skede. Hvad det ønskede forbud mod en ny brygge og mod de mange smug, samt havnens oprensning angik, blev sagen stående hen ved denne afgørelse indtil i Maj 1635, da 12 borgere holdt en besigtigelse derover og traf en nærmere anordning, hvordan dermed skulde forholdes.

Samme dag udkom det kongebrev, der indeholdt svaret til lagmændene. I det første punkt om recessen var det særdeles forekommende, da det pålagde lagmændene at indgive til det danske kancelli en fortegnelse over, hvad der manglede i lovbogen, med en oplysende betænkning derover. Dette pålæg gentoges ved et nyt kongebrev af 29 Juli s. å. til statholderen, kantsleren, Gunde Lange, Hartvig Huitfeldt og Ove Gedde, samt lagmændene i Viken, Oslo og Skien om, at de skulde affatte en betænkning over, hvad de anså passende til at indtages i en reces, og indsende denne til kancelliet. Men for øvrigt fandt lagmændenes ønsker ikke synderlig velvillig modtagelse. Kommissarierne havde sikkerlig under herredagen fået et indtryk af, at flere af dem langtifra forvaltede sit embede med den tilbørlige samvittighedsfuldhed, og denne opfatning blev også kongens. Til deres begæring om appellen svaredes, at det skulde blive ved det gamle, da de ikke vare udsatte for ubillige domme hos herredagen. Nogen ubetinget ret til i det ansøgte tilfælde at kunne kræve kost og

tæring, blev heller ikke indvilget, og den ansøgte faste stævningstermin blev rent ud afslået. Det kunde synes, som om lagmændene her led uret, og at deres ansøgning ved at blive bevilget kun vilde bidrage til at fremme orden og sikkerhed i retsvæsenet; men kongen havde sine gode grunde til at nægte sit samtykke. Han frygtede nemlig for, at lagmændene i så fald vilde bruge det kneb at holde dommen tilbage og siden komme med den undskyldning, at den ikke var appelleret i rette tid og så ikke mere kunde indankes for den højeste domstol, herredagen. Under de forhold, hvori Norges retsvæsen og administration den gang befandt sig, var denne kongens opfatning vel beføjet, da personer, som Agdesidens lagmand, Mikkel Hanssøn, ikke hørte til de største sjeldenheder. Denne havde stadig „gemene forseelser med sine domme beganget" og frisk væk dømt uskyldige; ja, efterat en af hans domme var bleven kasseret ved herredagen 1628, havde han senere ikke generet sig for at gentage den på ny. Af hensyn til alle disse misligheder fik Kristofer Urne og Jens Bjelke allerede i December 1631 befaling til med tvende lagmænd at undersøge hans forhold og dømme i alle de sager, som på grund af hans forsømmelighed ikke havde kunnet komme fore under herredagen. Udfaldet af denne fornyede undersøgelse kendes ikke nærmere; men det kan ikke være tvivlsomt, da de samme allerede under 22 Maj 1632 fik underretning om, at Mikkel Hanssøn til Michaelis skulde opgive sin bestilling som lagmand, dog således, at de forinden skulde dømme i de sager, hvori nogen kunde have at klage over ham, og sørge for, at han erstattede enhver sin skade. Agdesidens bønder havde således fuldstændig fået sit ønske opfyldt om at blive denne plageånd kvit. Om lagmands-enkernes nådsens år udkom en egen kgl. forordning af 28 Juni 1632,

der bevilgede disse den samme ret, som tilkom presternes enker.

De øvrige ansøgninger, som bleve tagne ad referendum, bleve, ialfald tildels, bagefter fra kongen henviste til vedkommende lensherrers behandling. Således er det uden tvivl gået til med ansøgningen om, at der måtte ydes degnepenge af Bergens stift; sådanne bleve også kort tid efter virkelig påbudne ved en anordning af lensherre og biskop af 19 Septbr. 1632 [1]). På uddraget af den bondes ansøgning der var bleven arresteret ombord, har også Jens Bjelke selv skrevet følgende ord: „Til lensmanden, at forhjælpe hannem tilrette, dog at bønderne ej heller forurettes, meden at enhver vederfares det, ret er." Sådanne egenhændige påtegninger findes også hist og her i den ekstrakt, hvorefter de fleste af de ovenfor omtalte, allerede under herredagen besvarede ansøgninger ere gengivne, idet han har tilføjet enten nogle ord, hvis mening ikke nu altid er ganske tydelig, eller også et: „missif" eller „obn: br:"

Medens således de fleste sager, der toges ad referendum, foranledigede en række specielle kongebreve, fremkaldte de øvrige flere almindelige forordninger, hvorved kongen håbede at kunne skærpe kontrollen med de underordnede embedsmænd og forebygge gentagelser af de ældre misbrug. At der også med disse forordninger hengik et år efter herredagen, forinden de udkom, synes at vise, at de have været genstand for kongens nøjagtige drøftelse. Da Jens Bjelke ikke i denne tid var i Danmark, og derhos stadig var sysselsat med andre, ovenfor (s. 146 flg. og 160 flg.) omtalte kommissioner, kan han ikke have deltaget i de forberedende arbejder, som nødvendig må være gåede forud for forordningerne; hans andel i

[1]) N. Nicolaysen, Norske stiftelser III, 595.

disse bliver derfor kun liden, hvis det ikke kunde antages, at han under opholdet i Bergen har instrueret sine medkommisarier om, hvad der var at gøre i anledning af de indgivne klager. Dette er dog mindre rimeligt. Derhos savnes for tiden også alle materialier til at bestemme, hvorledes de øvrige kommissarier have forholdt sig til disse forordninger, og i mangel af sådanne må Kristian IV indtil videre være alene om æren.

Kristian IVs hemmelige instruks for de norske lensherrer af 2 Juli 1632 er den mærkeligste af de forordninger, der fremkaldtes ved herredagen, uagtet dens bestemmelser ingenlunde bleve fuldt gennemførte. Den går ud på, at lensherren skal føre den skarpeste kontrol med fogderne, ligesom disse med sine underordnede, de såkaldte fogedsvende. Da fogden ansattes af lensherren og således betragtedes som stående i dennes private tjeneste, blev det befalet, at det nøje skulde overvejes, til hvem fogedbestillingen betroedes. For endnu bedre at kunne føre den fornødne kontrol og forebygge misbrug, skulde lensherren stadig på egen bekostning gjøre visitatsrejser i sine len, en gang om året i de mindre len og hvert andet eller tredie år i de større, og da undersøge fogdernes og fogedsvendenes forhold. Han skulde da sørge for, at bønderne fik fremføre sin sag klart og ordentlig, forat ikke fogderne skulde besmykke sin fremstilling og derved hindre rettens gang. Havde fogden begået noget galt, skulde han straks afsættes og stå den klagende tilrette; ligeså skulde han være ansvarlig for sine svende, om de gjorde noget galt, medmindre han straks lod dem fængsle og fremsende til lensherren. Hvis en bonde af misforstand kom med urigtige klager, skulde han alene advares om en anden gang at se sig bedre for; men gjorde han det med fuldt vidende, skulde han tilta-

les. For at kunne føre endnu bedre kontrol med fogderne, befalede kongen oprettelsen af et formeligt spionvæsen, idet lensherrerne skulde have „fortroede" mænd i hvert fogderi, som hvert halvår „uformærket" kunde indsende rapporter over fogdernes forhold.

Lensherrerne skulde påse, at de bønder, som havde klaget over fogder, ikke bleve forurettede, og derfor selv behandle deres sag, om de senere kom for retten som anklagede, men måtte herved nøje have iagt, at ikke bønderne af denne hensynsfuldhed lod sig forlede til at vise modvillighed imod kongens befalinger. Ingen bonde skulde imod loven besværes med landskyld og leding. For ikke at komme i fristelse skulde fogderne for sin embedstid have bestemte fogedgårde. Heller ikke måtte de drive ulovligt købmandskab, benytte bønderne til sine private transporter eller forbyde dem at handle med fremmede. Kronens indkomster in natura skulde føres did, hvor de kunde afhændes, og når de solgtes i nærmeste havn, måtte bønderne ej besværes med videre transport. Ingen lensherrer eller fogder måtte ved sin embedstiltrædelse tage nogen kendelse af bønderne, selv om disse tilbød det af sig selv.

Når nogen havde en klage, skulde lensherren skrive sin resolution på denne. Hvert år i Februar måned skulde lensherrerne indsende en relation om alt dette til kongen, der med det samme for at opmuntre dem til større iver, lovede dem halvparten af alle de bøder, som faldt.

De fordringer, som denne velmente instruktion stillede til lensherrerne, bleve ikke fuldt ud opfyldte. Lensvæsenets organisation, de administrative distrikters forskellige størrelse, lensherrernes hyppige fraværelser, foreningen af flere langt fraliggende distrikter under en bestyrer med mere sådant lagde

hindringer i vejen for de nye bestemmelser. Allerede i 1634 synes kongen at have erkendt umuligheden af fuldstændig at gennemføre bestemmelsen om lensherrernes visitatsrejser. Der var nemlig for at hindre dem fra at tage ind hos fogderne befalet, at der på passende steder enten hos prester eller bønder skulde opføres huse, hvori lensherrerne kunde tage ind, når de visiterede lenet. Men i 1634 fik flere lensherrer bl. a. statholderen selv, tilladelse til indtil videre at udsætte med bygningen af disse; dog heder det fremdeles, at de ikke måtte tage ind hos fogderne. Dermed synes tanken om stadige og regelmæssige visitatsrejser at være opgiven.

Samme dag, 29 Juli udkom også det åbne brev om bygselen, der oversendtes til befalingsmændene over Båhus, Akershus, Bergenhus, Trondhjems og Nordlands len. På grund af den uorden, som ved fogdernes samvittighedsløshed havde indsneget sig med bygselen, der af dem efter eget behag forhøjedes og forringedes, skulde ifølge dette brev lensherren og lagmanden i forening med sorenskriveren og to af de ældste og fornemste lagrettesmænd i hvert skibrede taksere alt kronens gods for en passende første bygsel og tillige føre tilsyn med, at børnene fik fortrinsret til at overtage gården efter forældrenes død, en ret, som efter den hidtil gældende lovgivning ikke udtrykkelig tilkom dem. Endnu et andet åbent brev om bygsel i Norge, der også udkom 29 Juli 1632, er af interesse; ved dette blev det nemlig tilladt de bønder, der i fejdens tid havde forstrakt kronen med penge, om de måtte ønske sådant, at betale kronen så meget i første bygsel en gang for alle, som deres gårde vare pantsatte for, med at deres efterkommere senere skulde være fritagne for at give første bygsel, når gården blev ledig.

Da den nye instruktion for lensherrerne skulde holdes hemmelig, var det således ligefuldt nødvendigt at lade udgå en anden forordning, hvoraf alle og enhver kunde få kundskab om, hvilke foranstaltninger der var truffet for i fremtiden at fjærne al anledning til overgreb mod almuen fra embedsmændenes side. Således udkom den omfattende forordning af 29 Juli 1632. Almuen underrettedes i denne om, at lensherrerne havde fået befaling til at påse, at de ikke led overlast, og tage sig af deres sag. Det fremhævedes som hovedregel, at ingen klager eller ansøgninger burde forelægges kongen, forinden de havde været undersøgte og påkendte af lensherren, med undtagelse af de tilfælde, hvori klagen netop gjaldt lensherren selv, eller når det var umueligt at få disse i tale; da kunde de nemlig henvende sig direkte til kongen. Hverken lensherrer eller fogder måtte ved sin embedstiltrædelse indlade sig på imod lovens bud at tage kendelse af bønderne.

Flere af forordningens andre bestemmelser om fogdens underhold på hans rejser, om de tilfælde, hvori en lejlænding havde forbrudt sin gård, om landskyldens beskaffenhed, om tredie års tagen og om støvlehuden, eller den afgift, som fogden havde ret til at opkræve, når en ny lejlænding første gang bygslede en gård, vare ligeledes kun gentagelser eller udvidelser af ældre lovbud. På samme måde var bestemmelsen om, at fogderne ikke inden fogderiet måtte tilforhandle sig odelsgods, drive ulovligt købmandskab eller forbyde bønderne at handle med fremmede til sin nødtørft, også en gentagelse af ældre forordninger. Bøndernes klager havde også foranlediget en nærmere bestemmelse om fremgangsmåden med skattebrevenes offentliggørelse; medens kommissarierne ved herredagen for dette punkt ikke havde kun-

net gøre andet end sige, at når skattebrevet var læst for almuen, så skulde det efterkommes med det samme, blev der nu gjort den indrømmelse, at lensherren skulde udstede en genpart for hvert fogderi, men ikke mere. Det var den sædvanlige hensynsfuldhed mod de klagende bønder, forenet med frygt for at synes altfor eftergivende.

Klagerne fra Tromsø, Vesterålen og Snåsen fremkaldte en bestemmelse om, at indehavere af præbende-pastorater og kirke-tiender, skulde være pligtige til at sørge for vedkommende vikars og kirkes tilbørlige underhold. Med hensyn til indkomsterne af det gejstlige gods bestemtes, at de fire stiftslensmænd med bispen og kapitlet årlig skulde sætte en vis kapitels-takst. Efter disse bestemmelser følger en om arvekøb, et punkt, hvori lovbogen var meget ufuldstændig. Derpå kommer en vidløftig artikel om skydsfærd, der nærmere bekræfter lovbogens bestemmelser og den kongelige forordning af 1622, om hvem der var berettiget til at udstede pas på fri befordring, samt derhos specificerer, hvor mange heste enkelte embedsmænd skulde have på forretningsrejser; tillige blev det bestemt, at statholder og kantsler for eftertiden med to lagmænd hvert år skulde udstede en skyds- og gæstgiver-takst for andre rejsende, der ikke havde sådan ret, og at lensherrerne skulde sørge for oprettelsen af passende skydsskifter.

Efter dette følger to bestemmelser om, at ingen måtte tilkøbe sig trætter eller restanser, for dermed at udsuge de fattige, og at alle restanser såvel som al købmands gæld mindst hvert tredie år skulde op- og afgøres. Derefter kommer en del bestemmelser om værgemål og skiftevæsen, samt til slutning en befaling om, at fogderne ikke

uden betaling måtte bruge bøndernes arbejde i sine private anliggender.

Fra den nærmeste tid ovenpå herredagen i 1631 skriver sig sandsynligvis et forslag, der er indgivet af Jens Bjelke til kongen, hvorledes hans „allernådigste herres indkomst i Norge kan meget tiltage og formeres årlig foruden nogen mands uforrettelse“ [1]). Det er affattet i 12 punkter og bruger en mængde unødige ord, men indeholder desuagtet enkelte ting, der have sin interesse, skønt det kun for en ringe del fremkaldte noget resultat. Således står vistnok hans heri udtalte ønske om, at sagefaldet måtte forhøjes, „og sligt udi den reces bedst kunde indføres, som lagmændene nu til nogle herredage her i landet haver solliciteret om nødvendigen at måtte over den norske loug forfattis“, i forbindelse med den udstedte befaling til at affatte en sådan.

Jens Bjelke fandt det meget urigtigt, at der på mange steder, hvor der var godt kornland, skulde gives huder, kalvskind og salt i landskyld, således at to huder regnedes lige med 24 kalvskind, 1 skæ salt og 1 skæ korn, uagtet det sidste havde betydelig større værdi. Derfor syntes han, at landskylden på sådanne steder burde ydes i korn alene, „og for den forhøjelse, hvad kornet mere kan gælde, at gøres kon: matt: regnskab.“ For det nordenfjeldske skulde der i 1607 eller 1608 være givet en sådan bevilling, at der ikke skulde gives mere end en rdl. i tredie års tage af nogen gård, hvor stor den end kunde være. Dette fandt han ubilligt og foreslog derfor, at tredie års tagen skulde bestemmes efter gårdenes størrelse, således, at der blev ydet 1 rdl. for hvert løb eller spand, som nordenfjelds gik omtrent for det samme; derved vilde kongen årlig vinde mange hundrede daler.

[1]) Findes i rigsarkivet under „finantsvæsen“ mellem kancelliets askivsager.

Om adelen på samme måde, som det var skeet i den sidste fejde, også senere kunde få det privilegium, at deres ugedagsbønder indtil en afstand af 6 mile fra deres sædegårde „skulde være fri for skibsudnævn", kunde kongen få fuldkommen erstatning ved for fremtiden at pålægge alle, som hidtil ikke havde givet foring, at udrede denne eller andre afgifter, som f. eks. den såkaldte St. Olafs told.

Da der i Norge gjordes stor skade på skoven ved de der brugelige næpebråter, som bønderne huggede og brændte uden landdrottens tilladelse, burde der for hver næpebråte gives landdrotten en hel eller halv tønde næper eller roer. Da kongen var Norges største landdrot, vilde han på denne måde vinde meget. Da der hidtil ikke i Norge var givet tiende af næper eller humle til kongen, kirken og presten, vilde kongen, om en sådan blev påbuden, have endnu større fordele af disse næpebråter. Jens Bjelke oplyste derved, at kvægtienden „sommesteds er efterladt ad tempus." For øvrigt viste det sig i 1632, at byfogden i Bergen på egen hånd havde pålagt en sådan næpetiende i Sogn, hvilken da erklæredes for ulovlig.

„Det sjunis og billigt, samt både med gejstlig og verdslig ret at komme overens, at af slags fisk blev given tiende, søndenfjelds så vel som norden, og af den, som fiskes med krog til madfisk, så vel som anden." Såfremt kongen en eller anden gang måtte ønske at pålægge nogen mindre afgift, således som den, der tidligere var lagt på skvatmøller, kunde dette passende gøres med fartøjer, idet en fiskerbåd med 2 eller 3 par årer kunde give ½ rdl., en båd med flere årer, en fiskejagt, kalkjagt eller vedjagt 1 rdl. Kongen vilde derved få en pen indtægt, uden at jagternes ejere, hvoraf der ofte var mange om en, vil føle det synderlig.

Til erstatning for den skade, som øvedes ved bøndernes tjærebrænding, burde landdrotten have hver 6te tønde tjære; herved vilde naturligvis også kongen have stor fordel. „Eftersom fiskeriet sjunis meget at formindskis her i landet deraf, at altid på de samme grunde og fiskeklakker fanges fisk årlig med krog og snøre“, og da mange brugte at rejse om til de steder, hvor der var stængt sild og forsyne sig af noterne, burde der hvert år af fogden bestemmes en eller to dage om sommeren, hvorpå almuen i fællesskab kunde søge efter nye fiskegrunde. Den fisk, som da fangedes, kunde bedst deles mellem kongen, presten og kirken eller i dennes sted de fattige. Hvor der i sildefjordene gjordes forsøg på at gentage de nævnte voldsomheder, burde fogden være forpligtet til at afværge det; hvis det gamle væsen skulde vedblive, så kunde „ingen lykke eller velsignelse bestandigen være hos.“

Tidligere havde det været brugeligt, at når nogen havde fordristet sig til at forhugge kronens skove, var derover taget dom og betalt bøder, hvoraf lensherrerne havde beholdt så meget, som deres forleningsbrev tillod dem. Jens Bjelke syntes imidlertid, at kongen, som skovenes ejer, burde have den hele erstatning for skovskaden uden nogen afkortning. Ligeledes syntes han, at hvor der faldt arv, uden at de rette arvinger indfandt sig, burde kongen overalt nyde denne, selv i len, hvor befalingsmændene ikke havde at betale nogen afgift.

XI.

Jens Bjelke og Pros Knutssøn beskikkes til kommissarier for at undersøge fogdernes forhold. Jens Bjelkes misfornøjelse med, at han ikke får noget hovedlen. Kommissariernes forhandlinger i Stavanger, Bergen, Sogn, Søndfjord, Nordfjord og videre nordover indtil Trondhjem, samt tilbagerejse over Dovre, Gudbrandsdalen og Hedemarken. Pros Knutssøn drager til Danmark. Mangler ved lagmand Peder Alfssøns domme.

Allerede et halvt års tid, forinden de i forrige afsnit omtalte forordninger bleve offentliggjorte, var der truffet foranstaltninger til at udsende kommissarier, som på stedet skulde undersøge beskaffenheden af de indkomne klager. For det første fik Jens Bjelke og Tomas Jenssøn nu fornyet pålæg om at skynde sig med at tilendebringe behandlingen af sagerne fra Agdesiden, hvilket da også snart efter skede. Dernæst fik Jens Bjelke og en anden adelsmand, Pros Knutssøn Hørby, det hverv at besøge det nordenfjeldske Norge i lignende øjemed. Disses egentlige kommissorium, der er dateret 23 Januar 1632, pålagde dem at dømme i sagerne mellem de norske fogder og almuen, hvorfor enhver, der havde noget at klage, måtte anmelde dette for kommissarierne, og derefter når han blev indstævnet af disse, møde i rette; hvor kommissarierne forordnede en lagmand eller en anden til at dømme i en sag, skulde det nøje efterkommes, og ligeledes skulde alle lensherrer og fogder være dem behjælpelige ved udførelsen af deres hverv. Dette skede da også på den måde, at kommissarierne overalt lod lagmændene dømme, hvor der forelå klager over en foged fra vedkommende almue.

Foruden dette kommissorium fik de tillige under 22 Maj meddelelse om, at de skulde hjælpe nogle bønder tilrette, hvis andragender bleve dem oversendte, og to dage efter atter en lignende angående en del bønder i Namdalen, der havde klaget over sin foged, Peder Lauritssøn. Ligeledes havde de tidligere under 10 Februar fået pålæg om at iagt-

tage nogle, for øvrigt ikke nærmere anførte punkter og derved se til, at almuen ikke opmuntredes til modvillighed og opsætsighed. Rimeligvis har det været de samme punkter, som de, der opregnes i et endnu mindst i to eksemplarer bevaret uddrag af de ved herredagen indleverede klagepunkter, hvoraf lensherrerne kunde se, hvorom de skulde spørge hos bønderne for at erhverve oplysninger om fogdernes forhold. Disse fire kongebreve ere tilsammen at anse som kommissariernes officielle instruktion. Men i virkeligheden gik deres opgave langt videre, idet allerede undersøgelsen af fogdernes forhold gav dem anledning til at sætte sig ind i administrationens mange brøst. Dette blev også faktisk hovedøjemedet med denne kommissions rejse, medens dens dømmende virksomhed blev af en underordnet betydning i sammenligning med den øvrige.

Nogen tid, forinden denne kommission blev nedsat, havde Jens Bjelke fået kongens tilladelse til i private ånliggender at foretage en rejse til sine nordenfjeldske godser og der tilbringe et halvt års tid. Da imidlertid kommissionen også skulde udstrække sine rejser til Nordmøre og Trøndelagen, og Jens Bjelke derved fik anledning til at gøre et besøg på sine derværende ejendomme, synes han at have ladet sig nøje hermed. For øvrigt var Jens Bjelke på denne tid ikke synderlig i humør, da han i de første måneder af 1632 modtog et par breve fra Kristian Fris, der berøvede ham håbet „om nogen bedre og profitligere lejlighed og provincie.“ Han havde om høsten nedsendt sin foged, Nils Harbo, med fornyet bøn om et bedre len, men blev bittert skuffet. Kongen lod ham rigtignok forsikre om, at han var ham „nådigsten velbevågen“, men mente for øvrigt, at det var bedst, om han selv gjorde sig sit gods i Stavanger len så indbringende som muligt, og at han havde ligeså mange indtægter til sit

embede, som hans formænd. Her var intet andet at gøre end at finde sig i det uundgåelige og takke pent til for at sikre sig kantsler Fris's hjælp ved en fremtidig ansøgning, som han håbede „til gelegener tid vel sin sukces at have", og da godset i Stavanger len ikke viste sig at være til nogen nytte ved disse fortsatte ansøgninger, afhændede han det på denne tid til private. Ganske at skjule sine følelser over dette afslag var ham dog ikke muligt, og han tilkendegav også Kristian Fris, at den tilsidesættelse, som var vist ham, i grunden var en krænkelse af den norske adels privilegier fra 1591.

Det var Jens Bjelke ufatteligt, at han aldrig kunde opnå nogen forfremmelse. Skønt han var Norges kantsler og prøvet i mange vigtige forretninger, sad han dog endnu med Onsø og Nonneseter samt nogle spredte gårde, medens den ene danske adelsmand efter den anden opnåede rigets bedste len. Dog opgav han endnu ikke håbet, men søgte at overbevise kongen om, at denne ikke havde ret til at sige, „at den ene bestilling kunde forhindre den anden", ved netop at vise, at han allerede tidligere havde været overlæsset med forretninger, som ikke tilhørte hans embede, og at det netop var disse, som mest havde forvoldt ham hans store udgifter. For disse anså han sig berettiget til erstatning og kom derfor igen frem med sin gamle erklæring, at „det middel til for^ne^ ekspenses og ulejligheds opretning i nogen måde uden al kongl: mtts: skade og nachdel står udi noget større lens nådigste forundelse (som noget roligt kunde være) hos det, jeg haver, eller derforuden (dog Onsøens lille len for des belejligheds skyld til Ellingård, derudi lenet liggendes og til en refugium på alderdommen (om kongl: mtt: så nådigsten kunde velbefalde) ikke at miste) og udi at måtte og kunne gøre en substitut i min sted til somme lagting at be-

søge (ti jeg kan dog ikke være mere end på et sted tillige) og til kongsdage at udgive, der jeg ikke kan selv tilrække, som og derforuden sker af mig med kongsdagene, at jeg altid haver havt en substitut eller plenipotent i Stavanger len og Bergenhus len (sc: såvidt nordenfjelds, som med kongsdage haver været brugeligt for min tid), og lige sådan plenipotent haver mine formænd havt der og andensteds for mig."

Efter sin egen påstand havde Jens Bjelke allerede den gang været brugt i 83 forskelligartede hverv foruden de 6 herredage, hvori han havde deltaget, og af hvilke han opgav sine omkostninger ved den sidste i Bergen til 600 rdl. Herved havde han, som han sagde, måttet forsømme sit hus og sine private anliggender, uden nogensinde at have fået den ringeste erstatning. Som nærmere forklaring hertil indgav han med det samme en slags regning over alle sine udgifter i offentlige hverv under følgende titel: „designation på hvis jeg haver tilsat af mit eget, siden jeg kom i denne bestilling anno Christi 1614 in Octobri(?)." Den første post lyder således: „Er min indkomst af mit eget og min kære hustrus moders gods, hun til mig nu haver opladt, ved to tusinde daler årlig med vist og uvist; de ere opgangen i de 17 år, på det attende, jeg haver været i bestillingen, foruden hvis mig af kon: mat: nådigsten pro officio er forundt, gør så min ekspens af mit eget gods på forne 17 års tid i forne min bestilling 34,000 dlr." Herifra vilde han dog trække 16,000 daler, som han havde anvendt til at købe forskellige større og mindre ejendomme, så at der kun blev 18,000 daler igen; fra disse trak han yderligere 4,000, som dels vare anvendte til byggearbejder, dels til hans børns opdragelse. Således var der 14,000 daler tilbage, som han havde anvendt til at leve for i de år, han havde været

kantsler, alene af sine egne midler. Til disse 14,000 daler lagde han end videre 6,000 daler, som han var skyldig, hvorimod han ikke medtog i beregningen, at han under herredagen i Bergen havde fået ind 2,000 dlr. ved at sælge jordegods til lagmanden i Stegen, Jørgen Henrikssøn og senere en lignende sum for sit gods i Stavanger len. Desuden påstod han, at han i 1614 havde havt en gæld af 2,500 rdl. som nu omtrent var betalt. Resultatet blev altså, at han i sin funktionstid som kantsler havde brugt 20,000 rdl. af egne penge, uden at kronen havde givet ham andet vederlag end de forholdsvis ubetydelige forleninger, der vare ham overdragne. Regningen sluttede med følgende ord: „Og er endda min rest i sandhed større, når jeg vil regne, hvad jeg er min kære moder f: Margrete Thott skyldig, nemlig ved 15,000 dlr. formedelst entfang for noget af hendes gods i Danmark af min s: mosters, f: Birgitte Thotts gods, der er bleven solgt, og end videre hen skyldig formedelst noget, jeg casu necessitatis (in naufragio constitutus) [jfr. ovfr. side 97], og i andre måder haver lovet til de fattige og kirker, — — — nemlig over tusind dlr. og derimod ved jeg ikke over tusind daler vis gæld in alles at tilstå“ [1]).

Således vare de tanker beskafne, hvormed Jens Bjelke sysselsatte sig, da han 3 Marts 1632 i Skien modtog det kongelige kommissorium. Han befandt sig netop på hjemrejsen fra Agdesiden, hvor han og lagmand Tomas Jenssøn havde tilendebragt behandlingen af de sager, som der vare blevne dem forelagte. Pros Knutssøn, der var rejst op fra

[1]) Brev fra Jens Bjelke til Kristian Fris, dat. Ellingård 13 Marts 1632, i samll. til danske adels hist. fasc. 16. Hans „designation, på hvis jeg haver tilsat o. s. v.“ findes som bilag dertil. Brevet indeholder desuden nogle oplysninger om Jens Bjelkes deltagelse i kommissionen på Agdesiden, som ere benyttede ovenfor, hvor der var tale om denne.

Danmark over land og først havde søgt Jens Bjelke på Ellingård, fandt ham også i Skien; men desuagtet hengik der en stund, forinden det blev dem muligt at komme afsted. Jens Bjelke var aldrig nogen hurtig mand, og nu var der ovenikøbet en del forretninger, som først måtte tilendebringes. Der skulde således nedsendes en „designation“ over sagerne fra Agdesiden til kancelliet. Jens Bjelke skulde med Kristofer Urne forhandle med adelen og kapitlerne sønden-fjelds om en kontribution „til den befæstning i Slesvig“, hvorhos han havde en del forretninger på Kongsberg. Desuden udkrævedes der også tid til at sende underretning om kommissariernes forestående ankomst til dem „som over for“ fogder haver sig beklaget til forleden herredag, at de med deres vederparter skal møde for os, og til hvad tid og sted, og synderlig de, som længst borte haver hjemme, såsom i Jæmteland og Nordlanden, om de og kunde have noget endnu at besvære dennem over.“ Fornemmelig pålagdes det almuen at fremsende på ny de andragender, som de havde indleveret ved herredagen det foregående år.

Imidlertid viste Jens Bjelke sig snart fuld af iver for det nye hverv, uagtet han på denne tid led af øjensvaghed. Han havde desuden altid lyst til at sysle med sager, hvorved han kunde få anledning til at vise sine juridiske kundskaber, og nærede tillige det håb, at han nu omsider måtte få den længe ventede belønning i form af et af de større len. Det var rimeligvis med en sådan udsigt for øje, at han berettede for kantsler Fris, at almuen på Agdesiden havde tilbudt ham og Tomas Jenssøn af erkendtlighed for deres besvær, „at de ungefehrlig halvparten af vor bekostning vilde os restituere, og den anden halvparten mene de fogderne (som dennem havde forurettet) at tilkomme.“ Imidlertid havde de ikke vovet at modtage noget, før de havde fore-

spurgt sig i Danmark, hvorfor Jens Bjelke med det samme bad om „en kopi med tilfældig bud at måtte medskikkes af en anordning, som berettes i Danmark at være gjort, at de, som tager befalinger, skulle holde kommissarierne fri med alting fra deres hus og til deres hus igen.“ Han forsikrede om, at han med største samvittighedsfuldhed skulde udføre sit hverv, og våge over, at „de interesseredes træskhed og forsmitzighed ikke skal forblumme sagerne“, ligesom han vel skulde passe på, at almuen ikke kunde få nogen opmuntring til uvilje og opsætsighed mod fogderne. Om beskaffenheden af den nye kommission havde han et godt begreb fra den forrige på Agdesiden, „efterdi begge slag sager ere konformige med hverandre, og er på begge steder almuen og fogderne mesten del imellem“ [1]).

I April begyndte kommissarierne sin rejse fra Østlandet, idet de lagde vejen rundt kysten, og ankom i de første dage af Maj til Stavanger, hvor de begyndte sine forretninger [2]). Til medhjælpere havde de Nils Harbo,

[1]) Endnu under opholdet i Skien lod Jens Bjelke og Pros Knutssøn indhente en erklæring over skatteindkrævningen i Telemarken fra fogden, Jon Tomassøn, hvorefter der hverken i hans eller i hans formænds tid havde været taget hensyn til, hvor mange brugere der var på en gård, men at hver fuld gård havde ydet hel skat, hver halv gård halv skat og hver ødegård fjerdedels skat.

[2]) Om forberedelserne til kommissionsrejsen og om denne findes oplysninger i Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 24 Marts (Ellingård), 9 Maj (Stavanger), 12 September (Næs prestegård på Hedemarken) og 12 Oktober 1632 (Ellingård) i samll. til danske adels hist. fasc. 15, 16 og 20 på det kongelige bibliotek i København og Pros Knutssøns i Maj måned s. å. (Bergen) til Kristian Fris i fasc. 16 af samme samling. Fremdeles findes i rigsarkivet under „betænkninger“, „skatter“, „embedsmænds forhold“ og „landvæsen“ i kancelliets arkiv en række klager og ansøgninger, samt fuldstændige uddrag af disse, hvilke ere benyttede ved denne del af fremstillingen. I adjunkt B. E.

foged over Nonneseter og sorenskriver, Anders Matssen. Kommissionens forhandlinger åbnedes i Stavanger i overvær af lagmanden, Peder Ravn, og biskop Wegener og varede i denne by, såvidt det kan sees, fra 5 til 10 Maj. Her behandledes de sager, der indkom fra Stavanger len, og sandsynligvis også de fra bønderne under Utstejn kloster, hvis ejendomme lå spredte rundt om i hint len. En stor del af de således indleverede klager angik domme, der formentes at være ubillige, eller som bleve forholdte den, der havde erhvervet dem, fordrivelse fra gården, forurettelse ved markegang, forholdelse af bygselsedler, selv hvor bygselen var betalt, ulovlig forhøjelse af landskyld o. s. v. Hertil svaredes, at dommene måtte holdes, indtil de vare appellerede, at vedkommende dommer skulde udlevere den forholdte dom, og for øvrigt, at lensherre og foged skulde hjælpe klageren til rette, aldeles som det var skeet ved herredagen i 1631.

Af mere almindelig interesse forekom følgende sager: Stavanger borgerskab begærede, at lenets bønder, især de, som boede i en mindre afstand fra byen end tre mile, måtte få tilhold om, at bringe sine varer til Stavanger. Denne ansøgning fandt kommissarierne ikke „at komme vores kommission proprie ved, som synderlig betræffer fogderne her i landet og deres anklagere“, især da den i grunden allerede var besvaret på herredagen i 1631. Desuagtet svarede de, at de for dog at give dem noget „kontentement“ havde affattet et forslag, hvorledes al sådan ulovlig handel kunde forebygges, hvilket henstilledes til borgerne selv, enten de vilde følge eller ej. Sorenskriver Henrik Hanssøn havde en strid med lejlændingerne på en ham bevilget

Bendixens „efterretninger om Nordmøre og Kristiansund“ (program for Kristiansunds skole 1870) er en del af de samme kilder benyttet.

gård, der besværede sig over at plages med arbejde, og derhos frygtede for at fordrives fra gården. Herom mæglede kommissarierne et sådant forlig, at sorenskriveren lovede bønderne, at han ikke skulde gøre dem nogen uret, sålænge han havde gården; men da lensherren havde bevilget ham alt det arbejde, som af denne gård skulde gøres til Stavanger kongsgård, så skulde de efter den nu trufne aftale yde ham 8 dages arbejde. Peder „Giedeschier“ og Johannes Ueland berettede, at deres forfædre i kong Magni tid havde købt gården Museland med „Giedeschier“ for 16 brændte mærker, hvilket de kunde bevise med sit odelsbrev, men at Museland senere var kommet i andres hænder, „som formenes at være udi den store død og mangfoldige folks ødelæggelse dennem frakommen“, da der kun var nogle umyndige børn igen; svaret lød, at supplikanterne måtte søge gården ved lov og dom. To bønder klagede på menige almues vegne af Suledal over borgermester Povel Knutssøn, der hindrede dem i et laksefiske, hvorover de havde indgivet klage ved herredagen i Bergen; de påstod derhos, at de den gang hverken havde fået sin ansøgning eller kommissariernes svar tilbage, da disse sagdes at være leverede til Peder Ravn, der havde beholdt dem. Svaret lød, at lensherren skulde forhjælpe dem til rette efter den forrige resolution.

Fra Utstejns bønder i Rennesø og Sørbø kom klager over fogden, Ditlev Vrang, der sagdes at tage overvægt, at oppebære ulovlige penge til klosterets bygning, at modtage penge ved siden af den lovlige „tredie bygsel“ og at opkræve ubillig landskyld. Klagen over vægten blev henvist til afgørelse ved dom; da kommissarierne fandt, at vægten overalt var rigtig, men at der var en gammel vedtægt for at tage overvægt (f. eks. 4 pund for 3 pund), fandt de det meget voveligt uden videre at af-

skaffe denne, da de derved vilde gøre fogder, adelsmænd, gejstlige, borgere og odelsbønder ligeså misfornøjede, som lejlændingerne nu var. De pålagde derfor lagmanden at dømme efter loven, skønt denne rigtignok ikke talte et ord om overvægt og således neppe kunde fjærne tvivlene. De øvrige punkter toges ad referendum. Også bønderne på Allehelgens gods havde klager over Ditlev Vrang, efter hvilke der blev taget dom over ham.

Ifølge en ytring i et brev fra Pros Knutssøn skulle kommissarierne, efterat de havde forladt Stavanger, først have besøgt Halsnø klosters og Hardanger len. Af denne grund bliver det forklarligt, at de ikke begyndte sine forhandlinger på Bergenhus før 26 Maj. Imidlertid havde kommissarierne allerede i Stavanger givet svar på de klager, der kom fra klostrets bønder inden Stavanger lens område. Kun et par af disse klager fortjene at omtales, nemlig de, der angik arbejdspenge, som krævedes af jordegne bønder, og den ulovlighed, at odelsbønderne måtte give både odels- og lejlændingsskat.

I Bergen varede forhandlingerne fra 26 Maj til 2 Juni; også her var lagmanden tilstede for at dømme fogderne. Blandt de her behandlede sager forekommer også et par fra Stavanger len. Ligeledes behandledes her et andragende fra de bønder på Apostelsgodset, der boede i Stavanger len, hvilke havde en mængde klager over sin foged, Jens Skive, fordi han tvang dem til at give penge for sin landskyld efter en meget høj takst, og lod dem give ½ rdl. ved indkrævningen af tredie års tagen og en rigsort, når han oppebar landskylden; derhos ansøgte de om at måtte føre sin landskyld til Stavanger og ikke til Bergen. Hertil svarede kommissarierne, at det var tilladt for bønderne, når de vilde det, selv at beholde sin landskyld og betale

den efter landskøb; enhver afgift ved oppebørselen af tredie års tage og landskyld var ulovlig. Ved det sidstnævnte punkt påberåbtes „rigens råds til herredage in annis 1619 og 1613 (sic) given resolution", hvorefter bønderne skulde føre sin landskyld til nærmeste købstad.

Almuen i Os skibrede under Lyse kloster klagede over, at fogden, Albert Berner havde oppebåret det forstrakte sølv, men ikke senere havde ladet dem få betaling, uagtet han havde aftalt med dem, at han skulde give dem halvparten tilbage, da pengene undervejs vare sunkne. Da sølvet var oppebåret efter den daværende lensherres befaling, og bøndernes påstand var bevist, svarede kommissarierne, at han skulde tilfredstille dem efter kontrakten, hvorimod han ikke burde kræve de i denne omtalte arbejdspenge, da han var dømt derfra. Uagtet der således var givet et svar, er sagen også anført mellem dem, der bleve tagne ad referendum.

Hvor der klagedes over for høj landskyld, lød svaret, at gården måtte besigtiges ved 6 mænd, og derpå tages dom; hvor der var usikkerhed om en odelssag, henvistes til lovgivningens bestemmelser, ligesom ved spørgsmål om en lejlændings ret; hvor en mand forholdtes sin ret, blev han opfordret til at stævne sin modpart for de almindelige domstole. Om lagmand, Hans Glads enkes ret til gården Milde handlede et par ansøgninger, idet to bønder, Mogens Olssøn og Jørgen Nilssøn, begge mente, at de eller deses hustruer havde odelsret til hver sin part i gården, og at denne med urette var dømt under kronen, som følgelig ikke havde ret til at overdrage den til andre. Men kommissarierne svarede, at dommen skulde stå ved magt, sålænge den ikke var underkendt af en højere ret. En mand klagede over at være fortrængt fra sin gård af Albert

Berner; han blev dømt til straks at rømme gården, uagtet han først kunde få dommen, når lagmanden var vendt tilbage, efter at have fulgt kommissarierne på deres rejse omkring i lagdømmet.

Albert Berner havde flere sådanne sager; etsteds i Søndhordland havde han fortrængt en bonde fra hans gård, men slap foreløbig for videre ulejlighed ved at betale ham en liden erstatning; på et andet sted anklagedes han for at have krævet ubillig soning for „oprøret" i 1628, uagtet de i den anledning opsendte kommissarier, Henrik Bilde og Sti Pors skulde have frikendt bønderne på en eneste nær. Flere anklagepunkter imod ham fandtes i den lange ansøgning, som blev indgiven fra Søndhordlands almue. Disse bleve tillige med nogle andre af samme sort, der handlede om overvægt, arbejdspenge o. s. v. henviste til lagmanden og påkendte af denne. Han beholdt derfor ansøgningen hos sig, uagtet dens fleste andre poster kun bleve tagne ad referendum. Også disses indhold var tildels meget misligt for „Albert"; han sagdes at have beholdt kirkernes tiende, så intet blev anvendt på disse, og at have nægtet kirkeværgerne den tiende pending, som de tilforn havde havt til løn. Andre klager gjaldt Munkelivs foged, Maurits Bested, for ulovligheder med bygselsedler, samt Søfren Bondessøn, der i Oluf Parsbergs tid havde været foged, men var afsat i Jens Juels, fordi han krævede fire rdl. i skat, når han skulde have tre o. s. v. samt for at have krævet ulovlige bøder efter oprøret i 1628 o. desl. Den sidste var på denne tid rejst til Danmark.

Også Nordhordlands og Voss almue havde flere ansøgninger, der rimeligvis ere blevne indleverede i Bergen. Klagerne for Nordhordland, der angik de udlæg, hvormed bønderne besværedes til den nye fogedgård, bleve

tagne ad referendum; ligeså en, der kom fra nogle bønder, som efter skriftlig befaling fra lagmand Hans Glad havde udstedt en dom, som denne senere hverken vilde „Reigsset eller felt.“ Derimod lykkedes det ikke almuen på Voss at bevise nogen af sine klagepunkter.

Da Bergenhus len var meget vidløftigt, fandt kommissarierne det hensigtsmæssigst at afgøre de sager, der skulde komme under behandling fra lenets nordlige fogderier, undervejs på rejsen til Trondhjem. 7 Juni vare de, fremdeles ledsagede af lagmanden, ved Brekke i Evindvik, hvor de forhørte de klager, som forebragtes af almuen i Sogn. Blandt de her behandlede sager var der også en klage over Otto Sperling fra bønderne på hans præbendegods, der påstod, at han tog kendelse af dem, før han vilde modtage deres landskyld. Den hele sognske almue havde derhos en klage over den næpetiende, som Bergens byfoged efter deres mening ulovlig tilholdt sig, hvortil svaredes, at bønderne skulde være fri for sådan rettighed, med mindre han kunde fremvise nogen særdeles bevilling eller dom på sådan rettighed. For øvrigt blev sagen også tagen ad referendum. Ved siden heraf havde almuen i Ladvik en særegen klage over den store skydsfærd, hvormed de plagedes „over rette skydsskifte.“ Hertil svarede kommissarierne, at fogden skulde påse, at der på de rette steder, både tillands og tilvands skulde ansættes skydsskaffere, hos hvem bønderne kunde skifte, og at den, som handlede derimod, burde straffes; hvor der ikke var nogen skydsskaffer, skulde lensmanden besørge hans forretninger. Også denne klage blev tagen ad referendum.

Almuen af Lejrdal og Borgund anholdt om nedsættelse i garnisonsskatten på grund af den besværlige skydsfærd over Filefjeld, samt begærede vederlag for

sit udlånte selv og at måtte beholde tiendekornet for penge efter landskøb. For tiendekornets vedkommende fik de den besked, at de måtte henvende sig til lensherren og træffe aftale med ham, medens de øvrige poster bleve tagne ad referendum.

Simon Nilssøn, der synes at være bleven afsat af Jens Juel, må heller ikke have været af de bedste mennesker. Uagtet det lykkedes ham at afbevise nogle af de påklagede ankeposter, blev der dog flere sådanne tilbage, som angik ulovlige oppebørsler; kommissarierne gav Jens Juel underretning derom og optog ligeledes sagerne ad referendum. Klagerne fra herredagen over arbejdet på fogedgården og ledingsboden bleve atter fornyede og denne gang tagne ad referendum. Klagerne over vægten, bygselen o. s. v. og over de i lenet liggende kræmmere, der tog ubillig betaling for de penge, bønderne fik af dem til skatten, samt en ansøgning om, at der i hvert skibrede måtte være en måletønde, bleve alle tagne ad referendum; ligeså nogle klager over Maurits Bosted og ombudsmændene på de Rosenkrantsers og de Bilders gods. Også fra det gods, der tilhørte fogden i Brunla len, Nils Pederssøn, kom lignende klager, der bleve tagne ad referendum.

Fra Sogn drog kommissarierne til Søndfjord, hvor de 10 Juni på Askevold modtog almuens klager og ansøgninger. En af dem, som her havde noget at anholde om, var presten, herr Jens på Askevold, der bad om, at hans søn måtte få tilladelse til at få kaldet efter hans død. Sagen toges ad referendum; dog er der i uddraget tilføjet den bemærkning: „NB. Er uden afsked undvigt sin tjeneste", uden at det kan sees, enten den gælder fader eller søn. Foruden at begære at få se svaret på sine andragender til herredagen i Bergen, anholdt almuen om forskånelse for

garnisonsskat, forespurgte sig, om hvor meget arbejde og bygning de skulde udrette på fogedgården, og klagede over det udlæg til tinghold, hvormed de bleve plagede. Alt dette blev taget ad referendum, ligesom en klage over for høj leding fra Bremangers almue. To klager fra enkelte bønder over forurettelse af den forrige foged, Nils Busk, bleve optagne til dom.

Foruden en del klager over forholdelse af domme o. s. v., forekom der her også en del sager af mere almindelig interesse. En af disse angik ulovlig skydsfærd og var indleveret fra bønderne på Lungegårds og Apostels gods og en del adelsmænds ejendomme, alt i Sogn, der vare misfornøjede med den skyds, de måtte yde fogderne eller ombudsmændene. Hertil svaredes på kongens nådigste behag med henvisninger til lovbogens bestemmelser, at alle bønder, lige meget enten de boede på kronens eller adelens gods, skulde skydse adelens tjenere, når de rejste i sine herrers hverv, ligesom omvendt adelens bønder på skydsskafferens tilsigelse skulde skydse kongens ombudsmænd og deres tjenere. Også en anden klage fra Sogn kom fore på Askevold; den var fra sorenskriveren, Kristen Anderssøn, der var misfornøjet over, at lagrettesmændene unddrog sig fra at dømme, når de ikke havde lyst. Hertil svaredes, at sligt ikke måtte ske. I anledning af en klage fra nogle bønder i Førde på en gård under Apostelsgodset over, at den forrige foged, Laurits Mikkelssøn havde pålagt dem at give leding, uanseet at tingstuen fra Arilds tid havde været på deres gård, og denne derfor været fri for leding, svaredes, at der skulde tages dom, enten de burde betale leding eller ej.

To bønder fra Indre Holmedal, ansøgte om at få en anbefaling til sin øvrighed, for at de 2—3 gange om året

kunde få præken i Hæstad kapel, således som det var forordnet i den tid, da Laurits Kruse var befalingsmand på Bergenhus (1596—1606), men som nu ikke var skeet på mange år. Kommissarierne svarede, at de herom skulde henvende sig til „slotsherren, som er stiftslensmand", og biskopen, hvilke sikkerlig vilde vide at træffe det bedste. Arne Torssen på „Fremmer" Hegranes i Jølster havde en ansøgning „anlangende rydningsbols ret på nogen umyndige børns vejgne" imod Nils Pederssen, hvis ombudsmand havde bortbygslet rydningsbolet Hjelmebrekke, da gården blev ledig, uden at tage hensyn til rydningsmandens nærmeste, umyndige arvinger. Da imidlertid en ombudsmands bygsel ikke skulde gælde mere end på et åremål, så svarede kommissarierne, at herefter de nævnte arvinger skulde være nærmest til at få samme rydningsland, en eller to af dem, så mange, som pladsen kunde tåle; hvis de da fremdeles vare umyndige, skulde en af deres slægtninge tage dem til sig og på deres vegne nyde rydningen for en billig bygsel.

En del bønder af Søndfjord, som havde indgivet en ansøgning „om den lakse-landskylds afsættelse", fik det svar, at fogden derom skulde andrage for sin „husbond" om årsagerne til laksens formindskelse og så træffe bestemmelse om landskylden. Presten på Førde, herr Jakob Olssen var i uvished om, hvem der skulde kræve bygselen af en gård, som tilhørte prestegården i forening med kronen; denne sag henvistes til fogden, Jørgen Jørgenssen, forat han skulde lade den afgøre ved dom. Lignende besked fik en kvinde, der ejede 2 pund i en gård i Bremanger, hvori også kronen havde 2 pund, og to bønder i Askevold, der klagede over, at der krævedes fuld leding af 2 ødegårde, som vare bygte fra deres gårde, uden at der var bevilget disse nogen afkortning. En bonde, som ansøgte om, at et af hans børn efter

hans død måtte nyde åsædet på hans gård, fik den besked, at dermed skulde forholdes efter loven og den tids lejlighed.

Fra Askevold fortsattes rejsen langs kysten til Hove prestegård på Statlandet, hvor kommissarierne 14 Juni behandlede alle klager og andragender fra Nordfjord. Disse drejede sig tildels om overvægt, nedsættelse i skatten for de mindre bemidlede, om at odelsbønderne både krævedes for odels- og lejlændingsskat o. s. v. To bønder klagede over salig fru Beate Huitfeldts foged, Herkules, som havde forhøjet landskylden af et laksevarp, og fik til svar, at hvis dette var skeet uden dom, så måtte 6 mænd kende derpå ved lovlig proces. Johanne Tonning forespurgte sig om en sag, som var opført på hendes odelsgrund, men på grund af den høje skatteskyld havde stået øde; herpå fik hun det svar, at om sagen ikke var afdømt, og hun dertil kunde få tømmer af sin egen skov, måtte hun gærne opsætte den og bruge den for den rettighed til kongen, som loven tilholdt. Ligeledes fik hun på forespørgsel det svar, at fogden skulde hjælpe hende tilrette med indkrævningen af de penge (2 eller 4 ß af hver gård), som var lovet hendes afdøde mand, Rasmus Salomonssøn af bønderne i Stryens og to andre skibreder for hans rejse til stændermødet i Kristiania 1628. Endelig var der to bønder, som kom med en klage over, at deres gods var dømt under kronen, uagtet det var så lidet, at deraf ikke burde gives odelsskat. I den anledning svarede kommissarierne, at hvis der var gjort dem uret, burde dommen indstævnes for lagmanden; hvis den da blev underkendt, skulde det meldes til lensherren, forat han kunde lade fogden tiltale, om denne havde forseet sig.

Fra Nordfjord drog kommissarierne til Søndmøre, hvor de dels opholdt sig på Lekanger (16 Juni), dels på

Borgund (21 Juni). Den første klage, som her møder os, var en, som var indgiven af tre bønder over den forrige foged, Jens Davidssøn „for ubillig skatning, formedelst odelsskatten ikke i rette tid betalt var.“ Denne blev tagen til doms. Almuen på Søndre Søndmøre indgav tvende ansøgninger. I den ene begærede de formindskelse på sine gårdes landskyld, da jorden var fordærvet af sand og sø, og fisket havde slået fejl, forlindring på garnisonsskatten o. s. v. Hvor der på en gård boede flere bønder, ønskede de, at hver måtte lægges i skat efter sit brug; ligeledes bad de om, at de, som boede ved søkanten, måtte skatte lige med dem, som boede inde i landet, samt om, „at alle tre parter tiende-korn på en sted må leveres.“ Den anden ansøgning indeholdt derhos enkelte nye punkter; det første af disse angik de borgere, som lå i lenet og formente bønderne at købe til husbehov af andre og tvang dem til at overlade sig al trælast. Dernæst klagedes der over, at sorenskriveren vilde råde alene og ikke lade de seks mænd få noget at sige, når skatten skulde lægges, og når jorder skulde nedsættes eller forhøjes i landskyld, samt at hver mand måtte give 4 ß til den, der skulde fremføre skatten til Bergen. Dette toges for det meste ad referendum.

Stik imod bøndernes klage over Bergens borgere gik en fra disse, der ankede over den ulovlige handel, som imod Bergens privilegier dreves af prester, fogder og formuende bønder. Uagtet ingen mødte for at bevise dennes indhold, blev den dog tagen ad referendum, ligesom en klage fra nogle af Giske bønder over ubillig sagleje. Bønderne i Ulfsten skibrede havde en klage over fogdens tinghold, som blev henvist til dom.

En besynderlig klage over fogden Hans Grimmers-

søn indgaves af Hans Lauritssøn af Bergen, der beskyldte ham for „at have for hannem og flere deris huse tilspigrede, formedelst de udi hårdeste vinters tid ikke vare til byen inddragne, som di efter privilegierne burde, hvoraf han på salt og anden vare haver lidt stor skade.“ Fogden havde imidlertid i det tilfælde handlet efter Jens Juels befaling. En anden klage over hans ulovlige købmandskab var allerede pådømt af lagmanden før kommissariernes ankomst. Derimod toges en ansøgning af samme art, som Hans Lauritssøns ad referendum, hvori borgerne bad om at forskånes for fogdens forfølgelse, når de i den hårdeste vintertid ikke uden fare kunde komme til Bergen, „som di dog efter privillegierne burde, ti de dog deres rettighed i byen til fylleste udreder.“

En klage over den forrige kirkeværge i Ørskoug, Peder Jenssøn, som havde fravendt kirken fem kør, besvaredes af kommissarierne med et pålæg til denne om at skaffe dem tilbage, da de hørte til kirkens inventarium. Jon Jonssøn bad om at måtte yde sin rettighed til kronen, da kongen nu var højeste mand for bygselen i den gård, hvorunder den af ham beboede ø henlå, medens han tidligere havde ydet den til bønder. Herom sagdes der at være gået en dom, som skulde være indført i tingbogen, hvorfor kommissarierne svarede, at tingskriveren, Nils Knag skulde give ham en afskrift; hvis han da var misfornøjet med denne dom, måtte han indstævne den for lagmanden, hvorved fogden skulde varetage kongens interesse.

Fra Søndmøre fortsattes rejsen til Romsdalen, hvor kommissarierne 23—24 Juni var på Vedø prestegård. Blandt dem, som indfandt sig her, var presten i Grytten, herr Jørgen, der klagede over Giske bønder, med hvem det var ham umueligt at komme tilrette, da de ikke vilde

svare til de almindelige ting, og ombudsmanden, Rasmus Lauritssøn boede i Bergen. Under sagens behandling for kommissarierne lovede dennes fuldmægtig, Mattis Hanssøn, at han skulde tilholde bønderne at søge de ordinære ting i Romsdalen. Ved siden deraf blev klagen også tagen ad referendum. En anden ansøgning om fædrift mellem prestegården og gården Sogge, og hvorvidt ødegården, Isterdal med rette kunde bygges fra prestegården eller ej, besvaredes dermed, at fogden skulde lade uvillige mænd skille derom. Provsten, herr Zakarias på Vedø ønskede at måtte få tilladelse til at hugge i prestebordets skove og påstod at have lidt uret ved et deleskil mellem 2 af prestebordets ødegårde, ligesom han androg om at måtte nyde landskyld af nogle ødegårde, som tilforn havde ligget under kirkegodset. Hertil svarede kommissarierne, at hvad skoven angik, da vilde Oluf Parsberg, som „stiftslensmand her og presternes forsvar“ sikkert bedst vide at ramme det rette. Med hensyn til det øvrige, da havde fogden, Anders Iverssøn lovet at undersøge, om de omtalte ødegårde vare optagne af kongens almenning eller af prestebordets gods, samt at hjælpe provsten til rette angående delet. En klage fra Oluf Sogge over Mattis Hanssøn, der ikke efter løfte havde overdraget ham den øvrige del af gården, da denne blev ledig, toges ad referendum. Det samme var også tilfældet med en klage fra bønderne i Kors sogn under Bjørnekleven, der besværede sig over den tunge skydsfærd, hvorfor de bad om at få samme forskånsel i skatten, som almuen på Lesja og Dovre. Også fra almuen i Tresfjords skibrede indkom der en klage over den skydsfærd, hvormed fogden plagede dem i sine private ærinder. Kommissarierne erklærede dette for ulovligt, men fandt det på samme tid nødvendigt at

indprente bønderne, at de ej måtte nægte fogden skyds, når han rejste i kongens ærinder.

Sorenskriveren i Romsdalen, Nils Mikkelssøn, der havde en ansøgning „om hans pension på arveskifter", fik den besked, at han dermed skulde forholde sig efter en anordning, der var truffen ved sidste herredag i Kristiania, forsåvidt det kunde tåles efter de folks lejlighed, som behøvede hans tjeneste ved skifter. Til disse klager og ansøgninger kom endnu en fra seks bønder „over Nils Pederssøn på Huseby i Brunla len for kendelse og arbejdspenge, han begærer af dennem." De fik hertil det svar, at de havde første kapitel i landslejebalken at rette sig efter om kendelse. Med hensyn til de påklagede arbejdspenge, svaredes der, at da de ikke længere vare adelsmænds tjenere, måtte det først undersøges, hvad besked Nils Pederssøn havde fået af dem, af hvem han havde tilforhandlet sig dette gods, og sagen derefter tages ad referendum.

Foruden disse andragender forelå der endvidere to fra Romsdalens samlede almue. Hovedklagen gjaldt skattebyrden. Uagtet de kongelige skattebreve fastsatte, at den, der havde odelsgods til mindre end en dalers landskyld, skulde skatte som lejlænding, havde de efter sin egen beretning, uanseet enten de ejede meget eller lidet odelsgods, måttet betale både odels- og lejlændingsskat, foruden på mange steder også dobbelt leding. Almuens bøn om ophævelse af dette misbrug toges ad referendum. Til almuens forespørgsel om, hvad der skulde gives i garnisonsskat af hele og halve gårde, svaredes, at derom allerede tilforn var givet besked. I anledning af samme garnisonsskat påstodes af bønderne, at en fuld gård fra arilds tid havde været regnet for 3 voger fisk, hvorfor de bad om, at det fremdeles måtte forblive derved. Kommissarierne sva-

rede, at den en gang trufne bestemmelse måtte overholdes, med mindre kongen vilde gøre nogen forandring. Desuden ansøgte de om fritagelse for den afgift af ½ rdl for hver fuld gård, 1 ort for hver halv o. s. v., der krævedes som erstatning for bådsmands-udskrivningen. Dette kunde kommissarierne ikke bevilge. Til et andragende om, at der af de gårde, hvorpå der boede flere, kun måtte gives enkelt skat, svaredes, at dermed måtte forblive efter skattebrevet. Af de øvrige klager kan mærkes en over, at fogdens tjenere aftvang bønderne den såkaldte skårfisk eller i det sted penge, som en erstatning for, at de vejede bøndernes landskyld; denne erklæredes for ulovlig, undtagen, når den ydedes frivillig. Om lagmandstolden var der stor uvished, hvorfor bønderne spurgte, hvor højt den skulde betales ved tiltrædelsen, samt om den senere skulde ydes hvert år. Herpå kunde kommissarierne ikke give noget svar, forinden de havde fået besked om, hvordan denne afgift blev oppebåren; dog mente de, at lagmændene dermed fik gøre, som de selv vilde svare til.

I Romsdalen forekom for første gang klager over tingtiden, idet almuen her bad om, at det måtte være nok med to ting om året, nemlig vår og høst, som fra gammel tid var anordnet. Hertil svarede kommissarierne, at vårting og høstting syntes dem mest fornødne, hvor da hver kunde søge sit rette værneting, medens de under forbehold af kongens samtykke fandt, at fylkestinget kunde ophæves, da almuen derved droges fra sit rette værneting.

I anledning af almuens andragende om, at den, som sad på kongens grund, også der måtte opsætte sagbrug, svaredes, at dermed skulde forholdes efter de en gang givne kongebreve, og lensherrens betænkning indhentes, hvor der var tvivl. Ligeledes skulde der forholdes efter loven og de

kongelige anordninger med hensyn til bøndernes og borgernes køb af sagtømmer. Mellem disse tvende klasser var der i det hele taget megen uenighed. Således klagede bønderne over, at de i lenet boende borgere stadig forsøgte at hindre dem fra at købe til husbehov af de fremmede skibe, som ankom i lenet. Hertil svarede kommissarierne, at de i den anledning havde tilskrevet Oluf Parsberg, for at almuen skulde rette sig efter hans bestemmelser, og at fogden skulde sørge for, at de borgere, som drev købmandskab der i lenet, ikke skulde gøre folkene på de ankommende skibe uvillige til at sælge bønderne sædekorn o. s. v. men heller opmuntre dem til at overlade noget for billig pris til trængende. Også over det øltapperi, som dreves på Molde af borgere og andre til almuens store skade, førte bønderne klage, som ledede til, at kommissarierne under forbehold af kongens samtykke erklærede, at det skulde afskaffes, og at en overtrædelse heraf skulde straffes med den tilbørlige vide og med drikkevarernes konfiskation. Endelig bestemte kommissarierne efter almuens anmodning, at fogden og lensmanden skulde have hos sig en rigtig brændt tønde og en bismer, hvorefter bønderne kunde rette sig. Dermed vare kommissariernes forretninger tilendebragte i Romsdalen.

På Nordmøre opholdt kommissarierne sig på Jens Bjelkes gård, Kanestrøm. De ankom did senest 28 Juni og var der fremdeles to dage senere, uden at det bestemt vides, hvor længe deres ophold varede. Bøndernes klager over, at der krævedes for stor første bygsel, toges ad referendum, ligesom deres anmodning om, at misdædere måtte fængsles hos fogden og ikke hos bønderne, og om, at de, som havde små gårde, måtte skatte, eftersom de havde brug til, og ikke lige med dem, der sad på store gårde. Der fremkom også nu enkelte nye oplysninger, som bønderne tid-

ligere havde måttet holde tilbage, da der ikke havde været at tænke på at få sorenskriveren, Laurits Wandal til at indføre dem i klagen; nu derimod havde bønderne ikke benyttet ham, men fået andre skrivekyndige personer til at affatte klagerne således, som de ønskede det. Dog kom der ingen andre klager over sorenskriverens færd, kun over den af alle hadede og frygtede Baltsar Karre. Kunde de blot blive ham kvit, tilbød almuen at give afkald på erstatning for alt, hvad han ulovlig havde oppebåret. Foreløbig fik almuen det svar, at der over hans mislige forhold skulde blive afsagt dom af lagmanden, hvorefter de fik rette sig; men sålænge denne endnu ikke var færdig, måtte de fremdeles holde sig til svaret fra sidste herredag[1]).

En del af klagerne fra Nordmøre behandledes tilligemed dem, som kom fra Fosen, under kommissariernes ophold på Østråt, der synes at have været en længere del af Juli måned. Ingen af disse klager fra Nordmøre var dog af synderlig interesse.

Af sager fra Fosen len forekom der ikke så få. Sorenskriveren, Knut Hanssøn besværede sig over, at prester, klokkere og andre imod al ret indlod sig på at skrive de fornødne breve ved arveskifter; kommissarierne svarede, at disse skulde afholde sig derfra, da skriveren alene skulde skrive og se til, at enhver ved skifter fik sin ret. Et par andre sager henvistes til lensherren eller de sædvanlige dommere.

[1]) Om forholdene på Grip heder det ved denne lejlighed: „Gripsvær som er en liden klippe, to mile fra landet udi søen liggendis, ikkun hundrede favne i længden og hundrede i bredden; ere folk derpå 350 personer, store og små, klage på at udgive større skat end bønderne tillands boendis, hvorpå di underdanigst begærer forskånsel."

Bøndernes klager over fogdens mislige forhold bleve her, som ellers, tagne til doms, medens en mængde andre punkter i deres andragende, hvorpå de ønskede resolution, toges ad referendum. Dette var først og fremst de gamle klager over skibsskatten, over det udlånte sølv, over skattens udligning o. s. v. Derhos bad de om, at det måtte være dem, som boede ved søen, tilladt at tilbytte sig korn for fisk af almuen tillands i samme herred, — at de, når de kom til Bergen og der købte sig en tønde øl, måtte være fri for den sædvanlige sise, — at de måtte være fritagne for at svare skipper- og styrmandsskat af små jægter, og at de, som roede tilhavs på fiske, måtte være fri for at udrede landvare.

På Ørlandet klagede bønderne over den høje leding, der ikke efter loven skulde være sat af seks mænd, „men i fordum tid af Sorte Oluf Jakobssøn, som udi ledingsbogen skal have ladet indtegne, hvis bønderne hannom for føringen til Byen bevilget havde, og dennom derover siden for leding er bleven tilregnet.“ Denne almues andragende er meget omstændeligt og indeholder tildels en udførlig gentagelse af de poster, som vare påklagede ved herredagen. De erklærede sig meget taknemlige for det svar, de den gang havde fået og begærede kun, at den nye anordning fremdeles måtte overholdes. De fandt det nemlig yderst byrdefuldt, at de, som for det meste var „velb: fru Margrete Thottes og kantsleren Jens Bjelkes bønder og ugedagstjenere“, skulde tages fra arbejdet til disses gårde, Østråt og Tøndel, eller fra sin egen bedrift for at tilvirke kongens tiendesild. Ligeledes vare de meget trykkede af skydsfærden, da her var dårlige veje og lange mile, og bad derfor om at måtte få ret til at tage f. eks. ½ rigsort pr. mil, når de skulde fare i skyds med private, samt at de, som vilde lyve eller true sig

frem for at få skyds, måtte fængsles og føres til Trondhjem. Med lenets foged var de i det hele vel tilfreds, hvorimod de beklagede sig over Jens Bjelkes foged på Østråt, som brugte at lade dem skydse de af hans bekendte fra byen, som kom ud til ham på besøg, i stedet for at give dem skyds fra selve Østråt.

Desuden havde strandsidderne i Bjugn nogle særlige andragender, hvoraf det første var om, at de på sin egen bekostning måtte opsætte og vedligeholde en kirke og give presten 30 rdl. årlig til at lønne en kapellan, som kunde forrette tjeneste ved denne. I det andet ankedes over, at der ofte var mangel på salt, når fisket slog til på det bedste, så at de da for at få mere vare nødsagede til at gøre den farlige rejse til Trondhjem. Borgerne lod nemlig ikke mere salt komme derud, end de selv havde brug for, og om de også en enkelt gang vare villige til at sælge noget, holdt de det i en overdreven høj pris. Af den grund bad almuen om, at det måtte være dem tilladt at købe salt af fremmede, hvilket middelbart vilde tjene til at forøge tienden. Herimod påberåbte Trondhjems borgere sig sin bys privilegier og artikel 32 i recessen af 31 Marts 1615, hvorhos de mente, at om fremmede fik ret til at handle med salt, vilde de snart tiltage sig ret til også at sælge andre varer. Dette vilde efter deres mening være det samme, som at gøre Bjugn til købstad i stedet for Trondhjem og derved formindske kongens indtægt af tolden. Endelig klagede folket i Bjugn over det sildetyveri, som blev drevet, når fisket foregik, idet der da gærne var en hel del, som rottede sig sammen og roede om overalt, hvor der var stængt sild, for at stjæle af denne og dermed senere drive købmandskab uden at give nogen rettighed. At lensherren havde forordnet en strandfoged, var under disse forhold kun til ringe nytte, da

han på grund af den store menneskemasse, som altid strømmede sammen under fisket, ikke kunde udrette synderligt. De bad derfor om, at både disse sildetyve og overhovedet enhver, som lod sig finde på sildevågen efter solnedgang, skulde fængsles og føres til Trondhjem for der at lide sin straf. Strandsidderne i Hasselviken bad om, at de måtte forskånes for den trykkende skydsfærd, da de alene levede af fisket, som oftere slog fejl. Alle disse klager bleve tagne ad referendum.

En klage fra bønderne i Stadsbygdens og Ridsens tinglag indeholdt tildels flere af de før opregnede poster om skatter o. s. v. men ved siden deraf også en del nye, hvilket alt blev taget ad referendum. Navnlig klagede de over den skyds, som en del fogder og borgere samt disses tjenere krævede, når de drog til eller fra sildefjordene. De oplyste derhos, at det tidligere havde været skik, at når bønderne havde ført fogden ind til byen med hans regnskaber, havde borgerne måttet sørge for hans befordring tilbage, medens de nu selv måtte blive liggende for at vente på ham eller også hente ham, når han blev færdig. Fra de samme tinglag førtes også heftige klager over det arbejde, som almuen måtte gøre til Rejns kloster. I Henning Gøes tid skulde de kun havt 3 dages arbejde med pløjning, kørsel af gerdeved o. s. v.; for øvrigt oppebar fogden arbejdspenge og lod det meste af, hvad arbejde der kunde falde på klosterets hovedgård, udføre ved lejede folk. Men siden Klaus Dåes tid var det blevet anderledes; nu havde de bl. a. „treduve læs møg at køre, som aldrig før var sædvanligt; nu må vi slå en dag og derforuden høje og indkøre med vore egne heste og folk, som aldrig før gjordes; nu må vi skære en dag, støvre, indkøre og i hus nedlægge; ellers derforuden må vi hver mand træske 3 tønder korn og gøre det rent og

i staburet indbære; forrige tid kørde vi ikke mere end to læs ved hver mand; nu må vi hver mand køre seks læs ved." Derfor bad de om, at det gamle forhold måtte blive genoprettet, hvilket af kommissarierne toges ad referendum.

Under opholdet på Østråt behandledes også rimeligvis alle de klager, der vare indkomne fra de nordligere kystegne helt op til Senjen. Almuen i Nærø og Fosnæs gentog sine klager fra herredagen og indleverede desuden flere nye; disse henvistes til lagmanden for at pådømmes af ham eller toges ad referendum. Et af deres andragender angik gården Hof, som for femti år siden skulde have været fogedgård og som de nu atter ønskede måtte være det, „eftersom den tilforn af rigens råd dertil skal være kendt." Fremdeles bad de om at fritages for landvare, hvorom det oplystes, at der i deres egn „om vårdagen" samledes en stor mængde mennesker for at drive fiske, og at da hver bonde på kongens lod måtte udrede ½ ℔ fisk ifølge en anordning af den forrige foged, medens deres naboer nordenfor ikke måtte yde nogen sådan afgift [1]). Endelig oplyste de, at bonden fra gammel tid af havde plejet at få igen af sin fisketiende et bestemt antal fisk for hvert hundrede, hvilket kaldtes tiendekande og betragtedes som en godtgørelse for, at han selv holdt hjæld og hjældeved til tiendefisken, så tiendemanden ikke skulde have nogen besværing med denne, før den var bleven tør. Nu derimod havde fogden tiltaget sig at beholde denne tiendekande efter en vilkårlig takst.

Også Overhalvdens almue kom med et længere an-

---

[1]) Ifølge det ældste bevarede lensregnskab for Nordland og Finmarken fra 1567, som findes i rigsarkivet (pakke 926) betaltes der den gang over hele Nordland kun landvare i Tromsø len og på Trænen. Jvfr. Keysers efterladte skrifter II, 101 og 330, Norske rigsregistranter IV, 243 flg. og Fritzners ordbog under: landvarði.

lragende, hvoraf følgende toges ad referendum. Først bad le om at måtte have sit rette tingsted på Ranum, om or sædvanlig takst at få beholde tiendekornet og om ıt forskånes for at føre til Trondhjem den salte fisk, ,om købtes i andre prestegæld til kongens behov, samt om, ıt de, hver gang der blev påbudt skat, måtte få høre ›revene læse og få en afskrift af dem, og fremdeles ıt de måtte få så vidt respit, at de kunde få penge fra sine „kreditorer" i Bergen. Dernæst klagedes over skibsskat-:en, der her som andensteds opkrævedes uden hensyn til, ıt den oprindelig var en frivillig sag, samt over, at odels-oønder måtte udrede både odels- og lejlændingsskat. Ligeledes ønskede de at fritages for den afgift, der skulde betales som afløsning for udskrivning til bådsmænd.

Fra almuen i Lødingen, som var underrettet om, at kommissarierne i Juli vilde sidde retterting på Østråt, indfandt der sig udsendinge med en klage, som var dateret 16 Juni og udelukkende gjaldt skibsskatten. De fandt den meget besværlig ved siden af de andre skatter, da både jordvejen og fisket nu i en række af år kun havde givet et dårligt udbytte; som eksempel på dyrtiden anførtes, at de nu i mange år både vinter og sommer havde måttet give fra 6 til 9 voger fisk for en tønde mel. Under disse forhold havde de en mængde restanser, uden udsigt til at kunne betale. Lensherren over Nordland, Frants Kås, bevidnede at de befandt sig i stor fattigdom, og at de ikke vilde give noget godvillig, uden de bleve krævede derfor; sagen toges ad referendum.

Fra Senjen indfandt sig to mænd med almuens ansøgning, som af kommissarierne toges ad referendum. Disse ønskede at fritages for den afgift, som de måtte udrede for forskånsel for udskrivning til bådsmænd, og som

endog krævedes af „indister", strandsiddere og husmænd. Dernæst klagede de over det besværlige offerhold, nemlig 1 ℔ fisk af den, som brugte jord, og ½ ℔ af hver husmand, uagtet de derhos måtte holde både kirke og prest, idet bispen oppebar den hele indtægt. Især klagede de over, at han lod Sand kirke aldeles forfalde. Dernæst var de misfornøjede med den svære skyds, over 30 ugesøs frem og tilbage til fogedgården, uden hensyn til årstiden.

Jens Bjelke forsømte under dette ophold heller ikke sine private interesser. Således undersøgte han nu bl. a., om der var adgang til fordelagtige mageskifter, og udvirkede senere i den anledning en befaling fra kongen til Oluf Parsberg. Derhos foretog han et skridt, hvortil han neppe var berettiget, idet han med flere andre kongebreve også lod læse for almuen forordningen af 20 Juni 1610, der bevilgede den søndenfjeldske adels bønder frihed for ægt og arbejde til kronens slotte, når de boede i en mindre afstand end seks mile fra sine herrers sædegårde. Dette vakte Oluf Parsbergs misfornøjelse, som snart efter foranledigede en nærmere undersøgelse af Jens Bjelkes forhold ved denne lejlighed. Hvad resultat der kom ud heraf, kan ikke nøjagtig sees. Dog synes det, som om Jens Bjelke under sit ophold i Danmark våren 1633 ialfald har opnået nogle friheder.

I slutningen af Juli synes kommissarierne at have gjort en rundrejse i Indherred lige op til Beitstaden, på hvis prestegård de var 24 Juli. En del her fremlagte klager af forskelligt indhold besvaredes med henvisning til lensherren eller til de sædvanlige dommere. Specielt var dette tilfældet med en klage fra Snåsen over, at almuen besværedes mere end andre med skydsfærd over fjeldet til Namdalen, som angaves til 3 mils vej, og over Jæmtefjeldet; her mente kommissarierne, at Oluf Parsberg nok vilde træffe det rette.

dels efter stedets lejlighed, dels efter de ældre forordninger af Ludvig Munk, Tage Thott og andre.

Hovedklagen fra Inderøens fogderi er dateret Fossum i Stod 19 Juli og stilet til kongens „vel tilforordnet, deputeret komissarier at sidde retterting og forhøre sager udi Trondhjems og des underliggendes lene.“ Først og fremst klagedes over, at de i årene 1626 til 1631 havde været plagede med ni lejlændingsskatter foruden en overdreven odelsskat, tvende fæskatter, „så vel som en stor del udi en sølvskat forleden fejdetid udlagt“, hvorfor de anholdt om forlindring i garnisonsskatten. Hvor en gård kunde være sat for højt for landskyld, ønskede de, at denne måtte blive nedsat efter loven. Hvor der boede fattige folk på ringe jorder under et spand, eller hvor to boede sammen på et spand, bad de om, at hver måtte slippe med at betale skat, som for en halv eller en ødegård; ligeledes, at der kun måtte udredes en enkelt skat, hvor flere boede sammen på en gård, hvis skyld kunde udgøre to, tre eller flere spand. Uagtet det gentagne gange erklæredes, at almuen ikke havde noget at klage på den nuværende foged, Laurits Bastianssøn Stabel, var der dog flere ting, som bønderne ønskede forandret, såsom at de måtte slippe at udrede den såkaldte fogedskæppe og give penge til fogedgårdens bygning. Fremdeles anholdt de om at måtte udrede tingholdet efter loven og gammel sædvane, samt begærede en vis takst for, hvad fogden var berettiget til at tage, når han var tilstede ved et arveskifte. Med den ulovlige skyds, som borgerskabets tjenere tiltog sig, var der almindelig misfornøjelse, hvorfor almuen bad om, at den måtte afskaffes. Ligeledes ønskede de, at det måtte forbydes reersvenden på Trondhjems gård, således som han hidtil havde gjort, at forlange 4 skilling, når han

skulde modtage deres landskyld, og 4, når han gav dem landskyld-seddel. Endelig klagedes over, at kirkeombudsmændene, når de skulde købe tjære til kirkernes behov, måtte give 2 rdl. for tønden foruden de andre omkostninger ved arbejdet, men desuagtet ikke fik godtgjort mere end 2 rdl. i sit regnskab.

Foruden dette vidløftige andragende havde fogderiets almue endnu et andet, der ved siden af de opregnede poster desuden indeholdt klager over den altfor høje bygsel og over, at tjenestedrenge måtte udrede lige så meget i skat, som de havde til løn. Derhos opregnede de, hvor meget de i 1630 havde udredet i skibsskat, og bad om forskånsel for fremtiden, samt anholdt om, at de måtte få ordentlig besked på, hvad der skulde gives for hvert spand landskyld, når der i stedet toges penge. Endelig bad de om at måtte nyde den fjerdepart af tienden, som var dem bevilget fra gammel tid af. Begge disse andragender bleve tagne ad referendum.

Det samme var også tilfældet med de to klager, som bleve indgivne af „husmændene" på Inderøen og Ytterøens almue. De første klagede nu over, at de altid krævedes for halvdelen af en fuld gårds skat, uagtet de hverken havde ager eller eng, ko eller so, men måtte leje hus af andre og slæbe og træle for sit underhold. Da det faldt dem meget besværligt at udrede så høj skat, ansøgte de om nedsættelse, da „voris fattige kvinder og nøgen små børn derudover må lide både hunger og tørst samt nøgenhed med mere armods vidløftighed, som vi fattige folk ej tør os understå så elendige at andrage, som voris vilkår er." Fra Ytterøen klagedes over de små gårde og over mangel på gode havnegange, hvorfor almuen her bad om at få sæter for sit kvæg i almenningen mellem Mosviken og Leksviken.

Fra Snåsen kom der fornyet anmodning om at få hjælp af kongen til den forfaldne kirkes istandsættelse; dette toges ad referendum og oversendtes til lensherren. Af de øvrige klager skulle vi endnu nævne to. Erik Glaseen klagede over, at hans gård skyldte 2 spand til Trondhjems domkirke og 2 til skriveren på Trondhjems gård, hvilke begge kræ-vede tredie års tage eller landbohold af ham. Kommissari-erne fandt, at loven hjemlede denne uret mod bonden, men tog dog sagen ad referendum. Jens Bjelke har senere egen-hændig tilføjet på uddraget: „begge Capitulares huer sinn anpart.“ En anden bonde, ved navn Jon Tønnessøn be-rettede, at den forhenværende foged, Jens Basse havde overladt ham en gård mod at ægte den forrige be-sidders enke; men da han opdagede hendes store gæld, havde han nægtet dette, dog så at han lovede hende nød-tørftigt underhold og foder til en ko. Herover havde hun klaget til den nye foged, Laurits Bastianssøn, der opsagde bonden, som dog senere gik ind på at ægte enken. Da han ikke selv mødte, kunde der ikke fattes nogen bestemmelse; kommissarierne fandt dog ikke slige vilkår synderlig hensigts-mæssige og mente, at en undladelse af at opfylde dem ikke kunde berettige fogden til at opsige bonden fra gården.

Da kommissarierne på vejen til Trondhjem i de aller-sidste dage af Juli passerede Stjørdalen, have de rimeligvis afgjort klagerne fra dette landskab, der bl. a. angik den skyds, som almuen måtte yde lagmand, kaptejn, foged og prester over Jæmtefjeldet, ligesom de også spurgte, om de vare forpligtede til at skydse forhenværende fogder, borger-mestere og rådmænd. Hertil svarede kommissarierne, at de skulde forebringe det for kongen. Også fra Bakke og Rejns klosters bønder i dette prestegæld kom der sær-lige andragender; de første vare misfornøjede med, at deres

foged, Kasper Kristoferssøn krævede større skibsskat af dem end af kongens andre bønder. Desuden klagede de sidste over, at hvor der boede flere bønder på en gård, måtte hver give ligeså meget i landbohold, som der før gik af den hele gård. Disse klageposter toges ad referendum.

Omkring den første August nåede kommissarierne endelig frem til Trondhjem, hvor der fremdeles ventede dem en mængde sager. Fra Strinden forelå der en meget omfattende klage, som toges ad referendum. Af denne kan mærkes, at bønderne i Buviken og Børsen vare misfornøjede med at måtte fare i skyds med fogden i Orkedalen; ligeledes anholdt de om, at hver gang en bonde døde, hans børn da måtte være nærmest til at nyde åsædet. De bad også med det samme om at slippe for at føre kannikernes tiendekorn, da dette var et nyt pålæg, og endvidere om at fritages for at yde fogden nathold, hvorimod de ikke vilde nægte ham øl og mad, eftersom det tarvis kunde tilfalde enhver af dem.

Fra Herjedalen og Jæmteland indkom en række klager og andragender, som bleve behandlede under kommissariernes ophold i Trondhjem. Herjedølerne bad kun om bekræftelse på sine gamle privilegier og om, at de måtte nyde hver tønde tiendekorn for 3 rigsort efter en anordning, som i sin tid skulde være gjort af Tage Thott og derefter konfirmeret af kongen. Dette toges ad referendum. Jæmterne havde derimod en mængde klager. Hvor der var tale om odelsgods, som var hjemfaldet til kronen efter Kalmarkrigen, blev det alt henvist til Oluf Parsberg. Den tunge fjeldskyds omtales i flere klager, og ligeledes den besværlige transport af alt det, som skulde leveres i Trondhjem in natura. På Stene i Værdalen skulde der være et stabur for disse ting, hvilket Jæmterne havde at opføre og

vedligeholde; dette bad de om, at Normændene måtte gøre, „dog på Jæmternes omkostning.“ Også over ulovlig skydsfærd inden landet og over arbejde høst og vår til fogedgården, kom der klager, som bleve tagne til doms. Derimod toges de fleste øvrige andragender ad referendum.

Lagmand Hans Mikkelssøn ansøgte om at få tilbage en gård, som havde ligget under de tidligere lagmænd, men nu brugtes af sorenskriveren, Jens Mikkelssøn, samt bad om at blive befordret til nogen bedre lejlighed inden selve landet eller også til en norsk lagstol. Kommissarierne anbefalede dette, da så skriveren kunde blive lagmand, hvortil de anså ham vel skikket, idet han havde været der i tyve år „og ved landsens lejlighed såre vel og kender bøndernes gemøtte, som ere vanskelige at omgåis med.“ En prestesøn, som i sidste fejde havde været to gange indskikket i Sverige med „patenter“ fra Peder Grum, berettede, at han den sidste gang var bleven fangen i Sverige og der ført fra det ene til det andet sted, ja endog bleven underkastet pinligt forhør, for hvilke lidelser han nu bad om erstatning.

Under kommissariernes ophold i Trondhjem blev der også foranstaltet en undersøgelse over sammenhængen med de mangler, som man påstod skulde forefindes ved fogden i Namdalen, Peder Lauritssøns skattemandtal. Denne undersøgelse overdroges til den forrige borgermester i Trondhjem, Anders Hellekande og Nils Harbo, som 9 August gennemgik de fremlagte mandtal på Trondhjems rådstue i Peder Lauritssøns egen nærværelse. Det viste sig derved, at flere skatteydere vare udeladte, uden at der var anført tingsvidner for deres forarmelse, ligesom enkelte vare anførte på to steder; desuden fattedes der i mandtallet for Overhalvden fra 1631 ikke mindre end 67 fuldgårdsmænd mod i 1628.

De klager, som indkom fra Orkedalens almue, bleve

rimeligvis behandlede, medens kommissarierne lå i Trondhjem. En del af dem henvistes til afgørelse ved dom, en del toges ad referendum. Den derværende foged, Otto Lorck synes at have været et af de værste eksemplarer af sin stand; omtrent alle de klager, som på andre steder fremførtes mod fogderne, bleve nu gentagne imod ham. Han tog for høj landskyld, krævede fogedskæppen, „så som en vis ordinari rettighed", hver gang en lensherre vekslede, uagtet den fra først af for rum tid siden kun var bevilget for hver gang, der kom ny foged, plagede bønderne med ulovligt arbejde til fogedgården o. s. v. Almuen påstod at han havde drevet bygsel og støvlehud op til en sådan højde, at udgifterne ved en gårds overtagelse skulde nærme sig stærkt til, hvad man ellers måtte give ved et køb; dette kunde nok ikke Otto Lorck vel benægte, men anførte til sin undskyldning, at bønderne havde sig selv at takke for dette, da de bød hinanden op. Om hans tingrejser kom der også ganske forbausende oplysninger for dagen. Når han skulde drage på ting, undlod han aldrig at kræve tinghold hos den, som var tilnævnt, men tog selv ind på et andet sted, hvor da værten måtte indbyde sine naboer og holde et formeligt gæstebud. Når så alt var færdigt, skulde der „begyndes med en god skåle, som er hans kones skåle"; den som drak denne skål og ikke med skam vilde gå fra bordet, måtte give fogden en buk eller et voksent får, da han ikke vilde tage imod ringere. Da sorenskriveren, med hvem der i det hele taget var stærk misfornøjelse, hjalp fogden ved at nægte almuen at føre klager i pennen, måtte de få andre til at skrive for sig, hvilket de håbede, at kommissarierne ikke vilde tage dem ilde op.

Fra Gulelvens dalføre kom der også en række klager fra Støren, Singsås, Holtålen og Højlandet, hvilke

dels toges ad referendum dels henvistes til afgørelse ved dom. Bønderne i Melhus og Støren bad om, at Holtålens bønder måtte dele byrden med dem, såfremt de senere hen skulde holde soldater og forsyne disse med våben og ammunition. Over sorenskriverens forhold var der i det hele distrikt megen klage, da han plagede almuen „med megen foringskab, holdendes tvende tjenere, som aldrig ere rolige," og derhos skulde have benyttet lagrettens signeter til at forsegle, hvad domme han selv vilde. Derhos bad almuen om, at fogden måtte forpligtes til at nedlægge på hvert tingsted en genpart af skattebrevet med påskrift om, hvor meget der var oppebåret, og at han ikke før eftertiden måtte drage til tinge med så stort følge, som han nu plejede. I Holtålen var der megen misnøje med fogden i Herjedalen, som plagede almuen med transport af de varer, som han solgte til bønderne i sit distrikt; dette var meget trykkende, fordi de ofte selv på grund af frosten måtte hente sit korn så langt borte, som fra Hedemarken og Gudbrandsdalen. I dette prestegæld ønskede almuen fremdeles at måtte nyde den frihed for halv skat, hvorpå de havde privilegium; imidlertid oplyste de, at de gamle breve, som hjemlede dem dette, for rum tid siden vare opbrændte på gården Ydsæt. Almuen i Singsås klagede også over, at deres gamle privilegier vare bortkomne. Endelig klagede Holtålens almue over, at „Finnerne eller Fjeldlapperne" ofte gjorde dem „overvold og skade på djur at vejde udi voris almenninger og lejemål, så vi fattige folk ikke tør uden livsfrygt og fare søge vanlige næring udi voris tilfælles fjeld og vej[de]-skove."

I slutningen af August forlod kommissarierne Throndhjem. På rejsen sydover blev de liggende et par dage på Opdals prestegård, dels for at afgøre nogle sager fra Trøndelagen,

som endnu stod igen, dels for at behandle Opdølernes egne klager. Flere, som ikke fandt sig tilfreds med den første afgørelse, eller som tidligere havde fået udsættelse og anmodning om at komme igen, indfandt sig nu for at høre kommissariernes sidste ord i sagen. Endnu på Hjærkin, hvor de var 27 August, kom der nogle sådanne. Opdals almue fremviste sine gamle privilegier, hvorefter de „altid udaf arilds tid og udi alle kongelige tider“ havde været frie for at betale skat, såsom de boede under „et meget tungt fjeld.“ Da de desuagtet vare blevne krævede før skat i de foregående lensherrers tid, havde de klaget og fået det svar, at de nu ikke mere end før skulde besværes med skat.[1] Ligeledes var der megen misfornøjelse med skydsfærden, dels på grund af, at mange kom rejsende uden pas og krævede fri befordring, dels fordi folkene på Tofte, den gang det øverste skifte i Gudbrandsdalen, tog sig den frihed at føre de rejsende blot til Rise, en mil i syd for Opdals prestegård, medens de selv måtte skydse helt fra denne og til Tofte. Dovre almue havde også på egen hånd indladt sig på at bruge Opdølernes fiskevand i fjeldet. På grund af mangel på en bestemt takst var bygselen før et spand stegen fra 12 til 15—16 rdl., ja mere; derfor anholdt de nu om en sådan takst.

Efter afslutningen af den store rundrejse, havde det oprindelig været Jens Bjelkes og Pros Knutssøns hensigt at rejse til Danmark og der personlig forebringe kongen udfaldet af sine undersøgelser. Herfra blev imidlertid Jens Bjelke forhindret, idet han på hjemvejen blev spændt på benet af en hest, hvortil der slog sig „anden ulejlighed,“ så at

[1]) Hösten 1632 var i Opdal meget mislig. Om sommeren havde kornet næsten ikke sat kærne, og om høsten kom der tidlig frost „så at det slet forgik.“

han ved sin ankomst til Næs prestegård måtte give sig under kur af en „badskær.“ Pros Knutssøn måtte da drage til Danmark alene og blev i den anledning, som Jens Bjelke skrev til Kristian Fris, forsynet „med skriftlige relationibus under begge vores hænder og med hosføjede dokumenter derom;“ han kunde derhos mundtlig „vide al lejligheden så exqvisite at berette, at derudinden ringe eller intet skal desidereres,“ da han havde „været meget flittig underveis både at observere og annotere alle reqvisita og ikke ringe forfaring haver bekommet i de norske sager, og videre kan progressus temporis give.“

Lagmændene havde overalt ledsaget kommissarierne på deres rejse inden ethvert lagdømme og fældet dom over de forsømmelige og uredelige fogder. Det havde herved vist sig meget vanskeligt at opnå overensstemmelse mellem de forskellige lagmænds afsagte domme, da de ikke havde havt noget lovsted at holde sig til ved straffens fastsættelse. Den, ved hvis domme der klæbede flest fejl, var den af Jens Bjelke nylig så varmt anbefalede Peder Alfssøn, Trondhjems lagmand. Jens Bjelke var nu også meget mild imod ham, idet han beholdt hans „judicial-sententser“ hos sig, medens de øvrige sendtes til Danmark med Pros Knutssøn. Dette gjorde han, „forat i tide heller kunde remederes udi samme sententser, hvis mangler og forseelser, som derudi kunde findes, end at kongl: maj[t]: min allern. herre altfor meget skulde fortørnes derover, eller at fornævnte lagmand straks udi sin bestillings begyndelse skulde komme i nogen ulejlighed eller fordagt, og helst ikke, om han endnu forderlig vilde rette forskrevne mangler, siden hannem derom fra mig er given varsel.“ Af den grund kaldte Jens Bjelke endvidere Peder Alfssøn til Ellingård, hvor han indfandt sig i Oktober og under kantslerens vejledning rettede på sine

domme, inden de sendtes til Danmark. Jens Bjelke mente, at skylden skrev sig fra Peder Alfssøns egen eller hans skriveres ukyndighed, og bad derfor „venligen og flitteligen på hans vegne, at altingest in optimam partem må optages hos hr. kantsler og sandt interpreteres, efterdi en dommeres embede er et vanskeligt kald, som hr. kantsler vel ved, og man sig snart derudi kan fortænke og forgribe, helst førend man får usum hos præcepta legis et constitutionum, som jeg formoder, han efterhånden vel gør, og fluks dertil at hjælpe (sic), at han vel haver studeret og peregrineret og med godt folk stedse omgået i s: Peder Iverssøns tjeneste og i andre måder; er og vel forfaren i gammel norsk skrift at læse etc. hvorfor herr stätholder Kristofer Urne og jeg hannem også til det bedste haver rekommenderet."

Ifølge Jens Bjelkes erklæring skulde Pros Knutssøn have havt store udgifter på denne rejse; sine egne angav han til ikke langt fra 1000 rdl., som han ikke havde kunnet opdrive uden ved at sælge noget gods, hvorfor han nu på ny greb lejligheden til at bede om et større len. Tonen i hans breve var dog ikke denne gang så tillidsfuld, som tilforn.[1])

---

[1]) Kommissionens tvende underordnede hjælpere fik et honorar i penge, 100 rdl. for hver, der bleve dem udbetalte af Jens Bjelkes afgift af biskopsgodset.

XII.

De skyldige fogder straffes med embedsfortabelse eller bøder. Kommissariernes forslag. Kongen befaler Jens Bjelke og Kristofer Urne at anstille nye undersøgelser om skattevæsenet, retsplejen m. m. Forordning af 15 Marts 1633. Den påtænkte nye recess. Jens Bjelkes rejse til Danmark 1633. Herredagen i Kristiania 1634. Jens Bjelkes sygdom på Tøjen. Fogderne få fast løn. Forordning af 24 Oktober 1634.

I de fleste tilfælde, hvor lagmændene under kommissariernes rejse havde afsagt dom i anledning af fogdernes forhold, synes dommen at være gået dem imod. Men disse domme skulde ikke eksekveres, forinden de vare forelagte kongen, der kunde skærpe eller formilde dem. Kristian IV synes selv at have været mest tilbøjelig til strenghed. Jens Bjelke og Pros Knutssøn rådede derimod begge til at vise mildhed og lade fogderne for denne gang slippe med en „pecuaria poena," da de havde „hustruer og mange børn," men formodentlig også for at forhindre bønderne fra at blive altfor „inflati." Ti dette hensyn spiller en stor rolle ved disse reformer. Medens kongen således endnu ikke havde bestemt sig for, hvilken fremgangsmåde han vilde vælge, trak det ud med afgørelsen, og denne mellemtid benyttedes endog af Maurits Bosted, der nu var kommen efter til Danmark, til at intrigere imod Pros Knutssøn, — rigtignok uden held.

Først i Marts 1633 faldt den endelige afgørelse. For enkelte fogders vedkommende, som Baltsar Karre lød denne på embedsfortabelse, medens andre slap med bøder. Samtidig hermed blev der også truffet anstalter til at undersøge fogdernes forhold i de egne, hvor der endnu ikke havde været nogen speciel kommission. Ti hvad Kristian IV vilde have, var en fuldstændig udrens-

ning af den hele fogedstand. Dette blev imidlertid kun for en del opnået; roden til ondet lå for dybt til, at det kunde udryddes med et eneste slag. Det lader ikke en gang til, at de fogder, som vare dømte i bøder for sin mislige embedsførelse, derved have lidt noget skår i sin anseelse; flere af dem genfindes ialfald senere i betroede stillinger, som borgermestere, stiftsskrivere o. s. v. Af lagmændene fik enkelte, deriblandt også Peder Alfssøn en skrabe for sine domme, medens Hans Mikkelssøn i Jæmteland på grund af sit udmærkede forhold fik løfte om en mere indbringende lagstol og kort efter blev lagmand i Stavanger.

Idet kongen havde givet sin erklæring om de forsømmelige fogders skæbne, var det øjemed opnået, der var angivet i kommissariernes instruktioner som hensigten med deres udsendelse. Men der var dog ikke gjort noget for at hindre de samme misbrug fra at gentage sig, når en tid var gået, og straffen var begyndt at glemmes. Det var imidlertid netop kongens hensigt at indføre hensigtsmæssige reformer i den norske administration og fortsætte på den efter sidste herredag begyndte bane. I overensstemmelse dermed havde også Jens Bjelke og Pros Knutssøn opfattet sit hverv og overalt stræbt at sætte sig ind i forholdene og bringe alle mangler frem i dagen. Nogen fuldstændig indberetning om, hvad de havde seet, og hvad de antog burde omdannes, har de dog neppe afgivet. Pros Knutssøns mundtlige referat for kongen og dennes kantsler har vistnok her været det væsentlige, og de af Jens Bjelke omtalte „relationes," kun været løse optegnelser til støtte for ham selv og vejledning for Kristian Fris; to af dem ere endnu bevarede. Man ser af disse i korthed, hvad det er, som kommissarierne især har anseet det for værd at undersøge, og hvorpå deres forslag har gået ud. Hvad der heraf skriver sig fra Jens

Bjelke, og hvad der tilhører Pros Knutssøn, er vanskeligt at afgøre; dog tør man antage, at alt, som angår retsplejen, udelukkende er Jens Bjelkes. I det hele taget har han ved denne lejlighed, uagtet han ved sin sygdom var forhindret fra at indfinde sig hos kongen, øvet en ikke liden indflydelse på dennes beslutninger.

Det første punkt, hvorpå kommissarierne havde havt sin opmærksomhed henvendt, og som omtales i disse optegnelser[1]), var skattebyrden og dennes ulige fordeling, navnlig hvor gårdene vare meget udstykkede. Denne udstykning skulde, efter hvad der blev opgivet, have sin grund i bøndernes frygt for udskrivning, idet de overlod sine børn små pladser, som derpå fogder og jorddrotter lod dem få for at drive bygselen op. Ved den måde, hvorpå man opkrævede skatten, fremkom også de største urimeligheder, idet der gaves gårde med en ganske ubetydelig skyld, der måtte betale det samme, som andre med meget høj skyld. Kommissarierne udtalte i den anledning det ønske, at skatten måtte sættes efter hver gårds landskyld, og at der måtte udarbejdes et fast skatteregulativ. Ligeledes mente de, at man burde forbyde en altfor stor udstykning af gårdene. På flere steder måtte odelsbønder betale både odelsskat og lejlændingsskat, hvilket nu foresloges afskaffet. Hvad ledingen angik, foreslog kommissarierne, at den overalt burde opkræves i samme forhold efter landskylden, uagtet dette vilde medføre en indskrænkning i kronens indtægter. Ligeledes fore-

---

[1]) Begge optegnelser findes i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger,") den ene med titel: „Kort fortegnelse på de største og fornemste besværinger, som almuen nordenfjelds i Norge for Jens Bjelke og Pros Knutssøn androge og ad referendum bleve optagne" o. s. v. — den anden: „memorial til herr kantsler om di breve, over di norske besværinger forfatte ere."

sloges, at der efter gårdenes landskyld måtte sættes en fast bygselstakst.[1])

Hvor indbyggerne af et distrikt tidligere havde havt hel eller halv skattefrihed, anbefalede kommissarierne, at de fremdeles måtte beholde denne. Ligeledes foreslog de — ialfald for Trondhjems len —, at kongen skulde overtage bøndernes part i defensionsskibene og lade disse få sine udlagte penge tilbage. For Nordlands vedkommende havde lensherren oplyst, at almuen ikke havde råd til at bygge jægter, end mindre monterede skibe, og „tilmed er deris kredit ude til Bergen, så de lide stor nød.“

Over sorenskrivernes forhold fandt kommissarierne, at der kunde føres grundet klage, navnlig med hensyn til deres selvrådighed ved skatteligningen, hvor de ofte ikke tog hensyn til lagretten, ligesom de ofte benyttede lagrettesmændenes signeter til at forsegle, hvad domme de selv fandt for godt. Det eneste middel herimod antoges at være en fuldstændig omdannelse af retsvæsenet, hvorved sorenskriverne ligesom de danske herredsfogder fik hele den dømmende myndighed, medens lagretten ikke skulde have noget at sige uden ved markeskil, skovgang o. s. v. på samme måde, som de danske sandemænd.[2]) Da bønderne hverken kunde læse eller skrive, var lagretten i regelen nødsaget til at „samtykke“,

---

[1]) Herved er dog at mærke, at Kristofer Urne og Jens Bjelke allerede i henhold til en befaling fra 1632 havde udarbejdet et forslag til en sådan, men at Kristian Fris eller vel rettere kongen selv havde fundet dette lidet tilfredsstillende. Brev fra Kristofer Urne til Kristian Fris, dat. Akershus 17 Marts 1633 i saml. til danske adels hist., fasc. 17, og til rigens hofmester og kongens kantsler, dat. Akershus 26 Novbr. 1632 i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger“)

[2]) Jvfr. Ostersøn Vejles glossarium juridico-Danicum, (2 udg. Kbhvn 1665) pag. 686—691.

hvad sorenskriveren oplæste for dem, og kom derved ofte i ulejlighed for domme, som de neppe selv vidste, at de havde afsagt, medens sorenskriveren gik fri. Den foreslåede nye ordning vilde i det sted lægge ansvaret på sorenskriverne og hindre dem fra at skyde sig bag lagretten. Men så var det også nødvendigt, at ikke „hver løs, ukyndig dreng," som havde patroner i Danmark, blev sendt op til Norge som sorenskriver uden at kende „landsens vis eller lougen;" hvad man behøvede, var „dygtige, forfarne, landkyndige og oprigtige mænd." For at få sådanne var det bedst, at „dennom heller nogit mere til løn bevilgis;".

Denne tanke at skaffe de underordnede embedsmænd fast løn eller på anden måde forbedre deres stilling lå på denne tid Jens Bjelke i høj grad på hjærte, hvorfor han, da Pros Knutssøn drog til Danmark, specielt berørte denne sag i et brev, som han medgav ham til Kristian Friis. Han fortalte heri, at han mueligvis, om det blev forlangt, kunde anvise en måde, „hvorledes fogderne her i Norge med kongl. maj.ts mindste skade og bøndernes mindste besværing og uden kæremål kunde forordnes en vis ordinarie løn herefter til tarvelig underholding, såsom en tjeners, og dog så, at de uden spot kunde holde deres stand og betjene deres bestilling; ti de dog her i landet behøver gemenlig mange tjenere for fogderiernes vidløftigheds skyld." Kort tid efter gav han atter en nærmere antydning af den måde, hvorpå han havde tænkt sig, at dette kunde ske, nemlig ved at bevilge fogderne en daler for hvert spand eller skippund tønge, som de bortfæstede.

Af disse breve fremgår, at Jens Bjelke også har havt andre forslag, hvori Pros Knutssøn ikke havde nogen del, og disse har man rimeligvis bevaret i en memorial, som har fået den smukke titel; „middel næst Guds hjælp til al-

muens forbedring i Norge på formue efter deris forarmelse af adskillige årsager.“ [1]) Han gentager heri flere af de forslag, som findes i de nævnte optegnelser, og kommer ved siden deraf med en del nye, f. eks. om afskaffelse af den hidtil brugelige overvægt. Fremdeles foreslog han, at adelen ikke måtte oppebære mere i ombudspenge af sine bønder end det halve af landskylden og i fodernødspenge ikke mere end en rdl. af de bedste gårde, medens odelsbønder, hvis leilændinger skyldte kronen arbejde, ikke måtte tage arbejdspenge af dem og kun halvt så meget i fodernødspenge, som adelen. Af den nye forordning om skovhugsten af 1632 ventede Jens Bjelke sig gode følger, når bønderne først kom i vane dermed; „ti sådan er den gemene mands natur her i landet, at hvad vane di kommer udi, den bliver di fast ved, enten den er ond eller god, gavnlig eller skadelig; og er noget „trechhaar“ til i begyndelsen at bringe udi vanen, endog udinden det, di selv kan have godt af, såsom små børn i skolen, der ikke ved deris eget gavn.“ Af denne grund burde bønderne kun have lov til at sælge sin trælast gennem visse, dertil ansatte mænd, ligesom der årlig burde sættes en vis takst på lasten på samme måde, som de hollandske skippere gjorde sig imellem. I alle sager, som ikke angik liv eller ære, burde sorenskriveren dømme alene uden lagretten. Odelsløsningsgæld burde ikke kunne stævnes efter ti eller tyve år og kommissioner ikke anordnes, undtagen hvor det var kongens sager. I anledning af det tiltagende betleri foreslog Jens Bjelke, at det burde forbydes enhver at tigge

[1]) Findes i rigsarkivet (kancelliet — „landvæsen.“) Som Jens Bjelkes fleste memorialer er den af et besynderligt format, meget lang og smal. Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 12 September og 12 Oktober 1632 i samlinger til den danske adels historie fasc. 16 og 20 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

lenfor det fogderi, hvori han var født, og at derfor fogder
; lensmænd en gång om året burde holde én almindelig
nsagning. Da bønderne forsømte sit arbejde ved de mange
umhellige dage," burde de få befaling til på disse at op-
ge nye fiskegrunde. At udtappe øl på helligdage burde
ere forbudt; ligeså den tobak, hvormed bønderne især langs
kanten vare komne i uvane. Bønderne burde betale penge,
rat deres drenge kunde være fritagne før udskrivning, og
erved beholde dem hjemme. Ligeledes burde de være nær-
est til at bruge de sagbrug, som lå 2—3 mile fra købstæ-
erne. Borgerne måtte ikke forurette almuen i handel, og
år de med urette tilpantede sig odelsgods, burde dette
ære helt eller halvt forbrudt. Intet bryllup burde våre
ver en dag, og ingen mad derved stå på bordet mere
nd 2—3 timer; ved begravelser skulde kun de nærmeste
mad. Heller ikke burde bønderne klæde sig over sin
and, men kun gå i vadmel, skind og strielærred; på hel-
gdage kunde de dog gå med „nogen tarvelige kraver eller
alsklæder," men aldrig med snorer eller „fraadtzer." Ved
rveskifter og lignende forretninger burde fogden hver gang
ave en rdl. og intet videre, medens der nu gærne tilbere-
edes en mængde øl, fogedtønden, som det kaldtes.

Kongen tog meget hensyn til Jens Bjelkes og Pros
nutssøns forslag; hvad de havde berettet om skattevæsenet,
ranledigede ham således til at tage dettes tilstand under ny
vervejelse, indtil han bestemte sig til at foretage en fuld-
tændig omregulering deraf. De nye undersøgelser, som vilde
live nødvendige i den anledning, overdroges atter til Jens
jelke, som denne gang fik statholderen, Kristofer Urne til
edkommissær. Et kongeligt missive af 14 Marts 1633 gav
em de i denne henseende fornødne meddelelser. Kongen er-
endte i dette missive, at skatterne vare ulige fordelte og byrde-

fulde, og vilde derfor have et bestemt regulativ, hvorefter udligningen af skatterne kunde foregå på ensartet måde over det hele land. I den anledning skulde de på tre til fire forskellige steder holde møder med lensherrer, lagmænd og nogle adelsmænd, ligesom de fra rentekammeret skulde få sig tilstillet et overslag over samtlige lens skatter og fra lensherrerne fuldstændige mandtal med andre oplysende dokumenter. Kongen håbede herved at få fuldstændige matrikler, der angav gårdenes forskellige størrelse, som hele, halve og øde gårde med deres beskaffenhed. Når dette regulativ var udarbejdet, skulde lagretten fordele skatten i overvær af foged og sorenskriver, dog så at disse ikke fik noget at sige, „uden nogen meget kendelig forurettedes."

Et forslag fra Jens Bjelke og hans medkommissær på Agdesiden om, at skatten overalt skulde oppebæres med 4½ ort i stedet for en rigsdaler, vandt ifølge det sammemissive ikke kongens bifald; han vilde i det sted have noget andet, som mere „med landsens meste villighed og gode samtykke kan ske." Men framfor alt vilde han, at man skulde modarbejde den opfatning, som på denne tid begyndte at indsnige sig, at skatterne alene skulde udredes af kronens bønder, og derimod adelens lejlændinger og odelsbønderne være fri. Ligeledes erklærede han, at ledingen var „en sær rettighed, som kronen altid fulgt haver," og hverfra ingen, der var pligtig til at udrede den, måtte tro sig fritagen. Fremdeles kunde de distrikter, hvor kornet plejede at fryse bort, fritages for skat, mod at rigere egne fik pålæg. Heller ikke fiskerierne burde tages med ved fastsættelsen af dette regulativ, da disse vare uvisse, skønt landet rigtignok havde stor fordel deraf; de, som drev dem med møje og fare, burde derfor ikke plages altfor meget. Da loven ikke omtalte andre tilfælde, hvori odelsgods kunde forbrydes, end når

eren begik midingsverk, ønskede kongen også at se et forag, hvorledes de skulde stå til rette, som ikke opgav sit lelsgods, når der skulde betales skat.

Ved de møder, som nu skulde holdes i anledning af ıatteregulativet, burde der også forfattes en takst for ygselen, ligesom der med det samme burde overvejes, vorvidt det kunde forbydes, at altfor mange lejlændinger edsatte sig på en gård.

Slutningen af missivet indeholdt svaret på Jens Bjelkes Pros Knutssøns forslag til reformer i retsplejen. Kongen ilagde nu Kristofer Urne og Jens Bjelke at overveje, hvad gmænd og sorenskrivere skulde have for sit arbejde, og den hvilken tid de skulde være færdige med sine domme; erhos skulde de tilkalde folk af alle stænder, og med disse ndersøge „om ikke gavnligt, at den sorenskriver (dog at gretten forrettede markeskil, skovgange og deslige, item vsager, som nævn eller oldinge) fornemlig dømmer og arer dommen, og lagrettesmændene, tvende af de fornemste, m altid skulde være visse mænd, samtykte og medforsegde, dog ikke fik deris signet frå dennom, ej heller svarede dommen, uden di samtykte og då alene til den forurettedes skade; eller og, om ikke gavnliger, at sorenskriver var m herredsfoged og rådde dommen og havde der noget fore svarede selv dommen.“ Ligeledes skulde det undersøges, vorledes man til sorenskrivere kunde få dygtige olk „og ikke drenge,“ samt om det var muligt, at tingene unde holdes på bestemte dage.

Fremdeles ønskede kongen en erklæring om overvægt om sagbrugsvæsenet, samt om fogdernes løn, der i de ørre distrikter kunde sættes til 50 eller 80 rdl., i de mindre 30 eller 50 rdl. Til slutning opfordredes Kristofer Urne

og Jens Bjelke til at fremsætte, hvad andre forslag de selv kunde finde på til landets gavn.

Ved et andet kongebrev af 27 Marts fik Kristofer Urne og Jens Bjelke endvidere befaling til at erklære sig om den landvare, hvorover almuen i Trondhjems len havde ytret sin misfornøjelse, — om skipper- og styrmandsskatten i det nordenfjeldske, samt om Nordfarerne burde fritages for sise af det øl, som de købte i Bergen.

Hovedudbyttet af kommissionen blev således nærmest et kongeligt løfte om betydelige reformer, som bebudedes gennemført i en nær fremtid. Ved siden deraf udkom imidlertid en ny forordning til skærpelse og udvidelse af de tidligere fra 1632, der vare offentliggjorte, medens kommissionsrejsen stod på. Denne nye forordning „om lagmænd, fogder og anden forholdning udi Norge“ af 15 Marts 1633 pålagde lensherrerne at føre streng opsigt med sine underordnede og bød, at lagmænd og sorenskrivere skulde føre ordentlige tingbøger, som skulde indleveres til lensherren, når de vare udskrevne. Fogderne skulde have bestemte fogedgårde, som de selv skulde vedligeholde; til lagrettesmænd skulde tages visse mænd i hver skibrede, som ikke måtte levere sine signeter fra sig. Arbejdspenge, nattholdspenge, skårfisk og andre ulovlige pålæg skulde være afskaffede o. s. v. Derhos formanedes almuen til ikke at fortolke de nye bestemmelser, som en opfordring til at vise ulydighed mod øvrigheden.

Denne forordning er især bygget på de klager, som indgaves over fogderne, medens et par mere specielle kongebreve, der samtidig bleve udstedte, indeholder svaret på enkelte klager, der vare tagne ad referendum.[1]) Kun de

[1]) Sådanne kongebreve udkom også i anledning af enkelte distrikters indgivne klager f. eks. de fra Lejrdal. Derimod blev

færreste af disse har dog foranlediget et sådant direkte svar, flertallet af dem havde derimod afgivet det væsentlige materiale for kommissariernes forestillinger og vilde således atter blive taget under nøje overvejelse og i sin tid, når de nye undersøgelser vare tilendebragte, blive afhjulpne ved de forordninger, som blev følgen af disse.

Kristofer Urne og Jens Bjelke havde for øvrigt endnu på samme tid enkelte andre forretninger, der også stod i forbindelse med almuens klager. Således havde de allerede om høsten 1632 indsendt til kancelliet en erklæring over, hvad de, som ikke havde fripas, burde betale i skyds. Med denne erklærede kongen sig tilfreds og bemyndigede dem til at udstede en sådan anordning for hele Norge. Ligeledes udtalte han sig efter Jens Bjelkes forslag for, at der burde sættes streng straf for dem, som ved urigtige foregivender tilvendte sig fri skyds, hvilket passende kunde indføres i den bebudede nye recess. I anledning af denne skulde der i de første dage af fasten holdes et møde i Kristiania (jvfr. side 194), hvorom man dog ikke ved noget nærmere. Ved et særeget kongebrev af 14 Marts 1633 fik derhos Jens Bjelke pålæg om at lade indføre bestemmelser om kongsdag i udkastet til recessen.

Udpå våren 1633 gjorde Jens Bjelke selv en kort rejse til Danmark og talte da nærmere med Kristian Fris om, hvad der måtte gøres for at få en ny recess, men uden at

dølernes klage over skydsens ulige fordeling mellem dem og Dovrefolket ikke på lang tid afgjort. Først i 1638 blev det bestemt, at Trondhjems og Oplandenes lagmænd i forening skulde træffe en endelig ordning af dette forhold. En forordning af 14 Marts 1633 ordnede fremmedes handel med almuen uden at træde borgernes ret for nær. Under 27 Marts blev det bestemt, at arrestanter skulde sættes fast hos fogden. — Opsynet med kirkernes indkomster fratoges fogderne.

udrette noget derved, ikke en gang „til loven at omtrykke.“ Under dette ophold fik han også høre, at en af hans slægtninge, den sekstiårige Anne Gris, som i sin tid havde hjulpet ham, medens han var ansat i kancelliet, havde fået kongens brev på at gifte sig med en uadelig løjtnant, på det vilkår, at hendes gods, når hun var død, skulde tilfalde hendes familie; desuagtet havde hun begyndt at sælge nogle gårde til Mogens Gyldenstjerne, hvilket straks gjorde Jens Bjelke ængstelig for at miste arven efter hende. I den anledning skrev han hende til med anmodning om at få en opgave over hendes jordegods, men vakte herved hendes højeste vrede, så at hun nægtede at give ham den forlangte besked. Jens Bjelke gav sig imidlertid ikke dermed, men henvendte sig efter sin hjemkomst til Ellingård i slutningen af Maj til oversekretær Iver Vind og bad ham tage sig af denne sag.[1])

Efter det sædvanlige mellemrum af tre år blev en ny norsk herredag tilsagt til Kristiania 12 Maj 1634, hvor foruden statholderen og Jens Bjelke, de to rigsråder, Klaus Då og Jens Juel skulde sidde ret på kongens vegne. Der fremkom under denne herredag, der mindst varede til 28 Maj, en hel del klager fra forskellige landsdele. Hvor disse angik genstande, der hørte ind under de seneste forordninger, bragte kommissarierne alene disse i erindring, medens de klagende i andre tilfælde fik et svar af samme art, som ved de tidligere herredage og kommissioner. Jæmterne, der vare misfornøjede over at have mistet sit gamle landssegl, anholdt nu om at måtte få et sådant igen og henvistes til kongen; denne bevilgede det allerede under 18 Juli s. å. I Jæmteland var almuen også i strid med sin nye lagmand, Klaus Mikkelssøn om den si-

[1]) Jens Bjelkes brev til Iver Vind, dat. Ellingård 1 Juni 1633 i det danske gehejmearkiv.

kaldte nyværingstold eller den afgift, som skulde ydes lagmanden ved hans tiltrædelse, og den sædvanlige lagmandstold; hertil svarede kommissarierne, at hvis der ikke for Jæmteland fandtes nogen forordning om en sådan afgift, måtte deres lensherre søge kongen derom.

I Guldalen og Orkedalen var der også spørgsmål om lagmandstolden, som kommissarierne svarede skulde udredes på samme måde, som den havde været givet fra arilds tid af. Da almuen her spurgte, „hvad de årligen udi penge skulde give for en spand landskyld og leding,“ svaredes, at kommissarierne nu ikke kunde sætte nogen sådan takst på landskylden, men at ingen landdrot i noget tilfælde burde „mere udi penge at annamme for smør og mel og andet, end som det under almuen kan gælde på de steder, og en bonde kan købe det af en anden for, og og som kristeligt og forsvarligt kan være.“ Fra disse egne klagedes også over den besværlige transport af sild fra Trondhjem over Dovrefjeld, „anseende nogle hundrede mennisker udi disse åringer af hungersnød ere bortdøde og endnu dagligen sker.“ Denne transport erklæredes af kommissarierne for utilbørlig. Da der anholdtes om en takst på bygselen svaredes, at Oluf Parsberg havde fået kongens befaling til at erklære sig om en sådan, og at han uden tvivl allerede havde gjort dette.

Fra Stjørdalen anholdt også almuen om en takst på landskyld og bygsel, samt om afskaffelse af overvægt på landskylden. Til det sidste svarede kommissarierne, at på mel skulde der ikke være nogen overvægt og om smør skulde der med det første træffes bestemmelse, hvor meget der skulde gå på hvert spand.

Peder Alfssøn besværede sig over almuen i Trøndelagen, som nægtede at betale ham lagmandstold, der før

var 4 ß af hver mand, men nu, „siden mynten er opstiget,“ 6 ß. Kommissarierne svarede, at han ikke måtte tage mere, end lagmanden fra arilds tid havde havt ret til.

En mand ved navn Herman Kingnnes, der først havde været borger i Kristiania, berettede, at han var rejst til Agdesiden for at indkræve sin gæld, men at det havde været ham umuneligt at få noget af sine skyldnere, hvorfor han havde „formedelst armod sig påtagit godt folkis børn at undervise;“ imidlertid var der opkommet den før omtalte strid mellem almuen i Mandals len og fogden, Kristen Sterck, hvorunder han havde ført bøndernes klager i pennen. Men bagefter havde fogden og skriveren lagt ham for had og arbejdet for, at bønderne skulde forholde ham hans løn. Da han klagede herover, henviste kommissarierne ham til at søge sit tilgodehavende ved retten.

Fra Eker og Lier klagedes over, at borgerne i Kristiania havde ladet sine tjenere nedsætte sig på Bragernæs, og at der desuden til disse havde slået sig en hel del skrædere, skomagere, sagmestere o. a. samt bønder, der forlod sine gårde, og udlændinge af alle nationer, som „samtligen borgerlige frihed udi Kristiania haver erlanget.“ Ingen af dem havde så meget, som en fiskejagt, så han kunde drive „nogen rigtig købmandsskab,“ hvorimod de alene holdt „åbne kramboder uden al differens.“ Almuen henvistes med denne klage til statholderen og Ove Gedde, lensherre over Eker, som skulde „have flittig indseende med, at ikke nogen handel eller købmandskab bedrivis imod deris privilegier, Norgis loug og kongelige forordninger.“ De øvrige klager, som for tiden kendes, have mindre interesse.[1]) Det viste

---

[1]) Et hefte uden titel, der indeholder en oversigt over de ved herredagen behandlede sager, findes i rigsarkivet imellem kancelliet-arkivalier under rubriken „retten.“

sig herunder, at bønderne ikke havde holdt sig efterrettelig forordningen af 29 Juli 1632, hvorved det var befalet, at ingen klager måtte forelægges for kongen eller hans kommissarier ved herredagen, uden at de først havde været undersøgte af lensherren. I den anledning indskærpedes kort efter den nævnte forordnings bestemmelser herom på ny ved et kongebrev af 9 August 1634.

Jens Bjelke boede under herredagen udenfor byen på sin ejendom Tøjen, hvorfra han formodentlig daglig har redet ind til Akershus, for at være tilstede ved forhandlingerne. Dog kom han ikke til at deltage i disse til det sidste, da han i den anden halvdel af Maj blev kastet på sygelejet af en heftig feber.[1]) Denne har dog ikke forhindret ham fra at afslutte de arbejder, der vare overdragne ham og Kristofer Urne i Marts 1633, og som nu under eller kort efter denne herredag bleve tilendebragte.

Hertil hørte således fastsættelsen af en bestemt årlig løn for fogderne i de fleste len ved en anordning af 17 Maj, som fik kongens stadfæstelse 24 Oktober; lønnen blev sat noget forskellig, mellem 20 og 50 rdl. Dette var dog blot et enkelt punkt; hvad der for øvrigt er forhandlet mellem de to kommissærer enten alene eller i forening med andre, som de selv tilkaldte, danner grundlaget for en meget omfattende forordning, som også er dateret 24 Oktober 1634. Ifølge denne „forordning om ledings og skattens oppebørsel, odelsgodsets forbrydelse og adskilligt mere udi Norge,“ skulde ingen besværes med videre leding,

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris af 1 Juni 1634 i det danske gehejmearkiv mellem danske kancellis norske sager, skab 14, pakke 103. Af Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. 16 Maj 1634 (i samll. til danske adels hist. fasc. 15 på det kgl. bibl. i Kbhvn) kan sees, at han da endnu var frisk.

end han var pligtig efter jordebogen, Norges lov og 6 mænds lovlige takse̊ring. Skatten skulde uden forskel kræves af kronens, adelens og andre lejlændinger på den måde, som skattebrevene tilholdt. Odelsgods skulde forbrydes ved at bære avindskjold, ved nidingsverk, ubodemåls sager, fredløsheds-gerning og undladelse af at give leding i tre år, samt ved urigtig angivelse til skat. Ingen gårdspart skulde bortbygsles til mere end en lejlænding, medmindre deraf i årlig landskyld gaves 1 skippund tunge eller mere;[1]) når en bonde afgik ved døden, skulde hans børn være nærmest til at få gården, „dog enkens åsæde og rettighed i alle måder hermed uforkrænket.“ Med odelsgods skulde forholdes efter Norges lov. Lagmændene skulde for en dom ikke kunne tage mere end 3—4 rdl. og sorenskriverne halvdelen så meget; de sidste skulde for hver mil, de rejste i forretninger, have en ort til mad, øl og skyds, undtagen på tingrejserne, hvor de intet skulde have. Desuden skulde hver sorenskriver have en frigård på 2 skæ tunge; når en dom blev underkendt, skulde sorenskriveren alene bære ansvaret, medens lagretten — efter nærmere bestemmelse af lagmanden — i det allerhøjeste skulde betale de halve bøder. Tingene skulde i det søndenfjeldske holdes hver eller hver anden måned, undtagen i Telemarken og i Robygdelaget, hvor de skulde holdes en gang hvert fjerdingår. Søndenfjelds skulde vægten på en hud regnes til 1 bismæ og 2 skålæ, nordenfjelds til 1 bismæ; med al anden vægt skulde der forholdes efter Norges lov. Befalingsmændene over de store len tillige med de nærmeste lensherrer, adelsmænd, bisper og lagmænd skulde

[1]) Jvfr. Schweigaard, Norges statistik, 44 flg.

'astsætte en vis takst for landskyldens omsættelse i penge, ›ver hvilken ingen jorddrot måtte plage sine lejlændinger.

Denne forordning indeholder hovedudbyttet af de for- ıyede undersøgelser, som vare påbudne i Marts 1633. I en ıenseende havde disse rigtignok ikke ledet til noget resultat, 'orsåvidt som der fremdeles savnedes en tilfredsstillende ›rdning af skattevæsenet. Men i flere andre henseender var ler ved dem gjort betydelige fremskridt, af hvilke flere ›kyldtes Jens Bjelkes initiativ. Deriblandt må navnlig fremhæves den nu indførte forandring, hvorefter sorenskriveren faktisk erkendtes som dommer i første instans, i stedet for at han før havde kunnet lægge alt ansvar over på lagretten. Heri lå en betydelig garanti for retsplejens samvittighedsfulde forvaltning; også den nye bestemmelse om faste sportler for de dømmende embedsmænd og om fast løn for fogderne, hvortil ligeledes Jens Bjelke først synes at have givet idéen, fortjener megen anerkendelse.

Det havde neppe været Kristian IVs tanke at slå sig til ro med, hvad der nu var udrettet; de politiske forhold henvendte imidlertid i de nærmest følgende år hans opmærksomhed på andet og nødsagede ham omsider til at opgive tanken på videre reformer i Norge, hvorfor han interesserede sig meget varmt. Uagtet der også i denne tid stadig var tale om en revision af den norske lovgivning, blev derfor kun lidet udrettet, og tilsidst nøjedes man med en sammenstøbning af de allerede udgivne forordninger, som udkom i 1643, den såkaldte Kristian IVs recess. Vi komme senere tilbage til denne, og vende os nu til et andet felt, for at betragte Jens Bjelke som administrator.

XIII.

Jens Bjelke bliver befalingsmand over Bergenhus len. Forleningsvilkårene. Jens Bjelke vedbliver at være kantsler. Almuens vrangvillighed. Fogdernes lønning. Jens Bjelke som medlem af Bergens domkapitel. Forskellige mindre forretninger, der tilkom lensherrerne. De underordnede embedsmænds udnævnelse. Toldvæsenet. Hollandsk konvoj på Bergens våg.

Jens Bjelke havde efter det hensyn, som kongen havde taget til hans forslag, god grund til at antage, at han nu kunde vente gunstigere modtagelse for sine ønsker om at få et større len, og fremsatte dem derfor også på ny, forinden han i 1633 drog til Danmark. Under opholdet ved hoffet har han sandsynligvis heller ikke forsømt at varetage sine interesser, og omsider så han da sine ønsker gå i opfyldelse. I Juni 1633 udnævntes han til befalingsmand over Bergenhus len og modtog derved et synligt tegn på kongens tilfredshed med den måde, hvorpå han havde udført sit hverv på kommissionsrejsen. At udnævnelsen må betragtes som en belønning herfor og tillige som erstatning for de udgifter, han havde havt på sin rejse, bestyrkes også derved, at Pros Knutsøn på samme tid blev befalingsmand over Tønsberg len.[1])

Bergenhus len bestod af seks fogderier: Søndmøre, Nordfjord, Søndfjord, Sogn, Nordhordland og Søndhordland, for hvilke der dog var fastsat forskellige forleningsvilkår. Af de fire sidstnævnte skulde lensherren beholde alle kronens visse indtægter, (landskyld af krongodset, leding, landvare, fredtold og tiende af korn, smør, fisk, lam, ost og tjære), der efter en gennemsnitlig beregning årlig udgjorde 4789 rdl. mod en årlig afgift til kronen af 3600 gode enkende rig-

---

[1]) Pros Knutsøn døde et par års tid efter sin udnævnelse.

daler. Derimod skulde han af Nordfjords og Søndmøres visse indtægter ikke have noget, da der for disse, som det hed, skulde „gøres regnskab.“ Det samme gjaldt også for Dale (Lyster) prestegæld. Af de uvisse indtægter af alle seks fogderier (bygsel og tredieårstage af krongodset samt sigt og sagefald) skulde han have en femtedel (gennemsnitlig beregnet til 597 rdl. om året) og kronen resten; al told, sise og vrag, som faldt i lenet, var kongen forbeholdt.[1])

De foregående lensherrer havde i årlig afgift kun betalt 1600 rdl. Ved Jens Bjelkes tiltrædelse benyttede Kristian IV anledningen til at forøge afgiften og derved skaffe staten en større indtægt. Dette var en skuffelse for den nye lensherre, som også snart begyndte at klage for at opnå afslag. Allerede om høsten 1633, søgte han om at få afgiften nedsat eller i det sted få livsbrev på Onsø len og Nonneseter samt biskopsgodset uden afgift, foruden løfte om Rejns kloster mod afgift. Da dette ikke frugtede noget, bragte han atter sagen på bane under herredagen i Kristiania 1634, men uden at opnå, hvad han ønskede. Først da han i begyndelsen af 1636 kom til Danmark, lykkedes det ham at udvirke et afslag på 500 rdl., at regne fra 1 Maj 1634. Af et overslag, som han i den anledning lod udarbejde, viser det sig virkelig også, at hans stilling ikke var så fordelagtig, som andre lensherrers.[2]) Efter hvad der heri opgives, var indtægten af lenet ikke så stor, som påregnet, da dels værdien af den in natura ydede landskyld, leding og tiende var sat for højt, dels

---

[1]) Hardanger, hvormed Halsnø klosters gods var forenet, var en særskilt forlening; ligeså Lyse kloster, Munkeliv, Allehelgens gods og Apostels gods. (Bergenhus lens regnskaber fra Jens Bjelkes forleningstid i rigsarkivet.)

[2]) Dette overslag er dateret København 24 Marts 1636 og findes nu i rigsarkivet (kancelliet — „finantsvæsen“.)

meget deraf aldrig kom ind på grund af almuens fattigdom. Denne var så stor, at der i 1632 alene i Søndfjords fogderi skulde være 380 bønder, som ikke kunde give skat, og da der i 1633 kom et nyt frostår, ventedes antallet at skulle blive endnu større.[1]) Følgerne af disse dårlige tider vedblev i flere år at øve sit tryk; endnu i 1635 skrev Jens Bjelke, „at bønderne ere så udborgede og udfattige på de fleste steder, så at de ere intet betroet hos borgerskabet." Uagtet det bevilgede afslag nogenlunde måtte tilfredsstille hans fordringer, begyndte Jens Bjelke i 1637 på ny at søge om en yderligere nedsættelse. Denne blev dog aldrig bevilget.

Som lensherre på Bergenhus vedblev Jens Bjelke at udføre sine forretninger som kantsler. Tidligere, da han mest havde opholdt sig på sine søndenfjeldske godser, havde han, ligesom sine formænd havt en „substitut" for Stavanger og Bergenhus len til at udstede de nødvendige kongsdage. Da han i 1633 fik Bergenhus len, anholdt han om at få en fuldmægtig søndenfjelds til at udstede landsvister, men fik til svar, at alt skulde blive ved det gamle indtil næste herredag i 1634. I November s. å. erklærede Jens Bjelke, at han vilde blive stående som kantsler til herredagen i 1637, såfremt han måtte slippe for kommissioner i andre end kongens sager, og bad med det samme om, at Peder Knutssøn eller hans svigersøn, Daniel Bildt måtte få fuldmagt til at udstede kongsdage. Heller ikke dette synes at være bevilget. Jens Bjelke blev også efter sin udnævnelse, ligesom før anvendt i kongelige kommissioner, f. eks. i 1633 til at deltage i ordningen af det indviklede forhold med de trondhjemske kannikegæld. Dette var nu mere generende for

---

[1]) Kornet stod i 1633 på marken langt ud over høsten.

ham end før, og han fik derfor i 1639 efter ansøgning tilladelse til at erklære sig skriftlig eller sende en fuldmægtig, når hans nærværelse ikke var aldeles nødvendig.

I Juli 1633 ankom Jens Bjelke til Bergenhus; umiddelbart efter modtog han både slot og len af Bertel Lauritssøn Hørby og Bergens lagmand. Skønt han var skuffet i sin forventning om store indtægter af sit nye len, havde dette ingen indflydelse på den samvittighedsfuldhed, hvormed Jens Bjelke varetog dets bestyrelse. Med en iver, der fortjener al muelig påskønnelse, stræbte han at sætte sig ind i alle forhold, og hvor der var noget galt, var han straks påfærde. Hans omhu for sit embedes forvaltning var lige så usvækket, som i hans yngre dage. Dette var meget heldigt: ti Bergenhus lens almue synes på denne tid at have vist en gennemgående ulydighed og vrangvillighed, som i stedet for at formindskes blev forøget efter udstedelsen af de nye forordninger, da almuen troede, at regeringen i disse gav dem medhold mod øvrigheden — og under sådanne forhold var netop en omhyggelig og samvittighedsfuld lensherre på sin plads.[1])

Almuen fortolkede bl. a. de nye bestemmelser om skydsfærd på den måde, at de ikke skulde kunne tvinges til at skydse længere end fra den ene gård til den anden, „som de kalder mand imellem.“ På grund heraf var der forekommet eksempler på, at breve ved således at gå fra hånd til hånd vare blevne opslidte eller forkomne. Ligeledes kunde det hænde, at almuen truede lensherrens folk med kniven, når disse ikke vare fornøjede med at rangle gård imellem på hesteryggen. Det var næsten umueligt at få almuen bevæget til at transportere den ved til Bergenhus, som Jens

---

[1]) Også i selve Bergens by var der i disse år mange urolige elementer; bl. a. var Mourits Bosted og Laurits Markussøn meget stridige. Den første lå navnlig i uenighed med biskopen.

Bjelke „imod andre lensmænds vis“ havde måttet købe; hans vedjagt udeblev gang efter gang i flere uger, da almuen på mange steder mente, „at de ere ikke pligtige til at gøre eller fly fordringskab til ved til slottet — — —, efterdi de nu ere blevne noget forskånet for vedførsel og andet arbejde til fogedgårdene.“ At få bønderne til at gøre arbejde til slottet var også meget vanskeligt, uagtet Jens Bjelke påstod, at han gav „dennem mad og drikke mere end tilforn.“ Denne indbildning hos almuen, at de nu skulde være fritagne for alt arbeide til slottet, bevirkede fremdeles, at Nordhordlands bønder nægtede „at indhøste det hø, som var slaget på en eneste ø, som ligger her til slottet, at man ikke fik så meget hø derfra, som til en eneste ko at føde.“ Jens Bjelke oplyste i den anledning, at Bergenhus havde mistet alle sine avlsgårde, idet nu endog den sidste, Herlø, skulde være overdraget til nogle borgere fra Bergen. Denne blev dog senere atter lagt under Bergenhus slot.[1]) Den samme vrangvillighed hos lenets almue kom også tilsyne, når det slagtekvæg skulde føres til Bergen, som lensherren skulde nedsende til Danmark, i hvilken anledning Jens Bjelke havde mange vanskeligheder at kæmpe imod.

Presternes skyds på anneksrejserne og fogders og skriveres underhold på tingrejserne vakte også megen uvilje hos almuen. Hvad den første angik, fik Jens Bjelke og biskopen i Bergen under 10 Januar 1634 befaling fra kongen om at forfatte en anordning derover, som de også udarbejdede i løbet af de næste to år. Dette meget detaljerede skydsreglement fik kongens stadfæstelse 12 Marts 1636. Med hensyn til fogdernes underhold synes der ikke at være truffet nogen ny bestemmelse. Derimod blev sorenskrivernes under-

¹) Meddelelser fra det norske rigsarkiv I, 175 og 323.

hold fastsat ved den ovenfor omtalte forordning af 24 Oktober 1634.

Af skatterne var der størst ugreje med garnisonsskatten. Manglerne ved denne kunde dog ikke udelukkende lægges bønderne tillast, idet fogderne på mange steder efter gammel vane havde ladet dem tage sig meget god tid med skattens indbetaling. Forbudet mod at tage overvægt blev for landskyldsmørrets vedkommende uden videre fortolket således, at bønderne nu gav meget mindre, end de vare pligtige til, idet de forlangte, at det kar, hvori smørret blev leveret, også skulde medtages i vægten. Af den nye bestemmelse om, at lensherrerne uden betaling skulde meddele sin betænkning på alle de andragender, som forelagdes dem, var følgen bleven, at de meget snart så sig overløbne med de mest forskelligartede klager og besværinger. Af hensyn hertil foreslog Jens Bjelke, at man for fremtiden skulde give noget til de fattige, når man ønskede en sådan påtegning.

Da Jens Bjelke forudså, at bøndernes udprægede modvillighed måtte fremkalde mange retssager, bad han kongen i et af sine første andragender om tilladelse til at lade dem udsone de pengebøder, hvori de kunde blive dømt, med andre straffe, idet han gik ud fra den forudsætning, at en straf, som rammede deres formue, lige så meget traf deres hustruer og børn, som dem selv. Kongen delte denne hans opfatning og tillod ham ved et missive af 22 Oktober 1633 at „straffe sådan deres mutvillighed udi tårnet til vand og brød eller med en spansk kappe eller deslige, lidelige plage.“ Jens Bjelke, der efter sine egne erklæringer mest var tilbøjelig til at bruge mildhed, fandt imidlertid snart, at denne ikke var vel anvendt, hvor han havde at gøre med en så genstridig almue, som den bergenhusiske. Han ventede sig dog meget af de undersøgelser, han kunde få lejlighed til at anstille, når han

rejste om i lenet, „endog andre dermed haver ringe formiet tilforn, når sligt er bleven foretagen.“ Navnlig håbede han, at han derved skulde komme på spor efter dem, som satte almuen op imod øvrigheden; ti han havde en stærk formodning om, at der var sådanne, og ønskede, at straffen mest måtte ramme disse.[1]) Jens Bjelke skal også selv i den tid, han var befalingsmand på Bergenhus, have udstedt et forbud mod at bære kniv,[2]) der vel kunde behøves for en så vild almue, som den vestenfjeldske den gang var.[3])

Et andet punkt, hvorpå Jens Bjelke også havde sin opmærksomhed henvendt, var den ulovlige jagt. Det var almindelig skik, at bønderne slog sig sammen i flokker og begav sig ind i højfjeldet, hvor de ofte, især efter store snefald kunde dræbe indtil en 40—50 rensdyr ad gangen. Da det jævnlig hændte, at de ikke kunde betale de bøder, som loven fastsatte for ulovlig jagt, foreslog Jens Bjelke i 1636, at de i så fald skulde straffes „med landflygtighed eller andet sådant til afsky,“ samt at der måtte træffes nærmere bestemmelser om, „hvor mange dyr hver ombudsmand må skyde til sit behov om året, uden der han haver hans husbonds befaling på, og seddel dyrskytterne at måtte gives af ombudsmændene, hvor skulle skyde, og hvor mange dyr, og de seddeler have med dennem i skovene, eller fratages bøsse og andet medhavende, samt hvis dyr de haver skudt.“ Denne henvendelse frugtede imidlertid ikke det ringeste, idet recessen

---

[1]) Jvfr. kongebrev af 9 Januar 1634.

[2]) L. Daae, norske bygdesagn, s. 97 og det der citerede sted af Pontoppidans Glossarium Norvegicum, s. 75.

[3]) En vis Gøde Pederssøn, som bestyrede en dansk adelsmands ejendomme i Sogn og var meget forhadt, var endog udsat for mordforsøg, da nogle bønder lejede en mand, som lagde sig i baghold for at skyde ham. Han undgik dog skuddet.

af 1584 (§ 19) og de fra denne hentede bestemmelser i lovbogen af 1604 vedblev at gælde uden nogen forandring eller tillæg.[1])

Formodentlig var det ikke så let at overbevise nogen om at have drevet ulovlig jagt, da der altid var et stærkt sammenhold mellem almuen i hver bygd. Dette var også tilfældet, når der var fundet nogen ny ertsanvisning, idet de da „havde for vane at true hveranden på liv og hals, hvo sådant vil åbenbare.“ For at forhindre dette og skaffe flere „sådanne bjerge, der kunde prosperere ko: majtt: og landet noget synderligt,“ foreslog Jens Bjelke, at kongen burde udstede en forordning „indeholdendes om ubodemåls straf over dennem, som med for^ne^ trusel herefter tør understå at lade sig med forlyde, og om et halvt hundrede eller hundrede rdl.s løn og noget andet for dennem, som slige ertsbjerge kunde ville opsøge og opdrage (sic).“ Men heller ikke dette forslag synes at være bleven taget til følge, mere end det forrige.

Medens Jens Bjelke tidligere havde været meget ivrig for at skaffe fogderne fast løn, kom han, da han var bleven befalingsmand over Bergenhus len, på ganske andre tanker, og så nu en af grundene til den ringe anseelse, hvori de stod hos bønderne, netop deri, at disse nu kunde indbilde sig at være ganske fri for enhver afgift til fogden. Ligeledes havde han gjort den erfaring, at den faste lønning ikke forhindrede understikkelse af kongens bygsel og sagefald. Disse grunde bevægede ham nu til i 1636 at spørge, om fogderne „ikke måtte have nogen ringe genet hos tredie års tage, såsom 1 rigsort eller 1½ efter løben og nogen ringe foring hos bønderne, som nogen god evne på

---

[1]) Jvfr. norske magasin, I, 489 flg. og åbent brev af 17 April 1562 i norske rigsregistr. I, 348.

foder haver, eller hver tiende eller femtende part af sagefald og sådant uvisse i steden for den store forbejelse på løn, som dennem nu er tilforordnet, og de sommesteds bekommer, ko: maj:tt eller lensmanden ikke til ringe skade." For det første blev denne anmodning ikke påagtet; men flere år senere udkom der en forordning, som netop indeholdt den af Jens Bjelke foreslåede bestemmelse, dog ikke som erstatning for den faste løn, men for at afskaffe nogle biindtægter, der kunde give anledning til misbrug. Af klager over fogderne forekommer der ikke mange fra Jens Bjelkes tid; en af de få, som bleve indgivne, gjaldt den af ham ansatte foged i Søndfjord, Jakob Rasch, hvis sag i 1640 af kongen henvistes til hans, Oluf Parsbergs og Henrik Thotts afgørelse. Det synes også, som om han i det hele taget har øvet en streng kontrol, især under sine stadige rejser omkring på tingene. I denne henseende var han meget ivrig for at opfylde de krav, som de nye forordninger stillede til alle lensherrer.

Som befalingsmand på Bergenhus fik Jens Bjelke også at gøre med tilbagebetalingen af det i 1628 låste sølv. Bønderne på Søndmøre, som havde forstrakt kronen med 3000 lod, havde bl. a. i 1634 under herredagen i Kristiania anholdt om at få disse tilbage og vare da blevne henviste til Jens Bjelke. Senere, i Marts 1635, fik han derhos kongelig befaling til at erstatte almuen deres udlæg, dog uden at tage penge af skatterne. Han anså det for mest hensigtsmæssigt at tage, hvad han behøvede dertil, af de uvisse indtægter fra Nordfjord og Søndmøre for året ½ 1635 ½ 1636. Da han heller ikke selv havde været lenets befalingsmand på den tid, lånet blev ydet, anholdt han om, at den daværende lensherre, Oluf Parsberg måtte få befaling til at underrette ham, „om nogen af indbyggerne på Søndmøre

haver foræret kongl: maj:tt noget af det forstrakte sølv, eller anden indsigende derudi kunde være, på det jeg mig ikke skulde forgribe med at kontentere dennem (efter promiss derom), som ingen kontentering skulde have, eftersom adskillige ellers på Søndmøre haver lidt stor skade for for^{ne} deres underdanigste velmente forstræknings mistelse eller ombærelse i lang tid og helst i forleden dyre tid, som videre bliver refereret i en min designation eller observation om adskillige årsager til Bergenhus lens forarmelse og Bergen bys agtergang nu på nogen tidlang, og om middel derimod, næst guds hjælp.“ Den således af Jens Bjelke antydede udvej til at afbetale sølvforstrækningen ved de uvisse indtægter fra Nordfjord og Søndmøre vandt kongens bifald, og ved et kongebrev af 2 Marts 1636 blev det ham tilladt at tage deraf, hvad der udkrævedes til at afbetale den hele gæld. Også flere af Bergens indbyggere fik gennem ham erstatning for sine udlæg i 1628.

En af de forretninger, som stadig pålå de lensherrer, der residerede i en stiftsstad, var at deltage i domkapitlets forhandlinger. Den første gang, Jens Bjelke nævnes som nærværende ved disse, var 5 Februar 1634, da processen mod sognepræsten til Stordøen, herr Peder Alborg begyndte; som anklager optrådte — rimeligvis på kantslerens vegne — sorenskriveren i Nordhordland, Jens Mikkelssøn. Oftere lod Jens Bjelke møde ved andre, således 1 Juli 1634 ved Byrge Juel, som i den anledning kaldes vicepræces regius, og 20 Marts 1636 ved Bertel Lauritssøn, som derved kaldes magnifici domini cancellarii, Jani Bielcke, toparchæ de Østråt et præsidis regii plenipotens. 19 Januar 1638 var Georg Reichwein i kapitlet som Jens Bjelkes fuldmægtig. De underordnede personer, som mødte på Jens Bjelkes vegne, var foruden slotsskriveren, der bl. a. var tilstede i

kapitlet 17 Marts 1635, de 2 rådmænd, Rasmus Lauritssøn og Jens Skive, der begge mødte 26 og 29 August og 19 December 1635, medens den første var der 24 Oktober og den anden 16 December s. å. Jens Bjelke selv gav møde i kapitlet foruden 5 Februar 1634, 11 Februar og 22 November s. å., 17 Maj, 23 Juni, 25 og 27 Juli 1637, 7 Januar 1639, 28 Februar 1640 og 15 Januar 1641, den sidste gang, hans navn forekommer i kapitlets forhandlingsprotokol. Som stedets højeste embedsmand var det naturligt, at enhver stiftslensmand altid havde stor indflydelse i kapitlet, navnlig ved domsafsigelser. I en sag svarede således kapitlet, da Jens Bjelke ikke var tilstede, „at domini capitulares ej videre i denne sag kunde disponere, førend de med magnifico cancellario, nobilissimo Jano Bjelke sig herom delibererer.“ I 1636, da Bertel Lauritssøn under Jens Bjelkes fravær i Danmark på hans vegne udførte alle hans forretninger, var det ham og biskop Påske, der traf den fornødne afgørelse om brugsretten til en gård, som tilhørte Stordøens kirke; ved denne lejlighed var næsten det hele kapitel samlet. Da der i 1640 var en strid om prestevalget i Sund, som havde vakt megen forargelse, afgjordes denne i kapitlet af kantsleren, hvorpå han og bispen bekræftede den lovlig valgte i hans kald, uagtet han ikke havde fyldt sit 25de år.[1])

Udnævnelsen af underordnede embedsmænd tilkom på få undtagelser nær lensherren, hvis valg i de fleste tilfælde uden vægring blev bekræftet af kongen. For det første anvendte Jens Bjelke denne ret til at skaffe sine tidligere underordnede gode ansættelser. Anders Matssøn blev således stiftsskriver over Nordfjord og Søndmøre[2]) og gjorde

[1]) Bergens kapitelsbøger for disse år i rigsarkivet.

[2]) Stiftsskrivernes distrikt varierede meget i omfang. Anders Matssøns eftermand var også stiftsskriver i Sogn, Søndfjord og Nordfjord, medens Søndmøre fik en særskilt stiftsskriver.

tillige tjeneste som lensherrens famulus; senere skaffede Jens Bjelke ham ved sine anbefalinger løfte om den første ledige lagstol, hvorpå han udnævntes til lagmand i Stavanger. Ved besættelsen af fogedembederne synes kongen aldrig at have gjort nogen forandring, formodentlig af hensyn til, at lensherren her måtte bære ansvaret; af den grund benyttedes disse poster oftere til befordring af personer, der tidligere havde stået i lensherrens private tjeneste. Det samme gælder posten, som sloteskriver, hvis besættelse var så vigtig for lensherren. Undertiden kunde det også hænde, at en eller anden havde udvirket en anbefaling fra kongen, hvorfor rimeligvis ethvert andet hensyn måtte vige.

Sorenskriveren i Nordhordland, Jens Mikkelssøn, havde i December 1636 ved siden af sit egentlige embede også fået den bestilling at være udråber, d. v. s. skriver i de sager, som af borgermestere og råd henvistes til seks eller tolv mænds afgørelse, eller som angik gods, der udråbtes på umyndige børns vegne. Dette vilde imidlertid byskriveren, Ananias Absalonssøn, ikke vide noget af, idet han ansa alt sådant for henhørende til sine forretninger; men kongen var af en anden mening og fastsatte i 1639, at Jens Mikkelssøns nye bestilling ikke skulde forenes med byskriverens, og hvis han skulde opgive nogen af sine poster, da måtte det være sorenskriveriet. Grunden hertil kom snart for en dag, idet Jens Bjelke fik befaling til at undersøge Jens Mikkelssøns forhold, da man beskyldte ham for at være fordrukken og for at have gjort sig skyldig i mange misbrug. Formodentlig medførte disse angivelser den rene sandhed, da Jens Mikkelssøn samme høst erklærede sig villig til at overlade sorenskriveriet til sin svoger, Kristen Jenssøn, der var borger i Bergen. Hermed var kongen tilfreds og pålagde Jens Bjelke, såfremt alt var gået ordentlig til, at ansætte den nye sorenskriver

og modtage hans ed. Også mæglernes udnævnelse synes at have tilkommet lensherren, der i forvejen måtte eksaminere vedkommende, om han var duelig til denne bestilling.[1])

På besættelsen af de forskellige poster ved toldvæsenet øvede lensherren som oftest liden indflydelse. Jens Bjelke måtte således endog en gang se på, at der ikke toges noget hensyn til hans anbefaling for en ansøger. Efter toldordinantsen af 1632 skulde toldere og toldskrivere ved de større toldsteder udnævnes af statholderen i København; dette blev dog ikke altid overholdt, idet f. eks. Jens Bjelke et par gange fik kgl. befaling til at ansætte en ny tolder. Ved de mindre toldsteder ønskede kongen at inddrage en del poster, hvis forretninger han for fremtiden vilde have henlagt til fogderne. Da denne ordning måtte medføre en udvidet kontrol fra lensherrernes side, var den meget imod Jens Bjelkes ønske. Han følte sig allerede meget trykket af den kontrol han tidligere skulde øve over tolderne, idet han således efter en forordning af 23 Januar 1635 skulde sørge for, at toldkisterne åbnedes og penge og regnskaber indsendtes i rette tid.[2]) Da han var meget nidkær, udviklede der sig snart en del „inkonvenients," og for at undgå denne, udvirkede han i 1636 en befaling fra kongen om, at der for fremtiden

---

[1]) I 1639 fik Jens Bjelke pålæg om — indtil videre — at være tilstede ved alle skifter.

[2]) I 1635 fik Jens Bjelke befaling til at klarere en del uafgjorte regnskaber for tolden af Onsø og Bergenhus; han påviste da, at fejlen ikke lå hos ham. S. å. var der en strid mellem borgermestere og råd og generalvisitøren om den fjerdedel af det konfiskerede gods, som skulde tilfalde byens øvrighed, — og som Jens Bjelke ikke vilde driste sig til at afgøre. På den ene side vilde han ikke berøve kongen „nogen højhed eller rettighed" men heller ikke ønskede han, at „borgermester og råd skulde miste noget af deres priviligerede frihed."

altid skulde være en borgermester og en rådmand tilstede ved toldkistens åbning.

Da det var betydelige summer, som gik gennem toldernes hænder — efter Jens Bjelkes erklæring ofte over 20,000 rdl. — måtte de stille kaution. Da i 1639 en tolder, Peder Hanssøn var kommen 800 rdl. tilkort, måtte disse udredes af kautionisterne, der igen måtte holde sig til Peder Hanssøns ejendele, som Jens Bjelke i den anledning fik ordre til at beslaglægge. Peder Hanssøn blev selv afsat. Sådanne tilfælde synes dog at have været sjeldne. — For at kunne kontrollere de ankommende udenlandske skibe, var det fastsat, at alle skibe, som løb ind til Bergen, først skulde lægge bi ved tønden udenfor slottet. Uagtet Jens Bjelke ønskede denne bestemmelse ophævet, vedblev den dog at gælde også for hans bestyrelsestid.

At overholde orden på Bergens våg havde ofte sine vanskeligheder for lensherren, da han kun rådede over en liden militærstyrke. Da således en hollandsk konvoj i 1634 var løbet ind til Bergen, og chefen en nat uden at agte den kgl. forordning af 21 Juli 1589, der forbød sådant, fyrede tre skud, var der for Jens Bjelke intet andet at gøre end at lade ham rejse lige så uantastet, som han var kommen. Han måtte derfor lade sig nøje med at indberette sagen til kongen, som blev meget vred derover og befalede, at den hollandske kaptejn skulde gribes og fængsles, hvor han kunde træffes; men denne befaling er neppe nogensinde bleven iverksat.

Når Jens Bjelke, som det hændte et par gange, fik befaling af kongen om at skaffe folk ind i Bergens håndverkslaug, kaldte han blot oldermanden og nogle andre af laugets medlemmer til sig og betydede dem, at de skulde skaffe vedkommende en plads, hvilket derpå lovedes uden

indvendinger. På denne måde fik i 1635 en „friskurster“ Johan Jørgenssøn, som var såret i kongens tjeneste, en plads i skomagerlauget og to års skattefrihed.[1])

XIV.

Sørøverier. Udløsning af kristne fanger i Algier. Det ostindiske kompagni. Kristian IVs strid med Hamburg. Undersøgelse af de bergenske købmænds bøger. Hvalfangst i Nordishavet.

Den store udstrækning, hvori sørøveri og kapervæsen blev drevet i det sekstende århundrede og i det syttendes første halvdel, gjorde sejladsen på de nordlige have meget usikker. Forskellen mellem en orlogsmand og en sørøver var i mange tilfælde vanskelig at bestemme, idet krigførende magters orlogsskibe hyppig anså sig berettigede til at angribe og tage ethvert koffardiskib, som ikke tilhørte den samme stats undersåter. Ja, det kunde undertiden hænde, at også armerede koffardiskibe indlod sig på at drive sørøveri som en indbringende binæring. Således blev i 1611 eller 1612 et af borgermester Søfren Søfrenssøns skibe overfaldet og plyndret af et skib, der tilhørte greven af Orknøerne, som ikke undså sig for at modtage det røvede gods.[2]) Kort

[1]) De her meddelte oplysninger om forholdene i Bergenhus len ere især hentede fra Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 13 Februar, 21 og 29 April, 1 August og 17 November 1635, 9 og 18 Februar og 12 April 1636, som dels findes i samlinger til den danske adels historie fasc. 19—20 i det kgl. bibliothek i København, dels i rigsarkivet.

[2]) Brev fra Knut Urne til Kristian Fris til Borreby, dat. 30 Septbr 1615, saml. til danske adels hist. fasc. 13 på det kgl. bibliothek i Kbhvn. Endnu i 1620 var der forhandlinger om denne sag med det skotske råd, der sendte Robert Monteith til Bergen. Brev fra Knut Gyldenstjerne til Kr. Fris til Kragerup, dat. 5 Maj 1620, sinstds. fasc. 17.

efter blev havet omkring Færøerne et yndet tilholdssted for fribyttere. Da indbyggerne klagede herover, måtte der udsendes et orlogsskib for at jage de ubelejlige gæster bort.[1]) I de følgende år høres der fremdeles idelige klager over sørøvere og kapere. Da den nederlandske uafhængighedskrig igen blussede op, bragtes kapervæsenet rigtig i system af de dristige skibe fra Dünkerken, der strejfede omkring for at gøre jagt på hollandske fartøjer. Da man i Norge havde indkøbt flere hollandske skibe, som vare let kendelige, begyndte Dünkerkerne først at kapre disse uden at tage hensyn til deres nye hjemsted. Snart gik de videre og opsnappede frisk væk norske skibe overhovedet, så at inden kort tid ethvert koffardiskib, som ikke sejlede i konvoj, var udsat for at blive plyndret. Frygten for disse nye vikinger var almindelig, og hver gang der kom et rygte ud om, at der var Dünkerkere i farvandet, gik det med en overordentlig hurtighed omkring og spredte rædsel overalt, hvor fredelige købmænd ventede sine skibe hjem. „Gud forblinde dem, de ikke kan se og skønne deres kans!“ skrev lensherren, Knut Gyldenstjerne om høsten 1625, da nætterne begyndte at blive mørke og lange, og man i Bergen hvert øjeblik ventede besøg af den flåde på 37 store og små skibe, der skulde være stukken i søen fra Dünkerken, og som man formodede vilde forene sig med nogle andre skibe, der sagdes at krydse under den spanske kyst.[2]) Da Algiererne udstrakte sine røvertog længer og længer mod nord, og Storbritannien og Irland på samme tid kom i krig med Spanien, og skotske

---

[1]) Brev fra lagmand og menige lagrette på Færøerne til Kr. Fris, dat. Torshavn 5 August 1615, smstds. fasc. 13.

[2]) Brev fra Knut Gyldenstjerne til Kr. Fris, dat. 16 Septbr. 1625, smstds. fasc. 19.

kapere fandt sin fordel ved at følge den sædvanlige fremgangsmåde, tiltog usikkerheden endnu mere.

Disse forhold virkede med nødvendighed trykkende på de norske stæders handel, uden at det stod i regeringens magt at standse det tiltagende uvæsen. Den indskrænkede sig til at opfordre lensherrerne til at passe på ved søkanten og advare de udgående skibe imod Dünkerkerne, „efterdi man ikke kan vide, hvad de sig kunne foretage.“[1]) Men der skulde mere til for at udrydde et sådant onde, idet disse advarsler ikke en gang afholdt Bergenserne fra ved lejlighed at afkøbe sørøverne deres bytte. Først da defensionsskibene efterhånden bleve færdige, lykkedes det for en enkelt sommer at holde Nordsøen ren ved uophørlig at lade disse krydse og konvojere. I 1632 var der således 8 norske defensionsskibe i søen, fordelte i to eskadrer, som sejlede lige til Spanien. Men i de følgende år, greb det gamle uvæsen på ny om sig.

I 1635 var usikkerheden atter stegen i den grad, at intet skib, som skulde tiltræde en længere rejse, kunde stole på at nå sit bestemmelsesested. Jens Bjelke gav derfor de skippere, med hvem han sendte breve til Danmark, det pålæg, at de skulde binde dem til en sten og kaste dem overbord for det tilfælde, at skibet mødte „nogen Dünkerker eller andet fremmed orlogsskib.“ Under disse omstændigheder fandt han sig ikke vel tilmode ved at tænke på, hvor dårlig Bergen var sikret imod et muligt anfald. „Her er ond evne påfærde imod denne tids stratagemata, formedelst en ringe værn her af slottet kan gøres,“ skrev han i et af sine breve, og udmalede med det samme, hvordan slottet

---

[1]) Kongebrev til de danske og norske lensherrer, dat. Antvorskov 20 Novbr. 1625 i sjælandske tegnelser, vol. XXIII, fol. 115 i det danske gehejmearkiv.

„så uordentlig er funderet i begyndelsen og uden grave og vold, og ingen brystværn omkring byen.“ Kanonerne, som ovenikøbet ikke alle vare betalte, manglede tildels lavetter, og til de største af dem fandtes ingen kugler. Af soldater gaves der kun tyve.[1]) Der kom stadig nye budskaber om røverier og ildevarslende rygter om Algierernes planer til at hjemsøge de norske kyster. I begyndelsen af året tog således en tyrkisk sørøver et af de bedste skibe fra Bergen, der havde 16 mands besætning og uden at være defensionsskib dog førte 10 kanoner, såkaldte „gøtlinger,“ og da man samtidig hørte om nye plyndringer af Dünkerkerne „samt ophold og anden molestering af de Spanische,“ begyndte Jens Bjelke for alvor at tage under overvejelse, hvorledes det kunde lade sig gøre at forsvare byen, såfremt sørøverne skulde aflægge byen et besøg. Af byens borgere, der vare aldeles uvante med våbenbrug, var intet at vente, ti — skrev Jens Bjelke — „de mener sig her på dette sted ganske fri for al ulykke og ikke gærne vil koste noget på publicum bonum,“ allermindst siden de nogle år forud havde bidraget til et befæstningsarbejde, som senere var nedfaldt. Dog mente han, at det kunde lade sig gøre at få istand „et lidet brystværn her omkring byen og en liden skanse eller redut eller to,“ som dels skulde opføres af borgerskabet, dels af almuen. Foruden denne befæstning anså han det nødvendigt at opføre et par batterier på Agdesiden, „da muéligt, Dünkerkerne skulde ikke gøre dennem så næsevise, som de gøre.“ Til bygningen af disse forsvarsverker foreslog han derhos, at „adskillige løsgængere her af landet kunde bruges og de, som passelige forseelser haver beganget, og landet og indbyggerne for stor besværing af sådanne kompaner, (som

¹) Jens Bjelkes brev til Kristian Fris, dat. Bergenhus 21 April 1635 i samll. til danske adels hist. fasc. 20.

beklagede sig. At optage alt for meget af kirkernes beholdninger anså han heller ikke for at være forsvarligt, da der fandtes flere kirker, som tiltrængte reparationer og ikke havde midler til at bestride de derved nødvendige omkostninger, hvorhos der på samme tid krævedes store bidrag til bygningen af Kristiania kirke. Først når alt dette var udredet, mente han, at der kunde være tale om at anvende noget af pengene til fangernes udløsning, „indtil anden middel hos kristne potentater kunde ved guds gode indskydelse, hjælp og bistand berammes dertil — — inter alia salutaria negotia et medicamenta ægritudinis hujus temporis.“ De summer, hvorom det drejede sig, vare meget betydelige; i 1639 var der f. eks. tale om at udrede 10,000 rdl. af de norske kirkers beholdning, som fra København skulde sendes gennem kongens faktor i Amsterdam.[1]) I 1636 oplyste Jens Bjelke, at der i hans tid var givet af lenets kirker 1700 rdl., som vare leverede til dr. Hans Resen, hvem kongen havde betroet overtilsynet med denne pengeindsamling. En af Jens Bjelkes memorialer fra 1636 giver en forestilling om, hvad det kostede for en enkelt fange at slippe løs fra Algier, og hvordan det selv her var umueligt at undgå spekulanter, der søgte at drage fordel af sine medmenneskers ulykke. Det heder i denne: „Samt eftersom her er nu med mig en fattig skipper af Bergen, ved navn Petèr Villumssen, som haver siddet fangen i barbariet til Argier på et halvt års tid og skulde ransoneres for 600 stück von acht,[2]) af en

[1]) Brev fra Kr. Urne til Kr. Fris, dat. Akershus 27 August 1639 i danske kancellis arkiv mellem Kr. Fris's breve i det danske gehejmearkiv.

[2]) Stück von achten eller Albertusdalere var en mynt, der ifølge en forordning af det regerende rigsråd fra 12 Marts 1648 i danske penge skulde gælde 5 ℔ 12 ß, men som det kort efter ved en forordning af 24 Oktober 1651 blev forbudt at bruge i handel og vandel.

jøde hannom forstrakt, dog på dobbelt betaling og end 48 rdl. til inden år og dog at kontentere, som er til den 25 Augusti, han selv videre kan vide at berette, og hans søn, Villum Peterssøn sat til gidsel for hannom og skal ransoneres for 400 stück von acht, som hans 15 bådsmænd, hver efter sin måde, også tagen fangne med hannom på et Bergen skib og gjort til slaver og begærer allerunderdanigst undsætning til forne hans ranson og hans søn og bådsmænd og befaling derom til faktorerne."

Det ostindiske kompagni havde ved den uheldige krig med kejseren fået et hårdt stød, så at der endog til en tid var tale om at opgive det hele foretagende og overlade Trankebar til en fremmed magt. Da kongen anså dette for „disreputerligt," blev dog denne plan aldrig udført; vi have ovenfor seet, hvorledes man i det sted søgte at skaffe nye midler til den ostindiske handel. Men da fordelen ved den sort handelsforetagender visselig ofte var imaginær, var det ikke så let at opdrive de nødvendige penge, og Kristian IV, der selv stod i et betydeligt forskud, måtte derfor gribe til allehånde udveje for at skaffe penge tilveje. Først vendte han sig til dem, der tidligere havde været deltagere i kompagniet og lod dem gennem lensherrerne opfordre til at yde nye tilskud i forhold til deres tidligere indsatte kapital, „dog at ingen fattig tvingis og pålæggis mod sin vilje."

Da Jens Bjelke om foråret 1634 skulde drage til herredagen i Kristiania, modtog han to kongelige missiver, der pålagde ham „at foreholde borgerskabet udi Bergen og andre udi Bergenhus len om nogen nye indlæg udi det ostindiske kompagni at gøre og indrede til et nyt kapital, som skulde anrettes for at afhente den forråd, som der er, som foruden hvis nye kapital og bekostning det ikke kan ske." Den kapital, som tiltrængtes „af alle participanterne," var meget

betydelig. For at bringe denne tilveje var også Jens Bjelke særdeles ivrig med stadige henvendelser til lenets adelsmænd og byens borgere. De sidste fik endog i kort tid hele fem skrivelser fra ham med opfordringer til at gøre indskud.

Af besiddende adelsmænd fandtes der på den tid i Bergenhus len efter Jens Bjelkes opgave kun tre, hvoraf den ene var lensherren over Hardanger, Jørgen Brockenhus. Denne, der netop lå syg, da Jens Bjelke sendte ham bud om, at kongen vilde have nye indskud, svarede, at han ved kompagniets oprettelse var bleven fritagen for at yde bidrag; dernæst oplyste han, at han netop nu agtede at sende sine børn udenlands for at studere, og at han måtte anvende store omkostninger på at reparere sin gård, hvorfor han bad Jens Bjelke oplyse kongen herom og undskylde ham. Den anden var den gamle Bertel Lauritssen Herby, ejer af gårdene Hatteberg og Onarejm; han indfandt sig ved herredagen og henvendte sig her 24 Maj til Jens Bjelke med en skriftlig forestilling om, at han, der nu stod på gravens bred og i sine tidligere dage havde gjort mange udlæg til staten, nu ikke mere magtede dette og derfor måtte være fritagen. Jens Bjelke oversendte begge skrivelser til det danske kancelli.[1]) Den tredie adelsmand i Bergenhus len var Byrge Juel.[2]) Fra ham fik Jens Bjelke intet svar; men han bevidnede

---

[1]) Både Jørgen Brockenhus's og Bertel Lauritssøns breve findes i det danske gehejmearkiv mellem danske kancellis norske ugeskab 14, pakke 103, sammen med det ovfr. side 259 citerede brev fra Jens Bjelke til Kr. Fris, dat. Tøjen 1 Juni 1634.

[2]) Denne jydske adelsmand var ved sit giftermål med [illegible] Knutsdatter Bildt kommen i besiddelse af Lungegården ved Bergen m. fl. andre ejendomme i Norge, der i 1643 opgaves til [illegible] tønder hartkorn. Jvfr. saml. til det norske folks spr. og hist. I, 443 og III, 562 og norske magasin II, 199.

alligevel for kantsler Fris, „at han er i gæld og besværing og intet kan formå dertil.“ For sit eget vedkommende påberåbte Jens Bjelke sig den aftale med Jens Juel, som han allerede tidligere flere gange havde anført til sin undskyldning og som han nu mente igen måtte fritage ham, med mindre han „end extraordinarie noget dertil gøre vilde.“ Han klagede over sin „store gæld og besværing,“ og den „dåglige ekspens,“ han havde i anledning af sine sønners udenlandsrejse og på andre måder.

Da borgerskabet i Bergen først fik meddelelse om kongens ønske,[1]) og borgermestere og råd anmodede dem om at rette sig efter lensherrens opfordring, svarede en af borgerne, Krin Hofft, at når hans medborgere vilde gøre udlæg, skulde det også blive betalt af hans faktor i København. De andre klagede over, at de havde havt store udgifter ved de indkøb, de havde måttet gøre i Dantzig og andensteds for at forsyne den nødlidende almue, så at de nu ikke kunde gøre indskud i det ostindiske kompagni; derimod erklærede de sig villige til at overlade kongen alt, som de tidligere havde indsat i dette, hvortil de troede at have adgang ifølge ordlyden i nogle af de kongelige befalinger. Jens Bjelke erklærede rigtignok, at han vilde henstille dette til kongens egen afgørelse, men var kun lidet fornøjet med et sådant svar. Ved atter og atter at trænge på bragte han det omsider dertil, at borgerne begyndte at vise sig mindre uvillige og talte om at sende en fuldmægtig til herredagen i Kristiania, som på deres vegne kunde træffe aftale om, hvor meget de skulde udrede. Derimod kunde han ikke, som han havde ønsket, få drevet det dertil, „at de fornemste participanter og synderlig de af rådet, som kunde være af nogen formue,

---

[1]) Jens Bjelkes skrivelser til borgerskabet af 22 Marts, 5 og 13 April 1634 mellem danske kancellis norske sager.

vilde først for deres person navngive, hvad de kong: majtt: til velbehag vilde dertil konsentere, dermed at give de andre et godt eksempel." Ti kun få vilde indlade sig herpå. Heller ikke kom den lovede fuldmægtig til herredagen, væsentlig af den grund, at borgerne ikke kunde blive enige om, hvem de skulde sende. Først i slutningen af Maj, da Jens Bjelke var på Tøjen, kom der et bud med en „erklæring og konsentering" fra borgerne „at de dog såvidt infallibiliter til forne nye kapital skulde konsentere, som andre hans majt:s troe undersåter af lige middel og evne med dennem konsentere vilde, hvilket jeg mente, de ingenlunde med nogen billighed kunde vægre dennem udi." Desuagtet kom der i hele dette år ikke mere end 433¼ rdl. fra Bergen.

Hermed var Jens Bjelke ikke kommen langt. Det indskud, som kongen denne gang krævede, udgjorde 6¼ p. c. af den oprindelige kapital. Men en mængde erklærede sig uvillige til at udrede dette „uden vurderings dom," og hvad han ellers fik, kunde efter hans egen erklæring ikke forslå synderlig. [1]) Dertil kom endnu det uheld, at et bud, som skulde overbringe kongens befaling om, at pengene nødvendigvis i Januar 1635 skulde være i København, først nåede frem til Bergenhus 27 Februar. Jens Bjelke var da på tingrejser ude i lenet, men havde, forinden han forlod Bergen, pålagt byfogden „at fare fort med vurdering hos de efterstående efter foregående dom.". I hans fraværelse måtte borgermesterne og rådet lade kongens befaling „forkynde for participanterne til at endnu ufejlbarlig rette dennem efter med forskrevne andel penge straks ved deres eget bud at nederskikke og samt efter missivens tilhold nogle nye participanter at handle med om nogen nye tillæg dertil at gøre,"

¹) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. Bergenhus 8 Febr. 1635 i samll. til danske adels hist. fasc. 20.

indtil Jens Bjelke selv en uge senere kunde være tilbage på Bergenhus. Desuagtet fandt han ikke ved sin genkomst de forlangte penge og måtte af den grund indskrænke sig til at sende kongen gennem kantsler Fris en undskyldning og forklaring.

Men nu var Jens Bjelke bleven utålmodig. I overvær af det bud, som havde bragt det kongelige missive, lod han participanterne først kalde op på rådstuen og derefter på slottet, hvor han gjorde dem forestillinger i en tone, som snart afvæbnede enhver modstand. Han sagde dem nemlig rent ud, at om de nu ikke vilde give penge, så skulde de uden videre miste sit borgerskab; om de så måtte flytte udenlands, vare de tvungne at afstå en sjettedel af sin formue til kongen, hvorfor de følgelig vilde stå sig på at gøre de indskud, som nu blev forlangt af dem.[1]) Dette virkede, så at både de gamle indskydere lovede at udrede sin andel og en del nye erklærede sig villige til at give forskellige summer, der af Jens Bjelke tilsammen ansloges til 1000 rdl. Dog var han endnu ikke rigtig sikker på, at alle vilde holde sine løfter.

I slutningen af Marts 1635 afsendte endelig participanterne en del penge og veksler, dels af det nye indskud, dels af restancer fra ældre tid, ialt 1190 rdl. samt 1145 rdl. fra nye indskydere. Senere må der være sendt meget større beløb, da en samtidig, men neppe fuldstændig liste over de norske participanter opfører 2 adelsmænd, Jens Bjelke med 300 rdl.s indskud og Peder Knutssøn med 200 rdl., samt Bergens by med ialt 14,021 rdl. hvoraf Jan Janssøn de Lange og Sander Janssøn med deres

[1]) Jens Bjelkes breve til Kr. Fris, det ene dat. Bergenhus 9 Marts 1635 med et postscriptum af 14 Marts — og det andet, dat. Bergenhus 16 Marts, smstds. fasc. 15.

fæller stå for 10,991 rdl., Trondhjem med 2214 rdl. og Stavanger med 30 rdl.

En væsentlig grund til borgernes uvilje til at sætte flere penge i den ostindiske handel var efter Jens Bjelkes mening at søge i Hollændernes intriger, der havde indbildt Bergenserne, at der ikke var nogen fordel at vente af denne handel; men netop i det afgørende øjeblik kom der underretning om, at et af kompagniets skibe var ankommet til Irland med en rig ladning. Dette budskab virkede måske lige så meget på borgerne, som Jens Bjelkes trusler. Derhos må man tage i betragtning de store forskud, hvori borgerne stod for de varer, som de havde indkøbt til almuens forsyning ovenpå de to froståre; ti uagtet høstens udfald i 1634 ingenlunde havde været dårligt, var dog mange fremdeles i den forlegenhed, at de ikke en gang kunde tilså halvdelen af sine gårde. Og borgerne selv havde også lidt store tab bl. a. ved sørøvernes plyndringer. Først da Jens Bjelke havde fået en del penge ind, vovede han at fremsætte sine undskyldninger for kongen, formodentlig fordi han nu først troede sig sikker for at blive udsat for nogen mistanke om at spille under dække med borgerne. Han var endog så dristig, at han skrev, at Bergens borgerskab altid ellers var meget villigt, når de aamodedes om at gøre udlæg, og at om de nu en gang af sine indskud i det ostindiske kompagni kunde „få noget igen pro qvota, så blev de formodelig vel villiger dertil, om ellers lejligheden derefter kan være.“[1])

Det er under disse forhandlinger påfaldende at se,

---

[1]) Kvittering i det danske gehejmearkiv mellem danske kancelli norske sager, skab 14, pakke 103. Smstds. opgave over „norske participanter udi det ostindiske kompagni.“ Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. Bergenhus 27 Marts 1635 i saml. til danske adels hist. fasc. 15 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

hvilken mangel på rede penge der herskede i en by med Bergens handel. Jens Bjelke måtte endog, for at skaffe sådanne til indskyderne, både de gamle og de nye, låne dem af skatterne og af toldpengene, da det ellers var dem umueligt at opdrive midler dertil. Det er dog ikke vanskeligt at finde nøglen til denne gåde. I Norge var der nemlig kun ringe anledning til at anbringe sine kapitaler på anden måde end ved at købe jordegods. De fleste, som havde opsparede penge, våre derfor, når de ønskede at få gode renter, nødsagede til at vende sig til udlandet, uagtet regeringen ikke så derpå med gunstige øjne. Det lod sig heller ikke rette på dette misforhold ved kongebud, således som da Jens Bjelke i Maj 1639 blev befalet at tilholde såvel de kontorske, som Bergens borgere, at de i sin handel både inden- og udenbyes skulde bruge rede penge, medens de tidligere plejede at bytte varer mod varer. De grunde, som fremkaldte pengemangelen, var ikke af den natur, at de uden videre kunde ophæves, og vedblev derfor endnu længe at virke hemmende på handelens udvikling. Man vil derfor jævnlig, når det gælder en større kontant udbetaling, finde selv landets rigeste mænd i en trykkende forlegenhed, hvoraf de ikke kunde rede sig ud undtagen ved at sælge jordegods, således som det flere gange var tilfældet med Jens Bjelke.

Fra gamle dage af stod Bergen i den livligste handelsforbindelse med Hamburg. Byens interesser bleve derfor temmelig voldsomt berørte, da Kristian IV kom i strid med Hamburgerne i anledning af fæstningen Glückstadt og den der opkrævede told. Et af kongens første skridt, da Hamburgerne viste sig genstridige, var at beslaglægge deres skibe og øvrige ejendomme i Norge, som i Danmark. I Bergen blev de derværende Hamburgeres gods om våren 1633 optegnet og indbragt i kælderne under Ny-

kirken, medens deres regnskabsbøger bleve forseglede og indlagte i et eget kammer i det såkaldte Eriks tårn på slottet, hvor de fremdeles lå ved Jens Bjelkes ankomst. Han forespurgte sig kort efter, hvad han skulde gøre med dem, men fik blot det svar, at de skulde blive liggende indtil videre.[1])

Kristian IV var ubevægelig lige over for Hamburgerne og fortsatte, da de ikke gav efter, med sine strenge forholdsregler. I Juni 1636 pålagde han således Jens Bjelke at sørge for, at intet skib, der kom fra Elben, måtte handle med Nordfarerne, medmindre skipperen forpligtede sig til at sejle til Glückstadt, og i de nærmeste år kom flere lignende befalinger. I November 1637 fik Jens Bjelke bl. a. pålæg om at tage dom, om ikke Hamburgernes stuer i Bergen vare hjemfaldne til kronen, og i September 1638 fik han befaling om at rette sig efter den herom afsagte dom. Men uagtet disse strenge befalinger synes det dog, som om kongen har næret en hemmelig frygt for, at der alligevel dreves en smughandel mellem Bergen og Hamburg, der lammede virkningen af hans forholdsregler. Af den grund pålagde han Jens Bjelke at våge over, at disse nøje bleve udførte, og navnlig, at ingen handlede i sit navn med Hamburgernes varer. For at skaffe sig fuld vished gik han endnu et skridt videre, idet han under 14 December 1637 befalede Jens Bjelke og befalingsmanden over Stavanger len, Henrik Thott at undersøge, hvilke af Bergens borgere eller de kontorske der handlede på Elben, og i den hensigt uden varsel og uden at tale om øjemedet lade deres bøger hente op på rådstuen for der at gennemgå dem.

Dette blev også nøje udført. De, i hvis bøger der ikke fandtes noget mistænkeligt, fik dem straks igen, hvorimod de

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. Bergenhus 16 Marts 1635. i saml. til den danske adels hist. fasc. 15.

andres synes at være tilbageholdte for at bruges, når kongen bestemte, hvad der skulde gøres i sagen. Ialt blev der i anden halvdel af August 1638 undersøgt 57 købmænds bøger og papirer, hvoraf 24 var fra kontoret. Når regnskabet udviste, at de ikke havde modtaget mere tilbage fra Hamburg, enten i penge eller varer, end de havde udført, lader det til, at de i regelen bleve anseede som uskyldige. Hvor det derimod fremgik, at en købmand havde fået flere varer tilbage, end han havde udsendt, og følgelig skyldte Hamburgerne penge, lader det til, at dette betragtedes som bevis for, at vedkommende stod i ulovlig forbindelse med disse og følgelig havde forseet sig mod kongen. Måske så denne ikke ugærne, at der var mange sådanne, da dette gav ham god anledning til at fylde sin kasse ved at indkræve Hamburgernes fordringer, som oftere drejede sig om ikke ubetydelige summer. Det viser sig, at de bergenske købmænd drev sine forretninger gennem faktorer eller såkaldte „afnehmere" enten i Hamburg eller i Glückstadt eller på begge steder, og at flere af disse må have siddet i stor virksomhed. For en af dem, der stod i forbindelse med Krin Hofft, opgives det udtrykkelig, at han fik 2 procent af varernes værdi i provision.[1])

Efterat kongen havde modtaget underretning om resultatet af Jens Bjelkes og Henrik Thotts ransagning, befalede han under 3 Februar 1639 den første at indstævne dem, hos hvem der var fundet noget mistænkeligt, samt at indkræve Hamburgernes gæld i Bergen og Nordland til kongens fordel. De, som nøjagtig kunde bevise at have sine faktorer i Glückstadt, skulde være aldeles fri; derimod skulde de kontorske, som havde handlet imod Bergens privilegier,

[1]) Jens Bjelkes og Henrik Thotts „protokol" i den anledning i rigsarkivet (kancelliet — „købstæderne").

stævnes og tiltales. Et par måneder senere fik Jens Bjelke pålæg om at lade de skyldige aftinge. Flere år efter, i 1643 og 1645 bleve disse stridigheder med Hamburg endelig bilagte.

At Bergens borgere drev hvalfiskefangst i Nordishavet under Spitsbergen og Grønland, var på Jens Bjelkes tid intet nyt. Blandt dem, der havde ret til at udsende skibe i denne fangst, var også Krin Hofft med et par andre af byens borgere. Om våren 1635 fik disse høre fra Holland, at en vis Johan Braëm, der året forud havde erhvervet sig kongeligt privilegium på at drive hvalfangst, havde truet med, at han med magt vilde jage dem ud af denne fart, hvis de ikke vilde opgive den med det gode. Da de havde modtaget denne underretning, gik de øjeblikkelig til Jens Bjelke for at påkalde hans mellemkomst og beskyttelse. Jens Bjelke, der anså det for sin pligt at tage sig af lenets indbyggere, såvidt det stod til ham, skrev øjeblikkelig til Hans Køningham, lensherren på Vardøhus og bad ham forhindre ethvert sammenstød. Krin Hofft og hans fæller havde nemlig allerede i April fået bevilling til at drive hvalfangst ud det år, men med tillæg, at de da skulde overgive sit privilegiebrev til Jens Bjelke og for eftertiden ikke have nogen ret. Derefter kom der i December en ny kgl. befaling til Jens Bjelke om at våge over, at ingen trængte sig ind i Johan Braëms hvalfangst-privilegier, og omtrent samtidig blev der truffet en bestemmelse, hvorefter Bergenserne skulde have ret til at drive hvalfangst syd for 67de breddegrad. Nederlænderne havde på denne tid anerkendt Norges og Danmarks højhed over sin del af havet omkring Spitsbergen; men dette forhindrede dem ikke fra i 1636 og 1637 at komme med nye fordringer, som dog bleve afviste. Blandt dem, hvis erklæring kongen i den anledning lod indhente,

var også Jens Bjelke, der i begyndelsen af 1636 svarede, at deres påstand var uberettiget.[1]) Også forholdene i Finmarken foranledigede et par gange kongelige befalinger til Jens Bjelke om at undersøge forholdene i dette landskab, navnlig Bergensernes opførsel mod dets indbyggere og den måde, hvorpå de forsynede disse med levnetsmidler.

XV.

De hollandske Nykommere og Skotser i Bergen. Jens Bjelkes rejse til Danmark i 1636. Forskellige nye kongebreve. Lovgivningsarbejder. Indre forhold i Bergen og den i anledning af disse nedsatte kommission. Forordninger om landslod og fisketiende. Jens Bjelkes tre apologier om landslodden.

Bergen var i det syttende århundrede en interessant og livlig by, på hvis gader de mange fremmede købmænd fremkaldte et broget liv. Men brydningen mellem de forskellige nationers handelsinteresser fremkaldte også hyppig strid og kiv dels mellem de priviligerede indbyrdes, dels mellem disse og de mange, der misundte dem deres eneret og forsøgte at tilvende sig noget af fordelen. Fra gammel tid af var alle udlændinges handel på Bergen indskrænket til tiden mellem de tvende korsmesser eller fra 3 Maj til 14 September; men Hollænderne, navnlig Amsterdams borgere havde tidlig forsøgt at få denne tid udvidet. I 1507 fik også denne bys

[1]) Jens Bjelkes „udretninger," dat. 1 August 1636, og en memorial fra begyndelsen af 1636, begge i rigsarkivet. Jvfr. dansk tidsskrift for søvæsen, ny række, II, side 34.

indbyggere tilladelse til at drive handel i Bergen og på andre steder i Norge fra første åbne vande og til fjorten dage efter hellig korses dag exaltationis (14 September) samt til, om de vilde, at lade tre eller fire købmænd blive liggende vinteren over i Bergen for at passe på de varer, som de måtte lade blive tilbage uden at få dem solgt. I tidens løb blev der imidlertid ikke taget særdeles hensyn til dette privilegium, og uagtet Amsterdam i 1596 fik bekræftelse på sine gamle friheder, blev det dog i 1607 forbudt stadens borgere at handle i Bergen undtagen i tiden mellem de to korsmesser.

De amsterdamske købmænd kaldtes i Bergen Nykommere og ansåes i regelen for at være „fornemme folks børn udi Holland." Dog påstod man også, at mange andre urigtig kaldte sig med dette navn, hvilke egentlig skulde henregnes til de såkaldte Skotser. Disse, som i en ansøgning fra Bergens borgerskab til Jens Bjelke ved siden af skippere og bådsmænd sammenstilles med possementmagere, knivmagere, skræddere o. s. v., var „gemene folk," som uden hyre og løn, ofte i et antal af 3—4 fulgte med ombord på de hollandske og andre fremmede skibe og ved ankomsten til Bergen, dels fra sit fartøj, dels på torvet udsolgte sine medbragte varer. Da Skotserne uden at bryde sig om de forsøg, der gjordes på at stanse denne trafik, ovenikøbet også tog sig ret til at handle på andre steder i byen, søgte borgerne at få det gamle forhold genindført, så at Skotserne (men ikke Nykommerne) for fremtiden kun skulde handle fra sit skib og på torvet, samt, at de „ikke skulde måtte sælge lærredklæder og silketøjg i alental, ej heller urter, sukker eller andet sådant i skålpundtal, men urterne og speceriet i halve fjerdinger eller hele og sukkeret i toppetal." Borgerne vilde bl. a. ikke tillade Skotserne og de frisiske søfolk, der

ofte nævnes sammen med dem, at oplægge sine varer i pakhus, hvorover disse klagede og udvirkede en kgl. befaling af 17 Juli 1633 til Jens Bjelke om at sørge for, at dermed blev forholdt, som det havde været skik og brug.

Da nu han i denne anledning undersøgte sagen, kom han til det resultat, at denne begæring om at oplægge varer i pakhus stred imod Bergens privilegier; „dog blev tilladt denne gang med deris gods at forholdis efter deris begæring: men ellers dom gangen ikke uden synderlig indulgentie at må ske videre.“ Det blev også nu ved et kongebrev af 27 Marts 1634 bestemt, at Friser og Skotser skulde kunne oplægge sine varer i pakhus, når de ikke derved krænkede Bergens privilegier.

Samtidig var der også opstået rivninger med Nykommerne, hvem Bergens borgere og de kontorske ikke vilde tillade at handle udenfor den i 1607 fastsatte tid. Navnlig antog disse en meget alvorlig karakter, da tre Nykommere i 1634 bleve satte under tiltale for at have drevet handel i den forbudne tid og af lagmanden, Peder Ravn dømtes til at have sit gods forbrudt og desuden betale bøder. Han holdt sig herved foruden til kongebrevet af 1607, også til en dom af lagmand Hans Glad fra 1615; men Nykommerne vilde ikke anerkende disse og henvendte sig til Amsterdam og Generalstaterne om beskyttelse for sine rettigheder. På sin side stræbte borgerne og kontoret at hævde bestemmelserne fra 1607 og indgik i den anledning i April 1635 til Jens Bjelke med en længere ansøgning.

I begyndelsen var Jens Bjelke, der ikke synes at have kendt privilegiet af 1507, mest tilbøjelig til at holde med borgerne og de kontorske. Dagen efter, at han havde modtaget borgerskabets ansøgning, udtalte han sig derfor i et brev til Kristian Fris i den retning, at ikke flere måtte få

sådanne privilegier, og at de, som havde ansøgt derom, „ikke længer priviligeres end på fjorten dages tid, som andre fremmede i gemen at stå med åben krambod og sådant; da var det meget godt for borgerne her.“ Noget senere erklærede han atter, at der ikke kunde uddrages nogen konsekventser deraf, at man „for god korrespondents skyld“ havde tilladt enkelte Hollændere at blive liggende i Bergen vinteren over, og at det ubetinget vilde være til borgernes skade, om de skulde fortsætte hermed, idet de fremmede vare fritagne for at betale skat, ligesom heller ikke Bergenserne havde tilsvarende rettigheder i Holland eller andensteds. At handelen havde været drevet på denne måde i lange tider, havde efter hans mening ingen betydning, „uden samme brug havde nogen privilegier at fundere sig på;“ ti privilegier gjaldt meget i Jens Bjelkes øjne. Borgerskabet og de kontorske vilde ikke på nogen måde vide af, at Nykommerne måtte „handle al sommeren over i Bergen aparte og vinteren over privatim eller per media;“ når Nykommerne gjorde sin sidste høstrejse, skulde de tage alt sit gods med sig tilbage. Også heri sluttede Jens Bjelke sig helt og holdent til borgerne; „ti“ — skrev han — „det er for borgerskabet meget præjudicerligt, at Nykommerne skulde måtte holde to eller tre faktorer til Bergen den hele vinter igennem & per consequens per totum annum.“

Dette var Jens Bjelkes mening endnu så langt frem som 9 Februar 1636, da han var på besøg i Danmark; men nogle dage efter, den attende var den pludselig bleven forandret, idet han formodentlig havde fået anledning til at gøre sig bekendt med de fra Holland kort forinden modtagne oplysninger. Han var da kommen til Haderslev og henvendte sig til Kristian Fris med en memorial, hvori han viste sig mere villig til at indgå på de hollandske fordringer

om, at Nykommerne „måtte blive ved deres forrige frihed," og mente, „at denaem noget derudinden kunde indulgeres (hvis uden undersåternes fordærv kunde ske)." Dog holdt han fremdeles på, at den tid, hveri Nykommerne kunde besøge Bergen burde være indskrænket til sommeren mellem begge korsmesser, medens han gav aldeles efter i spørgsmålet om deres ret til at lade sine varer blive liggende vinteren over i Byen. Han gik endog nu så vidt, som at foreslå, at de mod passende grundleje skulde få opføre et pakhus på kongens grund, og at de for det tilfælde, at man enten i byen, på kontoret eller på landet skulde have brug for deres varer, også kunde få tilladelse til at sælge af disse, når de i forvejen indhentede lensherrens og de to borgermesteres samtykke. Men for at dette skulde kunne bevilges, var det efter hans anskuelse nødvendigt, „at og noget vist skulde determineres, hvor mange faktører de om vinteren måtte have udi Bergen, ènten en, to eller tre, og heller ikkun en end flere, og hvorvidt deres faktori, ekspedering og trafik der sig skal henstrække."

Nu var det kun spørgsmål om, hvem der skulde afgive nærmere bestemmelse om disse forhold. Da der samtidig var flere andre sager fra Bergen, der forelå til afgørelse, foreslog Jens Bjelke, at alle disse skulde behandles under et af en kommission, som også kunde bestemme, hvor mange Skotser der skulde være på ethvert skib. Hvis ikke så både Nykommere og Skotser vilde rette sig efter, hvad disse fastsatte, havde man kun den udvej, at pålægge dem sådanne byrder, at de „pedetentim efterhånden kunde afskaffes." Den foreslåede kommission blev nedsat få dage efter, ved et kongebrev af 24 Februar 1636. Til medlemmer havde Jens Bjelke foreslået sig selv, Palle Rosenkrans, Henrik Thott samt Bergens og Agdesidens lagmænd, Peder

Ravn og Augustinus Olssen; disse bleve også alle udnævnte af kongen på det nær, at han i Peder Ravns sted satte Stavangers lagmand, Hans Mikkelssen, fordi den første nylig havde dømt i sagen. I de sidste dage af August mødte kommissionen i Bergen, hvor den afgav sin kendelse 1 September. I stedet for Palle Rosenkrans, der var forhindret, mødte Byrge Juel, og i stedet for Hans Mikkelssen den forrige foged, Albret Berner, der nu var stiftsskriver over hele Hordeland. Efterat begge parter havde fremlagt sine privilegier og de tidligere afsagte domme, kom kommissionen til det resultat, at privilegiet af 1507 fremdeles var at anse som stående ved magt, og at de Nykommere, der kunde legitimere sig som sådanne, for eftertiden skulde have al den ret, som dette hjemlede dem, til at handle i Bergen fra første åbne vande og til 14 dage efter korsmesse om høsten. Dog skulde de ikke handle „med Nordfarer, bønder og fiskere, ej heller på vågen af skibe og både;" såfremt tre eller fire af dem ønskede at blive igen vinteren over, måtte disse i den tid afholde sig fra al handel. For at åbne byens borgermestere og råd adgang til at kontrollere dem herved, skulde de årlig levere disse en nøjagtig opgave over, hvor mange varer de lod blive tilbage.[1])

Uagtet Nykommerne herved havde fået formelig stadfæstelse på sine privilegier, var der fremdeles flere punkter, som tiltrængte forklaring. Navnlig gjaldt dette, om de og

---

[1]) Diplomatarium Norvegicum VI, 2, 679 flg. Norske samlinger (8vo) I, 577—591. Allen, de tre nordiske rigers historie I, 477 flg. (hvor der for øvrigt har indsneget sig den fejl, at Hollændernes handel efter privilegiet af 1507 skulde begynde ved korsmesse om våren i stedet for ved første åbne vande). Desuden findes flere oplysninger i breve og memorialer fra Jens Bjelke til Kr. Fris af 7 Novbr. 1633, 29 April 1635, 9 og 18 Februar 1636 foruden et par udaterede, hvilke dels opbevares i rigsarkivet, dels i samll. til den danske adels hist. på det kgl. bibl. i Khhvn.

Skotserne skulde have ret til at handle med de kontorske, hvilket fremkaldte en ny tvist, der først endte i 1639.

Under sit besøg i Danmark vinteren 1636 var Jens Bjelke i det hele meget ivrig med at forebringe kongen alt, hvorpå han for sit lens vedkommende ønskede dennes afgørelse. Dette var også særdeles meget, skønt en stor del deraf kun angår sager, der have forholdsvis ringe interesse.

Ifølge kongens befaling skulde Jens Bjelke årlig levere syv læster tjære; medens han opholdt sig i Danmark, foreslog han, at der for lettere at kunne tilvejebringe disse skulde påbydes en almindelig tiende af al tjære, som blev brændt i Bergenhus len. Dette havde før været brugeligt på enkelte steder i lenet, hvorfor han nu ikke fandt nogen betænkelighed ved at foreslå det indført overalt. Rådet blev meget hurtig fulgt, idet der allerede 24 Februar 1636 udkom et åbent brev, der påbød, at man skulde give tiende af al tjære, som blev brændt i Bergenhus len. Samme dag udkom også to åbne breve, hvoraf det ene indeholdt pålæg til bønderne om at forbedre vejene, og det andet fastsatte straf for dem, der søgte at skaffe sig fri skyds ved løgnagtige foregivender, hvilke rimeligvis begge ere fremkaldte ved forestillinger fra Jens Bjelke. Om et tredie åbent brev af samme dag, der omhandlede drengeskatten af Bergenhus len, vides med vished, at det var foranlediget af Jens Bjelke, som påstod, at kongen ved den tidligere ordning havde lidt stort tab, da det var meget let at unddrage sig for at betale. Fremdeles udkom der samme dag endnu to andre åbne breve, der begge skyldtes Jens Bjelkes forestillinger; det ene indeholdt nye bestemmelser om sisen af det øl, som førtes til Nordland, der samme års høst også bleve udstrakte til at gælde for Namdalen; det andet handlede om besigtigelse af Bergenhus lens skove. Jens

Bjelke havde nemlig ikke havt anledning til selv at foretage en sådan og bad derfor nu om, at der måtte blive udnævnt nogle andre, som kunde overtage dette hverv. Hertil gav kongen sit samtykke og pålagde Bertel Lauritssøn Herby, Peder Ravn, tingskriveren i Nordhordland, Jens Mikkelssøn og Anders Matssøn at foretage denne besigtigelse og derved fornemlig undersøge, hvad der var hugget i Jens Bjelkes tid. Før hans ankomst var der i Lyseklosters skove, „dog ikke i klosterets egen enemærkeskove“ hugget en del tømmer, der skulde bruges til et defensionsskib. Tømmeret var imidlertid blevet liggende, uden at vedkommende havde fået godtgørelse for sine udlæg, hvorfor Jens Bjelke, der i Marts 1635 havde fået pålæg om at undersøge forholdet, nu med det samme gjorde forestillinger i den anledning. Under 2 Marts fik han det svar, at han skulde lade tømmeret vurdere og erstatte dem, som havde gjort udlæg. To måneder senere fik han og Bertel Lauritssøn på ny befaling til at besigtige Lyseklosters skove, ligesom disse også omtales i et kongebrev til Jens Bjelke af 20 Oktober s. å. Flere andre kongebreve, der bleve udstedte 2 Marts og omhandlede garnisonsskatten, kirkernes regnskaber m. m. skyldes også Jens Bjelkes forestillinger [1]) og kunne i den anledning nævnes.

Af mere betydning end disse sidste var nogle andre kongebreve, som efter Jens Bjelkes forestilling ligeledes bleve udstedte sámme dag, 2 Marts. Det ene af dem angik de mange avlsgårde, som Bergens borgere havde vidst at

---

[1]) Et kongebrev af 2 Marts angår et mageskifte mellem Jens Bjelke og kongen. Nogle dage senere, 11 Marts kom der kongelig stadfæstelse på et mageskifte, som Jens Bjelke på kronens vegne havde foretaget med Gøde Pederssøn, samt på et grundebrev, som han havde givet lagmanden. 17 April kom der også efter foranstaltning fra Jens Bjelke et åbent brev om grundleje af skolens grunde i Bergen.

skaffe sig rundt om byen, og som de nu søgte at holde fri for skydsfærd. Det andet gjaldt det urigtige mål og vægt, som meget hyppig blev anvendt så vel i byen, som i lenet, og hvorover han allerede havde klaget i 1635. Nu fik han pålæg om at befale alle bødkere at lade sit arbejde brænde.

Det var under dette ophold i Danmark, at Jens Bjelke udvirkede den ovenfor omtalte nedsættelse i sin afgift af lenet. Han indgav også nu en forestilling om, at kongens indtægter af Søndmøre og Nordfjord ikke vare så store, som man havde anslået dem til, da man kun fik lidet for varerne. Fremdeles kom han med en forestilling „om middel til første bygsels formerelse, og dog ikke imod den udgangne forordning, men ved participation i deris mellemgift, som sælger deris besiddelsesret hen til andre, og hvad med bygselens takseriug efter befaling er skeet, og hvad der desidereris endnu i Sogn for forhindrings skyld i rette besigtigelses tid, samt før varsel, som alle landdrotter skal givis; og noget om tredie års tage også til kongl: maj: ts fordel i fremtiden, om så kunde befalde.“ Ingen af disse forestillinger synes at have fremkaldt nogen nye kongebreve, ligesom heller ikke Jens Bjelkes andragender „om middel til skibstributens desbedre kontinuation af Bergens by, at ved håndverksfolk i gemen også noget at måtte komme borgerskabet til hjælp dertil“ samt om, at den trofaste og villige befolkning i Onsø len måtte slippe med at betale det halve af samme skat.[1]) Et andet forslag, som dog Jens

[1]) Denne udgjorde for det hele land 19,000 rdl. om året, som skulde udlignes af hovedlensherrerne. Den var først påbudt på denne måde i 1635. (Jvfr. s. 150 ovfr.) 1635 og 1636 betaltes skatten af Bergenhus len; ligeså i 1637, da man på almuens anmodning opgav den først påtænkte udskrivning.

Bjelke selv ønskede udsat indtil statholderens ankomst til Danmark, handlede „om nogen middel til skovenes forskånsel og delernes bedre pris med ko: maj:ts mindste skade på told og andet," hvilket han bl. a. antog at kunne opnå „ved sagernes ophold at skære på nogen tid lang ordinarie om året," samt ved nøjagtig fastsættelse af lejlændingernes hugstrettighed i landdrottens skov. Under 3 Marts fik Jens Bjelke befaling til at tage 9 ß af fremmede og 6 ß af indenlandske i told for hver tylvt deler.

Tiltrods for alt, som havde været talt og skrevet om at forbedre den norske lovgivning, var der endnu ikke udrettet noget. Jens Bjelke havde imidlertid ikke sluppet denne sin yndlingstanke og benyttede nu, da han atter traf kantsler Fris, lejligheden til at erindre ham om sagen og foreslå, at der ialfald skulde besørges en ny udgave af lovbogen „med nogen commentariis in margine," da det var vanskeligt at opdrive eksemplarer af denne. For at vinde kongen for sine planer, foreslog han derhos, at sagefaldet burde forhøjes, hvilket han antog „billigen at kan ske in formidinem sceleris simul & poenæ og for myntens forandrings skyld, fordum langt højere i værd end nu."

Den sidste tanke synes ikke at have slået an, hvorimod kongen bifaldt planen til at udgive et nyt oplag af lovbogen og under 12 Marts 1636 lod Jens Bjelke tilskrive, at han „med nogle de udi Norges lov forfarneste lagmænd og forstandigstes rådføring antegner, hvis hos dens trykkelse til formering, forbedring eller forklaring fornøden, og det inden tilkommende vinter en gang i det seneste fremsender." Uagtet det skulde synes, som om Jens Bjelke allerede måtte have gennemarbejdet dette emne, tog det dog over et år, forinden han blev færdig med den forlangte erklæring. Denne er dateret Bergenhus 27 April 1637 og overskrevet: anteg-

nelse på di erratis typographicis, som endnu findis i den trykte loug, samt på hvad andre defekter derudi er befunden, og i hvis måde den mest behøvis at emenderis."[1]) Først angiver den, at der i lovbogen findes 158 trykfejl; dernæst omtales, hvorledes myntens formindskede værdi havde fremkaldt et misforhold ved sagefaldet, som det var af vigtighed at få rettet, uagtet det ikke lod sig gøre at sætte så høje bøder, som oprindelig havde været påtænkt. Jens Bjelke bemærker herom: „Nok befindis næsten alle bøder, som ere indførte i den trykte loug, at være determinerede efter myntens pris, sådan som den haver værit, der samme loug blev trykt, og ikke mueligt observerit, at der den skrevne loug først blev funderit, da galt 1 ß danske så meget ungefehrlig, som 16 ß nu gælder (såvidt som af adskillige dokumenter derom kan forfaris) og per conseqvens 1 ℔ sølv da så meget, som nu 16 ℔ sølv, og 8 ørtuger og 13 ℔ da så megit, som nu 112 rdl. hvorover ko: mtt: på sit sagefald årligen nu lider stor skade." Dertil kom, at „di gamle skrevne lougbøger, så vel som og den trykte" modsagde sig selv, hvor der var tale om bøder. - Ligeledes påviste han flere fejl i arvetallet, såsom bl. a. at farfader var udeladt, uagtet farmoder nævntes, samt i bestemmelserne om helmingsfelag, hjemgave og tilgave.

Ved dette arbejde havde Jens Bjelke efter befaling taget andre lovkyndige på råd med sig, og desuden henvendt sig til flere, fra hvem han endnu ikke havde fået svar. Han

---

[1]) Findes i rigsarkivet. — De her og i det følgende meddelte oplysninger om Jens Bjelkes rejse og den bergenske kommission af 1636 ere især hentede fra Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 9 og 18 Februar 1636 i rigsarkivet, samt fra kommissionens indstillinger, der også findes i rigsarkivet (kancelliet — „købstæderne".) Et par af disse ere meddelte i uddrag i N. Nicolaysens norske magasin II, 324—328.

betragtede derfor ikke den nu afgivne erklæring som endelig og omtalte, at der skulde komme mere i den lovbog, på hvis gennemgåelse og rettelse han nu var begyndt. Deriblandt anførte han særlig „de casus, som ikke findis i den norske loug og dog til en del findis udi de danske recesser, og udi adskillige udgangne, gode forordninger, enten formaliter (om det ikke blev for vidtløftigt) eller samme forordninger og recesser suo loco alene citeris;“ ligeledes fandt han det nødvendigt, „at hver stand måtte vide eigentlig, hvad loug og ret hver tilholder, og hvad man sig efter lougen, privilegier, forordninger og rettebøder må tilholde, og hvad ikke.“ Foreløbig blev der dog ikke gjort noget, og sagen blev således atter stående i et par år. Derimod udkom der kort efter Jens Bjelkes afrejse fra Danmark en forordning om retsvæsenet, der synes at være foranlediget af ham. Dette er forordningen af 17 April 1636, hvorefter lagmænds og kommissariers domme skulde stævnes for herredagen inden tre år, og de, som forlangte nedsættelse af en kommission, selv skulde give disse betaling og fri skyds.

Flere af de sager, som Jens Bjelke foredrog for kongen, angik indre forhold i Bergens by og Bergenhus len, som han ikke anså sig berettiget til at afgøre på egen hånd. Enkelte af disse ere omtalte ovenfor tilligemed kongens bestemmelser i den anledning. For de øvriges vedkommende blev der under hans ophold ved hoffet nedsat en kommission, som skulde sørge for en endelig ordning. Denne bestod af de samme mænd, som skulde behandle sagen med Nykommerne. Da Palle Rosenkrans også herved var forhindret, mødte Byrge Juel i hans sted, medens Peder Ravn var fuldmægtig for Hans Mikkelssøn i dennes forfald. Kommissionen holdt sine møder efter Jens Bjelkes tilbagekomst

i slutningen af August og begyndelsen af September 1636 på Bergens rådstue og afgav da — under det sædvanlige forbehold af kongens påfølgende samtykke — sin erklæring om de den forelagte sager [1]).

En af disse angik erstatningen for de grundafståelser, der vare blevne nødvendige ved byens regulering efter den store brand i 1623. Der var i den anledning opstået forskellige, meget indviklede forhold, som man hidtil uden held havde søgt at få ordnet, bl. a. ved en kendelse af tolv mænd, som var afsagt 2 Juni 1635. Kommissionen afgav sin erklæring herom 25 August, hvilken formodentlig for de flestes vedkommende af dem, som vare interesserede i denne sag, har været betragtet som endelig afgørelse, hvorimod enkelte ikke vilde lade sig nøje dermed og senere voldte Jens Bjelke adskillige ubehageligheder. Endnu så sent, som i 1654 spores efterdønninger af disse stridigheder om grundafståelsen og de afbrændte strøgs bebyggelse.

Også spørgsmålet om tværgaderne ved Vågsbunden og dennes opfyldning havde fremkaldt forskellige klager, i hvilken anledning tolv mænd havde afgivet sin kendelse i Maj 1635. Byen var også her delt i tvende lejre, mellem hvilke Jens Bjelke havde søgt at holde sig neutral. Da denne sag, tilligemed spørgsmålet om „en brygge fra torvet henad Korskirke sogn og retro" blev behandlet af kommis-

[1]) Jens Bjelkes fravær fra sit len var denne gang meget langvarigt. Han var i Bergen 20 Maj 1635, da han deltog i en papegøjeskydning (Norske magasin II, 199) og fremdeles 1 August. 17 Novbr. var han på Ellingård, 1 Febr. i Roeskilde, 9 Febr. i Kolding og 18 s. m. i Haderslev. 12 April var han på Morland hos Daniel Bildt, for hvem han nu søgte om de nordlandske len, såfremt Frants Kås vilde gå af, — men uden at udrette noget. I August var han atter tilbage i Bergen og deltog i kommissionens arbejder.

sionen 1 September 1636, blev det bestemt, at de genfyldte „hoper“ ved Vågsbunden skulde oprenses på borgerskabets bekostning, hvorimod det ansåes unødvendigt at anlægge nogen brygge, som den foreslåede. (Jvfr. side 191 flg. og 194 ovfr.).

De øvrige sager, hvorom Jens Bjelke vakte motion og som af kongen vare henviste til kommissionen, bleve afgjorte af denne under 5 September 1636. Om de mange kræmmere eller udliggere fra Bergen, der plejede at drage om i lenet, og hvis antal Jens Bjelke foreslog indskrænket, blev det nu bestemt, at det kun skulde tillades et vist antal af sådanne at drage om i hvert fogderi.

Også over sædeligheden i Bergen havde Jens Bjelke beklaget sig for kongen. Hvad han skrev om „den ovane med udspaseren af unge burs (sic), karlfolk og kvindfolk tilsammen, i tide og utide af byen og bryggen, nat og dag, helligt og søgnt,“ viser, at der endnu gaves meget, som svarede til den beskrivelse, der femti år i forvejen var udkastet i „den norske so.“ [1]) Det hændte jævnlig, at uægte børn bleve myrdede af sine mødre, at mænd dræbte sine hustruer og derpå rømte o. s. v. Det samme fortælles også i de bedste samtidige optegnelser om livet i Bergen på denne tid, de, som ere forfattede af Mikkel Hofnagel. Men ligesom i det foregående århundrede synes skylden for denne sørgelige tilstand især at have ligget hos Tyskerne på bryggen, hvis slappe sæder hurtig smittede byens borgere. Måske det også var dem, som havde indført den „tabakdrikken,“ der snart blev så yndet, og hvorover Jens Bjelke udtalte sin

[1]) Drukkenskab må have været en meget almindelig last, da Jens Bjelke en gang, som en af hans fogder var falden i vandet og derved havde mistet en pose med 203 rdl. som tilhørte kirken på Voss, fandt det nødvendigt at gøre opmærksom på, at han „var ikke drukken, men ganske ædru.“

inderlige beklagelse, som over noget rent forfærdeligt og afskyeligt. Jens Bjelke antog, at den bedste måde, hvorpå han kunde vænne byens unge mennesker af med deres løsgængeri, måtte være, når han kunde få dem under militær tugt, der nu netop savnedes mere end nogensinde, da de ikke bleve udskrevne til skibstjeneste, og vilde derfor have dem under kommando af en major (jvfr. s. 280). Da dette forslag allerede var taget tilfølge, forinden kommissionen trådte sammen, kunde den i det punkt være meget kortfattet og lade sig nøje med en erklæring om, at der i sin tid, når alt var bragt til endelighed, skulde indsendes en nærmere „resolution“ af Jens Bjelke og byens borgermestere og råd. Man får et stærkt indtryk af, hvor nødvendigt det her var at skride ind, når man læser et brev, som en af de foregående lensherrer, Knut Gyldenstjerne i November 1625 skrev til kantsler Fris, hvori han oplyser, at der før branden i 1623 fandtes 400 kroer og øltapningssteder i Bergen, „hvorudover ikke alene entstod stor guds fortørnelse med sus, dus og anden uterlighed, mens og ungdommen, så og en part de bedagede blev forført.“ Efter branden vare mange kroer nedlagte; men snart begyndte trafiken igen, da man var mere ivrig for at opføre kroer end kirker og andre huse, og enhver „gemen kumpan“ fandt sin regning ved at drive øludsalg. Når da „den gemene plebs“ fra landet kom til byen, var „pengene igennem struben moksen, førend de forrejser.“ I 1626 fandtes der allerede igen omtrent 200 krohuse.

En anden udvækst på det Bergenske samfund så Jens Bjelke i de mange prokuratorer, hvoraf det vrimlede i byen, og som havde nedsat sig der „uden slottens eller byens øvrigheds konsentering.“ Disse personer vare „nogle opsætsige hoveder,“ der stadig fik borgerne til at lægge hindringer i vejen for udførelsen af de kongelige befalinger og

derved voldte Jens Bjelke adskillig ulejlighed, hvorfor han nu foreslog, at de skulde afskaffes. Også denne sag henvistes til kommissionen, som nu bestemte, at det for eftertiden kun skulde være tilladt fire navngivne mænd at drive den slags forretninger.

Foruden hvad her er anført, fik kommissionen endnu flere andre hverv. Det ene angik to nye gader, der vare anlagte i nærheden af Korskirken ved reguleringen efter branden i 1623, og som nogle nu forlangte skulde lukkes ved et gitter. Kommissariernes bestemmelse gik ud på, at dette ikke skulde bevilges. Det andet var at træffe en ordning, hvorved Stavanger stift kunde få en passende erstatning for Ejdfjord, som ikke længere var til nogen nytte for biskopen, efter at Hallingdal og Valdres vare henlagte til Oslo stift. Hertil bestemte kommissarierne Sveen sogn i Søndhordland. Derhos skulde de træffe bestemmelse om udlæggene til en ny kirke i Bergen, og om de bønder, „som have nogen ret til at besidde deres forældres gårde efter dennem på vort og kronens gods efter vores seneste derom udgangne bevilgning og forordning," men nu ofte plejede at overdrage denne ret til andre. Om disse poster synes kommissarierne ikke at have afgjort noget.

Medens Jens Bjelke i 1636 var i Danmark, udkom også tre forordninger om kronens landslod og fisketiende, en for hvert af de tre len, Trondhjem, Bergenhus og Stavanger. Ved disse blev handelen med salt, korn og tøndetræ på de almindelige sildefjorde frigivet for alle kongens undersåter i begge riger; al tiendefisk skulde leveres saltet i tønder, således at bønderne fik godtgørelse for sine derved havte omkostninger. Tiende skulde ydes af al fisk, hvad enten den fangedes med vad, på krog eller på andre måder. Landslodden af den sild, som fangedes med vad.

skulde, forsåvidt den tilfaldt kronen, modtages på stedet af visse, dertil ansatte personer, efter at tienden først var betalt. Landslodden måtte ikke overstige en syvende del af den fangede fisk, undtagen ved kronens slotte og adelens sædegårde, hvor den kunde forhøjes indtil en fjerdedel; på enkelte steder fritoges lejlændingerne for at yde landslod af den sild, som de fangede udenfor sin lejede grund.

Jens Bjelke havde en væsentlig andel i disse forordningers tilblivelse, hvis hensigt det var at istandbringe en endelig og billig ordning af tvende afgifter, som hidtil havde savnet en sådan, og hvorved han tænkte at skaffe staten en regelmæssig indtægt. For at sikre dennes interesse var tillige bestemmelsen om den frie handel på alle sildefjorde indtagen i forordningerne, idet der havde vist sig mange ulempper af den ældre ordning, hvorefter denne handel udelukkende var overdragen de priviligerede købstadsborgere, som ikke sørgede for tilstrækkelig forsyning med salt, når fisket slog til. Da denne forandring imidlertid i en følelig grad vilde ramme disse folks interesser, var Jens Bjelke forberedt på, at der fra deres side vilde blive intrigeret imod ham, hvorfor han også forinden sin afrejse fra Danmark udbad sig det løfte af kongen, at hvis der indkom nogen klage over de nye bestemmelser, han da „om sådan angivende underdanigst måtte forstændiges.“ Han havde dog neppe ventet, at der skulde rejse sig en sådan storm af uvilje imod ham, som den, der meget snart opstod. Trondhjems borgerskab satte sig øjeblikkelig i bevægelse for at få de nye forordninger tilbagekaldt; til dem sluttede sig lensherren, Oluf Parsberg, der længe havde havt et horn i siden til Jens Bjelke. Han var dem ved sine forbindelser i Danmark en mægtig allieret, og hans indflydelse opvejede snart Jens Bjelkes. Også almuen var misfornøjet med den nye ordning og kom med

klager derover. Det hed sig, at Jens Bjelke kun havde arbejdet for de tre forordninger af hensyn til sine egne interesser, uagtet han allerede flere år forud havde fået ydelsen af landslod ordnet på sine egne ejendomme. Al den personlige uvilje, som i mange år havde opsamlet sig hos Trondhjems borgere imod ejeren af de store sildefjorde på Ørlandet, kom nu frem og blev, som det synes, ovenikøbet end mere oppustet af Oluf Parsberg. Klagerne opnåede også foreløbig sin hensigt, idet de nye forordninger allerede i August s. å. indtil videre sattes ud af kraft; men samtidig fik også Jens Bjelke befaling fra kongen om at afgive en erklæring om kronens landslod og fisketiende.

Det var et stort nederlag, som Jens Bjelke her havde lidt. For om muligt at genoprette det tabte, tog han nu sagen meget grundig og udviklede sine meninger i tre vidløftige, såkaldte apologier om landslodden og tiendesilden, der ere daterede Bergenhus 12, 14 og 15 Oktober 1636 og give udtømmende oplysninger såvel om selve de to afgifter, som om beskaffenheden af de indkomne klager. Den første apologi handlede om landslodden. Jens Bjelke påstod, at de indgivne „supplikatser og besværinger således koncernerer både Eders kong: majtt:s rettighed fornemlig hos Eders kong: majtt:s undersåtter til forhindring, og samt min person til forklejnering og suspekt at gøre hos Eders kong: majtt: og derhos mine gode gamle forældre, både døde og levendis at defamere, såsom at skulle ved mageskifte eller i andre måde at have forkortet Eders kong: majtt:s rettighed, tilmed koncernerer Eders kong: majtt:s højstbetroede kommissarier og befalingsmænd.“ De misfornøjede havde først og fremst beklaget sig over, at landslodden var en usædvanlig rettighed; hertil svarede Jens Bjelke, at derfor kunde den være meget lovlig, da

kongen ofte havde været nødsaget til at påbyde usædvanlige afgifter, f. eks. garnisonsskatten. Men landslodden var ingen ny rettighed, da det bl. a. ved en herredagsdom kunde bevises, at den før havde været brugelig over hele Norge; forskellen var kun, at den tidligere havde havt forskellige navne og ikke overalt været krævet af al slags fisk. Af sild havde den stadig været krævet, både da fisket slog til ved Marstrand, og i Bergenhus len. Der klagedes dernæst over, at landslodden var altfor stor, når den skulde udgøre så meget, som en syvende del af den fangede fisk. Men herimod indvendte Jens Bjelke, at dette var meget mindre, end der før havde været brugeligt, idet den i Bergenhus len i meget lang tid havde været krævet med en trediedel eller en fjerdedel; desuagtet havde den ikke ødelagt folket, da bønderne netop stod sig bedst i de egne, hvor landslodden havde været størst, f. eks. i Nordhordland, „endog en dyr tid formedelst misvækst på korn dennom på nogle forleden års tid her i lenit haver plagit, så vel som i Trundhjems len og på flere steder.“ Bergens borgerskab havde af sig selv tilbudt at give en syvende del i landslod endog i Trondhjems len, såfremt de i de derværende sildefjorde kunde få samme ret til at fiske, som Trondhjems borgere, tilligemed frit køb og salg, uagtet de blot til en vis tid af året drev fiske. Desuden vidste Jens Bjelke, der ejede over ti laksevarp i Trondhjems len, meget vel, at af laksefisket gaves en sjettedel i landslod, uagtet der ved dette var vel så store omkostninger, som ved sildefisket, da en laksenot gærne måtte stå ude helt fra 14 April til fjorten dage efter St. Hans dag, „uden når di drages med dennom.“ På samme måde gik det også til i Bergenhus len. Jens Bjelke selv kunde efter sin kontrakt ikke tage mere end en tønde eller to af hver sildenot på sin grund, og andre kunde ikke kræve

noget, uden de enten havde et privilegium eller hævd. Ofte var fisket så rigt, bl. a. nu i det sidste år, at man ikke kunde overkomme at tilvirke altsammen, især når det var varmt vejr, men måtte kaste mange læster sild på søen, hvor de da i fjæren fortæredes af „ravne, krager, måger og andre sjøfugle;" da var det dog bedre at anvende noget til at give kronen eller andre grundejere en kendelse. Endelig indeholdt forordningen intet bud om, at man nødvendig skulde yde en syvendedel i landslod, da der kun stod, at denne ikke måtte overstige en syvendedel.

Da loven tillod grundejeren at tage halvparten, tredieparten eller fjerdeparten i landslod, hvor der var fanget hval, sæl eller marsvin, var det ikke for meget at tage en syvendedel af sild. Desuagtet havde Jens Bjelke for sit eget vedkommende aldrig krævet så meget, hvor han ejede grunden i Trondhjems len, da han og de derboende folk tidligere vare blevne enige om en ringere afgift. Herom havde han ovenikøbet, efterat den sidste forordning var udstedt, underrettet både Oluf Parsberg og hans foged på Nordmøre, Kristofer Nilssøn, da han havde hørt, „at de var kommen i den vrange mening og indbilding derom." At nogle i Bergenhus len havde tilbudt at give en tønde sild eller to for hver not, som de stængte på kongens grund, kom ikke af nogen uvilje mod at give en syvendedel, men af grunde, som kunde sees af den ansøgning, som almuen på Nordre Søndmøre havde indgivet til Jens Bjelke. Grunden til, at han havde drevet så ivrig på landslodden, var den, at han ved sin ankomst til lenet var bleven meget forbauset ved at se, hvorledes mange tog meget i landslod, medens kongen kun sjelden fik noget, uagtet han var „den bedste og højeste landdrot i landet." Følgeligt var det aldeles uretfærdigt, når man beskyldte ham for at

have tilsigtet at lægge et utåleligt åg på almuen ved den nye forordning om landslod. Dog kunde han ikke besvære sig over, at man misforstod hans meninger og hensigter, når det samme var tilfældet med kongens. Almuen i Romsdalen og på Nordmøre havde nemlig udtydet forordningen, som om kongen også vilde have landslod af den fisk, som fangedes med snøre, uagtet den alene kunde kræves af notefiske; tilmed fangede man aldrig sild med snøre, „uden nogen små sild, som dermed oppilkis under isen i Svinesund og deromkring."

Den tanke at tillægge ham egennyttige hensigter fandt Jens Bjelke meget skammelig, efterat han havde arbejdet så meget for at lindre bøndernes byrder, og efterat han i 1612 havde afværget Mønnichhavens foretagende mod Trondhjem, „hvilkit fremmit åg vel dominio duriori at komme under havde værit langt besværligere end at give den syvende del i landslod for nytte til fiskeri på en anden mands grund." Desuagtet kom der nu fra Trøndelagen de mest overdrevne klager om, at fiskeriet måtte ophøre, at de ikke længere kunde betale sine skatter o. s. v., hvis de skulde udrede denne landslod. Fremdeles fangedes der ofte sild på dybet i garn, hvoraf der ikke gaves landslod. I Bergenhus len, hvor Jens Bjelke ikke selv havde adgang til at kræve landslod, havde han i det første år skaffet kongen over 10 læster sild, hvoraf han ovenikøbet ikke havde beregnet sig selv den femtedel, som lensherren havde ret til at tage af de uvisse indtægter.

Hvad det angik, at Jens Bjelke i 1625 skulde være fradømt al ret til at kræve landslod, da var dette en misforståelse af den meget betingende herredagsdom, der alene havde havt at støtte sig til lovbogens ufuldstændige og dunkle bestemmelser i landslejebalken, kap. 45. Senere vare disse

på kgl. befaling nærmere drøftede og forklarede af Jens Juel med en anden adelsmand og tre lagmænd således, at de hjemlede jorddrotten ret til at tage landslod. At han og hans fader skulde have erhvervet sig grunden om Bjugn og Skøren på kronens bekostning, var ligeledes en ren usandhed, da Jens Bjelke ikke havde erhvervet mere end 2 gårde ved mageskifte med kronen. Alt det øvrige havde han fået ved arv eller udløsning efter sine nærmeste slægtninge. Derimod lå der et par gårde, som tilhørte kirken og prestebordet, af hvilke kongen måtte have ret til landslod, eftersom han på mange steder oppebar grundleje og fosseleje af sagbrug, som lå på gejstligt gods. Dertil kom endnu, at der virkelig gaves mange andre fjorde, hvor der var godt sildefiske, både i Romsdalen, på Nordmøre og i Fosen, ja helt oppe i Bejtstaden, som Jens Bjelke kaldte for „en principal fjord,“ hver „silden og jævnligen nu på nogle års tid haver tilgængit.“ Han mente derfor, at klagerne havde gjort kongen „og Norgis rige altfor fattig på sildefjorder, synderlig i Trondhjemslen; ikke heller haver silden så jævnlig tilgangit i for^ne^ fjorder, Bjugnen og Skøren i nogen rum tid, at den jo og somme tid haver ophørt og end udi nogle år, som og findis bevis for, synderlig om Bjugnen.“

Med hensyn til klagernes påstand om, at landsloddens indførelse gjorde silden dyrere for den almue, der boede oppe i dalene og måtte købe den, mente Jens Bjelke, at den var aldeles ubevislig selv for de steders vedkommende, hvor der tidligere havde været ydet endnu højere landslod. Den bedste måde, hvorpå han kunde gendrive alle klager, antog han, var at stævne dem, der havde fremsat disse; derfor bad han tilsidst kongen om at lade ham få en stævning enten til førstkommende norske herredag eller for

de specielle kommissarier, som denne måtte beskikke til at dømme i sagen.

Den anden apologi handlede om tiendefisken. At det var en ny bestemmelse, at denne skulde leveres saltet, vilde Jens Bjelke ikke nægte; „men at derfore kunde ikke skikke sig, følger ikke efter.“ Fisketienden havde tidligere ikke været krævet på den samme måde overalt i Norge; bl. a. havde den før ikke så almindelig været krævet af den fisk, der fangedes med snøre, som det senere var bleven tilfælde; sommesteds var den ydet af garnsild, men ikke af notesild. På nogle steder ydedes tienden af fiskerne, på andre af borgerne, der købte fisken; undertiden gaves den fersk, undertiden tør, og undertiden betaltes den i penge, således som i Nordhordland. Der havde allerede flere gange været gjort forsøg på at ordne tienden, f. eks. i Trondhjems len, da Ludvig Munk var lensherre, og senere i Klaus Då's tid, og i Nordland, da Hartvig Bilde var lensherre. At det skulde falde så besværligt for Trondhjems borgere at levere tienden saltet, forekom ham også meget urimeligt, så meget mere, som borgerskabet i Bergen ikke gjorde nogen sådanne ophævelser. Ligeså urimeligt var det, når bønderne klagede over det samme, idet de altid havde havt let for at lære nedsaltningen af den sild, som de skulde levere til handelsvare; navnlig gjaldt dette almuen i de fire sølen, Romsdalen, Nordmøre, Fosen og Namdalen, hvor der kun blev tilvirket lidet norsk salt, medens der var rigelig tilførsel af fransk og spansk, — mindre derimod om de indre distrikter, „hvor og mange saltkedle ere, udi hvilke norsk salt brændis og mest brugis, som ikke er tjenligt til købmandsgods.“ Det var dog en let sag for „alle disse folk inde tillands i den bedste kornegn“ at få indført udenlandsk salt, især efter den sidste forordning.

Hvad bønderne fortalte om de små både, hvormed de besøgte sildefjordene, var aldeles ikke nøjagtigt, da disse ofte var på 2, 3 eller 4 læster; heller ikke var det alle, som havde en 14—15 miles vej derhen. Ligeledes kunde det heller ikke gælde, hvad de anførte om, at de, som var 4 eller 5 mand om en båd, havde vanskeligt for at levere så meget, som en hel eller halv tønde, da det måtte ligge meget nær, at flere i så fald slog sig sammen. Derhos brugte man i sildefjordene meget de såkaldte „stamper," hvoraf der gik tre på en tønde. Man kunde også meget godt benytte kvartere, „eftersom den største del af al den flamske sild, der kommer fra Holland til Norge, er saltet udi kvarter." Overhovedet var det til bøndernes fordel, at de ved den nye forordning fik lære at salte og bevare sin egen sild; deres historier om, at Bjugn og Skøren vare sådanne farlige fjorde, vare heller ikke sandfærdige, da disse forholdsvis vare lange og smale. Den førstes længde kunde være en mil og dens bredde i det højeste en halv, ja sommesteds ikke mere end en fjerding, medens den anden måske var lidt længere, men ikke bredere.

Imod Trøndernes påstand om, at de nye bestemmelser ikke var til kongens fordel, kunde man stille erfaringen fra Bergenhus len; men for den skade, som var skeet ved deres midlertidige tilbagekaldelse, måtte de tage ansvaret, som havde forskyldt den. At de skulde være til kirkernes og presternes skade, var ubevisligt, da der hidtil ikke var kommet klage fra nogen prest eller kirkeværge; allermindst kunde det gælde for Bjugn og Skøren, hvor kirken ikke havde nogen sildetiende. Ligeså ugrundet var den fremsatte beskyldning om, at tiendeforordningen alene var et påfund af Jens Bjelke, for at hans bønder kunde blive forskånede for at tilvirke kongens tiendesild og i stedet arbejde

med den sild, han fik i landslod. At borgerne skulde levere den saltede tiendesild ombord på de skibe, der skulde bringe den til provianthuset i København, var kun påbudt for det tilfælde, at skibene lå færdige, og var ikke tungere for dem end for Jens Bjelkes egne folk.

For rigtig at kunne angribe Jens Bjelke påstod Trondhjems borgerskab, at han og hans moder, fru Margrete af grundleje i sildefjordene og landslod havde en indtægt, der var fire gange så stor, som kongens rettighed. Han svarede hertil, at det forholdt sig som anført, at han havde en meget god indtægt af grundlejen, når den blev ordentlig betalt, hvilket kun sjelden indtraf; men når de påstod, at de måtte betale denne afgift „af blotte stene i fleemålet," da var det en åbenbar usandhed. Det var nemlig kun bryggerne med de derpå stående søhuse, som vare byggede ud i fleemålet eller i søen, medens de andre huse stod på det faste land. At tale om, at hans og hans moders indtægter skulde være større end kongens rettighed, var uden nogen grund. Der klagedes også over, at Jens Bjelke tog sig altfor godt betalt ved de brændepenge, som fiskerne måtte udrede til ham; selv påstod han, at dette ikke var mere end 10 eller 12 rdl. i alt af de „nogle hundrede mennisker og mueligt over tusinde," som der strømmede sammen. Han tog veden af sine egne skove, og disse vare nu blevne „ganske meget udhugne."

Såfremt nogen kunde bevise at være forurettet med grundleje eller brændepenge, tilbød Jens Bjelke sig at stå ham til rette. Dernæst bad han om at måtte stævne hovedmændene for deres beskyldninger, samt om „forhjælpelse i fremtiden til vor rest af brændepenge og grundleje." Såfremt nogen kommissarier i den nærmeste tid skulde komme nordenfjelds, kunde de få pålæg om at undersøge hans og

hans moders skove for at se, hvad fordel han havde havt deraf; de kunde også undersøge, hvorledes man på de karter holdt kongens breve, samt om hans bønder vare blevne rige ved borgernes håndtering i sildefjordene.

Den tredie apologi var stilet imod „ærlig og velbyrdig mand, herr Oluf Parsberg til Jernit, ridder og kongl: majt:s befalingsmand over Trondhjems len og Jæmteland, hans resolution på Trondhjems borgeris og bønders supplikation af hans len.“ Jens Bjelke fandt det aldeles urimeligt, at nogen således som Oluf Parsberg kunde sige, at indførelsen af landslod vilde være kongen til skade i Trondhjems len, når den i Bergenhus len havde indbragt ham over 10 læster sild i et år, eller at saltningen af tiendesilden ikke skulde være fordelagtig i Trondhjems len, når den i Bergenhus len havde formindsket kongens udgifter. Om de grunde, der kunde have foranlediget en sådan erklæring af Oluf Parsberg, udtalte han sig meget åbent; enten var det „af fortrydelse på, at jeg skulde være nogen årsag til forsk^ne forordning om landslod og tiende, endog udi en andens len, eller af nogen min fortænkelse i andre måder iblandt andre motiver.“ Om klagerne eller andre havde tænkt på denne måde at skræmme ham fra at besøge sine nordenfjeldske ejendomme, havde de imidlertid forregnet sig. Hvorvidt det var rigtigt således uden videre at give fogden medhold i deres klager, vidste han ikke; men han troede dog, at hvis han i 1632 havde båret sig ad på samme måde, vilde kongen „vel blevit obruerit med jo så mange supplikatser næsten“ fra Bergenhus len, som der nu kom fra Trondelagen.

Det lykkedes ikke Jens Bjelke ved disse tre apologier at forandre kongens sidste bestemmelse og få de tre forordninger på ny sat i kraft. Tværtimod bleve de senere formelig

tilbagekaldte ved et åbent brev af 22 Februar 1638. Landsloddens størrelse blev derved atter, ligesom tidligere, bestemt efter sædvanen, indtil den endelig i slutningen af det 18de århundrede blev ordnet ad lovgivningens vej. For sit private vedkommende havde Jens Bjelke ingen skade af forordningernes ophævelse, da den bevilling, som han havde erhvervet i 1628 for sine ejendomme, Østråt og Fosen, fremdeles blev stående ved magt [1]).

XVI.

Herredagen i Bergen 1637. Jens Bjelkes betænkning om den norske adels rettigheder. Stændermødet i Kristiania 1639. Jens Bjelkes rejse til Danmark. Forordning af 28 September 1639. Kongebreve vedkommende Bergens by og Bergenhus len. Lovarbejder.

Efter den sædvanlige mellemtid af tre år skulde der atter holdes herredag i 1637, denne gang i Bergen. Som kommissarier ved herredagen forrettede de to rigsråder, Klaus Då og Kristofer Ulfeld, som begge tidligere havde deltaget i norske herredage og nu ankom til Bergen 9 Juli, samt Kristofer Urne og Jens Bjelke. Som sædvanlig blev der også ved denne herredag indgivet en mængde andragender, hvorpå kommissarierne måtte give et svar, under forbehold af kongens samtykke. Flere af disse andragender var blot en gentagelse af ældre, som vare indgivne ved de

[1]) Jens Bjelkes tre apologier findes i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger.") Jvfr. samlinger til det norske folks sprog og historie III, 451, note 1 og 2.

foregående herredage. Det har imidlertid sin interesse at kaste et blik på de vigtigste. Almuen af Lesje og Dovre klagede over, at de besværedes med skyds over rette skifte ned i Opdal, uagtet de både ved herredagen og senere af statholderen og Oluf Parsberg havde fået den resolution, „at dermed såsom tilforn skulde forholdis.“ Kommissarierne bestemte, at alt skulde blive ved det gamle, indtil der kunde kendes mellem almuen på begge sider af fjeldet ved lovlig proces (jvfr. s. 255). Almuen af Rakkestad var misfornøjet med sin lensherre, Hartvig Huitfeldt, hvem de beskyldte for at plage dem med ulideligt arbejde, som de aldrig havde havt i de foregående lensherrers tid. I spidsen for bønderne stod en vis Isak Klepper, hvem de anså for sin bedste forsvarer, og som nu tillige med en vis Jon Berg optrådte som deres fuldmægtig ved herredagen. Kommissarierne henviste dem til kongen, som i Oktober ventedes til Båhus.

Almuen af Lom og Våge klagede over det arbejde til det nye kobberverk, hvormed de bleve besværede; herom lovede statholderen at tale med kongen. Lignende svar fik også almuen af Vang i Valdres, der klagede over den hårde skydsfærd over Filefjeld, samt en prest ved navn Herman Hanssøn, der 24 år i forvejen var afsat fra sit embede på grund af papistiske meninger. Nu levede han i stor nød og elendighed med hustru og tolv børn, og bad om et nyt prestekald.

Borgermestere og rådmænd i Frederikstad beklagede sig over den skade, de havde lidt ved den sidste ildebrand, og ved de tyrkiske sørøvere, der havde frataget dem et stort defensionsskib. Derhos vare de misfornøjede med den høje trælasttold, idet Hollænderne nu gav dem så meget mindre for deres trælast, og med den handel med kramgods og andre varer, som dreves imod byens privilegier af Svensker

og andre fremmede. Denne klage blev af kommissarierne henvist til lensherrens erklæring. Almuen af Telemarken klagede over sine gårdes ringhed og overbefolkning, der blev end mere følelig ved den måde, hvorpå fogden indkrævede skatten, idet han nemlig altid lod en af gårdens opsiddere betale skat som bruger af den samlede gård og de andre som husmænd. Denne ulovlige praksis bestemte kommissarierne skulde afskaffes. Almuen fra Vesterålen gentog klagerne fra herredagen i 1631 over Sortlands, Langenæs og Øksnæs kirkers brøstfældighed, hvortil kommissarierne svarede, at dermed måtte forholdes efter reformatsen indtil videre anordning.

Fra Bergenhus len var der ialt 54 andragender, hvoraf enkelte gjaldt lagmanden, Peder Ravn. En af disse var fra en bonde i Nordfjord, som klagede over, at lagmanden ved næst forleden Botolphi lagting i Bergen havde dømt ham til kost og tæring og stævnefald, „for han ikke personligen mødte udi rette, endog han skrifteligen ved tvende mænd lod svare til stævningen med formenende, at sagen efter den afskeden til forleden fylkesting[1]), sammesteds holdet er, burde først til hjemting procederis.“ Nordhordlands almue følte sig besværet ved de 47 avlsgårde, som Bergens borgere havde der i fogderiet, og bad om at disse måtte bære de samme byrder som bønderne, og at nogle avlsgårde måtte nedlægges. Kommissarierne svarede, at herom måtte der tages dom. Herr Erik i Lekanger klagede over, at han i 1627 (?) havde måttet underholde en løjtnant med hustru og tre børn og en korporal, samt over at han boede „i en alfare vej og daglig af fremmed besøgis og ikke mod landsens maner tør kræve penge derfor.“ Af

[1]) Jvfr. side 226 ovfr. og L. Daae, Krigen nordenfjelds i 1564, s. 32.

denne grund havde presten tidligere havt tienden af to annekser[1]); men da denne var fratagen kaldet i Peder Thotts tid, bad han nu om at måtte nyde en gård under prestegården, fri for leding, tiende og skat. Kommissarierne henviste ham til kongen. Bergens snedkerlaug var misfornøjet med, at borgerskabet holdt snedkersvende i sine huse, og at mange gjorde dem indpas i deres næring på forskellige måder. Hertil svaredes, at borgermesterne og rådet skulde sørge for, at dette ikke skede.

En vis Jens skræder fra København, der havde ægtet enken efter en skomager, men nogen tid efter havde mærket „hende mere at elske studenter end hannem,“ havde i den anledning forskellige klager, der imidlertid afvistes som herredagen uvedkommende. Bergens borgermestere og råd klagede over, at Trondhjems borgere nu vilde tilholde sig alene handelen i de fire len. Derhos klagede de over, at fremmede og danske skibe kunde handle omkring i havnene på landet, samt bad om fritagelse for told af spansk og fransk salt. Endvidere bad de om, „at gæst ikke må købe med gæst,“ da de kontorske havde tiltaget sig at handle med Friser og andre, uagtet deres privilegier alene lød på at handle med Nordland. Til alt dette svarede kommissarierne, at de kongelige forordninger og privilegierne måtte overholdes, og at lensherren skulde våge over, at disse ikke krænkedes. En anden anmodning om, at bonden måtte selv yde sin tiende i lenet, for at borgerne, når de købte fisk og kom til byen, kunde slippe for at lægge til ved slotsbryggen og betale tiende anden gang, blev tagen ad referendum. Endelig bad de om at måtte måle salt

---

[1]) Jvfr. L. Daaes afhandling „om gejstlige embeders besættelse i Norge efter reformationen,“ (Kr.ania 1869; særsk. aftryk af „Luthersk kirketidende“) side 22.

med samme tøndemål, som var brugeligt i Øresund, da de i alt andet brugte sjælandsk mål. Hertil svarede kommissarierne, at dermed måtte forholdes, som tidligere havde været brug, indtil kongen traf ny anordning.[1])

Ud på høsten kom der svar på det bergenske borgerskabs andragender. Ved åbent brev af 23 November 1637 blev det pålagt Kristofer Urne at undersøge forholdet med handelen på de fire sølen. Med handelen på havnene omkring i lenet vilde kongen ikke gøre nogen forandring, da denne skulde være fri efter tidligere forordninger, ligesom der heller ikke bevilgedes nogen forandring med salttolden. Derimod fik borgerne forsåvidt medhold i sine klager over de kontorskes ulovlige handel, som det blev pålagt Jens Bjelke at sørge for, at kontoret alene befattede sig med Nordlandshandelen, ligesom han fik befaling til at erklære sig, hvorvidt toldintraderne vilde være udsatte for nogen formindskelse, om der foretoges nogen forandring med saltets mål. For øvrigt udkom ingen forordninger i anledning af herredagen i 1637. Det besøg, som kongen havde lovet at gøre på Båhus i Oktober s. å. for der at høre, hvad adelen kunde have at foreslå, blev senere indstillet, hvorimod et åbent brev af 10 September pålagde enhver adelsmand, som havde noget at andrage, at indfinde sig i København til samme tid. Hvorvidt Rakkestads bønder have indfundet sig i Danmark, vides ikke; derimod synes det, som om Jens Bjelke ikke forlod Norge. Samme høst gjorde han for øvrigt en rejse til Østlandet, hvor han også i November besøgte

¹) Oplysninger om herredagen i 1637 findes i et samtidigt uddrag i rigsarkivet (kancelliet — „retten"). — Jens Bjelke havde til denne herredag indstævnet alle, som havde klaget over hans forhold med landslod og tiende, i hvilken anledning Oluf Parsberg under 5 Januar 1637 fik befaling fra kongen til at indfinde sig i Kristiania.

sin svigersøn på Morland.[1]) I December opholdt han sig på Ellingård og har da sandsynligvis fejret julen på denne ejendom.

I Maj 1636 havde kongen udstedt en „forordning om told, adels sædegårds grund og tiendebord," som vakte megen utilfredshed mellem den norske adel. I den tid, da Jens Juel bestyrede Bergenhus len, havde de vestenfjeldske adelsmænd tiltaget sig en toldfrihed, som kort efter Jens Bjelkes tiltrædelse af kongen blev erklæret for ulovlig. Da imidlertid adelen fremdeles tiltog sig den samme frihed, udkom den omtalte forordning, hvorved den aldeles ophævedes for både den indfødte og den fremmede adel i Norge (§ 1). Ved samme forordning blev fremdeles den skattefrihed, som adelen af egen magtfuldkommenhed havde udstrakt til alle, som boede på dens sædegårde, indskrænket alene til „deris livtjenere, hof- og ladegårdsfolk" (§ 2), ligesom adelens frihed for sagtiende fortolkedes som alene gældende de sagbrug, som vare opførte på deres sædegårde (§ 3). Allerede i Juli s. å. henvendte flere søndenfjeldske adelsmænd sig til Jens Bjelke for at opfordre ham til at tage sig af deres sag og få forordningen tilbagekaldt. Han svarede hertil, at spørgsmålet helst burde stå hen til herredagen i 1637; da kongen ikke indfandt sig ved denne, blev sagen atter udsat til hans besøg på Båhus. Da der heller ikke blev noget af dette, skulde klagerne over forordningen været forebragte i København. Det vides imidlertid ikke, om nogen repræsentant for den norske adel har indfundet sig der; derimod indsendte Jens Bjelke fra Ellingård en udførlig forestilling til kongen,

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Kristian Fris, dat. Morland 23 November 1637 i samlinger til den danske adels historie fasc. 15 på det kgl. bibl. i Kbhvn. Han omtaler i dette, at hans ældste søn, Ove Bjelke på den tid var i København.

hvori han talte den norske adels sag. Denne er dateret 11 December 1637.[1])

Den første klage, som Jens Bjelke fremsatte, angik netop § 3 i den sidste forordning. Vistnok kunde han ikke nægte, at det kunde „sjunis noget misligt, om ikke burde (?) at gives skattedeler eller tiendebord af for^{ne} sager, der bruges af andre på adelens sædegårdsgrunde end af dennem selv eller af deres tjenere på deres vegne eller bruges af adelen andensteds, dog på deres egne bønder-gårdes grunder ståendes.“ Men han mente dog, at det også måtte komme i betragtning, at afgiften af disse sagbrug var medtagen ved beregningen af rostjenesten i 1625, og at derfor meget talte for, at de burde være skattefrie. Ligeledes antog han, at om der skulde gives nogen afgift af sagerne, vilde de, som forpagtede dem af vedkommende adelsmænd, ikke give så høj betaling, som tidligere. Deraf kunde følgen let blive en fuldstændig nedlæggelse af de fleste sagbrug og en formindskelse af de kongelige indtægter; det vilde da også blive nødvendigt at forandre rostjeneste-taksten. Derhos fremhævede Jens Bjelke, „at de fleste forpagtede sager, på adelens sædegårdsgrunde opsætte, synderlig søndenfjelds (hvor de og haver de fleste sager) ere ståendes ved Svinesund, og dertil at bekommes det meste tømmer af Sverige, kongl: matt: uden nogen skovskade.“ Uagtet det hele er holdt i en ydmyg tone, skinner dog på slutningen forfatterens stolthed som adelsmand igennem, idet han erklærer, at „det vilde være en adelsperson disreputerligt at give tiende af sine egne deler og gøre en landsfoged eller bonde-lensmand årlig rede for hans deler.“ Derfor foreslog han, at kongen

[1]) Dette Jens Bjelkes „betænkende om norske adelige friheder,“ findes i original i det danske gehejmearkiv mellem de fra kancelliet afgivne sager, skab 16, pakke 114.

skulde tilstå adelen fuld skattefrihed for alle sagbrug på dens egne gårde.

Andet punkt angik § 2 i forordningen, hvori Jens Bjelke ønskede, „at derudinden sådan en limitation kunde ske, at så mange sådanne folk, gadehusmænd, strandsiddere, eller hvad di kan kaldes, som bor på adelens rette sædegårde eller rette underliggende eller tilliggende avlsgårdes grunde, som adelen haver nødtørftigen behov til deres avling at drive, til rydning, sagbrug, daglig fordringskab eller bud at løbe og anden sådan forberørte fornødenhed kunde og måtte (om kongl: matt: så vel befalder) være fri for kongelig rettighed,“ sålænge de ikke indlod sig på at drive købmandskab, øltapperi o. s. v. Da der i hele Norge kun skulde være henved sytti sædegårde, og på hver af disse igen gennemsnitlig ikke mere end 4 eller 5 gadehusmænd o. desl., hvoraf hver i højden var ansat til $\frac{1}{2}$ rdl. i skat, vilde kronens tab blive højst ubetydeligt. Da mange af disse folk kunde tænkes anvendte til rydningsarbejder, kunde efter Jens Bjelkes opfatning også forordningen af 28 Juni 1632 om rydning meget passende finde sin anvendelse på dem.

I tredie post omtales den af enkelte fremsatte tvivl, om en norsk adelsmand havde ret til at holde mere end en sædegård fri for skat. Herom turde Jens Bjelke ikke udtale sig bestemt, skønt „den privilegium om sædegårde og andre dokumenter anderledes forklarer og formelder om sædegårde og avlsgårde in plurali og ikke om en sædegård eller avlsgård alene in singulari.“ Men han erklærede, at han med hele den norske adel håbede, at kongen vilde forunde dem at have flere sædegårde „både for deres egen og for deres mange børns skyld, som somme haver,“ af hvilke hver kunde trænge til en egen sædegård for i fremtiden at opretholde sit navn og sin værdighed.

Det fjerde punkt angik et fra flere adelsmænd indgivet andragende om, „at ingen af ringere stand, end de ere, måtte have magt til at bygge vel potius bygsle eller fæste gårde hen for dennem, laugmænd, prester eller andre, der de have lige meget i nogen gårde sammen.“ Men da Jens Bjelke fandt lovbogens ord i landslejebalkens første kapitel meget klare, troede han, at det ikke kunde være tvivlsomt, at en adelsmand, hvor en anden ejede lige så meget som han i en gård, måtte råde for bygselen, og at det samme gjaldt kronen, hvor denne var i et lignende tilfælde.

I femte post kom Jens Bjelke ind på et af sine yndlingsemner, om landslodden. Siden der var rejst protest imod de kongelige forordninger fra 1636, havde nemlig mange adelsmænd næret frygt for, „at andre skulde tage ond eksempel deraf og ville tilholde sig fri fiskeri på deres grunde foruden al landslod eller kendelse til dennom, såsom til landdrotter og ejermænd til grunden og sådan fri brug uden nogen rettighed deraf at skulle ville have og nyde år ud og år ind, alligevel di af Trondhjems len vel vide, at di selv giver der landslod mangesteds af laksefiskende (som der kaldes laksevarper), — — — og alligevel at udi Marstrands fiskende er given landslod, der di begyndte at fiske med vader omsider langs landet og med landedræt, og ikke med garn så gemenlig som i begyndelsen på dybet, som hører kongl: matt: til.“ Jens Bjelke ønskede, at der nu måtte fastsættes „en lidelig landslod“ efter forordningerne fra 1636, medens han selv fremdeles vilde vedblive at holde sig til den kontrakt, han havde indgået med dem, der fiskede i hans fjorde.

Sjette punkt angik det privilegium, som den søndenfjeldske adel havde erhvervet i 1610, „at deres bønder på seks mil nær deres sædegårde boendes, måtte være fri for

at gøre noget andet arbejd end til dennem sjelv," og som den nordenfjeldske adel ønskede udstakt også til sig (jvfr. side 234). For at kongen ikke i noget fald skulde lide skade ved at indremme dette, foreslog Jens Bjelke, at den søndenfjeldske adel skulde opgive „den frihed på 2 eller 3 mil fra deres sædegårde hos deres bønder, så kunde det des bekvemmer koncederes de andre;" derved vilde også al misåndelse mellem den nordenfjeldske og søndenfjeldske adel ophøre, når begge så sig ligestillet.

I syvende post omtalte Jens Bjelke, hvorledes enkelte adelsmænd på grund af bøndernes andragender om at forskånes for arbejdsleje og foderleje havde fattet frygt for, at at disse indtægter skulde blive dem fratagne, uagtet bønderne ikke havde fået andet svar, end at dermed skulde forholdes, som af arilds tid havde været brugeligt. Han troede dog, at man måtte anse „en limitation derudinden ikke ubillig, nemlig i så måde — — at ingen adelspersoner skulde måtte tage mere hos hans bønder i arbejdsleje eller foderleje (der hans bønder ikke kan til rette at gøre hannom arbejd) end hælvten så meget, som landskylden af gården belanger, eller med tredie års tage derudi med beregnet, og ej at måtte tage eller fordre arbejdsleje eller foderleje, der di ikke haver bygsel." Forøvrigt anså han adelens ret til disse afgifter for uomtvistelig.

Ottende post omhandler i korthed det af nogle adelsmænd ytrede ønske om at nyde toldfrihed for salt, specerier, vin og tysk øl, som de kunde føre hjem med sine egne skibe. Da der herom fandtes meget tydelige bestemmelser, ansá Jens Bjelke det for unødvendigt at indlade sig videre på dette emne.

I niende post talte Jens Bjelke om den af enkelte

adelsmænd fremsatte påstand om, at deres bønder burde være fritagne for garnisons- og skibsskat[1]).

I tiende post fremsatte han ønsket om en almindelig forordning, der kunde indeholde bestemmelser om bygsel, tredie tage, foderleje, arbejdsleje, landslod o. desl.

I ellevte og sidste post udtalte han endelig det håb, at kongen nu efter at have indhentet Kristofer Urnes betænkning vilde træffe det bedste for den norske adel og spare den for videre bekostning med at udsende fuldmægtige.

Jens Bjelke udrettede så godt som intet med denne forestilling, og den påklagede forordning blev ikke tagen tilbage. Først 1639 viste kongen sig villig til at indrømme den norske adel enkelte mindre friheder, efterat den i mellemtiden havde imødekommet hans opfordring til at give penge til rustninger under de truende politiske forhold. Dette foregik på stændermødet i Kristiania i Marts 1639.

Allerede samtidig med de danske stænders møde i 1638 var der forhandlet om de ydelser, som kongen agtede at pålægge sine norske undersåter. Ved denne lejlighed havde Kristofer Urne været tilstede i sin egenskab af dansk rigsråd og var da bleven spurgt om sin mening. Hans derpå indgivne forslag gik ud på, at de adelsmænd, som havde len, og de medlemmer af kapitlerne, der ikke havde sine præbender pro officio, skulde give af hvert skx tunge ½ rdl. af hver hud 1 ort og så forholdsvis af alle andre skyldspecies, medens andre adelsmænd og de medlemmer af domkapitlerne, der havde præbender pro officio, skulde give halvt så meget. Med presternes og købstædernes kontribution kunde der forholdes, som i Danmark. Hvis bønderne skulde give samme skat til Martini dag, som i 1637, burde den betales

---

[1]) Jvfr. Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, 486.

14 dage iforvejen, hvorimod der da kunde bevilges en udsættelse med den påbudne unionsskat, så at dennes ene halvpart betaltes til Fastelavn 1639, den anden til Philippi Jacobi dag [1]). Det synes dog ikke hermed at have været statholderens tanke, at det i den anledning skulde være nødvendigt at indhente de norske stænders samtykke. Da kongen imidlertid kort efter beslutted sig til at underhandle med disse om nye skattepålæg og under 9 September 1638 pålagde statholder og kantsler at indkalde provinsielle stændermøder [2]), gik Kristofer Urne på egen hånd et skridt videre og bestemte sig til at afholde et almindeligt stændermøde til 14 Marts 1639. Selv indkaldte han til dette deputerede for de søndenfjeldske stænder og anmodede Jens Bjelke om at underrette de nordenfjeldske om det forestående møde. Som mødested bestemtes enten Kristiania eller Frederikstad. Det brev, som Jens Bjelke i den anledning tilskrev befalingsmanden over Stavanger len, Henrik Thott, meddeler oplysning om, hvem der skulde indkaldes til mødet fra dette len og stift. Biskopen og domkapitlet, samt borgermestere og råd skulde hver sende to deputerede, ligesom biskopen skulde „beskikke nogen af provsterne på menige gejstlighedens vegne på landet.“ Derhos skulde Henrik Thott tilholde sit lens adelsmænd og deres fogder at indsende nøjagtige jordebøger og deri en rigtig fortegnelse over „deres sædegårde, skove, bøndergårde, møller, sagmøller og al anden rente og indkomme,“ samt lade udarbejde en

---

[1]) Kristofer Urnes „ringe betænkende om stændernes udlæg til rigens defension og skatters påbydelse udi Norge dette år“ af 4 Juli 1638 i rigens råds breve, fasc. 49 i det danske gehejmearkiv. Om den danske rigsdag i 1638 se Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, s. 438.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie III, 416 flg.

rdebog over alt odelsgods der i lenet. For bønderne, såvel odelsbønder, som lejlændinger skulde der møde to deputerede fra hvert fogderi, ligesom også fogder, toldere, skrivere o. s. v. skulde „lade nogen deres fuldmægtige til forne tid møde tilstede.“ Hvis Henrik Thott ikke selv kunde indfinde sig, måtte han endelig sende en fuldmægtig i sit sted [1]).

Uagtet Kristofer Urne og Jens Bjelke efter dette oprindelig må have villet indkalde deputerede for almuen til stændermødet, synes det desuagtet, som om denne stand ikke blev repræsenteret, idet lensherrerne har ladet sig nøje med at spørge dem på tingene om, hvad de var tilsinds at udrede. Således gik det til i Stavanger len, hvor almuen indgik på at betale 400 rdl., i Brunla len, hvor den lovede 231 rdl. 3 ꞵ, i Telemarken, hvor der i November 1639 indbetaltes 141½ rdl. 1 ꞵ 7 ß af de formuende, og i Smålenene. I Idde og Marker len udlovede almuen 68½ rdl. ½ ꞵ, i Værneklosters len 40 rdl. 2½ ꞵ, medens i Tune og Åbygde len 67 bønder udlovede fra 4 ß til 1 rdl. hver [2]). Af adelsmænd fremmødte foruden Kristofer Urne og Jens Bjelke ialt ni, hvoraf en med fuldmagt for hele den nordenfjeldske adel, samt to uadelige personer som fuldmægtige for adelsmænd. Af gejstligheden mødte biskop Ludvig Munthe fra Bergen, der 1 Februar havde fået fuldmagt fra sit kapitel, biskop Wegener fra Stavanger og mester Oluf Boessøn, der samme år blev biskop over Oslo stift, samt deputerede for den lavere gejstlighed.

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Henrik Thott, dat. Bergenhus 27 November 1638 i rigsarkivets historisk-kronologiske samling. Jvfr. Aschehoug, statsforfatningen i Danmark og Norge, side 449.

[2]) Budstikken, IV, 731 flg. Forskellige erklæringer i rigsarkivet (statholderskabet — „arméens økonomi og materiel.“)

Købstæderne havde i alt sendt 24 deputerede, hvoraf 10 var fra Kristiania, 2 fra Frederikstad, 1 fra Kongelf, 1 fra Marstrand, 1 fra Oddevald, 2 fra Tønsberg, 1 fra Skien, 1 fra Stavanger, 3 fra Bergen og 2 fra Trondhjem. Af lagmændene mødte ikke alle; med vished vides kun Peder Alfssøn og Nils Hanssøn fra Kristiania at have afgivet møde, ligesom Anders Matssøn gav borgermester Severin Pederssøn sin fuldmagt.

Stænderne samledes 14 og 15 Marts i den nye Trefoldighedskirke i Kristiania, der et par dage i forvejen var indviet af biskop Munthe. Her indfandt sig Kristofer Urne og Jens Bjelke, som meddelte dem kongens forslag om udredelse af en kontribution for, at man i tilfælde af et pludseligt krigsudbrud kunde have nogen penge på rede hånd, hvorpå de deputerede, der i forveien havde opgjort, hvad de skulde give, umiddelbart efter afleverede sine svar. Adelen, hvis gods efter de indgivne 53 jordebøger beregnedes til 9604 tønder 10 settinger korn, lovede at betale en ort for hver tønde, fordelt på to terminer, i alt 2401 rdl. 20 ß. I stedet for at bevilge et bestemt antal soldater, som ikke kunde blive synderlig stort, foretrak de at bevilge „om måneden på hver soldat fem rigsdaler in specie at udlægge imeden og udi de tider, som adelens soldater udi Danmark kan hænde til nogen defension at opbydes og af dennem bliver underholdt.“ Til vederlag herfor anholdt de om kommissariernes bistand til, at „vi måtte nyde vore sædegårde og anden lejlighed med den frihed og skånsel, at den adelig stand derved kan blive ved magt og fremdeles at kunne gøre hans kgl. maj. og rigerne den tilbørlig tjeneste, som vi gærne vilde gøre og pligtskyldige kendes.“

De deputerede for den trondhjemske gejstlighed lovede tilsammen 556 rdl. og for kapitlet 150 rdl. hvorhos de ikke

vivlede om, at biskop Skeldrup vilde udrede 50 rdl. lige-om de tre andre biskoper. For hver af de 132 provster ig prester i Oslo og Hamars stifter udlovedes 10 rdl., for iver tønde korn af kapitlets jordegods efter taksten af .625 udlovedes en rdl., dog så at biskopens, lektorens, ognepresteus og rektorens præbender ønskedes fritagne. Stavanger stifts prester bevilgede i alt 282 rdl., hvortil kom 100 rdl. fra kapitlet. Af de 40 prestegæld i Bergens stift idlovedes 400 rdl. og af kapitlet en rdl. for hver tønde iartkorn. Lagmændenes kontribution har rimeligvis ikke været lige stor for alle; de to ovenfor nævnte lovede hver it ville give 100 rdl. i to terminer. Af stæderne lovede le deputerede for Kristiania 2000 rdl., Frederikstad 500 rdl., Kongelf 200 rdl., Marstrand 1250 rdl., Oddevald 125 rdl., Tønsberg 300 rdl., Skien 500 rdl., Stavanger 250 rdl., Bergen 7500 rdl. og Trondhjem 1500 rdl. De to trønderske deputerede ønskede dog at levere denne sum i sild og anden fisk i stedet for i penge, medens de bergenske anholdt om, at de kontorske og Nykommerne måtte få pålæg om at del-tage med dem i udredelsen af de lovede penge. For bonde-standen og de lavere embedsmænd, der ikke synes at have sendt deputerede til mødet, haves ikke fuldstændige oplys-ninger om, hvor meget de havde lovet; for flere dele af landet synes der ikke en gang at være indkommet nogen underretning herom. De bevilgede summer skulde efter kon-gens bestemmelse nedlægges i en „landskiste," som han vilde have opbevaret i Danmark, men som, da den kom istand, blev hensat på Båhus. Med indbetalingen synes det imidlertid at have gået meget langsomt.

Sidste gang forsamledes de deputerede på Akershus 17 Marts, for at modtage de to kommissariers svar. Disse erklærede, at de vare tilfredse med de bevillinger, som

stænderne havde udlovet, og at de vilde underrette kongen derom. Efterat de havde lovet at give nærmere underretning om tiden, når de bevilgede penge skulde betales, „blere alle stænderne fra dette møde venligen dimitteret og forløvet.“ [1]) Under 1 Juni stadfæstede kongen kommissariernes erklæring, dog med det forbehold, at der måtte tænkes på midler, hvorved rostjenesten kunde blive i sin forrige stand.[2])

Efter stændermødet rejste Jens Bjelke til Danmark, hvor han arbejdede for at skaffe den norske adel udvidede privilegier og bl. a. anholdt om, „at di nordenfjeldske adel med di søndenfjeldske måtte nyde fri arbejd til deris sædegårde hos deris bønder på seks mil nær dennem boendis,“ samt om, „at adelen i Norge måtte forpagte deris sædegårde og sager, på sædegårdene ståendis, til deris egen påboende fogder og ikke til andre, og nyde så mange gode husmænd dertil, som di til gårdenes avl og brug behøvis, — — — så og nogit om avlsgårde og ladegårde, så di disbedre kan være kontent imod den store udlæg, di nu skal gøre til landkisten og soldater etc.“ Det var dette, den norske adel havde antydet under stændermødet, ligesom de fremdeles skrev til Jens Bjelke under hans ophold i Danmark med anmodning om at gøre alt muligt for at skaffe deres sædegårde udvidede friheder. Uagtet der er al sandsynlighed for, at han trolig har udført, hvad han var anmodet om, havde dog hverken han eller hans standsbrødre årsag til

---

[1]) L. Daae, Trondhjems stifts gejstlige historie, side 92 flg. Den trondhjemske gejstligheds bevilling i rigsarkivets historisk-kronologiske samling, de øvrige under: statholderskabet – „arméens økonomi og materiel,“ samt i Budstikken IV, 734—747. Jon Audenssøn Tordenstjernes jordebog, dat. 12 Marts 1639, findes i rigsarkivets samling af nyere diplomer.

[2]) Saml. til det norske folks sprog og historie III, 418.

at glæde sig over resultatet. Vistnok opnåede de nogle fordele; men til deres skuffelse greb kongen tillige lejligheden til at ordne det svævende forhold med sædegårdene på en for dem lidet fordelagtig måde. Ved en forordning af 28 September 1639,[1]) blev nemlig bestemt, at ingen gård skulde „holdes for nogen sædegård eller avlsgård, uden sammesteds alene af adelen holdes dug og disk, ligesom udi Vort rige Danmark, tilmed de gårde, på fyrgetyve års tid haver været holdet med rette for frie adelige sædegårde og midlertid ej været udi ufrie folks værge enten til pant eller ejgendom." Dette var en betydelig indskrænkning, der ikke kunde opvejes ved forordningens andre bestemmelser om adelens skattefrihed for de på dens sædegårde opsatte sagbrug og de på disse boende strandsiddere og sagfolk.

De andre sager, som Jens Bjelke under dette ophold i Danmark havde at forebringe for kongen, angik meget forskelligartede genstande, som f. eks. lønning for majoren på Bergenhus, dennes permission til i vinterens løb at foretage en rejse til Holland, afgiften af Lysters prestegæld og de sagbrug, hvormed han selv var forlenet, det gods, som var afstået fra Nonneseter til Akershus, et fund af erts, slottets reparation og det foreslåede brystværn omkring Bergen o. s. v. Et anliggende, som i særegen grad lå ham på hjærte, var spørgsmålet, om de kontorske og Nykommerne skulde deltage med Bergens borgerskab i udrédelsen af de 7500 rdl. som vare udlovede af dette under stændermødet. Herom havde rigtignok allerede de deputerede søgt; men borgerskabet anså det desuagtet nødvendigt at gentage dette andragende, hvortil de endnu føjede en del andre, da de ikke fandt sig tilfredsstillede ved den afgørelse, de havde fået

[1]) Budstikken IV, 748 flg.

efter sine henvendelser til herredagen i 1636. For at være sikrere på at finde en gunstig modtagelse, gav de derhos en ynkelig skildring af sin fattigdom, hvorledes det nu først blev „åbenbarligt, hvad formue som hos denne bys fattige borgerskab findes, eftersom her allerede fra Holland en fuldmægtiger er overkommen med regnskaber og afreigninger, så at en faktor alene haver over de handrede tusinde gylden hos nogle og iblandt en part af de formemste af borgerskabet at fordre." En del af disse andragender foranledigede nye kongebreve, medens andre ikke bleve besvarede. Til de første hørte netop ansøgningen om de kontorskes deltagelse i byskatten og om, at disse måtte forbydes at handle med de ankommende fremmede købmænd, samt om, at de årlig skulde tilstille lensherren et fuldstændigt mandtal. Også spørgsmålet om borgernes avlsgårde fik nu sin afgørelse. Derimod lykkedes det ikke at udvirke nye bestemmelser om landsledden, uagtet Jens Bjelke påstod, at der „ingen lykke er hos des rettigheds forhold, men potius hos des udgift, som forfarenhed udviser."

Jens Bjelke anholdt også under dette besøg om, at hans søn, Ove måtte få Rejnsklosters len, hvilket han dog ikke opnåede. Derimod fik han den ansøgte tilladelse til med det samme at gøre en rejse til Trondhjem, for at være tilbage i Bergen til andet stævne.[1])

Også lovbogens revision var på bane under Jens

---

[1]) De her meddelte oplysninger om Jens Bjelkes besøg i Danmark i 1639 ere hovedsagelig hentede fra en række af hans memorialer i rigsarkivet (kancelliet — „købstæder.") En vis Hans Dolmand, der havde voldt Jens Bjelke og Bergens borgermestere og råd megen ulejlighed, blev ved Juletider 1639 sat under tiltale. 14 Juni var Jens Bjelke i Helsingør, hvorfra han skrev et brev til Kristian Fris, som nu findes i samll. til danske adels hist. fasc. 15 på det kgl. bibl. i Kbhvn., hvori han tilbød årlig at sende ham en halv læst hjortekød.

Bjelkes besøg i Danmark i 1639. Denne sag var nu indtrådt i et nyt stadium, idet Kristian IV havde ladet udarbejde en ny stadsret, som kunde være fælles for begge riger, og under 9 December 1636 havde oversendt denne til Kristofer Urne, forat han kunde forhøre sig om borgernes mening derom. Da han havde gjort dette og indberettet til kongen udfaldet af sine forhandlinger, gav denne ham igen i Februar 1639 fornyet pålæg om at indhente flere borgeres mening, ligesom samtidig Jens Bjelke og Oluf Parsberg fik befaling til at forespørge sig hos borgerskabet i Stavanger, Bergen og Trondhjem. Hvad udfald sagen for øvrigt fik, er ubekendt; derimod fik Kristofer Urne og Jens Bjelke under 11 Juni 1639 sig tilstillet en fortegnelse over den norske lovbogs mangler, som de skulde forelægge for en forsamling af „nogle de forfarneste og fornemste af adelen, bisper, kanniker, provster, lagmænd, borgermestere og råd“ for derpå at indsende en erklæring til kancelliet. Mødet kunde passende holdes 14 dage før næste herredag i Norge.[1]) Den omtalte fortegnelse er endnu bevaret; men dens indhold er kun af liden vigtighed. Foruden at deri gennemgåes de punkter, hvori lovbogen ansåes for at være mangelfuld, meddeles endvidere, at der påtænktes en egen stadsret, og at de danske forordninger, som kunde passe for Norge, skulde optages i den nye lov. I et endnu bevaret brev fra Kristofer Urne til en af rigets lagmænd i anledning af den påtænkte lovrevision[2]) fremhæves også udtrykkelig det sidste punkt, samt forbedringer i arvetallet. Det var meningen, at alt skulde blive ordnet på den herredag, der var tilsagt til Bergen 29 Juni 1640; men denne tanke blev aldrig udført, da herredagen blev opsat et år.

[1]) Jvfr. nyt (dansk) historisk tidsskrift I, 456 flg. og 459.
[2]) Norske magasin, II, 206.

XVII.

Bergens brand i 1640. Opløb mod Peder Ravn. Jens Bjelke forlenes med Stavanger len. Forskellige kommissioner. Herredagen i Bergen 1641. Den norske hær genoprettes. Forordning af 17 November 1641. Recessen af 27 Februar 1643. Stændermødet i Kristiania 1643. Jens Bjelkes optegnelser om adelens privilegier og hans vers om lensherrerne på Bergenhus.

Efter sin hjemkomst fra Danmark i 1639 blev Jens Bjelke endnu i næsten to år stående som lensherre på Bergenhus. Den mærkeligste begivenhed, som indtraf i denne tid, var den frygtelige ildebrand, som hjemsøgte Bergen søndagen 5 Juli 1640 og ødelagde en stor del af byen. Nogle dage efter denne brand sad lagmanden Peder Ravn inde hos en borger på Nordnæs, hvor han i drukkenskab kom til at lade sig forlyde med, at også den tilbagestående del af byen inden få dage skulde være ødelagt. Disse hans ord fremkaldte øjeblikkelig et almindeligt raseri hos de tilstedeværende, der straks overfaldt lagmanden og ved støjen tilkaldte et helt opløb udenfor det hus, hvori de sad. Vinduerne bleve slåede itu, og den hele skare stormede ind for at gribe den ulykkelige lagmand, som derpå blev slæbt ind over Strandgaden under idelige forhånelser og mishandlinger med slag og knivstik. Endelig tråk man ham ind på slottet, hvor Jens Bjelke tog ham i arrest. Denne var dog ikke strengere, end at lagmanden den hele tid spiste ved lensherrens eget bord, medens hans sag blev undersøgt. Dette skede kort efter ved en kommission, bestående af Jens Bjelke, Henrik Thott og Byrge Juel, som tilsidst frifandt ham. Derefter genoptoges sagen ved herredagen i 1641, men med det samme udfald; imidlertid fandt Peder Ravn, at hans forhold til borgerne var bleven så spændt, at det

var ham umueligt at blive stående længere som lagmand, og han ansøgte derfor kongen om afsked, som han også fik. De, som havde overfaldt ham, bleve tiltalte for borgermesterne og rådet og af disse dømte i bøder samt til at give lagmanden erstatning. En sådan blev ham for øvrigt også tilkendt ved kommissionens dom, hvorpå kongen havde befalet Jens Bjelke at udnævne 6 fogder og sorenskrivere udenfor Bergen, som skulde fastsætte, hvad der tilkom ham i erstatning.[1])

Fra 1 Maj 1641 var Jens Bjelke ikke længere lensherre over Bergenhus len, i det han da byttede med Henrik Thott og overtog Stavanger len. Hvilke grunde der have foranlediget denne forandring, og hvorledes Jens Bjelke selv var tilfreds dermed, kan ikke nærmere afgøres. Måske har ombytningen nærmest været fremkaldt ved ønsket om at få et len, hvor han kunde fritages for de vidløftige rejser, som nu, da han havde fyldt sine seksti år, måtte falde ham temmelig besværlige.

Stavanger len bestod i alt af 33 skibreder, fordelte i to fogderier, Jæderen og Dalerne og Ryfylke. For Jæderen og Dalerne udgjorde de uvisse indtægter i regnskabsåret fra 1 Maj 1641—1 Maj 1642 følgende summer: vrag 23 rdl. 36 ß, redegerd og småtiende 10 rdl. 3 ort 3 ß, sagefald 269½ rdl. 1 ort 20 ß, første bygsel 155 rdl. og tredie års tage 73 rdl. 3 ort 2 ß. Deraf bestredes følgende udgifter, foruden den femte og den tiende del af sagefald o. s. v. som tilkom lensherren og fogden: 16 rdl. til mestermanden for tre henrettelser og 6 rdl. til kost for de tre fanger, 4 rdl. til strandfogden, 3 rdl. til to karle, som vare udsendte for at opsøge en

[1]) Norske samlinger (8vo), I, 80 flg. Norske magasin II, 205, 509 og 585.

morder, 1 rdl. til en smed, 20 rdl. i omkostninger ved skattens fremsendelse og 12 rdl. i omkostninger med to løsgængere. I samme tid beløb de uvisse indtægter af Ryfylkes fogderi sig til følgende summer: vrag 8½ rdl. 1¼ ort 1 ß, 1 alb., grundleje af sagbrug 111 rdl., ledegerd og småtiende 19½ rdl. 16 ß, sagefald 188 rdl. 1 ort, første bygsel 104 rdl. og tredie års tage 74 rdl. Af dette fik først lensherren og fogden den dem tilkommende femtedel og tiendedel af sagefald, bygsel og tredie tage, hvorpå der af resten medgik til fire henrettede fanger 62 rdl. 2 ß, 2¼ rdl. til to lodse, som lodsede et orlogsskib fra Stavanger til Karmsund, 11 rdl. 4 ß til proviant, 24 rdl. til ved og 2¼ rdl. for en løsgænger. Foruden sin femtedel af de nævnte uvisse indtægter, der gennemsnitlig synes at have udgjort 200 rdl., beholdt Jens Bjelke for sig samtlige visse indtægter mod at svare en årlig afgift af 1400 rdl. Dette var 600 rdl. mere, end hans forgænger havde betalt. For øvrigt var forleningsvilkårene af den sædvanlige art; han skulde bl. a. hvert år købe for kongen 40 læster sild og fremsende til København 5000 knapholt, som vare tjenlige til tønder, hvilket alt skulde føres til indtægt i regnskabet.

Den samlede told tilfaldt kronen med fradrag af tolderens løn og nogle andre mindre udgifter. I regnskabsåret ⅛1641 til ⅛1642 udgjorde for Stavanger by kronens og den såkaldte rosenobeltold 476¼ rdl. 6 ß og St. Anne told 91 rdl. 1½ ort. I dette tidsrum udførtes i alt 42,660 furudeler. Af udenlandske fartøjer besøgtes byen af 13 fra Dover, Ribe, Oldenburg, London, Tønningen, Yarmouth og Friedrichstadt. Af disse var der en fløjte på 50 læster, 1 krejer på 18 læster, 6 bojerter på 50, 24, 22, 15 og 14 læster og 5 skibe på 100, 88, 62, 50 og 40 læster; derhos var der i Stavanger købt til Dundee en krejer på 20 læster.

Af byens egne fartøjer nævnes et skib på 95 læster, en skude på 14 og en, hvis drægtighed ikke angives. I tiden fra $\frac{1}{5}$1642 til $\frac{25}{8}$1643 udførtes 37,520 furudeler; samtidig udgjorde kronens og rosenobeltolden 455 rdl. 5 ß og St. Annæ told 108½ rdl. ½ ort. Af byens egne fartøjer nævnes da 3 skuder, hvoraf en på 10 læster; derhos opføres en skude fra Kolding. Af andre udenlandske fartøjer forekommer ialt 14 skibe, fløjter og bojerter fra Oldenburg, Lübeck, Glückstadt, Stade, Dover, Leith og St. Andrews, et par skibe var på 16 og 18 læster, og to bojerter på 70 og 80 læster. Da borgermester Severin Pederssøn 25 Marts overtog bestillingen som tolder, begyndte der med denne dag en ny regnskabstermin, som afsluttedes ved December måneds udgang, og i hvilken der udførtes 48,428 furubord og deler. Af andre udførselsartikler nævnes samtidig smør og laks, der førtes til Østlandet i små både, sild og sej, som sendtes til Tønsberg, samt 32 norske heste, som med et hollandsk skib gik til Vestindien [1]). Fra Kristiania indførtes tjære, ligesom et skib fra Bremen landsatte 3 skæ jærnovne. Af norske fartøjer nævnes i denne tid fra Stavanger et skib, tilhørende Povel Knutssøn, en skude uden anførelse af drægtighed, 1 jagt på 5 læster og 8 skuder på 10, 15, 16 og 24 læster, der sejlede til Kristiania, Lübeck, Bremen, Hamburg og Isefjorden; fra Bergen forekommer en krejer på 28 læster, der sejlede på Dover. Af danske nævnes en skude fra Holbek. I samme tidsrum forekommer 14 udenlandske fartøjer fra forskellige steder i Nordtyskland, Holland og Skotland, hvoraf to skibe fra Hamburg på 100 læster [2]).

Som lensherre over Stavanger len residerede Jens Bjelke

---

[1]) Jvfr. Norske Magasin II, 53 og 61. Norske rigsregistranter I, 289.

[2]) Et kongebrev af 5 Maj 1645 tillagde den norske statholder en overvejende myndighed ved nye tolderes ansættelse.

på Stavanger kongsgård, over hvis bygninger der i anledning af hans tiltrædelse afholdtes en besigtigelsesforretning. Hovedbygningen var lang og smal, omtrent 100 norske alen i længde med en svalgang og var opført i Jørgen Brockenhuses tid; i denne lå bl. a. skriverstuen. I det søndre langhus var fruerstuen, der var betrukken med rødt klæde om væggene, ammestuen og borgestuen. Udenfor fruerstuen var der en urtehave, omgiven med et plankegærde, ligesom der også nævnes en træhave. Samtlige bygninger synes at have været af træ med undtagelse af „den hvalte kapel.“ Til fængslet hørte en retterøkse, et rettersværd, to par håndklover og tre bolter. Ved gården fandtes også 8 kobberstykker med fire nye lader eller lavetter[1]).

Når Jens Bjelke var fraværende fra sit len, besørgedes hans forretninger ved hans fuldmægtig, borgermester Severin Pederssøn. Denne var således bl. a. på lensherrens vegne tilstede ved lagtinget 16 Juni 1642, 16 Juni og 21—26 Oktober 1643, medens Jens Bjelke selv ikke sees at have været nærværende mere end 17 Juni 1641, da hans følgebrev blev oplæst. Ved et kongebrev af 27 Oktober 1641 blev Jens Bjelke beordret til at indtræde i en kommission tillige med Palle Rosenkrans og Nils Lange for at dømme imellem borgermester Laurits Rus i Kristiania og Sten Villemssøn Rosenvinge. Da Laurits Rus kort efter afgik ved døden, fik de nyt pålæg under 9 November 1642 om desuagtet at behandle hans sag og at være færdige med denne inden St. Hansdag 1643. Da heller ikke dette blev tilfældet, blev sagen udsat ved et kongebrev af 8 August 1643. To dage efter fik Jens Bjelke og statholderen befa-

---

[1]) Stavanger lens regnskaber for 1641 og følgende år i rigsarkivet. Jens Bjelke havde på egen hånd delt Ryfylkes stiftsskriveri i to, hvilket fik kongens bekræftelse under 29 Juli 1643.

ling til at undersøge en strid mellem Ove Gedde og Nils Lange om laksefisket i Lågen ved Laurvik.

Samme år, som Jens Bjelke modtog Stavanger len, holdtes der i Juni og Juli herredag i Bergen, ved hvilken Kristian IV selv var tilstede. Han ankom til Bergen 27 Juni, ledsaget af fru Vibeke Kruse, og forlod igen byen 8 Juli; herredagen begyndte 29 Juni og har sandsynligvis været til ende forinden kongens afrejse.[1]) Samtidig med denne førtes også forhandlinger om en ny „ordinants" for den stående norske hær, der efterat de fleste officerer vare afskedigede i 1629, var kommen i en fuldstændig opløsningstilstand (jvfr. side 138 flg.). Allerede i 1638 havde kongen stræbt at skaffe de nødvendige midler tilveje for atter at bringe den norske hær på fode, og efterat stændermødet i 1639 havde bevilget, hvad han ønskede, synes der i løbet af 1640 at være oprettet nogle regimenter og kompagnier tilhest og tilfods, til hvis officerers underhold der i December s. å. blev påbudt en skat[2]). For fodfolkets vedkommende var ordinantsen af 1628 fremdeles den bestemmende; dette inddeltes i de samme regimenter, som tidligere, kun med den forskel, at de to „frie fähnlein" i Stavanger og Agdesidens len nu skulde forenes til et regiment. I løbet af 1640 og 1641 bleve også disse regimenter tildels forsynede med officerer; men ingenlunde tilstrækkelig for deres behov[3]).

Af denne grund blev der nu under herredagen i 1641

---

[1]) Norske magasin II, 207.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie, III, 421. I det nordenfjeldske skulde denne skat indbetales til Jens Bjelke.

[3]) Samlinger til det norske folks sprog og historie, III, 422. Under 21 Decbr. 1640 fik Jens Bjelke befaling fra kongen til at ansætte en oberstløjtnant ved Bergenhusiske regiment, hvortil han i April 1641 udnævnte Georg v. Reichwein, som senere fik kongens stadfæstelse. Jvfr. Berg om landeværnet, 250 flg.

født forhandlinger om, hvorledes der skulde skaffes de fornødne officerer efter ordinantsen af 1628, samt hvorledes der mest hensigtsmæssig kunde oprettes et korps på 500 dragoner. I disse forhandlinger deltog Kristofer Urne, Oluf Parsberg, Jens Bjelke og Henrik Thott, som allerede havde fået befaling derom i Oktober 1640, samt de to rigsråder, Kristofer Ulfeld og Hans Lindenov, der også var tilstede ved herredagen. Disse havde tillige det hverv at undersøge, hvorledes de i 1625 anordnede rostjeneste-penge til 308 kyrasserer kunde afløses af en forpligtelse til at holde 500 beredne arkebuserer.

De nævnte mænd vare allerede 10 Juli færdige med sit hverv og udfærdigede på denne dag en ordinants, der nærmest er at betragte som et tillæg til den ældre fra 1628. Ved denne blev der bl. a. fastsat en passende løn for de forskellige officersklasser, foreslået duelige folk til officerer, givet bestemmelse for troppernes mønstring m. m. De 500 dragoner skulde udtages af det Båhusiske, Akershusiske og Trondhjemske regiment, hvorimod der i Nordlands, Vardøhus og „sommesteds udi Bergenhus len“ i det sted skulde ydes en afgift til at hverve rytteri. Med hensyn til adelens, gejstlighedens og odelsbøndernes rostjeneste skulde der i stedet for, at tidligere en kyrasser var stillet for hver 300 tdr. hartkorn, stilles halvanden arkebuserer af det samme antal tønder, i alt 462 mand; desuden skulde lensherrerne, som hidtil for det meste havde været fritagne for rostjeneste, stille 58 arkebuserere. Til de udgifter, som bleve nødvendige „til forskrevne defensionsverks fornødenhed“, foresloges, at der måtte bevilges en trediedel af den såkaldte kommissarietold i Norge, samt det dobbelte af den skat, som kongen havde udskrevet under 21 December f. å.[1]).

[1]) Ordinantsen er tilligemed den kongelige bekræftelse trykt i saml

Under 19 September 1641 fik denne ordinants kongens approbation, hvorhos han ved flere særskilte kongebreve af 22 April 1642 påbød, at der til de nye regimenters underhold skulde anvendes den foreslåede skat og en trediedel af kommissarietolden. Det tog imidlertid fremdeles nogen tid ud, forinden hæren virkelig blev bragt i fuld stand. Dels manglede der våben, dels underordnede officerer; bønderne vare lidet villige til at påtage sig soldaternes underhold, og disse selv vidste tiltrods for alle forbud at finde midler til at rømme til Sverige eller Holland eller på andre måder unddrage sig krigstjenesten. Formodentlig vilde hæren snart igen have befundet sig i den tidligere opløsningstilstand, hvis ikke uforudseede omstændigheder vare indtrufne og Hannibal Sehested ved sin energi havde forstået at holde hæren sammen. Det er således navnlig denne fremragende mand, der i 1642 afløste Kristofer Urne som statholder, hvem Norge har at takke for opretholdelsen af sin hær. Da Jens Bjelke ved sin forflyttelse fra Bergenhus havde overdraget sine forretninger som kommisarius for det nordenfjeldske Norge til sin efterfølger, Henrik Thott, havde han ikke andet at gøre med den nye hær end at påse, at udskrivningen i hans len gik ordentlig for sig, og at soldaterne bleve ordentlig forsynede med våben. Uagtet det var bestemt, at den frie fähnlein fra Stavanger len denne gang skulde gå op i et regiment, sees det dog, at den er vedblevet at bestå. Den fik sine officerer fra 1 Maj 1642, kaptejn Peder Pederssøn, løjtnant Envold Klaussøn og de to sergeanter, Ole Fritsel og Hans Pederssøn Stubbekøbing, der for det første år fik sin løn udbetalt af borgermester

---

til det norske folks spr. og hist. III, 423—427. Jvfr. J. Chr. Berg, historisk underretning om landeværnet, s. 11—16 og 249—253.

Severin Pederssen, der også var Henrik Thotts fuldmægtig. Da der var mangel på våben, blev der fra Tyskland bestilt 50 musketer, som ankom i løbet af sommeren 1642 og kostede 3 rdl. stykket. I 1643 vilde de bevilgede midler ikke strække til, hvorfor Jens Bjelke da bad Hannibal Sehested om, at borgermesteren måtte få det manglende af Bergenhus lens overskud. I Onsø len, hvor Jens Bjelke var personlig tilstede, tog han sig med megen iver af udskrivningen og hærens ordning; dog søgte han også at lindre byrden for bønderne og førte i den anledning en livlig brevveksling med Hannibal Sehested, hvem han forestillede nødvendigheden af at fritage flere for udskrivning[1]).

Foruden spørgsmålet om hæren var kongen også på denne herredag sysselsat med at modtage almuens klager over fogderne, som vedblev at trykke dem med natholds-, kostholds- og tingholdspenge. Da kongen fandt disse klager altfor vel begrundede, besluttede han at afskære al adgang til nye misbrug, og udstedte i det øjemed forordningen af 17 November 1641, hvorefter de nævnte afgifter skulde være afskaffede over hele Norge mod, at fogderne i det sted skulde oppebære en tiendedel af de uvisse indtægter. Denne forordning kan dog ikke have været længe gældende, da fogderne kun en kort tid sees at have nydt de indtægter, som derved hjemledes dem. Formodentlig have de fundet disse mindre fordelagtige og derfor snart seet til at få den gamle tingenes orden genindført.

Om der under herredagen i 1641 har været tale om lovbogens revision, vides ikke med bestemthed, skønt det er meget sandsynligt, at der atter igen ved denne lejlighed har

---

[1]) Stavanger lens regnskaber for 1642—43 i rigsarkivet. Jens Bjelkes breve til Hannibal Sehested af 25 Febr., 20 April, 15 Maj og 1 Septbr. 1643 i statholderskabets arkiv i rigsarkivet.

været ført nogle af de sædvanlige ufrugtbare forhandlinger om dette vigtige spørgsmål. Dette er så meget mere rimeligt, som kongen netop på denne tid må have været beskæftiget med at lade samle og på ny udgive de vigtigste af de i hans regeringstid udkomne forordninger. Det var dette arbejde, som kort efter så lyset, som recessen af 27 Februar 1643. Denne vigtige samling, som under 2 Januar 1645 blev befalet gjort gældende for Norge, er inddelt i tre bøger, den første „om gejstligheden og hvis dertil hører,“ den anden „om verdslige politi“ og den tredie „om hvis Norge særdelis vedkommer.“ I denne sidste bog findes samlet alle de forordninger, der udkom i årene 1632—1636, og som ere omhandlede i det foregående. Forsåvidt derfor Jens Bjelkes navn er knyttet til disse, er det også knyttet til recessen af 1643, der for Norges vedkommende danner slutstenen på Kristian IVs mange forsøg på at reformere rigets administration, landboforhold, retsvæsen o. s. v. Efter ordlyden i indledningen skulde de to første bøger af recessen indeholde alt, som „siden anno 1596 er bleven publiceret og påbøden, som Danmark og Norge i almindelighed, og ikke nogen særdelis stiftelse, by eller des beskaffenhed angår.“ Da de imidlertid også indeholde flere bestemmelser, som specielt angå Norge, eller enkelte danske provinser, og det således ansåes tvivlsomt, om ikke de øvrige alene skulde gælde Danmark, gjorde recessen ikke den tilsigtede nytte for Norge, hvor man ikke vidste, om det gik an at holde sig til den. Af denne grund rettedes der i årene 1648 og 1649 flere forespørgsler til Hannibal Sehested, som ikke vidste anden udvej end at udvirke en kongelig befaling til Jens Bjelke og to lagmænd om, at erklære sig herover. Der kom intet resultat heraf, ligeså lidt som af den erklæring om „den norske lovs forklaring“ og, om der i recessen fandtes

noget, som stred imod denne, som det blev pålagt lagmændene i Kristiania og Skien at indgive til hyldingen i 1648.[1])

Uagtet kongen i 1641 ikke havde anseet det for nødvendigt at henvende sig til de norske stænder med anmodning om at bevilge penge til hærens genoprettelse, fandt han det dog senere mest hensigtsmæssigt at forhandle med dem om en forøget bevilgning. For det første var der nemlig ikke på langt nær indkommet, hvad man havde påregnet ved bevillingen af 1639, og dernæst var den politiske stilling bleven betydelig forværret. Det var således med fuld føje, at kongen under 13 Oktober 1642 henvendte sig til Hannibal Sehested, som kort forud var bleven udnævnt til statholder, og Jens Bjelke med anmodning om at foreholde de norske stænder, at de måtte udrede en anseelig landehjælp, som tilligemed, hvad der endnu var tilbage i landskisten, skulde anvendes til indkøb af våben. Derhos bad han dem overveje, hvorledes bønderne kunde slippe for den trykkende skydsfærd og i det sted betale en skat, mod at skydsen overtoges af visse gæstgivere. Ved et senere kongebrev af 7 Januar 1643 blev det derhos pålagt alle, som ejede adels- eller odelsgods i Norge, at indsende en jordebog over dette, forat derefter kunde udarbejdes en ny, rigtig rostjeneste-takst. Hvorvidt Hannibal Sehested og Jens Bjelke efter dette have anseet det for nødvendigt at sammenkalde deputerede for alle stænder, vides ikke. Det eneste, man i denne henseende kender, er navnene på de adelsmænd, der indfandt sig, nemlig foruden statholderen og kantsleren, Gunde Lange, der tillige mødte med fuldmagt for sin søn, Nils Lange, Daniel Bildt, Sigvart Gabrielsen

[1]) Forestillinger til Hannibal Sehested fra Kristiania byfoged og borgermestere, dat. 7 Febr. 1648 og 26 April 1649 i rigsarkivet (statholderskabet, — „købstæder," lit. A—E).

Akeleje, som tillige havde fuldmagt for Evert Nettelhorst og den afdøde Jacob Huitfeldts børn, Iver Prip, Sten Villemssen Rosenvinge, Preben von Ahnen, Vincents Bildt og Ludvig Galde.[1])

Da disse vare ankomne til Kristiania, indgav de under 24 April et andragende om, at rostjenesten måtte bringes tilbage til, hvad den havde været i 1625, så at der kun skulde stilles en rustet mand og hest af hver 300 tdr. hartkorn, da de fandt „for nærværende ikke så stor undersked at være udimellom kyrasserer og arkebuserer at underholde og lige stor tjeneste der udi riget ved arkebuserer at kunne ske." Efterat de derpå to dage senere, 26 April havde hørt, hvad Hannibal Sehested og Jens Bjelke havde at forelægge dem på kongens vegne, afgav de den følgende dag sit svar. Til kongens opfordring om „videre indlæg i landskisten" svaredes, at de vare villige til at give lige så meget, som de havde lovet i 1639, og at disse penge, hvoraf halvdelen skulde udredes til førstkommende St. Olafs dag og halvdelen til St. Michaelis, måtte opbevares i en landskiste, som de ønskede hensat på Akershus. Derhos lovedes en rustet hest og mand for hver 300 tønder hartkorn, hvorimod de til gengæld håbede, „at vore friheder måtte med tiden noget forbedres og ikke ved vrang beretning for den milde og høje øvrighed forringes, som os sjunes (anlangendes sædegårde) i nogen måde at være skeet." Ikke fuldt så imødekommende lød svaret med hensyn til det andet punkt, om skydsfærden, som også af Hannibal Sehested og Jens Bjelke var forelagt de forsamlede adelsmænd, uagtet det måske fra først af ikke havde været kongens tanke at høre mere end statholderens og kantslerens mening derom. Man

[1]) Fra Bergens stift mødte ingen. Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark s. 450.

fandt, at der stillede sig en mængde vanskeligheder i vejen for den af kongen antydede ordning, og erklærede, at de umuelig kunde opgive sin ret til fri skyds uden at få en jævngod frihed i stedet, da denne „er næsten den største, vi haver,“ ligesom de overhovedet vare bange for at miste flere privilegier. Men for at lindre skydsbyrden, foreslog de at fatte følgende bestemmelser: at ingen skulde have ret til at unddrage nogen gård fra deltagelse i skydsen, at ingen måtte udstede eller benytte frit rejsepas, uden at han var berettiget dertil, at ingen skulde være forpligtet til at skydse om helligdagene uden betaling, at ingen skulde tvinges til at skydse mere end et skifte uden betaling, at der måtte beskikkes skydsskaffere med en årlig løn af 3—4 rdlr, „som sommesteds sker,“ af de bønder, som boede nær landevejen, „helst for deris skyld iblandt andre, som ingen pas haver og dog ere forårsagede at rejse udi deris lovlige ærinder, hvorfor og alle rejsendes, som agter at bruge fordringskab på lange veje, skulle tage passe hos ko: ma: lensmænd og derudi forklaring, om de skulle rejse fri eller ufri, eftersom deris hverv og ærinde er.“ Fremdeles foresloges, at der måtte sættes høj straf for dem, som vilde tillyve sig friskyds, — at bønderne ikke måtte plages med at transportere tunge varer uden betaling, — at ingen måtte tage flere heste eller rorsfolk, end ham tilkom, — at folk, som havde fået svar på sine andragender, ikke måtte benytte disse som rejsepas. — samt at der måtte gives nøjagtige regler for, hvor længe den skydsende var forpligtet til at vente, i intet tilfælde var en halv dag. At bønderne skulde kunne udrede endnu flere skatter, fandt den forsamlede adel aldeles umueligt, hvorimod retfærdighed syntes at tilsige, at de, som boede langt fra alfar vej, betalte nogle penge for at gøre byrden mere ligelig fordelt. Dette var dog ikke alt. Adelens repræsentanter

gik videre og henledede kongens opmærksomhed på, hvad der kunde gøres for at forbedre bøndernes nu så trykkede stilling. De nævnte i så henseende navnlig fastsættelsen af bestemte trælastpriser, hvorom de også indgav et særskilt forslag, som tillige handlede om „noget vist at gives af deler, skårne på upriviligerede sauger til rostjenestens befordring.“ Ved siden deraf anbefalede de, at man burde afskaffe den „tobaksdrikken (nu alt for gemen) der skader bønderne vel så meget om året, som en skat,“ at rejsende altid måtte betale for sin fortæring, hvilket nu ikke altid skede, afskaffelse af de mange lagrettesmænd o. s. v. [1])

Om skydsfærden afgav Hannibal Sehested og Jens Bjelke et eget forslag, hvormed kongen under 1 Juni erklærede sig tilfreds, ligesom også med stændernes bevillinger. Derimod forlangte han fornyet betænknig fra statholder og kantsler om adelens forslag angående rostjenestens nedsættelse og trælastpriserne. Jens Bjelke undskyldte sig med forskellige andre forretninger, som hindrede fra at deltage i udarbejdelsen af denne betænkning, hvorfor den i 1644 blev indgivet af Hannibal Sehested alene [2]). Betænkningen indeholder først en oversigt over de i 1625 trufne bestemmelser,

---

[1]) Adelens svar på Hannibal Sehesteds og Jens Bjelkes proposition til „menige adel og stænder udi Norge“ findes i afskrift i en protokol i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger“) hvori Hann. Sehested har ladet indføre en række aktstykker vedkommende den norske krigsmagt i årene fra 1625—1645. Adelens forslag af 24 April kendes kun af Hannibal Sehesteds nedenfor omtalte betænkning; også gejstligheden i Viken var med at indgive dette.

[2]) Denne findes også i afskrift indtagen i den ovenfor omtalte, indholdsrige protokol i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger“). Smstds. kgl. missive til Hannibal Sehested og Jens Bjelke, dat. Glücksborg 1 Juni 1643. Jvfr. Paus III, 793 flg. og Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, s. 450 flg. Jvfr. side 123—127 ovfr.

som dog ikke vare fuldstændig gennemførte; ti efterat det den gang var pålagt befalingsmanden i hvert len (i forening med to andre adelsmænd og lagmanden „eller andre") at lægge odelsbønderne i læg til udredelse af rostjeneste-pengene, var dette, såvidt Hannibal Sehested vidste, kun skeet i Brunla, Bergenhus og Stavanger len [1]. Om den sidste forandring vidste han ingen nærmere besked, end hvad der indeholdtes i ordinantsen af 10 Juli 1641. Han anså det imidlertid for meget ødelæggende, „udi sønderlighed for den gemene", at holde en arkebuserer af hver 200 tdr. hartkorn; men hvad enten bestemmelserne fra 1625 eller fra 1641 skulde blive gældende, anså han det hensigtsmæssigst, at odelsmændene i stedet for at præstere de forlangte rustede og beredne folk, som det på grund af landets beskaffenhed og forhold var aldeles umueligt at bringe på benene, skulde betale en afgift i penge. Derimod tvivlede han ikke om, at adelen [2], hvis „ære og reputation" dette var, i forening med lenene vilde opstille et kompagni ryttere, som kunde mønstre tvende gange om året. „På anden og bedre maner tror jeg ikke, at denne rostjeneste til nogen bistand skal efterkommes der udi riget."

Jens Bjelke var efter stændermødet rejst til Danmark;

---

[1]) Hannibal Sehested dadlede, at kommissarierne i 1625 ikke havde bestemt nogen mønstringsplads, og så deri grunden til, at der neppe nogensinde var afholdt en mønstring; dette viser, at han ikke har forstået, at „rostjenesten" i 1625 kun var en afgift i penge. Et kgl. missive til Tage Thott af 8 Febr. 1627, som med det første vil blive trykt i de norske rigsregistranter, synes også at vise, at der i Trondhjems len har været foretagen en udligning af rostjeneste-pengene, som har vakt misnøje.

[2]) Hann. Sehested bemærkede, at der var foregået store forandringer med adelens jordegods siden 1625, idet meget var kommen i uadeliges besiddelse, medens adelen også på den anden side havde tilkøbt sig meget „ufrit" gods.

efter sin tilbagekomst til Norge synes han mest at have opholdt sig på Ellingård. I Oktober 1643 deltog han med Hannibal Sehested og Ove Gedde i et møde på Kongsberg, hvor der blandt andet forhandledes om sølvverkets bestyrelse, om en bergordning m. m. Det synes dog ikke rimeligt, at han ikke skulde have havt tid til at deltage med Hannibal Sehested i besvarelsen af kongens ovenfor nævnte forespørgsel, så at det snarere ser ud, som om han ikke vilde, end som om han ikke kunde. Han havde ovenikøbet netop i disse måneder tid til at udarbejde en optegnelse om „adelens friheder i Norge“, der er dateret Ellingård 8 Januar 1644 [2]). Dennes indhold er nærmest et uddrag af lovbogens bestemmelser, hvorfor den også blot frembyder liden interesse; det oplyses i denne, at bestemmelsen om adelens ret til jordfundet gods i 1639 var fortolket af kongen, som om den også gjaldt „erts og sådan materie, der findes i jorden.“

Fra et af de følgende år efter Jens Bjelkes fratrædelse fra Bergenhus len haves også et andet, lidet arbejde fra hans hånd, nemlig hans rimede fortegnelse over lensherrerne på Bergenhus [3]). Om dette arbejde, der af Arnoldus de Fine blev oversat på latinske vers, fælder Holberg følgende dom: „Posteriteten kunde være den gode herre forbunden for den omhyggelighed, han har havt at konservere disse Bergenhusiske lensherrers navne og orden, endskønt han ikke havde gjort sig umag at sætte det på vers.“ Som prøve kan hidsættes følgende linjer:

---

[1]) M. Thr. Brünnich, Kongsberg sølvbergverk i Norge, s. 101 flg.

[2]) Trykt i Budstikken IV, 751—755 efter originalen i rigsarkivet.

[3]) Trykt i Holbergs Bergens beskrivelse, s. 153—157.

Herr Oluf Parsberg det så får,
forvaltendes i tvende år.
Så Jens Juel Pederssøn nød det,
og herpå fire år betrædt.
Så Jens Bjelke otte år fulgt har,
Som rigens kanceller da var.

Slutningslinjerne, der omhandle de følgende lensherrer og amtmænd indtil Johan Frederik Marschalk er naturligvis en senere tilsætning.

XVIII.

Hannibalsfejden. Stændermødet i Kristiania 1645. Herredagen i Kristiania 1646. Jens Bjelke forlenes med Mariekirkens provsti. Jens Bjelke i Kristiania domkapitel. Frederik IIIs hylding 1648. Påtænkt revision af den norske lovbog. Jens Bjelkes rejse til Danmark. Jens Bjelkes gravvers over Gregers Krabbe. Herredagen i Bergen 1652. Adelsmøde i Frederikstad 1653. Prins Kristians hylding 1656.

Det var i det rette øjeblik, Norge atter havde fået en hær. Kort efter udbrød nemlig den krig med Sverige, der i Norge efter Hannibal Sehested har fået navn af Hannibalsfejden. Umiddelbart før dennes udbrud var hæren bleven forsynet med et større antal officerer, som af Jørgen Bjelke vare hvervede udenlands,[1]) og måtte derpå rykke i felten, uagtet den endnu ikke på langt nær havde fået den nødvendige øvelse. Hærens foretagender skulde støttes af en rejsning af almuen i grænseegnene, hvilken i Smålenene or-

[1]) Nye danske magasin II, 129 flg.

ganiseredes af Jens Bjelke. Dette var intet let hverv, da der netop i krigsårene gik en urolig gæring gennem almuen på østsiden af Kristianiafjorden, som ikke var uden betænkelighed. Hannibal Sehested troede endog selv, at almuen tænkte på at slutte sig til Sverige;[1]) sandsynligvis har dog bevægelsen ikke havt nogen politisk karakter, men kun været en fortsættelse af den ældre misfornøjelse i de samme distrikter, som allerede var kommen tilorde ved herredagen i 1637 (jvfr. side 320). Mellem Jens Bjelke og Hannibal Sehested synes forholdet til sine tider ikke just at have været det bedste, skønt det aldrig kom til noget brud; hans søn, Henrik Bjelke og svigersøn, Daniel Bildt hørte derimod afgjort til Hannibal Sehesteds modstandere.

Jens Bjelke spiller under Hannibalsfejden i det hele taget ikke nogen fremragende rolle, og uagtet han oftere officielt fremtræder som sideordnet med statholderen, er det dog altid umiskendeligt, at det var dennes vilje, som var den afgørende, og at Jens Bjelke i det højeste har været hans rådgiver. Da det således under krigen blev nødvendigt at stifte en indenlandsk gæld, fik Jens Bjelke og Hannibal Sehested i forening bemyndigelse dertil. Krigen krævede store bekostninger og disse nødvendiggjorde igen en forøgelse i skattebyrden. I April 1644 fik Jens Bjelke i den anledning pålæg om at bistå Hannibal Sehested i alt, som han vilde foreslå for de norske stænder, og foreholde disse, at de burde følge de danske stænders eksempel. Der blev imidlertid ikke sammenkaldt noget stændermøde før i det følgende år, da kongen i April 1645 gav Hannibal Sehested,

[1]) Samlinger til det norske folks sprog og historie, II, 547 og 577 og V, 198. „Norbaggen er ond at lide på, når det går udi kniben,“ skrev Hannibal Sehested i 1645. Det følgende vil vise, at gæringen blev af lang varighed.

Ove Gedde og Jens Bjelke befaling til at overveje, hvorledes der kunde tilvejebringes nogen foregelse i statens indtægter, og derom forhandle „med alle lensmænd og stænder, så mange udi en hast kunde samles.“ Dette foranledigede Hannibal Sehested til i én af de følgende måneder at udarbejde en oversigt over de daværende skatter, deriblandt også den af ham selv og Jens Bjelke påbudne kopskat.[1]) På denne oversigt gav Jens Bjelke sin erklæring under 23 Juli, hvori han ialfald tildels synes at have føjet sig efter statholderen, hvis mening han efter sit eget udsagn satte højere end sin egen på grund af hans „exqvisitius judicium og større forfarenhed i fremmede lande og vigtige negotiis.“ Men ved siden deraf forstod han også at benytte lejligheden til at fremsætte flere af sine gamle yndlingsforslag om tobak, tiende, landslod o. s. v., som imidlertid nu bleve lige så upåagtede, som tidligere.[2])

Efter at der først i begyndelsen af Oktober var holdt et foreløbigt møde på Halden, formodentlig blot af den nærmest boende adel,[3]) samledes de norske stænder og lensherrer i Kristiania 24 Oktober og de følgende dage. Ligesom ellers, var Hannibal Sehested her den bestemmende. Han afgjorde, hvad der skulde forelægges stænderne, og fastsatte derpå, da han havde modtaget deres svar, i hvad form

[1]) I 1645 blev endelig skattevæsenet ordnet, idet den tidligere personlige skat nu gik over til en grundskat, som fordeltes efter landskylden. Lensherrerne fik ved siden deraf bemyndigelse til at udjævne misforholdet mellem gårdene i denne henseende; som lensherre i Stavanger fik også Jens Bjelke en sådan.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie III, 434—452. Statholderen erklærede, „at det udi Norrige for denne stand (ɔ: bondestanden) vilde falde ganske umueligt forbemeldte skatters summa udi baarschaft at erlægge.“

[3]) Hannibal Sehested boede under dette møde på Os; saml. til det norske folks sprog og hist. V, 385. Jens Bjelke har sandsynligvis opholdt sig på Veden.

dette skulde meddeles kongen. At han ved dette sidste arbejde medtog nogle andre lensherrer og adelsmænd, deriblandt også Jens Bjelke, havde neppe synderligt at betyde. Det blev på denne måde ikke stændernes forslag, som blev forelagt kongen, men en af Hannibal Sehested med nogle andres bistand efter stændermødets afslutning udarbejdet fremstilling.[1]) Desuagtet lykkedes det ham ikke at gennemdrive et punkt, som for ham stillede sig som meget væsentligt, nemlig at den norske hær turvis skulde indkommanderes til den nærmeste lensherres residents, således at hvert kompagni blev ekserceret en gang om året. Rigsrådet frygtede nemlig for, at der herved vilde gøres et altfor stort indgreb i det overskud af Norges indtægter, som ellers plejede at gå til Danmark, og fik derfor denne gavnlige foranstaltning tilintetgjort. Derimod gjordes intet forsøg på at opløse den norske hær, for hvis bevarelse også Jens Bjelke var meget interesseret. Hæren blev således bestående, og det tillodes, at halvdelen af kontributionerne blev i Norge for at anvendes til rigets forsvar og gældens afbetaling. Hannibal Sehested og stænderne havde foreslået, at alt skulde anvendes i dette øjemed. I stedet for rostjenesten blev det nu tilladt at betale en afgift i penge, som med kongens og rigsrådets samtykke skulde indbetales i en landskiste på Akerhus. De øvrige beslutninger eller forslag fra stændermødet bleve ligeledes enten bifaldte af kongen eller også af ham henviste til afgørelse ved den herredag, der var bestemt til 1646. Blandt disse var en angående almuens forpligtelse til at levere fri skyds, som defor samlede adelsmænd fremdeles mente, man ikke ganske kunde afskaffe.[2])

---

[1]) Saml. til det norske folks sprog og historie, III, 452—465.
[2]) Også trælastprisernes fastsættelse var på bane under dette møde. Saml. til det norske folks sprog og hist. V, 426. Se for øvrigt

I Juli næste år holdtes **herredag i Kristiania**, hvor kongen selv var tilstede, og hvor de samme spørgsmål, som havde været på bane under stændermødet, atter kom under behandling. Da kongen på forhånd havde lovet, at spørgsmålet om de norske kontributioners fordeling her skulde få sin endelige afgørelse, befalede han, at Hannibal Sehested og Jens Bjelke med de tilstedeværende rigsråder, Kristofer Urne, Ove Gedde og Iver Vind skulde undersøge beløbet af gælden og de nødvendige udgifter, muligheden af udskrivningens afskaffelse imod at pålægge en pengeafgift, skydsfærdens afskaffelse m. m.[1]) Hvad der er foretaget af disse mænd, vides ikke; heller ikke kom der nogen bestemmelse i denne anledning, før efter kongens afrejse fra Kristiania, da han under 27 Juli afslog fordringerne fra 1645 om, at alle landets kontributioner skulde forblive i Norge. Det eneste, som kongen vilde indrømme, var, at de kontributioner, som bevilgedes af de norske stænder, skulde anvendes i landet selv.

Heller ikke i spørgsmålet om hæren satte Hannibal Sehested denne gang sin vilje igennem, idet kongen traf flere bestemmelser, som måtte have hidført dens opløsning, om de vare blevne iverksatte. Dette skede dog ikke, idet statholderen på egen hånd foreløbig holdt det hele sammen og året fter atter udvirkede en ny forordning om den norske hær, ligesom også en bestemmelse om, at Norges kontributioner skulde anvendes i Norge til dets hær, fæstninger m. m.[2]) Hans indflydelse var nemlig i disse år i raskt

Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, 451 flg. 506 flg. og 545 flg. Efter stændermødet gjorde Hannibal Sehested en rejse til Danmark, under hvilken han også besøgte Jens Bjelke på Sande eller Ellingård. De anførte samlinger V, 477.

[1]) Samlinger til det norske folks sprog og historie IV, 3 flg.

[2]) Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, side 453, 509 og 547.

stigende og befandt sig kort efter i årene 1647 og 1648 på sit højdepunkt. En skildring af denne herredag hører dog mere hjemme i en fremstilling af Hannibal Sehesteds end Jens Bjelkes liv, så at det her ikke lader sig gøre at medtage mere end ganske enkelte punkter deraf. Til disse hører spørgsmålet om adelens friheder, som også var på bane ved denne lejlighed.

Ved privilegierne af 18 Juli 1646 opnåede den norske adel en frihed, som den længe havde eftertragtet, og som Jens Bjelke efter bedste evne altid havde stræbt at erhverve for den, nemlig at deres ugedagsbønder, som boede på deres sædegårde og i samme hovedsogn eller nærmeste anneks samt på det gods, de ejede i 1646, skulde være frie for skat til kronen. Samtidig opnåede de en anden stor rettighed, nemlig hals- og håndsretten over sine bønder med den dertil hørende ret til at oppebære sigt og sagefald af dem, dog med forpligtelse til ikke at tage højere bøder, end Norges lov tilholdt. Men for at opnå disse privilegier måtte adelen give slip på flere andre rettigheder, som den tidligere havde besiddet eller ialfald søgt at tilvende sig. Ved et revers af 19 Juli opgav den først sin selvbeskatningsret, idet den forpligtede sig til at bevilge det samme, som den danske adel måtte bevilge. Fremdeles måtte den norske adel nu endelig opgive sin adgang til at oprette nye sædegårde, som allerede var den fratagen i 1639, og over hvis tab den i 1643 havde ytret sin misfornøjelse, men uden resultat.[1]) Den mistede derhos sin frihed for akcise

[1]) Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, s. 407. Budstikken IV, 785 flg. — Jens Bjelke har måske i spørgsmålet om sædegårdene indtaget en noget ubestemt holdning. I 1637 var han i tvivl om, hvor langt adelens privilegier i dette punkt kunde

og sin gamle ret til fri skydsfærd. Allerede et par dage før udfærdigelsen af de nye privilegier var forordningen om skydsfærd ekspederet. Al friskyds ophævedes, undtagen for statholder, kantsler, lensherrer og folk, som rejste i kongens ærinder, hvilke dog alene skulde befordres af kronens bønder, ligesom adelen kunde få skyds af sine egne bønder, der ovenikøbet fritoges for at skydse andre. I det sted skulde der af hver fuld gård betales 1 rdl. i skat, og forholdsvis af halve og øde gårde, ligesom adelen blev bevilget det samme af dens egne bønder. Adelen opnåede herved at få en slags anerkendelse af, at deres forhold til deres bønder var ensarter med det, hvori bønderne på krongodset stod til kongen. Dernæst havde adelen ved den nye forordning erhvervet frihed for sine bønder for al skyds til andre end dem selv og ret til at oppebære en ny afgift. Følgelig var forandringen ingenlunde ufordelagtig, hvilket kongen også senere lod dem vide.

Efter sædvane havde Jens Bjelke også ved denne herredag indgivet en udførlig memorial, hvorpå han fik svar, da kongen efter sin afrejse fra Kristiania lå i Arendal. Blandt de poster, som indeholdtes i denne, var også den gamle om en revision af lovbogen, hvortil kongen svarede, at Hannibal Sehested i den anledning skulde sammenkalde et møde af kantsleren og lagmændene, forat disse kunde erklære sig derom. Der kom imidlertid ikke nu mere resultat, end tilforn. Fremdeles ansøgte Jens Bjelke om at få gage som krigskommissær, 1200 rdl., der blev ham be-

udstrækkes (s. 326 ovfr.). I forordn. af 28 Septbr. 1639 heder det endog, at den var udstedt efter hans betænkning; skønt deri ikke ligger, at denne betænkning var ubetinget for de nye bestemmelser, kan den dog heller ikke vel have været derimod. I 1643 og 1646 synes han at have holdt sig tilbage ved dette spørgsmåls behandling.

vilget af Onsø lens skatter, men ifølge en påtegning af Hannibal Sehested alene skulde gælde for krigen. Ligeledes fik han bevilget nogle mageskifter, hvorom han havde søgt, samt fritagelse for at anvendes i private kommissioner. Derimod vilde kongen ikke bevilge noget af, hvad han ellers havde foreslået, med undtagelse af, at hans hus i Kristiania kunde indkøbes til et kommissariatshus.[1])

Nogle måneder før herredagen samledes, havde Jens Bjelke fra 1 Maj 1646 opgivet Stavanger len og samtidig overtaget Mariekirkens provsti, der i gamle dage havde været forenet med kantslerembedet, og hvormed han allerede i et års tid havde ført tilsyn. Foruden det ompredte jordegods bestod dette len af Rakkestad, Håbøl, Mossedal, Vestre Bærum og Helgeøen, altså af vidt fraskilte distrikter. Om de hermed forbundne indtægter haves ikke nøjagtige oplysninger, da de spredte regnskaber, som ere bevarede fra Jens Bjelkes tid, ikke indeholde andet end opgaver over skatterne. Men da han havde lenet uden nogen anden afgift end 240 rdl. om året som vederlag for rostjenesten, må det ganske sikkert have været meget fordelagtigt. I de første år efter 1650 opgaves hans indtægter af alle hans forleninger gennemsnitlig til 2352 rdl. for hvert år. De med det nye len forbundne forretninger vare ubetydelige, hvorhos de nævnte distrikter alle lå i nærheden af hans ældre forleninger, undtagen Helgeøen, hvor han imidlertid havde sin ejendom, Hovinsholm. Med dette len fulgte også nogle præbender ved Kristiania domkapitel, som dog måske tildels kun var en erstatning for dem, som

---

[1]) Om Jens Bjelkes deltagelse i forhandlingerne om et apotek i Kristiania, se medicinalberetningen for 1857, s. 124. Et koncept til afsigtsbogen ved denne herredag findes i rigsarkivet (kancelliet — „retten"), sandsynligvis det eneste af denne art i Norge.

han allerede længe havde havt og nu måske har opgivet. I slutningen af 1650 angaves hans indtægt af alt kanonigods til 278½ rdl. 1 ℳ 6 ß; den gang havde han de præbender, som havde været henlagte til Nicolai, Annæ og korsets altere. I forleningsbrevet heder det, at han fik to præbender, det ene af Oslo kapitel, det andet af det gamle Hamars kapitel.[1]) Han beholdt fremdeles Nonneseter og Onsø len.[2])

Jens Bjelkes forleningsbrev pålagde ham at deltage i domkapitlets forhandlinger, men det synes imidlertid, som om han på sine gamle dage har taget sig disse pligter meget let. Han boede i denne tid som oftest på Sande, efterat en ildebrand havde ødelagt bygningerne på Ellingård. Dog var han af og til inde i Kristiania og deltog da med de øvrige medlemmer af kapitlet i dettes møder.[3]) En af de få gange, han således var tilstede i kapitlet, var 18

---

[1]) Mariekirkens provstis lens regnskaber i rigsarkivet. Smstds. [rentekammeret — „matrikulen"] en jordebog over hans kanonigods i 1650. Efterat Jens Bjelke havde opgivet sine vestenfjeldske forleninger, synes han igen at have antaget en „substitut" til at udstede kongsdage i Bergenhus og Stavanger len. I 1653 fungerede Anders Matssøn i denne egenskab. (Bergenhus lens regnskaber (pakke 639) i rigsarkivet.)

[2]) Finnerne gjorde på denne tid ved sin jagt og bråtebrænding stor skade på de Nonneseter tilhørende skovejendomme i Grue, hvorover vedkommende gårdes brugere klagede til Jens Bjelke. Denne befalede da, at de skulde afholde sig fra „deres skytteri og vejderi" i hans forleningsskove. En afskrift af denne befaling, der er dateret Ellingård 20 Septbr. 1654, findes i rigsarkivet (kancelliet — „grænsereguleringen," pakke 1, vol. II, dokument no. 75).

[3]) Ifølge Thom. Bartholini Historiarum Anatomicarum centuriae VI (cent. IV, hist. LIV) blev der i Septbr. 1650 i Onsø len fanget en makrel, in cujus ventre caput extabat simile vitulino & dorsi facies depressior, ut & ventris. Ole Worm søgte at finde en naturlig forklaring til dette fænomen, hvorimod Jens Bjelke heri så et varsel om en forestående oversvømmelse (!), der også kort efter indtraf. Inundatione enim aqvarum pisces in terram expulsi & animalia terrestria multa suffocata perierunt.

Maj 1654, da man forhandlede om overdragelsen af to gårde i Gudbrandsdalen til borgermester Hans Eggertssøn Stockfleth. Denne havde i stedet tilbudt at give kapitlet enten 800 rdl., hvoraf det årlig efter 6 procents rente kunde få 48 rdl., eller også 8 skæ tunge i bygmalts og rugmels landskyld, hvoraf han garanterede en årlig indtægt af 48 rdl., idet han selv vilde tilskyde det manglende, om dette ikke kunde komme ud. Det heder herom i den udstedte udskrift af kapitlets forhandlinger: „Hans excellents, herr statholder svarede, det vel at kunne ske, at kapitulet tog pengene efter borgermesters tilbud, dog slig forandring at ske alene på hans kong: maj: nådigste behag og med hans maj^ts konsens. Hans magnificents, herr kanceller svarede: at det sjuntis hannem kapitulet rådsomst og nytteligst at være at tage pengene og derfore selv købe sig gods med bøgsel og anden herlighed, at efterdi det gods, som herr Hannibal Sehested bekom af kapitulet, fulgte aldeles ingen bøgsel, dog så at alting dermed sker med hans kong: maj: nådigste konsens og på hans maj: behag. Det samme svarede og m: Trugillus for sig. M: Rhodius og m: Jess: blev og anmodede om deris betænkende, hvilke erklærede sig også dermed at nøjes efter herr kancellers resolution.“ [1])

Under dette var Kristian IV død 28 Februar 1648, og kort efter rejste Hannibal Sehested til Danmark i anledning af det forestående kongevalg. Tiden var fuld af gæring og ikke mindst i Norge, som led under et hårdt tryk, fremkaldt ved krigen, de høje skatter og de sidste uheldige åringer. [2])

---

[1]) Udskrift af kapitlets forhandlinger, dat. 18 Maj 1654 i rigsarkivet (Kristiania bispearkiv, pakke no. 59).

[2]) Jvfr. forfatterens afhandling om Frederik IIIs hylding i Norsk historisk tidsskrift I, 23—52, hvortil også kan henvises for det følgendes vedkommende.

Blandt andre steder, hvor denne gæring kom tilsyne, var også Rakkestad i Jens Bjelkes len, hvor den samme Isak Klepper, der allerede ved herredagen i 1637 havde været bøndernes ordfører, og som senere nævnes i kongebreve fra de følgende år, fremdeles ansåes for at være den egentlige opvigler af bønderne.[1]) Hannibal Sehested, som ønskede at få uroen dæmpet i tide, havde allerede i Februar 1648, altså forinden kongen var død, pålagt fogderne at forhandle med almuen og derpå afgive beretning om udfaldet af disse forhandlinger inden 15 Marts. Fogderne vare meget ivrige for at efterkomme denne befaling og holdt flere møder, hvor de hørte på almuens besværinger; men før de vare færdige og kunde få indsendt sine erklæringer til Akershus, havde Hannibal Sehested forladt Norge. Dermed blev sagen udsat indtil hans tilbagekomst fra Danmark omkring 1 Juli, da han selv foresatte sig at drage rundt om i Akershus og dets underliggende len. På denne rejse kom han også til Moss, hvor han 21 Juli og følgende dage holdt møde med Smålenenes almue, og hvor Jens Bjelke var tilstede i sin egenskab af lensherre over Onsø, Rakkestad og Håbøl. Uagtet den hurtighed, hvormed Hannibal Sehested ved denne lejlighed færdedes om i sit vidtstrakte len, var det ham dog umueligt at række rundt til alle steder, da han også havde meget at varetage på Akershus i anledning af den forestående kongehylding, hvorfor han i sit sted måtte give andre fuldmagt til at drage om på flere steder og modtage almuens klager.

Kongens død og de derpå følgende begivenheder forhindrede, at der blev noget af et stændermøde, hvortil der i August 1647 var udgået indkaldelsesbreve. Derimod bleve

---

[1]) Brev fra Sivert Anderssøn, sorenskriver i Rakkestad til Jens Bjelke, dat. Sande 21 Maj 1651 i rigsarkivet (kancelliet — „embedsmænds forhold").

de norske stænder umiddelbart efter Frederik IIIs valg sammenkaldte for at hylde den nye konge i Kristiania nogle dage før 24 August. Til bestemt tid samledes stænderne i Kristiania, hvor de holdt sine møder i Trefoldigheds kirke, hvor kongens kantsler, Kristian Sehested holdt åbningstalen.[1]) Skønt denne var meget mådeholden og tilsyneladende anerkendende for Norges ret, fandt Jens Bjelke det nødvendigt at nedlægge protest og henvise til den for øvrigt meget tvivlsomme arveret, som man på den tid i Norge søgte at hævde for Kristian IVs æt. Han svarede derfor på de norske stænders vegne, at Frederik III „er Norges riges rette arveherre og konge, og der er ingen nærmere til riget, som nu lever, end denne gode herre.“ Den opfatning af Norges statsretslige forhold, som Jens Bjelke her udtalte, måtte i høj grad behage kongen og var neppe heller Hannibal Sehested imod.

Jens Bjelke boede under hyldingen i Kristiania, men var dog oftere på Akershus, hvor han også synes at have spist ved det kongelige taffel. Her blev der dagen før hyldingen tale om en „urtebog eller vivo herbario,“ som var samlet af en i byen tilstedeværende, og som Jens Bjelke lovede at sende kongen, der, som bekendt, var en ivrig samler af naturhistoriske mærkværdigheder. Da han atter kom ned i byen og talte med forfatteren, var denne ikke ganske færdig, idet han endnu havde en 11—12 arter at indføre i sin bog, hvorfor Jens Bjelke i stedet måtte lade sig nøje med at sende kongen en undskyldning, „at samme bog ikke iaften opkommer for den årsage, som forberørt.“ For øvrigt var Jens Bjelke denne sidste aften før hyldingen fuldt

[1]) Oplysninger om disse møder kunne foruden de i den nævnte afhandling citerede steder findes i rigsarkivet under „landdistrikternes forhold“ i statholderskabets arkiv.

beskæftiget med at undersøge flere spørgsmål, som vare henviste til ham, om enkelte af de fremmødte adelsmænds ret til at give møde, om sædegårdene o. s. v. De adelsmænd, om hvis rettigheder der var tvivl, var Manderup Schønnebøl fra Nordland og Peder Lauritssøn Krabbe fra Båhuslen; om den sidste var Jens Bjelke mest usikker. Dog må han indtil videre have fået stiltiende tilladelse til at optræde som adelsmand, da hans navn findes under adelens såkaldte indlæg om privilegierne, ligesom han formodentlig senere har fået sine rettigheder bragt på det rene, idet han i 1657 deltog i stændermødet i Kristiania. I det sidste øjeblik kom der også en adelsmand, Ove Nilssøn Krag, søn af Nils Erikssøn, som Jens Bjelke straks ilede med at anmelde.[1])

Under kongens ophold i Kristiania førtes der atter forhandlinger om den norske adels friheder, hvori også Jens Bjelke tog del,[2]) og som ledede til, at der under 31 August 1648 udstedtes nye privilegier, hvilke atter 1 Januar 1649 udkom i en ny, mere bestemt form. Adelen fik derved atter tilbage den i 1646 opgivne friskyds og måske akcisefriheden, samt fik bekræftelse på de i 1646 erhvervede friheder m. m. For den båhuslenske adel udfærdigedes derhos et eget kongebrev om skydsfærden.

For sit eget vedkommende udvirkede Jens Bjelke under kongens nærværelse i Norge flere kongebreve. Blandt andet erholdt han atter fritagelse for alle kommissioner, som ikke vedkom hans embede, samt for at have mere at bestille med krongodsets pantsættelse, hvormed han i den

---

[1]) Jens Bjelkes brev til oversekretær Otte Krag, dat. Kristiania 23 August 1648 i Klevenfelds samlinger under „Schønnebøl“ i det danske gehejmearkiv.

[2]) Jens Bjelkes „indlæg“ om den norske adels privilegier er trykt i Budstikken IV, 769 flg.

sidste tid havde havt en del at gøre. I Februar 1655 fik Jens Bjelke ved et nyt kongebrev atter fritagelse for alle kommissioner.

Det er i forrige afsnit omtalt, hvorledes der også i 1648 var tale om en revision af lovbogen, ligesom vi også have seet, at den var på bane i 1646.[1]) I 1648 ønskede Hannibal Sehested at få oplysning, om der i sin tid var indkommet nogen erklæring fra Kristofer Urne, da han havde været beskæftiget med lovens revision. Da Jens Bjelke ved midtvinterstid 1649—1650 rejste til Danmark, traf han der Kristofer Urne, som nu var rigens kantsler. Denne erklærede imidlertid, at han ikke havde noget om denne sag, men at, hvad der fandtes, enten måtte være at søge i det danske kancelli eller hos Jens Bjelke selv. Det sidste var dog ikke rimeligt, da branden på Ellingård havde fortæret en stor del af hans brevveksling og juridiske optegnelser, hvorfor der ikke stod andet tilbage end at lede efter i kancelliet. Af den grund skrev Jens Bjelke, da han på hjemrejsen i slutningen af Januar 1650 drog gennem Halland, til Otte Krag med anmodning om at foranstalte en sådan undersøgelse.[2]) En befaling fra kongen af 11 November 1653 til statholderen og Jens Bjelke om at holde et møde med lagmænd og andre lovkyndige om lovbogens revision og om recessen synes også at være forbleven uden følger. Dermed endte Jens Bjelkes revisionsplaner; sandsynligvis skyldes det dog hans bestræbelser, at der få år senere, i 1657, udkom et fornyet oplag af den norske lov.

---

[1]) Kristiania borgere fik i 1648 på ansøgning løfte om en bylov — som aldrig kom.

[2]) Jens Bjelkes brev til Otte Krag, dat. Sannerup i Halland 21 Januar 1650, i det danske gehejmearkiv mellem de fra justitsministeriet afgivne sager, no. 125.

(Jvfr. side 88). Dette var i så fald det hele resultat af hans mange forestillinger.

Denne Jens Bjelkes rejse synes at have stået i forbindelse med hans virksomhed som kommissarius under den sidste krig, idet et kongebrev af 13 Oktober 1649 havde pålagt alle dem, der havde indtaget en sådan stilling, at indfinde sig på Akershus for der at gøre rede for sig, og hvis de ikke kunde dette, da at møde i København 1 Maj 1650 og svare for kongen og rigets råd. Nu drog Jens Bjelke afsted endnu, før et sådant møde kunde komme istand på Akershus, rimeligvis for at forklare sin stilling for kongen, og må derved have oplyst, at han, uagtet han havde fået gage som generalkommissær, ikke havde havt de dertil hørende forretninger uden for Stavanger len. Sammenhængen er ikke ganske klar; dog ved man, at Jens Bjelke ved et kongebrev af 5 Januar 1650 fik den tidligere ordre for sit vedkommende forandret derhen, at han alene skulde sende en fuldmægtig til København for at gøre rede for Stavanger lens kommissariats-regnskaber.

Da Hannibal Sehested i 1651 måtte nedlægge sit embede og afstå sine ejendomme, blev Jens Bjelke ikke berørt af denne omvæltning. Det eneste, han fik at gøre dermed, var at deltage i opgøret efter den med Hann. Sehested nær forbundne Nils Lange. Med den nye statholder, Gregers Krabbe synes han at have stået på en meget god fod, og da denne døde på Akershus 1655, skrev Jens Bjelke et gravvers over ham, som senere blev indtaget foran den trykte ligprædiken over Gregers Krabbe. I den tid, da Gregers Krabbe var statholder, blev der ikke afholdt mere end en herredag, i Bergen 1652, det første offentlige møde i Norge efter 1648. En forsamling af adelen, som var bestemt ved

et kongebrev af 11 Januar 1649, synes nemlig ikke at være kommet istand.

Herredagen i 1652 var noget mere end en almindelig herredag, idet den tillige var udvidet til et møde af den nordenfjeldske adel. Gregers Krabbe og Jens Bjelke fik i den anledning det pålæg at foreholde dennes medlemmer, at de måtte bevilge det samme udlæg til landskister og magasiner, som vare bevilgede af den danske adel og følgelig også måtte udredes af den norske efter reverset af 19 Juli 1646. Herredagen holdtes i Maj. Forinden Gregers Krabbe forlod Akershus, modtog han et længere andragende fra Kristiania borgerskab, der i anledning af herredagen bad ham om at varetage deres interesser, over for den handel, som dreves af Selio Marselis, og over for Kristiansands borgerskab, der hindrede dem i deres fiskeri under kysten af Agdesiden. Derhos bad de om forklaring på, hvorvidt den nye recess skulde gælde for Norge, om forlindring i skatter og told, om at Bragernæs ikke måtte adskilles fra Kristiania, om at den på Moss bosatte borger, Auke Fikkessen måtte nyde toldfrihed, samt om privilegier for apoteket. Sandsynligvis er denne ansøgning tagen ad referendum og bagefter foredraget for kongen, uden at man nu kender videre dertil, da købstædernes forhold for øvrigt ikke synes at have været genstand for forhandlinger under herredagen, således som det var tilfældet med adelens privilegier. For Auke Fikkessens vedkommende blev ansøgningen bevilget ved et kongebrev af 13 September 1652, der tillod ham at benytte sig af den Kristiania borgere forundte toldfrihed på 3 år, uagtet han boede på Moss.[1])

Af adelsmænd indfandt der sig ved herredagen elleve

[1]) Kristiania borgerskabs andragende til Gregers Krabbe, dat. 22 April 1652 i rigsarkivet (statholderskabet — „købstæder,“ lit.

personer, nemlig Byrge Juel, Preben von Ahnen, Aksel Mouatt, Ove Bjelke, Byrge Rosenkrans, Jørgen Bjelke, Iver Due, Mogens Hanssøn Hardingmand, Manderup Schønnebøll, Ove Krag og Erik Orning. I sit svar til statholderen og kantsleren erklærede disse, at de vilde indgå på alt, hvad kongen havde begæret af dem, men at de til gengæld fordrede nøjagtig overholdelse af sine privilegier. De vilde have privilegiet af 31 August 1648, ikke det senere af 1 Januar 1649, som de mente stred mod bestemmelserne fra 1639 og de andre ældre privilegier. Dette er noget besynderligt, da der ikke synes at være noget væsentligt punkt, hvori privilegiet fra 1649 står i strid med de foregående. Sandsynligvis er den hele henvendelse foranlediget ved en fejlskrivning i det tilfældigvis benyttede eksemplar af privilegiet, der for øvrigt også haves samtidig trykt, idet adelen i stedet for „sæde- eller avlsgård“ i § 6 har læst „sæde- eller arvegods.“ Når de dertil føjede en klage over titelen, „adelens privilegier udi Norrige,“ var dette ligeså intetsigende; de påstod nemlig, at der i denne titel lå en ophævelse af alle de ældre forordninger, som tilsikrede adelen friheder, såsom af 14 Februar 1582, 14 September 1583 m. fl. Da dette var ligeså ugrundet, som den første besværing, er det ganske naturligt, at kongen, da sagen bagefter forelagdes ham, ikke tog noget hensyn til de indgivne klager. Derimod havde den norske adel ret, når den i slutningen af sit andragende udtalte et beskedent ønske om at få embeder i Norge, da kongen i dette punkt ikke havde gjort noget skridt til at opfylde de løfter, som han havde givet i 1648. Men denne nye henvendelse frugtede ikke mere end de tidligere, måske dog tildels, fordi de fleste

A—E). Kongebrev af 13 Septbr. s. å. i sjælandske registre XXII, fol. 380, b — 381, a i det danske gehejmearkiv.

norske adelsmænds mangel på de nødvendige forkundskaber gjorde det umueligt at anvende dem i statens tjeneste.[1])

Foruden Gregers Krabbe og Jens Bjelke mødte tre rigsråder, Mogens Høeg, Kristen Skeel og Erik Juel, som kongens kommissarier ved herredagen i 1652.[2]) Uagtet Jens Bjelke først 25 August kom tilbage til Sande, synes han dog ikke at have benyttet anledningen til at besøge sine godser i Trøndelagen. Rejsen gik meget langsomt, da han havde sin hustru og et stort følge med, men var for øvrigt heldig. Ved hjemkomsten fandt han brev fra sin søn, Henrik, der efter kun 7 dages sejlads var kommen til Øresund fra Island og derpå var rejst til Urup i Skåne. I brevet fandt han også — som han skrev til Ove Bjelke — oplysning om, „at de tidender om vores k: svoger, herr Kristofer Ulfeld, (at han ved døden skulde være afgangen), ikke ere visse, og var her lige sådanne tidender udspredt her søndenfjelds om mig, medens jeg var nordenfjelds." Som en forsynlig mand for sit hus, tilføjede Jens Bjelke: „herhos, kære søn, eftersom her på havnerne ikkun få Hollænderskibe ere ankomne, formedelst de ere fordrevne af bankerne af de Engelske; ti beder jeg Dig faderligen, at Du dis mere sild og torsk mig i denne høst vil nederskikke med bedste tilfældig lejlighed, hvorom Din redersvend, Terkel Jenssøn nu videre bliver tilskreven af Frants Stisøn." I en egenhændig, nu næsten ulæselig efterskrift meddelte han fremdeles sin søn de nyeste politiske begivenheder, hvorom han selv bl. a. havde fået underretning fra Peder Juel, der var resident i

---

[1]) Adelens originale erklæring ved herredagen uden dato, i rigsarkivet (statholderskabet — „rettens administration og pleje" og smstds. i afskrift under „adelens gods.")

[2]) Afsigtsbogen for herredagen i 1652 i det danske gehejmearkiv. Der blev ialt behandlet 107 sager.

Stockholm, og som havde tilskrevet ham om forholdene i Polen.[1]) På den måde fik man i det syttende århundrede sit kendskab til det, som tildrog sig i udlandet.

Sandsynligvis blev Jens Bjelke den hele vinter rolig på Sande, hvor han også var i August 1653. Han har således været i nærheden, da en del søndenfjeldske adelsmænd 14 Juli i dette år samledes på Hafslund, hvor de forhandlede om adelens privilegier, men uden at opnå nogen udvidelse af disse.[2]) Jens Bjelke deltog ikke i dette møde. Derimod fik han om høsten befaling fra kongen til i forening med Gregers Krabbe at opfordre den søndenfjeldske adel til at udrede penge til magasiner og flåden. I den anledning tilsagdes et møde i Frederikstad til 26 Oktober, hvor der mødte 6 adelsmænd, som lovede at udrede korn til magasiner og penge til flåden. Derhos udlovede Gregers Krabbe 1000 rdl. og 300 tdr. korn, Jens Bjelke 200 rdl. og 180 tdr. korn og Iver Krabbe 1000 rdl. og 100 tdr. korn. Den sidste forhandlede kort efter med presterne i hvert provsti og borgerne i hver købstad af Båhus len om lignende bidrag, men efter hvad det synes, uden at sammenkalde noget møde. I Tønsberg forhandlede samtidig Vincents Bildt med gejstlighed og borgere, hvoraf de første lovede femtedelen af et års tiende, de sidste 250 rdl. til magasiner og 250 rdl. til flåden.[3]) For sit eget vedkommende var Jens Bjelke på

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Ove Bjelke, dat. Sande 26 August 1653 i det danske gehejmearkiv, mellem de papirer, der i sin tid tilhørte Danske selskab.

[2]) Budstikken, IV, 790—792. Holberg Danmarks historie (udg. 1754) III, 154 flg.

[3]) Budstikken, IV, 793—797. Brev fra Iver Krabbe til kongen, dat. 5 Februar 1654 i sjælandske indlæg for 1654 i det danske gehejmearkiv. Smstds. blandt Erik Krags breve i danske kancellis arkiv brev fra Vincents Bildt til Erik Krag, dat. Sem ved Tønsberg 8 Decbr. 1653.

denne tid sysselsat med forskellige småting, dels på grund af sin stilling som lensherre, dels af andre grunde. Af de breve, som han i den anledning har skrevet, sees, at han i Januar 1654 var på Sande, i Maj s. å. i Kristiania, medens han i Juni og November 1655 og i Juni 1656 var på Sande. Han viser sig fremdeles som en samvittighedsfuld administrator, der med iver vågede over, at enhver vederfares ret, og at de underordnede embedsmænd ikke tillod sig overgreb imod bønderne. Dette forhindrede ham dog heller ikke fra at have et opmærksomt øje med bønderne, forat disse ikke skulde indgive ugrundede klager over embedsmændene. Ligeså lidet glemte han at påse sin egen ret, hvor der gjordes forsøg på at frarive ham noget af hans lens indtægter.[1]) Ved mødet i Frederikstad synes der ikke at have været tale om adelens privilegier; derimod blev der i 1655 fra den norske adel fremsat forskellige „gravamina" og fordringer, deriblandt også den, at den norske kantsler skulde vælges af den norske adel på samme måde, som de danske rigsråder og have sæde i rigsrådet. Om Jens Bjelke har havt nogen andel i dette forslag, vides ikke; det blev heller ikke bevilget.[2]) Også i 1656 indgav adelen nye „gravamina."

I Juli 1656 var Jens Bjelke i Kristiania i anledning af kongens nærværelse og prins Kristians hylding som tronfølger. Uagtet gæringen i Norge endnu ikke på langt nær var dæmpet, men tværtimod netop ved denne lejlighed

---

[1]) Jens Bjelkes breve til oversekretær Erik Krag af 27 August 1653 og 7 Januar 1654 blandt dennes breve i danske kancellis arkiv i gehejmearkivet i København; hans brev til Ove Bjelke af 5 Juni 1655 blandt Danske selskabs papirer smstds. Jens Bjelkes brev til Gregers Krabbe, dat. 28 Novbr. 1655 i rigsarkivet mellem Akershus lensregnskaber. Smstds. to skrivelser fra Jens Bjelke dat. 20 Maj 1654 og 28 Juni 1656.

[2]) Danske magasin, tredie række, IV, s. 285 og 291.

fremkaldte et par dristige skrifter, forfattede af mænd, der stod langt over sine landsmænds store masse, blev der dog nu ligeså lidt, som i 1648 fremsat fordring på en mere selvstændig stilling for Norges rige. Man gled ligesom tidligere hen over det usikre ved Norges og Danmarks statsretslige forhold og lod enhver beholde den mening, som han før havde havt. Hyldingen foregik 21 eller 23 Juli. De øvrige dage, som kongen var på Akershus, har han rimeligvis siddet retterting, idet der samtidig afholdtes herredag. Ved denne var foruden den nye statholder, Nils Trolle og Jens Bjelke de tre rigsråder, Kristen Skeel, Henrik Rantzow og Aksel Urup tilstede. Dog har af dem kun Henrik Rantzow undertegnet den ved herredagen holdte „afsigtsbog," der sluttedes 13 August.[1])

Man hører under denne hylding kun lidet til Jens Bjelke. Grunden hertil må rimeligvis søges i hans huslige forhold, idet hans hustru var død få måneder i forvejen, 6 Marts 1656, kort tid, efterat hun var kommen tilbage fra Kristiania, hvor hun var rejst ind for at trøste Gregers Krabbes enke i hendes sorg. Hun blev begraven i Frederikstad, hvor biskop Stockfleth holdt ligtalen; men liget blev senere indsat i gravkapellet på Onsø, hvor hendes mand lod sætte en af ham selv forfattet indskrift på kisten. Det var i anledning af hendes død, Anders Bording skrev sit lange digt, „Norges universal kondolents og medliden-

---

[1]) Meddelelser fra det norske rigsarkiv I, 267—286. Stævningsbog og afsigtsbog for herredagen i 1656 i det danske gehejmearkiv. Der blev ialt behandlet 116 sager. Ifølge et bilag ved Bratsberg lens regnskaber for 1657 (pakke 414) i rigsarkivet blev der også ved denne herredag indgivet en klage fra de søndenfjeldske købstæder over den toldforvalter Daniel Knoff forundte forpagtning af tiendedeler, hvilken afgift borgerne ønskede ombyttet med en pengeydelse.

heds klagetrøst" i ti vers, fulde af hentydninger i tidens smag til navnet Bjelke, den „vidtberømte Sarp, streng og skarp" o. s. v.[1]) Jens Bjelke må efter det lille, som kan oplyses om hans forhold i hjemmet, have levet et godt familieliv både med sin hustru og sine børn, så at et tab, som dette må have gået ham meget nær. At så har været tilfældet, synes også at fremgå deraf, at han ved denne hylding ikke kom med nogen andragender, hvorfor heller ikke et eneste af de mange kongebreve, der bleve udstedte under kongens ophold i Norge, angår ham.

XIX.

Stændermøderne i 1657. Krigen med Sverige. Jens Bjelkes død og begravelse. Hans godser og pengeforhold. Jens Bjelkes børn og disses efterkommere.

Det led nu mod enden af Jens Bjelkes lange offentlige løbebane; men skønt han gang efter gang havde fået fritagelse for at anvendes i alle kommissioner, blev det ham alligevel umueligt at undgå at deltage i det offentlige liv, sålænge han blev stående som kantsler. Endnu inden et år var hengået efter hyldingen i 1656, blev han således i forening med Nils Trolle overdraget det hverv at sammenkalde de norske stænder og anmode dem om de fornødne midler til krigen mod Sverige. De i den anledning

[1]) Mange år tidligere havde en anden digter, Willichius Westhovius også skrevet et digt til Jens Bjelke. Dette findes som 19de ode i anden bog af dennes oder, (2den del, side 14 flg. af hans samlede digte; Rostock 1621).

udstedte kongebreve ere daterede 28 Februar og 3 Marts 1657 og indeholde tildels detaljerede opgaver over, hvad kongen ønskede af de norske stænder. Nils Trolle og Jens Bjelke ilede derpå med at træffe de nødvendige forholdsregler til at samle disse og begære de af kongen fordrede bevillinger. Man nøjedes denne gang med provinsielle stændermøder. I Kristiania samledes repræsentanter for samtlige søndenfjeldske købstæder, Kongelf, Marstrand, Oddevald, Frederikstad, Kristiania, Tønsberg, Skien og Kristiansand, hvis erklæring er dateret 5 Maj, og for den søndenfjeldske adel, der afgav sin erklæring 7 Maj og deri bl. a. anholdt om at få resolution på det andragende, som de havde indgivet ved hyldingen i 1656. Derhos indkom der svar fra stiftets biskop og kapitel, der ere daterede 9 og 13 Maj, samt fra flere enkelte personer. I Stavanger afgav byens borgerskab sin erklæring 7 Maj og stiftets kapitel og presteskab 9 Maj. I Bergen indgaves de forskellige korporationers erklæringer i dagene mellem 2 og 5 Maj. I Trondhjem afgaves der erklæring fra kapitlet 11 Maj, fra gejstligheden 25 Maj, fra biskopen 26 og fra borgerskabet 29 Maj. Intet sted var der indkaldt repræsenter for almuen, ligesom der ikke nævnes adelsmænd uden ved mødet i Kristiania.[1])

Jens Bjelke må selv have været nærværende ved mødet i Kristiania, hvor han også blev i nogen tid efter, sysselsat med at hjælpe statholderen ved forberedelserne til krigen.[2]) Felttogets udfald er noksom bekendt; men de bedrifter, som

---

[1]) Om stændermøderne findes meget fuldstændige oplysninger i rigsarkivet (kancelliet — „finantsvæsen"). Jvfr. Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark s. 454, og forfatterens afhandling om „de nordenfjeldske begivenheder 1657—1660" pag. 1 flg (udgivet som program for Nissens latinskole 1868 — også særskilt trykt).

[2]) De nordenfjeldske begivenheder 1657—1660, side 9 og 44.

vare udrettede af de norske hære, kunde alligevel ikke opveje nederlagene i Danmark. Freden i Roeskilde 26 Februar 1658 skilte for bestandig Båhus len fra Norge, ligesom Trondhjems len blev afstået til Sverige.[1]) Derved blev Jens Bjelkes godser, Østråt, Tøndel, Holden, Storfosen og Kanestrøm indlemmede i dette rige, hvilket end mere måtte forøge hans smerte ved at se en så vigtig landsdel bortrevet fra fædrelandet. Men derfor var også Jens Bjelke dobbelt ivrig, da der ved krigens udbrud i den følgende sommer atter viste sig udsigter til at genvinde det tabte. Det heder herom i et gammelt skrift: „og især er det til hans berømmelse at ihukomme, da den del af vort fædernøland var i den høje fristelse, at det havde ingen tilflugt til landsens fader, vor allernådigste konge, men var overladt i fiendens hånd, at da denne salig herre i faders sted med sine breve fortrøstede og animerede indbyggerne til at hjælpe til og rive sig løs, hvilket og vel lykkedes.“ [2]) Da den norske hær om høsten 1658 rykkede ind i Trøndelagen, fulgte Jens Bjelke krigens gang med interesse og glædede sig meget over de gode efterretninger, han fik om denne gennem sin søn, Ove, der på den tid var befalingsmand over Bergenhus len.[3])

---

[1]) Krigens uheldige udfald skal allerede et halvt år i forvejen være forudseet af Ambrosius Rhodius, som 1 August 1657 kl. 3 e. m. havde et syn på Eker, hvorom han på Jens Bjelkes begæring også nedskrev en beretning. Bergs efterretninger om gymnasiet i Kristiania, Budstikken III, 455—459 og 493.

[2]) Fortalen til Anders Hanssøn Bernhofts bog om vor herres, Jesu Christi pines og døds historie. Denne bog, hvis forfatter var sognepræst til Opdal, og som udkom i 1703 efter hans død, er dediceret til Jens Bjelkes datterdatter, fru Sofie Dorotea Marschalk, grevinde af Schackenburg; forf. kommer derved også til at omtale bedstefaderen. (Hjelmstjernes samling 1393, 8vo på det kgl. bibliotek i København). Et af de omtalte breve er trykt i Saga, I, 58 flg.

[3]) Brev fra Jens Bjelke til Ove Bjelke, dat. Kristiania 20 Novbr. 1658 blandt de Bøllingske breve på det kgl. bibl. i Kbhvn.

Jens Bjelke oplevede at se Trøndelagen genforenet med Norge, derimod ikke den endelige fred. Forinden denne var sluttet, afgik han ved døden 7 November 1659 på Sande, i en alder af næsten otti år. Med hans bisættelse trak det længe ud på grund af krigens nærhed og den uro, som fulgte dermed. Endnu i Marts 1660 var liget oven jorde, da hans arvinger i slutningen af denne måned fik kgl. tilladelse til at udsætte med begravelsen, sålænge de ønskede. Formodentlig har denne først kunnet gå for sig ud på sommeren,[1]) da liget indsattes i et gravkapel i Onsø kirke, hvis fred først blev forstyrret i det nittende århundrede, da vedkommende lod kapellet „rense" for kister og disse uden orden nedkaste i en stor fælles grav på kirkegården.

Jens Bjelkes gravskrift[2]) bærer præget af at være hans eget arbejde, uagtet der ikke er sparet på ros over den afdøde; navlig minder den stærkt om de gravskrifter, som han få år i forvejen selv havde forfattet over sin hustru og over Gregers Krabbe. Den bliver således hans sidste poetiske forsøg, men har desværre altfor meget, som minder om hans første arbejder i denne retning. Rimeligvis er dog den sidste del tilføjet af en anden. Det heder her bl. a.

Guds ven han derfor kaldis kan,
ja, kongens ven udaf hver mand,
en patriot og bjelke fast,
som draget haver landsens last.
Du, adelstand, hannem begræd,
I, borg're, bønder ligeså,
Jers fader er Jer tagen fra.

---

[1]) I Kristiania ministerialbøger opføres Jens Bjelke som begravet 22 August 1660; formodentlig er derfor den højtidelige ligbegængelse foregået i denne by, og liget senere ført til Onsø.

[2]) Bernt Moes tidsskrift for den norske personalhistorie, første række, s. 182 flg.

Jens Bjelkes lange offentlige virksomhed var dermed afsluttet. Fra året 1610 og til sin dødsdag, i næsten femti år havde han deltaget i så godt som ethvert større foretagende, der var på bane i Norge. Det meste af, hvad der i disse mange år blev udrettet, var således gået gennem ham. Uheldigvis svarede Jens Bjelkes evner ikke altid til hans ærlige vilje og velmenende hensigter. Som administrator havde han især lejlighed til at vise sig fra sin bedste side; i andre forhold tabte han ofte målet af sigte ved at fordybe sig i småting. Dette gælder navnlig om hans virksomhed som lovreformator, der kun bragte et yderst tarveligt resultat, til trods for hans omfattende juridiske kundskaber. Som lovfortolker synes han at have været anseet; således findes „Velbr: Hr: Cancelers Explication offuer Lougen" påberåbt i en lagmandsdom af 8 Juni 1658, som blev appelleret til herredagen i 1661. En væsentlig del af Jens Bjelkes virksomhed falder i de mange og mangeartede kommissioner, hvori han deltog; i disse har han især udviklet sin store arbejdskraft, og det er derfor også her, man fornemlig må søge resultaterne af hans virksomhed.

Som Norges rigeste indfødte godsejer, som dets kantsler og den, der forvarede adelens privilegier, var det naturligt, at Jens Bjelke særlig følte sig kaldet til at være den norske adels talsmand og en vogter for dens interesser. Hans lange kamp for at skaffe dens medlemmer skattefrihed for sine ugedagsbønder ledede også omsider i 1646 til et heldigt resultat; men han kunde alligevel ikke forhindre, at adelen ved samme lejlighed måtte opgive andre betydelige privilegier. Derimod synes Jens Bjelke i sine sidste leveår at have stået udenfor den norske adels gentagne forsøg på at erhverve endnu mere udstrakte friheder, hvis berettigelse

han endog tildels synes at have anseet tvivlsom, endskønt denne bevægelse sikkerlig ikke havde nogen modstander i ham.

Disse bestræbelser for en isoleret kaste, som hin tids norske adel vel må kaldes, kunne synes at fortjene ringe opmærksomhed hos efterverdenen. De vare dog ikke alene fremkaldte af egennyttige standsinteresser; ti når Jens Bjelke optrådte som adelens talsmand, var det også med ønsket om at hævde sit lands selvstændighed indenfor de snævre grænser, som endnu vare levnede. Derfor søgte han også, hvor det lod sig gøre, at hævde Norge som et arverige. Derimod faldt det ham aldrig ind at arbejde for udvidelsen af denne selvstændighed: den tanke at opløse foreningen med Danmark var ham bestandig fremmed. For Jens Bjelke, der altid var en tro og lojal undersåt, var Danmark og Norge „to inkorporerede riger,“ hvoraf dog hvert havde enkelte særrettigheder, i hvilke der ikke måtte gøres noget indgreb. Derfor antog også hans patriotisme for det meste præget af en velment bestræbelse for at forbedre den norske almues vilkår og fjerne alle misbrug. I denne retning fortjener Jens Bjelke megen påskønnelse.

Som videnskabsmand og digter havde Jens Bjelke kun liden betydning. Denne side af hans virksomhed fortjener blot at omtales, fordi samtiden havde så få sidestykker at opvise.

Jens Bjelke var ved sin død Norges rigeste godsejer, hvis ejendomme vare spredte over det hele land. Hans hovedgård var hans families gamle ejendom, Østråt. Gården var i hans tid kun dårlig bebygget, idet den bygning, som nu findes der, først er opført i hans søn, Ove Bjelkes tid. Hovedgården med Ottersbo og Gølgen samt to laksevarp var i søskendeskifte takseret for 20 voger fisk og avlsgården Tarven for 4. Landskylden af bøndegodset i

Ørlandets, Åfjords og Bjørnørs prestegæld ansloges derhos til 179½ vog 1 ℔ fisk og 9 spand smør og mel; dertil kom endnu i landslod af 23 laksevarp på Ørlandet 11 tønder ½ kvarter saltet laks, 2 voger røget laks og 6 voger 2 ℔ fisk, samt en vog fisk af 2 små laksevarp i Bjørnør og 36 voger havremel i mølleskyld af 2 små kværne. Den samlede landskyld, landslod og mølleskyld udgjorde i 1648, omsat til hartkorn, 261 tønder 2¼ setting. Langs fjordene Bjugn og Skøren boede derhos en mængde strandsiddere, som især havde slået sig ned der for det rige sildefiske og sognede til det i Jens Bjelkes tid opførte kapel i Bjugn. Disse betalte alle en årlig afgift til Østråt, ligesom de 197 borgere o. s. v. fra Trondhjem, der havde bod og brygge for at kunne drive fiske.[1])

Efter privilegierne af 1646 havde Jens Bjelke skattefrihed for sine ugedagstjenere på Østråts underliggende gods i Ørlandets hovedsogn og Næs anneks, hvilket er således at forstå, at bønderne betalte ham de skatter, som de ellers skulde betale kronen. Dette privilegium var følgelig meget indbringende i økonomisk henseende. Af ugedagstjenere under Østråt oppebar Jens Bjelke i 1647 en samlet skat af 447½ rdl. ½ ort 8½ β. Udenfor Ørlandet hørte der ikke mere under Østråt end 12 gårde i Åfjorden og 6 i Bjørnør. Til gården hørte 14 „husmænd.“ I de senere år af sit liv overlod Jens Bjelke brugen af Østråt til sin ældste søn, Ove for en årlig afgift.

Ikke langt fra Østråt, på en ø udenfor fastlandet lå

---

[1]) Iblandt dem, der havde søbod derude, opregnes også lagmanden, Peder Alfssøn. En af dem, som havde søbod, var stamfaderen for den bekendte familie von Krogh, Berent van Kroge med hans broder Gert van Kroge, der senere, da familien blev påstået at være en gren af en gammel bremisk adelsæt, i genealogierne opførtes som Bernhardus og Gerhardus von Krogh.

gården Storfosen, som Jens Bjelke i 1617 (?) modtog i pant for 2000 rdl. af lagmand Jørgen Henrikssøn. Gårdens værdi beregnedes til 4000 rdl., hvorfor Jens Bjelke under herredagen i Bergen 1631 overdrog Jørgen Henrikssøn sit nordlandske og finmarkske gods som vederlag for de resterende 2000 rdl. og i stedet derfor fik skøde på Storfosen med dens underliggende gods. (Jvfr. side 209). Hovedgårdens landskyld var i søskendeskifte ansat til 10 spand eller 20 voger fisk, medens det underliggende gods i 1648 opgaves til en landskyld af 45½ vog 1 ℔ fisk foruden 5 tønder og 1 fjerding saltet laks i landslod af 8 små laksevarp. Omsat i hartkorn blev den samlede landskyld og landslod 88 tønder 3 kvarter. Ugedagstjenere under gården vare 7 hele, 15 halve, 8 øde gårde, 4 strandsiddere og 12 „husmænd," hvis samlede skat i 1647 var 112 rdl.

Tøndel hovedgård i Næs annekssogn var fru Margrete Thotts enkesæde og kom således først meget sent i Jens Bjelkes besiddelse, da hun ikke døde, før efter 1640 i en alder af omtrent 90 år. Da han imidlertid den hele tid ejede en fjerdepart af gården tillige med Bjugnholmen, som hørte derunder, var han dog bestandig interesseret i gården, ligesom han altid betragtedes som moderens værge. Endnu i 1648 var der ikke holdt skifte efter hende, hvorfor Jens Bjelke ved hyldingen for nemheds skyld opførte jordebogen over Tøndel mellem sine andre jordebøger. Tøndel var i søskendeskifte regnet for 6 voger fisk. Den samlede landskyld af godset udgjorde 17½ voger 1 ℔ fisk og 20½ spand 1 øre 6 markelaug smør og mel, hvortil kom 2 tønder laks i landslod af en lakseelv, som brugtes af sognepresten i Åfjorden, herr Hans Holgerssøn, og ½ tønde røget laks i landslod af en anden lakseelv, alt omsat i hartkorn = 72½ tønder 4 settinger. Ugedagstjenere under Tøndel var i 1647

3 hele, 2 halve (og en part af en 3die), 1 øde gård, samt 12 strandsiddere, hvis samlede skat på grund af mislykket fiske ikke udgjorde mere end 24½ rdl. ½ ort. Udenfor Næs hørte til Tøndel 11 gårde i Åfjorden, 2 i Stjørdalen, 1 i Skogn, 2 i Selbu, 1 i Orkedalen, 4 i Rennebu, 1 i Strinden og 1 i Ridsen. Som ejer af alt dette gods var Jens Bjelke herre over sågodt som al grund omkring Bjugn og Skøren. Tilfældet havde herved været ham meget gunstigt, idet det i hans besiddelsestid lykkedes ham ved arv at komme i besiddelse af en del spredt gods i omegnen af disse, og hvad han ikke på den måde kunde komme i besiddelse af, søgte han at få ved køb eller mageskifte, hvilket også lykkedes ham. Hvad han arvede dels på sine egne, dels på sin hustrus vegne, havde tidligere tilhørt familierne Urup, Huitfeldt, Bilde og Galde.[1])

I Nordland ejede Jens Bjelke de to fiskevær, Henningsvær[2]) og Helle, flere gårde på Røst samt Værø, og i Finmarken to trediedele af Sørøen, hvori kongen var hans medejer, på den måde, at Jens Bjelke i to år oppebar landvaren og kongen i det tredie. Alt dette blev i 1631 overdraget til lagmand Jørgen Henrikssøn, efter hvis død det ved arv kom til familien Schønnebøll. Efterat disses part af Sørøen var pantsat og derpå solgt til en borger i Bergen, blev den i 1685 uden videre erklæret for kongens ejendom, hvilket dog igen ophævedes ved et nyt kongebrev af 8 December 1688, der overdrog Fr. Henr. Schønnebøll de to trediedele af Sørøen. Derpå beholdt denne familie ejendomsretten over disse, indtil i 1753 arvingerne efter schout-

[1]) Jens Bjelkes første apologi om landslodden i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger“).

[2]) Landskylden af Henningsvær og ødegården, Vatnefjord var i 1631 2½ vog fisk „og ellers udi afgift for landvare og andet sådant — — — penge treduve rigsdlr.“

bynacht Hans Schønnebølls enke overdrog dem til kongen for 200 rdl.[1])

På Nordmøre lå to sædegårde, der tilhørte Jens Bjelke. Kanestrøm og Holden. Kanestrøm i Halse sogn var med underliggende flomsag og laksevarp i søskendeskifte taxeret for 17 voger fisk, medens landskylden af det underliggende gods i 1648 opgaves til 50 voger og 2½ ℔. Dertil kom endnu 1 tønde 1¼ kvarter laks i landslod af 3 laksevarp. Den samlede landskyld og landslod udgjorde i hartkorn 53 tønder ⅜ setting. Af gårdens ugedagstjenere, 6 hele, 2 halve, 4 ødegårde, 2 husmænd og 4 strandsiddere, betaltes en samlet skat af 72 rdl. Udenfor sognet lå 5 gårde. Derhos ejede Jens Bjelke 4 halve og 4 ødegårde i Romsdals fogderi. Holden i Hevne med avlsgården Hov var i søskendeskifte takseret for 12 voger fisk. Godsets landskyld var 30 voger 1 ℔ fisk og 1 spand 1 øre smør og mel. Til gården hørte ingen strandsiddere eller husmænd. Ugedagstjenere var 4 halve (samt parter af nogle andre) og 4 øde gårde, hvis samlede skat var 28 rdl. 1 ℔ 8 ß. Udenfor sognet lå 15 gårde. Omsat i hartkorn, var land-

---

[1]) Ifølge Vardøhus lens regnskaber for året fra Michaelis 1593 til s. d. 1594 (pakke 927) i rigsarkivet var der på den tid et lignende forhold med Sørøens kobbevejde, som med landvaren, idet kongen hvert tredie år oppebar 40 daler af kobbevejdet, medens disse de to andre år tilfaldt „adelspersoner“, (Bjelkerne?). Af senere lensregnskaber for årene 1640 (pakke 930) sees, at kobbevejdet den gang var forringet, og at det var vanskeligt at få det bortforpagtet. Omkring 1650 var afgiften 24 rdl. — Om landvaren kan henvises til side 232 ovenfor og foged L. Daaes afhandling i „Juridisk ugeblad“ for 1868, pag. 93 flg., hvorpå forf. først under trykningen er bleven opmærksom. Landvaren af Sørøen beregnedes til ½ vog tørfisk pr. mand. [Forskellige dokumenter i rigsarkivet (rentekammeret — „Finmarken“, pakke 6 og 14 og statholderskabet — „arméens økonomi og materiel“), Liljenskjolds speculum boreale I, 50—68, (Thottske saml. 948 fol. på det kgl. bibl. i Kbhvn). Jvfr. Topogr. journ. VI, 61 og XXIV, 125.]

skylden af Holden og underliggende gods 33½ tønde 1½ kvarter. Denne gård havde Jens Bjelke købt i 1635 af Gerlof Nettelhorst, men pantsatte den i sine senere leveår til tolderen på Nordmøre, Kristofer Nilssøn Tønder.

I Bergenhus len ejede Jens Bjelke ikke mere end Hatteberg, der skyldte 14½ løb smør og 4 huder, og en del af Mel, hvori fru Magdalene Gyntelberg var hans medejer. Den første gård fik han ved køb af sin fætter Hans Bjelke, der igen må have indløst den efter sin faster, Karine Bjelke. Da han i årene nærmest før 1643 var i pengeknibe, måtte han, ligesom han allerede tidligere havde afhændet sit spredte gods i Stavanger len, også sælge disse ejendomme, hvortil Hans Bjelke i April 1642 gav ham sit samtykke.[1]) Køberen blev Aksel Mouatt, der gav 5000 rdl.

I det søndenfjeldske havde Jens Bjelke også store godser, hvoraf han havde arvet de fleste gennem sin hustru. Ellingård var her hans hovedgård.[2]) Med avlsgården Valde og en ø, der brugtes til havnegang for kvæget, var den i søskendeskifte takseret til 18 skæ korn, men var senere betydelig forbedret i Jens Bjelkes tid. Under gården lå 35 gårde, næsten alle med bygsel og alle beliggende i Onsø len og i samme sogn. Den samlede landskyld af Ellingård og dets gods udgjorde i 1648 190 tønder ½ setting hartkorn. I Jens Bjelkes tid var noget af jordegodset bortsolgt og noget henlagt under Sande, hvorimod det i de nærmeste år efter hans død blev stærkt udvidet. Af skov var der kun lidet. De tidligere ejere af Ellingård havde forpagtet

[1]) Brev fra Hans Bjelke til Jens Bjelke, dat. Sakslund på Hedemarken 12 April 1642 i rigsarkivet (kancelliet — „adelen").

[2]) Herr Mogens Pederssøn, der i 1614 ved Jens Bjelkes indflydelse var bleven sogneprest i Onsø og beholdt dette kald til sin død i 1678, var meget afgjort af Jens Bjelke og hans familie, i hvilken han døbte børn i fire led. G. Treschows jubellærere, s. 174—177.

Onsø kongetiende, der var overdraget Oslo eller Kristiania kapitel og i 1624 opgaves til 63 tønder, for en årlig afgift af 55½ rdl. ¼ ort. Herpå fik Sofia Brockenhus bekræftelse af kapitlet under 11 Juni 1634, på samme måde som hendes moder tidligere havde havt denne tiende.

I Onsø, samme sogn, som Ellingård lå Kølberg, som i sin tid havde tilhørt familien Brockenhus og fra denne var kommen til Anders Blomme, af hvem Jens Bjelke igen købte gården i 1624 for 800 rdl. Kølberg, som den gang brugtes af 4 lejlændinger, var i søskendeskifte ansat til 27 ℔ smør, deri indbefattet avlsgården, Søndre Fosse, ødegården Borgerås og sundhuset. I 1661 lå der 23 gårde under hovedgården. Efter jordebogen af 1648 udgjorde det samlede jordegods 97 tønder 1 kvarter ½ setting hartkorn og lå udelukkende i Onsø sogn. Dertil hørte også en bækkesag, en bækkekværn og en flomsag på Moss.

Sande gård i Tune, hvor Jens Bjelke især holdt til i sine senere år, var med Isemark, ødegårdene Vodin, Torp og Kollerød samt Stfuengen takseret for 9 skæ korn. Foruden nogle sagbrug hørte der under denne hovedgård 21 gårde i Tune og 7 i Råde. Efter jordebogen af 1648 var landskylden af det samlede jordegods 147 tønder 1½ setting hartkorn. I Rygge lå Evje, som Jens Bjelke i 1635 havde købt af Gerlof Nettelhorst, og som med avlsgården Hove var takseret for 7 skæ korn, hvortil der senere var lagt ½ skæ salt og lidt anden landskyld. Til gården hørte 29 gårde, hvoraf nogle lå på den anden side af fjorden i Tønsberg len. Jordegodsets samlede landskyld udgjorde efter jordebogen af 1648 109½ tønde 2½ kvarter hartkorn. Til gården hørte 2 sagbrug på Moss, hvoraf det ene hed Bjelkesagen, det andet Brockenhussagen, som årlig indbragte 50 rdl.

Længere i syd lå to andre sædegårde, der også tilhørte Jens Bjelke, Veden og Herrebrøden i Bergs prestegæld. Den første af disse var med 3 ødegårde regnet for 7½ hud, hvorhos der i 1661 hørte 13 gårde og pladser under hovedgården, samt 11 sagbrug, der i årlig afgift indbragte mellem 300 og 350 rdl. Dog bemærkede Jens Bjelke i jordebogen af 1648, at disse kun skulde regnes for halvdelen, „såsom mølleskyld,“ og når man derefter omsatte det hele beløb af landskyld og sagafgift i hartkorn, blev det 211½ tønder ½ setting. Herrebrøden var i 1648 med en liden kværn ansat for 6 tønder korn. Under gården hørte 21 gårde og pladser, foruden halvanden flomsag på Krappeto, regnet for 60 rdl. „og dog ikkun regnet for halvt såsom mølleskyld, som er tredive rdl.“ Jordebogen af 1648 udviser et samlet beløb af 56½ tønder 2½ settinger hartkorn.

Tøjen i Aker, som oprindelig havde hørt under Sande, og som i 1649 var ansat for 3 skꝛ korn, foruden Kølberg (1 skꝛ mel) og Lerengen (1 rdl.), blev af Jens Bjelke udsondret som et eget brug. Men uagtet han nærede det ønske at få den anerkendt som sædegård på samme tid, som han i 1649 erhvervede skattefrihed for en del gods, han siden 1646 havde købt ind under sine ældre sædegårde, så lykkedes dette ham ikke med Tøjen, der først i 1670 fik sædegårdsfrihed. Under Tøjen var henlagt en gård i Skedsmo og to på Follo, hvorhos Hannibal Sehested havde overdraget en del strandsiddere på Grønland på slottets grund til Jens Bjelke for at hjælpe ham og hans folk med skyds, når det behøvedes.

På Hedemarken ejede endelig Jens Bjelke Hovinsholm på Helgeøen, der med 2 ødegårde var takseret til 7 skꝛ korn. Landskylden af det samlede jordegods opgaves i 1648 til 60 tønder 1 kvarter hartkorn. Det meste af dette

jordegods var tilkommet i Jens Bjelkes tid ved mageskifter med Mariakirkens provsti. Hannibal Sehested havde megen lyst på Hovinsholm; men opnåede aldrig at komme i besiddelse deraf, uagtet han i Kristian IVs sidste dage udvirkede en kgl. befaling til Jens Bjelke om at sælge ham denne gård. Fra Hovinsholm havde Jens Bjelke også udskilt avlsgården Skridshol i Ringsaker, der var ansat til 3 skø korn, og gjort denne til en egen hovedgård. I jordebogen af 1648 angives den samlede landskyld af Skridshol og underliggende gods til 60 tønder 1 kvarter hartkorn. Alt i alt opgav Jens Bjelke sit norden- og søndenfjeldske jordegods til 1438 tønder 2¼ setting, deri iberegnet hans afdøde moders gods.[1] Han bemærkede i den anledning: „og er udi denne jordebog både på mit søndenfjeldske og nordenfjeldske gods arbejdsleje og foderleje ikke specificeret; ti det er til en stor del en uvis rettighed, så at undertiden tages arbejdsleje, men sjelden, og gemenligst arbejder bønderne til sædegårdene; så og ikke uden sjelden gives foderleje; men bønderne føder kvæg, somme tid kalve, somme tid andet kvæg, og ej gives arbejdsleje eller foderleje uden af di gårder, som bygsel er hos. Og derhos alle mine sædegårde i Norge er sat højere tilforn på rostjeneste, end di på søskindskifte er gangen og sæt for tilforne." Når hertil føjes, at Jens Bjelke var interesseret i Kongsberg sølvverk og i Lilledals kobberverk, samt ejede en gård i Frederikstad og en gård i Kristiania (jfr. side 361), foruden at han i 1629 havde bygslet en tomt ved Akerselvens østre side, med søbod og nøst, er vistnok alt, hvad han i sine sidste år ejede af faste ejendomme, medtaget.

Blandt dem, med hvem Jens Bjelke havde pengeforbindelser, var også Korfits Ulfeld, der havde omtr. 10,000

[1]) De her påberåbte jordebøger findes alle i rigsarkivet.

rdl. tilgode hos ham. Ved dennes flugt fik Jens Bjelke ordre til at indbetale sin gæld til kronen, hvilket han også efterkom. I 1639 måtte han også betale Oluf Parsberg 1000 rdl., hvorfor han havde indgået som kautionist for sin slægtning, Frederik Thott.[1]) Derimod havde Jens Bjelke selv til forskellige tider forstrakt andre med større summer, deriblandt Anders Blomme og Gerlof Nettelhorst, hvis finantser ikke synes at have været i den bedste orden. Dette kan måske også have været den væsentligste grund til, at Jens Bjelke undertiden måtte tage sig betalt af dem i jordegods, som det ialfald synes at have været tilfældet med Kølberg.[2]) Den sidste, der var gift med hans søster, Vivike Bjelke, boede på Os ved Halden, hvor han døde i 1643 kort, efterat Jens Bjelke havde besøgt ham; han lå da allerede syg, og skulde netop begynde at bruge et pulver, han havde fået fra Hannibal Sehested med opskrift for anvendelsen.

Ved Jens Bjelkes død splittedes hans store ejendomme på mange hænder for aldrig mere at samles. Han havde i sit ægteskab havt 14 børn, hvoraf 8 overlevede ham. Disse var Ove, f. 26 Oktober 1611, der efterfulgte sin fader som kantsler, Henrik, der blev dansk rigsråd og admiral, og Jørgen, der beklædte flere af de højeste militære og civile stillinger både i Danmark og Norge, samt fem døtre. Den ældste af døtrene var Dorotea, der efter sin første mand, Daniel Bildts død ægtede en svensk adelsmand, Gabriel Rosenskøld; Elisabeth ægtede Kristofer Frederik von Gersdorf og Margrete, der var hofdame hos dronning Sofie Ama-

[1]) Brev fra Jens Bjelke til Kristian Fris, dat. Helsingør 14 Juni 1639, i samll. til danske adels hist. fasc. 15.

[2]) I rigsarkivets samling af nyere diplomer findes et brev af 19 Oktober 1657, hvorefter Peder Jørgenssøn fik afslag på sin halve gæld til Jens Bjelke. Det oplyses også heri, at Halvor Vasthvet i 18 år havde ophidset kantslerens naboer på Sande mod ham.

lie, Johan Frederik von Marschalk. **Birgite** var først gift med Daniel Bildt til Hafslund og efter hans død med kaptejn Frederik von Offenberg; også **Sofie** var to gange gift, først med Ove Skade og senere med Hans Løvenhjelm. **Maren**, der døde flere år før faderen, var gift med Byrge Rosenkrans til Ørup.

Den eneste af Jens Bjelkes sønner, der blev stamfader for en større slægt, var Henrik Bjelke, hvis linje efter Ove Bjelkes død uden mandlige arvinger kom i besiddelse af Østråt, men senere forlod Norge og bosatte sig i Danmark, hvor familien nu er uddød på sværdsiden. Den borgerlige norske familie Bjelke har vistnok kun navnet fælles med de gamle Bjelker; den nedstammer fra en høker i Kristiania ved navn Hans Bjelke, der levede i begyndelsen af det 18de århundrede, og hvis kælder i Skippergaden nævnes som et meget mistænkeligt sted, hvor tyve og letfærdige kvinder havde sit tilhold.

REGISTRE.

NAVNEREGISTER.

SAGREGISTER.

TRYKFEJL, RETTELSER OG TILLÆG.

S. 7. I „de ældste danske arkivregistraturer“ I, 163—276 er trykt en af Jens Bjelke og Jens Mogenssøn i December 1606 optagen registratur over arkivet på Skanderborg.

- 23. De i noten omtalte gamle jordebøger for Rejn og Tuterøen ere i 1851 afgivne til rigsarkivet fra det danske gehejmearkiv.

- 54. Jens Bjelke var tilstede ved lagtinget i Oslo 24 Januar 1616.

- 76. Ordet „zert“ forklares vistnok bedst som en forvanskning af „charta;“ ved en udskåren zert forståes da en chirographus eller charta partita (smlgn. det sidste ords overgang til certeparti). Formen „cert“ forekommer i Norske magasin III, 69 og „udskårne certer“ i Norske samlinger (8vo) I, 259. I en udateret memorial fra Daniel Knoff [danske kancellis arkiv, pakke 167 — i det danske gehejmearkiv] omtales også „målecerter.“ Jvfr. Kristian IVs norske lov, købebalken, kap. XI og Osterson Vejles glossarium juridico-Danicum (udgaven af 1665) s. 812 flg.

- 81. l. 14 f. o. bergens, læs: Bergens.

- 92. l. 1 f. o. Kritšian, læs: Kristian.

- 92. l. 9 f. o. Anders, læs: Hans.

- 97. Her kan henvises til den prøve af Jens Bjelkes salmedigtning, som er trykt i Ny kirkehistoriske samlinger I, 564.

- 129. l. 10 f. o. rostjenetakst, læs: rostjeneste-takst.

- 137. I Liljenskjolds speculum boreale, II, 223 flg. [Thottske saml. 949 fol. på det kgl. bibl. i København] findes en befaling fra Jens Juel og Jens Bjelke til lensherrerne i Nordlands og Vardøhus len, dat. Akershus 18 Maj 1628, at de skulde have „god og flittig indseende med strandvagt og bål på de farligste steder at forordnes, som og blokhuse med stykker og tilbehørig besætning for indløbet af Vardøhus slot og andre fornødene steder der udi lenene at lade forfærdige og vedligeholde, og ellers tilholde almuen at holde sig færdig med deres gevær, om noget uformodentlig indfald skede.“

- 181. l. 10 f. o. besvarede, læs: besværede.

S. 189. l. 13 f. o. anførte, læs: omtalte.
- - l. 14 f. o. have vist, læs: vise.
- 197. l. 10 f. o. 2 Juli, læs: 29 Juli.
- 209. l. 16 f. n. Henvisningen til side 97 udgår.
- 262. l. 4 f. o. udgår: Forskellige mindre forretninger, som tilkom lensherrerne.
- - l. 7 f. n. Efter Nordhordland tilføjes: med Voss.
- 271. l. 11 f. n. Alborg, læs: Ålborg.
- 272. l. 13–14 f. o. canallario, læs: cancellario.
- 289. l. 1 f. n. 1633, læs: 1630.
- 356. 6 Juli 1645 og følgende dage sammentrådte i Kristiania efter befaling fra statholderen, Jens Bjelke, lagmand Nils Hanssøn, borgermester Arent Hanssøn, rigens skriver Jakob Rasch og toldskriver i Kristiania, Jørgen Nilssøn for at rådslå om en takst for pantsættelse af kronens gods, „foruden som er resolveret tilforn." De fandt da, at det var bedst at blive ved, hvad der var bestemt i Jens Juels tid. Deres herom fattede beslutning, der er dateret 11 Juli 1645, blev in originali fremlagt under den bekendte sag mellem Nils Trolle og Jørgen Løvenklo. [Danske kancellis arkiv (Norske sager. no. 158, lit. A & B.) i det danske gehejmearkiv.]
- 358. En del af de ved herredagen i 1646 indgivne klager findes i rigsarkivet [statholderskabet — „landdistrikternes forhold," og i supplikations-protokol, no. 1, omfattende tiden fra 1 Maj 1642–1 Maj 1650].
- 365. Noten på denne side udgår og henføres til l. 4 f. n. side 364.
- 369. I noten kan tilføjes en henvisning til Meddelelser fra rigsarkivet, I, 118.
- 377. I et brev til Erik Krag, dat. Akershus 19 Juni 1658 (mellem Erik Krags breve i det danske gehejmearkiv) ytrer Nils Trolle om Jens Bjelke, at „kantsleren er en gammel, udlevet mand."
- 383. l. 10 f. o. disse, læs: disse fjorde.
- 384. Af en meddelelse i „Morgenbladet" for 15 Oktober 1872 sees, at Jens Bjelke og Sofia Brockenhus i 1639 har foræret Vestnæs kirke i Romsdalen et krucifiks, prydet med hans eget våben (to horisontale bjelker) og hans hustrus (tre roser). Bogstaverne W. J. B. (ɔ: velbyrdig Jens Bjelke) og W. F. S. B. (ɔ: velbyrdig frue Sofia Brockenhus) minde om giverne.
- 385. Karine Bjelke var gift med den s. 284 omtalte Bertel Lauritssøn Hørby i dennes første ægteskab. Se Saml. til det norske folks sprog og historie, VI, 247.
- 395. Sidetallet er urigtig trykt: 295.

